

BEYDAVÎ

TEFSİRİ

3. CİLT

Ofset Hazırlık

Baskı

Ofis Matbaa Ltd. Şti.

Davutpaşa Kışla Cd. 75/386 Topkapı - İst.

İstanbul

2011

ISBN 978-975-7624-97-4

Copyright ©

Kahraman Yayınları

Sertifika No: 16133

KAHRAMAN YAYINLARI

Davutpaşa Cd. TİM-2 No: 322 Topkapı/İstanbul

Tel: 0212 613 83 05 Fax: 0212 565 25 84

info@kahramanyayinlari.com.tr

www.kahramanyayinlari.com.tr

KADI NASİRÜDDİN EBU SAİD ABDULLAH BİN ÖMER BİN MUHAMMED
EŞ - ŞİRAZİ EL - BEYDAVÎ

Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil

BEYDAVÎ TEFSİRİ

3. CİLT

TERCÜME:
DOÇ. DR. ABDÜLVEHHAB ÖZTÜRK

KAHRAMAN YAYINLARI

BU CİLTTE YER ALAN SURELER

12- Yusuf Suresi (16. Ayetten itibaren)	6
13- Rad Suresi.....	61
14- İbrahim Suresi.....	91
15- Hicr Suresi.....	127
16- Nahl Suresi.....	157
17- İsra Suresi.....	223
18- Kehf Suresi.....	281
19- Meryem Suresi.....	341
20- Taha Suresi.....	381
21- Enbiya Suresi.....	433
22- Hacc Suresi.....	479
23- Mü'minun Suresi.....	521
24- Nur Suresi.....	561

***Yusuf Suresi;
1'den 16'ya kadar olan ayetlerin tefsiri
2. ciltte yer almaktadır.***

وَجَآؤُا۟ۤ اٰۤبَآهُمۡ عِشَآءَۙ يَّكُوۡنُ ۞۱۶۞ قَالُوۡا يَآۤ اٰۤبَاۤنَاۤ اِنَّا ذَهَبْنَا
 نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنۡدَ مَتَاعِنَاۚ فَاكَلَهُۥ الذِّئْبُ وَمَا
 اَنْتَ بِمُؤْمِنٍۭ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِيۡنَ ۞۱۷۞ وَجَآؤُا۟ۤ عَلٰٓى قَمِيصِهٖ
 بِدَمٍۭ كَذِبٍۭۙ قَالَ بَلۡ سَوَّلَتْ لَكُمۡۙ اَنْفُسُكُمۡۙ اَمْرًاۙ فَصَبِرۡۙ جَمِيۡلٌ
 وَاللّٰهُ الْمُسْتَعٰنُ عَلٰٓى مَا تَصِفُوۡنَ ۞۱۸۞ وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ
 فَاَرْسَلُوۡا وَاَرۡدَهُمۡۙ فَاَدۡلٰى دَلُوۡهُۙ قَالَاۤ يَآ بُشۡرٰى هٰذَا غُلَامٌ
 وَاَسۡرُوۡهُۙ بِضَاعَتُهُۥۙ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌۭۙۤۤ بِمَا يَعۡمَلُوۡنَ ۞۱۹۞

16 – Akşamleyin babalarına ağlayarak geldiler.

17 – Dediler: Ey babamız, biz gittik yarışıyorduk. Yusuf'u eşyalarımızın yanında bıraktık; onu kurt yedi. Biz doğru söylesek de sen bize inanacak değilsin.

18 – Üzerinde yalan kan bulunan gömleğini getirdiler. Hayır, dedi, nefisleriniz size bir iş süslemiş. Artık benim işim güzelce sabretmektir. Bu anlattıklarınıza karşı ancak Allah'tan yardım istenir.

19 – Bir kervan geldi. Sucularını gönderdiler. Kovalarını kuyuya sarkıttı: Hey müjde, işte bir çocuk, dedi! Onu ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını pekiyi bilendir.

16; 17- “Ve cau ebahüm işaen (akşamleyin babalarına geldiler)’ yani gündüzün sonunda, “uşeyyen” de okunmuştur ki aşiy’ın tasğiri dir. Zam ve kasr ile uşa da okunmuştur ki a’şa’nın çoğulu olur yani ağlamaktan gözleri şişmiş vaziyette geldiler demektir. “Yebkun (ağlayarak)” rivayete göre babaları ağlamalarını duyunca telaş etti ve: Oğullarım, niçin ağlıyorsunuz, Yusuf nerede, dedi? Onlar da: “Ey babamız biz gittik yarışıyorduk, dediler” koşu yapıyor yahut ok atma yarış yapıyorduk. Bazen iftial ile tefaul bapları ortak olur, mesela intidal v tenadul gibi. “Yusuf’u eşyalarımızın yanında bıraktık; onu kurt yed Bize inanacak değilsin” bizi tasdik edecek değilsin “biz doğru söylesek de”. Çünkü bizim hakkımızda kötü düşünüyor ve Yusuf’u ço seviyorsun.

18- **“Ve cau ala kamisi bidemin kezib (üzerinde yalan kan bulunan gömleğini getirdiler)”**. Bidemin kezib, zikezibin yani yalan kan bulaştırılmış demektir. Kezib mübalağa için mastarla sıfat da olabilir. Vav’dan hal olarak nasb ile de okunmuştur yani cau kazibine demektir. Noktasız dal ile kidbin de okunmuştur ki eski yahut taze demektir. Şöyle de denilmiştir: Kizb’in aslı gençlerin tırnaklarında görülen beyazlıktır, gömleğe bulaştırılan kan ona benzetilmiştir. **“Ve ala kamisi-hi”** zarf olarak mahallen mansuptur yani gömleğinin üzerinde demektir ya da kandan haldir, eğer mecrura takdimi caiz görülürse. Rivayete göre Yakup Yusuf’un haberini duyunca feryat etti ve gömleğini istedi. Onu aldı, yüzüne sürdü, ağladı, öyle ki yüzü gömleğin kanı ile al kızıl oldu ve: Daha böyle akıllı kurt görmedim; oğlumu yemiş de gömleğini parçalamamış, dedi! Bunun içindir ki **“Hayır, nefisleriniz size bir iş süslemiş, dedi”** yani nefisleriniz size büyük bir işi kolaylaştırmıştır. Sevvelet, sevle’den gelir ki gevşemek demektir. **“Fesabrun cemil”** yani benim işim güzelce sabretmektir yahut güzel sabır en güzelidir. Hadiste şöyle denilmiştir: Güzel sabır içinde şikayet olmayandır, yani halka şikayet olmayandır. **“Bu anlattıklarınıza karşı ancak Allah’tan yardım istenir”** Yusuf’un helakine dair anlattıklarınızı tahammüle. Bu suç eğer doğru ise onlar nebi olmadan önce idi.

19- **“Vecaet seyyaretün (bir kervan geldi)”** Medyen’den Mısır’a giden bir ticaret kafilesi geldi, bunlar kuyuya yakın bir yere konakladılar. Bu da kuyuya atılmasından üç gün sonra idi. **“Sucularını gönderdiler”** su temin eden sakalarını, adı da Malik bin Zu’r el – Huzai idi **“kovasını kuyuya sarkıttı”** kuyuya saldı, su doldurmak için; Yusuf ona tutundu. Onu görünce: **“Hey müjde, işte bir çocuk, dedi!”** kendine veya kervancılara müjde vermek için bağırdı. Sanki: Ey müjde gel, şimdi senin vaktindir, dedi! Büşra’nın bir arkadaşının adı olduğu, Yusuf’u kuyudan çıkarmak için yardıma çağırdığı da söylenmiştir. Kufe’lilerin dışındakiler izafetle “ya büşraye” okumuşlardır. İdgam ile “ya büşreyye” de okunmuştur. Bu da lügattir, sükun ile vakf niyetine büşray da okunmuştur. **“Onu sakladılar”** sucu yahut arkadaşları, diğer yolculardan. Şöyle de denilmiştir: Onun durumunu gizlediler, onlara: Bunu onların adına Mısır’da satmak üzere bize suyun sahipleri verdiler, dediler. Eserruhu’daki zamirin Yusuf’un kardeşlerine gittiği de söylenmiştir. Çünkü Yahuda ona her gün yemek getiriyordu. O gün de geldi onu orada bulamadı. Kardeşlerine haber verdiler, onlar da yolculara geldiler: Bu bizim kölemizdir, kaçtı, dediler. Onlar da satın aldılar. Yusuf da öldürürler korkusu ile sesini çıkarmadı. **“Bidaaten (ticaret malı olarak)”** hal olmak üzere mansuptur yani onu ticari eşya olarak sakladı-

lar. Bidaat bud'dan türemiştir, çünkü o da ticaret için ayrılan maldır. "Allah onların yaptıklarını pekiyi bilendir" sırları ona saklı değildir ya da Yusuf'un kardeşlerinin babalarına ve ona yaptığı saklı değildir.

وَشَرَّوْهُ بِشَمْنٍ

بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةً وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾
 وَقَدْ الَّذِي اشْتَرِيَهُ مِنْ مِصْرَ لِأَمْرَاتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَى
 أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
 فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ
 عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

20 – Onu düşük bir fiyata, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onda rağbetsiz idiler.

21 – Onu Mısır'dan satın alan, karısına: "Bunun yerine değer ver (ona iyi bak); umulur ki bize faydası olur yahut onu evlat ediniriz, dedi. Böylece Yusuf'u o yere yerleştirdik ki ona rüyaların tabirini öğretilim. Allah işine hakimdir. Ancak insanların çoğu bilmezler.

20- "Ve şerevhu (onu sattılar)" zamirin mercii hakkında iki görüş vardır ya da onu kardeşlerinden satın aldılar. "Düşük bir fiyata" çünkü sahte yahut eksik idi. "Derahime" semen'den bedeldir "sayılı" az demektir. Çünkü onlar bir okkaya kadar olanı tartarlar, aşağısını sayarlardı. Onun yirmi dirhem olduğu da söylenmiştir. On iki olduğuda söylenmiştir. "Onda idiler" Yusuf hakkında "rağbetsiz" isteksiz idiler. Kânu'daki zamir kardeşlere giderse durum açıktır. Eğer yolculara giderse satanlar onlar idiler, rağbetsiz olmaları da bulmuş olmalarındandır. Buluntu bir şey değersiz olur, elinden alınmasından korkulur. Acele satmak ister. Eger alıcılar ise, onlar da onun kaçkın olduğunu düşünmüşlerdir. "Fihi" de "zahidine" mütealliktir, eğer lam tarif için ise, eğer "ellezi" manasına ise o mahzufa mütealliktir, onu da zahidin lafzı açıklamaktadır. Çünkü sılanın müteallakı mevsulün üzerine ge-
 çemez.

21- "Onu Mısır'dan satın alan dedi" o da Aziz'dir ki Mısır hazine-

lerine bakardı. Adı da Kıtır yahut İtfir'dir. O günkü Kral da Reyhan bin Velid İmlî idi. Yusuf'a iman etmişti. Onun zamanında öldü. Şöyle de denilmiştir: Musa'nın Fir'avn'ı dört yüz yıl yaşamıştır, delili de: "Andolsun ki Yusuf size daha önce mucizelerle gelmişti" (*Ğafir: 34*) ayetidir. Meşhur olan onun Yusuf Fir'avn'nin evlatlarından olmasıdır. Ayet evlatlara babaların halleriyle hitap kabilindendir. Rivayete göre Aziz onu on yedi yaşında satın aldı, evinde on üç yıl kaldı, Reyhan da onu otuz yaşında vezir edindi. Allah ona otuz üç yaşında ilim ve hikmet verdi. Yüz yirmi yaşında da vefat etti. Onu ikinci aldılar diyenler ne kadar fiyat verdiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Yirmi dinar, bir çift ayakkabı ve iki parça beyaz giysi. Ağırlığı kadar gümüş de denilmiştir. O kadar altın da denilmiştir. "**Karısına**" Rail yahut Zeliha "**ona iyi bak**" ona değer ver, mana da gözün üzerinde olsun, demektir. "**Belki bize faydası dokunur**" tarlalarımızda ve mallarımızda, işlerimizde ondan yararlanırsınız. "**Ya da onu evlat ediniz**". Kendisi kısır idi, onda olgunluk emareleri görmüştü. Bunun içindir ki şöyle denilmiştir: En ferasetli şu üç kimsedir: Mısır'ın Aziz'i, Şuayb'in: "Baba, Musa'yı işçi tut" (*Kasas: 26*) diyen kızı ve Hazreti Ömer'i yerine Halife bırakan Hazreti Ebu Bekir. "**Böylece Yusuf'u o yere yerleştirdik**" yani onun sevgisini Aziz'in kalbine yerleştirdiğimiz gibi yahut onun konağına yerleştirdiğimiz gibi yahut onu kurtardığımız ve sevgisini Aziz'in kalbine düşürdüğümüz gibi onu Mısır'a yerleştirdik ki "**ona rüyaların tabirini öğretelim**". Bu da gizli bir şeye atıftır takdiri şöyledir: Orada adaletle hüküm versin. Yani onu kurtarmada ve oraya yerleştirmedeki maksat; adalet yapması, halkın işlerini görmesi, Allah'ın kitabını ve hükümlerini öğretmesidir ya da olacak şeylere karşı insanları uyarması için rüyaların tabirini öğretmektir. Ta ki bunlara hazır olsun, onları zamanı gelmeden önce idare etmekle meşgul olsun, mesela kıtlık yıllarında olduğu gibi. "**Allah işine hakimdir**" onu hiçbir şey çeviremez ya da dilediği şeyde kimse onunla tartışamaz ya da Yusuf'un işinde ki kardeşleri ona bir şey istemiş, Allah da başka bir şey istemişti. Ancak onun dediği olur. "**Fakat insanların çoğu bilmezler**" bütün işlerin onun elinde olduğunu yahut ince hikmetini ve gizli lütuflarını.

وَلَمَّا بَلَغَ

أَشَدَّهُ اتِّينَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾
وَرَأَوَدْتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَدْ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ
إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا
أَنْ رَأَى بَرَاهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

22 – Yusuf güçlü kuvvetli çağına varınca ona hikmet ve ilim verdik. Biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

23 – Onun (Yusuf’un) evinde bulunduğu kadın, ondan murat almak istedi, kapıları sıkıca kapattı: “Haydi gel” dedi! O da: Allah’a sığınırım! Şüphesiz o, benim efendimdir. Konumumu güzel yaptı (bana iyi baktı). Şüphesiz zalimler iflah olmazlar, dedi.

24 – Andolsun, o (kadın) ona (Yusuf’a) niyet kurdu, o da, eğer Rabbinin delilini görmese idi, ona niyet kurmuştu. İşte biz böylece ondan kötülüğü ve fuhşu çevirelim, diye. Çünkü o, ihlaslı kullarımızdandır.

22- “Yusuf güçlü kuvvetli çağına erişince” beden ve kuvvetlerinin en güçlü çağına erişince demektir ki o da otuz – kırk yaş arasındır. Gençlik çağıdır ki buluşla başlar denilmiştir. “ona hüküm verdik” hikmet verdik, o da amelle desteklenen ilimdir ya da insanlar arasında hüküm vermektir. “ve ilim” yani rüya tabiri ilmi. “Biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız”. Şuna dikkat çekilmektedir ki Allah Teala’nın ona bunları vermesi gençliğinin baharında işini güzel ve sağlam yapmasındandır.

23- “Ve ravedethulleti fi beytiha (onun, evinde bulunduğu kadın ondan murat almak istedi)” ondan kendisiyle olmasını arzu etti. Bu rade yerudu fiilinden gelir ki bir şeyi istemek için gelip gitmektir, raic (gözcü) de bundandır. “Kapıları sıkıca kapattı” bunun yedi kapı olduğu söylenmiştir. Şedde teksir ya da sıkı kapatmak içindir. “Ve kale

heyte lek (haydi gel, dedi)” yani gel, çabuk ol yahut hazırladım, dedi. Heyte kelimesi her iki mülâhazaya göre de ism-i fiildir, eyne gibi feth üzere mebnidir, lam da açıklama içindir (sana söylüyorum) tıpkı: Sük-yan lek kavlinde olduğu gibi. İbn Kesir onu haysü’ye benzeterek zam ile (heytü) okumuştur. Nafi ile İbn Amir de feth ile ve he’nin kesri ile iyta gibi hiyte okumuşlardır. Bu da lügattir. Ceyri gibi heyti de okumuştur, ci’tü gibi “hi’tü” de okunmuştur ki hae yehiü’dan gelir, hazırlanmak manasınadır. “Heyi’tü” de okunmuştur ki bu durumda lam ona bağlı olur. **“Allah’a sığınırım! Şüphesiz ki efendim bana iyi baktı, dedi”**. Efendim Kıtır bana iyi baktı, sana da bunu tenbih etti. Bunun mükâfatı ailesine hainlik etmem mi olmalıdır? “İnnehu” zamirinin Allah Teala’ya raci olduğu da söylenmiştir ki, o benim yaradanımdır, beni efendime sevdirmekle bana iyilik etti; ben de ona isyan edemem, demektir. **“Zalimler iflah olmazlar”** iyiliği kötülükle karşılayanlar iflah olmazlar. Zina edenler de denilmiştir; çünkü zina, zina eden için de karşı taraf için de zulümdür.

24- **“Velakad hemmet bihi (andolsun, o, ona niyet kurdu)”** onunla birlikte olmak, o da onunla birlikte olmak istedi. Hemme bir şeyi kasdetmek ve ona azmetmektir. Hümam da bundan gelir ki kasdettiğini yapan demektir. Yusuf aleyhisselam’ın kasdı doğal meyildir ve şehvet duygusu ile mücadeledir, yoksa isteme bağlı bir kasıt değildir. Çünkü birincisi teklife dahil değildir hatta kendisini öyle bir şeyden ve öyle bir durumdan çeken kimse Allah tarafından büyük mükafatla ödüllendirilir. Mesela: Eğer Allah’tan korkmasa idim onu öldürürdüm sözü gibi. **“Eğer Rabbinin delilini görmese idi”** zinanın çirkinliği ve sonucunun kötülüğü hakkındaki delilini görmese idi, kanının kaynamasından ve aşırı tahriklerden dolayı kadına katılırdı. **“Ve hemme biha”** nın **“levla”** nın cevabı olması caiz değildir. Çünkü o şart edatı durumundadır, cevabı ondan önce gelemez. Bilakis cevap mahzuftur, o da ortamdan anlaşılmaktır (lehaletaha gibi). Cebrail aleyhisselam’ı gördüğü de söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ona Yakup aleyhisselam parmaklarını ağzına götürmüş bir vaziyette göründü. Kıtır göründü de denilmiştir. Ey Yusuf, sen peygamberler arasında yazılısın, beyinsizler gibi iş yapıyorsun diye bir ses duydu. **“Ve kezalike (bunun gibi)”** bu tesbit gibi onu ona sebat verdik yahut durum böyledir. **“Ondan kötülüğü çevirelim diye”** efendisine hainliği. **“Ve fuhşu”**. **“Çünkü o, ihlaslı kullarımızdandır”** kendine itaat etmesi için Allah’ın ihlaslı kıldığı kullarındandır. İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Amir ve Yakup eğer başında eliflam varsa Kur’an’ın her yerinde lamın kesri ile (muhtlisin) okumuşlardır ki dinini Allah’a ihlaslı icra eden kimseler demektir.

وَأَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ

قَمِيصُهُ مِنْ ذُبُرٍ وَأَلْفِيَا سَيْدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ
مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَدْ
هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ
قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ قَبْلٍ فَصَلَّقْتُ وَهُوَ مِنَ الْكَذَّابِينَ ﴿٢٦﴾
وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ ذُبُرٍ فَكَنْتُ وَهُوَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

25 – İkisi de kapıya koştular. Kadın, onun gömleğini arkadan yırttı. İkisi kapının yanında kadının efendisi ile karşılaştılar. Kadın: Ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan yahut acıklı bir azaptan başkası değildir, dedi.

26 – Yusuf: O, benden murat almak istedi, dedi. Kadının ailesinden bir şahit şahitlik etti: Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğrudur; o (erkek) yalancılardandır.

27 – Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, o (kadın) yalan söylemiştir; o doğrudur, dedi.

25- “Vestebekal babe (ikisi de kapıya koştular)” yani tesabeka ilel babi demektir, car hazfedilmiştir, ya da fiile ibtidar (acele etmek, koşmak) manası verilmiştir. Şöyle ki Yusuf çıkmak için kaçtı, kadın da onu çıkmaktan men etmek için arkasından hızla koştu “ve kaddet kamisahu (gömleğini arkadan yırttı)” onu arkasından çekti, gömleği yırtıldı. Kadd boyuna yırtılmaktır, katt da enine yırtılmaktır. “İkisi kadının efendisi ile karşılaştılar” kadının kocasına tesadüf ettiler “kapının yanında. Kadın: Ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan yahut acıklı bir azaptan başkası değildir, dedi”. Böylece kocasının yanında namusunu temize çıkarmak, Yusuf’a karşı kıskandırmak ve ondan intikam alması için kışkırtmak istedi. “Ma cezaü”deki ma nafiye dir yahut istifhamiyedir, mana da onun cezası zindandan başka nedir demektir?

26- “Yusuf: O benden murat almak istedi, dedi” benimle olmak istedi. Bunu demesi kadının teklif ettiği zindan veya acıklı azabı def etmek içindi. Eğer kadın yalan söylemese idi böyle demezdi. “Kadının ailesinden bir şahit şahitlik etti”. Amcasının oğlu olduğu söylenmiş-

tir. Dayısının da denilmiştir. O beşikte yatan bir çocuktur. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet edilmiştir: Küçükken ancak dört çocuk konuştu: Fir'avn'ın kızının saçını tarayan kadının oğlu, Yusuf'un şahidi, Rahip Cüreyc kıssasındaki çocuk ve Meryem oğlu İsa, ona selam olsun. Allah Teala'nın onun yakınlarından birine şahitlik ettirmesi kadını daha çok bağlamak içindir.

“Eğer gömleği önden yırtılmış ise kadın yalan söylüyor; o doğrulardandır”. Çünkü onu kendinden uzaklaştırmak için gömleğini önden yırtmıştır ya da Yusuf kadının arkasından koşmuş, ayağı eteğine takılarak önden yırtılmıştır.

27- **“Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir, o doğrulardandır”** çünkü bu da kadının Yusuf'un arkasına düştüğünü ve elbisesini çekip yırttığını gösterir. Şart cümlesi de söylenen sözün hikaye tarzında olmasındandır ya da şahitlik eylemi konuşma sayılmıştır. Ona şahitlik denilmesi de aynı görevi gördüğü içindir. “İn (istikbal) ile “kâne” (maziyi)yi birleştirmek öyle olduğunu bilme tevili iledir. Bunun bir benzeri de şöyledir: Eğer bana iyilik edersen, ben de sana önceden iyilik etmiştim. Bunun manası da şöyledir: Eğer iyiliğini başıma kakıyorsan, ben de eski iyiliğimi senin başına kakarım. Zam ile “min kubulu” ve “min dübürü” de okunmuştur. Çünkü ikisi de iza-fetten kesilmiştir, tıpkı kablü ve badü gibi. Fetha ile okunmuşlardır ki sanki iki cihete alem olduklarından gayri munsarif olmuşlardır. Aynel fiilin sükunu ile (dübrin ve kublin) de okunmuştur.

فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ
 إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا
 وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ
 نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ
 قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرِيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾
 فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكًا
 وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا
 رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا
 بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

28 – (Züleyha'nın kocası), onun (Yusuf'un) gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, “bu, siz kadınların fendidir. Şüphesiz sizin fendiniz büyüktür, dedi.

29 – Ey Yusuf, sen bundan vazgeç; (ey Züleyha) sen de günahın için istiğfar et. Şüphesiz sen günahkârlardansın, dedi.

30 – Şehirdeki kadınlar: Aziz'in karısı, delikanlısının (uşağının) nefsinden murat almak istiyor. Sevgi yüreğinin zararına işlemiş. Şüphesiz biz, onu elbette apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz, dediler.

31 – Züleyha onların dedikodularını işittince, onlara haber gönderdi ve onlar için birer koltuk hazırladı ve her birine bir bıçak verdi: “Yusuf, karşılarna çık!” dedi. Kadınlar onu görünce, ona büyük değer verdiler ve ellerini kesip, “haşa, Allah için bu, bir insan değildir. Bu, ancak çok şerefli bir melektir, dediler.

28; 29- “Gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce: Şüphesiz bu, dedi” yani senin “ailene kötülük etmek isteyeninin cezası” sözün yahut kötülük veyahut bu durum “siz kadınların fendidir” hilenizdir. Hitap kadındır yahut emsallerinedir veyahut diğer kadınlardır. “Şüphe-

siz sizin fendiniz büyüktür” kadınların hilesi kalbe daha tez ulaşır ve nefse daha çok tesir eder. Bir de kadınlar açıktan yaparlar, şeytan ise gizlice vesvese ile yapar. **“Yusuf”** nida harfinin hazf edilmesi, yakın olduğu ve sözü iyi anladığı içindir. **“Sen bundan vazgeç”** bunu sakla, kimseye söyleme. **“Sen de günahın için istiğfar et”** ey Rail. **“Şüphesiz sen günahkarlardansın, dedi”** Hatûn hatie'den gelir ki kasten günah işlemektir. Müzekker kalıbı ise genelleme içindir.

30- “Ve kale nisvetün (kadınlar dedi)” nisvet kadınlar topluluğu için isimdir, dişiligi de bu itibarladır, hakiki değildir. Bunun içindir ki fiilinden tenis alameti atılmıştır. Nun'un zammı (nüsvetün) de onda lügattir. **“Filmedineti (şehirde)”** “kale”nin zarfıdır yani hikayeyi Mısır'a yaydılar demektir ya da kadınların sıfatıdır. Beş kadın idiler: Sekreterin karısı, sakinin karısı, aşçının karısı, zindan müdürünün karısı ve süvari birliği komutanının karısı. **“Aziz'in karısı uşağından murat almak istiyor”** kölesi ile birlikte olmak istiyor. Aziz Arap dilinde kraldır. Feta'nın aslı feteyün'dür, çünkü tesniyesi feteyandır, vav'lı fütüvvet ise şazdır. **“Kad şeğafeha hubba (sevgi yüreğinin zarına işlemiş)”** şeğaf kalbi bürüyen dış zarıdır yani sevgi kalbinin içine işlemiş demektir. Hubben de temyiz olarak mansuptur, çünkü fiil ona isnat edilmemiştir. **“Şeafeha”** da okunmuştur ki deveye katran sürüp yakmaktır. **“Şüphesiz biz onu elbette bir sapıklık içinde görüyoruz”** olgunluktan sapma ve doğrudan uzaklaşma içinde.

31- “Felamma semiat bimekrihinne (Züleyha onların gıybetlerini iştirince)” ona mekr (tuzak) demesi, kadınların onu gizlemelerindendir, nitekim hile yapan da hilesini gizler ya da Yusuf'u kendilerine göstermesi için dediler yahut da Züleyha onlardan bunu gizlemelerini istediği halde ifşa etmelerindendir. **“Onlara haber gönderdi”** davet etmek için. Şöyle de denilmiştir: Kırk kadın çağırdı, içlerinde yukarıda zikri geçen beş kadın da vardı. **“Onlara birer koltuk hazırladı”** yani yaslanacakları şeyler demektir. **“Her birine bir bıçak verdi”** koltuklara yaslanınsınlar da Yusuf onları ellerinde bıçaklarla görünce, afallasınlar, kendilerinden geçsinler, bıçaklar ellerinin üzerine düşsün de ellerini kessin. Onlar da diyecek bir şey bulamasınlar. Ya da Yusuf kırk kadını ellerinde bıçaklarla görünce hilelerinden korksın. Şöyle de denilmiştir: Ayette geçen mütteke' yemektir yahut yemek meclisidir. Çünkü onlar yemek ve içmek için kibarlıklarından yaslanırlardı. Bunun içindir ki yaslanarak yemek men edilmiştir. Şair Cemil şöyle demiştir:

*Bizler nimet içinde büyüdük, yaslanarak yedik
Ve testilerden helal şarap içtik.*

Şöyle de denilmiştir: Mütteke' bıçakla kesilen yemektir, sanki kesen

kimse ona bıçakla yaslanır. Hemzenin hazfi ile mütteka da okunmuştur. Fethayı işba ederek (ağız doldurarak) müntezâh gibi müttekâ' da okunmuştur. Mütken de okunmuştur ki turunç demektir. Ya da kesilen bir şey verdi demektir, metekes şey'e'den gelir ki kesmektir. Metken de okunmuştur tekie yetkeü'den gelir, o da yaslanmak manasınadır.

“Ve: Yusuf, karşılarna çık, dedi! Kadınlar onu görünce, ona büyük değer verdiler” onu çok büyüttüler ve üstün güzelliğinden korktular. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Yusuf'u miraç gecesinde dolunay gibi gördüm, demiştir. Yüzünün şavkı duvarlara vururdu, denilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ekberne hayız (adet) oldular demektir. Bu da ekeberetil mer'etü'den gelir ki kadın adet olmaktadır. Çünkü o zaman büyükler sınıfına girer. He de mastara raci zamirdir yahut Yusuf aleyhisselam'a racidir, lam da hazf edilmiştir yani hıdne lehu (şiddetli arzularından adet oldular) demektir. Nitekim Şair Mütenebbi şöyle demiştir:

Allah'tan kork, o cemali peçe ile ört,

Eğer gösterirsen kafeslerinden çıkmayan kızlar adet görürler.

“Ellerini kestiler” paniklerinden bıçaklarla ellerini kestiler. **“Haşa Allah için, dediler”** Allah'ı acizlik sıfatından tenzih etmek ve böyle bir güzellik yaratmaya gücü yettiği için şaşkınlıklarını belirtmek istediler. Aslı hâşâ'dır, nitekim Ebu Amr de vasl halinde öyle okumuştur. Vakı halinde de hafif olması için elifi atılmıştır. O istisnada tenzih manası ifade eden bir edattır. Lam da beyan içindir, tıpkı: Sükyan lek kavlinde olduğu gibi. Lam'sız olarak haşallah da okunmuştur ki beraetullah demektir. Tenvin'le “haşen lillah” da okunmuştur ki mastar yerine konulmuştur. Şöyle de denilmiştir Hâşâ faale veznindedir, haşa'dan gelir ki kenar ve taraf manasınadır. Haşa'nın faili de Yusuf'tur yani hakkın-da düşünülen şeylerden Allah'ın tarafına düştü demektir.

“Ma haza beşeren (bu bir insan değildir)” çünkü insanlıkta böyle bir güzellik görülmemiştir. Bu da Hicaz lügatine göredir. Leyse gibi amel etmiştir, çünkü hali nefyetmede onunla ortaklığı vardır. Temim lehçesine göre “beşerün” de okunmuştur. “Bişiran” da okunmuştur bu satın alınan bir köle değildir demektir. **“Bu ancak çok değerli bir melektir”** çünkü parlak cemali, üstün kemali ve sonsuz masumiyeti toplamak meleklerle has bir şeydir ya da onun cemali insan cemalinin üzerindedir, onu ancak melek geçebilir.

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنِي فِيهِ

وَلَقَدْ رَاودَتْهُ عَن نَّفْسِهِ فَلِئْتَنَصَّمْ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ

لَيَسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

32 – İşte kendisi hakkında beni kınadığınız (genç) budur! Andolsun, ben onun nefsinden murat almak istedim, çekindi. Andolsun, eğer kendisine emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve küçülenlerden olacaktır, dedi.

32- “Züleyha: İşte kendisi hakkında beni kınadığınız (genç) budur, dedi”. İşte gönlümü kaptırdığım Kenan’lı köle budur, doğru düşünüp de tasavvur etmediniz. Eğer onu gördüğünüz gibi tasavvur etseydiniz beni mazur görürdünüz. Ya da hakkında beni kınadığınız budur. Böylece “zalike” “haza” yerine konulmuştur. Bu da işaret edilen kimsenin şanını yüceltmek içindir. **“Andolsun, ben onun nefsinden murat almak istedim, o ise çekindi”** ismetini korumak istedi. Kadınların kendisini mazur gördüklerini anlayınca bunu ikrar etti ki Yusuf’u yumuşatmak için kendisine yardım etsinler. **“Andolsun ki eğer kendisine emrettiğimi yapmazsa”** ma amuru bihi demektir, böylece car hazfedilmiştir, ya da emrimi yapmazsa demektir ki gereğini yapmazsa anlamınadır. O zaman zamir Yusuf’a gider. **“Mutlaka zindana atılacak ve küçülenlerden olacaktır”** hor olacaktır. Bu da kesr ile sağire yasğaru suğran ve sağaran şeklinde çekilir. Sağir ise zam ile sağura’dan gelir, mastarı da sığar’dır. “Leyekunenne” de okunmuştur ki Mushaf’ın hatına aykırıdır. Çünkü nun onda elifle yazılmıştır, tıpkı lenesfean gibi. Bunda vakfın hükmü icra edilmiştir. Bu da nun-i hafifede böyledir. Çünkü tenvine benzetilmiştir.

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا
يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفَ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَلَسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ
هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا آيَاتٍ
لَيَسْجُنَنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ
أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ
رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

33 – Yusuf da: Rabbim, zindan benim için onların beni davet ettikleri şeyden daha iyidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmesen, onlara meylederim ve cahillerden olurum, dedi.

34 – Rabbi de onun duasını kabul edip hilelerini ondan çevirdi. Çünkü o, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

35 – Sonra deliller gördükten sonra akıllarına onu bir süreye kadar zindana atma fikri geldi.

36 – Zindana onunla beraber iki genç girdi. Biri: Ben rüyamda kendimi şarap sıkarken görüyorum, dedi. Ötekisi de: Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı; ondan kuşların yediğini görüyorum. Bize bunların tabirini haber ver. Şüphesiz biz, seni iyilik edenlerden görüyoruz, dedi.

33- “Yusuf dedi: Rabbim, zindan benim için onların beni davet ettikleri şeyden daha iyidir” ona yaklaşmaktansa zindanı tercih ederim, çünkü onun akibeti daha iyidir. Nefis bunu tercih eder ve ondan hoşlanmazsa da benim için daha iyidir. Daveti bütün kadınlara nispet etmesi onu Züleyha’ya karşı gelmekten korkutmaları ve ona uymayı hoş göstermeye çalışmalarındandır. Ya da onların da Yusuf’u kendilerine davet etmelerindendir. Şöyle de denilmiştir: Zindan belasına duçar olması bu sözünden dolayıdır. Onun için en iyisi Allah’tan afiyet dilemek idi. Bunun içindir ki Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Allah’tan sabır isteyeniyi reddetmiş ve afiyet istemesini salık vermiştir. “Eğer on-

ların hilelerini benden çevirmezsen" bunu bana sevdirmen ve ismet üzerinde kalmam için bana güzel göstermenle **"asbu ileyhinne (onlara meylederim)"** onların tarafına eğilirim yahut tabiatım ve şehvetimin gereği olarak onlara meylederim. Sabvet nefsin arzusu doğrultusuna gitmektir, saba (rüzgarı) da ondan gelir, çünkü nefisler ondan hoşlanır ve ona meyleder. **"Asubbu"** da okunmuştur ki şevk manasına sababetten gelir. **"Cahillerden olurum"** davet ettikleri şeyi yapmakla beyinsizlerden olurum. Çünkü hekim bir kimse çirkin bir şey yapmaz ya da bildikleri ile amel etmeyenlerden olurum. Çünkü onlarla cahiller birdir.

34- "Rabbi de duasını kabul etti" Allah onun **"eğer onların hilelerini benden çevirmezsen"** diye ettiği duayı kabul etti, **"kadınların hilelerini ondan çevirdi"** böylece onu masumiyet sıfatı üzerinde sabit kıldı ve ona zindanın zorluklarına dayanma gücü verdi. O da zindanı isyan içeren zevke tercih etti. **"Çünkü o, hakkıyla işitendir"** kendine sığınanların duasını, **"hakkıyla bilendir"** hallerini ve onları ıslah edecek şeyleri.

35- "Sonra deliller gördükten sonra akıllarına geldi" sonra Aziz ve ailesi Yusuf'un suçsuzluğunu gösteren deliller gördükten sonra akıllarına geldi. O deliller de çocuğun şahitlik etmesi, gömleğin yırtılması, kadınların ellerini kesmesi ve Yusuf'un onlara karşı namusunu koruması gibi şeylerdir. **"Beda"**nın faili de gizlidir, onu **"onu bir süreye kadar zindana atma akıllarına geldi"** cümlesi tefsir etmektedir. Şöyle ki Züleyha kocasını kandırdı, onu bir süreye kadar Yusuf'u hapsedmeye ikna etti. Ta ki Yusuf'un ne yapacağını görsün ya da insanlar onu suçlu zannetsinler. O da zindanda yedi yıl kaldı. Te ile (letescününnehu (onu hapse atanlarınız)) da okunmuştur. Biri saygı için Aziz'e böyle hitap etmiş yahut Aziz ve çevresi kastedilmiştir. Hüzeyl lehçesiyle hat- ta yerine atta da okunmuştur.

36- "Zindana onunla beraber iki genç girdi" yani Yusuf girerken tesadüfen o anda iki kişi daha girdi. Bunlar Kral'ın sâkisi ile aşçısı idi. Kralı zehirleme ithamı ile girmişlerdi. **"Biri dedi"** yani sâki **"ben rüyamda kendimi görüyorum"** bu da geçmişin hikayesidir, **"şarap sıkarken görüyorum"** yani üzüm sıkarken demektir, ileride şarap olacağı mülahazası ile böyle demiştir. **"Ötekisi de dedi"** yani aşçı **"ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı; ondan kuşların yediğini görüyorum"** galaladığını görüyorum. **"Bize bunların tabirini haber ver. Şüphesiz biz, seni iyilik edenlerden görüyoruz"** rüya tabirini iyi bilenlerden yahut bilginlerden. Bunu demeleri şunun içindir; çünkü onun zindandakilere vaaz verdiğini ve rüyalarını tabir ettiğini görmüşlerdi. Ya da iyilik edenlerden demektir ki eğer biliyorsan rüyamızı tabir etmekle bize iyilik et, dediler.

قَدْ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا
 بَتْلَوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ
 قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾
 وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ
 لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا
 وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَا صَاحِبِي
 السِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

37 – Yusuf dedi: Ne zaman size yiyeceğiniz bir yemek gelirse, mutlaka o gelmeden önce size onun yorumunu (ne olacağını) haber veririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah'a iman etmeyen ve ahireti de inkar eden bir kavmin dinini terk ettim.

38 – Ben, atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim için hiçbir şeyi Allah'a şirk koşmamız olmaz. Bu, bizim ve insanların üzerinde Allah'ın lütfündendir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

39 – Ey zindan arkadaşlarım, dağınık tanrılar mı daha hayırlıdır, yoksa bir tek kahredici Allah mı?

37- “Yusuf dedi: Ne zaman size yiyeceğiniz bir yemek gelirse, mutlaka o gelmeden önce size onun yorumunu haber veririm”. Bana anlattığınız rüyanın tabirini yahut yemeğin çeşidini. Çünkü bu da müşkülü halletmeye benzer. Sanki sorularını cevaplamadan önce onları Allah'ın birliğine davet etmek ve onları doğru yola irşat etmek istiyor. Nitekim peygamberin ve hidayet ve irşatta onların yolundan gidenlerin metodu böyledir. Önce onlara mucize olacak gaipden haberler verdi ki davet ve tabirdeki doğruluğunu gösterebilir. “Size gelmeden önce, bu” yani bu yorum “Rabbimin bana öğrettiklerindendir” kahinlik veya müneccimlik türünden değildir. “Şüphesiz ben, Allah'a iman etmeyen ve ahireti de inkar eden bir kavmin dinini terk ettim”

Bu daha önce geçenin gerekçesidir, yani ben onların dinini terk ettiğim için bunları bana öğretti demektir.

38- “Ben, atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum”. Ya da davete hazırlık olmak ve peygamberlik evinden olduğunu açıklamak için yeni söz başıdır. Böyle yaptı ki dinleme istekleri artsın ve ona daha çok güvensinler. Bunun içindir ki tanınmayan kimsenin tanınmak ve bilgisinden istifade edilmek için kendini anlatması caiz görülmüştür. Zamirin tekrar edilmesi de özelliklerini göstermek ve ahireti inkarlarını tekit etmek içindir. **“Bizim için olmaz”** biz peygamberler için doğru değildir **“hiçbir şeyi Allah’a şirk koşmamız”** ne olursa olsun. **“Bu”** yani tevhit **“bizim üzerimizde Allah’ın lütfündendir”** vahiy ile **“ve insanların”** diğer insanları irşat etmek ve onlara sebat vermek için bizi göndermesi ile. **“Fakat insanların çoğu”** kendilerine peygamber gönderilen insanların çoğu **“şükretmezler”** bu lütfi; ondan yüz çevirirler, uyanmazlar ya da deliller getirmek ve ayetler indirmekle Allah’ın bizim ve onların üzerindeki lütfundandır. Fakat çokları onlara bakmazlar, onlardan sonuç çıkarmazlar, onları geçersiz kılarlar; tıpkı nimete nankörlük edip şükretmeyenler gibi.

39- “Ya sahibeyis sicni (ey zindan arkadaşlarım)” ya sakineyi ya hut ya sahibeyye fihi demektir. Onları zindana nispet etmesi mecazidir, tıpkı: Ya sarikalleyleti ehled dari (ey ev halkını soyan gece hırsız) sözü gibi. **“Dağınık tanrılar mı”** sayıları çok, güçleri yok **“hayırlıdır yoksa bir tek kahredici Allah mı?”** kahhar başkasının denk olamayacağı ve karşı koyamayacağı demektir.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا
 أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ
 إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ وَلَكِنْ
 أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمْ
 فَيَسْقَى رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ
 مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾
 وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسِيَهُ
 الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

40 – Ondan başka ancak sizin ve atalarınızın ad verdiği ve haklarında Allah'ın bir delil indirmediği birtakım isimlere tapıyorsunuz. Hüküm yalnız Allah'ındır. Ancak kendisine ibadet etmenizi emretti. İşte dosdoğru din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler.

41 – Ey zindan arkadaşlarım, gelelim ikinizden birine; o, efendisine şarap içirecek. Diğerine gelince, o da asılacak. Kuşlar başından yiyecek. Fetva istediğiniz iş hükme bağlanmıştır.

42 – Yusuf o ikiden kurtulacağını kesin bildiği kimseye: “Efendinin yanında beni yâd et” dedi. Şeytan ona bunu efendisine bahsetmeyi unutturdu. Böylece Yusuf zindanda birkaç yıl kaldı.

40- “Ondan başka ancak ibadet ediyorsunuz” ikisine ve dinlerinden olan Mısırlılara hitaptır, “ad verdiğiniz ve haklarında Allah'ın bir delil indirmediği isimlere” yani boş isimlere demektir. Sahiplerinin gerçek olduğuna delalet edecek hiçbir şeyleri yoktur. Sanki siz soyut isimlere ibadet ediyorsunuz. Mana da şöyledir: Sizler ilahlığı hak ettiklerine ne aklın ne naklin delalet etmediği şeylere ilah diyor, sonra da verdiğiniz isimlere göre onlara ibadet ediyorsunuz. “Hüküm yalnız Allah'ındır” ibadet hususunda, çünkü onu bizzat hak eden odur, zira o zatı itibarı ile vaciptir, her şeyi var edendir, işine sahiptir. “Emret-

ti” peygamberlerinin diliyle **“ancak kendisine ibadet edin diye”** zaten deliller de bunu göstermektedir. **“İşte dosdoğru din budur”** hak din budur, sizler ise eğriyi doğrudan ayıramıyorsunuz. Bu da davette ve delil getirmede bir aşamadır. Onlara önce tevhidin çok tanrıcılığa üstün olduğunu hitap tarzıyla anlattı, sonra da tanrılar diye adlandırdıkları ve ibadet ettikleri şeylerin tanrılığa hakları olmadığını kanıtlı ispat etti. Çünkü ibadeti hak etmek ya doğrudan ya da dolaylı olur. Tarafların ikisi de onlarda yoktur. Sonra aklın ondan başkasını ve ilmin ondan ötesini kabul etmeyeceği gerçek hak ve doğru dini açıkladı. **“Ancak insanların çoğu bilmezler”** o nedenle cahillikleri içinde tökezleyip dururlar.

41- **“Ey zindan arkadaşlarım, gelelim ikinizden birine”** yani sâkiye **“o, efendisine şarap içirecek”**. Daha önce yaptığı gibi ve eski işine dönecektir. **“Ötekisine gelince”** bundan da aşçıyı kastediyor **“o da asılacak. Kuşlar başından yiyecek”**. O ikisi: Biz yalan söyledik, dediler, o da: **“Fetva istediğiniz iş hükme bağlanmıştır”** dedi. Yani cevap istediğiniz şey kesin karara bağlanmıştır, o da sonucunuzdur. Bunun içindir ki işi tekil kılmıştır. Çünkü onlar her ne kadar iki işte fetva istemişlerse de ancak başlarına gelen şeyin sonucunu öğrenmek istemişlerdir.

42- **“Yusuf, o ikiden kurtulacağını kesin bildiği kimseye dedi”**. Burada zanneden Yusuf’tur, eğer bunu vahiy ile söyledi ise, yoksa kurtulandır ki o zaman da zan yakîn ile tevil edilir. **“Efendinin yanında beni an”**. Efendinin yanında benden bahset ki beni kurtarsın. **“Şeytan ona bunu efendisine bahsetmeyi unutturdu”** sâkiye onu Kral’a bahsetmesini unutturdu. Zikri rabbe (efendiye) muzaf etmesi aralarındaki ilişkiden dolayıdır ya da zikre ihbari rabbihi demektir ya da Yusuf’a Allah’ı zikretmek unutturuldu da o da başkasından yardım istedi demektir. Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem’in şu hadisi de bunu destekler: Allah kardeşim Yusuf’a rahmet etsin, eğer: **“Beni Efendinin yanında yâd et, demese idi zindanda beş yıldan sonra yedi yıl kalmazdı”**. Zorluklarda kullardan yardım istemek her ne kadar iyi ise de ancak peygamberlerin makamına yakışmaz. **“Yusuf zindanda birkaç yıl kaldı”** burada geçen bîd’ üç ila dokuz arasındır, bad’dan gelir ki kesmek demektir.

وَقَالَ

الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا
الْمَلَأُ افْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾
قَالُوا اضْغَبْتُ أَحْلَامٌ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾
وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ
فَلرْسُلُونِ ﴿٤٥﴾

43 – Kral: Ben rüyamda şişman yedi inek görüyorum, onları yedi arık inek yiyor. Yedi de yeşil başak görüyorum, diğer kuru (yedi) başak görüyorum. Ey ileri gelenler, eğer rüya tabir ediyorsanız, rüyama açıklık getirin, dedi.

44 – Onlar da: Bunlar karışık düşlerdir. Biz, böyle düşlerin tabirini bilmiyoruz, dediler.

45 – O ikisinden kurtulan dedi ve bir zaman sonra hatırladı: Ber size onun yorumunu / tabirini bildireceğim; beni hemen gönderin.

43- “Kral dedi: Ben rüyamda şişman yedi inek görüyorum, onlar yedi arık inek yiyor. Yedi de yeşil başak, diğer kuru yedi başak görüyorum”. Yusuf’a zindandan çıkma ışığı görününce Kral kuru bir nehi yatağından yedi şişman ineğin ve yedi de zayıf ineğin çıktığını ve zayıf ineklerin şişmanları yuttuğunu gördü. “Yedi de yeşil başak” artık ta neye durmuş “diğer yedi de kuru” kurular yeşillere sarıldı, iyice etrafını bürüdü. Kuru başakların durumlarının anlatılmaması, inekler anlatılmasındandır. Siman (şişman) sıfatının mümeyyez olan seb’ değil de mümeyyiz olan bakarat’a verilmesi temyizden maksadı siman olmasındandır. İkinci seb’in ise icaf ile nitelenmesi, mevsuf dikkate almadan onunla temyizim imkânsız olmasındandır. Çünkü bakara cinsini açıklamak içindir. Kıyasa göre uc denilmeli idi, çünkü o, acfa’nın çoğuludur, ancak simana benzetilmiştir, çünkü onun zıd

dıdır. “Ey ileri gelenler, rüyamı açıklayın” tabir edin “eğer rüya tabir ediyorsanız” eğer rüya tabirini biliyorsanız. O da hayaldeki suretlerden nefisteki benzer manalara intikal etmektir. Tabir de ubur’dan gelir ki o da geçmektir. Abertür’ya ibareten tabiri abbertüha tabiren’den daha sağlamdır. Lirrü’ya’daki lam da beyan ya da amili takviye etmek içindir. Çünkü fiil mefulundan geri kalınca zayıflamıştır; lam ile takviye edilmiştir, tıpkı ismi failde olduğu gibi. Ya da taburun lafzı lam ile geçişli kılınan fiil manasına kullanılmıştır. Sanki: İnküntüm tentedi-bune liibaretir rü’ya denilmiştir.

44- “Onlar da: Bunlar karışık düşlerdir, dediler” yani bunlar çok karışık şeylerdir demektir. Adğas dığs’ın çoğuludur. Aslı karışık bitkilerden yapılan demettir. Yalan rüya için istiare edilmiştir. Çoğul yapıları rüyanın tamamen batıl olduğunu bildirmek içindir. Çünkü fülânün yerkebul hayle (filanca kişi atlara biner) denir ki aslında bir ata biner. Ya da içine farklı şeyleri almasındandır. **“Biz böyle düşlerin tabirini bilmeyiz”** ahlam demekle özellikle batıl düşleri murat ediyorlar yani bizde bunların tabiri yoktur, biz ancak sadık rüyaları tabir ederiz, demek istiyorlar. Sanki bu da tabir etmek için süre istemelerinin ikinci mukaddimesidir.

45- “O ikisinden kurtulan dedi” zindan arkadaşlarından ki o da sâkidir **“veddekere bade ümmetin (bir zaman sonra hatırladı)”** yani epey bir zaman, daha açıkçası uzun bir zaman sonra Yusuf’u hatırladı. Kesre ile immetin de okunmuştur ki nimet demektir yani kurtuluş nimetinden sonra hatırladı. Emehin de okunmuştur ki unutmaktır; emihe ye’mehü emehen şeklinde çekimi yapılır. Cümle de itiraziyedir, dediği söz de: **“Ben size onun tabirini bildireceğim; beni hemen gönderin”** kavlidir. Yani bilgisi olana yahut zindana demektir.

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعِ سُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ
إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابَأً
فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي
مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا
تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يَغَاثُ النَّاسُ
وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

46 – Ey özü sözü doğru Yusuf, bize yedi zayıf ineğin yediği yedi şişman inek ve yedi kuru başağın yediği diğer yedi başak hakkında açıklama yap. Belki insanlara dönerim de, umulur ki tabirini bilirler, dedi.

47 – O da şöyle dedi: Yedi yıl arka arkaya ekin ekersiniz. Biçtilerinizi, yiyeceğiniz az bir miktar dışında başağının içinde bırakın

48 – Sonra bunun ardından yedi zor / kurak yıl gelir; sakladığınız az bir miktarın dışında önceden biriktirdiklerini yer bitirir.

49 – Sonra bunun ardından bir yıl gelir; insanlar bol yağmur kavuşur ve onda (şarap) sıkar (hayvan saçar)lar.

46- “Ey özü sözü doğru Yusuf” yani Yusuf’a gönderildi, geldi ve Ey Yusuf, dedi. Onu doğruluğun zirvesi olan sıddıklıkla niteleme daha önce durumunu bilmesinden ve kendinin ve arkadaşının rüyasını doğru tabir etmesindendir. “Bize yedi ineğin yediği yedi şişman inek ve yedi kuru başağın yediği diğer yedi başak hakkında açıklama yap”. Yani bu rüya hakkında demektir. “Belki insanlara dönerim Kral ve yanındakilere ya da şehir halkına dönerim, çünkü zindar şehirde olmadığı söylenmiştir, “belki bilirler” rüyanın tabirini yalnızca senin fazilet ve değerini. Neden bu iki hususta kesin konuşmadı, çünkü döneceğinden pek emin değildi, belki yolda öldürülürdü onlar bilmeyebilirlerdi.

47; 48- “O da şöyle dedi: yedi yıl arka arkaya ekersiniz” yani alıştı-
ğınız adet üzere, de'ben hal olarak mansuptur daibine demektir ya da
gizli fiilin mastarı ile mansuptur ki tedebe de'ben demektir. O za-
man cümle hal olur. Hafs fetha ile “deeben” okumuştur, ikisi de deebe
filameli deyiminin mastarıdır. Şöyle de denilmiştir: Tezraune emirdir,
mübalağa için haber kalıbında verilmiştir, çünkü **“biçtiklerinizi başa-
ğında bırakın”** demiştir. Güve yememesi için. Bu da birinciye (emre)
göre söz harici öğüttür. **“Yiyeceğiniz az bir miktar dışında”** o yıllarda.
**“Sonra bunun ardından yedi zor yıl gelir; bunlar için sakladıklarınızı
yer”** yani halkı bu yıllar endişesiyle biriktirdiklerinizi yer. Mecaz ola-
rak yemenin yıllara nispet edilmesi, rüya ile tabirinin birbirine uyması
içindir. **“Ancak sakladığınız az bir şey hariç”** ekmek için kaldırdığınız
tohumluk hariç.

**49- “Sonra bunun ardından bir yıl gelir; insanlar bol yağmura
kavuşur”** yuğasu ğays'ten gelir ki yağmur demektir ya da ğıvas'tan
gelir ki kıtlıktan kurtulmaktır. **“onda sıkırlar”** sıkılacak şeyleri mese-
la üzüm ve zeytin gibi, çünkü meyve bol olacaktır. Davar sağırlar da
denilmiştir. Hamze ile Kisai te ile (tasırun) okumuşlardır ki soranla-
rın çoğu muhatap kabul edilmiştir. Meçhul siygası ile (yu'sarun) da
okunmuştur ki bu da asarahu'dan gelir ve kurtarmak manasınadır.
Malum kalıbı ile olup da Allah onları kurtarır ve halk birbirini kur-
tarır demek de ihtimal dahilindedir. Ya da a'saratis sehabetü aleyhim
(bulut yağmur yağdırdı) deyiminden gelir. O zaman harfi cerin haz-
fi ile müteaddi olmuş olur, ya da yasırun matar (yağmur) manasına
alınmış olur. Bu da müjdedir; şişman inekleri ve yeşil başakları bolluk
yılları, zayıflarla kuru başakları kıtlık yılları ile tabir ettikten ve zayıf-
ların şişmanları yutmalarını bolluk yıllarda toplananları kıtlık yıllarda
yemekle tevil ettikten sonra verdiği bir müjdedir. Belki de bunu vahiy
ile bilmiştir ya da kıtlığın sonunda bolluğun geleceğinden ya da Allah
Teala'nın kullarına adetin onları sıktıktan sonra rahatlatma üzerine
olmasındandır.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ
 قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاَسْئَلْهُ مَا بَدَلُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْتَ
 اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُمْ
 اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ
 مِنْ سَوْءٍ قَالَتْ اَمْرَاتُ الْعَزِيزِ الشَّنْ حَضَحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ
 عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي
 لَمْ اَخْنَهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰثِلِيْنَ ﴿٥٢﴾
 وَمَا اُبْرِئُ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَآمَلَةٌ بِالسَّوْءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ اِنَّ
 رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٥٣﴾

50 – Kral: Onu bana getirin, dedi. Elçi ona gelince: Efendine dön: ona ellerini kesen kadınların durumunu sor, neydi? Şüphesiz efendim onların tuzaklarını pekiyi bilendir, dedi.

51 – Kral: Yusuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman sorununuz neydi, dedi? Onlar da: Haşa Allah için, biz onda bir kötülük görmedik, dediler. Azız'ın karısı: İşte şimdi hak meydana çıktı onun nefsinden murat almak istedim. O, gerçekten doğru söyleyenlerdendir, dedi.

52 – Yusuf da: Bu, benim ona gıyabında hıyanet etmediğimi ve Allah'ın da gerçekten hainlerin tuzagını başarıya ulaştırmadığını bilmesi içindir, dedi.

53 – Ben kendimi temize çıkarmıyorum. Şüphesiz nefis daima kötülüğü emreder, ancak Rabbinin merhamet ettiği hariç. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

50- “Kral: Onu bana getirin, dedi” elçi ona tabiri getirince, “elçi ona gelince” onu zindandan çıkarmak için “Yusuf dedi: Efendine dön ona ellerini kesen kadınların durumunu sor, dedi”. Çıkma acele et memesi; kadınların sorguya çekilmelerini, kendi durumunun da göz

den geçirilmesini istemesi, suçsuzluğunu göstermek ve zindana haksız yere atıldığını bildirmek; dolayısıyla onu kıskananların durumunu daha da kötüye götürmelerini önlemek içindir. Bunda töhmetten ve töhmet getirecek şeylerden uzak durmanın gereğine delil vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Eğer onun yerinde ben olsa ve zindanda o kadar kalsa idim, hemen soruya cevap verirdim. “kadınların durumu nedir, sor” deyip de durumlarını teftiş et, dememesi onu araştırmaya ve durumu kontrole teşvik etmek içindir. Kendisine o kadar kötülük eden hanımefendisinin durumuna temas etmemesi ise asaletinden ve edebe riayetindedir. Nun'un zammı ile “nüsvetün” de okunmuştur. **“Şüphesiz efendim onların tuzaklarını pekiyi bilmektedir”** bana, hanımefendine itaat et, dedikleri zaman. Bunda kadınların tuzaklarının büyük olduğuna, Allah'ın ilminin şahit getirileceğine, kendisine atılan iftiradan beri olduğuna ve kadınlara tuzaklarından dolayı tehdit olduğuna delil vardır.

51- **“Kale ma hatbukünne (Kral kadınlara: Sorununuz neydi, dedi?)”** hatb sahibine hitap edilmeyi hak eden meseledir. **“Yusuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman. Onlar da: Haşa Allah için, dediler”** Allah'ı tenzih edip böylesi bir güzelliği yarattığı için kudretine şaşkınlıklarını dile getirdiler. **“Biz onda bir kötülük”** bir günah **“görmedik, dediler”**. Aziz'in karısı: **İşte şimdi hak meydana çıktı, dedi”** hak sabit olup istikrar kazandı. Bu da hashasal bairiü deyiminden gelir ki deve çökmek için kendini yere atmaktır. Şair şöyle demiştir:

Deve çökmek için kendini som kayanın üzerine attı.

Selma da üzerine binince onu alıp uzaklara götürdü.

Ya da hashasa zahara manasınadır ki hassa şa'rehu deyiminden gelir ki, saçını başının derisi görünecek şekilde kazıdı demektir. Meçhul kalıbı ile (hushisa) da okunmuştur. **“Onun nefsinden ben murat almak istedim. O, gerçekten doğru söyleyenlerdendir”;** “kadın ben-den murat almak istedi (Yusuf: 26) sözünde.

52; 53- **“Yusuf da: Bu, Aziz bilsin içindir, dedi”** elçi Yusuf'a dönüp de ona kadınların durumunu anlatınca Yusuf böyle dedi yani bu araştırma Aziz'in bilmesi içindir **“ki ben ona gıyabında hainlik etmedim”** bilgaybi arkasından demektir, o da failden yahut mefuldan haldir yani ben onun yanında değilken ya da o benim yanımda değilken demektir ya da zarftır yani gizli yerde perdelerin ve kapalı kapıların arkasından demektir. **“Allah hainlerin tuzağını başarıya götürmez”** onu infaz etmez, doğruya ulaştırmaz ya da hainlere tuzakları nedeniyle hidayet etmez demektir. Fiilin tuzağa isnat edilmesi mübalağa içindir. Burada Rail'in, kocasına hiyanet ettiğine ve kendisinin emin olduğuna ima

vardır. Bunun içindir ki arkasında: “Ben kendimi temize çıkarmıyorum” demiştir. Yani onu tenzih etmiyorum, demektir. Şuna da dikkat çekilmiştir ki o nefsini tezkiye etmek ve kendini beğenmek istemiştir; bilakis Allah’ın ona verdiği masumiyet ve muvaffakiyet sıfatlarını açıklamak istemiştir. İbn Abbas şöyle demiştir: Bilsin ki ben ona hainlik etmedim, deyince Cebrail: Aklından da mı geçmedi, dedi? O da: “Şüphesiz nefis kötülüğü emredicidir” dedi. Çünkü onun tabiatı şehvetlere meyillidir, hep onları düşünür. Bütün güç ve kuvvetlerini her zaman onların namına kullanır. “Ancak Rabbimin merhamet ettiği hariç” ancak Rabbimin merhamet ettiği vakit hariç yahut Rabbimin merhamet edip de bunlardan koruduğu nefisler hariç. Şöyle de denilmiştir: İstisna munkatıdır yani lakin Rabbimin rahmeti hariçtir o da kötülüğü çevirir. Şöyle de denilmiştir: Ayet Rail’in sözünü hika ye etmektedir, istisna edilen de Yusuf’un nefsi ve kötülükten vazgeçmesidir. İbn Kesir ile Nafi hemzeyi vav’a kalb, sonra da idgam ederel “bissuvvi” okumuşlardır. “Şüphesiz Rabbim çok bağışlayıcı, çok esir geyicidir” nefislerin kuruntularını bağışlar ve dilediğine masumiyetle merhamet eder ya da suçunu itiraf edeni bağışlar ve istiğfar ve irtikâp ettiği şeyden merhamet dilediği sürece ona merhamet eder.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ

لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ ٥٤

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيزٌ عَلِيمٌ ٥٥ وَكَذَلِكَ

مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ

بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ٥٦ وَلَا جُرْ الْاٰخِرَةَ

خَيْرٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ٥٧

54 – Kral: Onu bana getirin; onu kendime gözde yapayım, ded. Onunla konuşunca: Şüphesiz sen bugün yanımda itibarlısı eminsin, dedi.

55 – Yusuf: Beni bu yerin hazinelerinin başına getir. Çünkü bu iyi koruyan, çok iyi bilenim, dedi.

56 – Böylece Yusuf’u o yere yerleştirdik. Nereyi dilerse oraya k

nar. Rahmetimizi dilediğimize nasip ederiz. İyilik edenlerin mükafatını zayi etmeyiz.

57 – Şüphesiz ahiretin mükafatı iman eden ve sakınanlar için daha hayırlıdır.

54- “Kral: Onu bana getirin; kendime gözde yapayım, dedi” halis adamlarımdan yapayım. “Onunla konuşunca” Yusuf’u ona getirip de onunla konuşarak aklını ve dehasını görünce: **“Şüphesiz sen bugün yanımızda itibarlısın, dedi”** yerin ve derecen var **“güvenlisin”** her şeyi sana güveniriz. Rivayete göre o zindandan çıkınca gusül etti, temizlendi. Yeni elbiseler giydi. Huzuruna girince: Allah’ım, senden onun hayrını ister, şerrinden senin izzet ve kudretine sığınırım, dedi. Sonra ona Arapça selam verdi. Kral da: Bu dil nedir, dedi? O da: Amcam İsmail’in dilidir, dedi ve ona İbranice dua etti. O da: Bu dil nedir, dedi? O da: Atalarımın dilidir, dedi. Kral yetmiş dil bilirdi, onlarla konuştu. Yusuf da hepsi ile cevap verdi, Kral buna şaşıtı: Rüyamı senden duymak isterim, dedi. O da anlattı, ona inekleri, başakları ve yerlerini gördüğü gibi anlattı. O da onu tahtına oturttu ve işi ona bıraktı. Şöyle de denilmiştir: Kıtıfır o günlerde öldü, onu onun yerine geçirdi ve onu Rail ile evlendirdi, onu bakire buldu. Ondan Efrailm ile Mişa doğdu.

55- **“Yusuf: Beni bu yerin hazinelerinin başına geçir, dedi”** maliye işlerini bana bırak, yer de Mısır toprağıdır. **“Çünkü ben çok iyi koruyam”** hak etmeyenlere vermem, **“çok iyi bilirim”** nereye harcayacağını. Belki de Yusuf aleyhisselam Kral’ın ona kesin iş vereceğini anlayınca, faydası geniş olanı ve geliri çok olanı tercih etti. Bunda şuna delil vardır ki kendinden başka yapacak birini bilmediği zaman görev istemek, ona hazır olduğunu söylemek ve kafirden iş almak caizdir. Mücahit, Kral’ın Yusuf’un eliyle Müslüman olduğunu söylemiştir.

56; 57- **“Böylece Yusuf’u o yere yerleştirdik”** Mısır toprağına **“nereyi dilerse oraya konar”** ülkenin istediği yerine gider. İbn Kesir nun ile “neşau” okumuştur. **“Rahmetimizi dilediğimize nasip ederiz”** dünya ve ahirette. **“İyilik edenlerin mükâfatını zayi etmeyiz”** bilakis ücretlerini er veya geç tam olarak veririz. **“Şüphesiz ahiretin mükâfatı iman eden ve sakınanlar için daha hayırlıdır”** şirkten ve çirkin şeylerden. ahiretin mükafatı daha hayırlıdır, çünkü daha büyük ve devamlıdır.

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ

فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِخَبْرٍ لَكُمْ مِنْ أَهْلِكُمْ أَلا تَتَرَوْنَ أَنَّيُؤْفَى الْكَفِيلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

58 – Yusuf’un kardeşleri gelip huzuruna girdiler: Onları tanıdı, onlarsa onu tanımadılar.

59 – Onların zahire yüklerini hazırlayınca: Bana baba bir kardeşinizi de getirin. Görmüyor musunuz, ben size ölçeği tam yapıyorum ve ben konuk severlerin en hayırlısıyım, dedi.

60 – Eğer onu bana getirmezsensiz, yanımda sizin için ölçek / azık yok ve bana yaklaşmayın, dedi.

61 – Kardeşleri: Onu babasından isteyeceğiz. Ve mutlaka yapacağız, dediler.

62 – Yusuf uşaklarına: Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndükleri zaman onları tanırlar da belki onlar geri dönerler, dedi.

58- “Yusuf’un kardeşleri geldiler” rivayete göre Kral onu vezir yapınca adalet icra etti, ziraatı çoğaltmak ve gelirleri artırmak için çalıştı. Sonunda kıtlık yılları geldi. Kıtlık, Mısır’ı, Şam’ı ve çevrelerini kapladı. İnsanlar ona yöneldiler. Önce onlara parayla sattı, bundan bir şey kalmayınca ziynet eşyaları ve mücevheratla sattı, sonra hayvanlarla sonra tarla ve akarla sonra da canları karşılığında sattı. Sonra da durumu Kral’a arz etti. O da: Sen bilirsin, dedi. O da onları azat etti ve mallarını da geri verdi. Diğer ülkeler gibi Kenan iline de kıtlık ulaştı. Yakup Bünyamin dışında oğullarını zahire için gönderdi. “Huzuruna girince

onları tanıdı; onlarsa kendisini tanımadılar". Yani Yusuf onları tanıdı, onlarsa tanımadılar; çünkü çoktan ayrılmışlardı, ondan ayrıldıkları zaman genç yaşta idi, onu unutmuşlardı. Onun helak olduğunu zannetmişlerdi. Şimdi ise çok değişmişti ve heybet ve saygılarından ona doğrudan bakmamışlardı.

59- "Velemma cehhezühüm bicehazihim (onların zahire yüklerini hazırlayınca)" hazırlıklarını tamamlayıp da hayvanlarını yükleyince demektir. Cihaz aslında taşınmak için hazırlanan eşyadır mesela yol malzemesi ve şehirden şehre taşınan mal gibi. Kadının yüz görümlüğüne de cihaz (çeyiz) denir. Kesr ile "cihazihim" şeklinde de okunmuştur. **"Bana baba bir kardeşinizi de getirin, dedi"**. Rivayete göre huzuruna girince: Sizler kimlersiniz, ne iş yapıyorsunuz, belki casussunuz, dedi. Onlar da: Allah korusun, bizler bir babanın evladıyız, o da yaşlı bir ihtiyardır. Peygamberlerden sıddık bir nebidir. Adı Yakup'tur, dediler. O da: Kaç kişisiniz, dedi? Onlar da: Biz on iki kişi idik, birimiz çölde kayboldu, dediler. O da: Burada kaç kişisiniz, dedi? Onlar da: On, dediler. O da: On birinci nerede, dedi? Onlar da: Babamızın yanındadır, ölen oğluna karşılık onunla teselli oluyor, dediler. O da: Size kim şahitlik edecek, dedi? Onlar da: Burada bizi kimse tanımaz ki bize şahitlik etsin, dediler. O da: Birinizi yanımda rehine bırakın, bana baba bir kardeşinizi getirin ki size inanayım, dedi. Onlar da kura çektiler. Kura Şemun'a çıktı. Şöyle denilmiştir: Yusuf her adam başına bir deve yükü veriyordu, onlarsa baba bir kardeşleri için fazladan bir deve yükü istediler. O da verdi ve doğruluklarını bilmek için onu getirmelerini şart koştu. **"Görmüyor musunuz, ben size ölçeği tam yapıyorum ve ben konukseverlerin en hayırlısıyım, dedi"**. Onları çok iyi ağırlamıştı.

60; 61- "Eğer onu bana getirmezsensiz, yanımda sizin için ölçek / azık yok ve bana yaklaşmayın, dedi" ve ülkeme girmeyin. Bu da ya nehiydir ya da nefiydir ve cezanın üzerine matuftur. **"Kardeşleri: Onu babasından isteyeceğiz"** onu babasından almak için çok çalışacağız **"ve mutiaka yapacağız, dediler"** bunda gevşeklik etmeyeceğiz.

62- "Ve kale lifityetihi (Yusuf uşaklarına dedi)" zahire ölçen kölelerine, fityan fetanın çoğuludur. Hamze, Kisai ve Hafs "lifityanihi" okumuşlar, bunda da **"icalu bidaatehüm fi rihalihim (sermayelerini yüklerinin içine koyun)"** kavline uysun istemişlerdir. Çünkü o, onlardan her birinin yiyecek satın aldığı eşyasını yükünün içine koymak için bir adam görevlendirmişti. Sermayeleri de ayakkabı ve deri idi. Bunu yapması onları rahatlatmak ve onlara ihsan etmek içindi. Onlardan para almayı onuruna sığdıramadı ve babalarına vardıkları zaman geri dönmelerinden korktu. **"Belki tanırırlar da"** belki sermayele-

rinin iade edilme hakkını tanırırlar yahut tanımları için “belki dön-
dükleri zaman” vardıkları zaman “ailelerine” ve eşyalarını açtıkları
zaman “belki dönerler” belki bilmeleri onları dönmeye zorlar.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا
الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَّكَتِلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾
قَالَ هَلْ أُمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِن قَبْلُ
فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا
مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا
مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتَنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ
آخَانًا وَنَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

63 – Onlar babalarına dönünce: Ey babamız, bizden ölçek / za-
hire alıkonuldu. Onun için kardeşimizi bizimle beraber gönder de
ölçekle alalım. Mutlaka biz onun için muhafızlarız, dediler.

64 – Babaları: Size onu güvenir miyim? Meğerki daha önce kar-
deşine güvendiğim gibi ola. Allah koruyucu olarak daha hayırlıdır
O, merhamet edenlerin en merhametlisidir, dedi.

65 – Eşyalarını açınca, sermayelerinin kendilerine iade edilmiş
olduğunu gördüler. “Ey babamız, daha ne istiyoruz; işte sermaye-
miz bize iade edilmiş. Ailemize zahire getiririz, kardeşimizi koruruz
ve bir deve yükü de artırırız. Bu kolay bir ölçektir, dediler.

63; 64- “Onlar babalarına dönünce: Ey babamız, bizden zahire
alıkonuldu” eğer Bünyamin’i götürmezsek bize erzak verilmeyecel
.“Onun için kardeşimizi bizimle gönder” bu engeli aradan kaldıra-
lım ve ihtiyaç duyduğumuz azığı alalım. Hamze ile Kisai ye ile (yek-
tel) okumuşlardır ki kardeş fail olur yani kendisi için alsın, aldığı
bizimkilere katsın. “Mutlaka biz onun için muhafızlarız” onu muh-
temel kötülüklerden koruruz. “Dedi” Yakup onlara “size onu güveni-
miyim? Meğerki daha önce kardeşine güvendiğim gibi ola!” Yusuf di-

da, onu mutlaka koruyacağız, demiştiniz. **“Allah koruyucu olarak daha hayırlıdır”** yalnız ona tevekkül ederim ve işimi ona ısmarlarım. “Hıfzan” temyiz olarak mansuptur; Hamze ile Kisai’nin hafızan okuyuşu da buna da hale de muhtemeldir, Arapların: Lillahi derru farisen kavli gibi. “Hayru hafızın” ve “hayrul hafızın” de okunmuştur. **“O merhamet edenlerin en merhametlisidir”** onu korumakla bana merhamet edeceğini ve bana iki musibeti birden veremeyeceğini umarım.

65- **“Eşyalarını açınca sermayelerinin kendilerine iade edilmiş olduğunu gördüler”** (rüddet ileyhim) ra’ya idgam edilen dal’ın kesresinin nakli ile “riddet” de okunmuştur, nitekim biy’a’da öyle yapılmıştır. Şöyle de denilmiştir: **“Ey babamız, daha ne istiyoruz?”** bundan fazlası olur mu? Bize ikram etti, bize iyi baktı, bize sattı ve eşyamızı da bize iade etti. Yahut bundan öte bir ihsan istemeyiz yahut anlattığımız sözde aşırı gitmiyor ve iyiliğine dair aktardığımızda fazla söylemiyoruz. Hitap tarzında “ma tebği” okunmuştur ki bundan öte ne gibi iyilik ya da doğruluğumuza delil beklersin? **“İşte sermayemiz bize iade edilmiş”** ne istiyoruz” sözünü açıklayan yeni söz başıdır. **“ve nemirü ehlena”** bu da mahzufa matuftur, yani bize iade edilmiş, biz de onu ihtiyacımıza kullanır ve Kral’a dönmekle ailemize erzak alırız. **“ve nahfezu ehana (kardeşimizi koruruz)”** gidiş ve dönüşümüzde kardeşimizi koruruz. **“Ve bir deve yükü de artırırız”** kardeşimizin bize katılmasıyla. Bu, “ma” istifhamiye olduğu takdirdedir. Ama nafiye olduğu zaman buna da ihtimali vardır, cümlelerin “ma nebği”nin üzerine matuf olma ihtimali de vardır. Yani dediğimizde haksızlık etmeyiz, ailemize erzak alırız ve kardeşimizi de koruruz. **“Bu da kolay bir ölçektir”** az bir ölçektir, bize yetmez. Kendilerine verileni azımsadılar, Kral’a dönmekle onu katlamak istediler yahut kardeşlerine verileni de kendilerinininkine ilave ettiler. İşaretin deve yüküne olması da caizdir ki bu az bir şeydir, Kral o hususta bizi sıkıştırmaz ve gözünde büyütmez. Şöyle de denilmiştir: O Yakub’un sözündendir, manası da bir deve yükü zahire için evlat riske atılmaz, demiştir.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ

مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوا مَوْتًا مِنْ اللَّهِ لَآتِيَنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ
 فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾
 وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَلْبٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ
 وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ
 عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾
 وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ
 مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضِيهَا وَإِنَّهُ
 لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

66 – Yakup kuşatılma durumu hariç, onu bana getireceğinizi dair Allah'tan sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle asla göndermeyeceğim, dedi. Ona sözlerini verince: Allah bu dediklerimize ve kildir, dediler.

67 – Ey oğullarım, şehre bir kapıdan girmeyin; ayrı ayrı kapılardan girin. Ben sizden Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi savamam. Hükmüm ancak Allah'ındır. Yalnız ona güvendim ve güvenenler yalnız ona güvensinler, dedi.

68 – Babalarının dediği yerden girince bu, onlardan Allah'tan gelecek hiçbir şeyi savacak değildi. Ancak Yakub'un içindeki bir ihtiyacı / dileği gidermiş oldu. Şüphesiz o, kendisine öğrettiğimizde dolayınca gerçekten ilim sahibi idi. Ancak insanların çoğu bilmezler.

66- “Yakup dedi: Onu asla sizinle göndermeyeceğim” sizden bunları gördükten sonra. “Bana Allah'tan sağlam bir söz vermedikçe Allah'ın adıyla pekiştirilmiş bir teminat vermedikçe. “Le te'tünne bihi” onu mutlaka getireceğinize dair kasemin cevabıdır, mutlaka getireceğinize dair yemin etmedikçe demektir. “İlla en yuhata bikür

(meğerki kuşatılırsınız)” ola ki yenilip de takatiniz kalmaya yahut ola ki hep birlikte helak olasınız. Bu ad en geniş hallerden edilen bir istisnai müferrağdır. Takdiri de şöyledir: Onu bana mutlaka getireceksiniz, ola ki kuşatılmış olasınız yahut en geniş sebeplerden istisnai müferrağdır ki “**mutlaka bana getireceksiniz**” kavli nefiy durumunda olur yani onu bana getirmekten çekinmeyeceksiniz, meğerki kuşatılmış olasınız, bu da: Aksemtü billahi illa faalte yani sadece onu yapmanı istiyorum, demektir. “**Ona sözlerini verince: Allah dediklerimize ve-kildir, dedi**” teminat verme ve getirme isteğine karşı Allah şahittir.

67- “**Yakub dedi: Ey oğullarım, şehre bir kapıdan girmeyin; ayrı ayrı kapılardan girin**”. Çünkü onlar gösterişli ve Kral’ın yanında itibarlı olduklarından Mısır’da meşhur idiler. Toplu halde girdikleri takdirde nazar edilmelerinden korktu. Belki de birinci seferde böyle vasiyet etmemesi o zaman tanınmamış olmalarından idi ya da buna sebep Bünyamin adına korkması idi. Nefsin birçok tesirleri vardır; bunlardan biri de nazardır. Aleyhisselam Efendimizin afsun için şu sözü de bunu gösterir: Allah’ım, bütün şeytanlardan, zararlı hayvanlardan ve kem gözlerden senin eksiksiz kelimelerine sığınırım. “**Ben sizden Allah’tan gelecek hiçbir şeyi savamam**” bu dediğim şeyi yapmakla kazanızı savamam, çünkü tedbir takdiri bozmaz. “**Hüküm yalnız Allah’ındır**” eğer size bir kötülük takdir etmişse, benim bu tedbirim bir işe yaramaz. “**Aleyhi tevekkeltü ve aleyhi felyetevekkel (yalnız ona güvendim ve güvenenler yalnız ona güvensinler)**”. Cümleyi cümleye atfederken iki harfî birleştirmesi sılanın (aleyhi’nin) ihtisas (hasr) için başa geçmesindendir. Vav atıf içindir, fe de sebep içindir, çünkü peygamberlerin işi onlara uymak için sebeptir.

68- “**Babalarının dediği yerden girince**” yani şehre ayrı kapılardan girince “**bu, onlardan savacak değildi**” yani Yakub’un görüşü ve onların da bunu yerine getirmeleri “**Allah’tan gelecek hiçbir şeyi**” Yakub’un dediği gibi Allah’ın kaza ve takdir ettiği hiçbir şeyi. O yüzden hırsızlıkla itham edildiler, Bünyamin de ölçek onun yükünden çıktığı için tutuklandı ve Yakub’un musibeti katlandı. “**İlla haceten fi nefsi yakube kadaha (ancak Yakub’un içindeki bir dileği yerine getirmiş oldu)**”. Bu da istisnai munkatıdır yani Yakub’un içindeki bir ihtiyacı, göz değer diye onlara şefkat ve sakınmasını yerine getirdi. “**Şüphesiz o, kendisine öğrettiğimizden dolayı gerçekten ilim sahibi idi**” vahiy ve delillerle öğrettiğimiz şeylerden dolayı. Bunun içindir ki: Allah’tan gelecek bir şeyi sizden savamam demiş ve kendi tedbirine aldanmamıştır. “**Ancak insanların çoğu bilmezler**” kaderin cilvesini ve tedbirin takdiri önlemeyeceğini.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾
 فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتَهَا الْعَبِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَقَبِلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَآ جِئْنَا لِنَفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

69 – Kardeşleri Yusuf’un huzuruna girince, kardeşini kendine çekti: “Gerçekten ben senin kardeşinim; onların yaptıklarından üzülme” dedi.

70 – Zahire yüklerini onlara hazırlayınca, ölçeği onun yükünün içine koydu. Sonra bir ünleyici: Ey kabile, sizler mutlaka hırsızlıyorsunuz, diye seslendi.

71 – Onlar da dönüp: Ne arıyorsunuz, dediler?

72 – Dediler: Kralın ölçeğini arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü zahire vardır ve ben buna kefilim.

73 – Dediler: Allah’a yemin ederiz ki, bizim bu toprakta bozgunculuk yapmak için gelmediğimizi bilmişsinizdir. Ve bizler hırsızlar değiliz.

74 – Dediler: Eğer yalancılarsanız onun cezası nedir?

69- “Kardeşleri Yusuf’un huzuruna girince, kardeşini kendine çekti” yani onu bağrına bastı, yemeğe götürdü yahut eve aldı. Rivayete göre onları misafir etti, ikişer ikişer oturttu, geriye Bünyamin tek kaldı. O da ağladı: Eğer kardeşim Yusuf hayatta olsa idi benimle beraber otururdu, dedi. O da onu kendi sofrasına oturttu, sonra da: İçinizden her iki kişi bir odaya çekilsin. Bunun ise ortağı yoktur, o da geceyi benim yanımda geçirsin, dedi ve ona: Telef olan kardeşinin yerine ben senin kardeşin olmamı ister misin, dedi? O da: Senin gibi kardeşi kim

bulur, ancak sen Yakup ile Rahil'den doğmadın ki, dedi? Yusuf ağladı, kalktı boynuna sarıldı ve: **“Ben senin kardeşim; üzülme (fela tebtetis)”** bu da iftial babındandır, bu'stan'dır ki üzülmek manasınadır **“onların yaptıklarından”** geçmişte bize yaptıklarından.

70- **“Onların zahire yüklerini hazırlayınca, ölçeği koydu”** maşrapayı **“kardeşinin yüküne”**. Maşrapanın ölçek olarak kullanıldığı da söylenmiştir. Onun hayvanlara su verildiği, erzak ölçüldüğü ve gümüşten olduğu da söylenmiştir. Altın da denilmiştir. **“Vecaale”** şeklinde de okunmuştur ki o zaman lemma'nın cevabı mahzuf olur, takdiri de şöyledir: Onlara süre tanıdı, onlar da gittiler. **“Sonra bir ünleyici seslendi: Ey kafil, sizler mutlaka hırsızlarsınız, diye!”** Belki de bunu Yusuf aleyhisselam'ın emri ile yapmadı ya da ölçeğin gizlenmesi ve bunun için seslenilmesi Bünyamin'in rızası ile olmuştur. Bunun manası şöyledir de denilmiştir: Sizler Yusuf'u babasından çalan kimselersiniz ya da sizler hırsızlar mısınız? İyr kervandır, o da yük taşıyan develere denir. Dönüp dolaşmak manasınadır. Kervanların sahiplerine denildiği de söylenmiştir, sallallahu aleyhi ve sellem'in: Ya haylellahir kebi (Allah'ın atlıları, binin) gibi. Ayr'ın çoğul olduğu da söylenmiştir. Aslı ise sukfun gibi uyrun'dur, biydun gibi ilal edilmiştir. Mecazen merkep kafilisine denilmiş, sonra da istiare yolu ile bütün kafileler için kullanılmıştır.

71; 72- **“Onlar da dönüp: Ne arıyorsunuz, dediler?”** yani neyiniz kayboldu demektir. Fakd bir şeyin gözden kaybolup yerinin bilinmemesidir. **“Tüfkıdun”** da okunmuştur ki efkattuhu'dan gelir, kayıp olmaaktır. **“Dediler: Kralın ölçeğini arıyoruz”** Sa', sava', zam ile ayın ve gayın ile ve **“suvağ”** da okunmuştur sıgayet kökünden gelir. **“Onu getirene bir deve yükü zahire vardır”** ödül olarak. **“Ve ben buna kefilim”** getirene öderim. Bunda ödül vermenin ve iş bitmeden önce ödülü garanti etmenin cevazına delil vardır.

73; 74- **“Kalu tallahi (dediler: Allah'a yemin ederiz)”** kasedir, içinde şaşma manası vardır, te de be'den bedeldir, sadece Allah lafzı ile kullanılır. **“Bizim bu toprakta bozgunculuk yapmak için gelmediğimizi bilmişsinizdir ve bizler hırsızlar değiliz”**. Suçsuz olduklarına karşı tarafın bilgisini şahit gösterdiler, çünkü onların iki kere gelişlerinde ve Kral'ın huzuruna girişlerinde emin olduklarını anlamışlardı. Bu da onların son derece güvenilir olduklarını gösterir; mesela yüklerinin içine konulan sermayelerini iade etmeleri; ekin veya benzeri bir şey yemesin diye hayvanlarının ağızlarını bağlamaları gibi. **“Onlarda: Onun cezası nedir, dediler?”** yani hırsızın yahut hırsızlığın yahut ölçeği çalmanın cezası nedir dediler? Bunda da muzaf hazfedilmiştir. **“eğer yalan söylüyorsanız”** suçsuz olduğunuz iddiasında.

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ

وَجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾
 فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ
 أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ
 فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ
 وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ
 سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ
 يُبَيِّنْهَا لَهُمْ قُلْ أَنتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

75 – Onlar da: Onun cezası; kimin yükünde bulunursa, cezası odur. Biz zalimleri böyle cezalandırırız, dediler.

76 - Kardeşinin kabından (yükünden) önce onların kaplarından başladı. Sonra da onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz, Yusuf'a böyle hile öğrettik. Yoksa Kral'ın dininde kardeşini alacak değildi, ancak Allah'ın dilemesi hariç. Dilediğimiz kimsenin derecelerini artırırız. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır.

77 – Dediler: Eğer çaldıysa, onun kardeşi de daha önce çalmıştı. Yusuf bunu içine attı, onlara belirtmedi. “Sizin durumunuz daha kötüdür. Anlattığınız şeyi Allah daha iyi bilir” dedi.

75- “Onlar da: Onun cezası; kimin yükünde bulunursa, cezası odur, dediler” yani hırsızlığının cezası, kimin yükünde bulundu ise onun alınıp köle edilmesidir. Yakup aleyhisselam'ın şeriatında böyle idi. “Fehüve cezauhu” kavli hükmü açıklama ve zorunlu kılmadır ya da “men”in haberidir, fe de cümlelerin şart manasını içermesindendir ya da şartiye olmasıyla cevabıdır. Cümle de olduğu gibi “cezauhu”nun haberidir, o zaman zamir yerine zahir isim getirilmiş olur. Sanki: Cezauhu men vücede fi rahlihi fehüve hu demiş gibidir. “Biz zalimleri böyle cezalandırırız” hırsızlık edip zalim olanları.

76- “Onların kabından başladı” seslenen aramaya başladı, Yusuf

da denilmiştir, çünkü Mısır'a götürülmüşlerdi. **"Kardeşinin yükünden önce"** töhmeti savmak için önce Bünyamin'in yükünden başladı **"sonra onu çıkardı"** yani su kabını yahut ölçeği, çünkü müzekker de müennes de kullanılır. **"Min viai ehihi (kardeşinin yükünden)"** vav'ın zammı ile (vua) ve hemzeye kalbi ile (iâ') da okunmuştur. "Kezalike" bu hile gibi **"Yusuf'a hile öğrettik"** ona böyle vahiy ettik. **"Yoksa Kral'ın dininde kardeşini alacak değildi"** Mısır hükümdarının dininde, zira onun dini dövmek, aldığı kadar borçlandırmaktı, köle etmek değildi. Bu da hileyi açıklamaktadır. **"Ancak Allah'ın dilemesi hariç"** o hükmü Kral'ın hükmü kılması hariç, bu durumda istisna en geniş halden yapılmıştır. İstisnanın munkatı olması da caizdir ki Allah'ın dilemesi ve izni ile alması hariç. Demektir. **"Dilediğimiz kimselerin derecelerini artırırız"** ilim ile, Yusuf'un derecesini artırdığımız gibi. **"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır"** derecesi ondan daha üstün olan vardır. Allah Teala zatı ile bilir, eğer ilim sahibi olsa idi onun da üstünde ondan daha iyi bilen biri olurdu, diyenler bu ayeti delil getirmişlerdir. Cevap da şöyledir: Maksat halktan ilim sahibi olanlardır, çünkü söz onların hakkındadır, bir de alim Allah Teala'dır, manası da en üstün ilim onundur demektir. Çünkü bununla (her ilim sahibinin sözü ile "alimlerin üstüde alim" vardır) sözünün arasında fark yoktur. Bu da halka has ilimdir.

77- **"Dediler: "Eğer çaldıysa" Bünyamin "onun kardeşi de daha önce çalmıştı"** Yusuf'u kastediyorlar. Şöyle denilmiştir: Halası babasından İbrahim aleyhisselam'ın kemerini miras olarak aldı, o da Yusuf'a bakıyor ve onu seviyordu. Yusuf büyüyünce Yakup onu çekip elinden almak istedi. O da kuşağı Yusuf'un beline bağladı, sonra kaybolduğunu ilan etti. Onu aradı, Yusuf'un belinde bağlı buldu. Onların kanunlarına göre ona sahip oldu. Şöyle de denilmiştir: Annesinin babasına ait bir put vardı, Yusuf onu çaldı, kırıp çöplüğe attı. Şöyle de denilmiştir: Evde bir oğlak yahut tavuk vardı, onu dilenciye verdi. Şöyle de denilmiştir: Kiliseye girdi, küçük bir altın heykeli aldı. **"Yusuf bunu içine attı" onlara belirtmedi"** içinde sakladı, açığa vurmadı. Zamir icabete yahut söze yahut ona hırsızlık isnadına gitmektedir. Şöyle de denilmiştir: O tefsir şartı ile kinayedir, onu: **"Sizin durumunuz daha kötüdür"** sözü açıklamaktadır. Çünkü o "eserreha" kavlinde bedeldir, mana da içinden, siz daha kötü hırsızsiniz dedi, çünkü siz kardeşinizi çaldınız ya da yaptığınız onunkinden kötüdür demektir. Müennes olması kelime yahut cümle itibarı ile değildir. Bu da pek doğru bir yorum değildir, çünkü cümle ile tefsir edilen ancak zamr-i şân olur. **"Anlattığınız şeyi Allah daha iyi bilir"** o, durumun böyle olmadığını çok iyi bilir.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا
 فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرِيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾
 قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا
 إِذَا لَطَالُمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا
 قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا
 مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ
 حَتَّى يَأْذَنَ لِيَ أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِيَ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾

78 – Onlar: Ey Aziz, gerçekten onun çok büyük / yaşlı bir babası vardır. Onun yerine birimizi al. Şüphesiz biz seni iyilik edenlerden görüyoruz, dediler.

79 – Eşyamızı yanında bulduğumuzdan başka birini almaktan Allah korusun! Şüphesiz bizler o zaman gerçekten zalimler oluruz dedi.

80 – Ümitlerini kesince bir tarafa çekilip fısıldaşmaya başladılar. Büyükleri: Bilmediniz mi ki, şüphesiz babanız sizden Allah adını sağlam bir söz almıştı. Daha önce de Yusuf hakkında kusur işlemiştiniz. Babam bana izin verinceye veyahut Allah benim için hükmedinceye kadar buradan ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır, dedi.

78- “Onlar: Ey Aziz, gerçekten onun büyük bir babası var” ya ilerlemiş yahut itibarı yüksek demektir. Merhametini celp etmek içi halinden bahs ettiler. “Onun yerine birimizi al” çünkü babası, helik olan kardeşine çok üzgündür, bununla teselli olmaktadır. “Şüphesiz biz seni iyilik edenlerden görüyoruz” bize iyiliğini tamamla ya da iyiliğe alışanlardan görüyoruz, adetini değiştirme.

79- “Eşyamızı yanında bulduğumuzdan başkasını almaktan Allah korusun!” çünkü başkasını almak sizin fetvanıza göre zulümdü eğer onun yerine birinizi alırsak “şüphesiz bizler o zaman gerçekten

zalimler oluruz, dedi” sizin dininize göre ya da maksadı şudur: Allah ölçeği yükünde bulduğumuzu almaya onun çıkarı, kendisinin de rızası için izin vermiştir. Eğer başkasını alırsam, haksızlık etmiş olurum.

80- “Felemmesteyesu minhu (ondan ümitlerini kesince)” Yusuf’tan ve onlara cevabından meyas olunca, sin ve te’nin ziyadeliği mübalağa içindir, Bezzi’den hemzesiz elif’le ve ye’nin fethi ile istiyâsa okuduğu rivayet edilmiştir. Hamze de vakfettiği zaman hemzenin harekesini aslına bakarak ye’nin üzerine atmıştır. **“Halasu”** ayrılıp bir tarafa çekildiler **“neciyya”** fısıldaşarak, gizli konuşarak, neciyya’yı tekil yapması mastar olmasından ve o vezinde olmasındandır. Nitekim: Hüm siddikün denir, çoğulu da enciye’dir, nediye ve endiye gibi. **“Büyükleri dedi”** yaşta büyükleri, o da Rubil’dir, yahut akılda büyükleridir ki o da Şemun’dur. Yahuda olduğu da söylenmiştir. **“Bilmediniz mi ki, şüphesiz babanız sizden Allah adına sağlam bir söz almıştı”** bir vesika, Allah’a yeminlerinin ondan sağlam söz alma kabul edilmesi, onun izni ile ve onun tarafından teyit edilmesindendir. **“Daha önce”** bundan önce **“Yusuf hakkında kusur işlemistiniz”** kusur etmiştiniz. Ma farrattüm’deki ma zaittir, mastariye olması da caizdir, o zaman “talemü”nun mefuluna atfen mahallen mansup olur. Atıfla matufun arasının zarf ile açılmasında bir sakınca yoktur. Ya da “inne”nin ismine matuftur, haberi de “fi yusufe”dir. Ya da min kabludur. Ya da müpteda olarak merfudur, haber de “minkablu”dur. Bu da pek doğru değildir, çünkü “kablü” haber yahut sıla olursa, izafetten kesilmez ki eksik kalmasın. Ma’nın mastariye olması da caizdir, yani ma farrettumu, onun hakkında daha önce yaptığınız hiyanet demek olur. Mahalli de yukarıda geçtiği gibidir. **“Ben ayrılmayacağım”** Mısır toprağından çıkmayacağım **“babam bana izin verinceye kadar”** dönmem için **“yahut Allah hakkımda hüküm verinceye kadar”** oradan çıkmam yahut kardeşimin onlardan halası ile yahut onu kurtarmak için onlarla savaşmakla. Rivayete göre onu serbest bırakması için Aziz’le konuştular. Rubil: Sayın Kral, Allah’a yemin ederim ya bizi bırakırsın ya da öyle bir sayha atarım ki hamile kadınlar çocuklarını düşürürler, dedi. Kılları diken gibi olup elbisesinden çıktı. O zaman Yusuf aleyhisselam oğluna: Kalk onun yanına git, ona dokun, dedi. Yakup oğulları kızdıkları zaman biri onlara dokunursa öfkeleri geçerdi. O zaman Rubil: Bu memlekette bu usul nereden, yemin ederim burada Yakub’un tohumlarından var, dedi. **“O, hükmedenlerin en hayırlısıdır”** çünkü onun hükmü hep hak olur.

إَرْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ
سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ
حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسُئِلَ الْقُرَيْةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي
أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ
أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَنِي بِهِمْ
جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ
يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضْتُ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزَنِ فَهُوَ
كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

81 – Babanıza dönün: Ey baba, şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik. Biz gaybin bekçileri değiliz, deyin.

82 – İçinde bulunduğumuz köye, aralarında döndüğümüz kervana sor. Gerçekten bizler doğru söyleyenleriz.

83 – Babaları: Hayır, nefisleriniz size bir iş süslemiş. Artık bana güzelce sabretmek düşer. Allah'tan bana onların hepsini getirmesini umarım. Şüphesiz o, en iyi bilen, hikmet sahibidir, dedi.

84 – Yakup onlardan yüz çevirdi: Ey Yusuf'a duyduğum hüznün (vah yavrum) dedi. Üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık o yutkunmakta (üzüntüsünü içine atmakta)dır.

81- “Babanıza dönün: Ey babamız, şüphesiz oğlun hırsızlık yaptı, deyin” dıştan gördüğümüz kadarıyla, Sürrika da okunmuştur ki hırsız sayılmaktır. “Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik” ölçeğin onun yükünden çıktığını görmekle. “Biz gaybin bekçileri değiliz” iç durumu bilmeyiz. Hırsızlık etti mi yoksa hırsız deyip de ölçek yüküne mi konuldu, bilmiyoruz ya da bizler sonucu bilmeyiz; sana söz verdiğimiz zaman çalacağını bilmeyiz ya da Yusuf'ta olduğu gibi başına bu musibetin de geleceğini bilmeyiz demektir.

82- “İçinde bulunduğumuz köye sor” Mısır'ı kastediyorlar ya da

Kral'ın adamlarının kendilerini yakaladığı köyü. Mana da şöyledir: Halkına haber gönder ve kıssayı onlardan sor. **"Aralarında döndüğümüz kervana sor"** kendileriyle geldiğimiz ve beraber bulunduğumuz kervanın halkına sor. **"Gerçekten bizler doğru söyleyenleriz"** Bu da kase m yerinde bir tekittir.

83- "Babaları: Hayır, size süsledi, dedi" yani babalarına dönüp de ona kardeşlerinin dediklerini anlatınca, **"hayır, size süsledi, dedi"** hoş ve kolay gösterdi, **"nefsiniz size bir işi"** istediğiniz işi, siz de kararlaştırdınız; yoksa Kral hırsızın köle edileceğini ne biliyordu? **"Fesabrun cemil"** yani benim işim güzelce sabretmektir yahut güzel sabır en güzelidir. **"Allah'tan bana onların hepsini getirmesini umarım"** Yusuf'u, Bünyamin'i ve Mısır'da bekleyen kardeşlerini. **"Şüphesiz o, en iyi bilendir"** benim ve onların halimizi **"hikmet sahibidir"** işinde.

84- "Yakup onlardan yüz çevirdi" onların yüzünden karşılaştığı şeylerden hoşlanmayarak yanına döndü **"ve: Ey Yusuf'a duyduğum hü zün"** dedi! Ey üzüntüm gel, şimdi senin vaktindir. Ese f şiddetli hü zün ve hasrettir. Esefa'daki elif mütekellim ye'sinden bedeldir. Yani olay ikisinin musibeti olduğu halde onlara değil de Yusuf'a üzü lmesi şundandır, çünkü esas musibet Yusuf'unkidir, o hep taze idi, kalbini sarmıştı. Bir de o ikisinin hayatta olduklarından emindi, onunkinden ise değil. Hadiste şöyle denilmiştir: Hiçbir ümmete musibet anında **"inna lillah ve inna ile yhi raciun"** (Bakara: 156) demek verilmedi, ancak ümmet-i Muhammed'e verildi. Baksanıza Yakup aleyhisselam başına o musibet gelince inna lillah demedi; ya esefa, dedi. **"Üzüntüden gözlerine ak düştü"** üzüntüsünden dolayı çok ağladığı için, sanki göz yaşı gözünün siyahlığını silip götürdü. Gözü zayıfladı da denilmiştir. Kör olduğu da söylenmiştir. **"Minelhazeni"** de okunmuştur. Bunda acı sırasında üzüntü duymanın ve ağlamanın cevazına delil vardır. Belki de bu gibi şeyler iradeye bağlı değildir. Bunun içindir ki şiddet anında kendine sahip olan pek azdır. Bu nedenledir ki Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem oğlu İbrahim'e ağladı ve: Kalp üzü lür, göz yaşarır, biz Rabbi kızdıracak bir şey demeyiz. Ey İbrahim, senin için gerçekten üzgünüz, dedi. **"Artık o yutkunmaktadır"** evlatlarına karşı içi öfke ile doludur, onu açıklamayıp yüreğinde saklamaktadır. Kazî m feil veznindedir, ism-i meful manasıdır, tıpkı **"vehü ve kezî m"** (Kalem: 48) ayetinde olduğu gibi. Bu da kezames sikau deyiminden gelir su kırba sı iyice dolmaktır ya da ism-i fail manasıdır, **"velkazî mine"** (Al-i İm ran: 134) kavlinde olduğu gibi. Bu da kezamel gayza'dan gelir ki yutkunup içe atmaktır. Aslı kazamel bairü cerretehu deyiminden gelir ki deve gevişini içine atmaktır.

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتُوْا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ
 حَرَضًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهَالِكِيْنَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوْا
 بَنٰى وَحَزْنٰى اِلٰى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٦﴾
 يَا بَنٰى اَنْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ وَلَا تَاْيَسُوْا مِنْ
 رَّوْحِ اللّٰهِ اِنَّهٗ لَا يَاْيَسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُوْنَ ﴿٨٧﴾
 فَلَمَّا دَخَلُوْا عَلَيْهِ قَالُوْا يَا اَيُّهَا الْعَزِيْزُ مَسَّنَا
 وَاهْلَنَّا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجِيَةٍ فَآوِفْ لَنَا
 الْكِیْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِی الْمُتَصَدِّقِيْنَ ﴿٨٨﴾

85 – Çocukları: Allah'a yemin ederiz ki, Yusuf diye hastalanıp eriyecek yahut helak olacaksın, dediler.

86 – O da: Ben kederimi ve hüznümü ancak Allah'a şikayet ediyorum. Allah'tan sizin bilmediklerinizi biliyorum, dedi!

87 – Ey oğullarım, gidin; Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Çünkü kafir topluluktan başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez.

88 – Kardeşleri Yusuf'un huzuruna girince: “Ey Aziz, bize ve ailemize darlık dokundu ve biz, değersiz bir ticaret malı getirdik. Sen bize ölçeği tam ver ve bize lütufta bulun. Şüphesiz Allah lütufta bulunanlara mükâfat verir.

85- “Kalu tallahi tefteü (çocukları: Allah'a yemin ederiz ki, Yusuf diye hastalanıp eriyecek ya da helak olacaksın, dediler)”. Latefteü demektir ki acıdan onu hep anıyorsun manasınadır, La edatı hafz edilmiştir, şu mısradaki olduğu gibi.

Allah'a yemin ederim ki hep oturacağım, dedi.

(Laebrahu demektir). Çünkü müspet kalıpla karışma ihtimali yoktur, zira kasemin yanında müspetlik alameti olmazsa menfi olur. “Hastalanıp eriyeceksin” neredeyse helak olacaksın. Şöyle de denil-

miştir: Harad üzüntüden yahut hastalıktan eriyendir. O aslında mas-tardır, bunun içindir ki müennes ve çoğul yapılmaz. Sıfatı kesr ile dir mesela denef ve denif gibi. Böyle de okunmuştur, iki zamme ile cünüb gibi (hurud) da okunmuştur. **“Yahut helak olacaksın”** öleceksin.

86- “O da: Ben kederimi ve üzüntümü ancak şikayet ederim, dedi” sabredemediğim kederimi, buradaki bess yaymak manasınadır. **“Allah’a”** ne sizden birine ne de başkasına; artık beni şikayetimle baş başa bırakın **“Allah’tan bilirim”** onun işinden ve rahmetinden bilirim ki o kendine dua edeni eli boş bırakmaz, kendine sığınanı terk etmez. Ya da Allah’tan bir çeşit ilhamla bilirim demektir **“sizin bilmedikle-rinizi”** Yusuf’un hayatına dair. Şöyle de denilmiştir: Rüyasında ölüm meleşini gördü, ona sordu, o da: Hayattadır, dedi. Şöyle de denilmiş-tir: Yusuf’un rüyasından bildi, çünkü kardeşleri ona secde edinceye kadar ölmeyecekti.

87- “Ey oğullarım, gidin; Yusuf’u ve kardeşlerini araştırın” onlar-dan haber sorun, durumlarını kontrol edin. Tahassüs his aramaktır. **“Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin”** onun aydınlık ve ne-fesinden meysus olmayın. **“Min ruhillahi”** de okunmuştur ki kullara can veren ruhundan ümit kesmeyin demektir. **“Çünkü kafirler top-luluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez”** Allah’ı ve sıfatlarını inkar edenlerden başkası, çünkü Allah’ı bilen mümin hiçbir şekilde onun rahmetinden ümit kesmez.

88- “Kardeşleri Yusuf’un huzuruna girince: Ey Aziz, dediler” Mısır’a ikinci kez döndükten sonra **“bize ve ailemize darlık dokun-du”** şiddetli açlık **“biz değersiz bir ticaret malı getirdik”** düşük yahut az, rağbet edilmediği için reddedilen, bu da ezceytuhu’dan gelir ki def etmektir. Tezciyetüz zaman (zamanı savmak) da bundan gelir. Sahte akçelerdi de denilmiştir. Yün ve sadeyağ da denilmiştir. Çam ve fıstık sakızı da denilmiştir. Süzme peynir ve mukl ağacının sakızı da denil-miştir. **“Sen bize ölçeği tam ver”** eksiksiz ver **“ve bize sadaka et”** kar-deşimizi iade etmek yahut müsamaha göstermek, değersiz sermaye-mizi kabul etmek ya da değerinden fazla vermekle. Sadakanın bütün peygamberlere şamil mi yahut bizim peygamberimize mi has oldu-ğunda ihtilaf edilmiştir. **“Allah lütufta bulunanlara mükafat verir”** en iyi karşılığı verir. Tasadduk mutlak olarak lütufta bulunmaktır. Efendi-miz aleyhisselam’ın, namazın kısaltılması hakkında: Allah’ın kullarına verdiği bir sadakadır, kabul edin, sözü de bundandır. Ancak örfte özel olarak Allah’tan sevap umarak yapılan iyiliğe denilmiştir.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ
 جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ إِنَّا يُّوسُفُ
 وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مِنْ يَتَّى وَيَصْبِرُ فَإِنَّ
 اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَثَرَكَ
 اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِبَ
 عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ
 الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

**89 – O da: Siz cahillerken Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı bil-
diniz mi, dedi?**

**90 - Onlar da: “Gerçekten sen Yusuf musun?” dediler. O da: Ben
Yusuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize ihsan etti. Şüphesiz kim sa-
kınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayı
etmez, dedi.**

**91 – Dediler: Allah'a yemin ederiz ki, gerçekten Allah seni bize
üstün kıldı ve gerçekten biz suçlular idik.**

**92 – O da: Bugün size kınama yok, Sizi Allah bağışlasın. O, mer-
hamet edenlerin en merhametlisidir, dedi.**

**89- “O da: Siz cahillerken Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı bili-
yor musunuz, dedi?” yani onun çirkinliğini bilip de ondan tövbe etti-
niz mi? Kardeşine yaptıkları da onu Yusuf'tan ayırıp zebun etmeleridir.
Öyle ki onlarla ancak aşağılık bir şekilde ve zillet içinde konuşabilirdi.
“Sizler cahillerken” onun çirkinliğini bilmezken, onun içindir ki ona
teşebbüs ettiniz yahut sonucunu bilmeden. Bunu demesi nasihat için-
dir, onları tövbeye teşvik etmek içindir, onlara şefkatindendir, çünkü
acizlik ve miskinliklerini görmüştü, yoksa sitem etmek ve başlarına
kakmak için değildi. Şöyle de denilmiştir: Ona Yakub'un Bünyamin'i
salıvermesi için yazdığı mektubu verdiler; Yusuf'u ve kardeşini kay-
betmekten dolayı üzüntüsünden bahs ettiler, o zaman onlara böyle
dedi. Onları cahil sayması yaptıklarının cahilce olmasındandır ya da**

onlar o zaman toy gençlerdi.

90- “Kalu einneke leente Yusuf (onlar da: “Gerçekten sen Yusuf musun?”) dediler”. İstifham takriridir (ikrar ettirmek için sorulmuştur). Bunun içindir ki arkasından tahkik edatı inne ve tekit lam'ı kullanılmıştır. İbn Kesir müspet olarak istifhamsız (inneke) okumuştur. Şöyle denilmiştir: Onlar Yusuf'la konuşunca onu görünüşünden ve eşkâlinde tanıdılar. Şöyle de denilmiştir: Gülümsedi, ön dişlerinden tanıdılar. Şöyle de denilmiştir: Başından tacı kaldırdı, alnının üzerindeki beyaz benden tanıdılar. Sara'da ve Yakup'ta da aynısı vardı. **“O da: Ben Yusuf'um, bu da kardeşimdir, dedi”** ana baba bir kardeşim. Onu zikretmesi kendisini onunla tanıtmak, onu yüceltmek ve onu da: **“Allah bize ihsan etti”** sözüne dahil etmek içindir. Yani Allah bize selamet ve ikramla iyilik etti, demektir. **“Şüphesiz kim sakınır”** yani Allah'tan sakınır **“ve sabrederse”** belalara yahut taatlara ve isyanlardan kaçınmaya **“şüphesiz Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez, dedi”**. Zamir yerine zahir olarak muhsinin demesi, muhsin'in takva ve sabır sıfatını birleştiren kimse olduğunu vurgulamak içindir.

91; 92- “Dediler: Allah'a yemin ederiz ki, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı” seni şekil güzelliği ve kibarlıkla bizim üzerimize çıkardı **“ve gerçekten biz suçlular idik”**. Durum şu ki bizler sana yaptığımız şey yüzünden günahkâr olduk. **“Kale la tesribe aleyküm (o da: Bugün size kınama yok)”**. Size azarlama yoktur. Tesrib sereb'ten tefil veznindedir. O da işkembeyi saran iç yağıdır, tesrib o yağı gidermektir, tıpkı teclid'in deriyi gidermek manasına olduğu gibi. Sonradan namusu parçalayan ve yüz suyunu gideren azarlama manasında kullanıldı. **“el-yevme (bugün)”** bu da tesribe mütealliktir ya da “tesrib”e haber düşen aleyküm'ün mukadder müteallakına bağlıdır. Mana da şöyledir: Bugün azarlanma olması düşünülen zamanda size azarlanma yoktur, diğer günlerde hiç yoktur ya da **“yağfirullahu leküm (sizi Allah bağışlasın)”** kavline mütealliktir. Çünkü suçlarını o zaman bağışlamış, onlar da o zaman itiraf etmişlerdi. **“O, merhamet edenlerin en merhametlisidir”** çünkü büyük ve küçük günahları bağışlar ve tövbe edene lütufta bulunur. Yusuf aleyhisselâm'ın asaletine bakınız ki kardeşleri kendini tanıyınca ona haber gönderdiler: Sen bizi sabah akşam yemeğe davet ediyorsun, bizse senden utanıyoruz; çünkü sana kusur ettik, dediler. O da: Mısır halkı bana tek gözle bakıyor ve: Allah ne büyüktür ki yirmi dirheme satılan bir köleyi bu dereceye çıkardı, diyorlardı. Ben ise sizden şeref aldım ve onların gözünde büyüdüm, çünkü benim de kardeşlerim olduğunu ve benim İbrahim aleyhisselâm'ın torunlarından olduğumu anladılar, dedi.

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي
 يَأْتِ بِصِيرًا وَأَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ
 الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ
 تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾
 فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقِيَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَأَرْتَدَّ بِصِيرًا قُلْ
 أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا
 اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ
 رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

93 – Şu gömleğimi götürün; onu babamın yüzüne bırakın; o zaman görür hale gelir ve bütün ailenizi bana getirin.

94 – Kervan Mısır'dan ayrılınca babaları: Muhakkak ben gerçekten Yusuf'un kokusunu alıyorum; eğer bunak olduğumu söylemezseniz, dedi.

95 – Dediler: Allah'a yemin ederiz ki, gerçekten sen daha eski yanlışlığının içindesin.

96 – Müjdeci gelip de onu (gömleği) yüzüne atınca, derhal görür hale geldi. Ben size: “Şüphesiz ben Allah'tan sizin bilmediğinizi biliyorum, demedim mi?” dedi.

97 – Onlar da: “Ey babamız, bizim için günahlarımıza istiğfar et. Gerçekten biz günahkârlardık” dediler.

98 – O da: Sizin için Rabbime sonra istiğfar edeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir, dedi.

93; 94- “Şu gömleğimi götürün” üzerindeki gömleğini işaret ederek. Bu gömleğin İbrahim aleyhisselam'dan kalan ve Yusuf'un boynuna muska gibi takılan gömlek olduğu da söylenmiştir. “Onu babamın yüzüne bırakın; o zaman görür hale gelir” gözü açılır. “Bana gelin”

siz ve babam “bütün ailenizle” kadınlarınız, çocuklarınız ve kölelerinizle. “Kervan Mısır’dan ayrılınca” Mısır’dan şehir dışına çıkınca “babaları dedi” yanındakilere “Gerçekten ben Yusuf’un kokusunu duyuyorum” Allah ona Yahuda’nın seksen fersahlık uzaklıktan getirmeye başladığı gömleğinden çıkan kokuyu hissettirdi “eğer bunak olduğumu söylemezseniz” beni bunaklıkla itham etmezseniz. Burada geçen fened yaşlılıktan meydana gelen akıl eksikliğidir. Bunun içindir ki, acuzun müfennedetün (bunak koca karı) denilmez, çünkü onun aklının eksikliği yaratılışında vardır (*Kadı Beydavi böyle diyor, Mütercim*). Levlanın cevabı da mahzuftur, takdiri: Beni tasdik edersiniz yahut o yakındır, derim.

95- “Onlar da dediler” orada hazır olanlar “Allah’a yemin ederiz ki, gerçekten sen daha eski yanlışlığının içindesin” Yusuf’u aşırı sevmek, adını çok anmak ve kavuşmayı beklemekle yanılığ içindesin.

96- “Müjdeci gelip de” Yahuda, rivayete göre o şöyle demiştir: Kana bulanmış gömleğini getirmekle onu üzdüğüm gibi, bunu da götürmekle onu sevindireceğim. “Onu yüzüne atınca” müjdeci gömleği Yakup aleyhisselam’ın yüzüne atınca yahut bizzat Yakup atınca “derhal görür hale geldi” görmeye başladı, çünkü kuvvetleri harekete geçti. “Ben size: “Şüphesiz ben Allah’tan sizin bilmediklerinizi biliyorum, demedim?” dedi” Yusuf aleyhisselam’ın ve aydınlığın gelmesi hakkında. Şöyle de denilmiştir: “İnni a’lemü” yeni söz başıdır, denen söz de “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin” yahut “gerçekten ben Yusuf’un kokusunu alıyorum” sözüdür.

97; 98- “Onlar da: Ey babamız, bizim için günahlarımıza istiğfar et. Gerçekten biz günahkârlar idik” dediler”. Günahını itiraf edeni bağışlamak ve onun için istiğfar etmek onun hakkıdır. “O da: Sizin için sonra istiğfar edeceğim. Şüphesiz o, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir, dedi” onu seher vaktine yahut gece namazına veyahut Cuma gecesine erteledi, çünkü icabet vaktini arıyordu yahut onlar için Yusuf’tan helallik dilemeye ya da onları affettiğini bilmesine erteledi. Çünkü mazluminun affetmesi bağışlanma için şarttır. Şu da onu destekler ki kibleye döndü, ayakta dua etmeye başladı. Yusuf da arkasına durdu, amin dedi. Onlar da ikisinin arkasına hor ve başları yerde olarak durdular. Sonunda Cebrail indi: Şüphesiz Allah çocukların hakkında ettiğin duanı kabul buyurdu ve senden sonra da onları peygamber yapmak üzere onlardan söz aldı, dedi. Eğer bu doğru ise peygamberliklerine ve onlardan sadır olan şeyin de peygamber olmadan önce olduğuna delildir.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ

أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾
 وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا
 تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي
 إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ
 نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا
 يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

99 – Yusuf’un huzuruna girince, Yusuf ebeveynini yanına çekti ve: Allah dilerse Mısır’a emniyet içinde girin, dedi.

100 – Yusuf ebeveynini tahta çıkardı. Hepsi ona secde ettiler. Yusuf: Babacığım, işte önceden gördüğüm rüyanın tabiri budur, dedi. Rabbim onu gerçek kıldı. Bana ihsan etti. Çünkü beni zindandan çıkardı, şeytan aramızı bozduktan sonra sizl çölden getirdi. Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lütfeder. Şüphesiz o, hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

99- “Yusuf’un huzuruna girince” rivayete göre ona binekler ve mallar gönderdi, yanındakilerle beraber gelmesini istedi. Yusuf onu karşıladı, Kral da Mısır halkı ile. Onunla beraber Mısır’a giren evlatları yetmiş iki erkek ve kadındı. Musa ile beraber çıkarken de altı yüz bin beş yüz yetmiş küsur idiler, çocuklar ve ihtiyarlar hariç. “Ebeveynini yanına aldı” babasını ve teyzesini, onlarla kucaklaştı. Onu ana yerine koyması amcanın baba durumunda olmasındandır. Çünkü Allah Teala: “Ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın İlah’ı” (Bakara: 133) demiştir. Ya da Yakup aleyhisselam Yusuf’un annesi öldükten sonra onunla evlenmiş. Üvey anneye anne diye seslenilir. “Allah dilerse Mısır’a emniyet içinde girin, dedi”. Kıtılıktan ve çeşitli kötülüklerden emniyet içinde. Allah’ın dilemesi emniyetle nitelenen girmeye mütealliktir. Birinci giriş ise onları karşılarlarken şehir dışında bir yerde idi.

100- “Yusuf ebeveynini tahta çıkardı, hepsi ona secde ettiler” say-

gı ve hürmet için, çünkü onlara göre secde bu manaya gelirdi. Şöyle de denilmiştir: Onun için Allah'a şükür secdesine kapandılar. Şöyle de denilmiştir: Harru'daki zamir ebeveyni ile kardeşlerine aittir, ebeveynini tahta çıkarması secdeden sonradır. Lafzan önce olsa da böyledir, bu da o ikisine aşırı önem vermesindendir. **“Yusuf: Babacığım, işte önceden gördüğüm rüyanın tabiri budur, dedi”** çocukluk yıllarında gördüğüm rüyanın **“Rabbim onu gerçek kıldı”** doğru çıkardı. **“Bana ihsan etti; çünkü beni zindandan çıkardı”**. Kuyudan bahsetmemesi onları üzmemek içindir. **“Sizi çölden getirdi”** çünkü onlar davar besler, kırdı yaşarlardı. **“Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra”** kıskırttıktan sonra, bu da nezeğar raidü ed dabbete deyiminden gelir ki binici ata dürtüp de koşturmak istemesi manasına gelir. **“Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lütfeder”** tedbiri latiftir; çünkü ne kadar zor olursa olsun dilemesi ona nüfuz eder ve onu kolay hale getirir. **“Şüphesiz o, hakkıyla bilendir”** maslahatları ve tedbirleri, **“hikmet sahibidir”** her şeyi vaktinde ve erdeme göre yapar. Rivayete göre Yusuf aleyhisselam babasına hazineleri gezdirdi, kâğıtlar (papirüsler) hazinesine girince Yakup: Oğlum, bu kadar kâğıdın varmış da neden bana sekiz konaklık yere mektup yazmadın, dedi? O da: Cebrail öyle emretti, dedi. O da: Sebebini sorsaydın ya, dedi? O da: Sen ona benden daha yakınsın, sen sor, dedi. Cebrail de: Allah bana öyle emretti, çünkü **“korkarım onu kurt yer”** (*Yusuf: 13*) dedin, benden korkman gerekmez miydi, dedi!

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ

وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي
 بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ
 وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾
 وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾
 وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾
 وَكَآيِنٌ مِنْ آيَةِ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ
 عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾

101 – Rabbim, gerçekten bana mülk verdin ve bana rüyaların tabirini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı, benim dünyada ve ahirette velim sensin. Canımı Müslüman olarak al ve beni iyilere kavuştur.

102 – Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Sen onlar (kardeşleri) işlerine karar verip tuzak kurarlarken yanlarında değildin.

103 – Ne kadar çaba göstersen de insanların çoğu müminler değildir.

104 – Sen onlardan buna karşı bir ücret istemiyorsun. O, alemler için ancak bir öğüttür.

105 – Göklerde ve yerde nice ayet vardır ki üzerinden yüz çevirerek geçerler.

101- “Rabbi kad ateyteni minel mülki (Rabbim, gerçekten bana mülk verdin)” mülkün bir kısmını demektir ki o da Mısır ülkesidir. “Bana rüyaların tabirini öğrettin” ehadis kitaplar yahut rüyalar demektir. Buradaki min de ba’zı manasınadır, çünkü ona bütün tabirler öğretilmedi. “Fatıras semavati velard” gökleri ve yeri yoktan var eden,

mansup olmaları münadanın sıfatı veyahut direkt münada olmalarındandır. **“Velim sensin”** yardımcım yahut işlerimin mütevellisi **“dünya ve ahirette”** ya da bu ikisindeki nimetimin sahibi. **“Canımı Müslüman olarak al”** ruhumu kabzet **“ve beni iyilere kavuştur”** atalarından ya da rütbe ve ikramları iyi olan genel kimselere demektir. Rivayete göre Yakup aleyhisselam onunla beraber yirmi dört yıl kaldı, sonra vefat etti ve Şam’da babasının yanına defnedilmesini vasiyet etti. Onu götürdü, oraya defnetti. Döndü ondan sonra yirmi üç yıl yaşadı. Sonra da canı ölümsüz mülkü çekti, ölümü arzuladı; Allah da onu tertemiz öldürdü. Mısır halkı nereye defnedileceği hususunda anlaşılamadı, öyle ki aralarında savaş çıkacaktı. Onu bir mermer sandukaya koyup gece Nil’e defnetmeye karar verdiler, üzerinden su geçsin, sonra Mısır’a ulaşsın istediler. Böylece aralarında eşitlik sağlandı. Sonra Musa aleyhisselam onu atalarının yanına nakletti. Yüz yirmi yıl yaşadı. Ondaki Rail, Efram ve Mişa oldu, Sonuncusu Yuşa bin Nun’un dedesidir. Bir de Eyyub aleyhisselam’ın karısı Rahme oldu.

102- “Zalike (bunlar)” Yusuf aleyhisselam’ın anlatılan haberine işarettir, hitap Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’edir, o müptedadır **“min enbail gaybi nuhihi ileyke”** de onun iki haberidir. **“Onlar işlerine karar verip tuzak kurarlarken yanlarında değildin”** bu da iki habere delil gibidir. Mana da şöyledir: Bu haber gaybe aittir, sen onu ancak vahiy ile bildin. Çünkü sen Yusuf’un kardeşleri onu kuyuya atmaya niyet ettikleri ve ona ve babasına tuzak kurdukları zaman yanlarında değildin. Sana inanmayanlar şunu iyi bilmekteler ki sen bunu dinleyen bir kimse ile karşılaşmadın ki ondan öğrenesin. Bu bölümün atılması, bu kıssanın dışında anlatıldığı içindir. Mesela: Bunları ne sen ne de kavmin bundan önce bilmiyordunuz (*Hud: 49*) kavli gibi.

103; 104- “Ne kadar çaba göstersen de insanların çoğu değildir” imanlarına çaba göstersen de onlara mucize göstermek için uğraşsan da **“müminler değildir”** inatlarından ve küfre kararlarından dolayı. **“Sen onlardan istemiyorsun”** haberler veya Kur’an için **“bir ücret”** bir mükâfat, nitekim haber verenler bunu isterler. **“O ancak bir öğüttür”** Allah’tan bir hatırlatmadır **“âlemler için”** herkes için.

105- “Nice ayetler vardır” mana şöyledir: Yaraticının varlığına, hikmetine ve kemal-i kudret ve birliğine delalet eden istediğin kadar ayet vardır **“göklerde ve yerde, üzerinden geçerler”** ayetlerin yanından geçer ve onları müşahade ederler. **“Onlardan yüz çevirerek geçerler”** Üzerlerinde düşünmez ve onlardan ibret almazlar. Ref ile **“velardu”** okunmuştur ki müpteda olur, haberi de **“yemurrune”**dir. O zaman **“aleyhada”**ki zamir de ona (yere) gider. Nasb ile (velarda) okunmuştur

ki ve yetaunel arda (yere ayak basarlar) demek olur. “Velarda yemşune aleyha” da okunmuştur ki üzerinde dolaşırlar, helak olan ümmetlerin eserlerini görürler demektir.

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهْمٌ
 مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ
 أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَذِهِ
 سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ
 اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ
 إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى أَفَلَمْ يَسِيرُوا
 فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

106 – Onların çoğu ancak Allah’a şirk koşarak iman ederler.

107 – Onlar farkında olmadan Allah’ın azabından kaplayıcı bir felaket gelmesinden yahut kıyametin ansızın gelmesinden emin mi oldular?

108 – De ki: Benim yolum budur; Allah’a basiretle ibadet ediyorum. Ben de bana tabi olanlar da. Allah’ı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim.

109 – Senden önce ancak kentler halkından birtakım erkekleri (peygamber olarak) gönderdik. Yeryüzünde dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin akibeti nasıl oldu, görsünler? Gerçekten ahiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?

106; 107- “Onların çoğu iman etmez” onun varlığına ve yaratıcılığına ikrarlarında “ancak müşrik olarak iman ederler”. Ondan başkasına ibadet etmek yahut hahamları tanrılar edinmek yahut ona evlat nispet etmek yahut nur ve zulmet diye iki yaratıcı kabul etmek yahut

sebepleri ön plana çıkarmak vs. gibi şeylerle. Bu ayetin Mekke müşrikleri hakkında indiği de söylenmiştir. Münafıklar hakkında ve ehl-i kitap hakkında da denilmiştir. **“Allah'ın kaplayıcı azabının gelmesinden emin mi oldular?”** onları saracak ve bürüyecek azabın gelmesinden **“yahut kıyametin ansızın gelmesinden”** bir işaret vermeden birden bastırmasından **“onlar farkında değillerken”** hazırlıksız gelmesinden.

108- **“De ki: Benim yolum budur”** tevhide daveti ve ahirete hazırlanmayı kastediyor. Bunun içindir ki yolu **“Allah'a davet ediyorum”** kavli ile tefsir etmiştir. **“Ed'u ilallahı”** nin **“sebilîy”**deki ye'den hal olduğu da söylenmiştir. **“Basiretle”** açıklamakla, kör değil de açık delille. **“Ene (ben)”** bu da **“ed'u”**daki ve **“ala basiretin”**daki gizli zamiri tekittir. Çünkü o da ondan haldir. **“Ve menittebeani (bana tabi olanlar da)”** bu da ona atıftır. **“Allah'ı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim”** onu ortak koşulan şeylerden takdis ederim.

109- **“Senden önce ancak erkekler gönderdik”** bu, **“eğer Allah isteseydi melekler indirirdi”** (*Mü'minun: 24*) sözlerine reddiyedir. Bunun manasının kadınlardan peygamber olmayacağı da söylenmiştir. **“Onlara vahyederiz”** sana vahyolunduğu gibi, böylece diğerlerinden ayrılırlar. Hafs Kur'an'ın her yerinde **“nuhî”** okumuştur, Hamze ile Kisai de Enbiya suresinde ona katılmışlardır. **“Kentler halkından”**. Çünkü onlar bedevilerden daha bilgili ve daha yumuşaktırlar. **“Yer yüzünde dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin akibeti nasıl oldu, görsünler?”** Peygamberleri ve ayetleri yalanlayanların akibetini; dolayısıyla seni yalanlamaktan sakınsınlar. Ya da kendilerini helak edercesine dünya ile meşgul olanların ki kalplerinden onun sevgisini çıkarsınlar. **“Gerçekten ahiret yurdu”** gelecek yurt yahut kıyamet yurdu veyahut ahiret hayatı **“sakınanlar için daha hayırlıdır”** şirkten ve isyanlardan. **“Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?”** onun daha hayırlı olduğunu bilmek için akıllarını çalıştırmıyorlar mı? Nafi, İbn Amir, Asım ve Yakup **“kul hazihi sebili”** kavline bakarak te ile (takılun) okumuşlardır. Yani onlara: Akıl etmeyecek misiniz, de.

حَتَّىٰ

إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ
 نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾
 لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ مَا كَانَ
 حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ
 كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

110 – Nihayet peygamberler ümitlerini kesip de yalanlandıklarını iyice anladıkları zaman, onlara yardımımız gelir. Dilediklerimiz kurtarılır. Azabımız günahkârlar topluluğundan geri çevrilmez.

111 – Andolsun, onların kıssalarında akliselim sahipleri için ibret vardır. Bu uydurulacak bir söz değildir, ancak önündekinin tasdik, her şeyin açıklaması, iman eden bir toplum için de bir rehber ve bir rahmettir.

110- “Nihayet peygamberler ümitlerini kesip de” kelâmdan anlaşılan şeyin sonucudur yani günlerinin uzaması onları aldatmasın, çünkü kendilerinden öncekilere de süre tanındı, nihayet peygamberler dünyada onları yenmekten yahut imanlarından ümitlerini kesince; çünkü küfre dalmış, lükse boğulmuş ve hiçbir engelle karşılaşmamışlardır. “Yalanlandıklarını iyice anladıkları zaman” yani nefisleri onlara yardım olunacaklar diye yalan konuştuğu zaman yahut toplum iman va'dinde onlara yalan söyleyince. Şöyle de denilmiştir: (Zannu, ennehüm ve küzibu'daki) çoğul zamiri peygamberlerin gönderildiği ümmetlere racidir yani ümmetler peygamberlerin davet ve tehdit ettikleri konularda kendilerine yalan söylenildiğini zannettikleri zaman demektir. Şöyle de denilmiştir: Birincisi ümmetlere, ikincisi de peygamberlere racidir yani ümmetler zannettiler ki peygamberler yalan söylediler ve kendileri için va'dolunan zaferde doğru konuşmadılar ve işleri karıştı. İbn Abbas'tan gelen: “Peygamberler Allah'ın va'dettiği zaferin yerine getirilmeyeceğini zannettiler” sözü eğer doğru ise zandan vesvese türünden kalbe gelen şeyi murat etmiştir. Böyle olmakla bera-

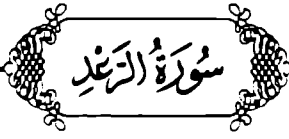
ber bundan da temsil tariki ile gecikme ve mühlette mübalağa murat edilmiştir. Kufeliler dışındakiler şedde ile okumuşlardır yani peygamberler toplumlarının kendilerine va'dettikleri şeyde yalan söylediklerini zannettiler demek olur. Şeddesiz ve malum siygası ile “kezebu” da okunmuştur ki kavimlerine söyledikleri şeyde yalan söylediklerini zannetmişlerdir, çünkü çok gecikmiş ve hiçbir izi görülmemiştir. **“Onlara yardımımız geldi, dilediğimiz kurtarıldı”** peygamberler ve müminler. Onları belirtmemesi onların kurtarılmaya ehil olduklarını ve başkalarının onlara ortak olmayacaklarını bildirmek içindir. İbn Amir, Asım ve Yakup mazi meçhul üzere okumuşlardır, “feneca” da okunmuştur. **“Azabımız günahkârlar topluluğundan geri çevrilmez”** onlara indiği zaman. Bunda kurtarılanlar beyan edilmiştir (onlar günahkarlar değildir).

111- **“Andolsun, onların kıssalarında vardır”** peygamberlerin ve ümmetlerinin kıssalarında yahut Yusuf ve kardeşlerinin kıssalarında **“aklıselim sahipleri için ibret vardır”** alışkanlıkların ve hisse mağlubiyetin meylinde temiz olan akıllar için vardır. **“Bu uydurulacak bir söz değildir”** Kur'an uydurulacak bir söz değildir. **“Ancak önündekinin tasdiki”** ilahi kitapların tasdiki **“her şeyin açıklaması”** dinde ihtiyaç duyulan şeylerin, çünkü ne kadar dinî bir şey varsa onun Kur'an'da dolaylı ve doğrudan dayanağı vardır. **“Bir rehberdir”** sapıklıktan **“bir rahmettir”** onunla iki dünyanın hayrı elde edilir. **“İman eden bir topluluk için”** tasdik eden için.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kölelerinize ve akrabalarınıza Yusuf suresini okuyun. Çünkü herhangi bir Müslüman onu okur, ailesine ve elinin altındakilere öğretirse, Allah ona ölüm sarhoşluklarını kolaylaştırır ve ona bir Müslüman'ı haset etmeyecek kadar güç verir.

13 / RA'D SURESİ

Medine'de inmiştir.

Mekke'de indiği de söylenmiştir. Ancak "ve yekulullezine keferu leste mürsela..." ayeti hariç.

43 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 سُبْحَانَكَ أَيُّهَا الْكِتَابُ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ
 أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ① اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا
 ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى
 يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ② وَهُوَ الَّذِي
 مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ
 فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
 يَتَفَكَّرُونَ ③

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elim. Lam. Mim. Ra. Bunlar kitabın ayetleridir. Rabbinden sana indirilen gerçektir. Ancak insanların çoğu iman etmezler.

2 – Allah odur ki gökleri gördüğünüz gibi direksiz yükseltti. Sonra da Arş'e istiva etti (hükümran oldu) güneşi ve ayı boyun eğdirdi. Her biri belli bir süreye kadar akar. İşi idare eder, ayetleri açıklar. Belki Rabbinize kavuşacağınıza kesin inanırsınız.

3 – O ki yeri döşedi, onda sabit dağlar ve ırmaklar koydu. Orada meyvelerin hepsinden ikişer çift yarattı. Geceyi gündüze bürür. Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için deliller vardır.

1- “Elif. Lam. Mim. Ra”. Manasının enallahu a'lemu ve era (ben bilen ve gören Allah'ım) demek olduğu söylenmiştir. “Tilke (bunlar) kitabın ayetleridir”. Kitaptan sureyi kastediyor. Tilke de ayetlere işarettir yani bunlar mükemmel surenin yahut Kur'an'ın ayetleridir, demektir. “vellezi ünzile ileyke (Rabbinde sana indirilen gerçektir)” o da Kur'an'ın tamamıdır “el – kitabı”ye atfen mahallen mecrurdur. genelin özele atfı kabilindendir ya da diğer görüşe göre ikinci sıfatıdır. Ya da müpteda olarak merfudur, haberi de “el-hakku”dur. Cümle birinci cümleinin kanıtı gibidir. Haberin marife olması her ne kadar indirilenin hak olduğunu özel olarak göstermekte ise de o açıkça ve zımnın indirilenden daha geneldir, mesela kıyas ve başka şeyle sabit

olanlar ve inenin güzelce uyulmasını söylediği diğer şeyler gibi (onlar da kitaptandır). **“Ancak insanların çoğu iman etmezler”** çünkü bakış ve düşünceleri eksiktir.

2- **“Allahüllezi refeas semavati (Allah odur ki gökleri gördüğünüz gibi direksiz yükseltti)”**. Müpteda ve haberdır. Mevsulün sıfat, haberin de “yüdebbirül emre” olması da caizdir. **“Direksiz”** sütunsuz, amed, imad'ın çoğuludur, ihab ve eheb gibi yahut amud'un çoğuludur, edîm ve üdüm gibi. Rûsül gibi “umud” da okunmuştur. **“Terevneha”** amed'in sıfatıdır ya da gökleri böyle gördüklerine şahit olmak üzere yeni söz başıdır. Bu da hikmet sahibi Yaratıcının varlığına delildir. Çünkü nesne olarak kendisine eşit olan diğer cisimlerden yüksek ve özel olarak bu halde bulunması, mutlaka özellikle bu görüntüyü seçen, cisim ve cisimle ilgili bir şey olmayan, bazı mümkün varlıkları kendi iradesiyle bazısından üstün kılan birinin varlığını gerekli kılar. Zikredilen diğer ayetler de bu minval üzeredir. **“Sonra Arş'e istiva etti”** koruma ve idare ile. **“Güneşi ve ayı boyun eğdirdi”** onlardan istediği şeye, mesela devamlı aynı hızda olmaları, varlıkların meydana gelmesinde ve devamında rol oynamaları gibi. **“Her biri belli bir süreye kadar akar”** devirlerini tamamlayacak belli bir süreye kadar ya da yürüyüşü duracak kesin bir sona kadar. O da “güneşin dürülmesi ve yıldızların dökülmesidir” (*Tekvir: 1, 2*). **“İşi idare eder”** mülkünün işini mesela var ve yok etmek, diriltmek ve öldürmek vs. gibi. **“Ayetleri açıklar”** indirir ve onları açıkça beyan eder ya da arka arkaya deliller getirir. **“Belki Rabbi-nize kavuşacağınıza kesin inanırsınız”** üzerinde düşünür ve kemal-i kudretini gerçekten anlarsınız. Ve bilirsiniz ki bu şeyleri yaratan ve idare edenin tekrar etmeye ve ceza vermeye de gücü yeter.

3- **“O ki yeri döşedi”** enine ve boyuna uzattı ki ayaklar kaymasın, üzerinde hayvanlar dolaşsın. **“Ve caale fiha ravasiye (onda sabit dağlar koydu)”** sarsılmayan dağlar, bu da reseşşey'ü den gelir ki sabit olmaktadır. Revasiy rasiye'nin çoğuludur, te de tenis içindir, o zaman ecbül'ün sıfatı olur ya da te mübalağa içindir **“ve ırmaklar”** onları dağlara bağladı ve ikisine bir fiil talik etti (caale) çünkü dağlar suyun oluşmasına sebeptir. **“Ve min küllis semerati (bütün meyvelerden)”** bu da **“caale fiha zevceynis neyni”**ye mütealliktir yani bütün meyve türlerinden iki sınıf yarattı mesela tatlı ve ekşi, siyah ve beyaz, küçük ve büyük gibi. **“Geceyi gündüze bürür”** üzerine giydirir, hava aydınlıkken kararır. Hamze, Kisai ve Ebu Bekir şedde ile “yuğışşı” okumuşlardır. **“Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için deliller vardır”**. Çünkü ayetlerin oluşumu, belki bir şekil alışı onu var eden hikmet sahibi, onu idare eden ve sebeplerini hazırlayan birinin olduğuna delildir.

وَفِى الْأَرْضِ قِطْعٌ مُّتَجَلِّدَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ
 وَزَيْتُونٍ وَنَخْلٍ صِنَوَانٍ وَغَيْرِ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِصِلُ بَعْضَهَا
 عَلَى بَعْضٍ فِى الْأَكْلِ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾
 وَإِن تَعْجَبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَإِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَإِنَّا لَفِى خَلْقٍ
 جَدِيدٍ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ
 فِى أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

4 – Yerde komşu kıtalar; üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki, hepsi bir su ile sulanır. Meyvelerinde bazısını bazısına üstün kılıyor. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran bir topluluk için elbette deliller vardır.

5 – Eğer şaşacaksan, şaşacak şey onların “toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi yeniden yaratılacağız?” sözleridir. İşte onlar Rablerini inkar edenlerdir. İşte onların boyunlarında demirden halkalar vardır. İşte onlar ateşin yaranıdır. Onlar orada ebedi kalıcıdır.

4- “Yerde komşu kıtalar vardır” bazısı hoş, bazısı çorak, bazısı yumuşak, bazısı sert, bazısı ziraata elverişli, ağaç dikmeğe değil, bazısı da tersinedir. Eğer fiillerini istediği şekilde yapan güçlü biri olmasa idi böyle olmazdı. Çünkü bu parçalar toprak niteliğinde, sonucunda ve gökle ilgili arız olan şeyler hususunda ortaktır. Zira nispet ve konumları birbiri ile tam ve müşterektir. “Ve cennatün min a’nabin ve zerun ve nahilün (üzüm bağları ekinler hurmalıklar vardır)” içinde çeşitli ağaçlar ve ekin bulunan bostanlar vardır. Zer’in tekilliği aslında mastar olmasındandır. İbn Kesir, Ebu Amr, Yakup ve Hafs ref ile ve “cennatün”e atfen merfu olarak “ve zer’un ve nahilün” okumuşlardır. “Sınvanün” kökü bir hurma ağaçları (çatallı) “ve çatalsız” kökleri ayrı ayrı. Hafs zam ile (sunvan) okumuştur ki bu da Temim lehçesidir. kunv’un çoğulu kunvan gibi. “Hepsi bir su ile sulanır. Meyvelerinde bazısını bazısına üstün kılıyor” şekil, miktar, koku ve tat gibi. Bu da yukarıdaki gibi hikmet sahibi bir Yaratıcıyı gösterir. Çünkü asıl ve sebeplerin birliğine rağmen farklı oluşları ancak böyle özellik verme-

ye gücü yeten hikmet sahibi birinin varlığı ile olur. İbn Amir, Asım ve Yakup tevili ma zükir itibarı ile müzekker olarak (yuska) okumuşlardır. Hamze ile Kisai “yüdebbirül emre”ye mutabık olması için ye ile “yufassılı” okumuşlardır. **“Şüphesiz bunda aklını çalıştıran bir topluluk için elbette deliller vardır”** düşünerek akıllarını çalıştıranlar için.

5- **“Eğer şaşacaksan”** ey Muhammed, onların yeniden dirilmeyi inkarlarına **“şu sözleri şaşılacak şeydir”** şaşmana değer. Çünkü sana anlatılanları yoktan var etmeye gücü yeten birinin bunları tekrar etmesi daha kolaydır. Bu sayılan ayetler başlamanın varlığına delil olduğu gibi tekrar etmenin de mümkün olduğuna delildir, zira bunlar onun sonsuz ilim ve kudretini, maddelerin de onun çeşitli tasarruflarını kabule müsait olduklarını gösterir. **“Eiza künna (toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi yeniden yaratılacağız)”** bu da onların sözlerinden bedeldir yahut onun mefuludur. “İza”nın amili de mahzuftur, “einna lefi halkın cedit” kavli de bunu göstermektedir. **“İşte onlar Rablerini inkar edenlerdir”** çünkü onun yeniden diriltmeye gücünün yettiğini kabul etmemişlerdir. **“İşte onların boyunlarında demirden halkalar vardır”** sapıklık bağı altına alınmışlardır, kurtulmaları umulmaz ya da kıyamet gününde boyunlarına tok geçirilecektir. **“İşte onlar ateşin yaranlarıdır, orada ebedi kalıcılar”** oradan ayrılmazlar. Araya fasıla zamirinin girmesi özellikle kafirlerin ebedi kalacaklarını göstermek içindir.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ
الْمِثْلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ⑥ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا
أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ⑦

6 – Senden kötülüğü iyilikten önce istiyorlar. Halbuki kendilerinden önce ibretli cezalar geçmiştir. Rabbin zulümlerine karşılık insanlar için mağfiret sahibidir. Şüphesiz Rabbin gerçekten cezası çetin olandır.

7 – Kafirler “ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?” derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için bir yol gösterici vardır.

6- “Senden kötülüğü iyilikten önce istiyorlar” azabı afiyetten önce istiyorlar, çünkü onlar alay ederek tehdit edildikleri azabı acele istemişlerdi. “Ve kad halet min kablihümül mesulat (hâlbuki kendilerinden önce ibretli cezalar geçmiştir)” İnanmayan emsalleri için cezalar geçmiştir. Öyleyse onlara ne oluyor da bunlardan ibret almıyorlar? Aynısının başlarına gelmesini niçin imkânsız görüyorlar? Feth ile mesele ve zam ile mesüle sadaka ve saduka gibi ceza demektir. Çünkü o ceza görenin mislidir. Kısasa misal denilmesi de bundandır. Emsel-tür recüle min sahibihi denir ki maktule karşılık katilden kısas yapmaktır. Sükun ile “meslat” fe’nin ayn’a uyumu ile “müslat” uyumdan sonra yine sükun ile “müslat” okunmuştur. Müselat da okunmuştur ki o zaman müsle’nin çoğulu olur, tıpkı rükbe ve rükebat gibi. “Şüphesiz Rabbin zulümlerine karşılık insanlar için mağfiret sahibidir” nefislerine zulüm etmelerine rağmen. Bu da hal olarak mahallen mansuptur, amili de “mağfiret”tir. Böyle kayıtlanması tövbeden önce de affın caiz olduğunu göstermek içindir. Çünkü tövbe eden artık zalim değildir. Bunu kabul etmeyen ise zulmü, büyük günahlardan kaçınan için bağışlanmış küçük günahlara tahsis eder ya da mağfireti örtmek ve süre vermekle tevil eder. “Şüphesiz Rabbin gerçekten cezası çetin olandır” kafirler yahut dilediği kimse için. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Eğer Allah’ın affı ve günahattan vazgeçmesi olmasa idi, hiç kimse yaşamından zevk almazdı ve

eğer tehdit ve cezası da olmasa idi, herkes ona tevekkül ederdi (amel etmezdi).

7- “Kafirler “ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?” derler” çünkü indirilen mucizelere güvenleri yoktur, bir de Musa aleyhisselam’a verilenler gibi şeyler teklif ederler. “**Sen ancak bir uyarıcısın**” diğer peygamber gibi uyarmak için gönderildin. Senin yapacağın ancak peygamberliğini açığa çıkaracak şeyleri getirmektir; onların teklif ettiklerini değil. “**Her kavim için bir yol gösterici vardır**” onların çoğunlukla uğraştıkları şeyler cinsinden belli mucize getiren yol gösterici vardır; böylece onlara hakkı gösterir ve onları doğruya davet eder. Ya da hidayetlerine gücü yeten vardır ki o da Allah Teala’dır. Ancak indirdiği ayetlerle hidayetini dilediğini hidayet eder. Sonra arkasından kemal-i kudretini ve kapsamlı kaza ve kaderini gösteren şeyler getirdi ki bundan maksat da Allah Teala’nın onların teklif ettikleri şeyi de indirmeye gücünün yettiğini vurgulamaktır, fakat indirmemesi onların doğruyu görmek için değil de inadına istemelerindendir. Yoksa onları hidayet etmeye kadirdir; etmemesi ezelde onlara küfrü yazmasındandır. İbn Kesir vasl halinde tenvinle “hadin” ve “valin” ve “vakın” ve “vema indallahi bakın” okumuştur. Vakfettiği zaman da bu dört kelime üzerinde nerede gelirse ye ile vakf eder, başkasında etmez. Diğerleri ise vasl halinde tenvinle okur ve ye’siz vakf ederler.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ
 وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ۝۸ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
 الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝۹ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ
 وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ۝۱۰ لَهُ
 مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا
 أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ
 مِنْ وَالٍ ۝۱۱

8 – Allah; her dışının taşıdığını, rahimlerin neyi eksilttiğini ve neyi artırdığını bilir. Her şey onun yanında bir ölçü iledir.

9 – Görünmeyeni ve görüneni bilendir, büyüktür, yücedir.

10 – İçinizden sözü gizleyen de onu açıklayan da, gece gizlenen de gündüz yoluna giden de birdir.

11 – Onun önünden ve arkasından takipçileri vardır. Onu Allah'ın emrinden korurlar. Şüphesiz Allah, bir kavimdeki şeyi (nimetli) kendilerindeki şeyi (güzel hali) değiştirinceye kadar değiştirmez. Allah bir topluma bir kötülük dilediği zaman, onu geri çevirme yoktur. Onların ondan başka bir yardımcısı da yoktur.

8- "Allah; her dışının taşıdığını bilir" yani hamlini ya da taşıdığı şeyin mevcut ve gelecek hallerden hangisi üzerinde olduğunu bilir. "Rahimlerin neyi eksilttiğini ve neyi artırdığını bilir" hacimde, müddette ve sayıda neyi eksilttiğini ve neyi artırdığını bilir. Gebeliğin en uzun süresi biz Şafilere göre dört yıldır. Malik'e göre beş yıl, Ebu Hanife'ye göre de iki yıldır. Rivayete göre Dahhak iki yılda, Herem bin Hayyan da dört yılda doğmuştur. En yüksek sayısının ise sınırı yoktur. En çok bilinenin dördüz olduğu söylenmiştir, Ebu Hanife radiyallahu anh de bunu kabul etmiştir. Şafii rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: Yemen'de bana bir ihtiyar, karısının defalarca doğurduğunu ve her ba-

tında beşiz doğurduğunu söyledi. Şöyle de denilmiştir: Maksat hayız kanının azalıp çoğalmasıdır. Ğâda maddesi müteaddi ve lazım olarak gelir, izdade de öyledir, Allah Teala “vezdadu tis’â” (*Kehf: 25*) demiştir. Eğer o ikisini lazım kıalarsan “ma”nın mastariye ve isnatlarının da mecazen erham’a olması lazım gelir. Çünkü ikisi de Allah Teala’ya ya da ikisinin içinekinine aittir. “**Her şey onun yanında bir ölçü ile dir**” onu aşmaz da ondan geri kalmaz da, şu ayet gibi: “Şüphesiz biz her şeyi bir ölçü ile yarattık” (*Kamer: 49*). Çünkü Allah Teala her olaya belli bir vakit ve durum vermiş; oraya götürecek sebepler hazırlamıştır.

9- “**Görünmeyi bilendir**” histen kayıp olanı “**görüneni de**” his sınırına gireni de “**büyüktür**” şanı yücedir, hiçbir şey ilminin dışında kalmaz. “**yücedir**” kudretiyle her şeyden aşkındır ya da mahlukların sıfatından büyüktür.

10- “**İçinizden sözü gizleyen birdir**” içinde gizleyen “**onu açıklayan da**” başkasına, “**gece gizlenen de**” gece sığınakta gizlenmek isteyen de “**gündüz yoluna giden de**”. Ki onu herkes görür, bu da serebe süruben’den gelir ki açığa çıkmaktır. Bu “men”e yahut “müstahfîn”e atıftır, o zaman “men” iki şey manasına gelir, mesela şu mısırada olduğu gibi:

“Nekün misle men, ya zi’bü yastahibani

(Ey kurt, ikimiz arkadaş oluruz.)

Sanki şöyle demiş gibidir: Sizden gece gizlenen ve gündüz açığa çıkan onun nazarında eşittir. Ayet yukarısına bağlıdır, Allah’ın sonsuz ilmini tespit etmektedir.

11- “**Lehu (onun vardır)**” gizli söyleyen yahut açık söyleyen yahut gizlenen yahut açığa çıkan için vardır “**muakkıbatün (takipçiler)**” onu nöbetleşe takip eden melekler vardır. Muakkıbe’nin çoğuludur, akabe’u’nun mübalağası olan akabe’den gelir ki takip etmektir. Sanki birbirlerini takip ederler yahut onun sözlerini ve işlerini takip ederler; onları yazarlar yahut i’tekabe’den gelir ki te kaf’a idgam edilmiştir, (muakkıbatün)deki te mübalağa içindir. Ya da takip edenlerden cematler murat edilmiştir. “Meâkîb” de okunmuştur ki muakkıb’in yahut muakkıbe’nin çoğuludur, o zaman ye iki kaftan birinin bedeli olur.

“**Önünden ve arkasından**” her tarafından yahut geçmiş ve gelecek amellerinden “**onu Allah’ın emrinden korurlar**” mühlet vermekle günah işlediği zaman yahut ona istiğfar ederler yahut onu zararlardan korurlar yahut Allah’ın emrinden dolayı hallerini denetlerler. Zaten böyle de okunmuştur. “Men”in be manasına olduğu da söylenmiştir. Şöyle denilmiştir: “Min emrillahi” muakkıbat’ın ikinci sıfatıdır. Şöy-

le de denilmiştir: Devlet büyüğünün çevresindeki korumalar ve polislerdir, onu Allah'ın kazasından koruyacaklarını sanırlar. "Allah bir kavimdeki şeyi değiştirmez" afiyet ve nimeti "nefislerindeki değiştirinceye kadar" kendilerindeki güzel halleri çirkin hallerle değiştirinceye kadar. "Ve iza (Allah bir topluma kötülük istediği zaman, onu geri çevirme yoktur)" onun için ret yoktur. "İza"nın amilini cevap göstermektedir. "Onların ondan başka bir yardımcısı yoktur" işlerini görüp de kötülüğü ondan def edecek. Bunda Allah'ın murat ettiği şeyin mutlaka yerine geleceğine delil vardır.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَلِ ۝ وَيَسْبِغُ الرِّعْدُ بِحَمْدِهِ
وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا
مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ۝

12 – O Allah ki size şimşegi korku ve ümit vermek için gösterir ve ağır bulutlar peyda eder.

13 – Gök gürültüsü onu hamd ile tespih eder, melekler de onun korkusundan. Yıldırımlar gönderir de onunla dilediği kimseyi çarpar. Onlar Allah hakkında mücadele ediyorlar. Oysa o, kuvveti çetin olandır.

12- "O Allah ki size korkutmak için gösterir" zararlı şeylerinden korkutmak için " ve ümit vermek için" yağmur ümidi. Havfen ile tamaan'ın mansup olmaları muzaf takdir ederek mefulun leh içindir yani korku göstermek ve ümit vermek içindir ya da korku ve ümit vermek tevili ilemdir ya da berk'tan (şimşekten) ve muhataplardan hal olmak içindir. O zaman zevi gizlenmiş olur ya da mastar mübalaga için meful yahut fail manasına kullanılmak içindir. Şöyle de denilmiştir: Zarar gören yağmurdan korkar, fayda gören de ona umut bağlar. "Ve bulutlar peyda eder" havada çekilen "essikal (ağır bulutlar)" sikal sakile'nin çoğuludur, buluta böyle sıfat verilmesi sehabın cemi manasına ism-i cins olmasındandır.

13- "Gök gürültüsü tespih eder" duyanlar tespih ederler "hamd ile" sübhanallah velhamü lillah diyerek seslenirler. Ya da gök gürül-

tüsünün kendisi Allah'ın birliğine ve sonsuz kudretine delalet eder ve lütfunun ve rahmetinin ineceğini haber verir. İbn Abbas radiyallahu ahuma'dan: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gök gürültüsünü sordular, şöyle dedi: O bulutlara müvekkel bir melektir, yanında to-puzlu (dügümlü) bir mendil vardır, onunla bulutları sürer. **"Melekler de onun korkusundan"** Allah Teala'nın azamet ve heybetinden kor-karak, zamirin ra'd'e gittiği de söylenmiştir. **"Yıldırımlar gönderir de onunla dilediği kimseyi çarpar"** onu helak eder. **"Vehüm yücadilu-ne (onlar Allah hakkında mücadele ediyorlar)"** Resulullah sallalla-hu amelyhi ve sellem'i Allah'ı kemal-i ilim, kudret, tek ilah, insanları tekrar diriltip cezalarını vermekle nitelediği şeylerde yalanlıyorlar. Ce-del şiddetli tartışmadır ki cedl'den gelir o da bükme'tir. Vav cümleyi cümleye atfetmek içindir ya da hal içindir. Çünkü rivayete göre Amir bin Tufeyl ile Lebid'in kardeşi Erbed bin Rebia suikast niyetiyle Resu-lullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldiler. Amir onu oyalamak için tartışmaya başladı, Erbed de kılıcıyla vurmak için arkasına dolandı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bunu fark etti ve: Allah'ım, bu ikisinin hakkından nasıl gelmek istersen öyle gel, dedi. Allah Teala Erbed'in üzerine bir yıldırım gönderdi, onu öldürdü. Amir'in de boğa-zından bir ur çıktı, onu en geri kabilelerden Selullu bir kadının evinde öldürdü. Kendisi: Deve uru gibi bir ur ve Selullu kadının evinde ölmek ha, derdi! Ayet bunun üzerine indi. **"Vehüve şedidül mihal (oysa o, kuvveti çetin olandır)"** mümahale (mihal) düşmana tuzak kurmaktır, mahale fülânün bifülânin denir ki birine tuzak kurup onu helake ma-ruz bırakmaktır. Temahhale de bundan gelir ki zoraki hile yapmaktır. Belki de mahl'in aslı kıtlık manasınadır. Şöyle de denilmiştir: Mihal fial veznindedir, kuvvet manasınadır. Şöyle de denilmiştir: Mif'al vez-nindedir hal'den yahut hileden gelir; kıyas dışı i'lal edilmiştir. Mim'in fethi ile mehal okunuşu da bunu destekler, bu da hale yehulu'dan gelir ki hile yapmaktır. Fikar (omurga) manasına olması da caizdir ki o za-man kuvvet ve kudrette misal olur, mesela: Saidullahi eşed ve musahu ahad (Allah'ın pazısı kuvvetli ve usturası keskindir) gibi.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٌ
كَفِّهِ إِلَيَّ الْمَاءَ لِيَبْلُغَ فَلَهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ
إِلَّا فِي ضَلَالٍ ۝۱۴ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا
وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ ۝۱۵

14 – Hak davet onundur. Ondan başka ibadet ettikleri şeyler, onlar hiçbir şeyle cevap vermezler. Ancak suyun, ağzına ulaşması için (uzaktan) iki avucunu açana suyun cevap vermesi gibi cevap verirler ki, o ona asla ulaşmaz. Kafirlerin duası ancak sapıklık içindedir.

15 – Göklerde ve yerde kim varsa onlar ve gölgeleri, ister istemez ona sabah akşam secde eder.

14- “Hak davet onundur” çünkü ibadet edilmeyi hak eden yahut ibadetine çağrılan odur, başkası değildir ya da kabul edilen dua ona aittir; çünkü kendisine dua edene icabet eder. Arkadan gelen de bu görüşü teyit etmektedir. Hak iki anlayışa göre de batılın karşıtıdır, davetin ona nispet edilmesi aralarındaki ilişkiden dolayıdır ya da hak olarak dua edilenin daveti onundur tevilindedir. Şöyle de denilmiştir: Hak Allah Teala’dır, ona edilen her dua hakka davettir. İki cümleden murat edilen de – eğer ayet Amir ile Erbed hakkında ise - o ikisinin farkında olmadan helak edilmelerinin Allah Teala’dan bir tuzak olması, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in duasının kabul olunması ve onun haklı olmasıdır. Eğer ayet genel olursa, murat edilen; kafirlerin Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile mücadelelerinde tuzağının onlara gelmesiyle tehdit edilmeleridir ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in duasının kabul olunması ile onlara göz dağı verilmesidir ya da sapıklık ve bozuk görüşlerinin açıklanmasıdır. “Ondan başka ibadet ettikleri şeyler” müşriklerin dua ettikleri putlar, yeduhum’daki zamir hazf edilmiştir ya da putlara dua eden müşrikler demektir ki meful hazf edilmiştir, çünkü “min dunihi (ondan başka)” kaydı ona delalet etmektedir. “Onlar hiçbir şeyle cevap veremezler” hiçbir isteklerine “ancak iki avucunu uzatan gibi” ellerini açana verilen cevap gibi “suyun ağzına yetişmesi için” ondan ağzına gelmesini ister. “O ise ona ulaşacak değildir” çünkü su cansızdır, onun duasını anlamaz, ona cevap veremez, yaratılışında olmayan bir şeyi yapamaz.

Onların tanrıları da öyledir. Şöyle de denilmiştir: Putlara dualarının yararsızlığı, içmek için suyu avuçlayarak ellerini açana benzetilmiştir. Te ile “ted’üne” ve tenvin ile de “basıtın” okunmuştur. **“Kafirlerin duası ancak sapıklık içindedir”** ziyandadır, batıldır.

15- **“Göklerde ve yerde kim varsa onlar ve gölgeleri ister istemez Allah’a secde eder”** secdenin gerçek olması muhtemeldir; çünkü melekler insanlar ve cinler ona bollukta ve darlıkta, kafirler ve başkaları dara düştüğü zaman secde ederler. **“Gölgeleri de”** dolayısıyla. Secde-den Allah’ın onlarda meydana getirmek istediği şeye isteseler de istemeseler de itaat etmeleri murat edilebilir. Gölgelerinin itaat etmesi ise onları uzatarak ve kısaltarak onlarda tasarruf etmesindendir. Tav’an ve kerhen hal yahut mefulun leh olarak mansuptır. **“Bilguduvvi vela-sal (sabah akşam)”** “yescüdü”nün zarfıdır, bu ikisinden murat edilen devamlılıktır ya da zılal’dan haldir. Özellikle bu iki vaktin belirtilmesi, uzama ve kısalmanın bunlarda daha açık olmasındandır. Ğuduv ğadat’ın çoğuludur, kunuy ve kanat gibi. Asal da asıl’ın çoğuludur, o da ikindi - akşam arasıdır. Şöyle de denilmiştir: Ğuduv mastardır, “îsal” okunması da bunu destekler. O da bu vakte girmektir.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ
نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي
الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ
الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾
أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا
رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ
مِثْلُهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً
وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

16 – De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” “Allah” de. De ki: “Ondan başka kendi nefislerine ne yarar ne de zarar verme imkânına sahip olmayan dostlar mı edindiniz? De ki: “Körle gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla nur bir olur mu? Yoksa Allah’a onun yaratması gibi yaratan ortaklar koştular da yaratma onlara benzer mi geldi? De ki: “Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, tektir, kahhardır.

17 – Allah gökten su indirdi de dereler onun kadar aktı. Sel üste çıkan bir köpük yüklendi. Süs yahut eşya aramak / yapmak için ateş yakarak erittikleri şeyde de onun gibi bir köpük vardır. İşte Allah hakkı ve batılı böyle örnekendirir. Köpüğe gelince atılarak gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince yerde kalır. Allah misalleri böyle açıklar.

16- “De ki. “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” onları yaratan ve işlerini gören. “De ki: Allah’tır” onlara böyle cevap ver, çünkü başka cevabı yoktur. Bir de bu pek açıktır, tartışma götürmez. Ya da böyle cevap vermelerini onlara telkin et. “De ki: Ondan başka edindiniz ni?” sonra onları şöyle sustur ki onları dostlar edinmek akıldan uzak bir şeydir. “Kendilerine ne yarar ne de zarar verme imkânına sahip

olmayan dostlar mı edindiniz?” Kendilerine yarar veremez ve kendilerinden bir zararı def edemezlerse, başkalarına nasıl yarar verir ve onlardan zararı nasıl def ederler? Bu da onların sapıklıklarına, şefaet ederler umuduyla onları dostlar edinmedeki görüşlerinin yanlışlığına ikinci delildir. “**De ki: Körle gören bir olur mu?**” gerçek ibadeti bilmeyen cahil müşrikle onu bilen ve Allah’ı bir kabul eden mümin bir olur mu? Şöyle de denilmiştir: Sizden gafil olan mabutla hallerinizden haberdar olan mabut bir midir? “**Yahut karanlıklarla nur bir olur mu?**” şirk ile tevhit. Hamze, Kisai ve Ebu Bekir ye ile (yestevi) okumuşlardır. “**Yoksa Allah’a onun yaratması gibi yaratan ortaklar koşular da**” hayır, (ecealu) ortaklar mı koşular demektir, hemze inkar içindir “**haleku kehalkihi (onun yaratması gibi yarattılar?)**” “şürekâe’nin sıfatıdır, o da inkara dahildir. “**Yaratma onlara benzer mi geldi?**” Allah’ın yaratması ile onların yaratması. Mana da şöyledir: Onlar Allah’a onun gibi yaratan eşler koşmadılar ki bunlar da Allah’ın yaratması gibi yarattılar desinler de onlar da Allah gibi ibadeti hak etsinler. Fakat onlar aciz, halkın gücünün yettiği şeylere gücü yetmeyenleri ortak koşular, nerede kaldı bunların hak gibi yaratmaları! “**De ki: Allah her şeyin yaratıcısıdır**” ondan başka Halık yoktur ki ibadette ona ortak olsun. Yaratmayı ibadetin mucibi ve hak ediş sebebi kıldı, sonra da onu diğerlerinden bertaraf etti ki “**o tektir**” kavline delalet etsin. Tek ilah’tır, “**kahhardır**” her şeye galiptir.

17- “**Allah gökten su indirdi**” buluttan yahut gök tarafından ve yahut bizzat gökten, çünkü başlangıç ondandır. “**Fesalet evdiyetün (dereler aktı)**” nehirler aktı, evdiye vadi’nin çoğuludur. O da suyun bollukla aktığı yataktır. Sonra mecazen orada akan suya denildi. Çünkü yağmur ona çeşitli yerlerden gelir. “**Onun kadar**” Allah Teala’nın zararlı değil de faydalı olduğunu bildiği kadarı ile yahut küçüklük ve büyüklüğüne göre aktı. “**Fahtemeles seylü zebeden (sel bir köpük yüklendi)**” onu kaldırdı, zebed suyun kaynamasından meydana gelen kir ve toplanan şeydir “**rabiye**” üste çıkan. “**Ateş yakarak erittikleri şeylerde de**” altın, gümüş, demir ve bakır gibi maden filizlerinde de; madenleri vermeyip de eritilen şeyler demesi kendi büyüklüğünü gösterip kendine göre bunların önemsiz olduğu içindir “**süs ve eşya aramak için**” kapacak, savaş ve ziraat aletleri gibi. Bunlardan maksat faydalarının açıklanmasıdır “**onun gibi bir köpük vardır**” suyun köpüğü gibi bir köpük vardır, o da madenin kiridir. “**Mimma**”daki min başlangıç içindir, ya da ba’zı manasıdır. Hamze, Kisai ve Hafs ye ile (yukıdune) okumuşlardır ki ondaki zamir insanlara gider. Zamir olarak verilmesi de bilindiği içindir. “**İşte Allah hakkı ve batılı böyle**

örneklendirir". Çünkü hakkın faydalı ve sabit olmasını gökten inen ve ihtiyaç ve maslahata göre dereleri akıtan suya benzetmiştir. Onda çeşitli şekillerde yararlanılır ve yerde de kalır. Bir kısmı membaında sabit durur, bir kısmı yerin damarlarında pınarlara, kanallara ve kuyulara iner. Ve Allah Teala hakkı ziynet eşyası ve çeşitli şeyler yapımında kullanılan maden filizine benzetmiştir. O da uzun süre kullanılır. Yarsız ve çabuk yok olan batılı ise bu ikisinin köpüğüne benzetmiştir. Bunu da "feemmez zebedü feyezhebü cüfaen (köpüğe gelince atılarak gider)" sözü ile açıklamıştır. Yani sel veyahut eritilen maden onu atar. Cüfaen hal olarak mansuptur. "Cüfalen" de okunmuştur ki manaları birdir. "İnsanlara fayda veren şeye gelince" su ve halis maden gibi "yerde kalır" insanlar ondan yararlanır. "Allah misalleri böyle açıklar" karışık şeyleri izah etmek için.

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ
لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ سَوْءُ الْحِسَابِ ۖ وَأُولَٰئِهِمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾
أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُولَٰئُوا الْآلَاءِ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ يُوقُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَتَّقُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾
وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخْلُقُونَ سَوْءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

18 – Rablerine icabet eden kimseler için en güzeli vardır. Ona icabet etmeyenler de, eğer yeryüzündeki şeylerin tamamı ve bir o kadarı kendilerinin olsa, azaptan kurtulmak için onu feda ederlerdi. İşte onlar için hesabın kötüsü vardır. Onların barınakları cehennemdir. O ne kötü yataktır!

19 – Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, kör gibi midir? Ancak akliselim sahipleri öğüt alır.

20 – Akliselim sahipleri o kimselerdir ki Allah'ın sözünü yerine getirirler ve antlaşmayı bozmazlar.

21 - Onlar Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi ulaştırırlar, Rablerinden korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler.

18- "İcabet edenler için" Rablerine icabet eden müminler için **"en güzeli vardır"** en güzel icabet vardır. **"Ona icabet etmeyenler de"** onlar da kafirlerdir, lillezine'deki lam "yadribü"ye mütealliktir, şöyle ki Allah iki grubun durumu için verilen misali onların zatları için vermiştir. Şöyle de denilmiştir: İcabet edenler için güzel karşılık vardır, o da cennettir. İcabet etmeyenler de müptedadır, haberi de **"eğer yer-yüzündeki şeylerin tamamı ve bir o kadarı kendilerinin olsa, onu feda ederlerdi"** cümlesidir. Bu, birinciye icabet etmeyenlerin akibetlerini açıklamak için yeni söz başıdır. **"İşte onlar için hesabın kötüsü vardır"** o da tartışılmasıdır, yani adamın günahı hesap edilir, ondan hiçbir şey bağışlanmaz. **"Onların yeri"** barınakları **"cehennemdir, o da ne kötü yataktır!"** karargahtır. Bi'se fiilinin mahsus bizzemmi atılmıştır.

19- "Efemen yalemü (Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse)" bilip de ona icabet eden kimse **"kör gibi midir?"** kalbi kör olup da basireti bağlandığı için icabet etmeyen gibi midir? Hemze bunların birbirine benzemediğini gösteren misaller verildikten sonra şüpheye düşeni reddetmek içindir. **"Ancak aklıselim sahipleri öğüt alırlar"** adet baskısından ve evham muhalefesinde arınmış akıl sahipleri öğüt alır.

20; 21- "Aklıselim sahipleri o kimselerdir ki Allah'ın sözünü yerine getirirler". Kalubela'da Rabliğini ikrar ettikleri zaman yahut Allah'ın onlara kendi kitaplarında yüklediği şeyleri yerine getirirler. **"Ve antlaşmayı bozmazlar"** kendi aralarında ve Allah'la kullar arasındaki antlaşmayı, bu da birinci maddeden daha geneldir. **"Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi ulaştırırlar"** sıla-i rahim, müminlere dostluk, bütün peygamberlere iman gibi, Allah'ın salat ve selamı onların üzerine olsun. Bunun içine insan haklarına riayet de girer. **"Rablerinden korkarlar"** genel tehdidinden **"ve kötü hesaptan endişe ederler"** özel olarak; hesaba çekilmeden önce kendilerini hesaba çekerler.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
 وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآَنَفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرُؤْنَ
 بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
 يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ
 يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ
 عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
 وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِلُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ
 لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

22 – Onlar Rablerinin rızasını isteyerek sabrettiler. Namazı dosdoğru kıldılar ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden gizli ve açık harcadılar. Onlar kötülüğü iyilikle savarlar. İşte onlar için yurdun bir sonucu vardır.

23 – Yani Adn cennetleri. Onlar da atalarından, zevcelerinden ve zürriyetlerinden salih olanlar da girerler. Melekler yanlarına her kapıdan girerler.

24 – Sabrettiğiniz şeylerden dolayı selam size! Yurdun sonu ne güzel, derler!

25 – Onlar ki Allah'ın sözünü kesinleştikten sonra bozarlar, Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk ederler, işte onlar, onlar için lanet vardır ve yurdun kötüsü vardır.

22- “Ve sabrettiler” nefsin hoşlanmadığı şeylere ve arzularına karşı koymaya. “Allah'ın rızasını isteyerek” yoksa kibir ve gururlarından ve insanlara gösteriş için değil. “Namazı dosdoğru kıldılar” farz namazı “ve kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden Allah yolunda harcadılar” harcaması lazım olan kısmını “gizli olarak” malı olduğu bilinmeyen için “ve açık olarak” malı olduğu bilinen için. “Onlar kötülüğü iyilik-

le **savarlar**" kötülüğe iyilikle karşılık verirler ya da kötülükten sonra iyilik yaparlar ki onu silsin. **"İşte onlar için bu yurdun iyi bir sonucu vardır"** dünya yurdunun ve dünyadakilerin dönebilecekleri yurdun ki o da cennettir. Ülaike cümlesi mevsulların haberidir, eğer (mevsullar) müpteda olarak merfu kılınırsa, eğer "ülülel bab"ın sıfatları kılınırsa yeni söz başıdır, o sıfatlarla hak ettikleri şeyler zikredilmiş olur.

23; 24- **"Cennatü adn (yani Adn cennetleri)"** bu da ukbedder'dan bedeldir yahut müptedadır, haberi de **"yedhuluneha"**dır. Adn ikamet demektir yani orada ikamet ederler. Orası cennetin ortasıdır da denilmiştir. **"Ve men salaha (atalarından, zevcelerinden ve zürriyetlerinden salih olanlar da girerler)"** bu da **"yedhulune"**deki merfu cemi zamirine matuftur. Caiz olması sonundaki zamirle fasıl yapıldığı içindir ya da mefulu maahtir. Mana da şöyledir: ailelerinden iyiler de fazilette onlar kadar olmasalar da onlara katılır, bu da onlara tabi olduklarından ve şanlarını yüceltmek içindir. Bu, derecenin şefaatiyle yükseleceğine delildir. Ya da bu sıfatlarla nitelenenler birbirlerine yaklaştırılırlar demektir, çünkü cennete girmede aralarında yakınlık ve ilişki vardır. Bu da ünsiyetlerini artırmak içindir. Salih (iyi olma) kaydı yalnız soy bağıнын yetmeyeceğini göstermek içindir. **"Melekler yanlarına her kapıdan girerler"** konakların kapılarından yahut çeşitli erzak ve armağanlarla demektir. **"Selam size"** derler selametin devamı için müjdedir **"bima sabertüm (sabrettiğiniz şeylerden dolayı)"** bu da **"aleyküm"**e ya da mahzufa mütalliktir yani haza bima sabertüm demektir, selam'a müteallik değildir. Çünkü haber fasıladır, be de sebep yahut bedel içindir. **"Feni'me (yurdun sonu ne güzeldir)"** nun'un fethi ile **"fena'me"** de okunmuştur. Aslı naime'dir, ayın, kesresi faülfile nakledilmekle sakın kılınmıştır. Başka türlü de okunmuştur.

25- **"Onlar ki Allah'a verdikleri sözü bozarlar"** bunlar öncekilerin karşıtlarıdır. **"Kesinleştikten sonra"** ikrar ve kabul ederek kesinleştirdikten sonra **"Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk ederler"** zulümle ve fitne çıkarmakla **"işte onlar için lanet vardır ve yurdun kötüsü vardır"** cehennem azabı yahut dünyanın kötü akibeti demektir, çünkü o ukbeddar'ın (yukarıdaki) karşılığıdır.

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ

وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسَنُ مَا بِهِمُ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِيَتْلُوا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابُ ﴿٣٠﴾

26 - Allah dilediği kimse için rızkı genişletir ve daraltır. Onlar dünya hayatı ile sevindiler. Halbuki dünya hayatı ahirete nispetle ancak bir geçimliktir.

27 - Kafirler: “Ona Rabbinden bir ayet indirilmeli değil miydi?” derler. De ki: Şüphesiz Allah dilediği kimseyi saptırır ve döneni de kendine hidayet eder.

28 - Onlar iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikri ile huzur bulanlardır. Bilin ki kalpler Allah'ın zikri ile huzur bulur.

29 - Onlar o kimselerdir ki, iman ettiler ve iyi şeyler yaptılar. Hoşluk ve gidilecek yer onların!

30 - Bunun gibi seni de ondan önce nice ümmetlerin geçtiği bir ümmete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Onlarsa Rahman'ı inkar ediyorlar. De ki: “O, benim Rabbidir. Ondandır başka ilah yoktur. Yalnız ona tevekkül ettim ve yalnız onadır dönüşüm”.

26- “Allah dilediği kimse için rızkı genişletir ve daraltır” çoğaltır ve azaltır. “Sevindiler” yani Mekke halkı, “dünya hayatı ile” dünyada onlara verilen imkânlarla. “Hâlbuki dünya hayatı ahirete nispetle”

yani ahiretin yanında **“ancak bir geçimlikdir”** yolcunun acele hazırladığı ve çobanın yanına aldığı azık gibidir, devam etmez. Mana da şöyledir: Onlar elde ettikleri dünyalıkla şımardılar, onu ahiret nimetini kazanacak yere harcamadılar, onun yanında yararı pek az ve çabuk bitecek olan şeylerle aldandılar.

27- **“Kafirler: “Ona Rabbinden bir ayet / mucize indirilmeli değil miydi?” derler. De ki: Şüphesiz Allah dilediği kimseyi saptırır”** mucizeler açığa çıktıktan sonra yeni ayetler teklif etmekle. **“Ve döneni de kendine hidayet eder”** hakka yönelip inattan döneni. Bu da onların sözüne şaşma gibidir, sanki şöyle demiştir: Onlara de ki: Ne kadar inatsınız, şüphesiz Allah sizin gibi olanları saptırır. Artık onların hidayetine yol yoktur, ister ki bütün ayetleri indireyim. Senin getirdiklerine hatta en küçük bir mucizeye döneni de kendine hidayet eder.

28- **“Ellezine amenu (onlar ki iman ettiler)”** bu da “men enabe”deki menden bedeldir yahut mahzuf müptedanın haberidir. **“Kalpleri Allah’ın zikri ile huzur bulur”** ona alıştığı, ona itimat ettiği ve ona ümit bağladığı için ya da korkusundan paniğe kapıldıktan sonra rahmetini anmakla tatmin olur veyahut varlık ve birliğini gösteren delilleri zikretmekle veyahut kelamı ile yani mucizelerin en güçlüsü olan Kur’an ile. **“Bilin ki kalpler Allah’ın zikri ile huzur bulur”** sükun bulur.

29- **“Ellezine amenu”** müptedadır, haberi de **“tuba lehüm”**dür, o fu’la veznindedir, tayyib’ten gelir, ye’si makabli mazmum olduğu için vav’a kalp olunmuştur. Tabe’nin mastarıdır, tıpkı büşra ve zülfa gibi. Ref’i de nasbı da caizdir. Bunun içindir ki nasb ile **“ve hüsne meabin”** okunmuştur.

30- **“Kezalike (bunun gibi)”** yani senden önce elçiler gönderdiğimiz gibi **“seni de ondan önce nice ümmetlerin geçtiği bir ümmete gönderdik”** öyleyse senin onlara gönderilmen görülmemiş bir şey değildir. **“Sana vahyettiğimizi onlara okuman için”** sana vahyettiğimiz kitabı onlara okuyasın diye. **“Onlarsa Rahman’ı inkar ediyorlar”** nimeti kendilerini kuşatan ve rahmeti her şeyi kaplayan Allah’ı inkar ediyor; nimetlerine şükretmiyorlar. Özellikle senin onlara gönderilme ve onlara Kur’an’ın indirilme nimetine, o Kur’an ki dinî ve dünyevî menfaatlerin temelidir. Şöyle de denilmiştir: Ayet Mekke müşrikleri hakkında indi, çünkü onlara: Rahman’a secde edin, denildi. Onlar da: Rahman nedir, dediler? **“De ki: O, benim Rabbimdir”** yani Rahman benim Halık’ım ve sahibimdir. **“Ondan başka ilah yoktur”** ondan başka ibadete müstahak yoktur. **“Yalnız ona tevekkül ettim”** size karşı bana yardım etmesi için. **“Onadır dönüşüm”** varacağım yer onadır.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ

بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَى بَلْ لِلَّهِ
الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْنِسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى
النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا
صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادُ ﴿٣١﴾

31 – Eğer gerçekten bir Kur'an ki onunla dağlar yürütülse yahut onunla yer parçalansa yahut onunla ölüler konuşturulsa idi (yine de iman etmezlerdi). Hayır, bütün emir Allah'ındır. İman edenler bilmediler mi ki, eğer Allah dileseydi, bütün insanlara mutlaka hidayet ederdi. Kafirlerle gelince, hep yaptıkları şeylerden dolayı Allah'ın va'di gelinceye kadar ya başlarına bir bela gelecek yahut da yurtlarının yakınına konacaktır. Şüphesiz Allah va'dinden caymaz.

31- “Velev enne kur'anen (eğer gerçekten bir Kur'an olsa ki onunla dağlar yürütülse)” şarttır, cevabı hafz edilmiştir, bundan maksat da Kur'an'ın şanını yüceltmek yahut kafirlerin inat ve kararlılıklarını mübalaga etmektir yani eğer bir kitap olsa ki onunla dağlar yerlerinden oynatılsa “yahut onunla yer parçalansa” okunduğu zaman Allah'ın korkusundan yer parçalansa yahut yarılsa da ondan ırmaklar ve pınarlar çıksa “yahut onunla ölüler konuşturulsa” sen okusan da yahut okunduğu zaman ölüler dinleyip icabet etselerdi, elbette bu Kur'an olurdu. Çünkü o gayet veciz ve son derece uyarıcı ve korkutucudur. Yahut yine de iman etmezlerdi. Çünkü Allah Teala: “Eğer onlara melekler indirilse...” (En'am: 111) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Kureyş'liler: Ey Muhammed, sana tabi olmamız seni sevindirirse Kur'an'ınla dağları Mekke'den uzaklaştır da bize bahçe yerleri ve çiftlikler çıksın. Ya da rüzgarı emrimize ver de sırtına binelim, bizi ticaret için Şam'a atsın yahut Kusay bin Kilab ve diğerleri gibi atalarımızı dirilt de bize seni anlatsınlar. Ayet bunun üzerine indi. Buna göre yerin kat edilmesi yürümele geçilmesidir. Şöyle de denilmiştir. Cevap yukarıda geçmiştir, o da “vehüm bizikirrahmani” kavlidir, ikisinin arasındaki de itiraz

cümlesidir. Özellikle küllime'nin müzekker verilmesi ölülerin içinde gerçek müzekkerlerin olmasındandır. **"Hayır, bütün emir Allah'ındır"** hayır her şeye karşı bütün kudret Allah'ındır. Bu da "lev" in içerdiği nefiy manasından dönüştür yani bilakis Allah onların teklif ettikleri mucizeleri de getirmeye kadirdir ancak böyle bir şeyi murat etmemiştir. Çünkü biliyor ki getirse de sert karakterleri yumuşamayacaktır. Bunu da **"iman edenler onlardan ümit kesmediler mi?"** kavli teyit etmektedir. Yani hallerini görmüşken ümit kesmediler mi demektir. Çokları efelem yeyes'in manasının, bilmediler mi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü rivayete göre Hazreti Ali, İbn Abbas ve ashap ve tabiinden bir cemaat – Allah onlardan razı olsun – "efelem yetebeyyen" okumuşlardır, bu da onun tefsiridir. Ye's bilme manasına da kullanılmıştır, çünkü o bilmenin sonucudur ki ümit kesilen şey ancak bilinen şey olur. Bunun içindir ki onu **"eğer Allah dileseydi muhakkak bütün insanları hidayet ederdi"** diye şarta talik etmiştir, manası da bazı insanların hidayet edilmemesidir. Çünkü hidayetlerine ilahî irade taalluk etmemiştir. Bu da birinciye (ye'sin ilim manasına) göre mahzufa mütealliktir, takdiri de şöyledir: İman edenler onların imanından ümit kesmediler mi? Çünkü biliyorlar ki Allah istese idi, bütün insanları hidayet ederdi. Ya da (enlev yeşau kavli) amenu'ya mütaalliktir. **"Kafirlerle gelince, hep yaptıkları şeylerden dolayı"** inkar ve kötü ameller gibi **"başlarına bir bela gelecek"** canlarını yakacak ve onları panikletecek bir musibet **"ya da yurtlarının yakınına konacaktır"** ondan telaşlanacaklar ve kıvılcımı onlara sıçrayacaktır. Şöyle de denilmiştir: Ayet Mekke kafirleri hakkındadır; çünkü onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ettikleri yüzünden durmadan belaya duçar oldular. Zira aleyhissalat vesselam Efendimiz üzerlerine birlikler gönderir, çevreyi yağmalar ve davarlarını sürerdi. Buna göre "tehullu" aleyhissalat vesselam Efendimiz'e hitap olabilir; çünkü o Hudeybiye seferinde yurtlarının yakınına kadar vardı. **"Allah'ın va'di gelinceye kadar"** ölüm yahut kıyamet veyahut Mekke'nin fethidir. **"Şüphesiz Allah va'dinden caymaz"** çünkü onun sözünde yalan mümkün değildir.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ

فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَنْ
هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ
أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَبْظَاهِرُونَ الْقَوْلَ بَلْ زُيِّنَ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾

32 – Andolsun, senden önceki peygamberlerle alay edildi; ben de kafirlere mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. Cezam nasıl oldu?

33 – Kazandığı şeyle her nefsin üzerinde duran Allah, böyle olmayan putlar gibi midir? Onlar Allah'a ortak koştular. De ki: “Onların adlarını verin”. Yoksa yerde bilmediğini ona haber mi veriyorsunuz? Hayır, siz dış sözle mi? Hayır, kafirlere tuzakları süslü gösterildi ve yoldan çevrildiler. Allah kimi saptırırsa, onun için bir yol gösterici yoktur.

34 – Onlar için dünya hayatında bir azap vardır. Gerçekten ahiretin azabı daha çetindir. Onlar için Allah'tan bir koruyucu da yoktur.

32- “Andolsun, senden önceki peygamberlerle alay edildi; ben de kafirlere mühlet verdim” bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem için tesellidir, alay eden ve olmaz tekliflerde bulunanlar için de tehdittir. Ayette geçen imlâ birini bir süre rahat ve güven içinde bırakmaktır. “Sonra da onları yakaladım. Cezam nasıl oldu?” onlara azabım demektir.

33- “Kazandığı şeyle her nefsin üzerinde duran Allah” kazandığı hayır ve şerle üzerinde duran ve ona amellerinden hiçbir şey gizli kalmayan, cezalarından en ufak bir şeyi kaçırmayan Allah, haber mahzuftur, takdiri şöyledir: Böyle olmayan gibi midir? “Ve caalu lillahi

şürekæ (Allah'a ortaklar koştular)" yeni söz başıdır yahut "kesebet" e atıftır, eğer "ma" mastariye kabul edilirse. Müptedaya haber düşenin takdir edilip "ve caalu"nun da ona atfedilmesi de caizdir. Yani bu sıfatta olup da onu birlemedikleri ve ona ortaklar koştukları Allah demektir. Onda zamir zahir yerine konulmuş olur ki bu da onun ibadete müstahak olduğuna vurgu yapmak içindir. **"Onların adlarını verin!"** kavli de ortaklarının ibadete müstahak olmadıklarına dikkat çekmek içindir. Mana da şöyledir: Onların sıfatlarını verin, bakalım onlar ibadete müstahaklar ve ortak koşulmaya layıklar mı? **"Em tünebbiunehu (yoksa ona haber mi veriyorsunuz?)"** şeddesiz olarak "tünbiunehu" da okunmuştur. **"Yerde bilmediğini"** ibadeti hak eden ortakları var da Allah'ın onları bilmediğini. Ya da hak ettikleri ve Allah'ın da bilmediği nitelikleri demektir, hâlbuki o, her şeyi bilir. **"Yoksa dış sözle mi?"** yoksa onlara aslı olmayan boş sözle mi ortaklar adını veriyorsunuz? Mesela zenciye Kâfur (beyaz) adını vermek gibi. Bu da görülmemiş bir üslupla çok etkileyici bir delil getirmedir ki ben mucizim demektedir. **"Hayır kafirlere tuzakları süslü gösterildi"** çarpıtmaları güzel gösterildi de boş şeyler hayal ettiler, sonra onları hak saydılar ya da şirk koşmaları ile İslam'a kurdukları tuzakları süslü gösterildi demektir. **"Yoldan çevrildiler"** hak yoldan. İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir fethe ile "ve saddu" okumuşlardır ki insanları imandan çevirdiler demektir. Kesr ile "sıddu" ve tenvin ile de saddun da okunmuştur. **"Allah kimi saptırırsa"** perişan ederse **"onun için bir yol gösterici yoktur"** onu hidayete götürecektir.

34- **"Onlar için dünya hayatında bir azap vardır"** öldürülmek, esir edilmek ve diğer musibetlerle. **"Gerçekten ahiretin azabı daha çetindir"** şiddetli ve devamlı olduğu için. **"Onlar için Allah'tan bir koruyucu da yoktur"** azabından veya rahmetinden.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ
 وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْمَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْمَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾
 وَالَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنْ
 الْأَحْزَابِ مَنْ يَنْكُرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ
 بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبٍ ﴿٣٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا
 وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ
 مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

35 – Müttakilere vaadolunan cennetin hali şudur: Altlarından ırmaqlar akar. Yemişleri ve gölgesi devamlıdır. İşte sakınanların akl beti budur. Kafirlerin akibeti ise ateştir.

36 – Kendilerine kitap verdiklerimiz sana indirilen şeyle sevinirler. Hiziplerden kimi de onun bir kısmını inkar eder. De ki. “Ben ancak Allah’a ibadet edip ona şirk koşturmakla emrolundum. Yalnız ona dua ederim. Dönüşüm de yalnız onadır.”

37 – Böylece onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Andolsun eğer sana ilim geldikten sonra onların keyiflerine uyarsan, senin için Allah’tan ne bir dost ne de bir koruyucu yoktur.

35- “Meselül cenneti (müttakilere vaadolunan cennetin hali)’ sıfatı, bu da eşsizliğinin temsilidir, müptedadır, haberi de Sibeveyh’e göre mahzuftur yani fima kasasna aleyküm meselül cenneti demektir. Haberinin “tecridi tahtehel enharu” olduğu da söylenmiştir. Bu da: Sıfatü zeydin esmerü (Zeyd’in zatı esmerdir) kabilindendir ya da mevsufun hazfî türündendir yani meselül cenneti cennetün tecridi tahtihel enharu demektir. Ya da mesel’in fazla olması tarzındadır. Bu Sibeveyh’e göre siladan hazf edilen aidden hâldir. “Yemişleri devamlıdır” meyvesi kesilmez “gölgesi de” yani gölgesi de öyledir ki dünyada ki gibi güneşle silinmez demektir. “Tilke” yani böyle nitelenen cenne “sakınanların akibetidir” varacakları ve işlerinin biteceği yerdir. “Ka

fırlerin akibeti ise ateştir” başkası değildir. İki nazmın sıralanışında takva sahiplerine ümit verilmekte, kafirlerin de ümitleri kesilmektedir.

36- “Kendilerine kitap verdiklerimiz sana indirilen şeyle sevinirler” bunlardan ehl-i kitaptan Müslüman olanları kast ediyor, mesela İbn Selam ve arkadaşları ile Hristiyanlardan iman edenlerdir. Bunlar seksen erkek idiler; kırkı Necran’dan, sekizi Yemen’den, otuz ikisi Habeş’ten idiler. Ya da ehl-i kitabı genel olarak kast ediyor. Çünkü onlar kitaplarına uyanlara sevinirlerdi. **“Hiziplerden”** bundan da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e karşı blok oluşturanları kast ediyor, mesela Ka’b bin Eşref ve arkadaşları, Seyyid, Akıb ve taraftarları gibi. **“Kimi onu inkar eder”** o da şeriatlarına uymayanlar ve uyup da değiştirdikleridir. **“De ki: Ben ancak Allah’a ibadet edip ona şirk koşmakla emrolundum”** bu da münkirlere cevaptır yani onlara de ki: Ben bana indirilen şeyde Allah’a ibadet edip onu birlemekle emrolundum. Dinde esas da budur, bunu inkar etmenize imkan yoktur. Ama şeriatınıza uymayıp da hoşlanmadığınız şeylere gelince, şeriatların ve ilahî kitapların fer’î meselelerde farklılık göstermesi görülmemiş bir şey değildir. Ref ile yeni söz başı olarak vela üşrikü de okunmuştur. **“Yalnız ona dua ediyorum”** başkasına değil, **“dönüşüm de yalnız onadır”** amelimin karşılığı için dönüşüm onadır, başkasına değildir. Bu kadarına Peygamberler arasında ittifak edilmiştir. Bundan ötesi teferruatı; devirlere ve ümmetlere göre değişir, öyleyse ondaki muhalefete karşı çıkmanızın bir manası yoktur.

37- “Vekezalike (bunun gibi)” yani dinlerin temellerini içine alan ve üzerinde icma edilen esasları indirdiğimiz gibi **“bunu da bir hüküm olarak indirdik”** davalarda ve olaylarda hikmetin gereğine göre karar veren hüküm olarak **“Arapça”** Arap diline tercüme edilmiş ki anlamaları ve ezberlemeleri kolay olsun, **“arabiyyen”** hal olarak mansuptur. **“Andolsun, eğer onların keyiflerine uyarsan”** seni davet ettikleri şeylere mesela dinlerini kabul etmek ve değiştirilen kiblelerine dönmek gibi **“sana ilim geldikten sonra”** onun neshine dair **“senin için Allah’tan ne bir dost ne de bir koruyucu yoktur”** sana yardım edecek ve senden azabı önleyecek. Bu da onların umutlarını kırmakta ve müminleri dinlerinde sebata teşvik etmektedir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ

وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ۝۳۸ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ
وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ۝۳۹ وَإِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ
أَوْ تَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝۴۰
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ
لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝۴۱ وَقَدْ
مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ
كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ۝۴۲

38 – Andolsun, senden önce peygamberler gönderdik ve onlar için zevceler ve zürriyet kıldık. Bir peygamber için Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmek olmaz. Her ecelin bir yazgısı vardır.

39 – Allah dilediği şeyi siler de yerinde bırakır da. Ana kitap onun yanındadır.

40 – Onları tehdit ettiğimiz şeyin bazısını sana gösterirsek yahut seni öldürürsek, ancak sana tebliği düşer, bize de hesap düşer.

41 – O toprağa gelip de uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah hükmeder, hükmünün takipçisi yoktur. O, hesabı çabuk görendir.

42 – Kendilerinden öncekiler de tuzak kurdular. Bütün tuzaklar Allah'ındır. Her nefsin ne kazandığını bilir. Kafirler de yurdun sonu kımındır yakında bilecek.

38- “Andolsun, senden önce peygamberler gönderdik” senin gibi beşer “ve onlar için zevceler ve zürriyet verdik” senin olduğu gibi onlara da kadınlar ve çocuklar verdik. “Bir peygamber için olmaz” olması doğru değildir ve imkanı da yoktur “bir mucize getirmek” teklif

edilen bir ayet ve ondan istenen bir hüküm **“Allah’ın izni olmadan”** çünkü buna gücü yeten odur. **“Her ecelin bir yazgısı vardır”** her vak-
tin ve sürenin bir hükmü vardır; kulların iyiliği neyi gerektiriyorsa ona
göre yazılır.

39- “Allah dilediği şeyi siler de yerinde bırakır da” neshedilmesi
doğru olanı nesh eder. **“Şöyle de denilmiştir”**: Tövbe edenin kötülük-
lerini siler, yerine iyilikler yazar. Şöyle de denilmiştir: Hafaza melek-
lerinin ceza ile ilgili olmayarak yazdıkları şeyi siler yerine başkasını tes-
pit eder yahut kulun kalbinden geçenlerden yalnız kendisinin bildiği
şeyleri sabit bırakır. Şöyle de denilmiştir: Bir asrı siler, ötekisini bira-
kır. Şöyle de denilmiştir: Bozuk şeyleri siler, sağlamları yerinde bırakır.
Nafi, İbn Amir, Hamze ve Kisai şedde ile ve yüsebbitü okumuşlardır.
“Ana kitap onun yanındadır” kitapların aslı demektir ki o da Levh-i
Mahfuz’dur, çünkü ne varsa hepsi onda yazılıdır.

**40- “Onları tehdit ettiğimiz şeyin bazısını sana gösterirsek yahut
seni öldürürsek”** durum neyi icap ederse, onları tehdit ettiğimiz şeyin
bir kısmını sana gösterir yahut ondan önce ruhunu kabz ederiz. **“An-
cak sana tebliğ düşer”** başkası değil, **“bize de hesap düşer”** karşılığını
vermek için, bu sana düşmez; onlardan yüz çevir onlarla ilgilenme,
azaplarını da acele etme. Çünkü biz bunu yapacağız. Bunlar da onun
öncülleridir.

**41- “O toprağa (kafirlerin toprağına) gelip de onu uçlarından ek-
silttiğimizi görmediler mi?”** Müslümanlara fetih ettirmekle. **“Allah
hükmeder, hükmünün takipçisi yoktur”** onu çevirecek yoktur. Muak-
kib aslında bir şeyi iptal etmek için izleyendir. Bundan dolayıdır ki hak
sahibine takipçi denilmiştir. Çünkü o borçlusunu takip eder. Mana da
şöyledir: O, İslam’ın yükseleceğine, küfrün ise gerileyeceğine hükmet-
miştir. Bu da şüphesiz olacaktır, onu değiştirmek mümkün değildir.
“La muakkibe”deki lam menfi ile beraber hal olmak üzere mahallen
mansuptur yani yahkümü nafizen hukmuhu (karar verir, kararı da
geçerlidir) demektir. **“O hesabı çabuk görendir”** onları dünyada öl-
dürmek ve sürgün etmekle cezalandırdıktan sonra yakında ahirette
de hesaba çeker.

42- “Kendilerinden öncekiler de tuzak kurdular” peygamberlere
ve kendilerinden müminlere **“Bütün tuzaklar Allah’ındır”** onun tu-
zağının dışındakiler önemsenmez. Çünkü ondan beklenen şeye gücü
yeten odur, başkası değildir. **“Her nefsin ne kazandığını bilir”** onun
cezasını (karşılığını) hazırlar. **“Kafirler de yurdun sonu kimindir ya-
kında bilecek”** iki bölükten. Çünkü onlar için hazırlanan azap farkın-
da değillerken gelecektir. Bu da Allah Teala’nın onlara tuzağını tefsir

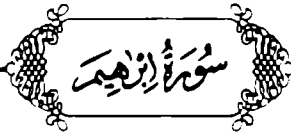
gibidir. Limen'deki lam akibetten iyi akibetin murat edildiğini göstermektedir, akibetin dar'a izafetinde de bildirgin gibi buna işaret vardır İbn Kesir, Nafi ve Ebu Bekir cins mülahazasıyla “el- kafirü” okumuşlardır. “el-kafirune” ve “vellezine keferu” ve “el- küfrü” de okunmuştu ki son kıraatta küfür ehli demek olur, mana da şöyledir: Allah haberi verdiği zaman bildirdiği kimse bilecektir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

43 – Kafirler: “Sen gönderilmiş peygamber değilsin” derler. De ki: Sizinle benim aramda şahit olarak Allah ile kendisinde kitap bilgisi olan kimse yeter.

43- “Kafirler: Sen gönderilmiş peygamber değilsin, derler” bunlardan Yahudilerin başları murat edilmiştir, denilmiştir. “**De ki: Sizinle benim aramda Allah şahit olarak yeter**” çünkü o, benim gönderildiği me bir şahidin şahitliğine ihtiyaç kalmayacak kadar deliller gösterdi. “**Bir de yanında kitap bilgisi olanın şahitliği yeter**” Kur’an ve onun mucize nazmı hakkında bilgisi olan yahut Tevrat bilgisi olan ki o da İbn Selam ve aynı gruptan olanlardır ya da Levh-i Mahfuz bilgisi olan ki o da Allah Teala’dır. Yani ibadeti hak eden ve Levh-i Mahfuz’daki ni yalnız kendisi bilen şahitliği yeter ki içimizden yalancı olanı rezil eder. Bunu kesr ile “vemin indihî” okunuşu da destekler. “İlmül kitab” birinciye göre zarf ile merfudur, çünkü mevsule itimat etmiştir. Mübteda olup zarf da haberi olmak da caizdir ki bu da sadece ikinci okuyuşta olur. Harfî cer ve meçhul siygası ile “ve min indihî ulimel kitab” da okunmuştur.

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Ra'd suresini okursa, ona geçmiş bütün bulutların ve kıyamet gününe kadar olacak bütün bulutların ağırlığı kadar on sevap verilir ve kıyamet gününde Allah'ın sözünü yerine getirenlerden olarak diriltilir.

14 / İBRAHİM SURESİ

Mekke'de inmiştir.

52 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّكِيبُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
 النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝ (۱) اللَّهُ الَّذِي
 لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ
 شَدِيدٍ ۝ (۲) الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
 وَيَصُلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَتَّبِعُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ
 بَعِيدٍ ۝ (۳)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Ra. Bu, insanları Rabbinin izni ile karanlıklardan aydınlığa, o mutlak galip, övgüye layık (Allah)ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır.

2 – O Allah ki göklerde ve yerde ne varsa onundur. Şiddetli azaptan dolayı vay o kafirlere!

3 – Onlar ki dünya hayatını ahirete tercih ederler, (insanları) Allah'ın yolundan çevirirler ve onda bir eğrilik ararlar. İşte onlar uzak bir sapıklık içindedir.

1- “Elif lam ra kitabun” yani o bir kitaptır ki “insanları çıkarmak için sana indirdik” onları içindekilere davet etmenle “karanlıklardan” çeşitli sapıklıklardan “aydınlığa” hidayete “Biizni rabbihim (Rablerinin izni ile)” Allah'ın tevfiği ve kolaylaştırması ile. Bu perdeyi kaldırarak içeri girme izninden gelir ki kolaylık demektir. Biizni “lituhrice”ye mütealliktir yahut failinden veya mefulundan haldir. “İla sıratıl azizil hamid” bu da amilin tekrarı ile “ilennuri”den bedeldir yahut soru sorana cevap olarak yeni söz başıdır. Sıratın Allah'a izafesi ya maksat o olmasından ya da yolu gösterenin kendisi olmasındandır. Aziz ve hamid sıfatlarının özellikle seçilmesi şunu göstermek içindir ki o yolundan gidene hor etmez ve onu izleyeni eli boş döndürmez.

2- “Allahüllezi lehu mafissemavatu vema filard (o Allah ki göklerde ve yerde ne varsa onundur)”. Nafi ile İbn Amir'in kıraatlarına göre

müpteda ve haberdır yahut "Allahu" mahzuf müptedanın haberdır, "ellezi" de sıfatıdır. Kalanların kıraatlarına göre de "Allahi" azizin atıf beyanıdır, çünkü özel isim gibidir, zira hak mabuda hastır. **"Veveylün lilkafrine min azabin şedid (şiddetli azaptan dolayı vay o kafirlere)"**. Bu da kitabı inkar eden ve o nedenle karanlıklardan aydınlığa çıkamayan için tehdittir. Veyl ve'l'in zıddıdır ki o da kurtuluştur. Aslı mastar olduğu için nasptır ancak çekimli olmadığından sebat ifade etmesi için merfu olmuştur.

3- **"Onlar ki dünya hayatını ahirete tercih ederler"** onu seçerler, çünkü bir şeyi seçen kendinden o şeyi başka şeylerden daha çok sevmesini ister. **"Allah'ın yolundan çevirirler"** insanları imandan engellemekle. Esadde'den getirerek "yusiddune" de okunmuştur ki bu da sadde sududen'den nakledilmiştir, yoldan sapmaktır. Fasih değildir, çünkü hemze ile geçişli kılmaya ihtiyaç bırakmayan sadde vardır. **"Onda bir eğrilik ararlar"** (yebgune leha zeyğan) yamuk olmasını ve haktan sapık olmasını isterler ki itibardan düşürsünler. Böylece car hazfedilmiş, fiil zamire, mevsul da sılasına bitleştirilmiştir. (Ellezine'nin) kafrine'nin sıfatı olarak cerre, nasb ile zemme, ref ile yine zemme ihtimali vardır ya da müptedadır, haberi de **"ülaike fi dalalin baid"**dir. Yani haktan saptılar, ondan merhalelerce uzağa düştüler. Uzaklık aslında sapan kişinin sıfatıdır fiilinin onunla nitelenmesi mübalağa içindir ya da sapıklık sapma ile ilgili durumun sıfatıdır, bu ilişkiden dolayı onunla nitelenmiştir.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ
 لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ
 الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا
 أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ
 اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾
 وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ
 مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ
 أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ بَلَاءٌ
 مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾

4 – Biz her peygamberi ancak kavminin dili ile gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) açıklasın. Böylece Allah dilediği kimseyi saptırır ve dilediği kimseyi hidayete erdirdi. O, mutlak galip, hikmet sahibidir.

5 – Musa'yı, kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat, diye ayetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda her çok sabreden, çok şükreden için gerçek ibretler vardır.

6 – Hani Musa, kavmine şöyle demişti: Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Çünkü sizi Fir'avn hanedanından kurtarmıştı. Size azabın kötüsünü reva görüyor; oğullarınızı kesiyor ve kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda da Rabbinizden size büyük bir imtihan vardı.

4- "Biz her peygamberi ancak kavminin dili ile gönderdik" içinden çıktığı ve gönderildiği kavmin dili ile "a açıklasın diye" emrolundukları şeyi kolaylıkla ve hızla anlasınlar, sonra da onu başkalarına nakledip tercüme etsinler. Çünkü davet etmesi için onlar en yakın ve en doğru kimselerdir. Bunun içindir ki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem önce aşiretini uyarmakla emrolundu. Eğer farklı ümmetlere

gönderilen peygambere onların dillerine göre kitaplar indirilse idi, bu da müstakil bir mucize olurdu, ancak söz birliğinin kaybolmasına ve dil ve ondan dallanan ilimleri öğrenmedeki çaba faziletinin kaybına sebep olurdu. Kaldı ki bu gibi şey için nefsi zorlamak büyük sevap kazandıran bir ibadettir. “Bilisni” de okunmuştur ki bu da Kureyş lehçesidir, tıpkı riş ve riş gibi, iki zamme ile “lüsün” zamme ve sükun ile çoğul olarak lüsün de okunmuştur, umud ve umd gibi. Fıkavmihi'deki zamirin Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e gönderildiği de söylenmiştir, çünkü Allah Teala bütün kitapları Arapça indirmiştir. Sonra Cibrail aleyhisselam yahut her peygamber onu kavminin diline tercüme etmiştir. Bunu da “onlara açıklaması için” kavli reddetmektedir. Çünkü ondaki zamir kavme racidir. Tevrat, İncil vs. kitaplar Araplara açıklanmak için indirilmemiştir. **“Böylece Allah dilediği kimseyi saptırır”** ona imanı nasip etmez **“dilediği kimseyi de hidayete erdirir”** ona muvaffak kılmakla. **“O mutlak galiptir”** dilemesi reddedilmez, **“hikmet sahibidir”** ancak hikmete göre hidayet eder ve saptırır.

5- **“Musa'yı, ayetlerimizle gönderdik”** yani beyaz el, asa ve sair mucizeleriyle **“kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar, diye”** ey ahric demektir (en tefsiriyedir) çünkü göndermede kavli (söyleme) manası vardır ya da bien ahric (mastariye) demektir, çünkü fiil siygaları eşit olarak mastara delalet eder; o nedenle başına nasb edati en'in getirilmesi doğrudur. **“Onlara Allah'ın günlerini hatırlat”** geçmiş milletlerin olaylarını demektir. Arapların günleri de savaşlarıdır. Allah'ın nimet ve belalarını hatırlat da, denilmiştir. **“Şüphesiz bunda her çok sabreden, çok şükreden için gerçek ibretler vardır”** belasına sabreden ve nimetlerine şükreden için. Çünkü o daha öncekilere indirilen belayı ve onlara taşarak verilen nimetleri duyunca ibret alır ve kendisine vacip olan sabır ve şükrü uyanır. Şöyle de denilmiştir: Maksat her mümin demektir. Onlardan böyle ifade edilmesi, sabır ile şükrün mü'minin alameti olmasındandır.

6- **“Hani Musa, kavmine şöyle demişti: Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Çünkü sizi Fir'avın hanedanından kurtarmıştı”** yani sizi ondan kurtardığı vakitteki nimetini hatırlayın demektir. **“İz”**in (üzkürü ile mansup olması gibi) **“aleyküm”** ile mansup olması da caizdir, bu da zarf müstakar sayılır ve nimetin sılası olmazsa böyledir. Bu da ondan nimet değil de bahşiş murat edildiği takdirdedir. Nimetullah'tan bedel-i iştimal ile bedel olması caiz değildir. **“Size azabın kötüsünü reva görüyor; oğullarınızı kesiyor ve kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı”** bu cümleler âl-i fir'avn'dan yahut muhataplara giden zamirlerden çeşitli hallerdir. Burada azaptan murat edilen de Bakara ve A'raf surelerinde-

kinden başkadır. Çünkü orada kesmek ve öldürmekle tefsir edilmiş burada ise kesmek azaba atfedilmiştir. Azap ya cinstir yahut köle edilip zor işlerde çalıştırmaktır. “Vefi zaliküm (bunda vardır)” çünkü Allah’ın onlara güç vermesi ve onlara süre tanıması ile olmuştur “Rabbinizde size büyük bir imtihan vardır” ondan bir deneme vardır. İşaretin kur tarmaya raci olması caizdir. Beladan da nimet murat edilmiştir.

وَإِذْ تَلَذَّ رَبُّكُمْ لَيْنِ شَكْرْتُمْ

لَا زِيدَنَّكُمْ وَلَيْنِ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ
مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ
لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ
إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ
فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا
لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾

7 - Hatırlayın, Rabbiniz şöyle demişti: Andolsun, eğer şükre dersiniz (nimetimi) mutlaka artırırım. Andolsun, eğer nankörlül ederseniz şüphesiz azabım pek çetindir.

8 - Musa şöyle dedi: Eğer siz ve bütün yeryüzündekiler nankör lük ederseniz, şüphesiz Allah zengindir, övgüye layıktır.

9 - Sizden öncekilerin; Nuh, Ad, Semud kavımlerinin ve onlar dan sonrakilerin - ki onları ancak Allah bilir - haberi size gelmed mi? Peygamberleri onlara açık kanıtlar getirdiler; onlar da ellerin ağızlarına götürüp: “Şüphesiz biz sizinle gönderilen o şeyi inkar et tik ve şüphesiz biz, bizi davet ettiğiniz o şeyden kuşku verici bir şüp he içindeyiz” dediler.

12 - “Ve iz teezzene rabbüküm (hatırlayın Rabbiniz şöyle bildirmiş ti)” bu da Musa aleyhisselam’ın konuşmasındandır. “Teezzene” âzenı manasınadır, tıpkı teva’ade’nin evade manasına olduğu gibi. Ancak şı

var ki bu daha belîğdir, çünkü tefâ'ul babında tekellûf ve mübalağa vardır. **“Eğer şükrederseniz”** ey İsrail oğulları, kurtarma vs. gibi nimetlerime iman ve iyi amelle şükrederseniz **“mutlaka artırırım”** nimet üstüne nimet veririm **“eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir”** nankörlük için size şiddetli azap edebilirim. En büyük kerem sahibi Allah'ın bir adeti de va'di açıkça, tehdidi de kapalı bildirmesidir. Cümle mukadder kavîl maddesinin sözüdür ya da “teezzene”nin ikinci mefuludur, o da bir bakıma kale manasıdır, çünkü ondan bir kısımdır.

8- **“Musa şöyle dedi: Eğer siz ve bütün yeryüzündekiler”** insanlar ve cinler **“nankörlük ederseniz, şüphesiz Allah zengindir”** şükrunüze ihtiyacı yoktur. **“Övgüye layıktır”** zatında övgüye müstahaktır; melekler onu över, mahlukların zerrelere nimetini yâd ederler. Öyleyse nankörlük etmekle sadece kendi nefislerinize zarar verirsiniz; onları daha çok nimetten mahrum bırakır ve şiddetli azaba duçar edersiniz.

9- **“Sizden öncekilerin, Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin haberi size gelmedi mi?”** Bu da Musa aleyhisselam'ın konuşmasındandır ya da Allah'tan yeni söz başıdır. **“Ve onlardan sonrakilerin – ki onları ancak Allah bilir -”** bu itiraziye cümlesidir ya da ellezine min ba'dihim makabline matuftur, layaleme hüm de ara cümledir. Mana da şöyledir: O kadar çokturlar ki sayılarını ancak Allah bilir. Bunun içindir ki İbn Mes'ud radiyallahu anh: Soy bilimciler yalan söyledi, demiştir. **“Peygamberleri onlara açık kanıtlar getirdiler; onlar da ellerini ağızlarına götürdüler”** peygamberlerin getirdikleri şeylere kızarak ağızlarını kapattılar, şu ayet gibi: **“Öfkelerinden parmaklarını ısırıldılar”** (Al-i İmran: 119) ya da şaşıklarından ellerini ağızlarının üzerine koydular yahut alay etmek için, mesela gülmesini yenemeyen kimse gibi. Ya da Peygamberleri şusturmak ve ağızlarını kapattırmak için – onlara selam olsun – ya da böyle yapmakla dillerine ve konuştukları **“sizi şüphesiz inkar ettik”** sözlerine işaret ettiler. Bundan, size bundan başka cevap yoktur, demek istediler ya da ellerini peygamberlerin ağızlarına götürdüler, onları konuşmaktan men etmek istediler. Buna göre olayın temsil olma ihtimali vardır. Şöyle de denilmiştir: Eydi, eyadi manasıdır ki nimetler demektir yani peygamberlerin nimetlerini geri çevirdiler. Onlar da ettikleri vaazlar ve onların ağızlarına konulan hüküm ve şeriatlarla ilgili vahiylerdir. Çünkü onları yalanladılar, kabul etmediler; sanki geldiği yere geri gönderdiler. **“Şüphesiz biz sizinle gönderilen o şeyi inkar ettik, dediler”** sizinle gönderilen derlerken de alay ediyorlardı. **“Ve inna lefi şekkin mimma tedunena (şüphesiz biz, bizi davet ettiğiniz o şeyden şüphe içindeyiz)”** imandan . İdgam ile “ted'unna” da okunmuştur. **“Mürîb (kuşku verici)”** şüpheyi düşürücü yani şüphe taşıyan demektir ki o da nefsin telaş edip hiçbir şeye ısınmamasıdır.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ

أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ
لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى آجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا
إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَاتُّونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ⑩

10 – Peygamberleri de onlara: Göklerin ve yerin yaratıcısı Allah'ta şüphe mi var? O sizi günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir süreye kadar ertelemek için çağırıyor, dediler. Onlar da: Siz ancak bizim gibi bir insansınız. Bizi atalarımızın ibadet ettikleri şeyden çevirmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir kanıt getirin, dediler.

10- “Kalet lehüm rüsülühüm efillahi şekkün (Peygamberleri de onlara: Allah'ta şüphemi var, dediler?)” zarfın üzerine inkâr hemzesinin getirilmesi, sözün şüphe edilen hakkında olup şüphe hakkında olmamasındandır yani sizi ancak Allah'a davet ediyoruz; onun ise şüpheyi ihtimali yoktur, çünkü deliller çoktur, onu açıkça göstermektedir. Böyle demekle “**fâtiris semavati velard (göklerin ve yerin yaratıcısıdır)**” sözlerine işaret etmişlerdir. Bu da sıfattır yahut bedeldir, şekkün de zarf ile merfudur. “**Allah sizi çağırıyor**” bizi göndermekle sizi imana davet ediyor “**sizi bağışlaması için**” ya da sizi bağışlamaya davet ediyor; daavtuhu liyansureni (bana yardım etmesi çağırdım) sözün gibi, o zaman mefulun leh mefuluh bih yerine geçmiş olur. “**Min zunubiküm (günahlarınızdan)**” bazı günahlarınızı demektir. O da sizinle Allah arasındakilerdir. Çünkü İslam kendinden öncekini keser atar, ancak kul hakkı hariç. Şöyle de denilmiştir: Kur'an'ın her yerinde kâfirlere hitap ederken “min” edatı getirilmiş, müminlere hitap ederken getirilmemiştir. Belki de bundaki mana şöyledir: Mağfiret nerede kâfirlere hitapla gelmişse arkasından iman gelmiştir, nerede müminlere hitapla gelmişse taatla birlikte isyanlardan ve benzeri şeylerden kaçınmakla beraber gelmiştir. Bu da kul hakkını kendiliğinden dışarıda bırakır. “**Sizi belli bir süreye kadar ertelemek için**” Allah Teala'nın belirttiği ve ömürlerinize son kıldığı bir vakte kadar. “**Onlar da: Siz ancak bizim gibi bir insansınız, dediler**” bize üstünlüğünüz yoktur:

öyleyse peygamberlik niçin bize değil de size tahsis ediliyor? Eğer Allah insanlara elçiler göndermek istese idi daha üstün bir cinsten gönderirdi. “Bizi atalarımızın ibadet ettikleri şeyden çevirmek istiyorsunuz” bu davetle. “Öyleyse bize açık bir kanıt getirin”. Üstünlüğünüzü ve bu meziyeti hak ettiğinizi yahut peygamberlik iddianızın doğruluğunu gösterecek bir kanıt. Öyle anlaşıyor ki onların getirdikleri belge ve kanıtlara itibar etmemişler; inat ve dik kafalılıklarından başka mucizeler istemişlerdir.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ
يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا
أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَيْنَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ
عَلَىٰ مَا أَذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا
أَوْ لَتَعُودَنَّ فِيْ مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ
الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُصَبِّتَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ
خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

11 – Peygamberleri de onlara: Biz ancak sizin gibi bir insanız ancak Allah kullarından dilediğine ihsan eder. Allah'ın izni olmadan size bir kanıt getirmemiz söz konusu değildir. Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler, dediler.

12 – Biz neden Allah'a tevekkül etmeyelim ki, o bize yollarımızı göstermiştir? Bize ettiğiniz eziyetlere mutlaka sabredeceğiz. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

13- Kafirler peygamberlerine şöyle dediler: “Ya sizi toprağımızdan mutlaka çıkaracağız ya da dinimize dönersiniz”. Bunun üzerine Rableri de onlara: “Zalimleri mutlaka helak edeceğiz” (diye) vahyetti.

14 – Elbette sizi onlardan sonra o toprağa yerleştireceğiz. Bu, huzurunda durmaktan ve tehdidimden korkan içindir.

11; 12- “Peygamberleri de onlara: Biz ancak sizin gibi bir insanız; ancak Allah kullarından dilediğine ihsan eder, dediler”. Cinsten ortaklıklarını teslim ediyor, peygamberliğin kendilerine tahsis edilmesini Allah'ın lütfuna ve ihsanına bağlıyorlar. Bunda peygamberliğin bir

vergi olduğuna ve bazı mümkün şeylerin özel bir durum almasının Allah Teala'nın dilemesi ile olduğuna delil vardır. **"Allah'ın izni olmadan size bir kanıt getirmemiz söz konusu değildir"** yani bizler mucizeler getiremeyiz, buna gücümüz de yetmez ki sizin teklif ettiklerinizi getirelim. Bu ancak Allah Teala'nın dilemesine bağlıdır; her peygambere bir çeşit mucize tahsis eder. **"Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler"** inatlarınıza ve düşmanlıklarınıza sabır için ona tevekkül edeceğiz. Genel konuşmaları tevekkülü gerektiren şeyi bildirmek içindir, bundan da öncelikle kendi nefislerini kastetmişlerdir. Baksanıza: **"Biz neden Allah'a tevekkül etmeyelim ki"** demişlerdir. Yani ona tevekkül etmemek için ne gibi mazeretimiz vardır? **"O bize yollarımızı göstermiştir"** o yollarla kendisini bilir ve bütün işlerin onun elinde olduğunu anlarız. Ebu Amr burada ve Ankebut'ta sükun ile hafifçe (süblena) okumuştur. **"Velenasbirenne (bize ettiğiniz eziyetlere mutlaka sabredeceğiz)"** mahzuf kasemin cevabıdır, bununla tevekküllerini ve kafirlerin kendilerine yaptıklarına aldırış etmediklerini pekiştirmişlerdir. **"Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler"** tevekkül edenler imanlarından sonuçlanan yeni tevekküllerinde sebat etsinler.

13- **"Kafirler peygamberlerine şöyle dediler: Ya sizi toprağımızdan mutlaka çıkaracağız ya da dinimize dönersiniz"** iki şeyden birine yemin ettiler: Ya peygamberleri çıkaracaklar ya da dinlerine dönerler. Âde dönüşmek manasınadır, çünkü onlar (peygamberler) hiçbir zaman onların dinlerinde olmadılar. Hitabın bütün elçilere ve onlarla beraber iman edenlere olması da caizdir. O zaman tek yerine cemaate hitap edilmiş olur. **"Bunun üzerine Rableri de onlara vahyetti"** yani elçilere **"zalimleri mutlaka helak edeceğiz (diye)"** burada kavl mad-desi gizlenmiş ya da vahiy de ondan sayılmıştır, çünkü o da ondan (konuşmadan) bir türdür.

14- **"Elbette sizi onlardan sonra o toprağa yerleştireceğiz"** yani onların toprak ve yurtlarına, demektir, tıpkı: **"Zayıf sayılan o kavme de yerin doğularını ve batılarını miras kıldık" (A'raf: 137)** ayeti gibi. **"Evha"** dikkate alınarak **"leyühlikenne"** ve **"leyüskinenne"** şeklinde de okunmuştur: Akseme zeydün leyahrücenne, sözü gibi. **"Zalike (bu)"** vahyedilen şeye işarettir, o da zalimlerin helak edilip müminlerin yerleştirilmesidir **"limen hafe mekami (huzurunda durmaktan korkan içindir)"** makam kulların hesap vermek için durdukları yerdir yahut benim durup amellerini muhafaza etmemden korkan için demektir. Makam lafzının zait olduğu da söylenmiştir. Yani azap tehdidinden veyahut kafirlere va'dedilen azaptan demektir.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ

جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝۱۵ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ
صَدِيدٍ ۝۱۶ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ
غَلِيظٌ ۝۱۷ مِثْلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
بِاشْتَلَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا
كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝۱۸

15 – Fetih istediler. Her inatçı zorba da perişan oldu.

16 – Onun arkasında da cehennem var. İrinli bir sudan içirilir.

17 – Onu yutmaya çalışır, fakat neredeyse boğazından geçirmez. Ölüm ona her yerden gelir de o ölmez. Onun arkasından da ağır bir azap vardır.

18 – Rablerini inkar edenlerin hali şöyledir: Onların amelleri fitnalı bir günde rüzgarın savurduğu bir kül gibidir. Kazandıklarını hiçbir şeye güç yetiremezler. İşte uzak sapıklık budur.

15- “Fetih istediler” yani düşmanlarına karşı Allah’tan fetih ya da hut kendileriyle düşmanları arasında karar istediler, demektir. Fetihat’ten gelir “rabbeneftah beynena ve beyne kavmina bilhakk (A’raf: 189) ayeti gibi. Bu da “feevha”ya matuftur, zamir de peygamberlere racidir, onlara salat ve selam olsun. Kafirlerle raci olduğu da söylenmiştir. Her iki grubu da denilmiştir, çünkü hepsi ondan haklı yardım etmesini ve haksız helak etmesini istemişlerdi. “Lenühlike nezzalimin”e atfen emir siygası ile de okunmuştur. “Her inatçı zorba perişan oldu” yani onlar için fetih yapıldı; müminler iflah oldu. Allah’a karşı taşkınlık ve hakka karşı inat eden her kibirli de perişan oldu, muradına eremedi demektir. Çünkü fetih isteyenler kafirlerde yahut her iki gruptan olursa perişanlık daha da etkili olur.

16- “Arkasında da cehennem vardır” yani önünde demektir, çünkü zorba dünyada onun kenarında durmaktadır, ahirette de oray

gönderilecektir. Şöyle de denilmiştir: Hayatının arkasında demektir, çünkü verâ göremediğin şeydir. **“Ve yūska min main sadid (irinli bir sudan içirilir)”** bu da suyu anlatmaktadır ki o da cehennemliklerin derilerinden akan cerahattir.

17- “Yetecerrauhu (onu yutmaya çalışır)” yutmak için kendini zorlar, bu da suyun sıfatıdır ya da “yuska”daki zamirden haldir **“fakat neredeyse boğazından geçiremez”** geçirmeye yaklaşılamaz da, artık nasıl geçirir, bilakis boğazına takılır, azabı uzar. Ayette geçen sevg maddesi içecek şeyin boğazdan kolayca geçip nefsin onu kabul etmesidir. **“Ölüm ona her yerden gelir”** yakın sebepleri demektir ki onu her taraftan kuşatır. Cesedinin her tarafından gelir de denilmiştir ki saçlarının dibinden ve ayak parmaklarının ucundan demektir. **“O ölmez”** ki kurtulsun. **“Onun arkasında da vardır”** yani önünde vardır **“ağır bir azap”** yani her an içinde bulunduğu azaptan daha çetini ile karşılaşır. Bunun cehennemde ebedi kalmak olduğu da söylenmiştir. Nefesinin kesilmesi de denilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ayet peygamberler kisası ile alakalı değildir. Mekke halkı hakkında inmiştir. Onlar fetih istediler ki o da yağmurdur. Çünkü Allah onlara Resul’ünün bedduası sonucunda kıtlık vermişti. Böylece umutlarını kursaklarında koydu ve onlara yağmur vermedi ve onları yağmur yerine cehennemde cerahat suyu içirmekle tehdit etti.

18- “Meselül lezine keferu birabbihim (Rablerini inkar edenlerin misali şöyledir)” müptedadır, haberi de mahzuftur yani size okunan şeyde onların garip misali vardı, demektir ya da **“a’maluhum keremadin”** kavlidir. O birinciye göre misallerini anlatmak için yeni söz başıdır. Şöyle de denilmiştir: **“A’maluhum”** mesel’den bedeldir, haber de **“keremadin”** dir. **“İştiddet bihir rihü (rüzgarın şiddetle savurduğu)”** rüzgarın yüklenip hızla götürdüğü kül gibidir. Nafi **“riyah”** şeklinde okumuştur. **“Fi yevmin asıf”** fırtınalı bir günde, asf rüzgarın şiddetle esmesidir. Zamanın onunla nitelenmesi mübalağa içindir, tıpkı, naharuhi saim (gündüzü oruçlu) ve leyluhu kaim (gecesi namazlı) sözleri gibi. Sadaka, sılai rahim, darda kalana yardım, köle azat etmek vs. gibi asilce yaptıkları ya da putlar için amelleri yok olmada ve boşa gitmede fırtınalı rüzgarın savurduğu bir küle benzetilmiştir. Çünkü Allah’ı tanıma, ona yönelme gibi bir temeli yoktur. **“Kazandıklarından hiçbir şeye”** hiçbir amellerine **“güç yetiremezler”** kıyamet gününde. Çünkü yok olmuştur, hiçbir sonucunu göremezler, bu da temsilin özeti gibidir. **“Zalike (işte bu)”** işaret güzel şeyler yaptıklarını zannedenlerin sapıklığıdır **“uzak sapıklıktır”** çünkü o haktan gayet uzaktır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ يَئُودَ يُدْهِبُكُمْ
 وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ (١٩) وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ۝ (٢٠) وَبَرَزُوا
 لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ
 تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا
 لَوْ هَدَيْنَا اللَّهُ لَهْدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزْنَا أَمْ صَبَرْنَا
 مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ۝ (٢١)

19 – Görmedin mi, Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Dilerse sizi götürür ve yeni bir halk getirir.

20 – Bu da Allah'a zor değildir.

21 – Hepsî Allah'ın huzuruna çıktılar. Zayıflar büyüklük tasla yanlara: “Şüphesiz biz size tabi idik. Şimdi bizden Allah'ın azabından az bir şey def edebilir mısınız?” dediler. Onlar da: “Eğer Allah bize hıdayet etse idi, elbette biz de size hıdayet ederdik. Artık siz lansa da sabretsek de bizim için birdir. Bizim için bir sığınak da yoktur” dediler.

19; 20- “Görmedin mi?” Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'i hitaptır, ondan da ümmeti murat edilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Üslup değiştirerek teker teker kafirleredir. “Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır” hikmete göre ve yaratılması gereken tarza göre. Hamzı ile Kisai “halikus semavati” şeklinde okumuşlardır. “Dilerse sizi götürür ve yeni bir halk getirir” sizi yok eder ve yerinize başka bir hall yaratır. Bunu göklerin ve yerin yaratılmasından sonra söylemesi şuna delildir ki onların asıllarını ve yaratılmalarındaki esasları (ana maddeleri) yaratan, sonra da şekillerini değiştirerek ve karakterlerini belirterek var eden kimse, onları başka bir halk ile değiştirmeye de kadirdir. Bunun önlenmesi de mümkün değildir. Nitekim: “Bu da Allah'a zor değildir” demiştir. İmkânsız yahut olanaksız değildir. Çünkü o, zaat itibarı ile kadirdir; şuna gücü yeter, buna gücü yetmez denemez. Böyle olan biri de sevap kazanmak ve ceza gününde azabından emin olmak için iman ve ibadet edilmeye layıktır, onu hak etmiştir.

21- “Hepsi Allah’ın karşısına çıktılar” yani kıyamet gününde Allah Teala’nın emri ve muhasebesi için ya da kendi zanlarına göre Allah için kabirlerinden çıkarlar, demektir. Çünkü onlar çirkin şeyleri gizlice yapar ve bunun Allah’a gizli kalacağını zannederlerdi. Kıyamet günü olunca kendilerine göre Allah’a açılırlar (böyle olacağını zannetmiyorlardı). Mazi siygası ile zikredilmesi de bunun sahiden gerçekleşeceği içindir. **“Zayıflar dediler”** bunlar da tabi olanlardır, duafa zayıf’ın çoğuludur, bundan da görüşü zayıflar murat edilmiştir. Duafa’nın vav ile yazılması, hemzeden önceki elif’i vav’a kaydırarak kalın okuyanlara göredir **“büyüklük taslayanlara”** arkalarına düşüp de kendilerini azdırmak isteyen başlarına **“şüphesiz biz size tabi idik”** elçileri yalanlamada ve nasihatlerinden yüz çevirmede. Tebe’ tabi’in çoğuludur, gaib ve gayab gibi ya da mastardır, mübalağa için yahut muzaf gizlenerek sıfat olmuştur (zevi tebein). **“Şimdi bizden def edebilir misiniz?”** savabilir misiniz **“min azabillahi min şeyin (Allah’ın azabından az bir şey)”** Birinci “min” beyaniyedir, hal yerine düşmüştür, ikincisi de bazı manasınadır, meful yerine düşmüştür yani ba’zaş şey’i hüve azabullahi demektir. İkisinin de ba’z manasına olması caizdir ki ba’za şey’in hüve ba’zu azabillahi demektir. l’rab da yukarıdaki gibidir. Birincinin meful, ikincinin de mastar olması da caizdir yani fehel entüm muğnune bazal azabı bazal ıgnai demektir. **“Onlar da dediler”** yani büyüklük taslayanlar tabilerin sitemlerine cevap ve yaptıklarına mazeret olarak **“eğer Allah bizi hidayet etse idi”** imana ve ona muvaffak kılrsa idi **“biz de sizi hidayet ederdik”** fakat biz saptık ve azdık, sizi de saptırdık. Yani kendimiz için istediğimiz şeyi sizin için de istedik ya da Allah bize azaptan kurtuluş yolunu gösterse idi, mutlaka sizi hidayet ederdik ve sizi maruz kaldığımız şeyden kurtarırdık. Ancak kurtuluş yolumuza engeller çıktı. **“Artık sızlansak da sabretsek de bizim için birdir”** sabır da sabırsızlık da bizim için birdir. **“Bizim için bir kurtuluş yoktur”** azaptan kaçacak yer yoktur. Mahis hays’tan gelir ki kaçarak sapmaktır. Mahis’in mebit gibi ismi mekân olma ve meğib gibi mastar olma ihtimali vardır. “Bizim için birdir” sözünün her iki gruba ait olması da caizdir. Şu rivayet de onu destekler: Geliniz feryat edelim, derler, beş yüz yıl feryat ederler, onlara faydası olmaz. O zaman: Gelin sabre delim, derler. O kadar da sabrederler, sonra da bizim için ikisi de birdir, derler.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

22 – Şeytan iş bitirildiği zaman şöyle dedi. “Şüphesiz Allah siz hak va'detti, ben de size va'dettim; size karşı va'dimden caydım. Benim sizin üzerinizde bir yetkim yoktu; ancak sizi davet ettim; siz de bana icabet ettiniz. Öyleyse beni kınamayın; kendinizi kınayın. Beni sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce beni ortak koşmanızı inkar ettim. Şüphesiz zalımlar için acıklı bir azap vardır.

22- “Şeytan iş bitirildiği zaman şöyle dedi” hükme bağlanıp da cennet halkı cennete ve cehennem halkı da cehenneme girince insanlar ve cinlerin bedbahtları arasında konuşmak üzere kalktı ve şöyle dedi “Şüphesiz Allah size hak va'detti” yerine getirmesi hak ya da yerini getirdiği bir vaat etti, o da yeniden dirilme ve ceza görme va'didir, “ben de va'dettim”. Batıl va'dettim, o da yeniden dirilmenin de hesabın da olmayacağı; olsa bile putların size şefaate edeceği va'didir. “size karşı va'dimden caydım” va'dinden caymayı açıklamayı, ondan cayma gibi saymıştır, “benim sizin üzerinizde bir yetkim yoktu” tasallutum yoktu ki sizi küfre ve isyanlara zorlaya idim “ancak sizi davet ettim” ancak günahları süsleme ile sizi bu ikisine davet ettim. Bu ise yetki cinsinden değildir, fakat şu kabildendir:

Aralarında selamlaşma incitici vuruşmadır.

(Bu da hiç selamlaşma yok demektir). İstisnanın muntakı olması da caizdir. “Siz de bana icabet ettiniz” hemen kabul ettiniz. “Öyleyse beni kınamayın” vesvese vermemle, çünkü düşman olduğunu açıklayan bu gibi şeyle kınanmaz. “Kendinizi kınayın” davet ettiğim zaman

bana itaat edip de sizi davet ettiği zaman Rabbinize itaat etmemekle. Mutezileler bu gibi ayetleri kulun hiçbir kayda tabi olmadan işlerini yaptığına delil getirirler ki böyle bir şey yoktur. Çünkü sorumlu olması için kulun fiilinde müdahalesi olması yeterlidir ki o da fakih arkadaşlarımızın dediği gibi onu yapmasıdır. “**Ma ene bimusrihiküm (ben sizi kurtaramam)**” ben sizi azaptan kurtaramam “**vema entüm bimusruhiyye (siz de beni kurtaramazsınız)**”. Hamze iki sakın birleştiği zaman asıl olan ye’nin kesri ile okumuştur ki bu asıl bu gibi yerlerde geçerli değildir. Çünkü bunda iki ye ile üç kesrenin toplanması vardır, üstelik izafet ye’sinin harekesi de fethadır. Ondan önce elif olduğu zaman meksur olmazsa kendinden önce ye olursa hiç meksur olmaz. Ya da Hamze izafet ye’sinin üzerine bir ye ilave edenin lügatine göre öyle okumuştur ki onu darabtuhu ve a’taytükâhu misallerindeki he ve kâf gibi kabul etmiş ve kesre ile yetinerek son zait ye’yi atmıştır. “**Şüphesiz ben, daha önce beni Allah’a ortak koşmanızı inkar etmiştim (kabul etmemiştim)**” “bima”daki ma ya mastariyedir, “men” de “eşrektumuni”ye mütealliktir yani inni kefertülyevme bişirkiküm iyyaye min kabli hazel yevmi yani ortak koşmanızı dünyada kabul etmemiş ve reddetmiştim, demektir. Mesela: “Kıyamet gününde şirkinizi inkar ederler” (*Fatır: 14*) gibi. Ya da “ma” mevsuledir, men manasınadır, mesela “sübhone men sahharekünne” sözlerinde olduğu gibi. “Men” de “kefertü”ye mütealliktir yani beni ortak ettiğiniz kimseye demektir ki o da Allah Teala’dır, Putlara tapmak vs. gibi sizi davet ettiğim şeyde beni ortak ettiniz, halbuki ben sizin şirk koşmanızdan önce Adem’e secde ile emrolduğum zaman da onun emrini reddetmiştim (kimse de bana vesvese vermemişti, size vesvesemim de şirkinizde etkisi yoktur; inkar delili reddetmek ve şehvetlere uymak gibi şeylerle olmuştur). Şirk ikinci mefula geçişli kılmak için şerektü zeyden’den (eşrektü zeyden amren’e) nakledilmiştir. “**Şüphesiz zalimler için acıklı bir azap vardır**” bu da onun konuşmasının devamındandır yahut Allah Teala’dan yeni söz başıdır. Bu gibi şeyleri hikaye etmede dinleyicilere merhamet ve onları ikaz vardır, ta ki kendilerini hesaba çeksinler ve sonuçlarını düşünsünler.

وَأَدْخِلْ

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا
سَلَامٌ ۖ (۲۳) أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً
كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ۖ (۲۴)
تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۖ (۲۵) وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ
خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ۖ (۲۶)

23 - İman edip iyi şeyler yapanlar ise, içlerinde ebedi kalmal üzere, altlarından ırmaklar akan cennetlere Rablerinin izni ile girirler. Orada sağlık dilekleri selamdır.

24 - Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel söz; köki sağlam / yerde, dalı gökte hoş bir ağaç gibidir.

25 - Meyvesini Rabbinin izni ile her zaman verir. Allah, belki öğü alırlar diye misaller getirir.

26 - Kötü kelimelerin halı de, toprağın üzerinden koparılan, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir.

23- "İman edip iyi şeyler yapanlar ise, içlerinde ebedi kalmal üzere, altlarından ırmaklar akan cennetlere Rablerinin izni ile girdirildi" Allah Teala'nın izni ve emri ile, girdirenler de meleklerdir. Mütekillim siygası ile "üdhilü" okunmuştur ki o zaman "biizni rabbihim "tahiyyetühüm fiha selam" kavline müteallik olur. Yani melekler onları Rablerinin izni ile selamlarlar, demek olur.

24- "Görmedin mi, Allah nasıl bir misal getirdi?" nasıl akıllara dayanak kıldı ve ortaya koydu. "Güzel söz, hoş bir ağaç gibidir" yani güzel sözü hoş bir ağaç gibi kıldı, bu da "Allah misal verdi" sözünün tefsiridir. "Kelimeten"ın "meselen"den bedel olması da, "keşeceretin"ir

de onun sıfatı olması da caizdir. Yahut mahzuf müptedanın haberidir ki “hiye keşeceretin” demektir. Darabe’nin iki mefulundan ilki olmak da caizdir ki o zaman caale yerine konulmuş olur. Müpteda olarak merfu (kelimetün) de okunmuştur. **“Kökü yerde”** damarları yere işlemiş **“fer’uha”** yukarısı (dalı) **“göktedir”**. Furuuha murat edilmek de caizdir ki dalları demektir, cins lafız ile yetinilmiştir, çünkü izafetten istiğrak kazanmıştır. “Sabitün asluah” da okunmuştur ki birincisi asıldır, bunun içindir ki, o daha kuvvetlidir, denilmiştir, belki de ikincisi daha belîğdir.

25- **“Meyvesini verir”** yemişini verir **“her zaman”** Allah Teala’nın belirttiği meyve verme zamanı **“Rabbinin izni ile”** Halık’ının irade ve oluşturmasıyla. **“Allah belki öğüt alırlar diye misaller getirir”** çünkü misal getirmede zihin daha çok açılır, kişi hatırlar, çünkü o, manaları tasvir etmek ve onları hisse yaklaştırmaktır.

26- **“Kötü kelimenin hali de bir ağaç gibidir”** bir ağacın misali gibidir ki **“üctüsset”** kökünden kesilmiş ve cüssesi tamamen **“alınmıştır, yerin üzerinden”** çünkü damarları yere yakındır, **“sebatı yoktur”** istikrarı yoktur. Kelimede ve ağaçta ihtilaf edilmiştir; güzel kelime (söz) kelime-i tevhid, İslam’a davet ve Kur’an’la; kötü kelime de Allah Teala’ya şirk koşmak, küfre davet etmek ve hakkı inkar etmekle tefsir edilmiştir. Belki de bu ikisinden daha geneli murat edilmiştir ki güzel söz hakkı yahut iyiliğe daveti ifade eden şeydir, kötü söz de bunun tersidir. Hoş ağaç hurma ile de tefsir edilmiştir, bu merfu hadis olarak da rivayet edilmiştir. Cennette bir ağaçla da tefsir edilmiştir. Kötü söz de acıhıyar ve sarmaşıkla tefsir edilmiştir. Belki de yine bu ikisinden daha genel şeyler murat edilmiştir.

يُثَبِّتُ

اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾
أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَاحْلَوْا قَوْمَهُمْ
دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾
وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ
مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

27 – Allah; iman edenleri dünya hayatında ve ahirette sabit sözlü sabit kılar. Allah zalimleri saptırır ve Allah dilediğini yapar.

28 – Şunları görmedin mi, Allah'ın nimetini değiştirdiler ve kavimlerini helak yurduna kondurdular.

29 – Yani girecekleri cehenneme (kondurdular). Orası ne kötü karargâhtır.

30 – (İnsanları) onun yolundan saptırmak için Allah'a eşler tuttular. De ki: Biraz zevklenin. Şüphesiz dönüşünüz ateşedir.

27- “Allah; iman edenleri sabit sözle sabit kılar” onlara göre de lile sabit olmuş ve kalplerine yerleşmiş söz ile “dünya hayatında onlar dinlerinde imtihana tabi tutuldukları zaman – mesela Zekeriya ve Yahya – o ikisine selam olsun – Cercis, Şemun ve ashab-ı uhdu gibi – “ve ahirette” bunlar kıyamette inançlarından sorulduğu zaman duraksamazlar ve kıyamet gününün korkuları onları panikletmez. Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz müminin ruhunun kabrolmasını anlatmış ve şöyle demiştir: Sonra ruhu cesedine gönderilir ona iki melek gelir; onu kabrinde oturturlar, ona “Rabbim kim, dini ne ve peygamberin kim?” derler. O da: Rabbim Allah, dinim İslam ve Peygamberim Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem, der. Gökte bir ünleyici: Kulum doğru söyledi, der. İşte “Allah iman edenleri sabit sözle sabit kılar” dediği budur. “Allah zalimleri saptırır” nefislerin zulmedenleri, taklitle yetinip de hakka varamayanları ve fitne durak

larında sabit olamayanları. **“Allah dilediğini yapar”** bazılarına sebat vermek, diğerlerini de saptırmak gibi, ona itiraz da edilmez.

28- “Şunları görmedin mi, Allah’ın nimetini küfürle değiştirdiler?” yani nimetine şükretmeyi nankörlükle değiştirdiler, onu onun yerine koydular ya da bizzat nimeti küfürle değiştirdiler. Çünkü onları inkâr edince ellerinden çekilip alındı; onlar da onu terk etmiş oldular, onun yerine küfrü kazandılar. Mesela Mekke halkı gibi ki Allah Teala onları yarattı, onları haremine yerleştirdi ve onları Beyt’inin mütevellisi yaptı. Onlara rızık kapılarını genişletti ve onları Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile şereflendirdi. Onlarsa bunu inkar ettiler, o yüzden yedi yıl kıtlık çektiler, esir edildiler ve Bedir savaşında öldürüldüler, hor oldular. Nimetleri ellerinden alındı, küfürle nitelendiler. Hazreti Ömer ile Ali radiyallahu anhuma’dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Onlar Muğire oğulları ile Ümeyye oğulları fasıklarıdır. Muğire oğullarının hakkından Bedir’de geldiniz. Ümeyye oğulları ise bir süreye kadar serbest bırakıldılar. **“Kavimlerini kondurdular”** küfürde kendi taraflarını tutan kavimlerini **“helak yurduna”** onları küfre götürmekle.

29- “Cehenneme” bu da helak yurdunu açıklamaktadır. **“Yaslevneha”** cehennemden yahut kavimden haldir yani ona girerek ve sıcağını çekerek demektir ya da cehennemi nasb eden mukadder fiili tefsir etmektedir. **“Orası ne kötü karargâhtır”** yani cehennem ne kötü karar yeridir, demektir.

30- “İnsanları onun yolundan saptırmak için Allah’a eşler tuttular” onun tevhit yolundan. İbn Kesir, Ebu Amr, Verş de Yakup rivayetinde ye’nin fethi ile “liyedıllu” okumuşlardır. Eşler tutmaktaki maksatları ne sapmak ne de saptırmak değildir, fakat sonucu öyle olduğu için maksat gibi oldu. **“De ki: Biraz zevklenin”** şehvetlerinize yahut putlara tapmakla, çünkü o da zevklenilen şehvetler türündendir. Emir sigasıyla tehditte şu bildirilmektedir ki tehdit edilen kimse aranan gibi olmuştur, çünkü tehdit edilen şeye götürmüştür ve iki durum da kaçınılmazdır. Bunun içindir ki **“şüphesiz dönüşünüz ateşedir”** demekle gerekçesini göstermiş gibidir. Muhatap da ona daldığı için emri mutlaka yerine getirilen amirin emri gibi olmuştur.

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَيَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَا يَنْفَعُ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ
الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ
بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

31 – İman eden kullarıma de: Namazı kılınlar ve içinde ne alı veriş ne de dostluk olmayan gün gelmeden önce kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık harcasınlar (infak etsinler).

32 – Allah odur ki gökleri ve yeri yarattı, gökten su indirdi. Onu la size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Emri ile denizde akma için gemileri size ram etti ve nehirleri de size ram etti.

33 – Güneşi ve ayı sürekli olarak size ram etti. Geceyi ve gündü size ram etti.

31- “Kul liibadiye (iman eden kullarıma de)” özellikle onları ve mesi şanlarını yüceltmek içindir ve kulluk hakkını tam yerine getirenler onlar olduklarını bildirmek içindir. “Kul (de)” emrinin karşıl mahzuftur, cevap onun ipucunu vermektedir yani kul liibadiyellezi amenu ekimus salate ve enfiku, demektir. “Namazı kılınlar ve kendilerine rızık ettiklerimizden Allah yolunda infak etsinler” bu da onların Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e kayıtsız şartsız itaat ettiklerini gösterir; öyle ki onun emrinden çıkmazlar ve o mucip sebe (gerekçe) gibidir. Emir lam’ı ile takdir edilmesi de (liyunfiku) caizdir ta ki kavle o ikisine taalluk etsin. Neden bu burada güzel olmuştur şairin şu şiirinde güzel olmamıştır:

*Muhammed, canına bütün canlar kurban olsun,
Tehlikeli bir şeyden korktuğun zaman*

(Muhammedün tûfde, litûfde demektir). Çünkü ayette kul emri ona delalet etmektedir. Şöyle de denilmiştir: O ikisi bunların yerine geçen “ekimu” ile “enfiku”nun cevaplarıdır. Fakat bu görüş zayıftır, çünkü şartla cevabın birbirinden farklı olması lazımdır. Bir de fail tek olduğu zaman hitap emrine gaip siygasıyla cevap verilmez. “**Sirren ve alaniyeten (gizli ve açık)**” bunlar mastar olarak mansupturlar yani infaka sirrin ve alaniyetin demektir ya da hal olarak mansupturlar yani zevi sirrin ve alaniyetin demektir ya da zarf olarak yani vaktey sirrin ve alaniyetin demektir. En iyisi vacip infakı açık, nafileyi de gizli vermektir. “**İçinde alışveriş olmayan gün gelmeden önce**” alışveriş olsa kusur eden taksiratını telafi edecek şeyler satın alır ya da onu kendine fidye yapar. “**Vela hilâl (ne de dostluğun olmadığı)**” dostluk da yoktur ki dostun sana şefaât etsin. Ya da içinde ne alışveriş ne de dostlukla yaralanma olmayan gün gelmeden önce demektir. Onda ancak Allah rızası için infakta bulunan yararlanır. İbn Kesir, Ebu Amr ve Yakup ikisinde de nefyi genelleştirmek için feth ile (labey’e vela hilâle) okumuşlardır.

32- “**Allahüllezi halaka (Allah odur ki gökleri ve yeri yarattı)**” müpteda ve haberdır, “**gökten su indirdi. Onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı**” onunla yaşarsınız. Bu da yiyecekleri ve içecekleri içine alır, rızıkân “ahrece”nin mefuludur, “minessemarati” de ondan haldır, aksi de muhtemeldir. Rızıkân’dan mastar murat edilmek de caizdir ki mefulun leh ya da mastar olarak mansuptur. Çünkü “ahrece” de rezeka manasıdır. “**Emri ile denizde akması için gemileri size ram etti**” istediğiniz yöne gitmesi için emri ile “**nehirleri de size ram etti**” onları yararlanmanıza ve tasarruflarınıza (kullanımınıza) hazır hale getirdi. Şöyle denilmiştir: Bu şeylerin ram edilmesi, onların nasıl yapılacağını öğretmesi demektir.

33- “**Güneşi ve ayı sürekli olarak size ram etti**” yürüyüşlerini, aydınlatmalarını ve varlıklar içinde olgunlaştıracakları şeyleri olgunlaştırmaları için hareketlerini aksatmazlar. “**Gece ile gündüzü de size ram etti**” rahatınız ve geçiminiz için birbirini takip ederler.

وَأَتَيْكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَلُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا
 إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ
 هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾
 رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلَّلْنِ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي
 وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٦﴾

34 – Size her istediğinizden verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini sayarsanız bitiremezsiniz. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.

35 – Hatırla o zamanı ki İbrahim: “Rabbim, bu şehri emniye kıl ve beni de oğullarımı da putlara ibadet etmekten uzaklaştır” demişti.

36 – Rabbim, onlar insanlardan çoğunu saptırdılar. Artık ki bana tabi olursa, şüphesiz o, bendendir. Kim de bana asi olursa şüphesiz sen çok bağışlayıcı, çok esirgeyicisin.

34- “Ve ataküm min külli ma seeltümuhu (size her istediğinizden verdi)” yani istediklerinizin bazısını demektir, daha açıkçası her istediğinizden biraz demektir. Çünkü her sınıftan mevcut olan Allah' kudretinden bir parçadır. Belki de istediğiniz tabirinden gerçek murad edilmiştir mesela insanların ihtiyaç duydukları şeyler ki ister istensin ister istenmesin. “Ma”nın mevsule, mevsufe ve mastariye olma ihtimali vardır. Mastar da meful manasına olur. Tenvin ile “min küllin” okunmuştur ki muhtaç olduğunuz ve lisan-i hal ile istediğiniz her şeyden size verdi demektir. “Ma”nın hal yerinde nafiye olması da caizdir ki size istemediğiniz her şeyden verdi demektir. “Eğer Allah'ın nimetlerini sayarsanız bitiremezsiniz” türlerini bile sayamazsınız, kaldı teker teker. Çünkü onların sayısı yoktur. Bunda müfredin de izafe istiğrak manası kazanacağına delil vardır. “Şüphesiz insan çok zalimdir” şükründen gafil olmakla nimete zulmeder ya da mahrumiye maruz bırakmakla nefesine zulm eder. “Çok nankördür” nimetin kârini bilmez. Şöyle de denilmiştir: Zor anlarda çok zalimdir; şikâyet telaş eder; nimete nankördür; toplar ve kimseye vermez.

35- “Hatırla o zamanı ki İbrahim: Rabbim bu şehri kıl, demişti” Mekke şehrini **“emniyetli”** içindekiler için. Bununla **“ical haza bele-den aminen”** (*Bakara: 126*) kavli arasında şu fark vardır: Birincide istenen ondan korkunun giderilip güvenli kılınmasıdır; ikincide ise onun güvenli şehirlerden kılınmasıdır. **“Vecnübni (beni de oğullarımı da uzaklaştır)”** beni de onları da yaklaştırma **“putlara tapmaktan”** bizi onlardan uzak et. **“Ve ecnibni”** de okunmuştur ki ikisi de Necid lehçesidir. Hicazlılar ise **“cennibni şerrehu”** derler. Bunda peygamberlerin Allah’ın tevfik ve hıfzı ile masum olduklarına delil vardır. Bu, zahirine bakılırsa torunlarını da zürriyetinin evlatlarını da içine alır. İbn Uyeyne ise İsmail oğullarının puta tapmadıklarını iddia etmiş ve şunu delil getirmiştir: Onların Devvar adında bir taşı vardı, etrafında dönerler ve: Beytullah da taştan yapılmıştır, ne zaman bir taş diker ve etrafında dönersek o da öyle olur, derlerdi.

36- “Rabbim, onlar insanlardan çoğunu saptırdılar” bunun içindir ki senden korumanı istiyorum ve saptırmalarından sana sığındım. Saptırmanın onlara isnat edilmesi sebep olmaları dolayısıyladır; **“dünya hayatı onları aldattı”** (*En’am: 70*) kavli gibi. **“Artık kim bana tabi olursa”** dinimde **“şüphesiz o, bendendir”** benim bir parçamdır, din işinde benden ayrılmaz. **“Kim de bana isyan ederse, şüphesiz sen çok bağışlayıcı, çok esirgeyicisin”** onu bağışlamaya gücün yeter, doğrudan veya tövbeye muvaffak kıldıktan sonra. Bunda Allah’ın şirk dahil bütün günahları bağışlayacağına delil vardır, ancak tehdit ayeti (Allah şirki affetmez) aralarında fark olduğunu göstermiştir.

رَبَّنَا إِنِّي

أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ
رَبَّنَا لِيقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي
إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا
إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ
فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾

37 - Ey Rabbimiz, şüphesiz ben, zürriyetimden bazısını kuts evinin yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, namadosoğru kılsınlar diye. Artık sen de insanların gönüllerini onla meylettir ve onlara meyvelerden rızık ver; belki onlar şükrederler

38 - Rabbimiz, şüphesiz sen bizim gizlediğimizi ve açıkladığınızı bilirsin. Ne yerde ne gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz.

37- "Ey Rabbimiz, ben, zürriyetimden bazısını yerleştirdim "baza zürriyeti" yahut "zürriyyeten min zürriyeti" demektir ki mehfaz edilmiştir, o da İsmail ile ondan olanlardır. Çünkü onun yerleştirilmesi onların da yerleştirilmesidir. "Ekinsiz bir vadiye" yani Mekke vadisine ki orası taşlıktır, biter (verimli) değildir. "Kutsal evinin yanında" ona saldırmayı ve ona karşı laübali davranmayı haram ettin. Ha da büyüktür, zorbalardan çekinirler ya da Tufan'ı ona yaklaştırmadın, tufan onu kaplamadı. Bunun içindir ki ona atık, azat edilmediği denilmiştir. İbrahim aleyhisselam bu duayı ilk gelişinde yaptı, belki de öyle olduğu yahut ileride öyle olacağı için böyle demmiştir. Rivayete göre Hacer, Sara radiyallahu anha'ya aitti, onu İbrahim aleyhisselam bağışladı. Ondan da İsmail aleyhisselam oldu; Sara onları kısıkanı İbrahim'e yalvardı, onları yanından çıkarmasını istedi. O da o ikisini Mekke toprağına götürdü. Allah da Zemzem kuyusunu çıkardı. Son Cürhüm'lüler orada kuşlar gördüler, kuşlar ancak suyun üzerinde bulunur, dediler ve oraya doğru geldiler. O ikisini gördüler, yanlarında bir pınar vardı: Bizi suya ortak et; biz de sana süt veririz, dediler; da kabul etti. "Rabbena liyükimüssalate (Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye)". Lam key manasıdır, o da "eskentü"ye müteallî

tir yani onları bu kıraç, ihtiyaç görecektir hiçbir şeyi olmayan vadiye sırf Beyt'inin yanında namaz kılsınlar diye yerleştirdim. Nidanın tekrar edilip araya sokuşturulması, oraya yerleştirilmelerinden tek maksadın bu olmasındandır. Duadan kast edilen de ona muvaffak kılınmalarıdır. Allah'tan onları buna (namaza) muvaffak kılmasını istedi. **"Fec'al efideten minennasi (insanların gönüllerini onlara meylettir)"** efideten min efideten nasi demektir. "Min" edatı bazı manasınadır, bunun içindir ki: Eğer efideten nasi (insanların gönüllerini) dese idi, İranlılar ve Rumlar da hücum eder, Yahudiler ve Hıristiyanlar da hac ederlerdi. Ya da (min) ibtida manasınadır, el-kalbu minni sakim (gönlüm yaralı) sözü gibi. Yani efidete nasin demektir. Hişam, farklı rivayetler gelmekle beraber hemze'den sonra ye ile "efideten" okumuştur. "Âfideten" de okunmuştur, bunun efideten'in ters dönmüş şekli olma ihtimali vardır, mesela ed'ür (evler) yerine âdür denilmesi gibi. Efedetir rahiletü'den ism-i fail de olabilir ki binek acele edip seçmektir. Yani onlara hızla yaklaşan bir cemaatin gönüllerini onlara meylettir (sevdire) demektir. Ve efideten de okunmuştur ki hafif olması için hemze atılmıştır. Doğrusu hemzeyi belli belirsiz okumaktır. Onun efide (acele etmek) fiilinden olması da caizdir. **"Tehvi ileyhim (meylettir)"** şevk ve sevgilerinden onlara doğru koştur. Meçhul kalıbı ile "tühva" da okunmuştur ki heva ileyhi ve ehvahu gayruhu fiilinden gelir. Heviye yehva'dan tehva da okunmuştur ki sevmek demektir. "İla" ile geçişli kılınması nez' (çekmek) manasını içermesindendir. **"Onlara meyvelerden rızık ver"** ağacı olmayan bir vadiye yerleşmelerine rağmen **"belki şükrederler"** o nimete; Allah Teala duasını kabul etti; orasını güvenli bir harem bölge yaptı, oraya her türlü meyve getirilir. Öyle ki aynı anda bahar, yaz, kış ve güz meyveleri bulunur.

38- **"Rabbimiz, şüphesiz sen bizim gizlediğimizi ve açıkladığımızı bilirsin"** sırtımızı ve açığımızı bilirsin, mana da şöyledir: Sen halimiz ve bize yarayanları bilirsin. Bize kendi nefislerimizden daha merhametlisin. Senden istemeye ihtiyacımız yoktur, ancak sana kulluğumuzu göstermek, rahmetine ihtiyacımızı arz etmek ve yanındaki ikrama daha çabuk nail olmak için dua ediyoruz. Şöyle de denilmiştir: Gizlediğimiz ayrılık şevkini, açıkladığımız yakarış ve tevekkülü bilirsin. Nidanın tekrar edilmesi, yakarıştaki ve Allah Teala'ya sığınmadaki mübalağa içindir. **"Ne yerde ne gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz"** Çünkü zatı ile bilen için her şey eşittir. Min edatı da istiğrak içindir.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي

عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ
اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾
رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ
الْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ
إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمَ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾
مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْنَدْتَهُمْ
هَوَاءً ﴿٤٣﴾

39 – Bana ihtiyarlığuma rağmen İsmail'i ve İshak'ı bağışlay Allah'a hamd olsun. Şüphesiz Rabbim elbette duayı işitendir.

40 – Rabbim, beni namazı dosdoğru kılan eyle, zürriyetimde de. Ve duamı kabul et.

41 – Rabbimiz, beni, anamı babamı ve müminleri hesabın kurduğu gün bağışla.

42 – Sakın Allah'ı zalimlerin yaptıkları şeylerden gafil zannetir. Onları ancak gözlerin belereceği güne ertelemektedir.

43 – Başlarını kaldırarak koşacaklar, gözleri kendilerine dimer. Gönülleri de boştur.

39- “Bana ihtiyarlığuma rağmen bağışlayan Allah'a hamd sun” yani ben yaşlanmışken ve çocuktan ümit kesmişken bana ve Allah'a demektir. Bağışı yaşlılıkla kayıtlaması nimeti büyütme ve o daki mucizeyi ön plana çıkarmak içindir. “İsmail ile İshak'ı” rivay göre İsmail kendisi doksan dokuz, İshak da yüz on iki yaşında iken muştur. “Şüphesiz Rabbim elbette duayı işitendir” yani kabul eddir, çünkü: Kral sözümü dinledi denir ki önem verdi demektir. Se fiil gibi amel eden mübalağa kalıbındandır, mefuluna yahut fail muzaftır, ikinci ihtimalde işitmek mecaz olarak Allah Teala'nın du

na isnat edilmiştir. Bunda şu bildirilmiş oluyor ki Rabbine dua etmiş, ondan çocuk istemiş, o da kabul edip çocuk bağışlamıştır. Bu da yaşlılığında olmuştur ki nimetin çok büyük ve açık olduğunu gösterebilir.

40- **“Rabbim, beni namazı dosdoğru kılan eyle”** tadil-i erkân ile ve devam ederek kılan eyle, **“zürriyetimden de”** bu da **“icalni”**deki mansup zamire matuftur. Min zürriyeti diyerek bir kısmını kast etmesi Allah'ın bildirmesi ile yahut geçmiş milletlerdeki adetine bakarak zürriyetinde kafirlerin olacağını bilmesindendir. **“Ve duamı kabul et”** duama icabet et yahut ibadetimi kabul et demektir.

41- **“Rabbimiz, beni, ana babamı bağışla”** valideyye **“ebeveyye”** şeklinde de okunmuştur. Onlara istiğfarda özür dilediği de yukarıda geçmiştir. O ikisinden Adem ile Havva'yı murat ettiği de söylenmiştir. **“Ve müminleri, hesabın kurulduğu gün bağışla”** kurulmak adamın başında dikilmekten istiare edilmiştir, mesela: Kametil harbü ala sakin denir ki savaş ayağının üzerine dikildi (çıktı) demektir ya da yakumu ileyhi ehluhu (mahşer halkı ayağa kalktığı gün) demektir ki muzaf hazf edilmiş ve ayağa kalkmak da ona mecazen isnat edilmiş olur.

42- **“Sakin Allah'ı zalimlerin yaptıklarından gafil zannetme”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e hitaptır, maksat olduğu hal üzere sebat etmesidir, o da şudur ki Allah onların hallerinden ve fiillerinden haberdardır. Ona hiçbir şey gizli değildir. Bir de bunun azından ve çoğundan onları cezalandırmakla tehdittir ya da sıfatlarını bilmediği ve mühlet vermesine aldandığı için gafil zanneden herkese tehdittir. Bunun mazlum için teselli, zalim için de gözdağı olduğu da söylenmiştir. **“Onları ancak erteliyor”** azaplarını erteliyor, Ebu Amr'dan nun ile (nuehhirühüm) okuduğu rivayet edilmiştir. **“Gözlerin belereceği güne”** yani gözleri fırlar, gördüğü şeyin korkunçluğundan yerinde durmaz.

43- **“Muhtûne”** davetçiye koşarak yahut gözleriyle ona bakarak ki korku ve heybetten gözlerini kırpamazlar, açık kalır. Muhtûn kelimesinin asıl manası bir şeye doğru gitmektir. **“Başlarını kaldırarak, gözleri kendilerine dönmez”** bilakis açık kalır, kırpamazlar ya da dönüp kendilerine bakmazlar demektir. **“Gönülleri boştur”** fehimden boştur, çünkü aşırı hayret ve dehşete kapılmıştır. Onun içindir ki ahmak ve korkak için, kalbi boştur denilir yani içinde görüş yoktur, güç de yoktur. Şair Zühreyl şöyle demiştir:

Devekuşundan ki göğsü (yüreği) boştur (korkaktır).

Hayırdan boştur, haktan halidir de denilmiştir.

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ
فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ
نُجِيبْ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ
مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ۚ ۝۴۴ وَسَكَتُمْ فِي مَسَاكِينِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ
وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ۝۴۵
وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ
كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ۝۴۶

44 – İnsanları kendilerine azabın geleceği bir günden uyar. Zalimler: Rabbimiz, bizi yakın bir süreye ertele de davetine icabet edelim ve peygamberlere tabi olalım, derler. Halbuki önceden “size zeval yoktur” diye yemin etmişsiniz.

45 – Sizler kendilerine zulüm eden kimselerin yerlerine yerleşiniz. Onlara nasıl yaptığımız sizin için meydana çıktı ve size misall getirdik.

46 – Onlar gerçekten tuzaklarını kurdular. Tuzakları Allah’ın yınıdadır. Her ne kadar ondan dağlar kayacak olsa da!

44- “İnsanları uyar” ey Muhammed, “azabın geleceği bir günden” yani kıyamet gününden yahut ölüm gününden; çünkü o, ilk azap günleridir. Yevme “enzir” in ikinci mefuludur. “Zalimler der” şirk ve yalalama ile zulüm edenler der “Rabbimiz, bizi yakın bir süreye kadar ertele de” azabımızı ertele ve bizi dünyaya gönder ve bize kısa bir süre mühlet ver yahut ecellerimizi ertele ve bizi sana iman edeceğimiz davetine icabet edeceğimiz kadar yaşat. “Davetine icabet edelim” peygamberlere tabi olalım” bu da emrin cevabıdır, benzeri de şudur “Beni yakın bir süreye kadar erteleseydin de sadaka verseydim ve iyilerden olsaydım” (Münafikun: 10). “Hâlbuki önceden “size zeval yoktur diye yemin etmişsiniz” onlara böyle denir. “Maleküm” kase cevabıdır, karşılık olsun diye hitap siygası ile gelmiştir, hikaye tarzı değil. Mana da şöyledir: Dünyada baki kalacağınıza, ölümle ortada

kalkmayacağınıza yemin ettiniz. Belki de onlar şımarıklık ve gururlarından yemin etmişlerdir ya da halleri bunu göstermektedir, çünkü sağlam binalar yapmışlar ve uzun hülyalara dalmışlardı. Şöyle de denilmiştir: Başka bir yurda intikal etmeyeceklerine ve öldükleri zaman bir halden başka bir hale geçeceklerine yemin etmişlerdir. Mesela: “Var güçleri ile yemin ettiler, Allah ölenleri diriltmeyecektir, dediler” (Nahl: 38).

45- “**Ve sekentüm (sizler kendilerine zulmeden kimselerin yerine yerleştiniz)**” küfür ve isyan ederek, mesela Âd ve Semud kabileleri gibi. Sekene’nin aslı fi edatı ile geçişli olmaktır, mesela karra, ganiye ve ekame gibi. Bazen hazırlanmak manasına kullanılır, onun yerine geçer, mesela: Sekentüd dara gibi. “**Onlara nasıl yaptığımız sizin için meydana çıktı**” çünkü onların yurtlarında başlarına gelen şeyleri gözlemlerinizi müşahade ediyorsunuz ve onlardan her zaman haber alıyorsunuz. “**Ve size misaller getirdik**” hallerine dair yani sizlerin de onlar gibi küfürde ve azabı hak edecek durumda olduğunuzu açıkladık ya da yaptıklarının ve onlara yapılanın niteliklerini açıkladık, garip hallerine misaller getirdik.

46- “**Onlar gerçekten tuzaklar kurdular**” hakkı iptal etmek ve batılı yerleştirmek için ellerinden geleni yaptılar. “**Tuzakları Allah’ın yanındadır**” yaptıkları onun yanında yazılıdır; onlara cezalarını verecektir ya da tuzaklarına karşılık olmak ve onu boşa çıkarmak için onlara kuracağı tuzak onun yanındadır. “**Ve in kâne mekrühüm (her ne kadar tuzakları olsa da)**” büyüklük ve şiddette “**ondan dağlar kayacak kadar**” dağları yerinden kaydırmak için düzenlenmiş ve bunun için hazırlanmış olsa da. “İn”in nafiye, lam’ın da onu tekit için olduğu da söylenmiştir. Mesela: “Vema kâne liyuazzibehüm” (Enfal: 33) ayetinde olduğu gibi. O zaman dağlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in durumuna ve benzeri şeylere misal olmuş olur. “İn”in inne’den tahfif edilmiş olduğu da söylenmiştir. Mana da şöyledir: Onlar Allah Teala’nın yüksek dağlar gibi sabit ve sağlam ayet ve şerî hükümlerini yerinden oynatmak için tuzak kurdular. Kisai feth ve ref ile “tezulü” okumuştur ki o zaman in muhaffefe, lam da fasıla olur, mana da hilelerinin büyüklüğüdür. Key lam’ını fethedenlere göre feth ve nasb ile letezule de okunmuştur. “Ve in kâde mekrühüm” de okunmuştur.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ

مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا

لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ

فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾

47 - Öyleyse sakın Allah'ın, peygamberlerine vaadinden cayacağını zannetme. Şüphesiz Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir.

48 - O gün yer başka yerle değiştirilir, gökler de. Kahredici bir t Allah'ın huzuruna çıkarlar.

49 - O gün günahkarların bukağılarla bağlandıklarını görürsün

47- "Öyleyse sakın Allah'ın, peygamberlerine vaadinden cayacağını zannetme", şu ayetler de böyledir: "Gerçekten biz elçilerimi elbette yardım ederiz" (*Gafir: 51*). "Allah, elbette ben ve elçilerim mutlaka galip olacağız, diye yazdı" (*Mücadele: 21*). Aslı, muhlife rüsu'li va'dehu'dur, ikinci meful öne alınmıştır, maksat Allah'ın asla va'dinde caymayacağını göstermektir. Çünkü: "Şüphesiz Allah va'dinde durmazlık etmez" (*Al-i İmran: 9*) demiştir. Herhangi bir kimseye ettiği vattan caymazsa peygamberlerine ettiği vaattan nasıl cayar? "Şüphesiz Allah mutlak galiptir" ona tuzak kurulmaz, güçlüdür, karşı konulmaz "intikam sahibidir" dostlarının düşmanlarından intikamını alır.

48- "Yevme tübeddelül ardu (o gün yer başka yerle değiştirilir) bu da yevme ye'tihim'den bedeldir yahut intikam'ın zarfıdır yahut ükür yahut layuhlifu va'dehu takdir edilmiştir. "Muhlifun" ile mansı olması caiz değildir, çünkü inne'nin makabli mabadinde amel etme "Vessemavatu (gökler de)" bu da elardu"ya atıftır, takdiri de, gök de başka göklerle değiştirilir, demektir. Değiştirme bazen zatta olur mesela dirhemleri dinarlarla değiştirdim (bozdurdum) gibi. "Deri rini başka derilerle değiştiririz" (*Nisa: 56*) kavli de böyledir. Bazen sıfattadır, mesela: Halkayı yüzüğe tebdil ettim gibi ki eritip şekli değiştirmektir. "Allah kötülüklerini iyiliklerle değiştirir" (*Furkan: 17*) ayeti de böyledir. Konumuz olan ayet ikisine de muhtemeldir. Hazret Ali radiyallahu anh'tan: Yer gümüş yerle, gök de altın gökle değiştirir

İbn Mes'ud ile Enes radiyallahu anhuma'dan: İnsanlar üzerinde kim-senin hata işlemediği ak bir yerle değiştirilir. İbn Abbas radiyallahu anhuma'dan: O bu yerdir, ancak sıfatı değiştirilir. Ebu Hureyre radiyal-lahu anh'ten gelen şu rivayet de bunu gösterir, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: Yer başka yerle değiştirilip genişletilir, ta-baklanmış Ukâz derisi gibi sündürülür, üzerinde ne bir iniş ne de bir çıkış göremezsin. Bil ki birinci mülâhazaya göre değişme sonucunda gerçekten bir gök ve yerin meydana gelmesi gerekmez. İkinciye göre ise Allah'ın yeri cehennem, gökleri de cennet yapması uzak ihtimal değildir. Nitekim: "Hayır, iyilerin kitabı illiyyin'dedir" (*Mutaffifin: 18*) ve: "Şüphesiz kötülerin kitabı siccindedir" (*Mutaffifin: 7*) ayeti de bunu akla getirir. "Kahredici bir tek Allah'ın huzuruna çıkarlar" ka-birlerinden hesap ve ceza için çıkarlar. Allah'ın Vahid ve Kahhar sıfat-ları ile nitelenmesi, işin gayet zor olduğunu göstermek içindir. Mesela: "Bugün mülk kimindir, bir tek kahredici Allah'ındır" (*Gafir: 16*) ayeti gibi. Çünkü işi her şeyi mağlup eden yenilmez birinin olunca, ondan başkasından yardım istenilmez ve ondan başkasına sığınılmaz.

49- "O gün günahkarların bağlandığını görürsün" inanç ve amel-lerindeki ortaklığa göre birbiriyle bağlandıklarını görürsün, çünkü Allah Teala: "Nefisler çiftleştirildiği zaman" (*Tekvir: 7*) demiştir yahut şeytanlarla veyahut kazandıkları kötü akait ve batıl melekeleriyle ya-hut elleri ve ayaklarının demir halkalarla boyunlarına bağlandığını görürsün. Bunun elleri ve ayaklarıyla irtikâp ettikleri şeyle sorumlu tutulmaya temsil olma ihtimali de vardır. "Filasfad (bukağılarla)" bu da "mukarrenin"e mütealliktir yahut zamirinden haldir. Safed bağ de-mektir, bukağı olduğu da söylenmiştir. Selame bin Cendel şöyle de-miştir:

Zeyd el – Hayl bukağı ile karşılaştı;

Bazısını ve bacak kemiğini ısırın bukağı ile.

Safed'in aslı sıkıca bağlamaktır.

سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطَرَانٍ وَتَغْشَى
وُجُوهُهُمْ النَّارُ ۝۵۰ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝۵۱ هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا
أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝۵۲

50 – Gömlekleri katrandan. Yüzlerini ateş kaplar.

51 – Allah her nefse kazandığının cezasını versin diye. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.

52 – Bu, insanlara bir tebliğdir, uyarılmaları için ve bilsinler ki o, bir tek Allah'tır. Ve aklıselim sahipleri öğüt alsınlar diye.

50- “Gömlekleri katrandan” bu kelime katıran ve katran şeklinde gelmiştir, ikisi de lügattir. O da ardınç ağacının zamlıdır, uyuz deveye sürülür, keskin olduğu için uyuzu giderir. Siyah ve pis kokuludur, çabuk tutuşur. Cehennemdekilerin derisine sürülür, vücutlarında gömlek gibi olur ki katranın yakısı, kötü rengi ve pis kokusu derilerinin üzerinde hızlı yanma ile birleşsin. Kaldı ki dünya katranı ile ahiret katranı arasında çok fark vardır. Bunun da nefsi kuşatan kötü melekelerin ve ürkütücü görüntünün temsili olma ihtimali de vardır. Böylece ona çeşitli gam ve keder verilmiş olur. Yakup'tan kıtır an şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir ki kıtır bakır yahut erimiş tunçtur, an da son derece sıcak demektir. İkinci haldir ya da “mukarranın”deki zamirden haldir.

“Yüzlerini ateş kaplar” çünkü yüzlerini hakka çevirmemiş ve onda yaratılan his ve duyguları onu incelemede kullanmışlardır. Nitekin ateş gönüllerine de sirayet eder, çünkü onlar da marifetten boş ve cahilliklerle doludur. Benzeri de şu ayettir: “Kıyamet gününde kötü azaptan yüzü ile sakınan onun gibi midir?” (Zümer: 24). Şu da öyledir: “O gün cehennemde yüzleri üstü sürüklenirler” (Kamer: 48).

51- “Allah her nefse cezasını versin diye” yani onlara bu yapılr ki her günahkâr nefis çeksin “kazandığının cezasını” yahut günahkâr veya muti her nefis yaptığının karşılığını görsün diye. Çünkü günahkârların günahlarından dolayı ceza çektikleri açıklanırsa, bundan mutilerin de taatlarından dolayı sevap görecekleri anlaşılır. Yine bundan liyecziye'deki lam'ın “berezu”ya müteallik olduğu anlaşılır “Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir” çünkü bir hesap onu başka

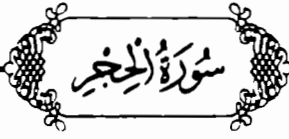

hesaptan meşgul etmez.

52- **“Haza (bu)”** Kur’an’a yahut içindeki öğüt ve hatırlatmaya yahut **“Allah’ı şöyle zannetme...”** diye nitelediği şeye işarettir, **“insanlara bir tebliğdir”** yetecek bir öğüttür. **“Veliyünzeru bih (onunla uyarılınsınlar diye)”** bu da mahzufa atıftır yani öğüt alsınlar ve bu tebliğle uyarılınsınlar demektir. Bu durumda lam belağ’a bağlanmış olur, mahzufa bağlanması da caizdir ki takdiri, veliyünzeru bihi ünzile ev tülüye demektir. Ye’nin fethi ile okunmuştur ki nezere bihi’den gelir, bir şeyi bilip ona hazırlanmaktır. **“Ve bilsinler ki o, bir tek Allah’tır”** ona delalet eden ayetler veya ona dikkat çeken alametler üzerinde derin ve ince düşünülünce böyle olduğu anlaşılır. **“Ve akliselim sahipleri öğüt alsınlar diye”** alsınlar da kendilerini helak edecek şeylerden çekinsinler ve kendilerine itibar kazandıracak şeylerin zırhına bürünsünler. Bil ki kusursuz Allah Teala bu tebliğ için üç fayda zikretmiştir ki bunlar kitapları indirmenin gaye ve hikmetidir: Peygamberlerin insanları kemale erdirmeleri, insanların sonucu tevhit olan düşünce melekelerini ikmal etmeleri ve takva libasını giymek demek olan pratik iş yapma gücünü ıslah etmeleridir. Allah bizleri de onları elde edenlerden eyesin.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim İbrahim suresini okursa, Allah ona putlara tapanların ve tapmayanların sayısını on sevap verir.

15 / HİCR SURESİ

Mekke'de inmiştir.

99 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّقِ الْكَتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ ① رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ
 كَانُوا مُسْلِمِينَ ② ذَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُ الْأَمَلُ
 فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ③ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ④
 مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ⑤

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Ra. Bunlar kitabın ve açıklayıcı Kur'an'ın ayetleridir

2 – Kafirler zaman zaman Müslüman olsalardı, diye temen edecek.

3 – Bırak onları, yesinler, zevklensinler, emel onları oyalasın Sonra bilecekler.

4 – Hiçbir kenti helak etmedik, illa ki onların belli bir yazısı vardı

5 – Hiçbir ümmet ecelini geçmez, gecikmezler de.

1- “Elif. Lam. Ra. Bunlar kitabın ve açıklayıcı Kur'an'ın ayetleridir”. İşaret surenin ayetlerinedir, kitap da bu suredir, Kur'an da öy Kur'an'ın nekire (kur'anin) oluşu yüceltmek içindir yani kapsamlı kitabın ayetleridir demek olur. Çünkü o mükemmel bir kitaptır ve hak batıldan acayip bir şekilde ayıran bir kitaptır.

2- “Rübema yeveddü (kafirler zaman zaman Müslümanlar olsalardı, diye temenni edecek)” Müslümanlar zafere kavuştukları zaman yahut ölüm gelip çatdığı zaman veyahut kıyamet gününde. Nafi Asım şeddesiz olarak (rübema) okumuşlardır. Feth ile ve şeddesiz olarak “rebema” da okunmuştur. Onda sekiz lügat vardır: Ra'nın fethi şeddeli ve şeddesiz, müenneslik te'si ile ve onsuz olarak. “Rübema” da ma kâffedir onu cer etme fonksiyonundan çıkarır; o zaman fiile dal olması caizdir. Hakkı da fiilin mazi olmasıdır. Ancak Allah Teala'nın verdiği haberler mazi gibi tahakkuk ettiğinden muzari onun yerini konulmuştur (yeveddü). Şöyle de denilmiştir: “Ma” nekiredir, mevstür, şu beyitte olduğu gibi:

*Bazen nefisler öyle şeyden hoşlanmaz ki
 Onun bağın çözülmesi gibi halli vardır.*

Rübbedeki azlığın manası şunu bildirmektedir ki eğer onlar bir defa İslam olmak isteselerdi, ona koşmaları gerekirdi, kaldı ki onu her an isteyeceklerdir. Şöyle de denilmiştir: Kıyametin korkuları onları dehşete düşürür, bir ara fırsat bulacak olsalar onu temenni edeceklerdir. İstekleri anlatılırken gaip siygasının kullanılması: Halefe leye-falenne keza (şöyle yapacağına yemin etti) kavlindeki gibi geçmiş hi-kaye babındandır.

3- **“Bırak onları, yesinler, zevklensinler”** dünyaları ile **“emel onları oyalasın”** uzun yaşamaları ve hallerinin düzgünlüğü onları ahirete hazırlanmaktan alıkoysun. **“Sonra bilecekler”** kötü fiillerinin cezasını gördükleri zaman. Maksat Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in onların dönmelerinden ve ona eziyet etmelerinden ümidini kestirmektir. Çünkü onlar hidayetden mahrum kimselerdir ve şu andan itibaren onlara nasihat etmek, kuru emektir. Bunda Resulullah’ın onlara yeteri kadar delil getirdiğine ve sefa sürmeye ve hüyalara dalmaya götürecek şeylerden vazgeçmeye ikaz vardır.

4; 5- **“Hiçbir kenti helak etmedik, illa ki onların belli bir yazısı vardır”** Levh-i Mahfuz’da yazılmış belli bir eceli vardır. (İlla veleha) istisna cümlesi “karye”ye sıfat düşmüştür, aslı ona vav’ın dahil olmasıdır, mesela: “İlla leha münzirun” (*Şuara: 208*) ayetinde olduğu gibi. Ancak şeklen hal’e benzediği için mevsufla ilişkisini belirtmek maksadıyla başına vav getirilmiştir. **“Hiçbir ümmet ecelini geçmez, gecikmezler de”** yani ondan geri kalmazlar da. Ümmete raci zamirin müzekker olması mana itibarı iledir.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي

نَزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَكَةِ إِنْ كُنْتَ

مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ

﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا

مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ

إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾

6 – Dediler: Ey o kendisine zikir indirilen, şüphesiz sen gerçekte delisin.

7 – Eğer doğrulardan isen, bize melekleri getirsen, ya!

8 – Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O takdirde onlara müllet verilmez.

9 – Gerçekten zikri biz, evet biz indirdik ve elbette onu mutlak biz koruyacağız.

10 – Andolsun, senden önce de evvelki ümmetlerin içinde peygamberler gönderdik.

11 – Onlara bir peygamber gelmeye dursun, illa onunla alâ ederlerdi.

6; 7- “Dediler: Ey o kendisine zikir indirilen” Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e alay yollu böyle seslendiler. Baksanıza, dedikle şey “şüphesiz sen gerçekten delisin” sözleridir. Bunun bir benzeri c Fir’avn’in: “Şüphesiz size gönderilen elçiniz elbette delidir” (*Şuar* 27) demesidir. Mana da şöyledir: Sen delice şeyler söylüyorsun, b de sana zikr’in yani Kur’an’ın indirildiğini iddia ediyorsun. “Levme te’tina (bize getirsen ya)” “lev” ile “ma” birleştirilmiştir, tıpkı “la” i birleştirildiği gibi, bu da iki mana için yapılmıştır: Bir şey bulundu ğu için diğerinin bulunmaması ve kışkırtma. “Melekleri” davetinde dolayı seni tasdik edip desteklemeleri için. Şu ayet de öyledir. “On bir melek indirilmeli değil miydi, kendisiyle beraber uyarıcı olurdu” (*Furkan*: 7). Ya da seni yalanladığımız için azap etmek üzere, niteki daha önce de o azap eski ümmetlere gelmişti. “eğer doğrularda

isen" davanda.

8- **"Ma nünezzilül melaïke (biz melekleri indirmeyiz)"** ye ile (yünezzilü) de okunmuştur ki zamir Allah ismine isnat edilir (fail olur). Hamze, Kisai ve Hafs nun ile (nünezzilü) okumuşlardır. Ebu Bekir de te ve meçhul kalıbı ile (tünezzelü) ve melaïke'yi merfu okumuşlardır. **"Tenezzelü"** de okunmuştur ki tetenezzelü manasınadır. **"Ancak hak ile indiririz"** hakla ilişkili olarak yani onun takdir ettiği ve hikmetinin de gerektirdiği şekilde indiririz. Onları göreceğiniz şekilde gelmesinde hikmet yoktur, çünkü ancak kafanızın karışıklığını ve azabınızın acele gelmesini artırır. Çünkü sizden ve zürriyetlerinizden iman edecekler için sözümüz geçmiştir (böyleleri olacaktır). Hakkın vahiy yahut azap olduğu da söylenmiştir. **"Vema kânu izen munzarin (o takdirde onlara mühlet verilmez)"** "izen" onlara cevaptır ve mukadder şartın cezasıdır yani melekler indirse idik onlara süre tanınmazdı demektir.

9- **"İnna nahnu nezzelnezzikre (gerçekten zikri biz, evet biz indirdik)"** bu da inkar ve istihzalarını rettir. Bunun içindir ki onu birçok yönden tekit etmiş ve **"elbette onu mutlaka biz koruyacağız"** demiştir yani tahriften, ziyade ve noksandan. Bu da onu insan sözüne benzemeyen mucize bir şekilde indirmemizle olmuştur. Öyle ki değiştirilse hemen nazımının bozulduğunu dil erbabı anlar. Ya da ona halel gelecek yolları sürekli şekilde tıkamamızla olmuştur, çünkü Allah'ın himayesine alınmıştır, aynı zamanda onu indirenin kendisi olduğunu söylemekle de ona dil uzatılmasının yolunu kapatmıştır. **"Ve inna lehu"**daki zamirin Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e gittiği de söylenmiştir.

10; 11- **"Velekad erselna min kablike fi şiyail evvelin"** önceki fırkalara peygamber gönderdik. Şiye', şia'nın çoğuludur, o da bir yolda ve mezhepte ittifak eden gruptur. Şaahu deyiminden gelir ki birine tabi olmaktır. Aslı şiya'dır, o da büyük odunları tutuşturan küçük odunlardır. Mana da şöyledir: İçlerinden bazı erkeklere peygamberlik verdik ve onlara elçiler gönderdik. **"Vema ye'tihim (onlara bir peygamber gelmeye dursun, illa onunla alay ederlerdi)"** tıpkı bunların yaptığı gibi. Bu da peygamber sallallahu aleyhi ve sellem için tesellidir. **"Ma"** edatı hal içindir, ancak hal manasına gelen muzarinin yahut ona yakın mazinin başına gelir. Buradaki durum ise geçmiş halin hikayesi tarzındadır.

كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾
 لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا
 عَلَيْهِم بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا
 إِنَّمَا سُبُكْرَتُ أَبْصَارِنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾
 وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا
 مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ
 مُبِينٌ ﴿١٨﴾

12 – Bunun gibi, onu da günahkarların kalplerine sokarız.

13 – Ona iman etmezler. Hâlbuki öncekilerin kanunu geçmişti

14 – Eğer üzerlerine gökten bir kapı açsak da ondan çıkmay başlasalar,

15 – Mutlaka: Ancak gözlerimiz bağlandı. Hayır, biz büyülenmiş bir topluluğuz, derlerdi.

16 – Andolsun, gökte burçlar yarattık ve onları bakanlar için sü ledik.

17 – Onları kovulmuş her şeytandan koruduk.

18 – Ancak kulak hırsızlığı eden müstesnadır ki hemen onu açık bir ateş parçası izler.

12- “Kezalike neslukuhu (bunun gibi onu da günahkârların kalplerine girdiririz)” silk bir şeyi bir şeye girdirmektir, iğnenin deliği iplik geçirme ve hasmın vücuduna mızrak saplama gibi. Zamir istil zaya gitmektedir. Bunda Allah Teala’nın batılı onların kalplerinde ic ettiğine delil vardır. Zamirin zikre gittiği de söylenmiştir, çünkü “l yû’minune bihi”deki zamir de ona gitmektedir.

13- “Layü’minune” de bu zamirden haldir. Mana da şöyledir. Öv girdirdiğimiz gibi zikri de günahkârların kalplerine girdiririz hem (yalanlayarak inanmadan değil ya da onu içeren cümlemin açıklama sıdır. Bu görüş zayıftır, çünkü zamirlerin arka arkaya gelmesinde onların ittifakla bir yere gitmesi lazım gelmez. Cümlemin zamird hal olması kesin değildir çünkü “mücrimin”den hal olması da caizdir

Birinci manayı tefsir etmesi de imkansız değildir. Bilakis onu takviye eder. **“Hâlbuki öncekilerin kanunu geçmiştir”** Allah'ın onlar hakkındaki adeti geçmiştir, o da onları perişan edip küfrü kalplerine yerleştirmesidir ya da peygamberleri yalanlayanları helak etmesidir. O zaman Mekke halkı için tehdit olur.

14; 15- **“Eğer üzerlerine açsa idik”** bu teklifleri yapanların üzerlerine **“gökten bir kapı, ondan çıkmaya başlasalar”** çıkıp da gündüz boyu acayıpliklerini açıkça görselerdi yahut melekler çıksaydı da onları görselerdi **“mutlaka derlerdi”** aşırı inatlarından ve hak üzerindeki tereddütlerinden **“ancak gözlerimiz bağlandı”** sihir nedeniyle görmekten engellendi, derlerdi. Bu da sekr'den (kapatmaktan) gelmektedir. İbn Kesir'in şeddesiz okuması da bunu gösterir ya da gözlerimiz şaşı derlerdi ki bu da sükr'den gelmektedir, “sekiret” okunuşu da bunu gösterir. **“Hayır, biz büyülenmiş bir topluluğuz, derlerdi”** Muhammed bizi böyle büyüledi, nitekim başka mucizeler meydana gelirken de böyle demişlerdi. Hasr (innema) ve idrab (bel) kelimelerinin birleşmesi şunu kesin olarak göstermektedir ki gördükleri şey gerçek dışıdır, hatta batıldır, bir çeşit sihir ile hayal görmüşlerdir.

16; 17- **“Andolsun, gökte burçlar yarattık”** şekilleri ve özellikleri farklı on iki burç, nitekim rasat ve tecrübe hava açık olduğu zaman bunu göstermektedir. **“Onları süsledik”** göz alıcı şekil ve görüntülerle **“bakanlar için”** ibret alanlar ve onlardan yaratıcının kudret ve birliğine delil çıkaranlar için. **“Onları kovulmuş her şeytandan koruduk”** ona çıkamaz, oradakilere vesvese veremez, üzerinde tasarruf edemez ve hallerinden haberdar olamaz.

18- **“İlla men istereka (ancak kulak hırsızlığı eden müstesnadır ki)”** bu da “min külli şeytan”dan bedeldir. Kulak hırsızlığı da gizlice çalmaktır. Göktekilerden az miktarda kaptıkları şey buna benzetilmiştir. Çünkü aralarında cevher bakımından münasebet vardır ya da yıldızların konum ve hareketlerinden sonuç çıkararak öğrendikleri şeyler hariç demektir. İbn Abbas radiyallahu anhumadan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onlar gökten engellenmezler, İsa aleyhissalat vesselam doğunca, üç gökten engellendiler. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem de doğunca hepsinden ateş toplarıyla engellendiler. Efendimizin yahut İsa'nın doğumundan önce ateş toplarının oluşması buna zarar vermez, çünkü o da başka sebeplerle olmuş olabilir. Şöyle de denilmiştir: İstisna munkatı'dır, ancak kulak hırsızlığı eden hariçtir, demektir. **“Hemen onu izler”** onu takip eder **“apaçık bir ateş parçası”** bakanların açıkça göreceği. Şihab yükselen ateş alevidir, yıldızlara ve mızraklara denir, çünkü onlarda parıltı vardır.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا
 مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ۝۱۹ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعْلِشَ وَمَنْ
 لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ۝۲۰ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا
 نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ۝۲۱ وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحِجَ فَأَنْزَلْنَا
 مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ۝۲۲
 وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ۝۲۳

19 – Yeri de döşedik, ona sabit dağlar attık ve onda ölçülü her şeyden bitirdik.

20 – Orada sizin için ve rızıklarını vermediğiniz kimseler için geçimlikler yarattık.

21 – Hiçbir şey yoktur ki, onun hazineleri yanımızda olması. Biz onu ancak belli miktarda indiririz.

22 – Rüzgarları taşıyıcı olarak gönderdik. Gökten de su indirdi onu size çıkarıyoruz. Hâlbuki siz onu depolayanlar değilsiniz.

23 – Şüphesiz biz, gerçekten biz diriltir ve öldürürüz. Mirasçılar da biziz.

19- “Yeri de döşedik” onu yaydık “ve ona sabit dağlar attık ve onu bitirdik” yerde yahut onda ve dağlarda “ölçülü her şeyden” hikmenin gerektirdiği belli miktarla ölçülü demektir. Ya da güzel ve müteşebbis (orantılı) demektir ki kelimün mevzun (ölçülü söz) deyiminde gelir ya da ağırlığı olan ve takdir edilen demektir ya da nimet ve mefaat çeşitleri arasında tartısı olan demektir.

20- “Orada sizin için geçimlikler yarattık” yaşamınızı sürdürceğiniz yiyecekler ve giyecekler. Şemâil’e benzeterek maaiş de okumuştur. “Vemen lestüm (rızıklarını vermediğiniz kimseler için de) bu da “maaiş”e ya da “leküm”ün mahalline atıftır. Bunlardan da a fertleri, hizmetçiler ve diğer rızıklarını verdiklerini zannettikleri kimseler kast edilmiştir. Aslında hepsinin rızığını Allah verir. Ayetin öz şu sonucu çıkarmaktır: Yer belli miktar ve şekilde uzatılmış, konumları farklı parçalardan meydana gelmiştir, onda yaratılış ve tabiatları de

şık bitkiler ve hayvanlar yaratılmıştır, hâlbuki böyle olmayabilirlerdi; işte böyle olması, onun kemal-i kudretini, hikmetinin sonsuzluğunu, tek İlah olduğunu ve kullarına sayısız nimetler verdiğini gösterir. Ta ki onu bir bilip ona ibadet etsinler. Sonra bunda daha da ileri giderek şöyle dedi:

21- “Hiçbir şey yoktur ki, onun hazineleri yanımızda olmasın” yani ne varsa onu icat etmeye ve onu kat kat oluşturmaya gücümüz yeter. Hazine misali onun iktidarını göstermektir ya da kudretinin yettiği şeyler hazinedeki şeylere benzetilmiştir ki onları çıkarmak fazla bir külfet gerektirmez. **“biz onu indiririz”** kudret mahallerinden **“belli miktarla”** hikmetin sınırladığı ve dilemesinin taalluk ettiği kadar. Çünkü bazılarının bazı vakitlerde bazı sıfat ve durumlarda icat edilmesi, böyle özellik veren bir hikmet sahibini gerekli kılar.

22- “Rüzgarları taşıyıcı olarak gönderdik” yağmurlu bulutlar peyda etmekle hayır getiren rüzgar gebeye benzetilmiştir, nitekim böyle olmayan da kısra benzetilmiştir ya da rüzgarları aşılایıcı olarak gönderdik demektir ki ağaçları veya bulutları aşılır. Levakih kelimesi tavaih gibidir ki mutihat manasınadır, mesela şu mısradaki olduğu gibi:

Tehlikelerin helak ettiği musibetzedeler ona başvurur.

Cins tevili ile **“ve erselnerrıha”** da okunmuştur. **“Gökten de su indirdik”** belli miktarda **“onu size içiriyoruz”** onunla sizi suluyoruz. **“Halbuki siz onu depolayamazsınız”** onu çıkarmaya imkân ve gücünüz yoktur. Kendisi için kabul ettiğini onlar için etmemiştir ya da biz onları göllerde, pınarlarda ve kuyularda muhafaza ederiz, demektir. Bu da idare eden bir hikmet sahibini gösterir. Nitekim havanın bazı vakitlerde belli yönlerden insanlara yarar sağlayacak şekilde esmesi de bunu gösterir. Çünkü suyun tabiatı yerin dibine çekilmektir. Onun belli bir sınırdaki durması öyle isteyen birini gösterir (rüzgarın kaybolmaması da böyledir).

23- “Gerçekten biz, gerçekten biz diriltiriz” kabiliyeti olan cisimlerde hayatı var etmekle **“ve öldürürüz”** onu yok etmekle. Hayat hayvan ve bitkileri içine alacak şekilde tevil edilmiştir. Zamirin tekrar edilmesi hasrı (sınırlamayı) göstermek içindir. **“Mirasçılar da biziz”** bütün mahlukat öldüğü zaman.

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَضْمِينَ

مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ
يَخْشَرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ
مِنْ حَمَأٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

24 – Andolsun, gerçekten içinizden öne geçenleri de bilmiş durundayız, andolsun, gerçekten geri kalanları da bilmiş durumdayız.

25 – Şüphesiz, onları toplayacak olan Rabbidir. Şüphesiz o, hikmet sahibidir, her şeyi bilendir.

26 – Andolsun, biz insanı kuru balçıktan, kokuşmuş siyah çamurdan yarattık.

27 – Cinleri de daha önce dumansız zehirli ateşten yarattık.

24- “Andolsun, gerçekten içinizden öne geçenleri de bilmiş durundayız, andolsun, gerçekten geri kalanları da bilmiş durumdayız”. Kimin doğup öne geçtiğini ve kimin ölüp geri kaldığını yahut erkeklerin sulplerinden çıkanları ve henüz çıkmayanları yahut İslam'da ve cihatta öne geçip taatta ileri gidenleri ve geri kalanları bilmiş durundayız; bize hallerinizden hiçbir şey gizli kalmaz. Bu da kemal kudretine delil getirildikten sonra ilminin sonsuzluğunu açıklamaladır. Şöyle de denilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem önsafta namaz kılmaya teşvik etti, onlar da bu konuda izdiham gösterdiler, ayet bunun üzerine indi. Şöyle de denilmiştir: Güzel bir kadın vardı, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in arkasında namaz kılar. Cemaatten bazıları ona bakmamak için öne geçtiler, bazıları da oradan görmek için geri kaldılar, ayet bunun üzerine indi.

25- “Şüphesiz, onları toplayacak olan Rabbidir” karşılık vermesi için onları mutlaka toplayacaktır. Araya zamirin sokuşturulması onları toplamaya gücü yetenin o olduğunu, başkası olmadığını bildirmesi içindir. Cümlelerin başına “inne”nin getirilmesi de va'di gerçekleştirme ve şuna dikkat çekmek içindir ki yukarıda kemal-i kudretine ve eşyının ayrıntılarını bildiğine dair geçen hüküm doğrudur. Nitekim bu şekilde açıkça ifade etmiştir: “Şüphesiz o, hikmet sahibidir” hikmeti açıktır, işleri sağlamdır, “her şeyi bilendir” ilmi her şeyi kaplamıştır.

26- “Andolsun, biz insanı kuru balçıktan yarattık” kuruduğu zaman testi gibi ses çıkaran çamurdan demektir. Şöyle de denilmiştir: Burada geçen salsâl salle’nin muzaaf şeklidir ki kokuşmuş demektir. “Min hamein” uzun süre suyla temas ettiği için değişen ve siyahlaşan çamurdan demektir. Bu da salsâl’ın sıfatıdır, yani böylesi bir çamurdan oluşmuş demektir. “Mesnun” şekillendirilmiş, bu da senetül vech’ten gelir ki yüzün şekli demektir ya da kuruması ve şekil alması için kalıba dökülmüş demektir. Mesela kalıba dökülen erimiş maden gibi. Bu da senn kökünden gelir ki kalıba dökmektir. Sanki o beklemiş çamur, kalıba dökülmüş, ondan içi boş ve kuru bir insan timsali çıkmıştır. Sonunda vurulunca ses çıkarmış, sonra bunun ardından çeşitli dönemler geçirmiş, nihayet onu tesviye edip ona kendi ruhundan üflemiştir ya da kokuşmuş demektir ki senentül hacere alel haceri deyiminden gelir, taşı taşa sürtmektir. Ondan akan şey kokar, bu nedenle ona kokuşmuş denilmiştir.

27- “Cinleri de daha önce dumansız zehirli ateşten yarattık” cinlerin babasını. İblis’i de denilmiştir. Bundan cins murat edilmesi de caizdir, nitekim insandan görünen de odur. Çünkü cinsin dallanması bir tek maddeden yaratılan bir tek şahıstan olduğu için cinsin tamamı da ondan yaratılmış gibidir. “Velcâne”yi nasb eden de “halakahu min kablu” fiilinin tefsir ettiği gizli fiildir. Cini insandan önce yarattık demektir. “Dumansız zehirli ateşten” ısı derecesi çok yüksek, derinin gözeneklerine işleyen demektir. Basit cisimlerde hayatın yaratılması imkânsız değildir, nitekim soyut cevherlerde yaratılması da öyledir. Böyle olunca çoğu ateş olan bileşik cisimlerde hayat daha çok olur. Çünkü onlar hayatı çoğu maddesi topraktan olandan daha çok kabul eder. “Ateşten” kavli çoğunluk itibarı ile, mesela “sizi topraktan yarattı” (*Gafir: 67*) kavli gibi. Ayetin akışı Allah Teala’nın kemal-i kudretini ve cinlerle insanların ilk yaratılışlarını göstermek olduğu gibi o, aynı zamanda haşrin mümkün olduğunu gösteren ikinci öncüle dikkat çekmek içindir O da maddelerin birleşmeyi ve canlanmayı kabul etmesidir.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلٰصَلٍ
 مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٢٨﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِیْ
 فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدٰیْنَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اٰجَمَعُوْنَ ﴿٣٠﴾
 اِلَّا اِبْلِیْسَ اَبٰی اَنْ یَّکُوْنَ مَعَ السَّٰجِدِیْنَ ﴿٣١﴾
 قَالَ یٰۤاِبْلِیْسُ مَا لَکَ اِلَّا تَکُوْنَ مَعَ السَّٰجِدِیْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَکُنْ
 لَاسْجِدْ لِّبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلٰصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٣٣﴾
 قَالَ فَاَخْرِجْ مِنْهَا فَاِنَّکَ رَجِیْمٌ ﴿٣٤﴾ وَاِنَّ عَلَیْکَ اللَّعْنَةَ اِلٰی
 یَوْمِ الدِّیْنِ ﴿٣٥﴾

28 – Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz ben, kuru balçıktan, kokuşmuş siyah çamurdan bir insan yaratacağım, demişti.

29 – Onu tesviye ettiğim ve ona ruhumdan üfürdüğüm zama ona secdeye kapanın.

30 – Bütün melekler ona toptan secde ettiler.

31 – İblis hariç. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekindi.

32 – Cenab-ı Allah: Ey İblis, neden secde edenlerle beraber olmadın, dedi?

33 – O da: Ben kuru balçıktan, kokuşmuş siyah çamurdan yarattığın bir insana secde edecek değilim dedi.

34 – Çık oradan; çünkü sen kovuldun, dedi.

35 – Gerçekten ceza gününe kadar lanet senin üzerinedir.

28; 29- “Ve izkale rabbüke (hani Rabbin demişti)” onun meleklere: “Şüphesiz ben, kuru balçıktan, kokuşmuş siyah çamurdan bir insan yaratacağım, dediği vakti hatırla. Onu tesviye ettiğim zaman onun yaratılışını dengeleyip de onu ruh üfürülmeye hazır hale getirdiğim “ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman” tesiri iç organlarına sirayet edip de canlandığı zaman. Nefh’in aslı başka bir cismin içine hav üfürmektir. Ruh da önce kalpten çıkan latif buharla alakası olduğu

ona canlanma kuvveti verip de onu bedeninin derinliklerine götüren kılcal damarların içlerine taşıdığı için bedene bu taallukuna üfürme denilmiştir. Ruhun Allah'a nispet edilmesi, daha önce Nisa suresinde geçtiği gibidir. "**Fekau lehu sacidin (ona secdeye kapanın)**". Bu da vaka yakau'dan emirdir.

30- "Bütün melekler toptan secde ettiler" küll ve ecmain ile tekit etmesi genellemede mübalağa içindir, özellemeyi men etme içindir. Şöyle de denilmiştir: Küllü ile tekit etmesi hepsini kuşatmak içindir, "ecmain" ile tekit etmesi de onların topluca bir seferde secde ettiklerini göstermek içindir. Bu da pek doğru görünmemektedir, çünkü öyle olsa idi ikincisi tekit değil hâl olurdu.

31- "İlla iblis (İblis hariç)" eğer müstesna munkatı' kabul edilirse "**eba en yekune mines sacidin**" kavli ona bağlanır yani İblis imtina etti demektir. Eğer muttasıl kabul edilirse, yeni söz başı olur ve "**secde etti mi?**" diye soran kimsenin sorusuna cevap olur.

32; 33- "Ey İblis, neden secde edenlerle beraber olmadın?" yani sana ne oldu da Adem'e secde etmedin? "**Kala lem ekün liescûde (o da: Ben secde edecek değilim, dedi)**" lam nefyi tekit içindir yani secde etmek benim için olmaz ve halime uygun değildir, "**bir beşere**" keşif bir cisme, ben ise ruhani bir meleğim. "**Onu kokuşmuş kuru bir balçıktan yarattın**" o ise maddelerin en değersizidir, beni ise ateşten yarattın, o ise maddelerin en değerlisidir. Adem'i nev'î ve asıl itibarı ile eksik gördü. Bunun cevabı da A'raf suresinde geçmiştir.

34; 35- "Çık oradan, dedi" gökten yahut cennetten veyahut meleklerin içinden. "**Çünkü sen kovuldun**" hayırdan ve ikramdan kovuldun. Çünkü kovulan taşlandığı için recim demiştir ya da şeytan ateş topu ile kovulur. Bu da şüphesine cevap içeren bir tehdittir. "**Gerçekten lanet senin üzerinedir**" bu kovulma ve uzaklaştırılma "**ceza gününe kadar**" o da lanetin son menzildir. Çünkü o, mükellefiyet günleri ile ilgilidir. Ceza zamanı ondan başlar. "**Bir ünleyici: Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir, diye seslendi**" (A'raf: 44) ayeti başka manayadır ki o bunu unutturur. Şöyle de denilmiştir: Lanetin ceza günü ile sınırlandırılması onun insanların verdiği en uzun süre olmasındandır ya da onda öyle bir azap görür ki laneti unutturur; yok olmuş gibi olur.

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَنْعُثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ
 مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا
 أَغْوَيْتَنِي لَأَرِيَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا غُوبِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾
 إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قُلْ هَذَا صِرَاطٌ عَلَى
 مُسْتَقِيمٍ ﴿٤١﴾

36 – O da: Rabbim, diriltilecekleri güne kadar bana süre ver, dedi

37 – O da: Şüphesiz sen süre verilenlerdensin, dedi.

38 – Belli vaktin gününe kadar.

39 – Dedi: Rabbim, beni azdırdığın şeye yemin ederim ki, mutlaka onlara yeryüzünde günahı süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracam.

40 – Ancak onlardan ihlaslı kulların hariç.

41 – Dedi: Bu, bana hak (layık) olan doğru bir yoldur.

36- “Kale rabbi feenzırni (o da: Rabbim, bana süre ver, dedi)” ber ertele dedi. Fe mahzufa bağlıdır, onu da “fahruc minha feinneke recim” (Hicr: 34) göstermektedir. “Diriltilecekleri güne kadar” azdırmak yahut ölümden kurtulmak için bir çıkış bulmak istedi, çünkü yeniden dirildikten sonra ölüm yoktur. Allah da birincisine cevap verdiğine ikincisine vermedi.

37; 38- “Şüphesiz sen süre verilenlerdensin, belli vaktin günün kadar, dedi”. Allah katında ecelinin belirtildiği veyahut bütün bütün insanların tükeneyeceği güne kadar ki o da cumhura göre sura ilk üfürümüdür. Üç günden kıyamet gününün murat edilmesi de caizdir. İbarelerin farklı oluşu durumlarının farklı oluşu itibarı ile. Ondan, önce ceza günü ile tabir edilmiştir, bunun da sebebini biliyorsun. İkinci olarak tekrar dirilme günü denilmiştir, çünkü mükellefiyetin sona erdiği ve saptırmadan ümit kesildiği bilgisi o zaman gerçekleşir. Üçüncü olarak da bilinen gün demıştır çünkü iki kelam arasında o kalmıştır. Bundan İblis’in ölmemesi lazım gelmez, belki de ilk günde ölür, onu için de halk ile beraber yeniden dirtilir. Bu karşılıklı konuşma her ne kadar aracısız olmuş ise de İblis’in yüksek bir mevki sahibi olduğunu

göstermez. Çünkü Allah Teala'nın ona hitabı horlama ve adileştirme tarzındadır.

39- “Kale rabbi bima ağveyteni” be kasem içindir, “ma” mastariyedir, cevabı da “leüzeyyi nenne lehüm filardı”dır. Mana da şöyledir: Beni azdırmana yemin ederim ki onlara aldanma yurdu olan dünyada isyanları süsleyeceğim. Zeyyene fiilin fi ile geçişli kılınması yerden dünya kast edilmesi itibariyledir, mesela “o, yere (dünyaya) meyl etti” (A'raf: 176) ayetinde olduğu gibi. Allah Teala'nın işlerine yemin edilmesinde ve bunun geçerli olmasında ihtilaf edilmiştir. Be'nin nispet için olduğu da söylenmiştir. Mutezileler igvayı gayye yani azdırmaya nispet etmekle ya da Allah Teala'nın onun azmasına sebep olmasıyla tevîl etmişlerdir yine azdırmayı cennet yolundan saptırma ile tevîl etmişlerdir. Allah'ın ona mühlet vermesinde de – ki o da azgınlığının artmasına sebep olması ve onu âdemoğullarını azdırmaya musallat etmesidir – Allah'ın onun ve ona uyanların küfür üzerinde öleceklerini bilmesi ve süre verse de vermese de cehenneme gidecekleri ve ona süre vermesinde ona muhalefet edip de daha çok sevabı hak etmeye gönderme yapması ile mazeret beyan etmişlerdir. Bunun zayıf olduğu da akıl sahiplerine kapalı değildir. **“Ve onların hepsini azdıracağım”** onların tamamını azmaya sevk edeceğim.

40- “Ancak onlardan ihlaslı kulların hariç” taat için ihlaslı kıldığın ve günah şaibelerinden arındırdığın kulların hariçtir ki hilem onlara tesir etmez. İbn Kesir, İbn Amir ve Ebu Bekir Kur'an'ın yer yerinde kesr ile muhlisin okumuşlardır ki nefislerini Allah için halis kılanlar demek olur.

41- “Allah Teala dedi: Bu, bana doğru olan bir yoldur” riayet etmem hak olan **“doğru yoldur”** onda sapma yoktur. Haza istisnanın içerdiği şeye işaret etmektedir ki o da ihlaslıların onun azdırmasından kurtulmalarıdır ya da ihlasa işaret etmektedir ki mana şöyle olur: O öyle bir yoldur ki eğrilmeden ve sapmadan bana ulaştırır. “Sıratun aleyye” sıratın aliyyün de okunmuştur ki yüksek ve şerefli demektir.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا
 مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ٤٢ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ٤٣
 لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ٤٤
 إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ٤٥ أَدْخُلُوها بِسَلَامٍ
 آمِينَ ٤٦ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ
 مُتَقَابِلِينَ ٤٧

42 - Şüphesiz, benim kullarımın üzerinde bir yetkin yoktur. Ancak azgınlardan sana tabi olanlar hariç.

43 - Şüphesiz cehennem elbette hepsinin buluşma yeridir.

44 - Onun yedi kapısı vardır. Her kapı için onlardan ayrılmış bölük vardır.

45 - Şüphesiz sakınanlar cennetlerde ve pınar başlarındadır.

46 - Oraya selametle korkusuzca girin.

47 - Biz onların göğüslerindeki kını sökmüşüzdür, karşılıklı tahtlar üzerinde kardeşler olarak.

42- “Şüphesiz benim kullarımın üzerinde bir yetkin yoktur. Ancak azgınlardan sana tabi olanlar hariç”. Bu da İblis'i yaptığı istisna da tasdik etmekte ve ihlaslılara saygı göstermesinde durumun değiştiğini bildirmektedir. Bir de maksat onların masum olduklarını şeytanın pençesinden kurtulduklarını açıklamaktır. Ya da Allah'ın ihlaslı olmayan kullarına yetkisi olduğu vehmini yalanlamaktır. Çünkü onun en çok süsleyeceği şey teşvik etmek ve karıştırmaktır. Niteki şöyle demiştir: “Benim sizin üzerinizde bir otoritem yoktu; ancak ben çağırdım, siz de geldiniz” (İbrahim: 22). Buna göre istisna münker olur. Birinciye göre de müstesnanın müstesna minh'ten daha az olması şart koşanların görüşleri reddedilmiş olur. Çünkü o zaman istisna çelişmiş olur.

43- “Şüphesiz cehennem elbette onların buluşma yeridir” azgınların yahut onlara uyanların “hepsinin” bu da mevidühüm'deki zarfı tekittir ya da hâldir, amili de mevid'dir, eğer onu müevvel mastar

bul edersen, amili de izafetteki manadır, eğer onu ism-i mekân kabul edersen, çünkü o amel etmez.

44- “Onun yedi kapısı vardır” girecekleri kapısı, çünkü çok kalabalıklardır ya da katları vardır, şeytana uymadaki derecelerine göre oraya girerler. Adları şöyledir: Cehennem, Leza, Hutama, Saîr, Sakar, Cahim ve Haviye. Belki sayı verilmesi tehlikeli şeylerin hislere meyil ve şehvet kuvveti ile gazap kuvvetine bağlılıkla sınırlı olmasındandır ya da cehennem halkının yedi grup olmasındandır. **“Her kapı için onlardan ayrılmış bir bölük vardır”**. En üstü günahkâr müminlere, ikincisi Yahudilere, üçüncüsü Hristiyanlara, dördüncüsü Sabiilere, beşincisi Mecusilere, altıncısı müşriklere, yedincisi de münafıklara tahsis edilmiştir. Ebu Bekir zamme ile “cüzün” okumuştur, “cüzzün” de okunmuştur ki hemze hazf edilmiş, harekesi ze’ye verilmiş, sonra da üzerinde şedde ile vakf edilmiş, sonra vasl’a vakf rolü verilmiş olur. “Minhüm” de ondan ya da zarftaki gizli zamirden haldir, “maksum”dakinden değildir. Çünkü sıfat mevsufundan öncekinde amel etmez.

45, 46- “Şüphesiz sakınanlar” ona küfürde ve çirkin şeylere uyanlardan, çünkü diğerleri bağışlanmıştır **“cennetlerde ve pınar başlarındadır”** her biri için bir cennet ve bir pınar vardır ya da herkes için bunlardan çok vardır, mesela şu ayetler gibi: **“Onun huzurunda durmaktan korkan için iki cennet vardır”** (*Rahman: 46*) ve **“onlardan başka iki cennet daha vardır”** (*Rahman: 62*) ve **“takva sahiplerine va’dolunan cennetin misali şöyledir. Onda tadı bozulmamış su ırmakları vardır”** (*Muhammed: 15*). Nafi, Ebu Amr ve Hişam ayn’ın zammı ile uyun, diğerleri ise kesri (iyun) okumuşlardır. **“Üdhuluha (girin oraya)”** onlara öyle denilir, katı’ hemzesi ve hı’nın kesri ile üdhiluha da okunmuştur ki o zaman mazi meçhul olur, uyun’daki tenvin de bozulmamış olur. **“Selamtle”** sağ salim ya da selamla karşılanarak **“korkusuzca”** afetlerden ve yok olmaktan.

47- “Söküp attık” dünyada kalplerini uzlaştırmakla ya da cennette gönüllerini hoş etmekle **“gönüllerindeki kini”** dünyada olan buğzu. Hazreti Ali radiyallahu anh’ten: Umarım ben, Osman, Talha ve Zübeyr onlardanız. Ya da cennet derecelerini ve yakınlık mertebelerini kıskanmaktan beri kılınmışlardır. **“İhvanen”** bu da “cennatin”deki zamirden yahut “üdhulha”daki failden yahut “aminin”deki zamirden veyahut ona muzaf olanın zamirinden hâldir, amili de izafetteki manadır. **“Ala sürürin müteakabilin”** de öyledir. İkisinin de ihvanen’e sıfat yahut zamirinden hâl olması da caizdir, çünkü mütesâffîn manasındadır, mutekabilin’in alâ sürürin’deki zarf-ı müstekar’dan hâl olması da caizdir.

لَا يَمْسُهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ١٨
 نَبِيٌّ عَبْدِي أَيُّبَى أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ١٩ وَأَنَّ عَذَابِي
 هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ٢٠ وَنَبِّئُهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ٢١
 إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ٢٢ قَالُوا
 لَا تَوَجَّلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ٢٣ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى
 أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ٢٤ قَالُوا بَشَرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ
 مِنَ الْقَانِطِينَ ٢٥ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ٢٦

48 – Orada onlara bir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan kaçacak da değiller.

49 – Kullarıma haber ver ki, şüphesiz ben, evet ben çok bağışlayanım, çok esirgeyenim.

50 – Ve şüphesiz benim azabım, o çok acıklı azaptır.

51 – Onlara İbrahim’in misafirlerinden haber ver.

52 – Hani, onun huzuruna girmişler de: Selam, demişlerdi. O da şüphesiz biz, sizden korkuyoruz, demişti.

53 – Korkma, dediler, şüphesiz biz seni çok bilgili bir oğulla müjdeliyoruz.

54 – Dedi: Bana ihtiyarlık dokunmuşken mi beni müjdeliyorsunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?

55 – Dediler: Seni hak ile müjdeliyoruz. Artık sen de umut keserlerden olma.

56 – Dedi: Sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden ümitsiz keser?

48- “Onlara orada bir yorgunluk dokunmaz” yeni söz başıdır da ikinci hâldir yahut müteakibin’deki zamirden haldir. “Ve onlar oradan çıkacak değiller” çünkü nimet ölümsüzlükle tamam olur.

49; 50- “Kullarıma haber ver ki, şüphesiz ben, evet ben çok bağışlayanım, çok esirgeyenim ve şüphesiz benim azabım, o çok acı olandır”. Bu da geçen vaat ve tehdidin özeti ve onun tespiti gibidir.

Bağışlanmanın zikredilmesinde şuna delil vardır ki müttakilerden sadece küçük ve büyük günahlardan sakınanları murat etmemiştir (çünkü küçükler aftır). Zatını azapla değil de bağışlama ve rahmetle nitelemesi de va'di tercihtir ve onu tekittir.

51; 52- “Ve nebbi’hüm (onlara İbrahim’in misafirlerinden haber ver)” bunun “nebbi’ ibadiy”e atfında ibret alanlar için azap ve tehdidin gerçekleştiği görülmektedir. **“Hani onun huzuruna girmişler: Selam, demişlerdi”** yani selamün aleyküm demişlerdi. **“O da: Şüphesiz biz, sizden korkuyoruz”** demişti. Çünkü onlar izinsiz ve zamansız içeri girmişlerdi ya da onlar ikramdan yemek istememişlerdi. Vecd kötülük beklentisi ile içteki rahatsızlıktır.

53- “Kalu la tavcel (onlar da: Korkma, dediler)”. “La te’cel” ve evcele’den “la tucel” vacelehu’dan ve evcelehi manasına “la tüvancel” de okunmuştur. **“Şüphesiz biz seni müjdeliyoruz”** bu da yeni söz başıdır, korkma yasağının gerekçesi gibidir. Çünkü müjde verenden korkulmaz. Hamze beşr kökünden “nebsürüke” okunmuştur. **“Bir oğlan çocuğu ile”** o da İshak aleyhisselam’dır, çünkü “onu İshak’la müjdeledik” (*Saffat: 112*) demiştir. **“Bilgili”** buluğa erdiği zaman bilgili olacaktır.

54- “Dedi: Bana ihtiyarlık dokunmuşken mi beni müjdeliyorsunuz?” yaşının ilerlemesiyle çocuğunun olmasına şaşırmıştır ya da bu gibi durumda müjdeyi hoş görmemiştir. **“Beni ne ile müjdeliyorsunuz?”** sözü de öyledir. Yani beni hangi şaşılacak şeyle müjdeliyorsunuz? Ya da ne ile müjdeliyorsunuz? Çünkü akla sığmayacak şeyle müjdelemek anlamsızdır. İbn Kesir Kur’an’ın her yerinde şeddeli meksur nun ve cemi nun’unu vikaye nun’una idgam ederek okumuştur. Nafi de cemi nun’unu hafz ederek şeddesiz nun’un kesri ile okumuştur ki aynı cinsten iki harfin yan yana gelmesini dile ağır görmüş ve vikaye nun’unun ye’ye delaleti ile yetinmiştir.

55; 56- “Dediler: Seni hak ile müjdeliyoruz” mutlaka olacak şeyle yahut içinde karışıklık olmayan kesin bilgi ile veyahut hak olan bir yolla ki o da Allah Teala’nın: **“Artık sen de ümit kesenlerden olma”** kavidir. Çünkü Allah Teala ana baba olmadan insan yaratmaya kadirdir, artık pirifani bir ihtiyarla bir koca karıdan nasıl taaccüp edilir? İbrahim aleyhisselam’ın şaşması adet itibarı ile, kudret itibarı ile değil. Bunun içindir ki: **“Sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden ümit keser?”** demiştir. Yani marifet yolunu şaşıranlardan başkası demektir ki onlar Allah’ın rahmetinin genişliğini ve ilim ve kudretinin kemalini bilmezler. Nitekim: **“Allah’ın rahmetinden ancak kafirler ümit keser”** (*Yusuf: 87*) demiştir. Ebu Amr ile Kisai nun’un kesri ile “yaknitü” okumuşlardır. Zam ile de okunmuştur ki mazisi feth ile kanata’dır.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى
 قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمَنْجُوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾
 إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ
 الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا
 كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾

57 – Dedi: Ey elçiler, işiniz / mesele nedir?

58 – Dediler: Şüphesiz biz, günahkârlar topluluğuna gönderildik.

59 – Ancak Lut ailesi hariç: Şüphesiz biz onların hepsini kurtaracağız.

60 – Ancak karısı hariç. Onun şüphesiz geride kalanlardan olduğunu takdir ettik.

61 – Elçiler Lut ailesine gelince,

62 – Lut: Şüphesiz sizler tanınmamış bir topluluksunuz, dedi.

63 – Dediler: Hayır, biz sana onların şüphe ettikleri şeyi (azab) getirdik.

64 – Sana hakkı getirdik. Şüphesiz biz, doğru söylüyoruz.

57- “Dedi: Ey elçiler, mesele nedir?” yani müjdenin dışında ne i gönderildiniz? Belki de tek maksadın müjde olmadığını anlamış çünkü onlar birkaç kişi idiler, hâlbuki müjdenin kalabalık sayıya ihtiyacı yoktur. Bunun içindir ki Zekeriya ve Meryem’in müjdelerinde t müjdeci ile yetinilmiştir. Ya da onlar konuşma sırasında müjde ve mişlerdir ki korkusu gitsin. Eğer tek maksat o olsa idi, önce onun başlardı.

58; 59; 60- “Dediler: Şüphesiz biz, günahkârlar toplumuna gönd rildik” yani Lut kavmine “ancak Lut ailesi hariç” eğer istisna kavir den olursa munkatı olur, çünkü onlar günahkârlıkla nitelenmişlerd Eğer istisna “mücrimin”deki zamirden olursa, muttasıl olur. Kavi de gönderilme de günahkârları ve Lut ailesinden ona inananları içi alır. Mana da şöyle olur: Biz Lut kavmine gönderildik, ancak onla

dan Lut ailesi hariçtir, günahkârları helak edelim ve Lut ailesini kurtaralım. **“Şüphesiz biz onların hepsini kurtaracağız”** kavli de bunu gösterir. Yani kavmin azabından kurtaracağız. Bu da istisna muttasıl olursa yeni söz başıdır, munkatı olursa da Lut ailesine bağlıdır ve lakin'in haberi yerindedir. Buna göre **“ancak karısı hariç”** kavlinin Lut ailesinden veya onlara raci zamirden istisna olması caizdir. Birinciye göre ancak zamirinden hal olur, çünkü iki hüküm farklıdır. Meğerki **“inna lemneccuhum”** kavli itiraz cümlesi ola. Hamze ile Kisai şeddesiz olarak **“lemüncuhum”** okumuşlardır. **“Onun şüphesiz geride kalanlardan olduğunu takdir ettik”** helak olması için kafirlerle beraber kalanlardan. Ebu Bekir, Asım'dan burada ve Neml'de şeddesiz olarak **“kaderna”** okuduğunu rivayet etmiştir. Talik (amel etmeme) efâl-i kuluba has olduğu halde kadderna'nın amelden alıkonulması, onu da ilim manasını içermesindendir. **“Kadderna'nın kulna manasına verilmesi de caizdir, çünkü kaza manasına takdir kavl (söz) manasıdır.** Aslı da bir şeyi başka bir şeyin miktarı kadar yapmaktır. Takdir Allah'ın işi olduğu halde elçilerin onu kendilerine nispet etmeleri Allah'a yakın olup has kullarından olmalarındandır.

61; 62- **“Elçiler Lut ailesine gelince, sizler tanınmamış bir topluluksunuz, dedi”** gözüm sizi ısırmıyor ve içim rahat etmiyor, korkarım bana bir kötülük edersiniz.

63; 64- **“Onlar da dediler: Hayır biz sana onların şüphe ettikleri şeyi getirdik, dediler”** yani biz seni üzme için gelmedik, bilakis seni sevindirmek ve düşmanına karşı yüreğini soğutmak için geldik, o da onları tehdit edip de onların da şüphe ettikleri şeydir, azaptır. **“Sana hakkı getirdik”** kesin azabı **“Şüphesiz biz doğru söylüyoruz”** sana verdiğimiz haberde.

فَاسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ
 وَلَا يَلْمِزُكَ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا
 إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾
 وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قُلْ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضِيفَى
 فَلَا تَفْضَحُونَّ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾
 قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾
 قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي
 سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

65 – Aileni gecenin bir kısmında yürüt. Sen de arkalarını izle. İ nizden kimse arkasına bakmasın. Emrolduğunuz yere gidin.

66 – Ona, şu emri vahyettik ki, şüphesiz onların arkası, saba girerlerken kesilmiş olacaktır.

67 – Şehir halkı sevinerek geldiler.

68 – Lut dedi: Şüphesiz bunlar benim misafirlerimdir. Beni re etmeyin.

69 – Allah’tan korkun, beni hor düşürmeyin.

70 – Dediler: Seni alemlerden men etmedik mi (kimsenin işi karışma, demedik mi)?

71 – Lut dedi: İşte bunlar, benim kızlarım, eğer bir şey yapaca sanız?

72 – Hayatına andolsun ki, şüphesiz onlar sarhoşlukları için bocalıyorlar.

65- “Aileni yürüt” onları gece götür. Hicaz’lı iki kurra sera’dan ş tirerek hemze-i vasl ile okumuşlardır ki aynı manayadır. Seyr’den şeklinde de okunmuştur. “Gecenin bir kısmında” bir bölümünde c mektir. Sonunda da denilmiştir, Şiir:

(Kadın), kapıyı aç, yıldızlara bak;

Sonunda karanlık geceden kaç bölüm kalmıştır?

“**Sen de arkalarını izle**” arkalarında ol, kaçanı çevirir, kalanı hızlandırır ve hallerinden haberdar olursun. “**İçinizden kimse arkasına bakmasın**” aksi takdirde dayanamayacağı azabı görür yahut onların başına gelen musibet kendisine de gelir ya da hiçbiriniz dönmesin, bir maksatla geri kalmasın; ona azap dokunur. Şöyle de denilmiştir: Geriye bakmaktan men edilmeleri kendilerini hicrete hazırlamak içindir. “**Emrolunduğunuz yere gidin**” yani Allah’ın gitmenizi emrettiği yere ki o da Şam yahut Mısır’dır. Haysü zarf-ı mekân olduğu için vamdü ve tü’merun’da fi’ye ihtiyaç duyulmamıştır.

66- “**Ve kadayna ileyhi**” ona şöyle kesin vahyettik, bunun içindir ki “ila” ile geçişli kılınmıştır “**zalikel emre (şunu)**” bu da kapalıdır, “**enne dabire haulai maktuun (şüphesiz onların arkası sabaha çıkarlarken kesilmiştir)**” kavli onu tefsir etmektedir ve ondan bedel olarak mahallen mansuptur. Bu da işi önemsetmek ve büyütme içindir. Kesr ile yeni söz başı olarak “inne” de okunmuştur, mana da, onların kökleri kazılacak, öyle ki bir fert kalmayacaktır, demektir. “**Musbihin (sabaha girerlerken)**” bu da haulai’den veyahut maktuun’daki zamirden halidir. Çoğul olması da mana itibarı ile. Çünkü dabire haulai, mübidi-ne haulai demektir.

67; 68- “**Şehir halkı**” Sodom’lular “**sevinerek geldiler**” Lut’un misafirlerine göz dikerek. “**Lut dedi: Şüphesiz bunlar benim misafirlerimdir. Beni rezil etmeyin**”. Misafirlerini rezil ederek, çünkü misafiri rezil edilen kendisi de rezil edilmiştir.

69; 70- “**Allah’tan korkun**” fahiş şeyler işlemede, “**beni hor düşürmeyin**” onların yanında. Tuhzuni hizzy’den gelir ki horluktur ya da hizaye’den gelir ki o da utanmaktır, beni utandırmayın demek olur. “**Onlar da: Başkalarının işine karışma demedik mi, dediler?**” Kimseyi koruma, aramıza girme. Çünkü onlar herkese tecavüz ederlerdi, Lut da elinden geldiği kadar onlara mani olurdu. Yahut da kimseyi misafir etme, konuk yapma demedik mi, dediler?

71; 72- “**Lut dedi: İşte bunlar benim kızlarım**” kavminin kadınlarını kastediyordu, çünkü her ümmetin peygamberi onların babaları yerindedir. Bunda daha başka mülahazalar da vardır ki onlar Hud suresinde zikredilmiştir. “**Eğer bir şey yapacaksınız?**” ihtiyaç görecekseniz ya da benim dediğimi yapacaksınız. “**Leamrûke (hayatına andolsun ki)**” muhatabın hayatına kasemdir, muhatap da bu yeminde Peygamber aleyhisselam’dır. Lut aleyhisselam’dır da denilmiştir. Bunu ona melekler dediler, takdiri de leamrûke kasemi demektir. Bu da ömür lafzında başka bir lügattir, hafif olması için özellikle kasemde

böyle kullanılmıştır. Çünkü dilde çok dolaşmaktadır. “Şüphesiz onlar sarhoşlukları içinde” azgınlıkları içinde yahut akıllarını başlarında almış şehvet baskısı altındadırlar ki onlara işaret edilen doğruyu eğriyi ayıramaz hale gelmişlerdir, “bocalıyorlar” şaşırıyorlar; artık n sihatini nasıl dinlerler. Şöyle de denilmiştir: Zamir Kureyş’e racid cümle de itiraziye dir.

فَاخَذَتْهُمْ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَلَيْهِمْ
سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجْرَةً مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾
وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا
لِبَائِمٍ مُبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسِلِينَ ﴿٨٠﴾ وَاتَّبَعُوا
آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ
يُبُوتًا أَمِينٍ ﴿٨٢﴾ فَآخَذَتْهُمْ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا
أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

73 – Onları ısrak vaktinde (güneş doğarken) o ses tuttu.

74 – Oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine ateşte pişmiş cürdelerden taş yağdırdık.

75 – Şüphesiz bunda ferasetli olanlar için açık deliller vardır.

76 – Şüphesiz o, açık yol üzerindedir.

77 – Şüphesiz bunda müminler için ibret vardır.

78 – Şüphesiz Eyke halkı gerçekten zalimlerdi.

79 – Biz de onlardan intikam aldık. Bu ikisi açık yol üzerindedir.

80 – Andolsun, Hicr halkı da Peygamberleri yalanladı.

81 – Onlara ayetlerimizi verdik; onlarsa ondan yüz çevirdiler.

82 – Dağlardan güvenli evler yontuyorlardı.

83 – Sabaha girerlerken kendilerini o ses yakaladı.

84 – Kazandıkları şeyler onlardan hiçbir şey savmadı.

73; 74- **“Onları o ses tuttu”** yani korkunç ve helak edici ses. Cebrail'in sayhası (haykırması)dır da denilmiştir **“güneş doğarken”** güneşin doğma vaktine girerlerken. **“Oranın üstünü”** yani şehrin yahut köylerin üstünü **“altına getirdik”** ters döndü. **“Üzerlerine ateşte pişmiş çamurdan taş yağdırdık”** taşlaşmış çamurdan ya da üzerinde sicil yazısı bulunan çamur demektir. Bunların geniş açıklaması Hud suresinde geçmiştir.

75; 76; 77- **“Şüphesiz bunda ferasetli olanlar için açık deliller vardır”** ileri görüşlü, sağlam düşünenler için, öyle ki onlar ipucundan bir şeyin gerçeğini anlarlar. **“Şüphesiz o,”** şehir yahut köyler **“açık yol üzerindedir”** insanların geçtiği ve kalıntılarını gördükleri işlek yol üzerindedir. **“Şüphesiz bunda müminler için ibret vardır”** Allah'a ve Resul'üne iman edenler için.

78; 79- **“Şüphesiz Eyke halkı zalimlerdi”** bunlar Şuayb kavmidir ki onlar ormanlık bir bölgede yaşarlardı. Allah onlara Şuayb'i gönderdi, ona inanmadılar, onlar da gölgelik azabı (kara bulutla) helak edildiler. Eyke sık ağaçlık yer demektir. **“Biz de onlardan intikam aldık”** helak etmekle **“bu ikisi”** Sodom ile Eyke. Şöyle de denilmiştir: Eyke ile Medyen, çünkü bu ikisine gönderilmişti. Birinin zikredilmesi ötekini de akla getirir. **“Lebiimamin mübin (açık yol üzerindedir)”** imam uyulan şeye denir. Levh-i Mahfuz'a ve şakula da imam denir, çünkü onlar da uyulan şeylerdir.

80; 81- **“Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanladı”**. Yani Semud kavmi Salih'i yalanladılar. Peygamberler'den birini yalanlayan hepsini yalanlamış olur. Peygamberler tabirinden Salih'in ve beraberiindeki müminlerin murat edilmesi de caizdir. Hicr de Medine – Şam arasında oturdukları bölgedir. **“Onlara ayetlerimizi verdik; onlarsa ondan yüz çeviriyorlardı”**. Peygamberlerine indirilen kitabın ayetlerini kast ediyor ya da dişi deve, su içmesi ve süt vermesi yahut da onlara getirdiği deliller murat ediliyor.

82; 83; 84- **“Dağlardan güvenli evler yontuyorlardı”** sağlam olduğu için devrilmekten, hırsızların delmesinden ve düşmanların tahribinden emin idiler. Ya da aşırı gafletlerinden dolayı azaptan emin idiler veyahut dağların onları koruyacağını sanıyorlardı. **“Sabaha girerlerken onları o ses tuttu, kazandıkları şeyler onlardan hiçbir azabı savmadı”** yaptıkları sağlam evler, mal ve imkânları hiçbir işe yaramadı.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ
لَآتِيَةٌ فَاصْغَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ
الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ
الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا
مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ
إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

85 – Gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki şeyleri ancak hak ile yarattık. Şüphesiz kıyamet muhakkak gelecektir. Onlardan güzel yüz çevir.

86 – Şüphesiz Rabbin o her şeyi yaratan, her şeyi bilendir.

87 – Andolsun, sana yedi tekrarlanan ayeti ve Kur'an-ı Azın verdik.

88 – Onlardan bazı sınıfları yararlandığımız şeylere sakın gıdıkme ve onlara üzülme. Müminlere kanadını ger.

89 – De ki: Şüphesiz ben apaçık uyarıcıyım.

85; 86- “Gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki şeyleri ancak hak ile yarattık” hakla ilişkili, sürekli fesada ve devamlı şerre uygun düşmeyen bir hak olarak yarattık. Bunun içindir ki hikmet; bu gibilerin hırlak edilmesini ve fesatlarının yeryüzünden silinmesini iktiza etmiştir. “Şüphesiz kıyamet mutlaka gelecektir” Allah seni inkar edenlerden intikam alacaktır. “Onlardan güzelce yüz çevir” intikamda acele etme, onlara toleranslı ve ağır başlı olarak muamele et. Bunun kıyamet ayetiyle mensuh olduğu da söylenmiştir. “Şüphesiz Rabbin o her şeyi yaratan” seni de onları da o yarattı, senin idaren de onların idare de onun elindedir “her şeyi bilendir” senin halini de onların hali de bilir. Aranızda hüküm vermesi için tek güveneceğin odur ya da seni yaratan ve size yararlı olan şeyi bilen odur. Yüz çevirmenin bugün için iyisi olduğunu bilmektedir. Hazreti Osman ve Übey radiyallahu

anhuma'nın Mushaflarında "hüvel halıku" şeklindedir, bu kalıp azada çoğa da müsaittir, hallak ise yalnız çoğu ifade etmek içindir.

87- "Velekad ateynake seb'en minel mesani (sana yedi ayeti verdik)" yedi ayet Fatih'dir. Yedi sure olduğu da söylenmiştir ki onlar uzun surelerdir, yedincisi de Enfal ile Tevbe'dir, çünkü o ikisi bir sure hükmündedir. Bunun içindir ki aralarına besmele yazılmamıştır. Tövbe suresi de denilmiştir, Yunus yahut yedi hamimler de denilmiştir. Yedi sahife yani Kur'an'ın yedi bölümü de denilmiştir. **"Tekrarlanan"** bu da yediyi açıklamaktadır. Mesani tesniyeden yahut senadan gelir. Çünkü bütün bunların okunuşu ve lafızları tekrar edilir yahut kıssaları ve öğütleri demektir. Belagat ve icaz bakımından da çift dikişlidir. Allah'a büyük sıfatları ve güzel isimleriyle layık olduğu şekilde sena edilir. Mesani'den Kur'an'ın veyahut Allah'ın bütün kitaplarının murat edilmesi de caizdir. O zaman "min" bazı manasını ifade eder. **"Ve Kur'an-ı Azim'i verdik"** eğer yediden ayetler ve sureler murat edilirse, kül (bütün) parçaya ya da genel özele atfedilmiş olur. Eğer ondan yedi bölüm murat edilirse iki sıfattan biri diğerine atfedilmiş olur.

88- "Sakın gözlerini dikme" isteyen biri gibi bakma **"onlardan bazı sınıfları yararlandığımız şeylere"** kafir sınıflarına, çünkü o, sana verilenin yanında çok değersiz kalır. Çünkü seninki bizzat istenen ve devamlı zevklere götüren bir kemaldir. Ebu Bekir radiyallahu anh rivayetinde şöyle denilmiştir: Kime Kur'an verilir de birine dünyadan kendisine verilenden daha üstünü verildiğini zannederse büyüğü küçültmüş ve küçüğü büyüttmüş olur. Rivayete göre Efendimiz aleyhissalatu vesselam Ezruat mevkiinde Kurayza oğulları ile Nadiyr oğullarının yedi kervanı ile karşılaştı. Yükleri arasında çeşitli kumaşlar, kokular (esanslar), mücevherler ve diğer ticaret eşyası vardı. Müslümanlar: Bu mallar bizim olsaydı güçlenirdik ve Allah yolunda sarf ederdik, dediler. Efendimiz onlara: Size yedi ayet verilmiştir ki onlar bu yedi kervandakilerden daha hayırlıdır, dedi. **"Onlara üzülme"** iman etmediler, diye. Onların dünyalıklardan istifade edenler olduğu da söylenmiştir. **"Müminlere kanadını ger"** onlara mütevazı ve yumuşak davran.

89- "De ki: Şüphesiz ben apaçık uyarıcıyım" açıklama ve delille sizi uyarıyorum ki iman etmediğiniz takdirde size Allah'ın azabı inecektir.

كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾
 الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَّكَ لَتَسْتَخِفَّنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾
 عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ
 عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ
 مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ
 صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾

90 – Paylaşanlara indirdiğimiz gibi.

91 – Onlar ki Kur'an'ı parça parça yaptılar.

92 – Rabbine andolsun ki, onların hepsine soracağız.

93 – Yaptıkları şeyleri.

94 – Emrolunduğun şeyle başlarını ağrıt. Müşriklerden yüz çevir.

95 – Alay edenlere karşı biz sana yeteriz.

96 – Onlar ki Allah'la beraber başka bir ilah kılıyorlar; ileride b
lecekler.

97 – Andolsun, onların dediklerinden göğsünün daraldığını b
liyoruz.

90- “Kema enzelna (paylaşanlara indirdiğimiz gibi)” onlara indir
dirdiğimiz azap gibi. Bu da nezir'in mefulunun sıfatıdır, onun yer
ne geçmiştir. Paylaşanlar da on iki kişidir ki bunlar hac mevsimiri
de Mekke'nin giriş yerlerini tuttular, insanları Resulullah sallallah
aleyhi ve sellem'den nefret ettirmek istiyorlardı. Allah Teala da onla
Bedir savaşında helak etti. Ya da onlar Salih aleyhisselam'a gece ba
kını yapmayı planlayanlardır. Bunun mahzuf mastarın sıfatı oldu
ve onu da “velekağ ateynake” kavlinin gösterdiği söylenmiştir. Çünk
mana şöyledir: Sana indirdik, paylaşanlar da ehl-i kitap'lardır.

91; 92; 93- “Onlar ki Kur'an'ı parça parça yaptılar” inatlarında
şöyle dediler: Bazısı haktır, Tevrat'a ve İncil'e uymaktadır, bazı
batıldır, onlara uymamaktadır. Ya da onu şiir, sihir, kehanet ve öncek
lerin msassalları diyerek bölümlere ayırdılar ya da onlar ehl-i kitap'

ki kitaplarının bir kısmına iman ettiler, bir kısmını da inkar ettiler. Bu durumda Kur'an onların kitaplarından okunan parçalardır. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem için teselli ve "latemüddenne" kavli de onu tekit eden ara cümle. "Ellezine caalul kur'ana ıdiyn" Kur'an'ı parçalara ayırdılar, ıdiyn, ida'nın çoğuludur, aslı ıdve'dir, adeş şate koyunu parçalara ayırmaktan gelir. "Fi'let" vezninde olduğu da söylenmiştir ki adahtuhu'dan gelir, birine iftira ve bühtan etmektir. Hadiste şöyle gelmiştir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem adihe'ye ve müsta'dihe'ye lanet etmiştir. Bu da büyü yapan ve yaptırandır. İdiyn, sihirler manasınadır da denilmiştir. İkrime de, ıdah sihirdir, demiştir. Cem-i salim şeklinde çoğul yapılması hafz edileni telafi etmek içindir. Mevsul da sılası ile beraber muktesimin'in sıfatıdır ya da müptedadır, haberi de "feve rabbike..." dir. **"Rabbine andolsun ki, onlara yaptıkları şeyleri soracağız"** paylaşımlarını yahut Kur'an sihirdir, demelerini ki onlara cezalarını vereceğiz. Bunun genel olup yaptıkları bütün küfür ve isyanlar olduğu da söylenmiştir.

94- "Fasda' bima tu'mer (emrolunduğun şeyle başlarını ağrı)" onu açığa vur, bu da sadaa bilhucceti deyiminden gelir ki delili açıkça ifade etmektir ya da emrolunduğun şeyle hak ile batılı ayır, demektir. Aslı açıklamak ve ayırmaktır. "Ma" da ya mevsuledir, raci zamiri mahzuftur ki bima tü'meru bihi mineş şerayi (emrolunduğun şeriatları açıkla demektir). **"Müşriklerden yüz çevir"** dediklerine aldırış etme.

95- "Alay edenlere karşı biz sana yeteriz" onları bastırmak ve helak etmekle. Şöyle de denilmiştir: Kureyş eşrafından beş kişi, Velid bin Muğire, As bin Vail, Adiy bin Kays, Esved bin Yağus ve Esved bin Muttalib Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e çok eziyet eder ve onunla dalga geçerlerdi. Cebrail aleyhisselam, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: Onların hakkından gelmekle emrolundum, dedi ve Velid'in bacağına işaret etti; o da bir ok yapanın yanından geçti, eteğine bir ok dolandı, kibrinden almak için eğilmedi, o da ökçesinden bir damara değdi, öldü. As'ın da ayak tabanına işaret etti, ona da bir diken battı, ayağı şişti, sonunda değirmen taşı gibi oldu, o da öldü. Adiy bin Kays'in de burnuna işaret etti, o da kan sümükürerek öldü. Esved bin Abdi Yağus'a da işaret etti, o da bir ağacın altında oturuyordu, başını ağaca vurarak ve yüzünü dikenlere sürerek ölüp gitti. Esved bin Muttalib'in de gözlerine işaret etti, o da kör oldu.

96; 97- "Onlar ki Allah'la beraber başka bir ilah kılıyorlar; ileride bilecekler" iki dünyada akibetlerini bilecekler. **"Andolsun, onların dediklerinden göğsünün daraldığını biliyoruz"** şirklerinden, Kur'an'a dil uzatmalarından ve seninle alay etmelerinden dolayı.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ

مِنَ السَّاجِدِينَ ۝ ۹۸ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ۝ ۹۹

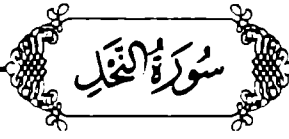
98 – Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol.

99 – Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

98; 99- “Hemen Rabbini hamd ile tesbih et” başına gelen şeyler için tesbih ve hamd ederek Allah'a sığın, sana yeter ve sıkıntını deder ya da seni hakka hidayet ettiği için hamd ederek onların dedikleri şeylerden tenzih et. **“Secde edenlerden ol”** namaz kılanlardan. Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem başı dara düştüğü zaman hemen namaza koşardı. **“Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et”** yani ölüm gelinceye kadar demektir. Çünkü onun her mahluka gelmesi kesindir. Mana da hayatta olduğun sürece ona ibadet et, ibadetini bir an aksatma demektir.

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Hicr suresini okursa muhacirlerin, Ensar'ın ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile alay edenlerin sayısı kadar onarı ecri olur.

16 / NAHL SURESİ

Mekke'de inmiştir, ancak sonundan üç ayet hariç.

128 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ① يَزِيلُ
 الْمَلَكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا
 أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ② خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ
 تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ③

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Allah'ın emri geldi; artık onu acele istemeyin. O, onların şirk koştuıkları şeylerden münezzehtir, yücedir.

2 – Kendi emrinden melekleri Ruh ile kullarından dilediğine indirir, şöyle uyarın diye: Gerçek şu ki, benden başka İlah yoktur; öyleyse benden korkun.

3 – Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Onların ortak koştuıkları şeylerden yücedir.

1- “Allah'ın emri geldi; artık onu acele etmeyin” onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kıyametin kopması ile ilgili olarak tehd ettiği şeyi veya Allah Teala'nın onları helak etmesini – nitekim Bedir'e etmişti – alay ederek ve yalanlayarak acele ister ve: Eğer dediği doğru olsa bile putlar bize şefa'at eder ve bizi ondan kurtarır, derlerdi; ay bunun üzerine indi. Mana da şöyledir: Va'dedilen şey gerçekleşmiş değildir; çünkü olması kesindir. Öyleyse gerçekleşmesini acele etmeyi Çünkü onda sizin için hayır yoktur, ondan halas da olamazsınız. “onların şirk koştuıkları şeylerden münezzehtir, yücedir” aziz ve cülil olan Allah ortağı olup da yapmak istediğine engel olmasından bu olduğunu açıkladı. Hamze ile Kisai “fela testa'ciluh”a uyması için (tüşrikun) okumuşlardır. Kalanlar ise hitap üslubunu değiştirir ya da hitabın müminlere yahut hem onlara hem de başkalarına hitap etmesi nedeniyle ye ile okumuşlardır. Çünkü rivayete göre “eta emruhî” ayeti inince Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem sıçradı, insan başlarını göğe kaldırdılar, bunun üzerine “acele etmeyin” kavli indi.

2- “Melekleri Ruh ile indirir” vahiy veyahut Kur'an ile, çünkü cahillikle ölen kalpleri diriltir ya da o dinde ruhun cesetteki yerini

durmaktadır. Onu bunun arkasından zikretmesi Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in vaat ettiği şeyin gerçekleşeceğini ve yakın olduğunu bildiğine işaret içindir ve özel olarak nasıl bildiğini garipsemelerini bertaraf etmek içindir. İbn Kesir ile Ebu Amr enzele'den getirerek "yünzilü" okumuşlardır. Yakup'tan da aynısı ve yine ondan tetenezzelü manasına "tenezzelü" okuduğu da rivayet edilmiştir. Ebu Bekir de tenzil babından meçhul muzari kalıbı ile "tünezzelü" okumuştur.

"Emrinden" emri ile ve onun için demektir **"kullarından dilediğine"** elçi edinmek istediğine indirir. **"Şöyle uyarın diye"** en enziru, bien enziru demektir ki bildirin manasıdır. Bu da nezertü bikeza'dan gelir ki bilmektir. **"Gerçek şu ki benden başka ilah yok; öyleyse benden korkun"** ya da kafir ve asileri, benden başka ilah olmamakla korkutun. "Benden korkun" bu da esas maksadı duyurmak için onlara hitaptır. "En" müfessiredir, çünkü ruh kavlı (söylemek) manasını içeren vahiy manasıdır ya da mastariyedir, ruhtan bedel olarak mahallen mansuptur ya da harf-i cerin hazfı ile mansuptur yahut da enne'den tahfif edilmiştir. Ayet vahyin melekler aracılığı ile indiğine ve esas maksadın da ilim kabiliyetinin kemal derecesi olan tevhid olduğuna vurgu yapmakta, amel gücünün zirvesi olan takva emrine işaret etmekte ve peygamberliğin Allah vergisi olduğuna dikkat çekmektedir. Ondaki sonraki ayetler de onun birliğinin delilidir; şöyle ki onlar Allah Teala alemin asıllarını ve ferilerini hikmet ve maslahata uygun olarak var edendir. Eğer bir ortağı olsa idi o da bunlar gibi yapardı, o zaman da birbirlerine mani olurlardı.

3- **"Gökleri ve yeri hak ile yarattı"** onları belli miktar ve şekilde, farklı konum ve sıfatlarda var etti, hikmetiyle de özellik verdi. **"Onların ortak koştukları şeyden yücedir"** o ikisinden şirk koştukları şeyden yahut varlık veya devamında o ikisine muhtaç olan şeylerden veyahut o ikisini yaratmağa gücü yetmeyen şeylerden ortak koştuklarından demektir. Bunda kusursuz Allah'ın nesne cinsinden olmadığına delil vardır.

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ
 مُبِينٌ ④ وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا
 تَأْكُلُونَ ⑤ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرْجَوْنَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ⑥
 وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغَيْهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ
 إِنَّ رَبَّكُمْ لَرؤُوفٌ رَّحِيمٌ ⑦ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ
 لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ⑧

4 – İnsanı meniden yarattı. Bir de bakarsın o, açıklayan bir hasımdır.

5 – Hayvanları da o yarattı. Onlarda sizin için ısındırarak şeyle ve faydalar vardır. Onlardan yersiniz de.

6 – Onları akşamleyin otlaktan getirir ve sabahleyin salıverirke onlarda sizin için süs vardır.

7 – Yüklerinizi yarı canınız çıkmadan ulaşamayacağınız memleketete taşır. Şüphesiz Rabbiniz elbette çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

8 – Atları, katırları ve merkepleri de, binmeniz ve süs için (yarattı). Daha bilmediklerinizi de yaratır.

4- “İnsanı meniden yarattı” cansız, hissiz ve hareketsiz cıvık konum ve şeklini korumayan bir şeyden yarattı. “Bir de bakarsın o, bir hasımdır” güzel konuşan, tartışan ve mücadele eden biridir. “Açıklayan” delilini açıklayan yahut halıkı ile tartışan bir hasımdır. “Çürümüş kemikleri kim diriltir?” (Yasin: 78) der. Rivayete göre Übey bin Halef, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e yıpranmış bir kemik getirdi: Ey Muhammed, söyle bakalım, Allah bunu çürüdüktü sonra diriltir mi, dedi? Ayet bunun üzerine indi.

5- “Vel'en'âme (hayvanları da)” deve, sığır ve koyunları da, gibi bir fiille mansuptur, onu da “halekaha leküm” kavli tefsir etmekten ya da insana atfen mansuptur. “Sizin için yarattı” bu da niçin yarattığını açıklamakta, arkası da bunu izah etmektedir. “Onda ısıtıcı şey vardır” ısıtıp soğuktan koruyacak “ve faydalar” yavruları, sütü binmesi gibi. Bunlara fayda demesi bedellerini de içine alması içindir.

“Onlardan yersiniz de” yani yenilecek olanını yersiniz; eti, içyağları ve sütleri gibi. Zarfın takdim edilmesi ayet sonlarının tutması içindir ya da onlardan yemek geçim için normal bir şey olmasındandır. Ama eti yenen diğer hayvanlardan yemek tedavi ya da zevk içindir.

6- “Onlarda sizin için süs vardır” ziynet vardır **“akşam getirirken”** meralarından yataklarına döndürürken **“ve sabah salıverirken”** sabahleyin meralarına salıverirken. Çünkü o iki vakitte barınaklarının etrafı süslenir ve sahipleri onları gören halkın gözünde büyür. Dönmelerini önce zikretmesi süsün onda daha açık görülmesindendir; çünkü karınları doymuş, memeleri şişmiş vaziyette dönerler. Sonra da sahiplerinin gördüğü yataklarına / ağıllarına döner. **“Hiylen”** şeklinde de okunmuştur ki türühune ile tesrehune onun sıfatı olur, mana da türühune fihi ve tesrehuni fihi olur.

7- “Yüklerinizi ulaşamayacağınız memlekete taşır” hayvanlar olmasa ve yaratılmasa idi, hele sırtınızda yükü hiç ulaşamazdınız **“illa bışıkkıl enfüs”** ancak külfet ve meşakkatle ulaşırdınız. Feth ile (bışakk) da okunmuştur, o da lügattir. Meftuhun (şakkin) şakkal emründen mastar olduğu da söylenmiştir ki aslı çatlamak manasındır. Meksur (bışikk) ise yarı manasındır, sanki zorluktan yarı gücünüz gider demektir. **“Şüphesiz Rabbiniz elbette çok şefkatlidir, çok merhametlidir”** çünkü onları yaratarak yararlanmanız ve işinizi kolaylaştırmak için size acımıştır.

8- “Velhayle (atları, katırları ve merkepleri de)” bu da en’am’a atıftır **“binmeniz ve süs için”** onlara binmeniz ve onlarla süslenmeniz için. Bunların **“literkebuha’nın** mahalline matuf olduğu da söylenmiştir. Üslubun değiştirilmesi ziynetin halıkın işi olmasından, binmenin ise işi olmamasındandır. Bir de onları yaratmaktan maksat binmektir. Süslenmek ise dolaylı olarak meydana gelmektedir. Vavsız olarak (ziyeten) de okunmuştur ki o zaman binmenin sebebi olur ya da iki zamirden birinin hal’i yerinde olur yani mütezeyyinine yahut mütezeyyinen biha demek olur. Bu, etlerini yemenin haram olduğuna delil getirilmiştir, böyle bir delil yoktur. Çünkü fiilin çok kullanılan bir şeye sebep gösterilmesi ondan, başkasının kast edilmediğine delil olmaz. Ayetin Mekki oluşu da bunu gösterir. Müfessir ve muhaddislerin çoğunluğu evcil merkep etlerinin Hayber’in fethinde haram edildiği görüşündedirler. **“Daha bilmediklerinizi de yaratır”** zorunlu olarak veya olmayarak ihtiyaç duyulan hayvanları geniş olarak anlatınca, diğerlerini kısa olarak anlattı. Bunun şunu haber vermiş olması da caizdir ki bilmediğimiz nice hayvanlar vardır ve bunlardan murat edilenler de cennette yaratılanlardır ki onlar kimsenin aklına bile gelmez.

وَعَلَى اللَّهِ

قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْكُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ
 مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾
 يَنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ
 وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

9 - Yolun doğrusu Allah'ın üzerinedir. Onlardan bazıları sapıkı Allah dileseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi.

10 - Allah odur ki, gökten sizin için su indirdi. İçecek ondan hayvanları otlatacağınız ağaç da ondandır.

11 - Onunla size ekin, zeytin, hurmalıklar, bağlar ve her tür meyvelerden bitirir. Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için elbette bir ibret vardır.

9- “Yolun doğrusu Allah'ın üzerinedir” hakka götüren doğru yoldu açıklamak yahut rahmet ve lütuf olarak yolu açmak ve düzeltmek de gidenin mutlaka kendisine varacağı yolu açıklamak onun üzerinedir. Sebilün kasdun ve kasıdun denir ki doğru yoldur. Sanki yolcunun niyet ettiği ve ondan sapmayacağı istikameti kast ediyor gibidir. Yoldan maksat cinstir, bunun içindir ki kasdı ona muzaf etmiş ve: “Onlardan bazıları sapıktır” demiştir. Doğrudan meyillidir yahut Allah'tan meyillidir. Üslubun değiştirilmesi sapıklık yolunu açıklamamanın Allah'a hak olmadığı içindir ya da maksat onun yolunu açıklamaktır. Yolun eğri ve doğru olarak ikiye ayrılması dolayısı ilelerdir. “Allah diledi hepinizi hidayete erdirirdi” eğer hepinizin hidayetini istese idi siz mutlaka hidayete erdirecek doğru yola götürürdü.

10- “Allah odur ki, gökten indirdi” buluttan yahut gök tarafından “sizin için su. İçeceğiniz ondan” içeceğiniz şey ondan “lekü” “enzele”nin sılasıdır ya da “şarabun'nun haberidir, min tebiziye ol ona mütealliktir. Başa alınması içecek şeyin onunla (gökten inen

ile) sınırlı olmasını akla getirirse de zararı yoktur. Çünkü pınar ve kuyu suları da ondandır. Zira “Onu pınarlara soktu” (*Zümer: 21*) ve “Onu yere soktu” (*Mü’minun: 18*) demiştir. **“Ağaç da ondan”** yani davarların otlatıldığı ağaçlar da ondandır. Şöyle denilmiştir: Yeryüzünde biten her şey ağaçtır, Şair şöyle demiştir:

*Ağaç bulunmadığı zaman ona et (süt) yediririz,
Ata et yedirmek ise zarardır.*

“Fihi tüşimun (hayvanları otlatacağınız)” bu da sametil maşiyetü ve esameha sahibüha deyiminden gelir ki hayvanların otlaması veya sahibinin onları otlatmasıdır. Aslı suvme’den gelir ki işaretler, çünkü onlar otlatıldığı yerde işaretler bırakır.

11- **“Yünbitü (onunla size ekin bitirir)”** Ebu Bekir tazim için nun ile (nünbitü) okumuştur. **“Zeytin, hurmalıklar, bağlar ve her türlü meyveden”** hepsinden biraz demektir. Çünkü yerden mümkün olan bütün meyveler bitmemektedir (tamamı cennettedir). Hayvanların otlayacağını insan yiyeceklerinden önce zikredilmesi, onun sonunda hayvansal gıdaya dönmesindendir, o ise gıdaların en kıymetlisidir. Ekinin başa alınması da bundandır, üç cinsin açıklanıp sıralanması da bu hesaplardır. **“Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette bir ibret vardır”**. Yaratıcının varlık ve hikmetine. Çünkü kim şöyle düşünürse; tohum yere düşer, ona topraktan nem sızar, içine işler üstten çatlar, ondan ağacın gövdesi çıkar. Aşağısından da yarılır, ondan da damarları çıkar. Sonra büyür, ondan yapraklar, çiçekler, çanaklar ve meyveler çıkar. Bunların her biri içine şekilleri ve karakterleri ayrı cisimleri alır, hâlbuki maddesi, aşağıdaki tabiatın nispeti ve göğe ait etkiler birdir, işte kim böyle düşünürse, bilir ki bu ancak irade sahibi ve zıtların çekişmesinden azade bir yaratanın işiyledir. Belki de ayetin böyle sonlanması bu düşünce ileldir.

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِیْ إِنَّ فِیْ ذَٰلِكَ لَاٰیَاتٍ
لِّقَوْمٍ یَّعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُم فِی الْآرَضِ
مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِیْ ذَٰلِكَ لَاٰیَةٌ لِّقَوْمٍ یَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾
وَهُوَ الَّذِی سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِیًّا
وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلِیَّةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ
مَوَآخِرَ فِیْهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِیْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

12 – Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı size ram etti. Yıldızlar da onun emri ile boyun eğdirilmiştir. Şüphesiz bunda akıllarını çalıştıran bir topluluk için elbette ibretler vardır.

13 – Sizin için yeryüzünde renkleri farklı olarak yarattığı şeyle de boyun eğdirdi. Şüphesiz bunda öğüt alan bir toplum için elbette ibretler vardır.

14 – O ki ondan taze et yemeniz ve ondan giyeceğiniz bir ziynat çıkarmanız için denizi de ram etti. Orada gemilerin suyu yararlandığını görürsün ki, bunu lütfundan aramanız ve belki şükrede siniz diye yaptı.

12- “Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı size ram etti, yıldızları da onları sizin menfaatiniz için hazırlamakla, “müsaahharatün (emri ile boyun eğdirilmiştir)” hepsinden hâldir yani sizi bunlardan yararlandırdı, bunlarsa Allah’ın emrine amadedirler. Onları istediği gibi yarattı ve idare etti ya da ne için yaratılmışlar ve takdir edilmişlerse on veya hükmüne boyun eğdirilmişlerdir. Bunda: Bitkilerin oluşmasını baş etken yıldızların hareketleri ve konumlarıdır, şeklinde akla gelebilecek bir itiraza cevap vardır; bu kabul edilse bile şunda şüphe yoktur ki bunlar zat ve sıfatları ile mümkün şeylerdir, birçok ihtimalden biriyle gerçekleşmiştir. Öyleyse onlara bu özelliği veren irade sahil varlığı zorunlu olan biri olmalıdır ki devir ve teselsül çıkmazı lazı

gelmesin. Ya da müsahharratün mimli mastardır, nevileri farklı olduğu için cemi yapılmıştır. Hafs müpteda ve haber olarak “vennücumu müsahharatün” okumuştur. O zaman hüküm tahsis edildikten sonra genelleştirilmiş olur. İbn Amir de “eşşemsü velkamerü” şeklinde merfu okumuştur. **“Şüphesiz bunda akıllarını çalıştıran bir topluluk için elbette ibretler vardır”**. Ayeti çoğul yaptı, akli zikretti, çünkü bunlar akıl sahipleri için çok açık delillerdir, bitkilerde olduğu gibi derin düşünmeye ihtiyaç yoktur.

13- **“Vema zeree leküm (sizin için yeryüzünde yarattığı şeyleri de boyun eğdirdi)”** bu da “leyl”e matuftur yani onda yarattığı hayvan ve bitkileri de emrinize verdi demektir. **“Renkleri farklı”** sınıfları farklı demektir, çünkü onlar genellikle renklerinde farklılık gösterir. **“Şüphesiz bunda öğüt alan bir toplum için elbette bir ibret vardır”**. Bunların tabiatlarının, şekillerinin ve manzaralarının farklılığı başka değil ancak hikmet sahibi bir yaratıcının yapması ileler.

14- **“O ki denizi de ram etti”** gemiye binmek, avlanmak ve dalmakla yararlanma imkânı verdi **“ondan taze et yemeniz için”** o da balıktır. Onu tazeliğe niteledi, çünkü etlerin en rutubetlisidir; çabuk bozulur, hemen tüketilmesi lazımdır. Bir de Allah Teala içilmeyen tuzlu suyun içinde öyle taze bir şey yaratmakla kudretini göstermek istemiştir. Malik ile Sevri bu ayeti tutarak şuna kail olmuşlardır. Bir kimse et yememeye yemin etse de balık yese yemini bozulur. Buna şöyle cevap verilmiştir: Yeminler örfe dayalıdır, mutlak zikredildiği zaman bundan balık anlaşılmaz. Baksanıza, Allah Teala kafire hayvan demiştir. Bir kimse hayvana binmeyeceğine yemin etse, kafirin sırtına binmekle yemini bozulmaz. **“Ondan giyeceğiniz bir ziynet çıkarmanız için”** mesela inci ve mercan gibi yani kadınlarınızın giyeceği demektir. Onlara (erkeklerle) isnat edilmesi, kadınların da onlardan sayılması ve onlar için süslenmelerindendir. **“Ve teral fülke mevahira fihi (orada gemilerin suyu yarararak gittiğini görürsün)”** göğüsüyle yarararak demektir. Bu da mahr kökünden gelir ki suyu yarmaktır. Geminin çıkardığı sestir de denilmiştir. **“Bunu lütfundan aramanız için yaptı”** deniz ticareti yaparak bol rızık aramanız için **“ve belki şükredersiniz diye (yaptı)”** yani Allah’ın nimetlerini bilirsiniz de hakkını verirsiniz. Bunun sonunda şükür getirmesi şunun için olabilir; zira en büyük nimetlerden biridir, çünkü tehlikelerle dolu denizi yararlanmak ve geçim sağlamak için sebep kılmıştır.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ
 تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ
 يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَعْلُوا نِعْمَةً
 مِنَ اللَّهِ لَا تُخْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾

15 – Sizi sarsmasın diye yere sabit dağlar, ırmaklar ve yollar koydu. Umulur ki doğruyu bulursunuz.

16 – Daha nice işaretler koydu. Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar.

17 – Hiç yaratan yaratmayan gibi midir? Düşünmüyor musunuz?

18 – Allah'ın nimetini sayarsanız, bitiremezsiniz. Şüphesiz Allah elbette bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

15- “Sizi sarsmasın diye yere sabit dağlar attı” çünkü yer önceden dağlar yaratılmadan önce hafif ve tabiatı itibarı ile basit bir küre içi gök cisimleri gibi döndürmekle hemen hareket edebilirdi ya da en basit bir sebeple hareket edebilirdi. Üzerinde dağlar yaratılınca yer farklı oldu ve ağırlığından merkeze doğru yöneldi. Dağlar onu hareket ettirmeyen kazıklar gibi oldu. Şöyle de denilmiştir: Allah yeri yaratmaya başlayınca melekler: Kimse bunun üzerinde yaşamaz, dediler. Bunun üzerine dağlar atıldı. “Ve ırmaklar koydu” cema fiha enharen demektir, çünkü elka’da onun manası vardır. “Ve yollar (açtı). Umulur ki doğru istikameti bulursunuz” hedefinizi keşf edersiniz yahut Allah’ı tanımaya imkan bulursunuz.

16- “Daha nice işaretler koydu” yolcuların yararlanacağı şeyler mesela dağ, ova, rüzgar vb. şeyler gibi (nirengi noktası). “Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar” gece karada ve denizde. Yıldızdan maksadın yıldızdır. İki zamme ve zamme ve sükun ile “nücüm” (nücm) okunması da bunu gösterir. Bunun Süreyya, Ferkadan (Küçükayı) ve Büyüka Oğlak burcu yıldızları olduğu da söylenmiştir. “Yehtedun”daki zaman Kureyş’lilere racidir, çünkü onlar çok ticaret seferleri yaparlardı, yollarında yıldızlarla yol bulmada mahir idiler. Üslubun gaipten lügata geçirilmesi, yıldızın başa alınması ve araya zamir sokulması.

onların özelliğini göstermek içindir. Sanki şöyle denilmiştir: Özellikle bunlar yıldızlarla yol bulurlar, buna itibar edilmiştir. Bunun için şükretmeleri lazım ve vaciptir.

17- “Hiç yaratan yaratmayan gibi midir?” Kemal-i kudretine, hikmetinin sonsuzluğuna ve saydığı harikaları yalnız kendinin yarattığına üst üste deliller getirdikten sonra bunlardan hiçbir şey yaratmayanları kendisine ortak yapmalarını reddetmektedir. Sözün hakkı “yaratmayan yaratan gibi olur mu?” olmalıydı, ancak onların aciz mahlukları ona benzeterek böyle dediklerine dikkat çekmek istemiştir. Yaratmaktan maksat da Allah’tan başka tapılan bütün şeylerdir, bunlarda akıl sahipleri çoğunluk kabul edilmiştir. Ya da onlardan maksat putlardır, onların da akıl sahiplerinin yerine konulması, onlara İlah adlarını vermelerindendir. İlah’ın hakkı da bilmektir ya da putlarla yaratmayı karşılaştırmak içindir veyahut mübalağa içindir. Sanki şöyle denilmiştir: Yaratan, ilim sahibi olup da yaratmayan gibi değildir, artık ilim sahibi olmayana nasıl benzer? **“Düşünmüyor musunuz?”** düşünseydiniz bunun bozukluğunu anlardınız. Çünkü o kadar açıktır ki azıcık düşünen ve sağına soluna bakan akıl sahibi için meydanda gibidir.

18- “Allah’ın nimetlerini sayarsanız bitiremezsiniz” yani sayısını bilemezsiniz, kaldı ki şükrünü eda etmeniz. Baştan beri nimetleri saydıktan ve ibadete müstahak tek kendinin olduğuna kesin deliller getirdikten sonra böyle demesi, şuna dikkat çekmek içindir ki bu saydıklarının ötesinde öyle nimetler vardır ki sınırsızdır ve ona hakkı ile ibadet etmek insan gücünün dışındadır. **“Şüphesiz Allah elbette çok bağışlayıcıdır”** öyle ki şükrünü eda etmenizdeki kusurlarınızdan geçer **“çok esirgeyicidir”** ihmallerinizi dolaylı onları çekip elinizden almaz ve onlara karşı nankörlük ettiğiniz için size acele azap etmez.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ

مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَآذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا اسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

19 – Allah gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bilir.

20 – Allah’tan başka ibadet ettikleri nesneler, hiçbir şey yaratmazlar, kendileri yaratılmışlardır.

21 – Ölüdürler, diri değildirler. Ne zaman diriltileceklerinin şuurunda değillerdir.

22 – İlahınız bir tek İlahtır. Ahirete iman etmeyenler (var ya), onların kalpleri inkarcıdır ve onlar kibir taslayanlardır.

23 – Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de açıkladıkları da bilir. Şüphesiz o, kibir taslayanları sevmez.

24 – Onlara: “Rabbiniz ne indirdi?” denildiği zaman: “Öncekilerin masallarını” derler.

19; 20- “Allah gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bilir” itikalarınızdan ve amellerinizden. Bu tehdittir ve ilim bakımından da şükretti ki rettir (çünkü Allah onu bilmektedir). “Vellezine yedune (Allah’tan başka ibadet ettikleri nesneler)” yani Allah’tan başka taptıkları tanrıları, demektir. Ebu Bekir ye ile okumuştur, Hafs ise üçünü de ye ile okumuştur. “Hiçbir şey yaratamazlar” yaratanla yaratmayan arasında ortaklığı bertaraf edince onların hiçbir şey yaratmadıklarını açıkladı ki onların ortak olmayacakları sonucu çıksın. Sonra da bunu onlar

ilahılığa aykırı sıfatlarını tespit etmekle pekiştirdi ve **“kendileri yaratılmışlardır”** dedi. Çünkü onlar mümkün zatlardır, varlıkları halıka ihtiyaç duymaktadır. İlah ise vacibül vücud olmalıdır.

21- “Emvatün (ölüdürler)” canlanmazlar ya da şimdi veya gelecekte ölüdürler, **“diri değildirler”** zat itibarı ile bu da bütün mabutları içine almak içindir. İlah ise bizzat diri olmalıdır, ona ölüm arız olmalıdır. **“Ne zaman diriltileceklerini bilmezler”** ne zaman kabirden kalkacaklarını yahut kendilerine ibadet edenlerin ne zaman kalkacaklarını bilmezler; artık ne zaman amellerine karşılık verecekleri vakti olur? İlah daima gaipleri bilmeli, sevabı ve günahı takdir etmelidir. Bunda yeniden dirilmenin mükellefiyetin sonuçlarından olduğuna dikkat çekilmiştir.

22- “İlahınız bir tek İlahtır” deliller getirildikten sonra iddiayı tekrardır. **“Ahirete iman etmeyenlerin kalpleri inkârcıdır ve onlar kibir taslayanlardır”** hak açığa çıktıktan sonra ısrarlarının sonucunu beyan etmektedir. O da ahirete iman etmemeleridir: çünkü ona iman eden deliller arar, duyacağı şeyler üzerinde iyice düşünür ve ondan yararlanır. Onu inkâr edenin hali ise tersinedir. Bu aynı zamanda ancak delille bilinecek şeyi sırf geçmişlerini taklit etmek ve alıştıkları şeye meyletmek için reddetmektir. Çünkü gören kimse böyle yapmaz. Ve de bu Peygambere tabi olmaktan kibir göstermek ve onun sözüne iltifat etmemektir. Birincisi (iman etmemek) bu konuda esastır, bunun içindir ki öteki ikisini buna bağlamıştır.

23- “Lacereme (şüphe yok ki Allah onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir)” cezalarını verir. Bu da cereme'nin faili olarak mahallen merfudur, çünkü o mastardır ya da fiildir. **“Şüphesiz o, kibir taslayanları sevmez”**. Kaldı ki tevhidinden veyahut elçisine tabi olmaktan kibir taslayanı.

24- “Onlara “Rabbınız ne indirdi?” denildiği zaman” diyen bazılarıdır, bunu da alay yollu demiştir ya da onlara gelenlerdir yahut da Müslümanlardır **“öncekilerin masalları, derler”** yani indirdiğini iddia ettiğiniz şeyler ya da indirilen şeyler öncekilerin masallarıdır. Ona, indirilmiş demeleri alay yolludur yahut da faraza demektir yani indirildiğini kabul etsek de eskilerin masallarıdır, gerçeklik payı yoktur. Bunu diyenlerin görev taksimi yapanlar olduğu da söylenmiştir.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً

يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِلَّا
سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَى
اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾
ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تُشَاقِقُونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ
وَالسَّوْءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي
أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقُوا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

25 – Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak, bilgisi: saptırdıklarının da günahlarından bir kısmını taşımak için. Bilin taşıdıkları şey ne kötüdür!

26 – Kendilerinden öncekiler de tuzak kurdular. Allah da bunlarına temellerden geldi; üstlerindeki tavan üzerlerine çöktü. Az onlara bilmedikleri yerden geldi.

27 – Sonra kıyamet günü onları rezil eder ve: “Onlar hakkın muhalefet ettiğiniz ortaklarım nerede?” der. Kendilerine ilim verilenler: “Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kafirlerin üzerinedirler.”

28 – Onlar ki melekler onların canlarını nefislerine (inkârla) zmedenler olarak alır. “Biz bir kötülük yapmıyorduk” diyerek temiyeti (Allah’a) bırakırlar. Hayır, şüphesiz Allah sizin ne yaptığınızı iyi bilendir.

25- “Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşıma

rı için” yani bunu insanları saptırmak için dediler; böylece saptırma günahını tamamıyla yüklediler. Çünkü saptırmaları sapıklıkta derinleşmelerinin sonucudur. **“Saptırdıklarının da günahlarından bir kısmını”** bu da sebep olma hissesidir. **“Biğayrı ilmin (ilimsizce)”** bu da mefuldan haldir yani bunun sapıklık olduğunu bilmeyenleri saptırırlar. Bunun faydası bilmemeleri onları mazur göstermeyeceğidir. Çünkü araştırmaları ve haklı ile haksızı ayırmaları lazımdı. **“Bilin ki, o taşıdıkları şey ne kötüdür!”** o da fiilleridir.

26- “Kendilerinden öncekiler de tuzak kurdular” Allah’ın elçilerine hileler yaptılar, Allah’ın salat ve selamı onların üzerine olsun **“Allah binalarına temellerinden geldi”** emri binalarını üzerlerine kurdukları sütunlar tarafından geldi, onlar da devrildi **“üstlerindeki tavan üzerlerine çöktü”** helaklerine sebep oldu. **“Azap onlara bilmedikleri yerden geldi”** hesap etmedikleri yerden geldi ki bu da misaldir. Bundan Nemrut bin Kenan’ı murat ettiği de söylenmiştir ki o, Babil’de bir kule yaptı, beş bin arşın yüksekliğinde idi, göktekileri gözetlemek istedi. Allah bir rüzgar gönderdi, onu kendinin ve kavminin üzerine devirdi; onlar da helak oldular.

27- “Sonra kıyamet gününde onları rezil eder” ya da ateşle azap eder, çünkü **“Rabbimiz, şüphesiz sen kimi ateşe tıkarsan onu rezil etmişsindir”** (Al-i İmran: 192) demiştir. **“Ortaklarım nerede, der?”** Onları kendine nispet etmesi alay yolludur ya da onların öyle demelerini hikaye içindir, bu da onları daha çok suçlamak içindir. Bezzî, kendinden gelen ihtilaflı rivayette hemzesiz olarak **“eyne şürekaye”** ötekiler de hemze ile okumuşlardır. **“Onlar hakkında muhalefet ettiğiniz”** onlar için müminlere düşmanlık ettiğiniz ortaklarım. Nafi, nun’un kesri ile **“tuşakkuneni”** okumuştur. Çünkü müminlere muhalefet etmek Allah’a muhalefet etmektir. **“Kendilerine ilim verilenler dediler”** yani peygamberler yahut onları tevhide davet eden alimler, dediler, onlar sa onlara karşı çıkar ve büyükenirlerdi ya da melekler dediler. **“Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük”** zillet ve azap **“kafirlerin üzerinedir”**. Bunu demelerinin faydası, onlara karşı şamata etmek ve onları daha çok horlamaktır. Bunu hikaye etmesi de işitenlere bir lütuf ve öğüt olması içindir.

28- “Ellezine teteveffahümül melaiketü” Hamze ye ile okumuştur, te’yi te’ye idgam ile de (başa hemze-i vasl getirerek) de okunmuştur. Mevsulun mahalli üç iraba da muhtemeldir. **“Nefislerine zulmedenler olarak”** ebedi azaba maruz bırakmakla **“teslimiyeti (Allah’a) bırakırlar”** ölümü gördükleri zaman teslim olur ve emre itaat ederler. **“Biz bir kötülük yapmıyorduk”** inkâr ve tecavüz kötülüğü yapmıyor-

duk derler. Bunun teslimiyetin tefsiri olması da caizdir ki bundan teslimiyete delalet eden söz murat edilmiş olur. “Hayır” yani melekle hayır diyerek onlara cevap verir “şüphesiz Allah sizin ne yaptığınızı çok iyi bilendir” cezanızı verir. “Teslimiyeti Allah’a bırakırlar” cümlesinden ayetin sonuna kadar olan kısmın yeni söz başı ve ahiret hallerini anlatmaya dönüştür de denilmiştir ki buna göre, o gün, bir bir kötülük yapmıyorduk, şeklinde yalan söylemek caiz değildir, diyenler bunu şöyle tevil etmiş olurlar: Biz, kendi iddia ve inancımızı göre bir kötülük yapmıyorduk, derler. Onları reddedenin Allah Tealâ yahut ilim adamları olması da ihtimal dahilindedir.

فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا
 فَلَيْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ
 رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرٌ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ
 وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
 يَدْخُلُونَهَا تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ
 كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ
 طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

29 – Orada ebedi kalıcılar olarak girin cehennem kapılarında Büyüklük taslayanların barınağı ne kötüdür!

30 – Korunanlara: “Rabbiniz ne indirdi?” denildi. Onlar da: “Hayır (indirdi)” dediler. Bu dünyada iyilik edenler için iyilik vardı Şüphesiz ahiret yurdu daha hayırlıdır. Müttakilerin yurdu ne güzeldir!

31 – Yani Adn cennetleri. Oraya girerler. Altlarından ırmak akar. Onlar için orada diledikleri her şey vardır. Allah müttakilerle böyle mükafatlandırır.

32 – Onlar ki, melekler onların canlarını tertemiz olarak al “Selam size. Yaptıklarınıza karşılık girin cennete” derler.

29- “Girin cehennem kapılarından” her sınıf kendilerine hazırlanmış kapısından. Şöyle de denilmiştir: Cehennem kapıları azabının çeşitleridir. **“Orada ebedi kalıcılar olarak. Büyüklük taslayanların barınağı ne kötüdür”** yani cehennem.

30- “Korunanlara denildi” yani müminlere **“Rabbimiz ne indirdi? Onlar da “hayır (indirdi) dediler”**. Hayran'ın mansup oluşunda şuna delil vardır ki onlar cevapta duraksamamışlar, onu soruya uygun şekilde dile getirmişler ve kafirlerin aksine indirmesini kabul etmişlerdir. Rivayete göre Arap kabileleri hac mevsiminde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den haber getirmek üzere adamlar gönderirlerdi. Haberci Mekke'li görevlilerle karşılaşınca ona diyeceklerini derlerdi. Müminlere geldiği zaman da böyle derlerdi. **“Bu dünyada iyilik edenler için iyilik vardır”** dünyada mükâfat vardır. **“Şüphesiz ahiret yurdu daha hayırlıdır”** ahiretteki sevapları bundan daha hayırlıdır. Bu (iyilik edenlere iyilik vardır) takva sahipleri için söyledikleri sözden dolayı bir vaattir. Arkasındaki kısım ile beraber sözlerinden bedel ve hayrın da tefsiri olması da caizdir. O zaman “kalı” ile mansup olur. **“Müttakilerin yurdu ne güzeldir”** ahiret yurdu demektir ki o daha önce geçtiği için zikredilmemiştir.

31- “Cennatü adnin” mahzûf müptedanın haberidir, medh'in mahsusu olmak da caizdir. **“Oraya girerler, altlarından ırmaklar akar. Onlar için orada diledikleri her şey vardır”** hoş giden türlerden. Zarfın başa alınışında şuna dikkat çekilmiştir ki insan ancak cennette her istediğini bulur. **“Allah müttakileri böyle mükâfatlandırır”** bu mükâfat gibi onları da böyle mükâfatlandırır. Bu da birinci görüşü destekler.

32- “Onlar ki melekler onların canlarını tertemiz alır” kendilerine küfür ve isyanlarla zulümden temiz olarak. Çünkü bu, nefislerine zulmedenlerin karşılığıdır. Meleklerin onları cennetle müjdelemesiyle sevinerek yahut ruhlarını kabz etmekle temiz olarak da denilmiştir, çünkü ruhları tamamen Allah'ın huzuruna yönelmiştir. **“Selam size derler”** artık bir kötülükle karşılaşmazsınız. **“Yaptıklarınıza karşılık girin cennete”** kabirlerinizden kalktığınız zaman. Çünkü o, amellerinize göre sizin için hazırlanmıştır. Bu vefatın haşir vefatı (yani amelin karşılığını alma) olduğu da söylenmiştir, çünkü cennete girme emri o zaman verilecektir.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ
 رَبِّكَ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ
 اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَاصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ
 مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبْدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ
 نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

33 – Kafirler başka değil kendilerine meleklerin gelmesini yah Rabbinin emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Kendilerinden öncel-
 ler de böyle yaptılar. Allah onlara zulmetmedi. Ancak onlar kendil-
 rine zulmediyorlardı.

34 – Bu nedenle onlara yaptıkları şeylerin kötülüğü çattı ve onl-
 rı alay ettikleri şeyler kuşattı.

35 – Şirk koşanlar: “Eğer Allah dileseydi, ondan başka hiçbir şe-
 ne biz ne de atalarımız tapmaz; onu bırakıp hiçbir şeyi de hara-
 etmezdik” dediler. Kendilerinden öncekiler de böyle yaptılar. Pe-
 gamberlere apaçık tebliğden başka şey var mıdır?

33- “Kafirler beklemiyorlar” yukarıda zikri geçen kafirler bekler-
 yorlar “ancak meleklerin gelmesini bekliyorlar” canlarını almak iç-
 Hamze ile Kisai ye ile (yanzurune) okumuşlardır. “Ya da Rabbinin e-
 rinin gelmesini” kıyametin yahut köklerini kazıyacak azabın gelme-
 ni. “Kezalike (bunun gibi)” o şirk ve yalanlama gibi “kendilerind-
 öncekiler de öyle yaptılar” onlar da aynı cezaya çarptırıldılar. “All-
 onlara zulmetmedi” onları kırıp geçirmekle “ancak onlar kendiler-
 zulmediyorlardı” ona götüren küfür ve isyanlarıyla.

34- “Fe esabehüm seyyiatü ma amilu (bu nedenle onlara yapt-
 ları şeyin kötülükleri çattı)” cezaü seyyiati a’malihim demektir, n-
 zaf hazf edilmiştir ya da cezaya da kötülük ismi verilmiştir. “Ve on

rı alay ettikleri şeyler kuşattı” cezası onları abluka etti, ayette geçen hayk maddesi ancak kötülükte kullanılır.

35- “Şirk koşanlar: Eğer Allah dileseydi, ondan başka hiçbir şeye ne biz ne de atalarımız tapmaz; onu bırakıp da hiçbir şeyi haram etmezdik, dediler”. Bunu da alay ederek ve peygamber göndermeyi ve mükellefiyeti kabul etmeyerek dediler. Tutamakları da şu idi: Allah’ın dediği mutlaka olur, demediği de olmaz, öyleyse peygamberlik ile mükellefiyetin ne faydası vardır? Ya da şirk, bazı hayvanların haram edilmesi ve diğer şeyler gibi eleştirildikleri şeyleri çirkin görmeyi reddetmek için dediler. Delilleri de şudur: Eğer bunlar çirkin şeyler olsa idi Allah bunları yapmamıza müsaade etmez ve zorlayarak aksini yapmamızı isterdi. Bunu özür dilemek için de demediler; çünkü amellerinin çirkin olduğuna inanmıyorlardı. Arkadan gelen şeyde de bu iki şüpheye dikkat çekilmiş ve onlara cevap verilmiştir. **“Kendilerinden öncekiler de böyle yaptılar”** Allah’a şirk koştular, helal ettiğini haram ettiler ve elçilerini geri çevirdiler. **“Peygamberlere apaçık tebliğden başka şey var mıdır?”** hakkı açıklayan tebliğden başka. O, her ne kadar Allah’ın hidayet etmek istediğine tesir etmezse de ancak dolaylı olarak oraya götürür. Allah’ın olmasını dilediği şey mutlak olarak gerçekleşmez, ancak takdir ettiği sebeplerle gerçekleşir. Sonra Allah Teala şunu açıkladı ki peygamber göndermek Allah’ın bütün eski milletlerde de yürüttüğü bir adettir, bunu da hidayet etmek istediğinin hidayetini ve saptırmak istediğinin de sapıklığını artırmaya vesile kılmıştır. Mesela uygun gıda gibi o, mizacı normal olanlara yarar verir, mizacı anormal olanlara da zarar verir ve onu yok eder, çünkü şöyle demiştir:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا
 الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ
 الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
 الْمُكْذِبِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ تَحْرِصَ عَلَى هُدْيِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
 مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ
 أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنْ
 أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ الَّتِي يَخْتَلِفُونَ
 فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

36 – Her ümmete: “Allah’a ibadet edin ve tağuttan sakının” di bir peygamber gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti. Kimine de sapıklık hak oldu. Öyleyse yeryüzünde dolaşın; yalanlayıcıların sonu nasıl olmuş görün!

37 – Onların hidayetne ne kadar özen göstersen de, şüphesiz Allah saptırdığı kimseye hidayet etmez ve onlar için yardımcılar yoktur.

38 – Olanca yeminleri ile Allah ölüleri diriltmez diye yemin ederler. Hayır, bu onun üzerine hak bir vaattir. Ancak insanların çoğu bilmezler.

39 – (Diriltir ki) onlara ihtilaf ettikleri şeyi açıklasın ve kafirler de şüphesiz kendilerinin yalancılar olduklarını bilsinler, diye.

36- “Her ümmete: “Allah’a ibadet edin ve tağuttan sakının” di peygamberler gönderdik”. Allah Teala’ya ibadeti ve tağuttan sakınmayı emrediyor. “Onlardan kimine Allah hidayet etti, kimisine de sapıklık hak oldu” çünkü onları muvaffak kılmadı ve hidayetleri istemedi. Bunda ikinci şüphelerinin (çirkin şeyleri yapmanın) geçersiz olduğuna dikkat çekilmiştir; çünkü bu, sapıklığın gerçekleşip saptırılmasının Allah Teala’nın dilemesiyle olduğunu göstermektedir.

Çünkü o, hidayet in alternatifidir. Bunu da öteki ayette açıkça ifade etmiştir. **“Öyleyse yeryüzünde dolaşın”** ey Kureyş topluluğu **“yalancıların sonu nasıl olmuş görün!”** Ad, Semud ve diğerleri gibi, belki ibret alırsınız.

37- **“Onların hidayetine ne kadar özen göstersen de, şüphesiz Allah saptırdığı kimseye hidayet etmez”** saptırmak istediği kimseye. **“Ona sapıklık hak oldu”** sözünden kast edilen de budur. Kufe’lilerin dışındakiler meçhul siygası ile layühda okumuşlardır ki bu daha belğidir. **“Ve onlar için yardımcıları da yoktur”** onlardan azabı def edecek yardımcıları.

38- **“Ve akse mu billahi (olanca yeminleri ile Allah ölümleri diriltmez diye yemin ettiler)”** bu da **“ve kalellezine eşreku”** ya atıftır, şunu bildirmek istiyor ki onlar Allah’ın birliğini inkar ettikleri gibi yeniden dirilmeyi de inkar ettiler, bunun mümkün olmadığını göstermek için de ağır yemin ettiler. Allah Teala da onların reddini en veciz şekilde reddetti ve: **“Hayır”** Allah onları diriltir, dedi. **“Va’den (bir vaat olarak)”** bu da kendini tekit eden bir mastardır, o da **“bela”** nın gösterdiği şeydir. Çünkü **“diriltir”** ifadesi Allah’ın bir vaadidir **“kendi üzerine ettiği bir vaat”** yerine getirmek için ettiği bir vaat. Çünkü onun vaadinde tutarsızlık mümkün değildir ya da yeniden diriltmek hikmetinin gereğidir. **“hakkan”** bu da va’d’in başka bir sıfatıdır. **“Ancak insanların çoğu bilmezler”** diriltileceklerini, ya bunun mutlaka yerine getirilen bir adet icabı hikmetin gereği olduğunu bilmedikleri içindir ya da gördükleri şeylerle yetindikleri içindir; o zaman bunun mümkün olmadığını zannediyorlar.

39- **“Diriltir ki onlara ihtilaf ettikleri şeyi açıklasın”** o da haktır **“ve kafirler de şüphesiz kendilerinin yalancılar olduklarını bilsinler diye”** iddia ettikleri şeylerde, bu da hikmetin gerektirdiği dirilmeye davet eden sebebe işarettir. O da hak ile batılın ve haklı ile haksızın se vap ve azapla ayrılmasıdır.

- اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾
 وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبْوِّتَنَّهُمْ
 فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّلَا جَزَاءُ الْآخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾
 الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾
 وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوْحٰى اِلَيْهِمْ فَاَسْأَلُوا اَهْلَ
 الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَاَنْزَلْنَا
 اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

40 – Bizim irade ettiğimiz bir şeye sözümüz ancak ona “ol” d memizdir ki, o da derhal oluverir.

41 – Zulme uğradıktan sonra Allah uğrunda hicret eden kimseleri, mutlaka onları dünyada güzelce yerleştireceğiz. Gerçekten ahretin mükafatı daha büyüktür, keşke bilselerdi!

42 – Onlar sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir.

43 - Senden önce ancak kendilerine vahyettiğimiz erkekleri (peamber olarak) gönderdik. Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.

44 – Açık kanıtlarla ve kitaplarla gönderdik. Sana zikri indirdik insanlara kendilerine indirileni açıklayasın. Umulur ki düşünürler

40- “Bizim irade ettiğimiz bir şeye sözümüz ancak ona “ol” demimizdir ki o da derhal oluverir” bu da onun mümkün olduğunun izhidır, ispatı da şöyledir: Allah Teala’nın bir şeyi yaratması sırf kudr ve iradesi ileidir; daha önce madde temini ve hazırlık ile değildir. Yok teselsül (kısır döngü) lazım gelir. Onun için nasıl eşyayı madde ve m del istemeksizin yapması mümkün olduğu gibi onu olduktan son tekrar etmesi de mümkündür. İbn Amir ile Kisai burada ve Yasin’ nasb ile “feyekune” okumuşlardır ki o zaman “nekule”ye matuf olur da emrin cevabı olur.

41; 42- “Zulme uğradıktan sonra Allah uğrunda hicret edenle bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile muhacirlerdir. Bir kımı Habeşistan’a sonra da Medine’ye hicret ettiler, bir kısmı da do

rudan Medine'ye hicret ettiler. Ya da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hicretinden sonra Mekke'de mahpus kalanlardır ki bunlar da Bilal, Suhayb, Habbab, Ammar, Abis, Ebu Cendel ve Süheyl'dir. Allah onlardan razı olsun. **"Allah uğrunda"** yani onun hakkında ve onun rızası için demektir. **"Onları mutlaka güzelce yerleştireceğiz"** ya da güzel bir yerdir ki o da Medine'dir. **"Gerçekten ahiretin mükafatı daha büyüktür"** dünyada peşin verilenden. Hazreti Ömer radiyallahu anh muhacirlerden birine tahsisatını verdiği zaman ona: Al, Allah be-reketini versin, bu sana Allah'ın dünyada va'dettiğidir, ahirette senin için sakladığı ise bundan daha üstündür, derdi. **"Levkânu yalemun (keşke bilselerdi)"** zamir kafirlere racidir yani Allah'ın bu muhacirlere iki dünyanın hayrını birleştirdiğini bilselerdi, onlara katılırlardı. Ya da zamir muhacirlere racidir ki eğer bunu bilselerdi, daha çok çalışır ve sabrederlerdi. **"Onlar sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir"** kendilerini Allah'a verip işlerini ona ısmarlayanlardır.

43- **"Senden önce ancak kendilerine vahyettiğimiz erkekler gönderdik"**. Bu da Kureyş'in, Allah elçisini bir erkek olarak göndermekten daha büyüktür, sözlerine rettir, yani Allah'ın adeti hep insanları meleklerin dili ile elçi olarak göndermekle gerçekleşir. Bunun da hikmeti En'am suresinde anlatılmıştır. Eğer bundan şüphe ediyorsanız **"zikir ehline sorun"** ehl-i kitaba yahut tarihçilere sorun ki size bildirsinler. **"Eğer bilmiyorsanız"**. Ayette Allah Teala'nın ne bir kadını ne de bir meleği genel davet için göndermediğine delil vardır. **"Melekleri elçiler kılar"** (Fatır: 1) ayetinin manası ise meleklerle ya da peygamberlere elçiler kılar demektir. Onlara salat ve selam olsun. Onlar peygamberlere ancak erkekler suretinde gönderilmiştir, denilmiştir ki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in Cebrail aleyhisselam'ı esas suretinde iki defa görmesiyle reddedilmiştir. Ve ayette bilinmeyen şeylerde bilenlere başvurmanın vacip olduğuna da delil vardır.

44- **"Bilbeyyinati vezzübüri (açık kanıtlarla ve kitaplarla)"** yani onları mucizelerle ve kitaplarla gönderdik, demektir. Bu da "onları ne ile gönderdi?" sorusuna cevaptır. Bunun "bima erselna"ya müteallik ve erkeklerle beraber istisnaya dahil olması da caizdir. Yani biz ancak mucizelerle erkekler gönderdik demektir. Mesela: Madarabtü zeyden illa bissavtı (Zeyd'e ancak kırbaçla vurdum) gibi. Ya da onların sıfatıdır yani onları mucizelerle ilişkili olarak gönderdik demektir. Ya da meful olarak yuhi'ye mütealliktir ya da onun faili yerine geçenin halidir, o da "ileyhim"dir. O zaman "fes'elu" kavli ara cümle olur ya da "latalemune"ye mütealliktir ki o zaman şart takdir etme ve susturma için olur. **"Sana zikri indirdik"** Kur'an'ı indirdik, ona zikir denilmesi

öğüt ve ikaz olmasındandır, “litübeyyine (insanlara kendilerine indirileni açıklayasın)” zikirde indirileni, sana indirilme dolayısıyla, kendilerine ne emredilmiş ve neden men edilmişlerse ya da kendileri karışık gelen şeylerden. Teby'in maksadı nas ile açıklamaktan ya kıyas ve akıl yolu ile işaret etmekten daha geneldir. “Umulur ki düş nürler” düşünsünler de gerçekleri fark etsinler.

أَفَلَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ
أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ
فِي تَقْلِبِهِمْ فَمَأْهُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ
رَبَّكُمْ لَرؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ
يَتَّبِعُوا ظِلَالَهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

45 – Kötülük tuzakları kuranlar Allah'ın, kendilerini yere batmasından yahut azabın kendilerine fark etmedikleri yerden gelmesinden emin mi oldular?

46 – Yahut onları dolaşırken yakalamasından (emin mi oldular?) Artık onlar (Allah'ı) aciz bırakacak değiller.

47 – Yahut onları korku üzerinde yakalamasından (emin mi oldular?). Şüphesiz Rabbin hakikaten çok şefkatlidir, çok esirgeyicidir.

48 – Allah'ın yarattığı şeylere bakmadılar mı ki, onların gölgeler sağdan ve soldan hor olarak Allah'a secde ederek döner.

45- “Kötülük tuzakları kuranlar emin mi oldular?” onlar peygamberlerin helaki için hile yapanlardır ya da Resulullah sallallahu alaihi ve sellem'e tuzak kurup ashabını imandan çevirmek isteyenler. “Allah'ın kendilerini yere batırmasından” Karun'u yere batırdığı gibi “ya da azabın kendilerine fark etmedikleri yerden gelmesinden” asılsızın gök tarafından gelmesinden, mesela Lut kavmine yapıldığı gibi.

46; 47- “Yahut onları dolaşırlarken yakalamasından” yolculuklarında ve ticaretlerinde dolaşırlarken. “Artık onlar Allah'ı aciz bırakamazlar. Yahut onları korku üzerinde yakalamasından” mesela kendilerinden önce bir kavmi helak etmekle onlar da azabın gelmesinden korkarlar ya da canlarının ve mallarının helak oluncaya kadar ya

yavaş azalmasından korkarlarken. Bu da Tehavveftuhu deyiminden gelir ki azaltmaktır. Rivayete göre Hazreti Ömer radiyallahu anh minberde “bu ayet hakkında ne dersiniz?” dedi. Hüzeyl kabilesinden bir ihtiyar kalktı: Bu bizim lehçemizdendir, tehavvuf azalmaktır, dedi. O da: Araplar bunu şiirlerinde kullanmışlar mıdır, dedi? O da: Evet, şairimiz Ebu Kebir, devesini anlatırken şöyle demiştir, dedi:

Semer keçeleşmiş hörgücünü vurdu (yedi)

Törpünün ok ağacını kazıdığı gibi.

Hazreti Ömer de: Divanlarınıza sarılın, şaşmazsınız, dedi. Onlar da: Divanlarımız nedir, dediler? O da: Cahiliye şiiridir; onda kitabınızın tefsiri ve kelamınızın manası vardır, dedi. “Şüphesiz Rabbin hakikaten çok şefkatlidir, çok esirgeyicidir” o kadar ki sizi hemen cezalandırmaz.

48- “Evelem yerav ile ma (Allah’ın yarattığı şeylere bakmadılar mı?)” İstifham inkâridir yani bu gibi şeyleri gördüler, öyle ise onlara ne oluyor da bunların üzerinde düşünmüyorlar? O zaman sonsuz gücü ve kuvveti görünürdü de ondan korkarlardı. “Ma” edatı mevsuledir, müphemdir, açıklaması da “gölgeleri döner” kavlidir yani dönen gölgeleri olan şeylere bakmadılar mı demektir? Hamze ile Kisai te ile terav, Ebu Amr da te ile tetefeyyeü okumuştur. “Sağdan ve sollardan” sağlarından ve sollarından demektir ya da her birinin iki tarafından demektir. İnsanın sağından ve solundan istiare ile alınmıştır. Yemin’in tekil olup şemailin çoğul olması lafız ve manai tibarî iledir, mesela “zılaluhu”daki zamirin tekil ve “sücceden lillahi vehüm dahirun” kavlinde cemi olması gibi. “Sücceden lillahi dahirun” bu ikisi “zılaluhu”daki zamirden hâldirler. Secdeden maksat teslim olmaktır, ister tabiatıyla olsun isterse iradesiyle olsun. Secedetin nahlatü denir ki hurma ağacı meyve yükünden eğilmektir. Secedel bairü de binmek için devenin başını eğmesidir. Ya da “sücceden” “zılal”dan hâldir, “vehüm dahirun” ise zamirden haldir. Mana da şöyledir: Gölgeler güneşin yükselmesi ve alçalması ile veya Allah’ın takdiri ile doğularının ve batılarının bir taraftan diğer tarafa yaratılışına uygun olarak dönmesidir ya da secde eden gibi yere düşüp yapışmasıdır. Nesneler de bizzat Allah’ın emrine itaatkardır. Dahirun vav ile cemi yapılmıştır, çünkü içinde akıllılar vardır ya da itaat da akıllıların sıfatındandır. Şöyle de denilmiştir: Sağdan ve sollardan maksat feleğin sağdır ki o da doğu tarafıdır. Çünkü yıldızlar ondan yükselmeğe başlar. Solu da onun karşısındaki batı tarafıdır. Çünkü gölgeler gündüzün başında doğudan başlar, yerin batı çeyreğinin üzerine düşer. Zeval vaktinde de batıdan başlar, yerin doğu çeyreğinin üzerine düşer.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ۝٤٩ يَخْلُقُوْنَ رَهْمًا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ۝٥٠ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا الْهَيْٓثِنِ اثْنَيْنِ
اِنَّمَا هُوَ اِلٰهُ وَّاحِدٌ فَلْيَايَ فَارْهَبُوْنَ ۝٥١ وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَلَهُ اللَّيْنُ وَاَصْبَابٌۭ ۚ اَفَغَيَّرَ اللّٰهُ تَتَقُوْنَ ۝٥٢ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِّعْمَةٍ
فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْتَرُّوْنَ ۝٥٣

49 – Göklerde ve yerde ne kadar canlı ve melekler varsa, Allah secde eder. Onlar büyüklenmezler.

50 – Üstlerindeki Rablerinden korkarlar. Ve emrolundukları yaparlar.

51 – Allah dedi: İki ilah edinmeyin. O sadece bir tek İlah'tır. İyeyse yalnız benden korkun.

52 – Göklerde ve yerde ne varsa, onundur. Din de dalma onundur. Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

53 – Sizde olan nimet Allah'tandır. Sonra size sıkıntı dokundukça zaman yalnız ona feryat edersiniz.

49- “Göklerde ve yerde ne kadar canlı varsa Allah'a secde eder, yani ona itaat eder yani irade ve etkisine doğal olarak, teklif ve emrine de isteyerek itaat eder. Böyle yorumlanırsa göklerde ve yerdeki canlıların da Allah'a itaat etmesi doğaldır. “Min dabbetin (canlıdan)” bu da o ikisindeki meleklerin itaat etmesidir, çünkü dabbet debib'ten gelir ki cisim olarak hareket etmektedir, ister yerde isterse gökte olsun. “Vel-melaiketü (melekler)” bu da açıklanan canlıya atıftır, Cebrail'in meleklerin üzerine tasdikıyla atfı gibi ya da soyutların somutlara atfı gibi. Melekler ruhlardır diyenler bunu delil getirmişlerdir. Ya da min dabbetin meleklerin açıklamasıdır, melekler de göktekilerin tekrarı ve büyümesi için belirtilmiştir. Onlardan maksat da hafaza vs. melekleridir. “Min dabbetin” da akılsızlar için kullanıldığı gibi ikisi birleşince akıllılar için de kullanılır, “men”in genelleme yapılarak akıllılar için kullanılması daha iyidir. “Onlar büyüksünmezler” ona ibadet etmekten.

50- “Üstlerindeki Rablerinden korkarlar” üstlerinden azap göndermesinden korkarlar ya da kahr ve kuvveti üstlerinde olandan korkarlar, mesela “o, kullarının üstünde kahredicidir” (*En’am: 18*) gibi. Cümle “la yestekbirun”daki zamirden hâldir ya da onun açıklama ve sunumudur, çünkü Allah’tan korkan ona ibadetten büyüklenmez. “**Ve emrolundukları şeyi yaparlar**” itaat ve idare gibi. Bunda meleklerin de mükellef olduklarına ve korku ile ümit arasında döndüklerine delil vardır.

51- “Allah dedi: İki İlah edinmeyin” sayılan onu gösterdiği halde sayıyı da zikretmesi söz konusunun o olduğunu bildirmek içindir. Ya da ikiliğin İlahlığa aykırı olduğuna ima etmek içindir, nitekim “**o sadece bir tek İlahtır**” kavlinde de vahidi zikretmiştir, bu da maksat İlahlığı değil birliği isbat etmek içindir ya da birliğin İlahlığın gereklerinden olduğu içindir. “**Öyleyse yalnız benden korkun**” gaipten mütekellime geçmesi daha çok korkutmak ve maksadı açıklamak içindir. Sanki şöyle demiştir: O bir tek İlah benim, öyleyse yalnız benden korkun, başkasından değil.

52- “Göklerde ve yerde ne varsa onundur” yaratılışı da mülkiyeti de “din de” itaat da onundur “**vasıben**” devamlı olarak, çünkü onun bir tek İlah olduğu ve korkulmaya layık olanın kendisi olduğu ispat edilmiştir. Şöyle de denilmiştir “vasıben” vasab’tan gelir ki o da yorgunluktur, yani külfetli din onundur. Şöyle de denilmiştir: Din ceza manasınadır yani devamlı ceza (karşılık) onundur; iman eden için sevabı kesilmez, inkar eden için de azabı kesilmez. “**Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?**” ondan başka zarar verecek yoktur, nitekim ondan başka yarar verecek de yoktur. Nitekim şöyle demiştir.

53- “Vema biküm min nimetin (sizde olan nimet Allah’tandır)” yani size ne nimet ulaşmışsa Allah’tandır. “Ma” şart edatıdır ya da şart manasını içirmektedir, bu da haber bakımından böyledir, nimetin meydana gelmesi bakımından değil. Çünkü nimetin elde bulunması Allah’tan olduğunu haber vermeye sebeptir de ondan olmasına değil. “**Sonra size sıkıntı dokunduğu zaman yalnız ona yalvarırsınız**” ondan başkasına niyaz etmezsiniz. Ayette geçen cuar duada veya yardım istemede sesi yükseltmektir.

ثُمَّ إِذَا كُشِفَ

الضَّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ٥٤
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ٥٥ وَيَجْعَلُونَ
لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُتِبَ
تَفْتَرُونَ ٥٦ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ٥٧
وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ
كَظِيمٍ ٥٨ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ
أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ٥٩

54 – Sonra o sıkıntıyı açtığı zaman, hemen içinizden bir gr Rablerine şirk koşarlar.

55 – Kendilerine verdiklerimizi inkar etmek için. Öyleyse (süre) faydalanın; yakında bilirsiniz.

56 – Kendilerine rızık ettiğimiz şeylerden bilmeyenlere hisse arırlar. Allah'a yemin olsun ki ettiğiniz iftiralardan mutlaka soracaksınız.

57 – Allah'a kızları isnat ederler. Hâşâ, o münezzehtir. Cane istedikleri şeyi de kendilerine isnat ederler.

58 – Onlardan biri kız çocuğu ile müjdelendiği zaman, öfke d olarak yüzü simsiyah kesilir.

59 – Verilen kötü müjde dolayısıyla toplumdan ayrılır. Onu letle tutacak mı yoksa onu toprağa mı gömecek? Billn ki, hük verdikleri şey ne kötüdür!

54- “Sonra sıkıntıyı sizden açtığı zaman, hemen içinizden grup” ki onlar da kafirlerinizdir “Rablerine şirk koşarlar” başkas ibadet etmekle. Bu da hitap genel olduğu takdirdedir. Eğer müşrik özel olursa “min” beyaniye olur, sanki: O grup da sizsiniz, demiş olur. “Min”’in bazı manasına olması da caizdir, o zaman bazıları it edilmiş olur, mesela: “Onları karaya çıkardığı zaman içlerinden kin

doğru yoldadır" (*Lokman: 32*) ayetinde olduğu gibi.

55- "Kendilerine verdiklerimizi inkar etmek için" sıkıntıyı kaldırma nimetini, sanki onlar şirkleriyle nimete nankörlük etmek istemişlerdir ya da onun Allah'tan olduğunu inkar etmek istemişlerdir. **"Öyleyse bir süre faydalanın"** bu da tehdit emridir, **"yakında bilirsiniz"** en ağır tehdidini. Meçhul siygası ile **"feyütemetteu"** da okunmuştur ki o zaman **"liyekfuru"**ya atfedilmiş olur. Buna göre emir lamının tehdit için gelen lam, fe'nin de cevap için olması caiz olur.

56- "Ve yecalune lima layalemune (bilmeyenlere ayırırlar)" yani ilmi olmayan tanrılarına verirler demektir, çünkü onlar cansızdırlar, o zaman zamir **"ma"**ya gider ya da bilmediklerine verirler demektir, çünkü onlarda yanlış şeyler itikat ederler, mesela kendilerine fayda vermeleri ve şefaathetmeleri gibi. O zaman **"ma"**ya giden **"aid"** hazfedilmiş olur ya da cahilliklerinden demektir ki o zaman **"ma"** mastariye olur, verilen kimseler de bilindiği için hazf edilmiş olur. **"Rızık ettiğimiz şeylerden hisse ayırırlar"** ekinlerden ve davarlardan. **"Allah'a yemin olsun ki ettiğiniz iftiradan mutlaka sorulacaksınız"** onların tanrılar olduğuna ve ibadete layık bulunduklarına dair iftiranızdan. Bu da onlar için tehdittir.

57- "Allah'a kızları isnat ederler" Huzaa ve Kinane kabileleri: Melekler Allah'ın kızlarıdır, derlerdi. **"Hâşâ"** o sözlerinden Allah'ı tenzih-tir yahut ona şaşmadır. **"Velehüm ma yeştehune (candan istedikleri şey onlarındır)"** oğlan çocuklarını kast ediyor. Ma yeştehun'da müpteda olarak merfu olmak da **"benat"**a atfederek mansup olmak da caizdir. O zaman ca'l maddesi seçmek manasına alınmış olur. Bu da her ne kadar fail ve meful zamirinin bir şeye gitmesine götürürse de ancak matufta caiz görülmesi uzak ihtimal değildir.

58- "Onlardan birine kız çocuğu olduğu müjdesi verildiği zaman" doğduğu haberi verildiği zaman **"yüzü kesilir"** olur yahut gündüz boyu devam eder **"simsiyah olarak"** deprasyondan yahut insanlardan utandığından. Yüzün kararması üzmekten ve hacaletten kinayedir. **"Öfke dolu olarak"** karısına.

59- "Toplumdans ayrılır" onlardan gizlenir **"verilen kötü müjde dolayısıyla"** örfen kötü sayılan müjde dolayısıyla. **"Onu zilletle tutacak mı?"** onu terk etmek için kendi kendine konuşur ve düşünür **"em yedussuhu (yoksa onu toprağa mı gömecek?)"** yoksa toprakta gizleyecek ve diri diri mi gömecektir? Zamirin müzekker olması lafız itibarı ile. İkisinde de müennes zamiri ile de okunmuştur. **"Bilin ki hüküm verdikleri şey ne kötüdür!"** Çünkü çocuktan münezze olan Allah'a yanlarındaki değeri bu olan şeyi isnat etmişlerdir.

لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾
 وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ
 يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْذِنُونَ سَاعَةً
 وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ
 أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ
 مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَلَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَرِيقٌ لَّهُمُ
 الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

60 – Ahirete iman etmeyenler için kötü misal vardır. En yüce misal ise Allah'ındır. O, mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

61 – Eğer Allah insanları zulümleri sebebiyle sorumlu tutsa işi yeryüzünde bir canlı bırakmazdı. Ancak onları belli bir süreye kadar tehir ediyor. Ecelleri geldiği zaman bir saat geri kalmazlar, ilerde gitmezler.

62 – Hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a nispet ederler. Dilleriyle şüphesiz en güzeli kendilerinin diye yalan söyler. Şüphesiz onları ateş için ateş vardır ve şüphesiz onlar öncülerdir.

63 – Allah'a andolsun ki senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik de şeytan onlara amellerini süsledi. Artık o, bugün onların velisidir. Ve onlar için pek acıklı bir azap vardır.

60- "Ahirete iman etmeyenler için kötü misal vardır" kötü misal vardır, o da öleceğini çağırıp duran çocuğa ihtiyaçtır, erkek çocukla zulusudur, kızlardan hoşlanmamak ve fakirlik korkusu ile onları diri bırakmaktır. "En yüce misal ise Allah'ındır" o da vacibül vücud, mutlak zengin, eli tutulmaz cömert olup mahlukların sıfatlarına benzemesidir. "O, mutlak galiptir, hikmet sahibidir" sonsuz kudretli üstün hikmet sahibidir.

61- "Eğer Allah insanları zulümleri sebebiyle sorumlu tutsa işi küfür ve isyanları ile "onun üzerinde bırakmazdı" yeryüzünde, zi-

geçmediği halde onu zamirle ifade etmesi insanların veya canlıların ona delalet etmesindendir. **“Min dabbetin (bir canlı)”** zulümlerinin uğursuzluğu yüzünden hiçbir canlı bırakmazdı. İbn Mes’ud radiyallahu anh şöyle demiştir: Âdemoğlunun günahı veyahut bir hayvanın zulmü yüzünden neredeyse deliğindeki bokböceği helak olur. Şöyle de denilmiştir: Eğer babalar inkarları yüzünden helak olsalardı, oğullar olmazdı. **“Ancak onları belli bir süreye kadar tehir ediyor”** ömürleri için belirlediği veya azapları için tesbit ettiği süreye kadar erteliyor ki doğup çoğalsınlar. **“Ecelleri geldiği zaman bir saat geri kalmazlar, ileri de gitmezler”** bilakis o zaman kesin olarak helak olurlar ve azap edilirler. Bütün insanlardan ve onlara zulüm isnadından hepsinin, hatta Peygamberlerin bile zalim olmaları lazım gelmez. Allah’ın salat ve selamı onların üzerine olsun. Çünkü aralarında yayıldığı kimseleri ve çoğunluğu murat etmek caizdir.

62- **“Hoşlanmadıkları şeyleri Allah’a nispet ederler”** kendileri için razı olmadıkları şeyleri ki o da kız çocukları, başkanlıkta ortaklar, gönderdikleri elçilerinin hafife alınması ve düşük malların verilmesidir. **“Dilleri de yalan söyler”** o da **“şüphesiz en güzeli kendilerinin”** sözüdür yani Allah katında, mesela şunun gibi. **“Eğer Rabbime döndürülsem bile şüphesiz benim için onun yanında en güzeli vardır”** (*Fussilet: 50*). El-kezbü de okunmuştur ki kezub’un çoğuludur, elsine’nin sıfatıdır. **“Şüphesiz onlar için ateş vardır”** bu da sözlerini rettir ve zıddını ispattır. **“Veennehüm mufratun (şüphesiz onlar öncülerdir)”** bu da efrattuhu fi talebilmai deyiminden gelir ki su aramada birini geçmektir. Nafi ra’nın kesri ile “mufritun” okunmuştur ki günahlarda ifrata kaçmaktır. Şedde ile meftuh olarak mufarratun da okunmuştur ki bu da suyu aramada öne geçmektir. Meksur olarak da okunmuştur ki taatlarda kusur etmektir.

63- **“Allah’a andolsun ki senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik de şeytan onlara amellerini süsledi”** onlar da çirkin amellerin üzerinde ısrar ettiler ve peygamberleri inkar ettiler. **“Artık o, bugün onların velisidir”** yani dünyada, gün demekle dünyanın bütün zamanları ifade edilmiştir ya da süslerken onların velisidir demektir ya da kıyamet gününde demektir ki geçmiş zamanın yahut gelecek zamanın hikayesi olur. Zamirin Kureys’e gitmesi de caizdir yani şeytan geçmiş kafirlere amellerini süsledi, o da bugün onların velisidir, onları aldatıyor ve azdırıyor. Ve zamirin Kureys’e raci olup muzaf takdir edilmesi de caizdir yani fehüve veliyyü emsalihim (o gibilerin velisidir) demek olur. Veli kişinin nerede olursa olsun yakını demektir ya da yardımcıdır ki en derin ifade ile yardımcıları yok demek olur. **“Ve onlar için pek acıklı bir azap vardır”** kıyamet gününde.

وَمَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا
 فِيهِ ۖ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾
 وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَالْحَيَاءُ فِي الْأَرْضِ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا
 فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

64 - Kitabı sana başka değil ancak ihtilaf ettikleri şeyi onları açıklamak ve inanan bir kavim için de hidayet ve rahmet için indirdik.

65 - Allah, gökten su indirdi de onunla ölümünden sonra ye yüzünü diriltti. Şüphesiz bunda dinleyen bir kavim için elbette bir ibret vardır.

66 - Şüphesiz sizin için hayvanlarda da elbette bir ibret vardır. Size onun karnındaki fışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolay geçen halis süt içiriyoruz.

64- "Kitabı sana başka değil onlara" insanlara "ihtilaf ettikleri şeyi açıklamak için indirdik" tevhid, kader, ahiretin halleri ve fiilleri hükümleri gibi. "Ve inanan bir kavim için de hidayet ve rahmet için indirdik" hüden ve rahmeten "litübeyyine"nin mahalline matufturlar çünkü o ikisi kitabı indirenin fiilidirler, açıklamak ise öyle değildir (peygamberin işidir).

65- "Allah gökten su indirdi de onunla ölümünden sonra yeryüzünü diriltti" kuruduktan sonra onda çeşitli ürünler bitirdi. "Şüphesiz bunda dinleyen bir kavim için elbette bir ibret vardır" düşünerek ve insafla dinleyen için.

66- "Şüphesiz sizin için hayvanlarda da bir ibret vardır" cahillikte ilme geçecek delalet vardır. "Nüskıyküm mimma fi butunuhi (sizin onun karnındaki içiriyoruz)" ibreti anlatmak için yeni söz başıdır. Zamirin müzekker ve tekil kılınması lafız itibarı ile, Müminu suresinde müennes kılınması da mana itibarı ile. Çünkü en'ar ism-i cemidir, bunun içindir ki Sibeveyh onu ef'al kalıbındaki müretlerden saymıştır, mesela ahlak ve ekyas gibi. Kim de: O na'am'ın ç

ğuludur derse, zamiri ba'za gönderir. Çünkü süt hepsinden değil bazısından çıkar. Ya da bir tanesine gönderir, çünkü ondan murat edilen cinstir. Nafi, İbn Amir, Ebu Bekir ve Yakup burada ve Mü'minin suresinde feth ile "neskıyküm" okumuşlardır. "Fışkı ile kan arasından süt" çünkü o kanın parçacıklarından yaratılır, kan da dışkıda bulunan ince parçacıklardan oluşur ki o da yenen ve hayvanın midesinde kısmen hazm olan yiyeceklerden oluşur. İbn Abbas radiyallahu anhumadan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hayvan yem yiyip de midesinde piştiği zaman aşağısında fışkı, ortasında süt, üstünde de kan oluşur. Eğer doğru ise belki de ortası sütün maddesidir, üstü de bedeni besleyen kanın maddesidir demek istemiştir. Çünkü o ikisi midede oluşmaz, bilakis karaciğer midede hazım olan yemin özünü çeker, geriye posası kalır ki o da fışkıdır. Sonra onu ikinci kez hazım olacak kadar bir daha tutar, onunla beraber su ile ilgili dört karışım meydana gelir. Ayrıcı güç su ile ilgili maddeyi ihtiyaç fazlası olarak sevda ile safradan ayırır ve onu böbreğe, öde ve dalağa gönderir. Sonra da kalanı ihtiyaca göre organlara taksim eder, o da her birine ilim ve hikmet sahibi Allah'ın takdirine uygun olarak yeteri kadar akar. Sonra eğer hayvan dişi ise karışım gıdasına göre artar, çünkü soğukluk ve rutubet onun mizacını istila etmiştir. O zaman artan önce çocuk için rahime gider. Çocuk rahimden ayrılırsa o artık miktar yahut bir kısmı memelere gider. Memenin beyaz etsi bezelerine karıştığı için ak süt olur. Kim Allah Teala'nın yaptığı dört karışımı, sütleri, miktarlarının hazırlanmasını, kanallarını, onları meydana getiren sebepleri ve her vakit onlarda tasarruf eden kuvvetleri düşünürse, onun mükemmel hikmetini ve sonsuz rahmetini ikrar etmeye mecbur kalır. "Birinci "min" ba'z manasınadır, çünkü süt karınlarındakinin bir kısmından olur, ikincisi de iptidaiyedir, mesela: Sekaytü minel havzı (havuzdan içtim) gibi. Zira fışkı ile kan arasında içirme işinin ondan başladığı bir yer vardır. İkinci min neskıyküm'e mütaalliktir ya da lebenen'den haldir, nekire olduğu ve ibret konusunun o olduğuna dikkat çekmek için ondan önce gelmiştir. "Halis" saf, içinde kanın rengi, fışkının kokusu bulunmayan demektir ya da çıkış yerinin dar olması nedeniyle kesif parçacıklardan arındırılmış demektir. "Saiğan (içenlerin boğazından kolay geçen)" şedde ile "seyyiğan" ve hafif olarak (seyğan) da okunmuştur.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي
 مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ
 الثَّمَرَاتِ فَالْسَّلٰكِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ
 مُّخْتَلَفٌ لَّوْنُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

67 – Hurmanın ve üzümün meyvelerinden, ondan içki ve gü-
 bir rızık edirsiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran bir kavim i-
 mutlak bir ayet (ibret) vardır.

68 – Rabbin arıya, “dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdu-
 çardaklardan evler edin” diye vahyetti.

69 – “Sonra bütün meyvelerden ye; Rabbinin yoluna kolayla-
 tırılmış olarak git”. Onların karınlarından renkleri farklı şerbet
 çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen i-
 kavim için elbette bir ayet vardır.

67- “Ve min semeratin nahili (hurmanın ve üzümün mey-
 lerinden)” bu da mahzufa mütealliktir yani size hurma ve üzüm
 şirasından içiriyoruz, demektir. “Tettehizune minhü sekeren (o-
 dan içki edirsiniz)” içirmeyi açıklamak için yeni söz başıdır ya
 tettehizune’ye mütealliktir, “minhü” de tekit için zarfın tekrarıdır
 hut sıfatı tettehizune olan mahzufun haberidir, yani vemin semera-
 nahili velanabi semeren tettehizune minhü demektir. Her iki mülak-
 zaya göre zamirin müzekker olması mahzuf olan asîr’a muzaf olma-
 sındandır ya da semerat semer manasınadır. Seker ise mastardır, iç-
 ye ad olmuştur. “Ve güzel bir rızık” kuru hurma, kuru üzüm, pekme-
 ve sirke gibi. Ayet eğer içki yasağından önce ise içkinin mekruh ol-
 ğunu göstermektedir, eğer sonra ise itabı da minneti de içine alma-
 tadır. Seker’in hurma şırası olduğu da söylenmiştir. Yiyecek olduğu
 söylenmiştir. Şair şöyle demiştir:

Saygı değer kimselerin namusunu seker (yiyecek) yaptın.

Yani onların ırzlarını meze gibi kullandın, demek istiyor. Açlığı
 leyen de denilmiştir ki set manasına sekr’den gelir. O zaman rızık

parasından meydana gelen şey olur. **“Şüphesiz bunda aklını çalıştıran bir kavim için mutlaka bir ayet vardır”** ayetlere bakarak akıllarını çalıştıranlar için demektir.

68- **“Ve evha rabbüke ilennahli (Rabbin arıya vahyetti)”** onlara ilham etti, kalplerine attı. İki fetha ile “ilen nehali” de okunmuştur. **“enittehizi”** bienittehizi demektir (en mastariyedir). “En”in müfessire olması da caizdir, çünkü vahyetmede söyleme manası vardır. Zamirin müennes olması mana itibarı ile, çünkü nahl müzekkerdir. **“Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurduğu çardaklardan”**. Bazı manasına min kullanmıştır, çünkü bütün dağlara, bütün ağaçlara, bütün asma veya çatılara ve her yere yuva yapmaz. Bal üretmek için yaptığı şeye ev denilmesi, insanın evine benzetildiği içindir. Çünkü onda öyle güzel sanat ve öyle doğru taksim vardır ki usta mühendisler ancak aletlerle ve ince araştırmalarla yapabilirler. Belki de buna dikkat çekmek için onu zikretmiştir. Ye’den dolayı be’nin kesri ile “biyuten” de okunmuştur. İbn Amir ile Ebu Bekir ra’nın kesri ile “yarişun” okumuşlardır.

69- **“Sonra bütün meyvelerden ye”** iştahının çektiği acı ve tatlı bütün meyvelerden. **“Feslükiy”** yediğini gönder **“Rabbinin yollarına”** orada kudreti ile acı çiçeği tatlı bala çevirecek içindeki yollarına demektir ya da bal yapmak için Allah’ın sana ilham ettiği yollara git, demektir ya da “yuvana dönmek için “Rabbinin yollarına git” demektir ki senin için engelli de karışık da değildir. **“Zülülen”** zelul’un çoğuludur ki o da sübül’den haldir yani Allah’ın sana hor ettiği ve sana kolaylaştırdığı yollara demektir. Ya da “feslükiy”deki zamirden haldir yani sen emrolunduğun şeye hor ve itaatkâr kılınmış olarak git demektir. **“Onların karınlarından çıkar”** arılara hitaptan insanlara döndü, çünkü nimet verilen onlardır. Arıyı yaratmaktan ve ona ilhamdan maksat insanlardır. **“Şarabun”** şerbet yani bal çıkar, çünkü o da içilecek şeydir. Arı çiçekleri ve kokulu yaprakları yer, o da karnında bala dönüşür, sonra da onu kışa saklamak için kusar diyenler bunu delil getirmişlerdir. Kim de arılar ağızlarıyla yaprakların ve çiçeklerin üzerine çisinti halinde düşen küçük tatlı parçacıklarını yer, saklamak için onları evlerine koyar; o biriktirdiği şey de çok olursa ona bal denir demişse, karınlarını ağızlarıyla tefsir etmiş olur. **“Renkleri farklı”** beyaz, sarı, kırmızı ve siyah, bu da arının yaşına ve mevsime göre olur. **“Onda insanlar için şifa vardır”** ya doğrudan şifadır, mesela balgamlı hastalıklarda olduğu gibi ya da dolaylı olur, mesela diğer hastalıklarda olduğu gibi. Çünkü balın karışmadığı macun pek azdır. Üstelik şifanın nekire oluşu buna işaret etmektedir. Tenvinin tazim için olması

da caizdir. Katade'den rivayet edilmiştir: Peygamber sallallahu aley ve sellem'e bir adam geldi: Kardeşim karnından şikayet ediyor, dedi da: Ona bal şerbeti içir, dedi. Gitti, bir müdet sonra geri döndü: İçirdi faydası olmadı, dedi. O da: Git ona bal şerbeti içir, Allah doğru söyle kardeşinin karnı yalan söyledi, dedi. Gitti içirdi, Allah Teala da ona ş verdi, o da bağı çözülmüş gibi iyileşti. Zamirin Kur'an'a ya da Allah arıdan bahsettiği şeylere gittiği de söylenmiştir. **"Şüphesiz bunda d şünen bir kavim için elbette bir ayet vardır"** çünkü kim arıya özel o rak bu ince ilimlerin ve acayip fiillerin verildiğini hakkı ile düşünür bunun güç ve hikmet sahibi Allah'ın ilhamı ve ona sürüklemesi ile duğunu kesin olarak anlar.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يَرُدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ
لَكِي لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ٧٠ وَاللَّهُ
فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ
فُضِّلُوا بِرَأْدَىٰ رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ
فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَلُونَ ٧١

70 – Allah sizi yarattı, sonra sizi öldürür. İçinizden kimi ömr en reziline döndürülür ki, ilminden sonra bir şey bilmesin. Şüpl siz Allah her şeyi bilen, her şeye gücü yetendir.

71 – Allah rızıkta bazınızı bazınıza üstün kıldı. Üstün kılınan sağ ellerinin sahip olduklarına rızıklarını verici değiller. Onlar on eşittirler. Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?

70- "Allah sizi yarattı, sonra sizi öldürür" farklı ecellerle, "için den kimi ömrün en reziline döndürülür" en hasisine ki o da ihtiy lıktır, o aklın ve gücün azalmasında çocukluğa benzer. Bunun doks beş yaşı olduğu söylenmiştir. Yetmiş beş diyenler de vardır. "Ki ilm den sonra bir şey bilmesin" unutmada ve kötü anlamada çocuk haline benzer bir hale dönüşsün. **"Şüphesiz Allah pekiyi bilend ömürlerin miktarlarını "her şeye gücü yetendir" dinç ve harek genci öldürür, yaşlı pir faniyi bırakır. Bunda şuna dikkat çekilmişti**

ecellerin farklı oluşu ancak bünyelerini kuran ve mizaçlarını belli bir miktara göre düzenleyen güçlü ve hikmet sahibi birinin takdiri iledir. Eğer bu tabiatın gereği olsa idi farklılık bu dereceye varmazdı.

71- **“Allah rızıkta bazınızı bazınıza üstün kıldı”** kiminiz zengin, kiminiz fakirdir, kiminiz efendidir; kendilerinin ve başkalarının da rızıklarını temin ederler, kiminiz de köledir ki halleri bunun tersinedir. **“Üstün kılınanlar sağ ellerinin sahip olduklarına (kölelerine) “rızıklarını verici değiller”** onlara ancak Allah'ın kendi ellerine teslim ettiği-ni iade ederler. **“Fehüm fihî sevaün (onlar bunda eşittirler)”** efendiler de köleler de Allah'ın vermesinde eşittirler (hepsine veren Allah'tır). Bu cümle geçen menfî cümlenin lazımıdır ya da onu tesbit etmektedir. Cevap yerinde olması da caizdir, sanki şöyle denilmiştir: Üstün kılınanlar rızıklarını kölelerine verici değiller ki onda eşit olsunlar. Kaldı ki bu, müşrikler için ret ve inkârdır; çünkü onlar bazı mahluklarını Allah'a ortak ederler; kölelerinin ise Allah'ın verdiği nimette kendilerine ortak olmasına razı olmazlar, onlarla eşitliği kabul etmezler. **“Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?”** ona ortaklar edinmekle, zira bu Allah'ın onlara verdiği bazı şeyleri kendilerine nisbet etmeyi gerektirir ve bunun Allah katından olduğunu inkar ederler. Ya da şu cihetle ki onlar Allah'ın onlara açıklamakla nimet olarak verdiği şeyi inkâr etmişlerdir. “Efebinimetillahi”deki be inkarın küfür manasını içermesinden dolayıdır. Ebu Bekir ise te ile “techadun” okumuştur, çünkü Allah Teala: “Halekaküm ve faddale badaküm” demiştir.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ
 أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم
 مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾
 وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ
 إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
 عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَن رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا
 فَهُوَ يَتَفَقُّ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوِي الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
 لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

72 – Allah size kendinizden eşler yarattı ve eşlerinizden de s için oğullar ve torunlar verdi. Size temiz şeylerden rızık etti. Ba iman edip Allah'ın nimetini mı inkâr ediyorlar?

73 – Allah'tan başka kendileri için göklerden veya yerlerden bir rızıka, hiçbir şeye sahip olmayan ve güç yettiremeyen şeylere det ediyorlar.

74 – Allah'a misaller getirmeyin. Şüphesiz Allah bilir, siz bilin siniz.

75 – Allah; hiçbir şeye gücü yetmeyen köle bir kul ile kendis bizden güzel bir rızık verdiğimiz; onun da ondan gizli ve açık ha dığı bir kimseyi misal verdi. Hiç bunlar eşit olur mu? Övgü Allah dır. Hayır, onların çoğu bilmezler.

72- “Allah size kendinizden eşler yarattı” yani kendi cinsiniz demektir ki onlara ısınasınız ve sizin gibi evladınız olsun. Bu Havva'nın Âdem'den yaratılması olduğu da söylenmiştir. “Size eşl nizden oğullar ve torunlar verdi” torunlar çocuğun çocuğudur ya kızlar demektir. Çünkü hafid hizmete koşan demektir, kızlar ise e tam manasıyla hizmet ederler. Onların damatlar olduğu da söy lenmiştir. Üvey kızlar olduğu da söylenmiştir. Onlardan bizzat oğlan

cuklarını murat etmek de caizdir, atıf ise sıfatlar farklı olduğu içindir. **“Size temiz şeylerden rızık etti”** lezzetli şeylerden yahut helallerden demektir. “Min” de tebîz içindir, çünkü dünyada rızık edilenler onlardan birer örnektir. **“Batıla mı iman ediyorlar?”** o da putların onlara fayda vereceğidir ya da temiz şeylerden kendilerine haramlar olduğuna mı inanıyorlar, mesela bahire ve saibe gibi. **“Allah’ın nimetini mi inkâr ediyorlar”** nimeti putlara isnat etmekle yahut Allah’ın helal ettiğini haram etmekle. Sılanın fiilden önce gelmesi ya nimete önem vermek içindir ya da mübalağa için tahsisi akla getirmek içindir ya da ayet sonlarının tutması içindir.

73- “Allah’tan başka kendileri için göklerden ve yerden hiçbir rızık, hiçbir şeye sahip olmayan şeylere ibadet ediyorlar” yağmur ve bitki gibi. Rızikan’ı eğer mastar kabul edersen, şey’en onunla mansup olur yoksa ondan bedel olur. **“Ve güç yetiremeyen şeylere”** ona sahip olamayana yahut hiç gücü olmayana demektir. Burada zamirin cemi yapıp **“mala yemlikü”** de tekil yapılması **“ma”**nın âliheth manasında tekil olmasındandır. Zamirin kafirlere dönmesi de caizdir yani onların gücü yetmez, üstelik onlar diridirler, bazı şeylerde tasarruf ederler, artık cansızlar nasıl güç yetirir?

74- “Allah’a misaller getirmeyin” ona şirk koşacağınız yahut kıyas edeceğiniz misaller getirmeyin. Çünkü misal getirmek, bir hali bir hale benzetmektir. **“Şüphesiz Allah bilir”**. Kral’ın kullarına ibadet ona ibadetten daha saygılıdır diye bozuk kıyasınızı bilir ve Allah yaptığı- nız şeylerdeki büyük cürmü de bilir. **“Siz ise bilmezsiniz”** bunu, eğer bilmiş olsaydınız buna cüret edemezsiniz. Bu da yasağın gerekçesidir ya da o eşyanın gerçeğini bilir, siz ise onu bilemezsiniz. Öyleyse onun nasları karşısında kendi görüşlerinizi bırakın. Bundan şunu da murat etmek caizdir: Allah’a misal getirmeyin; çünkü o nasıl misal getirileceğini bilir, siz ise bilemezsiniz. Sonra kendine ve kendinden başka ibadet edilen şeylere nasıl misal getirileceğini öğretti ve şöyle dedi:

75- “Allah; hiçbir şeye gücü yetmeyen köle bir kul ile kendisine bizden güzel bir rızık verdiğimiz; onun da ondan gizli ve açık harcadığı bir kimseyi misal verdi. Hiç bunlar eşit olur mu? Şirk koşulan şeylere doğrudan tasarruf (hareket) yapamayan köleyi misal getirdi, kendine de Allah’ın çok mal verdiği ve ondan istediği gibi harcayan hür kimseyi misal verdi. O ikisinin cinsiyette ve yaratılmışlıkta ortak olmalarıyla birlikte eşit olmamalarını en aciz mahluklar olan putlarla gerçek zengin ve mutlak kadir Allah’ın eşit olamayacaklarına delil getirdi. Bunun başarısız kafirle başarılı mümine misal olduğu da söylenmiştir. Kulun kölelikle nitelenmesi onu hürden ayırmak içindir, çünkü

hür de bir kuldur. Gücünün yetmemesi de mükâtep ve izinli köled ayırmak içindir. Onu mal sahibi olana alternatif göstermesi de köler mülk sahibi olamayacağına delildir. Men edatını abd'e uyması ise mevsufe kabul etmek daha uygun görünüyor. "Yestevun"da zamir cemi yapılması da iki cinse ait olmasındadır, çünkü mana şöylece Hürlerle köleler bir olur mu? "Övgü Allah'a mahsustur" bütün övgüler onundur, çünkü başkası onu hak edemez, kaldı ki ibadeti hak etsin. Zira bütün nimetlerin sahibi odur. "Hayır, onların çoğu bilmezler" nendenle onun nimetini başkalarına isnat eder ve onlara taparlar.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا
أَبْكُمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا
يُوجِّهُهُ لَا آيَاتٍ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ
بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَاللَّهُ غَيْبُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ
أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ
مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

76 – Allah iki adamı misal verdi: Birisi dilsizdir, hiçbir şeye güc yetmez ve o, efendisine yüküttür. Onu nereye gönderse, hayır gelmez. Bununla, adaleti emreden ve doğru yolda olan eşit olur mu?

77 – Göklerin ve yerin gaybi Allah'a aittir. Kıyametin işi ancak göz kırpmaya gibidir yahut daha yakındır. Şüphesiz Allah her şeye baidir.

78 – Allah sizi analarınızın karınlarından hiçbir şey bilmez olarak çıkardı. Size kulaklar, gözler ve gönüller verdi, belki şükredersiniz.

76- "Allah iki adamı misal verdi: Birisi dilsizdir" ahres doğmuş anlamaz da anlaşılmaz da. "Hiçbir şeye gücü yetmez" sanat ve ted

gibi, zira akli eksiktir **“ve efendisine yüküdür”** işini gören kimseye ağırlıktır. **“Eynema yüveccihhü (onu nereye gönderse)”** efendisi onu bir işe gönderse. Meçhul siygası ile **“yüveccihhü”** de okunmuştur, yeteveccehü manasına yüveccihhü de okunmuştur. Mesela: Eynema üveccihhü elka sa'den (nereye dönsem Sa'd ile karşılaşıyorum) gibi. Mazi kalıbı ile teveccehe de okunmuştur. **“Hayır getirmez”** başarı ve yeterlik sağlamaz. **“Bununla, adaleti emreden eşit olur mu?”** anlayan, bülbül gibi şakıyan, yeterliği olan, doğru yolda giden ve bütün faziletleri içine alan adalete teşvik etmekle insanlara fayda veren kimse bir olur mu? **“O, doğru yoldadır”** o aynı zamanda doğru yoldadır, neyi hedeflese münasip bir gayretle onu elde eder. O dört sıfatı bu iki nitelikle karşılaştırması bu ikinin onlara tam karşılık olmasındandır. Bu da Allah Teala'nın kendisi ve putlar için getirdiği ikinci misaldir, bunu da aralarında ortaklık olmadığını bildirmek için vermiştir. Ya da mümin'le kafir için getirdiği bir misaldir.

77- “Göklerin ve yerin gaybi Allah'a aittir” onun ilmi ona hastır, ondan başkası bilmez. O da o ikisinde kullardan gaip olan şeylerdir, bunlar hissedilen şeyler değildir, hissedilen şeyin gösterdiği cinsten de değildir. Bunun kıyamet günü olduğu da söylenmiştir, çünkü o gök ve yer halkı için gaiptir. **“Kıyametin işi ancak göz kırma gibidir”** göz kapağının yukarıdan aşağıya inmesi gibidir. **“Ya da daha yakındır”** bunun yarısı kadar zaman içinde hatta başladığı anda olur; Allah Teala mahlukatı bir defada diriltir. Bir defa da olan da bir anda olur. **“Ev”** edatı seçme içindir ya da bel (hayır) manasınadır. Bunun manası şöyledir de denilmiştir: Kıyametin kopması ne kadar gecikse de o Allah katında insanların göz kırpması demeleri gibidir ya da mübalağa için bundan daha yakındır. **“Şüphesiz Allah her şeye kadirdir”** halkı aşama aşama yaratmaya kadir olduğu gibi bir seferde de yaratmaya kadirdir. Sonra kudretini gösterip şöyle dedi:

78- “Vallahu ahreceküm min butuni ümmehatiküm (Allah sizi analarınızın karnından çıkardı)”. Kisai hemzenin kesri ile (immehatiküm) okumuştur ki bu da bir lügattir ya da makabline uyum sağlamak içindir. Hamze ise hemzenin ve mimin kesri ile okumuştur, he de **“ihrak”** taki gibi zaittir. **“Hiçbir şey bilmiyordunuz”** cansızlar gibi bilgiden yoksun idiniz. **“Size kulaklar, gözler ve gönüller verdi”** onunla bilgi öğreneceğiniz araçlar ve duyular verdi, bu sayede eşyanın özünü anlar, hissin tekrarı ile eşyalar arasında farkı ayırt edersiniz. Sonunda gerçek bilgiye ulaşır, tecrübe sonunda ilim kazanma yollarını öğrenirsiniz. **“Belki şükredersiniz”** Allah'ın aşamalı olarak verdiği nimetleri anlar da onlara şükredersiniz.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ
 إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾
 وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن
 جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ
 إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا
 وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا
 وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُم سَرَائِلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ
 وَسَرَائِلَ تَقِيكُمْ بِأَسْكُمُ كَذَلِكَ يَتِمُّ نِعْمَتُهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ
 تُسَلِّمُونَ ﴿٨١﴾

79 – Göğün boşluğunda amade kılınmış kuşlara bakmadılar mı Onları ancak Allah tutuyor. Şüphesiz bunda iman eden bir toplu için gerçekten ibretler vardır.

80 - Allah size evlerinizden dinlenme yeri kıldı ve sizin için havan derilerinden göç gününüzde ve ikamet gününüzde hafif bulcağınız evler kıldı. Onların yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından da döşemelikler ve bir zamana kadar kullanılacak şeyler ver

81 – Allah sizin için, yarattığı şeylerden gölgeler kıldı. Sizin iç dağlardan barınaklar kıldı. Sizin için sıcaktan koruyacak gömlekl ve sizi savaşınızdan koruyacak gömlekler kıldı. Allah size nimetle ni böyle tamamlar, umulur ki teslimiyet gösterirsiniz.

79- “Elem yerev ilettairi (kuşlara bakmadılar mı?)” İbn Am Hamze ve Yakup te ile (terev) okumuşlardır ki bu genele hitap olı “Müsaahharatin (emre amade olarak)” Allah’ın onlara verdiği kanatlı ve diğer kolaylaştırıcı sebeplerle uçmaya uygun hale getirilmişlerd “Göğün (havanın) boşluğunda” yerden uzak havada. “Onları tutmıyor” orada “ancak Allah tutuyor” çünkü gövdelerinin ağırlığı ye

düşmelerini gerektirir; üstten askı da yoktur, alttan da destek yoktur. **“Şüphesiz bunda gerçekten ibretler vardır”** kuşların uçmaya uygun hale getirilmelerinde; çünkü onlara uçuş imkanı vermiş, hava boşluğunu buna müsait kılmış, tabiata aykırı olarak onları havada tutmuştur **“iman eden bir toplum için”** çünkü bundan yararlanacak olanlar onlardır.

80- “Allah size evlerinizden dinlenme yeri verdi” ikamet zamanlarında oturacağınız evler verdi; mesela taştan ve kerpiçten yapılan meskenler gibi. Seken feal veznindedir, meful manasınadır. **“Ve sizin için hayvan derilerinden evler kıldı”** deriden kubbe gibi çatılan çadırlar verdi. Bunun yapağıdan, yünden ve kıldan yapılanları da içine alması caizdir, çünkü onlar da deri üzerindedir, onlara da deriden demek doğru olur. **“Onları hafif bulursunuz”** onları taşımayı ve nakletmeyi hafif bulursunuz **“göç günlerinizde”** sefer halinde **“ve ikamet günlerinizde”** onları kurduğunuz zaman yahut hizada veyahut konakladığınız zaman. Hicaz’lı iki kurra (Nafi ile İbn Kesir) ve Basra’lı iki kurra (Ebu Amr ile Yakup) feth ile (zaaniküm) okumuşlardır. **“Onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından”** yün koyuna, yapağı deveye, kıl da keçiye aittir. Bu üçüncü onların zamirlerine muzaf kılınması onlardan parça olmasındandır. **“Esasen”** giyecek ve döşemelik **“ve meatan”** ticaret eşyası **“bir süreye kadar”** bir zamana kadar. Çünkü bunlar sağlam olduğu için uzun süre dayanır ya da ölümünüze kadar yahut ihtiyaçlarınızı görünceye kadar demektir.

81- “Allah sizin için yarattığı şeylerden kıldı” ağaçlardan, dağlardan, binalardan ve diğerlerinden **“gölgeler”** onunla güneşin ısığından korunursunuz. **“Sizin için dağlardan barınaklar kıldı”** dinleneceğiniz yerler ki mağaralar, kayadan yontma evlerdir. Eknan kinn’in çoğuludur. **“Sizin için gömlekler kıldı”** yünden, ketenden, pamuktan vesairenden giysiler kıldı **“sizi sıcaktan koruyacak”** ısıcağı özellikle zikretmesi zıddını (soğuğu da akla) getirdiği içindir ya da onlara göre sıcaktan korunmak daha önemlidir. **“Sizi savaşınızdan koruyacak gömlekler kıldı”** yani zırhlar, yarım zırhlar (cevşenler) kıldı. Burada geçen sirbal bütün giyecekleri içine alır. **“Kezalik (bunun gibi)”** geçen nimetleri tamamladığı gibi **“size de nimetlerini tamamlar, umulur ki teslimiyet gösterirsiniz”** onun nimetlerine bakar da ona iman edersiniz yahut hükmüne razı olursunuz. “teslemun” da okunmuştur ki selametten gelir yani şükreder ve azaptan kurtulursunuz yahut onlara bakarsınız da şirkten kurtulursunuz. Zırhları giymekle yaralanmaktan kurtulursunuz da denilmiştir.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ الْمَيِّنُ ﴿٨٢﴾
يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾
وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ
فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ
أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا
الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾

82 – Eğer yüz çevirirseniz, sana ancak apaçık tebliğ etmek düşer

83 – Allah'ın nimetini bilirler, sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kafirlerdir.

84 – Hatırla o günü ki, her ümmetten bir şahit göndereceğiz. Sonra kafirlere izin verilmez ve onlardan rızalık istenilmez.

85 – Zalimler azabı gördükleri zaman onlardan hafifletilmeyecek de onlara süre verilmeyecek de.

86 – Şirk koşanlar ortaklarını gördükleri zaman: Ey Rabbimiz, bunlar bizim senden başka ibadet ettiğimiz ortaklarımızdır, derler; onlar da şu sözü atarlar: Şüphesiz sizler elbette yalancılarsınız.

82- “Eğer yüz çevirirlerse” yan çizerler de kabul etmezlerse “sana ancak apaçık tebliğ düşer” bu sana zarar vermez, çünkü senin görevin tebliğ etmektir, onu da ettin. Bu da sebebi (tebliği) sonucun (cezanın) yerine koyma kabilindendir.

83- “Allah'ın nimetini bilirler” yani müşrikler Allah'ın onlara saydığı ve diğer nimetleri bilirler, çünkü onları ve onların Allah'tan olduğunu ikrar ederler “sonra da onları inkâr ederler” nimeti verenden başkasına ibadet etmekle ve: Bunlar tanrılarımızın şefaati veya başka bir sebepledir demeleri veyahut haklarını eda etmek istememeleri

ile. Şöyle de denilmiştir: Allah'ın nimeti Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir; onu mucizelerle tanıdılar, sonra da inatlarından inkâr ettiler. "Sümme"nin manası nimeti tanıdıktan sonra inkar etmelerini akla uzak göstermektir. "Onların çoğu kafirlerdir" inadına inkar edenlerdir. Çoğu zikretmesi ya bazılarının akıl eksikliğinden veya bakma kusurundan veyahut mükellef olmadığı için delille muhatap olmadığından hakkı tanımamasındandır ya da ekser için hükm-ü küll olmasındandır, mesela "hayır, çocukları bilmezler" (Nahl: 75) ayetinde olduğu gibi.

84- "Hattarla o günü ki, her ümmetten bir şahit göndereceğiz" o da o ümmetin peygamberidir, onların lehine ve aleyhine iman ve küfürle şahitlik edecektir. "Sonra kafirlere izin verilmez" özür dilemeleri için, çünkü özürleri yoktur. Şöyle de denilmiştir: Dünyaya dönmek için. "Sümme" edatı özür dilemekten şiddetle men edilmeleri dolayısıyla onları saracak şeyin fazlalığını göstermek içindir. Çünkü peygamberlerin onların aleyhine şahitlik etmeleriyle belaları artmakla ümitleri tamamen kesilecektir. "Velahüm yüstatebun (onlardan rızalık istenmez)" bu da utba'dan geliyor ki rıza demektir. "Yevme" de mahzuf ile mansuptur, takdiri şöyledir: Üzkür ya da havvifhüm ya da yahiku bihim ma yahikü (onları kuşatan kuşatır).

85- "Ve iza reellezine zalemul azabe" kavlinin nasb durumu da böyledir. Cehennem azabını gördükleri zaman demektir. "Onlardan hafifletilmez" yani azap "onlara süre verilmez de" mühlet verilmez de.

86- "Şirk koşanlar ortaklarını gördükleri zaman" ortakları saydıkları putlarını yahut küfre zorlamakla onlara ortak olan şeytanları "ey Rabbimiz, bunlar bizim senden başka ibadet ettiğimiz ortaklarımızdır, derler" taptığımız yahut itaat ettiğimiz ortaklarımızdır. Bu da kendilerinin bu hususta hatalı olduklarını itiraftır ya da azaplarını yarıya indirmek için ricadır. "Onlar da şu sözü atarlar: Şüphesiz sizler elbette yalancılarsınız" yani Allah'a ortak olduklarını yalanlamakla cevap verirler ya da kendilerine gerçekten tapmamakla cevap verirler. Çünkü onlar ancak keyiflerine tapmışlardır. "Hayır, tapmalarını inkâr edecekler" (Meryem: 82) ayeti gibi. Allah Teala'nın o zaman putları ko-nuşturmaları imkânsız değildir. Ya da onları küfre sürüklediklerini ve ona zorladıklarını inkar edeceklerdir, tıpkı şu ayet gibi: "Benim sizin üzerinizde bir yetkim yoktu, ancak ben sizi davet ettim; siz de icabet ettiniz" (İbrahim: 22).

وَالْقُوا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامَ
 وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا
 فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ
 فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
 شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا
 لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾
 إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَى
 وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ
 تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

87 – O gün teslimiyeti Allah’a bıraktılar. Uydurdukları şeyler de onlardan kayboldu.

88 – Onlar ki kafir oldular ve Allah’ın yolundan çevirdiler. Biz de bozgunculuk etmeleri yüzünden azap azap üstüne azaplarını artırdık.

89 – Hatırla o günü ki her ümmetten üzerlerine kendilerinden bir şahit göndereceğiz ve seni de onların üzerine şahit getirdik. Senin kitabı her şeyi açıklamak, Müslümanlar için de hidayet, rahmet ve müjde için indirdik”.

90 – Şüphesiz Allah adaletli, iyiliği ve akrabalara vermeyi emreder ve hayasızlığı, kötülüğü ve taşkınlığı men eder. Belki tutarsını: diye size öğüt verir.

87; 88- “O gün (zalimler) teslimiyeti Allah’a attılar” dünyada kibi gösterdikten sonra hükmüne teslim oldular (teslim bayrağını çektiler). “Uydurdukları şeyler de onlardan kayboldu” zayi ve batıl oldu uydurdukları da tanrılarının onlara yardım ve şefaateceğidir; bu da onları yalanlayıp onlardan el çektikleri zaman olacaktır. “Onlar k

kafir oldular ve Allah'ın yolundan çevirdiler” İslam'dan men etmek ve küfre sürüklemekle **“biz de azaplarını artırdık”** insanları Allah'ın yolundan çevirdikleri için **“azap azap üstüne”** küfürleri ile hak ettikleri azap üstüne. **“Bozgunculuk etmeleri yüzünden”** ve insanları Allah yolundan çevirmeleri yüzünden.

89- “Hatırla o günü ki her ümmetten üzerlerine kendilerinden bir şahit göndereceğiz” yani peygamberlerini demektir, çünkü her ümmetin peygamberi kendilerinden gönderilmiştir. **“Seni de getirdik”** ey Muhammed, **“onların üzerine”** ümmetinin üzerine **“bir şahit”**. **“Sana kitabı indirdik”** yeni söz başıdır ya da gizli **“kad”** ile haldir. **“Tibyanen”** özlü bir açıklama olarak **“her şeyi”** din işlerinden olan her şeyi geniş olarak ya da sünnet veya kıyasa havale ederek kısaca açıklamak için, **“hidayet ve rahmet olarak”** herkes için, mahrum olan kendi kusurağundan dolayı mahrum olur **“ve Müslümanlar için müjde olarak”** sırf onlara has olarak.

90- “Şüphesiz Allah adaleti emreder” işlerin ortasını bulmayı; bu da itikat yönünden olur, mesela Allah'ı işlevsiz bırakma ile şirk arasında tevhit ve sırf cebircilikle kadercilik arasında kesb (iş yapma) gibi. Amel bakımından da ortasını bulmayı emreder, mesela tembellikle ruhbanlığın ortasında vacipleri yapma gibi; ahlak bakımından da cimrilikle savurganlık arasında cömertlik gibi. **“velihsani (iyiliği)”** taatları iyi yapmayı emreder; o da nicelik bakımından olabilir, nafileleri yapmak gibi ve nitelik bakımından olabilir, mesela Efendimiz aleyhisselam'ın şu sözü gibi: İhsan Allah'ı görür gibi ibadet etmektir, sen onu görmesen de o seni görür. **“Akrobaya vermeyi”** yakınlarla muhtaç oldukları şeyleri vermeyi emreder. Bu da mübalâğa için genellemeden sonra özellemedir. **“Hayasızlığı men eder”** aşırı derecede şehvet gücünün arkasına düşmek, örneğin zina gibi. Çünkü o insanlık hallerinin en çirkini ve iğrencidir. **“Velmünkeri (kötülüğü)”** bu da öfke gücünü harekete geçirerek toplum tarafından beğenilmeyen bir şeydir. **“Taşkınlığı (velbağyi)”** insanlara tepeden bakmayı ve onlara karşı zor kullanmayı. Çünkü bu da şeytanlık olup vehim gücünün gereğidir. İnsanda ne zaman bir kötülük bulunsa bu üç güçten birinin aracılığı ile bu kısımlardan meydana gelir. Bunun içindir ki İbn Mes'ud radiyallahu anh şöyle demiştir: Kur'an'da iyiliği ve kötülüğü en iyi toplayan bu ayettir. Bu ayet Osman bin Maz'un'un Müslüman olmasına sebep olmuştur. Eğer Kur'an'da bundan başka ayet olmasa idi her şeyi açıkladığı ve alemler için hidayet ve rahmet olduğu doğru olurdu. Belki de bunun **“sana kitabı indirdik”** kavlinde sonra gelmesi buna dikkat çekmek içindir. **“Size öğüt veriyor”** emir ve yasakla, hayır ve şerri ayırmakla **“umulur ki düşünürsünüz”** öğüt alırsınız.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا
 الْإِيمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ
 كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
 نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا
 بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ
 وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾
 وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ
 وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

91 – Anlaştığınız zaman Allah'ın sözünü yerine getirin. Yeminleri sağlamlaştırdıktan sonra bozmayın. Oysa Allah'ı üzerinize kefil kıldınız. Şüphesiz Allah yaptığınız şeyleri bilir.

92 - Kuvvetle eğildiğini çözüntü halinde bozan (kadın) gibi olmayın. Bir topluluk bir topluluktan daha çok olsun diye yeminlerinizi aranızda bir hile konusu ediniyorsunuz. Allah ancak onunla sizi sınıyor. Ve ihtilaf ettiğiniz şeyi kıyamet gününde size elbette açıklayacak.

93 – Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Ancak dilediğini saptırır ve dilediğini hidayete erdirir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorulacaksınız.

91- “Allah'ın sözünü yerine getirin” yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e İslam için biatınızı yerine getirin, çünkü Allah Teala: “Şüphesiz sana biat edenler ancak Allah'a biat etmişlerdir” (Fetih: 10) demiştir. Bu, yerine getirilmesi gereken her emirdir de denilmiştir ki “anlaştığınız” ifadesi buna uygun düşmez. Adaktır da denilmiştir, Allah'a imandır da denilmiştir. “Yeminleri bozmayın” biat yeminlerini yahut mutlak yeminleri “ba'de tevkidiha (sağlamlaştırdıktan sonra)” Allah'ın adını anarak pekiştirdikten sonra. Vav'ı hemzeye kalb ederek ekke'de de bundan gelir. “Oysa Allah'ı üzerinize kefil kıldınız”

o biate şahit kıldınız, çünkü kefil üzerine aldığı şeye riayet eder ve onu denetler. **“Şüphesiz Allah yaptığınız şeyleri bilir”** yemin ve anlaşmaları bozmada yaptıklarınızı.

92- **“Sağlamca eğirdiğini bozan (söken) kadın gibi olmayın”** burada geçen ğazl mastardır, meful manasınadır, **“min ba'di kuvvetin (sağlamca eğirdiğini)”** bu da nakadat ğazleha'ya mütealliktir, sağlamca eğirdikten sonra demektir. **“Enkâsen (çözüntü halinde)”** katlarını sökerek çözüntü haline getiren gibi demektir. **“Enkâs”** niks'in çoğuludur, ğazleha'dan haldir ya da nakadat'ın ikinci mefuludur. Çünkü o, sayyeret (çevirdiği) demektir. Bundan maksat da yemini bozan bu gibilere benzetmektir. Şöyle de denilmiştir: Bu Rayta bin Sa'd adında bir kadındır, Kureyş'in İbn Teym kolundandır; biraz ahmaktı, böyle yapardı. **“Tettehizune eymaneküm beyneküm dahalen (yeminlerinizi aranızda fesat konusu ediniyorsunuz)”**. Bu da “vela tekunu”daki zamirden yahut haber yerine düşen harfi cerden haldir, yani vela tekunu müteşebbihine bimreteetin haza şanuha müttehizi eymanikim mefsedeten ve dehalen beyneküm (yeminlerinizi aranızda fesat konusu yaparak durumu böyle olan kadın gibi olmayın) demektir. **“Bir topluluk bir topluluktan (malca) daha çok olsun diye”** bir cemaat diğer cemaatten sayıca veya malca daha çok olsun diye. Mana da şöyledir: Siz çok olduğunuz ve onlar az oldukları ya da düşmanları çok ve kuvvetleri az olduğu için bir toplulukla yaptığınız anlaşmayı bozmayın. Örneğin Kureyş kavmi gibi ki onlar müttefiklerinin düşmanlarında kuvvet gördükleri zaman onlarla olan anlaşmalarını bozar, düşmanları ile anlaşırlardı. **“İnnema yeblukumullahu bih (Allah ancak sizi onunla sınıyor)”** zamirin ümmete gitmesi caizdir, çünkü o mastar manasınadır yani daha çok olmanızla sizi sınıyor; Allah'ın ve Resul'ünün sözünü yerine getiriyor musunuz yoksa Kureyş'in çokluğuna ve güçlerine ve müminlerin azlık ve zayıflıklarına aldaniyor musunuz? Zamir'in erba'ya gittiği veya yemine riayet etmeye gittiği de söylenmiştir. **“Ve ihtilaf ettiğiniz şeyi kıyamet gününde size elbette açıklayacak”** sizi amellerinize göre sevap veya azapla cezalandırdığı zaman.

93- **“Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardı”** İslam üzerinde ittifak eden bir ümmet **“ancak dilediğini saptırır”** başarısız kılmakla **“dilediğini hidayete erdirir”** muvaffak kılmakla. **“Yaptıklarınızdan mutlaka sorulacaksınız”** bu da paylama ve cezalandırma sorusudur.

وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَلِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

94 – Yeminlerinizi aranızda fesat mevzuu edinmeyin; sonra sebatından sonra ayaklar kayar ve Allah'ın yolundan çevirdiğiniz içi kötülüğü tadarsınız. Ve sizin için büyük bir azap vardır.

95 – Allah'ın sözünü az bir pahaya satmayın. Gerçekten Allah katındaki şey, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır.

96 – Sizin yanınızdaki biter, Allah'ın yanındaki ise bakidir. Sabre denlere mükafatlarını yaptıklarının en güzeli ile vereceğiz.

97 – Erkekten veya kadından kim mümin olarak iyi bir şey yaparsa, ona elbette hoş bir hayat yaşatacağız ve onlara mükâfatlarını yaptıklarının en güzeli ile vereceğiz.

98 – Kur'an okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın

94- “Yeminlerinizi aranızda fesat mevzuu edinmeyin” bu d zımnî olarak yasak ettikten sonra yasaklanan şeyin çirkinliğini te kit etmek ve abartmak için açık olarak yasaklamaktır. “Fetezille ka demün (sonra ayak kayar)” İslam'ın geniş yolundan “sebat ettikte sonra” o yolun üzerinde, maksat ayaklar demektir. Tek ve nekire kılır ması şuna delalet etmek içindir ki bir ayağın kayması büyük bir şeydi

artık çok ayak kayarsa nasıl olur? **“Ve kötülüğü tadarsınız”** dünyada azabı demektir **“Allah yolundan çevirdiğiniz için”** vefadan çevirmekle yahut başkalarını ondan çevirmekle. Çünkü kim biati bozar ve dinden dönerse başkalarına örnek olmuş olur. **“Ve sizin için büyük bir azap vardır”** ahirette.

95- **“Allah’ın sözünü satmayın”** Allah’ın sözünü ve Peygamber’in biatini değiştirmeyin **“az bir pahaya”** az bir şeye karşılık, o da Kureyş’in zayıf Müslümanlara ettikleri vaatlar ve dinden dönmek için koştukları şartlardır. **“Gerçekten Allah katındaki şey”** zafer, dünyada ganimet ve ahirette sevap **“sizin için daha hayırlıdır”** onların vaat ettikleri şeylerden, **“eğer bilerseniz”** eğer ilim ehlinde ve iyiyi kötüyü ayıranlardan iseniz.

96- **“Sizin yanınızdaki”** dünya malları **“biter”** tükenir **“Allah’ın yanındaki ise”** rahmet hazinelerindekiler **“bakidir”** bitmez, bu da geçen hükmün gerekçesidir ve cennet nimetinin baki olduğuna delildir. **“Sabredenlere mükâfatlarını mutlaka vereceğiz”** ihtiyaçlara ve kafirlerin eziyetlerine sabredenlere yahut tekliflerin zorluklarına dayananlara demektir. İbn Kesir ile Asım nun ile (velenecziyennehüm) okumuşlardır. **“Yaptıklarının en güzeli ile”** yapılması tercih edilenle vereceğiz, mesela vacipler ve menduplar gibi ya da amellerinin en güzel karşılığı ile demektir.

97- **“Erkek veya kadından kim iyi bir şey yaparsa”** iki nev’i beyan etmesi tahsisi kaldırmak içindir. **“Mümin olarak”** çünkü sevabı hak etmede kafirlerin ameline itibar yoktur. Ona karşı sadece beklenen, azabın hafifletilmesidir. **“Ona elbette hoş bir hayat yaşatacağız”** dünyada güzel bir hayat yaşar; çünkü eğer zengin ise açıktır; eğer fakir ise yaşamı kanaat, kismete rıza ve ahirette mükâfat beklemekle hoş olur. Kafir ise öyle değildir; eğer fakir ise açıktır, eğer zengin ise hırs ve elden kaçırma korkusu ona mutlu bir hayat yaşatmaz. Bunun ahirette olacağı da söylenmiştir. **“Ve onlara mükâfatlarını yaptıklarının en güzeli ile vereceğiz”** yaptıkları taatın.

98- **“Kur’an okuduğun zaman”** okumak istediğin zaman, mesela **“namaza kalktığınız zaman”** (Maide: 6) ayeti gibi, **“kovulmuş şeytandan Allah’a sığın”** seni onun vesveselerinden korumasını iste, sana okumada vesvese vermesin. Cumhur bunun müstahap olduğu görüşündedir. Bunda şuna delil vardır ki namaz kılan her rekatta euzu çeker, çünkü bir şarta bağlı hüküm kıyasa göre onun tekrarı ile teker-rür eder. Bunun iyi amelden ve ona edilen vaatten sonra zikredilmesi, okuma sırasında euzu çekmenin de bu türden olduğunu akla getirir. İbn Mes’ud radiyallahu anh şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi

ve sellem'e Kur'an okudum, euzu billahis semiil alimi mineş şeytan recim dedim, bana: Euzu billahi mineş şeytanir recim, dememi söyledi ve Cebrail bana Kalem'den, Levh-i Mahfuz'dan böyle okuttu, dedi.

اِنَّهُ لَيْسَ

لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَكَّلُوْنَ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ

قَالُوا اِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ

الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

99 – Gerçek şu ki onun iman edenler ve Rablerine güvenenleri üzerinde bir gücü yoktur.

100 – Onun gücü ancak onu veli edinenler ve onu (Allah'a) şirk koşanlar üzerindedir.

101 – Eğer biz bir ayetin yerine başka bir ayeti değiştirirsek – ki Allah indirdiği şeyi daha iyi bilir – “sen ancak bir iftiracısın” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.

102 – De ki: Onu Kutsal Ruh, iman edenleri sağlamlaştırmak ve Müslümanlara da hidayet ve müjde olmak için hak ile indirdi.

99; 100- “Gerçek şu ki onun gücü yoktur” otorite ve yetkisi yoktur “iman edenler ve Rablerine güvenenler üzerinde” ona inanan ve tevekkül eden müminler üzerinde; çünkü onun emirlerini dinlemez ve vesveselerini kabul etmezler. Ancak nadiren ve gaflet anlarında böyle şey olabilir. Bunun içindir ki euzu çekmeleri emredilmiştir. Euzu emrinden sonra otoritesinden bahsedilmesi onun herkes için geçerli bir yetkisinin olduğu akla gelmemesi içindir. “Onun gücü ancak onu veli bilenler” onu seven ve ona itaat edenler “ve onu Allah'a şirk koşanlar

üzerinedir” ya da şeytanın sebebiyle şirk koşanlar üzerinedir.

101- “Eğer biz bir ayetin yerine başka bir ayeti değiştirirsek” nesh eder de nasihi lafzan veya hükmen mensuhun yerine geçirirsek **“ki Allah indirdiği şeyi daha iyi bilir”** ondaki maslahatları, çünkü bir vakitte maslahat olan şey sonra mefsedet (zararlı) olabilir ve o zaman maslahat olmayan bir şey şimdi maslahat olabilir; o nedenle onun yerine geçirir. İbn Kesir ile Ebu Amr şeddesiz olarak “yünzilü” okumuşlardır. **“Derler”** yani kafirler **“sen ancak bir iftiracısın”** Allah’a yalan uyduyorsun, bir şeyi emrediyor, sonra fikir değiştiriyor, onu men ediyorsun. Bu cümle “iza”nın cevabıdır, **“Allah indirdiğini daha iyi bilir”** de kafirleri paylamak ve dayanaklarının çürük olduğunu bildirmek için ara cümledir. Hâl olması da caizdir. **“Hayır, onların çoğu bilmezler”** hükümlerin hikmetini, yanlışlığı doğrudan ayıramazlar.

102- “De ki: Onu Kutsal Ruh indirdi” yani Cebrail aleyhisselam indirdi. Ruhun temiz manasına olan kudse izafeti hatimül cud (cömert Hatim) türünden (mevsufun sıfata izafeti kabilinden)dir. İbn Kesir sükun ile (Kuds) okumuştur. “Yünezzilü” ve nezzelehu” kalıplarında da Kur’an’ın maslahat icabı ve değişim gereği olarak azar azar indirildiğine dikkat çekmek içindir. **“Hak ile indirmiştir”** hikmetle indirmiştir. **“İman edenleri sağlamlaştırmak için”** onun Allah kelamı olduğu ve nasihi işitip de ondaki maslahat ve hikmeti düşündükleri zaman inançları sağlamlaşır ve kalpleri huzur bulur. **“Ve Müslümanlara da hidayet ve müjde olmak için”** kararına razı olanlar için. “Hüden ve büşren” “liyüsebbite”nin mahalline matuftur yani tesbiten ve hidayeten ve işareten demektir. Bunda başkaları için de bunun zıddına gönderme vardır. Şeddesiz olarak “liyüsbite” de okunmuştur.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي
يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾
إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾
مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ
مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا
فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

103 – Andolsun ki onların: Ona ancak bir beşer öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Ona nispet ettiklerinin dili yabancı, bu ise apaçık Arapça bir dildir.

104 – Şüphesiz Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler var ya, Allah onlara hidayet etmez ve onlar için acıklı bir azap vardır.

105 – Yalanı ancak Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler uydurur. İşte onlar yalancıların ta kendileridir.

106 – Kim imanından sonra Allah'ı inkâr eder, ancak bundan zorlandığı halde kalbi imanla rahat olan müstesnadır, fakat küfrü göğüs açarsa, işte onlara Allah'tan bir gazap vardır. Ve onlar için büyük bir azap vardır.

103- “Andolsun ki onların: Ona ancak bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz”. Bundan Amir bin Hadrami'nin kölesi Cebr Rumi'yi kast ediyorlar. Şöyle de denilmiştir: Cebr ile Yesar Mekke'de kılıç ya parlardı, Tevrat ile İncil'i okurlardı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onlara uğrar ve okuduklarını dinlerdi. Şöyle de denilmiştir: Hu veytub bin Abdülüzza'nın kölesi Müslüman olmuştu, kitapları okurdu Bunun Selman Farisi olduğu da söylenmiştir. “Ona nispet ettiklerinin dili yabancısıdır” yanlış olarak sözünü aktardıkları adamın dili yabancıdır. Yülhidune lahadel kabre deyiminden gelir ki kabir kazarken kış

leye doğru girinti kazmaktır. Hamze ile Kisai ye'nin ve ha'nın fethi ile "yelhadune" okumuşlardır. Yabancı dil açık olmayan demektir. **"Bu"** Kur'an ise **"apaçık Arapça bir dildir"** duru ve fasihtir. Bu iki cümle onların dil uzatmalarını iptal için yeni söz başlarıdır, takriri iki türlü olabilir, birincisi şöyledir: Ondan duyduğu yabancı dildir, onu o da anlamaz, siz de anlamazsınız. Kur'an ise Arapça'dır, onu az bir düşünme ile anlarsınız. Öyleyse ondan nasıl almış olabilir? İkincisi, diyelim ki onun kelamını işitmekle manasını anladı, ancak ondan lafzan almış değildir. Çünkü o yabancıdır, bu ise Arapça'dır. Kur'an ise mana itibarı ile muciz olduğu gibi lafız itibarı ile de mucizdir. Kaldı ki Kur'an'daki birçok ilimler ancak usta bir öğretmene uzun süre çıraklık etmekle öğrenilir. Durum böyle olunca bütün bunları bir sokak adamı olan bir köleden tesadüfen duyduğu yabancı ve manasını bilmediği kelimelerden nasıl öğrenmiş olabilir? Onların Kur'an'a böyle tutarsız itirazları onların gayet aciz olduklarını gösterir.

104- "Şüphesiz Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler var ya" onların Allah katından olduğunu tasdik etmeyenler var ya **"Allah onları hidayet etmez"** hakka yahut kurtuluş yoluna. Cennete de denilmiştir. **"Onlar için acıklı bir azap vardır"** ahirette. Şüphelerini izale ettikten, Kur'an'a dil uzatmalarını reddettikten sonra onları tehdit etti, sonra da işi ters çevirip şöyle dedi:

105- "Yalanı ancak Allah'ın ayetlerine iman etmeyen uydurur" çünkü onlar kendilerini bundan çevirecek bir azaptan korkmazlar, böyle bir korkuları yoktur. **"İşte onlar"** kafirlere yahut Kureyş'e işarettir **"yalancıların ta kendileridir"** gerçek yalancılarıdır ya da yalanda zirveye çıkanlardır. Çünkü Allah'ın ayetlerini yalanlamak ve onlara bu hurafelerle dil uzatmak yalanın en büyüğüdür. Ya da yalanı adet haline getirenlerdir ki onları ondan ne din ne de insanlık çevirir ya da "sen iftiracısın" (*Nahl: 101*) ve "ona ancak bir insan öğretiyor" (*Nahl: 103*) sözlerinde yalan uyduranlardır.

106- "Men kefare billahi (kim imanından sonra Allah'ı inkâr ederse)" bu da "ellezine la yû'minune"den bedeldir, ikisinin arasındaki de itiraziye cümlesidir ya da "ülaike"den veyahut "elkâzibun"dan bedeldir. Yahut müptedadır, haberi mahzuftur, "fealeyhim gadabun" ona işaret etmektedir. Zem ile mansup olması "men"in şartiye olup cevabın mahzuf olması da caizdir. **"Ancak bundan zorlanan müstesnadır"** iftiraya yahut küfür kelimesini söylemeye. Bu da istisnai muttasıldır, çünkü küfür lügat olarak sözü de akdi de içine alır, mesela iman kelimesi gibi. **"Kalbi imanla rahat olan müstesnadır"** inancı değişmeyen. Bunda iman kalp ile tasdik olduğuna delil vardır. **"Fa-**

kat zorlama karşısında küfre göğüs gererse” ona itikat eder ve ondan gönlü hoş olursa **“işte onlara Allah’tan bir gazap vardır ve onlar için büyük bir azap vardır”** çünkü onun suçundan büyüğü yoktur. Rivayete göre Kureyş Ammar’ı, ebeveyni Yasir ile Sümeyye’yi dinden döndürmek için zorladı. Sümeyye’yi iki devenin arasına bağladılar, avret yerine bir mızrak sapladılar: Sen erkekler için Müslüman oldun, dediler, öldürdüler. Kocasını Yasir’i de öldürdüler. O ikisi İslam’da ilk öldürülendir. Ammar ise zor altında onların istediğini yaptı: Ya Resulallah, Ammar kafir oldu, dediler. O da: Hayır, Ammar tepesinden tırnağına kadar imanla doludur. İman onun etine ve kanına karışmıştır, dedi. Ammar, ağlayarak Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem gözyaşlarını silmeye başladı ve: Ne oluyor, sana aynısını yaparlarsa sen de aynısını söyle, dedi. Bu da zor altında küfür kelimesini söylemenin caiz olduğunu gösterir. Gerçi dini aziz kılmak için söylememek daha iyidir, nitekim ebeveyni de öyle yaptılar. Zira rivayete göre Müseyleme iki adamı yakaladı, birine: “Muhammed hakkında ne dersin?” dedi. O da: Allah’ın Resul’üdür, dedi. “Benim hakkımda ne dersin?” dedi. O da: Sen de, dedi. Onu serbest bıraktı. Ötekisine: “Muhammed hakkında ne dersin?” dedi. O da: Allah’ın Resul’üdür, dedi. “Benim hakkımda ne dersin?” dedi. O da: Duymuyorum, dedi, üç kere tekrar etti, o da cevabı tekrar etti, o da onu öldürdü. Bu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ulaştı: Birincisi Allah’ın iznini kullandı, ikincisi ise hakkı çatır çatır söyledi, onu tebrik ederim, dedi.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلٰى الْآخِرَةِ
وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِيْنَ ﴿١٠٧﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ
وَاَبْصَارِهِمْ ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُوْنَ ﴿١٠٨﴾
لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْآخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ اِنَّ
رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ هَاجَرُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا فُتِنُوْا ثُمَّ جَاۡمَدُوْا
وَصَبَرُوْا اِنَّ رَبَّكَ مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٠﴾

107 – Çünkü onlar dünya hayatını ahirete tercih ettiler. Şüphesiz Allah kafirler kavmine hidayet etmez.

108 – İşte Allah onların kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür vurmuştur. İşte onlar gafillerin ta kendileridir.

109 – Şüphe yoktur ki gerçekten onlar ahirette ziyan edenlerin ta kendileridir.

110 – Sonra gerçekten Rabbin işkence gördükten sonra hicret edenler, sonra da cihat ve sabredenler için, şüphesiz Rabbin bunun ardından elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

107- “Zalike (bu)” imandan sonra küfre yahut tehdide işarettir “çünkü onlar dünya hayatını ahirete tercih ettiler. Şüphesiz Allah kafirler kavmine hidayet etmez” ilminde kafir olup da iman etmeyenlere hidayet etmez ve onları sapıklıktan korumaz.

108- “İşte Allah onların kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür basmıştır” artık hakkı idrak edemez ve onun üzerinde düşümezler. “İşte onlar gafillerin ta kendileridir” onlar kendilerinden istenen şeyin farkında değildirler, çünkü mevcut durum onları akibetlerinden gafil kılmıştır.

109- “Şüphe yoktur ki gerçekten onlar ahirette ziyan edenlerin ta kendileridir” çünkü ömürlerini zayi ettiler ve onları ebedi azaba götürecek şeye harcadılar.

110- “Sonra gerçekten Rabbin işkence gördükten sonra hicret edenler için” Ammar radiyallahu Teala anı gibi azap görenler için velayet ve yardım hazırlamıştır. “Sümme” edatı bunlarla onların arasında geniş fark olduğunu bildirmek içindir. İbn Amir feth ile fetenu okumuştur ki müminlere azap ettikten sonra demek olur mesela Hadrami gibi ki kölesi Cebr'i zorladı, o da dininden döndü. Sonra ikisi de Müslüman olup hicret ettiler. “Sonra da cihat ve sabredenler için” cihada ve çektikleri zorluklara sabredenler için “şüphesiz Rabbin bunun ardından” hicretin, cihadın ve sabrın ardından “elbette çok bağışlayıcıdır” daha önce yaptıklarını ve “çok esirgeyicidir” sonradan yaptıklarına karşılık olarak onlara nimet vericidir.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوْفَى كُلُّ نَفْسٍ مَا
عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً
كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ
فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَلَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ
فَكَذَّبُوهُ فَاتَّخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُّوا
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ
إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾

111 – O gün her nefis gelir kendisi için mücadele eder. Her nef yaptığı tam verilir ve onlara zulmedilmez.

112 – Allah bir kenti misal verdi: Bu güvenli, huzurlu idi. Ona rızık her yerden bol bol gelirdi. Derken Allah'ın nimetlerine nankarlık etti; Allah da ona (halkının) yaptıkları yüzünden açlık ve korku elbisesini tattırdı / giydirdi.

113 – Andolsun ki, onlara içlerinden bir peygamber geldi de onları uyardı. Derken o zalimleri azap yakaladı.

114 – Allah'ın size rızık ettiği şeyden helal u hoş olarak yiyin eğer ona ibadet ediyorsanız Allah'ın nimetine şükredin.

111- “Yevme ye'ti küllü nefsin (o gün her nefis gelir)” bu “rahîm” ile yahut “üzkür” ile mansuptur “kendisi için mücadele eder” zıttını savunur ve onu halas etmek için gayret eder, başkasını düşünmez: “Nefsî nefsi (ben kendimi isterim)” der. “Her nefse yaptığı tam verilir” yaptığının karşılığı “ve onlara zulmedilmez” hakları kısılmı.

112- “Allah bir kenti misal verdi” onu şu durumdaki her kavim misal getirdi: Allah onlara nimet verdi, nimet de onları şımarttı; Allah da o nedenle üzerlerine azap indirdi ya da Mekke için misal getirir “Bu, güvenli idi” korkudan endişeleri yoktu “ona rızık geliyordu

gıdaları “bol bol, her yerden” bütün çevresinden. “Fekeferet bienu-millahi (o da Allah’ın nimetlerine nankörlük etti)” en’um nimetin çoğuludur. Bunda te dikkate alınmamıştır, mesela dir’ ve edru’ gibi ya da nu’m’un çoğuludur, mesela bu’s ve eb’üs gibi. “Allah da ona açlık ve korku elbisesini tattırdı” tattırmak zararın eserini idrak etmek için, giydirmek de onları bürüten açlık ve korku için istiare edilmiştir. Müstearlehe nazaran ona tattırmak tabirini kullanmıştır, mesela Şair Küseyyir’in şu beyti gibi:

*Giysisi boylayıcıdır (boldur), gülümseyince,
Rehin mal kurtarılmaz olur (ikram kesinleşir).*

Şair ridayı iyilik için istiare etmiştir, rida nasıl üzerine atıldığı şeyi korursa, iyilik de yapanın namusunu korur. Ona (ridaya) ğamr boy-lama sıfatını vermiştir, aslında o iyiliğin ve ihsanın sıfatıdır, ridanın sıfatı değildir, bunda müstearünlehe nazar-ı dikkate alınmıştır. Bazen müstear dikkate alınır, mesela şurada olduğu gibi:

*Abdiamr ridamı almak için benimle çekişiyor,
Ey Amr bin Bekr’li kardeş, ağır ol;
Sağ elimle tuttuğum yarısı benimdir,
Al öteki yarısı da senin olsun, başına sar.*

Ridayı kılıç için istiare etmiştir. Müstear için de “i’tecere (örtüyü başına kabaca sarmayı) kullanmıştır (kılıcı elimden almaya çalışıyor; kılıcımın yarısı sağ elimdedir; yarısı da tepene inecektir). “Yaptıkları yüzünden”.

113- “Andolsun ki onlara içlerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar” Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’i kast ediyor. Zamir Mekke halkına racidir, onların misalini zikrettikten sonra onları anlatmaya döndü. “Derken o zalimleri azap yakaladı” zulme karışırken demektir, azap da başlarına gelen şiddetli kılıktır ya da Bedir sa-vaşdır.

114- “Allah’ın size rızık ettiği şeylerden helal u hoş olarak yiyin”. Onlara helal ettiği şeylerden yemelerini ve verdiği nimetlere şükretmelerini emretti, daha önce de onları küfürden men etmiş ve onları zikrettiği temsil ve başlarına gelen azapla tehdit etmişti. Bunu da yaptıkları cahiliye işlerinden ve bozuk yollarından çevirmek için yapmıştı. “Ona ibadet ediyorsanız Allah’ın nimetine şükredin” eğer ona itaat ediyor yahut tanrılara ibadet etmekle Allah’a ibadet ettiğiniz iddiası doğru ise.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ
 وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ
 بَاطِلٌ وَلَا عَادٍ فَلِلَّهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ
 أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ
 الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾
 مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ
 هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا
 ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

115 – Allah size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasına kesilen hayvanı haram etti. Kim darda kalırsa, saldırmadan haddi aşmadan (ondan yiyebilir). Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.

116 – Dillerinizin nitelediği şeyler için Allah'a yalan uydurmak üzere: “Bu helaldir, bu haramdır” demeyin. Şüphesiz Allah'a yalan uyduranlar iflah olmazlar.

117 – Bu az bir menfaattir. Onlar için acıklı bir azap vardır.

118 – Yahudilere de daha önce sana anlattıklarımızı haram ettik. Biz onlara zulmetmedik, ancak onlar kendilerine zulmediyorlardı.

115- “Size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasına kesileni haram etti. Kim darda kalırsa, saldırmadan, haddi aşmadan (ondan yiyebilir). Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir” Onlara helal ettiklerini yemelerini emrettikten sonra haramlarını saydı ki gerisinin helal olduğu bilinsin. Sonra da bunu keyiflerine uyarak helal ve haram etmekten men ederek tekit için şöyle dedi:

116; 117- “Dillerinizin nitelediği şeyler için: Bu helaldir, bu haramdır, demeyin”. Nitekim şöyle demişlerdi: “Bu davranışların karnındaki erkeklerimize hastır” (En'am: 139). Sözün akışı ve cümlenin in-

nema edatı ile başlatılması haramların bu dört cinsle sınırlı olduğunu gösterir. Ancak başka delille ispat edilenler hariç, mesela canavarlar ve evcil merkepler gibi. “Kezibe”nin mansup olması “latekulu” ile dir, “haza halalun ve haza haramun” da ondan bedeldir ya da kavl mad-desi gizleyerek tasıfı’ye mütealliktir yani latekulul kezibe lima tasıfu-hu elsinetiküm fetekulu haza halalun ve haza haramun demektir. Ya da “latekulu”nun mefuludur. Kezib de tasıfu ile mansuptur, “ma” da mastariyedir yani latekulu haza halalun ve haza haramun livasfi elsi-netikümül kezibe demektir yani delil olmaksızın sırf dillerinizle söy-leyerek bazı şeyleri helal ve haram yapmayın. Dillerini yalanla nitele-mek konuşmalarının yalan olduğunu mübalağa etmek içindir. Sanki gerçek yalan meçhul idi de dilleri onu bu sözleriyle niteledi ve tanıttı. Bunun içindir ki bu tabir fasih kelim sayılmıştır, mesela şunun gibi: Yüzü güzelliğini niteliyor, gözü de sihri niteliyor. “Mimma”dan bedel olarak cer ile “elkezibi” de okunmuştur. “Küzüb” de okunmuştur ki ke-zubun çoğuludur ya da ref ile küzabun okunmuştur ki el sine’nin sıfatı olur. Zem üzere nasb ile elkezebe okunmuştur ya da elkelimel kevazi-be (lima tasıfu elsinetikümül kelimel kevazibe) manasınadır. **“Allah’a yalan uydurmak için”** bu da maksat içermeyen bir illettir. **“Şüphesiz Allah’a yalan uyduranlar iflah olmazlar”** iftira eden bir şeylere ulaş-mak için iftira ettiğinden başarı şanslarının olmadığını bildirdi, bunu da şu sözü ile açıkladı: **“Bu az bir menfaattir”** uğruna iftira ettikleri şey az bir yararlanmadır ya da içinde bulundukları şey az bir menfaat-tir, yakında kesilir. **“Onlar için acıklı bir azap vardır”** ahirette.

118- “Yahudilere de daha önce sana anlattığımızı haram ettik” En’am suresinde “Yahudilere bütün tırnaklıları haram ettik” (*En’am: 146*) ayetini kast ediyor. **“Min kablu”** “harramna” yahut ‘kasasna’ya mütealliktir. **“Biz onlara zulmetmedik”** haram kılmakla **“ancak onlar kendilerine zulmediyorlardı”** çünkü ceza alacak şeyleri yapmışlardı. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki onlara haram edilenle başkalarına haram edilen arasında fark vardır; çünkü o, zarardan dolayı olabilece-ği gibi ceza için de olabilir.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ
 ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾
 إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾
 شَاكِرًا لِنِعْمَةِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ
 مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ
 لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
 حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

119 – Sonra Rabbin bilmeden kötülük işleyenler, sonra da bu
 nun ardından tövbe edip hallerini ıslah edenler için, şüphesiz Rab
 bin bundan sonra elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

120 - Şüphesiz İbrahim Allah'a itaatkâr muvahhit bir ümmet idi
 müşriklerden değildi.

121 – Onun nimetlerine şükreden biri idi. (Allah da) onu seçti ve
 onu doğru yola iletti.

122 – Ona dünyada iyilik verdi. Şüphesiz o, ahirette de elbette
 iyilerdendir.

123 – Sonra sana: “Bir muvahhit olarak İbrahim dinine tabi ol. (o
 müşriklerden değildi” diye vahyettik.

119- “Sonra Rabbin bilmeden kötülük edenler için” cehalet sebebiyle
 yahut cehaletle ilişkili olarak demektir, böyle anlaşılmalıdır ki Allah'ı ve
 azabını tanımamayı ve şehvet baskısından dolayı tedbir almamayı içersin.
 Kötülük de Allah'a iftirayı da başkasını da içine alabilir. “Sonra da
 bunun ardından tövbe edip nefislerini ıslah edenler için şüphesiz bunun
 ardından” tövbenin ardından “elbette çok bağışlayıcıdır” o kötülüğü,
 “çok esirgeyicidir” tövbeye sevap verir.

120- “Şüphesiz İbrahim bir ümmet idi” çünkü o kadar kemal sahibi idi ve
 o kadar faziletleri toplamıştı ki ancak çok sayıda tek tek şahıslarda
 bulunabilir, şairin dediği gibi.

*Allah için imkânsız değildir;
Âlemi bir kişide toplamak.*

O; muvahhitlerin başı ve hakikati arayanların önderidir. Müşriklerle mücadele etti, onların sapık mezheplerini, karşı konulmaz delillerle iptal etti. Bunun içindir ki arkasından müşriklerin şirk, peygamberliğe dil uzatma ve helali haram etme gibi saçmalıklarını zikretti. Ya da ümmet olması tek mümin olup insanların kafir olmasındandır. Şöyle de denilmiştir: Ümmet fû'let veznindedir, meful manasınadır, ruhlet ve nuhbet gibi, bu da emmehu filinden gelir, niyet etmek ya da uymak manasınadır. Çünkü insanlar istifade etmek için ona gelir ve davranışlarını taklit ederlerdi, zira Allah Teala: "Seni insanlara imam yapacağım" (*Bakara: 124*) demiştir. "Allah'a itaatkâr idi" muti idi, emirlerini yerine getirirdi "hanifen" batıldan uzak idi. "Müşriklerden değildi". Nitekim öyle iddia etmişlerdir. Çünkü Kureyş İbrahim dini üzerinde olduklarını iddia ederlerdi. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun.

121- "Şakiren lienumihi (onun nimetlerine şükreden biri idi)" en'um kullanarak cemi kılet vezninde söylemesi şuna dikkat çekmek içindir ki o, az bir nimetin şükrünü aksatmazdı, kaldı ki çok olursa. "Onu seçti" peygamberlik için "ve onu doğru yola iletti" Allah'a davette.

122- "Ona dünyada iyilik verdik" onu bütün insanlara sevdirdi, öyle ki ona sahip çıkmayan ve onu methetmeyen bir din mensubu yoktur. Ona iyi evlatlar, uzun ömür, bol rızık ve itaat verdi. "O, ahirette de iyilerdendir" cennet halkındandır, nitekim bunu istemiş "beni iyilere kat" (*Bakara: 101*) demişti.

123- "Sümme evhayna ileyke (sonra sana vahyettik, ey Muhammed)" sümme tazim ve şuna dikkat çekmek içindir ki İbrahim aleyhisselam'a verilen en büyük şey Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in onun dinine tabi olmasıdır ya da günlerinin daha sonra olması içindir. "Bir muvahhit olarak İbrahim dinine tabi ol, diye" tevhitte, ona itidalle davet etmede, arka arkaya delil getirmede ve herkesle anlayışına göre mücadele etmede tabi ol diye. "O müşriklerden değildi" bilakis muvahhitlerin önderi idi.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَىٰ

الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ
رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدَلْ لَهُم بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ
صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾

124 – Cumartesi tatili ancak o hususta ihtilaf edenlere (farz) kılındı. Şüphesiz Rabbin kıyamet gününde onların ihtilaf ettikleri şeyde mutlaka hükmedecektir.

125 – Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt ile davet et ve onlarla en güzeli ile tartış. Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, doğru olanları da en iyi bilendir.

126 – Eğer birilerini cezalandırırsanız, cezalandırıldığınız şeyin misli ile cezalandırın. Eğer sabrederseniz şüphesiz o, sabredenler için daha hayırlıdır.

124- “Cumartesi tatili ancak farz kılındı” ona tazim etmek ve onu ibadet için ayırmak “onda ihtilaf edenlere” yani peygamberleri üzerinde ihtilaf edenlere ki onlar da Yahudi’lerdir. Musa aleyhisselam onlara Cuma günü ibadete çekilmelerini emretti, onlarsa içlerinden bir bölük hariç kabul etmediler ve: Biz Cumartesini istiyoruz, çünkü Allah Teala yeri ve gökleri yaratmayı o günde bitirdi, dediler. Allah da Cumartesini başlarına sardı ve işi onlara zorlaştırdı. Bunun manası şöyledir de denilmiştir: Cumartesi tatilinin vebali yani suretlerinin değiştirilmesi, onda ihtilaf edenlere yazıldı. Onlar da onda bazen avlamak, bazen de onu haram etmekle onda ihtilaf ettiler ve onda hile yaptılar. Burada zikredilmeleri müşrikleri tehdit içindir mesela Allah’ın nimetlerine nankörlük eden kent halkı gibi. “Şüphesiz Rabbin kıyamet gününde onların ihtilaf ettikleri şeyde mutlaka hük-

medecektir” o ihtilaflarına ceza vermekle yahut itiraz edenlerle saygı gösterenlerden her birine hak ettiklerini vermekle.

125- “Davet et” kendilerine gönderildiğin kimseleri “Rabbinin yoluna” İslam’a “hikmetle” muhkem sözle, o da hakkı açığa çıkaran ve şüpheyi izale eden delildir. “Güzel öğüt” ikna edici hitaplarla faydalı ibretlerle. Birincisi ümmetin gerçekleri arayan seçkinleri içindir, ikincisi de halk tabakasını davet içindir. “Onlarla tartış” inat edenlerle “en güzel şeyle” en güzel metotla ki o da yumuşak, kırmadan, kolay yolu ve en iyi bilinen öncülleri kullanmaktır. Çünkü bu onların ateşini dindirmede ve kötülüklerini ortaya çıkarmada daha yararlıdır. “Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir” yani sana ancak tebliğ ve davet düşmektedir. Hidayetin, sapıklığın ve bunlardan dolayı cezanın meydana gelmesi ise sana değildir; bilakis sapıkları da saldırganları da çok iyi bilen Allah’adır. Yaptıklarının karşılığını verecek olan odur.

126- “Eğer birilerini cezalandırırsanız, cezalandırıldığınız şeyin misli ile cezalandırın” onlara daveti emredip de yollarını açıklayınca ona ve tarafını tutanlara, delil getirirken muhalefet etmemeye ve adalete riayet etmeye işaret etti. Çünkü davet mücadelesiz olmaz; adetlere ters düşer, hoş giden şeyleri bırakmayı, geçmişlerin dinine laf atmayı ve onlara küfür ve sapıklık isnadını içerir. Şöyle de denilmiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz amcası Hamza’ya işkence yapıldığını görünce, Allah’a yemin ederim ki eğer onları elime geçirirsem senin yerine yetmiş tanesine işkence ederim diye yemin etti. Ayet bunun üzerine indi, o da yemininin kefareti verdi. Bunda şuna delil vardır ki kısas yapan kimse caniye misliyle kısas yapar, onu geçme hakkı yoktur. Affa da “eğer ceza verirsiniz” diyerek üstü kapalı ve “eğer sabrederseniz o,” sabır “sabredenler için daha hayırlıdır” diyerek açıkça teşvik etti. Sonra bu emri Resul’ü sallallahu aleyhi ve sellem’e açıkça bildirdi. Çünkü o, buna insanların en layıkıdır, zira Allah’ı daha çok bilmekte ve ona güvenmektedir ve şöyle dedi.

وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا

بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

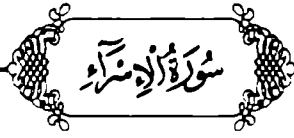
127 – Sabret. Sabrın ancak Allah’ın tevfiği ile dir. Onlara üzülm ve kurdukları tuzaktan dolayı sıkıntıda olma.

128 – Şüphesiz Allah, kendinden korkanlar ve iyilik edenlerle beraberdir.

127- “Sabret, sabrın ancak Allah ile dir” onun tevfiği ve sebatı ile dir. “Onlara üzülm” kafirlere yahut müminlere ve onlara yapılanlara “kurdukları tuzaktan dolayı sıkıntıda olma” hilelerinden göğsü daralmasın. İbn Kesir burada ve Neml’de kesre ile dıykın okumuştur ki ikisi de lügattir, kavl ve kıyl gibi. Dayk’ın dayyık’ın hafiletilmiş şek olması da caizdir.

128- “Şüphesiz Allah korkanlarla beraberdir” isyanlardan “ve iyilerle beraberdir” amellerini iyi yapanlarla, yardımı ve lütfu ile ya d emrine saygı göstererek Allah’tan korkanlar ve halkına şefkat edere iyilik yapanlarla.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Nahl suresini okursa, Allah’ın dünyada verdiği nimetleri hesabı sorulmaz. Eğer o gün veya o gece ölürse, ölüp de güzel vasiye etmiş gibi sevap kazanır.

17 / İSRA SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak “ve inkâdu leyeftinuneke”den sekiz ayetin sonuna kadar olan kısmın hariç olduğu söylenmiştir.

111 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى
 الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ
 هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ①

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 - Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, kendisine ayetli rimizden göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescid Aksa'ya yürüten Allah münezzektir. Şüphesiz o, hakkıyla işiten, her şeyi görendir.

1- "Sübhanellezi esra biabdihi (kulunu geceleyin yürüten Allah münezzektir)" sübhane tenzih manasına gelen tesbihten isimdi Bazen onun alemleri (özel ismi) olur ve izafetten kesilir, gayri munsar olur. Şair şöyle demiştir:

Övünme haberi bana gelince:

Övünen Alkame'nin övünmesine sübhan (tenzih) dedim!

Mansup olması da gizli bir fiildir. Kelamın onunla başlatılması da az sonra zikredilecek olandan aciz olmadığını bildirmek ve tenzil etmek içindir. Esra ile sera aynı manayadır, "leylen" zarf olarak manı suptur, nekire kılınmasının faydası gece yürüşünün kısalığını bildir mek içindir. Bunun içindir ki "minelleyli" de okunmuştur, gecenin bir kısmında demektir, mesela: "Gecedenden de nafîle kıl" (İsra: 79) ayet gibi. "Mescid-i Haram'dan" bizzat oradan, çünkü rivayete göre aley hissalat vesselam Efendimiz: Ben Mescid-i Haram'da Beyt'in yanında Hicr-i İsmail'de uyku ile uyanıklık arasında iken bana Cebrail Burak'lı geldi, demiştir. Ya da harem'den demektir, ona Mescid-i Haram demesi hepsinin mescid olmasındandır ya da onu kuşatmasındandır. (Ç zaman başlangıçla sonuç birbirine denk (ikisi de mescid olmuş) olur Çünkü rivayete göre kendisi yatsı namazından sonra Ümmü Hani'nin evinde uyuyordu, onu gece götürdüler. O gece döndü ve ona anlattı Bana peygamberler görüldü; ben de onlara namaz kıldırımdım, dedi. Sonra Mescid-i Haram'a çıktı, bunu Kureyş'e haber verdi, onlar da imkânsız gördüklerinden şaşa kaldılar. Ona iman edenlerden bazıları dinden döndüler. Bazıları da Ebu Bekir radiyallahu anh'e koştu.

o da: Eğer demişse doğrudur, dedi. Onlar da: Sen buna rağmen onu tasdik mi ediyorsun, dediler? O da: Ben onu bundan daha garibinde tasdik ediyorum, dedi. Ona Sıddik ünvanı verildi.

Kureyş'ten Beytül mukaddes'e giden birkaç kişi onu anlatmasını istediler. Mescit gözünün önüne getirildi, ona bakarak anlatmaya başladı, özelliklerini saydı, onlar da: Nitelikleri isabetlidir; bize kervanımızdan haber ver, dediler. O da haber verdi, develerinin sayısını ve durumlarını anlattı ve: Falan gün güneş doğarken gelir, başında da boz renkli bir deve olacaktır, dedi. Günü gelince koşarak şehrin gösteren (yüksek) tepesine gittiler, tam dediği gibi kervanla karşılaştılar. Sonra da iman etmediler ve: Bu apaçık bir sihirdir, dediler. Bu da hicretten bir sene önce idi.

İsra'nın rüyada mı uyanıkken mi yahut ruh veya ceset ile mi olduğunda ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk onun bedeniyle Beytül Mukaddes'e gittiği görüşündedir. Sonra göklere çıkarıldı, sonunda Sidretülmünteha'ya vardı. Bunun içindir ki Kureyş onu imkânsız görüp şaşırdılar. İmkânsızlığı hendese ilmi ile çürütülmüştür; çünkü güneş kurs'unun iki ucu yer küresinin iki ucundan yüz altmış küsür kat daha fazladır. Sonra onun alt tarafı üst tarafının yerine bir saniyeden daha az zamanda varır. Kelam ilminde şu kanıtlanmıştır ki cisimler arızî şeyleri aynı eşitlikte kabul eder ve Allah'ın bütün mümkün şeylere gücü yeter; dolayısıyla bu gibi hızlı hareketi Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in bedeninde veya onu taşıyacak şeyde yaratmaya gücü yeter. Zaten mucizeler hep şaşılabilecek şeylerdir.

"Mescid-i Aksa'ya" Beytül mukaddes'e, çünkü o zamanlar onun ötesinde mescit yoktu. **"Çevresini bereketli kıldığımız"** din ve dünya bereketleriyle, çünkü o, vahyin indiği yerdir, Musa aleyhisselam'dan itibaren peygamberlerin mabedidir ve ırmaklar ve ağaçlarla çevrilidir. **"Ona ayetlerimizden göstermek için"** mesela gecenin az bir kısmında bir aylık yolu gitmesi, Beytül mukaddes'i müşahade etmesi, peygamberlerin ona görünmeleri – onlara salat ve selam olsun – ve makamlarını görmesi gibi. Kelamın gaipten mütekellime çevrilmesi o bereketleri ve ayetleri büyütme içindir. **"Şüphesiz o, hakkıyla işitendir"** Muhammed'in dediklerini **"kemaliyle görendir"** onun yaptıklarını. Bu nedenle ona ikram eder ve onu kendisine yaklaştırır.

وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ

هَدًى لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ إِلَّا تَنَحَّيْتُمْ مِنْ دُونِي وَكَيْلًا ② ذُرِّيَّةَ
مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ③ وَقَضَيْنَا إِلَى
بَنِي إِسْرَآئِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ
عُلُوًّا كَبِيرًا ④ فَلَآ جَاءَ وَعْدُ أُولَئِهِمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ
عِبَادًا لَنَا أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ
وَعْدًا مَفْعُولًا ⑤ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ
بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ⑥

2 – Musa'ya o kitabı verdik ve onu, “benden başka bir vekil edinmeyin” diye İsrail oğullarına bir rehber kaldık.

3 – Ey Nuh ile taşıdığımız kimselerin soyu, şüphesiz o, çok şükreden bir kul idi.

4 – Kitapta İsrail oğullarına şöyle hükmettik: Elbette yeryüzün de iki defa fesat çıkaracak ve mutlaka büyük bir taşkınlıkla taşkınlık edeceksiniz.

5 – O ikiden birincisinin vadesi geldiği zaman üzerinize çetin bir kuvvet sahibi kullarımızı gönderdik de evlerin arasında sizi araştırıyorlar. Bu da yerine getirilmiş bir vaat idi.

6 – Sonra onlara karşı size devlet verdik ve size mallarla oğullarla imdat ettik. Sizi sayıca daha çok kıldık.

3- “Zürriyete men hamelna maa nuh (ey Nuh ile taşıdığımız kimselerin soyu)” eğer nehiy olarak en la tettehizu okunursa ihtisa yahut nida ile mansup olur, yani onlara: Ey Nuh ile beraber gemide taşıdığımız kimselerin soyundan gelenler, benden başka Rab edinmeyin, dedik. Ya da o “la tettehizu”nun iki mefulundan biridir, “mî duni” de “vekilen”den hâldir. O zaman: “Size melekleri ve peygamberleri rabler edinmenizi emretmez” (Al-i İmran: 80) ayeti gibi olur. Ref’ ile de okunmuştur ki ya mahzûf müptedanın haberi olur ya d

“tettehizu”nun vav’ından bedel olur. Zal’in kesri ile “zirriyyeten” de okunmuştur. Bunda atalarının Nuh aleyhisselam ile gemide suya batmalarından kurtarıldıklarına dair hatırlatma vardır. **“Şüphesiz o”** Nuh aleyhisselam **“çok şükreden bir kul idi”** her hal u kârda Allah Teala’ya hamd ederdi. Bunda şuna ima vardır ki onun ve yanındakilerin kurtarılması şükür sebebi ile idi, zürriyetinin de ona uymaları teşvik edilmiştir. Zamirin Musa aleyhisselam’a gittiği de söylenmiştir.

4- **“İsrail oğullarına şöyle hükmettik”** onlara kesin vahyettik **“kitapta”** Tevrat’ta **“letüfsidünne (elbette yeryüzünde fesat çıkaracaksınız)”** bu da mahzuf kasemin cevabıdır ya da kadayna’nın cevabıdır, o zaman kesin kaza kasem yerine geçirilmiş olur. **“İki defa”** iki bozgunculuk: Birincisi, Tevrat’ın hükümlerine karşı gelip Eşiya’yı öldürmektir. İkincisi de Zekeriya ile Yahya’yı öldürmek ve İsa aleyhisselam’ı da öldürmeye teşebbüs etmektir. **“Ve mutlaka büyük bir taşkınlıkla taşkınlık edeceksiniz”** Allah’ın taatine baş kaldıracaksınız yahut insanlara zulüm edeceksiniz.

5- **“O ikiden birincisinin vadesi geldiği zaman”** birincisinin ceza vadesi geldiği zaman **“üzerinize kullarımızı gönderdik”** Herasef’in Babil ve ordularının komutanı Buhtunassar’ı yahut Hazar’lı Calut’u veyahut Ninova’lı Sencarib’i demektir. **“Çetin kuvvet sahibi kullarımızı”** yani çetin savaşçıları demektir. **“Fecasu”** sizi aramak için sağa sola koştular. Ha ile (hasu) da okunmuştur ki aynı manayadırlar. **“Evlerin arasında”** öldürmek ve yağmalamak için. Büyüklerini öldürdüler, küçüklerini esir ettiler, Tevrat’ı değiştirdiler ve Mescid-i Aksa’yı tahrip ettiler. Mutezileler Allah’ın kafiri müminlere musallat etmesini kabul etmediklerinden göndermeyi salıvermek ve engellememekle tevîl etmişlerdir. **“Bu da yerine getirilmiş bir vaad idi”** azaplarının vadesi idi, mutlaka yerine getirilecekti.

6- **“Sonra onlara karşı size devlet”** ve galibiyet **“verdik”** yani üzerinize gönderilenlere karşı güç verdik, bu da şöyle oldu: Allah Behmen bin İsfendiyar’ın kalbine merhamet koydu, mülkü dedesi Küşasef bin Lehrasef’ten devir aldı, Yahudilerin esirlerini Şam’a gönderdi, başlarına da Danyal’ı kral yaptı. Onlar da Buhtunassar’ın orada kalan adamlarını ele geçirdiler. Ya da Davud’u Calut’un üzerine gönderdi, o da onu öldürdü. **“Ve size mallarla oğullarla imdat ettik. Sizi sayıca daha çok kıldık”** eski halinizden. Ayette geçen nefir bir adamla kavminden kendiyile birlikte hareket edenler demektir. Nefr’in çoğulu olduğu da söylenmiştir ki toplanıp düşmanın üzerine gidenler demektir.

اِنْ

اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِانْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَاؤْتُمْ فَلَهَا فَلَا جَاءَ
وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسْوُوا وُجُوْهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا
دَخَلُوْهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوْا مَا عَلَوْا تَتْبِيْرًا ﴿٧﴾
عَسَىٰ رَبُّكُمْ اَنْ يَّرْحَمَكُمْ وَاِنْ عُدْتُمْ عَلٰنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِيْنَ
حَصِيْرًا ﴿٨﴾ اِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلّٰتِيْ هِيَ اَقْوَمُ وَيَشِيْرُ
الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنْ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيْرًا ﴿٩﴾ وَاَنَّ
الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْآخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٠﴾

7 – Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş ve eğer kötülül ederseniz yine kendiniz için etmiş olursunuz. Ötekisinin va'desi gelince, yüzlerinizi kötölesin, ilk sefer girdikleri gibi Mescid'e girsinle ve galebe ettiklerini bir helak ile helak etsinler, diye tekrar musalla ettik.

8 – Rabbinizin size merhamet etmesi umulur. Eğer tekrar boz gunculuğa dönerseniz biz de cezalandırmaya döneriz. Cehennem kafirler için bir zindan kıldık.

9 – Şüphesiz bu Kur'an, en doğru şeye iletir. İyi işler yapan mü minlere de kendileri için mutlaka büyük bir mükafat olduğunu müjdeler.

10 – Şüphesiz ahirete iman etmeyenler için de acıklı bir azap hazırladık.

7- “Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz” çün kü sevabı sizedir, “eğer kötülük ederseniz yine kendiniz için etmi olursunuz” çünkü vebali sizedir. Lienfüsiküm diye lam ile zikretmes yukarıdakine paralellik içindir. “Ötekisinin va'desi gelince” diğerini ceza vadesi gelince, “yüzlerinizi kötölesinler diye” yani onları üzeri nize gönderdik ki yüzlerinizde kötülüğün eseri görünsün diye. Bunı hazf edilmesi de öncekinin bunu göstermesindendir. İbn Amir, Ham

ze ve Ebu Bekir tekil olarak “liyesue” okumuşlardır. Ondaki zamir de vad’e ya da ba’s’e veyahut Allah’a racidir. Kisai’nin nun ile (linesue) okuması da bunu destekler. Ye ve nun ile şeddeli ve şeddesiz de okunmuştur. Lam’ın fethi ile de bu şekilde dört türlü okunmuştur. O zaman “iza”nın cevabı olur, “**veliyedhulul mescide**”deki lam da mahzufa yani baasnaküm’e müteallik olur. “**İlk defa girdikleri gibi ve helak etsinler diye galebe ettiklerini**” mağlup edip işgal ettiklerini yahut galibiyet sürelerince demektir “**helak etsinler**” bu da Allah’ın Pers’leri onların üzerine bir daha musallat etmesiyle oldu. Küçük krallıklardan Babil Kralı onları yendi, adı da Cüzrez idi. Hırdevs olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ordu komutanı kurban kestikleri yere girdi, orada kaynayan kan gördü, bunu sordu, onlar da, kabul olunmayan kurbanın kanıdır, dediler. O da: Bana doğru söylemediler, dedi ve onlardan binlercesini öldürdü, kan yine dinmedi. Sonra: Eğer bana doğru söylemezseniz, içinizden kimseyi sağ bırakmam, dedi. Onlar da: O, Yahya’nın kanıdır, dediler. O da: İşte Rabbiniz sizden onun intikamını alıyor, dedi, sonra da: Ey Yahya, benim de Rabbim, senin de Rabbin bunlardan ne çektiğini biliyor; Allah’ın izni ile sakın ol; yoksa onlardan kimseyi sağ bırakmam, dedi. Kan da dindi.

8- “**Rabbinizden size merhamet etmesi umulur**” bir sefer daha “**eğer dönerseniz**” bir daha “**biz de döneriz**” üçüncü kez size azap etmeğe. Onlar da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’i yalanlamak ve onu öldürmeye kast etmekle döndüler; Allah da onu onlara musallat etmekle döndü. O da Kurayza oğullarını öldürdü, Nadiyr oğullarını sürgüne gönderdi ve kalanlara cizye vergisi koydu. Daha bu dünyada olanlardır. “**Cehennemî kâfirler için bir zindan kıldık**” hiçbir zaman çıkamayacakları bir hapishane kıldık. Şöyle de denilmiştir: Hasır gibi serilecek bir yaygı kıldık.

9- “**Şüphesiz bu Kur’an en doğru şeye iletir**” doğru hale veya yola ki o da hallerin veya yolların en doğrusudur. “**İyi işler yapan müminlere de kendileri için mutlaka büyük bir mükafat olduğunu müjdeler**”. Hamze ile Kisai şeddesiz olarak “yübşirü” okumuşlardır.

10- “**Ve ennellezine (şüphesiz ahirete iman etmeyenler için de acıklı bir azap hazırladık)**” bu da enne lehüm ecren kebiren’in üzerine atıftır, mana da şöyledir: O, müminleri iki müjde ile müjdeler: Kendi sevapları ve düşmanlarının azabı ile ya da gizli yuhbirü’nün üzerine atıftır.

وَيَدْعُ الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا
 اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً
 لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ
 وَكُلُّ شَيْءٍ فَصْلَانَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلُّ إِنْسَانٍ لِّزَمَانِهِ طَائِرُهُ
 فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَأْ
 كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

11 – İnsan hayra duası gibi şerre de dua eder. İnsan pek acelecidir.

12 – Gece ile gündüzü iki ayet kıldık. Gecenin ayetini sildik, gündüzün ayetini de Rabbinizden lütuf aramanız ve yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için gösterici / aydınlık kıldık. Her şeyi bir açıklama ile açıkladık.

13 – Her insanın amelini / fermanını boynuna astık. Kıyamet günü de onun için açılmış olarak karşılaşıacağı bir kitap çıkaracağız.

14 – Kitabını oku. Bugün nefsin sana hesap görücü olarak yeter.

11- “İnsan şerre dua eder” yani kızdığı zaman kendine, ailesine ve malına beddua eder yahut şer olduğu halde hayır sanarak dua eder “hayra duası gibi. İnsan pek acelecidir” aklına gelen her şeye koşar, sonuna bakmaz. Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat Adem aleyhisselam’dır, çünkü ruh göbeğine varınca silkinip kalkmak istedi; düştü. Rivayete göre aleyhisselam Efendimiz Hanımı Sevde bint Zem’a’ya bir esir teslim etti, o da ona acıdı, bağını gevşetti, o da kaçtı. Efendimiz Sevde’ye, elin kesilsin diye beddua etti, sonra da pişman oldu ve: Allah’ım, ben de bir insanım, kime beddua edersem ona rahmet kıl, dedi. Ayet bunun üzerine indi. İnsandan kafiri, duadan da acele istemesini murat etmek de caizdir. Mesela Nadr bin Haris’in: Allah’ım, iki partiden hayırlısına yardım et. Allah’ım, eğer Muhammed’in dediği doğru ise, üzerimize taş yağdır, dedi. Duası kabul olundu; Bedir’de boynu vuruldu.

12- “Gece ile gündüzü iki ayet kıldık” onlar başkasının verdiği imkânla biteviye birbirlerini takip ederek hikmet sahibi güçlü bir ya-

râtıcıya delalet ederler. **“Gecenin ayetini sildik”** yani gece ayetini aydınlıkla sildik. Ayetel leyli'deki izafet sayının sayılan şeye izafeti gibi açıklama içindir. **“Gündüzün ayetini de gösterici kıldık”** insanlara aydınlatıcı kıldık demektir. Ya da halkını görücü kıldık, demektir, mesela ecbenerrəcülû (adamın ailesi ve çevresi korkak olmak) gibi. İki ayetin ay ile güneş olduğu da söylenmiştir. Kelamın takdiri şöyledir: Gece ile gündüzü gösterenleri iki ayet kıldık ya da gece ile gündüzü ayetli kıldık, gecenin ayeti olan ayın kendisini nuru silinmiş kıldık yahut nurunu azar azar sildik te son üç gecede görünmez kıldık. Gündüzün ayeti olan güneşi de ışıklı, ziyası ile eşyayı gösterir halde kıldık. **“Rabbinizden lütuf aramanız için”** gündüzün aydınlığında geçim sebeplerinizi aramanız ve işlerinizi açıkta yapmanız için. **“Bilmeniz için”** o ikisinin hareketi ile **“yılların sayısını ve hesabı”** her türlü hesabı. **“Her şeyi”** din ve dünya işlerinde ihtiyaç duyacağınız şeyleri **“bir açıklama ile açıkladık”** öyle bir açıkladık ki karışıklık diye bir şey kalmadı.

13- **“Her insanın amelini astık”** amelini ve kendisi için takdir edilen şeyi, tair (kuş) tabirini kullanması gayb yuvasından gelen kuşa benzetilmesindendir. Çünkü onlar kuşun soldan sağa uçmasını uğur sayar, sağdan sola uçmasını da uğursuzluk sayarlardı. Bu da Allah'ın takdirinden ve kulun amelinden hayır ve şer için istiare edilmiştir. **“Boynuna”** tok gibi boynuna geçirdik. **“Kıyamet gününde onun için açılmış olarak karşılaşıcağı bir kitap çıkaracağız”** o da amel defteridir ya da amellerinin izi nakşedilmiş nefsidir. Çünkü serbest irade ile yapılan işler nefiste izler bırakır, bunun içindir ki tekrarı insanda meleke meydana getirir. Kitabın meful olarak mansuptur ya da mahzuf mefuldan yani **“taire”** raci zamirden haldir. Yakub'un haraca yahrucu'dan **“ve yahrucu”** okuması da bunu destekler. **“Yuhricü”** de okunmuştur ki Allah Teala çıkarır demektir. **“Onunla açılmış olarak karşılaşır”** çünkü örtüsü kaldırılmıştır. Bu ikisi kitabın iki sıfatıdır ya da **“yelkahu”** sıfattır, **“menşuran”** ise mefulundan hâldir. İbn Amir meçhul kalıbı ile **“yulakkahu”** okumuştur ki lakkaytuhi keza deyiminden gelir.

14- **“Kitabını oku”** ona, kitabını oku, denir, **“bugün nefsin sana hesap görücü olarak yeter”** yani kefa nüfsüke demektir ki be zaittir, **“hasiben”** de temyizdir, alâ da sılasıdır, çünkü ya hâsib manasınadır mesela sarîm'in sârim manasına ve darîbül kıdah'ın (fal oklarını idare edenin) dârip manasına olduğu gibi. Ayetteki de hesap tutmaktan gelir. Ya da yeter manasınadır, şahit yerine konulmuştur. Çünkü iddia edene yeter demektir. Hâsib şeklinde müzekker olması da hesap ve şahitlik işlerinin erkekler tarafından yapılmasındandır ya da nefsi şahıs ile tevildendir.

مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا

يَهْتَدَىٰ لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ
وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَإِذَا ارْتَدَّآ
أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا
الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ
نُوحٍ وَكَفَىٰ لِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

15 – Kim doğru yolu buldu ise ancak kendi nefsi için bulur. Ki de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Biz bir peygamber gönderinceye kadar azap ediciler değiliz.

16 – Bir kenti helak etmek istediğimiz zaman, varlıkla şımaralarına emrederiz de orada fasıklık ederler; böylece ona söz / azap hak olur. Artık biz onu bir helak ile helak ederiz.

17 – Nuh'tan sonra nice nesiller helak ettik. Rabbin kulların günahlarını bilici ve görücü olarak yeter.

15- “Kim doğru yolu buldu ise ancak kendi nefsi için bulur. Ki de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar”. Doğru yolu bulması başkasının da bulmasına sebep olmaz, sapması da başkasını helake sükletmez. “Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez” hiçbir günah yüklenen başka nefsin günahını yüklenmez, ancak kendi günahını yüklenir. “Biz peygamber gönderinceye kadar azap ediciler değiliz” delilleri açıklayıp şeriatı hazır hale getirerek onları kanıtlı sürdüruncaya kadar demektir. Bunda şeriat gelmeden bir şeyin vacolmayacağına delil vardır.

16- “Bir kenti helak etmek istediğimiz zaman” geçmiş hükmüm zü infaz etmek için irademiz bir kavmin helakine taalluk ederse yah mukadder vakitleri yaklaşırsa demektir. Mesela: Hasta ölmek ister hastalığı şiddetlenir sözü gibi. “Varlıkla şımaranlarına emrederi taatla sefa sürenlere onlara gönderdiğimiz elçinin dili ile emreder Bunun böyle olduğunu hem geçen kısımlar hem de arkadan gele

ler göstermektedir. Çünkü fışk tabiri itaattan çıkmak ve isyanda azgınlaşmaktır. Bu da karşılık olarak taate delalet eder. Onlara fasıklık emrederiz, de denilmiştir, çünkü Allah Teala: **“Orada fasıklık ederler”** demiştir. Örneğin: Ona emrettim, okudu, gibi. Çünkü bundan ancak okuma emri anlaşılır. Kaldı ki emir, ona götürmek veya ona sebep olmak manasınadır, yani onlara nimeti aktarırız da şımarırlar ve onları fasıklığa götürür demektir. Bunun gizli mefulunun olmaması da caizdir mesela, ona emrettim, bana karşı geldi gibi. Şöyle de denilmiştir: Bunun manası çoğalttım, demektir, emertüş şey’e ve âmertuhu fe emire denir ki çoğalttım, demektir. Hadiste: Hayrul mali sikketün me’buretün ve mühretün me’muretün (malın hayırlısı aşılı hurma ağacı ve doğurgan kısraktır) denilmiştir. Bu da mecazen istemek manasınadır. Yakub’un “âmerna” ve Ebu Amr’dan “emmerna” rivayeti de bunu destekler. Bunun zam ile emüre imareten’den gelmesi de caizdir ki onları emîr kıldık demektir. Bunun refah erbabına tahsis edilmesi başkalarının onların arkasına düşmelerindendir, bir de onlar tezce ahmaklık yaparlar ve günah işlemeye güçleri de vardır. **“Böylece onlara söz hak oldu”** geçmiş azap sözü azabın gelmesiyle hak oldu ya da isyanlarının görünmesiyle veyahut isyanlara dalmalarıyla. **“Artık biz onları bir helak ile helak ederiz”** halkını helak etmek ve yurdunu tahrip etmekle.

17- **“Ve kem ehlekna minel kuruni (nice nesiller helak ettik)”** “minel kuruni” kemin açıklaması ve temyizidir, “Nuh’tan sonra” mesela Ad ve Semud kavimleri gibi. **“Rabb’in kullarının günahlarını bilici ve görücü olarak yeter”** onların gizli ve açıklarını bilir, ona göre karşılığını verir. Habir’in önce zikredilmesi ilişkili olduğu şeylerinde de önce olmasındandır (habir iç şeylerle ilgilidir, o da dış şeylerden öncedir).

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ
 ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ^{١٨} يَصْلِيهَا مَذْمُومًا مَذْحُورًا ۝ وَمَنْ
 أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ
 سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ۝ كَلَّا نُمَدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَظَمَةِ
 رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ۝ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا
 بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ۝
 لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا ۝

18 – Kim dünyayı isterse, istediğimiz kimse için ona orada dile ettiğimizi çabucak veririz. Sonra ona cehennemi kılarız / belirleriz. Ona kınanmış, kovulmuş olarak girer.

19 – Kim de mümin olarak ahireti ister ve ona çalışmasını çalıştırırsa, işte onların gayretleri makbuldür.

20 – Her birine, onlara da bunlara da Rabbinin vergisinden veririz. Rabbinin vergisi menedilmiş değildir.

21 – Bak, onların bazılarını bazılarına nasıl üstün kıldık? Gerçekten ahiretin dereceleri daha büyüktür ve üstün kılma bakımından daha büyüktür.

22 – Allah’la beraber başka bir ilah kılma. Sonra kınanmış, kend başına bırakılmış olarak oturursun.

18- “Kim bu dünyayı isterse” bütün gayretini ona sarf ederse “istediğimiz kimse için ona orada dilediğimizi çabucak veririz” acele edilen şeyi ve acele edilen kimseyi dileme ve irade ile kayıtlaması şunun içindir, çünkü herkes temenni ettiği şeyin hepsini ve bütün insanlara arzuladığı şeyin hepsini bulamaz. Bir de şu bilinmelidir ki iş, Allah’ın dilemesiyledir, istemek fazlalıktır. “Limen nürüdü” lehu’dan bedelba’zdır. “Ma yeşau” şeklinde de okunmuştur ki zamir Allah Teala’yı gider, o zaman meşhur kiraatla (nürüdü) mutabakat sağlanmış olur. Zamirin men’e raci olduğu da söylenmiştir ki o zaman Allah Teala’nı

dilediği demek olur. Ayetin münfiklar hakkında olduğu da söylenmiştir ki onlar Müslümanlara gösteriş yapar, onlarla birlikte gaza ederlerdi. Maksatları başka değil ganimet ve benzeri şeylere ortak olmaktı. **“Sonra da ona cehennemi kılarız, ona kınanmış ve kovulmuş olarak girer”**. Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak.

19- **“Kim de ahireti ister ve çalışmasını ona harcarsa”** çalışmanın hakkını verirse, ki o da emredilen şeyi yerine getirmek ve yasaklanan şeye son vermektir; yoksa bozuk düşünceleriyle uydurdukları şeylerle yaklaştırmaya çalışmak değildir. **“Leha”**daki lam'ın faydası niyet ve ihlasa itibar etmektir. **“Mümin olarak”** sağlam imanla iman etmiş olarak, yanında ne şirk ne de yalanlama olmayacaktır. İşte itimat edilen odur. **“İşte onların”** bu üç şartı bulunduranların **“gayretleri makbuldur”**. Allah'tan, yani onun katında makbuldur, ona karşı sevap kazanır. Çünkü Allah'a şükretmek taattan dolayı sevap kazandırır.

20- **“Küllen”** iki gruptan her birine, tenvin muzafun ileyhten bedeldir. **“Veririz”** arka arkaya veririz, bittikçe yenileriz **“haulai ve haulai (onlara da bunlara da)”** bu da küllen'den bedeldir, **“min atai rabbik (Rabbinin vergisinden veririz)”** bu da nümiddü'ye mütealliktir. **“Rabbinin vergisi men edilmiş değildir”** onu lütuf olarak ne mümin'den ne de kafirden esirgemez.

21- **“Bak, onların bazılarını bazılarına nasıl üstün kıldık?”** rızıkta, keyfe'nin faddalna ile mansup olması hâl bakımındandır. **“Gerçekten ahiretin dereceleri daha büyüktür ve üstün kılma bakımından da daha büyüktür”** yani ahirette derece farkları daha büyüktür, çünkü orada farklılık; cennette derecelerle (yukarıya doğrudur), cehennemde de derekelerle (aşağıya doğrudur).

22- **“Allah'la beraber başka bir ilah kılma”**. Hitap Resulullah salallahu aleyhi ve sellem'edir. Ondan maksat ümmetidir yahut teker teker herkestir. **“Fetakude”** olursun, bu da şahazeş şefrete hatta kaadet keenneha harbetün (palayı keskinledi, öyle ki süngü gibi oldu) sözünden gelir yahut fetacizü (aciz kalırsın) manasınadır, bu da kaade anışşey'i (oturup aciz kalmak)tan gelir. **“Kınanmış, tek başına kalmış olarak”** melekler de müminler de seni kınarlar, Allah da başarısız bırakır. Manası da şöyledir: Allah'ı bir bilen övülür ve başarılı olur.

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
 إِمَّا يَنْفُلَنَّ عَنْكَ الْكِبَرُ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفْ وَلَا
 تَنْهَرَهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذِّلِّ
 مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا
 فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

23 – Rabbin: “Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, ana baba iyilik edin” diye hükmetti. Eğer bunlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlılığa erişirse, onlara “of” bile deme. Onları azar lama. Onlara yumuşak söz söyle.

24 – Onlara acımaktan tevazu kanadını indir. “Rabbim, beni çokcukken nasıl büyüttülerse, sen de onlara öyle merhamet et!” de.

25 – Rabbiniz nefislerinizdeki iyi bilir. Eğer siz iyi kimseley olursanız, şüphesiz o, kendine dönenler için çok bağışlayıcıdır.

23- “Rabbin hükmetti” kesin emir verdi “kendisinden başkasına ibadet etmeyin, diye” çünkü büyük hürmet ancak büyüklüğün niha-yetine ve ihsanın sonuna erenin hakkıdır. Bu ayet ahirete çalışmanın açıklaması gibidir. “En”in müfessire ve “la”nın da nahiye olması da ca-izdir. “Ana babaya iyilik edin diye” çünkü onlar var olmanın ve yaşa-manın dış sebebidirler. Bilvalideyn’deki be’nin ihsana müteallik olması caiz değildir, çünkü onun sılasıdır, önüne geçemez. “İmma yebluğan-ne (onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlılığa erişirlerse)” imma “in”i şartıyedir, ma ise ona tekit için ziyade kılınmıştır, bunun içindir ki sonuna fiili tekit eden nun’u getirmek mümkün olmuştur. “Ehaduhuma” da “yebluğanne”nin failidir; Hamze ile Kisai’nin kıraa-tına göre yebluğanni’nin valideyn’e giden elifinden bedeldir. Kilahu-ma da ehaduhuma’ya matuftur ya da bedeldir. Onun içindir ki elifin tekidi olması caiz görülmemiştir. Yanında’nın manası himayende ve bakımında olmasıdır. “Onlara “of” deme”, onlardan gördüğün tiksini-dirici şeylerden rahatsız olma, bakımlarını ağır görme. “Of” sıkılmayı ifade eden sestir, etedaccerü fiilinin ismidir de denilmiştir. O (üffin) kesr üzere mebnidir, çünkü iki sakin cem olmuştur. Nafi ile Hafs’ın kıraatındaki tenvini de nekire kılmak içindir. İbn Kesir, İbn Amir ve Ya-kup şeddesiz olarak feth ile okumuşlardır. Böyle tenvin ile, ses uyumu

için zam ile de tenvinli ve tenvinsiz olarak okunmuştur. Bunun men edilmesi, kıyas yolu ile diğerlerinin daha çok men edildiğini gösterir, örfen de öyle olduğu söylenmiştir, mesela filanın bir zırnıkı yoktur (hiçbir şeyi yoktur) sözü gibi. Bunun içindir ki Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Huzeyfe'yi müşriklerin safında çarpışan babasını öldürmekten men etmişti. Bu ayette de onlara iyiliği emrettikten sonra onlara eziyeti men etmiştir. **“Onları azarlama”** hoşuna gitmeyen şey için kaba konuşarak paylama. **“Onlara yumuşak söz söyle”** muhalefet etmeden güzel söz söyle.

24- “Onlara tevazu kanadını indir” onlara hor ve mütevazı davran, tevazua kanat vermiştir, nitekim Şair Lebid de benzer ifadeyi kullanmış, şöyle demiştir:

*Sabahleyin çıkan nice rüzgar ve soğuk vardır ki ben onları önledim
Kuzey rüzgarı onu (soğuğu) yularından çekiyordu.*

(bu kadar soğukta deve kesip ateş yakarak misafirlerini ısındırmıştır). Bu beyitte kuzey rüzgarına el ve soğuğa da yular isnat etmiştir. Kanadı indirme emri mübalağa içindir ya da Allah Teala muhataba sen kanadını indir, demiştir, mesela: “Müminlere kanadını indir” (*Hicr: 88*) ayeti gibi. Cenah'ın züll'e izafeti Hatim'in cud'a izafeti gibi (hatimül cudi) beyaniyedir, Mana da: Onlara tevazu kanadını indir, demektir. Zal'ın kesri ile “zilli” de okunmuştur, o da itaat etmektir, sıfatı da zelul'dur. **“Minerrahmeti (acımaktan)”** onlara çok acıdığın için, dün en zayıf olan sana (bebekken) bugün ihtiyaç duymuşlardır. **“De ki: Rabbim, onlara merhamet et”** onlara sonsuz merhameti ile merhamet etmesi için Allah'a dua et, geçici merhametinle yetinme, ister ki kafir olsunlar. Çünkü onlara hidayeti de merhamet sayılır. **“Beni çocukken büyüttükleri gibi”** bana merhamet ettikleri ve beni terbiye ettikleri ve çocukken bana doğruyu gösterdikleri gibi, çünkü sen merhamet edenlere merhamet edersin. Rivayete göre bir adam Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e “ebeveynim yaşlandılar, ben de onlara çocuk gibi bakıyorum, haklarını ödedim mi?” dedi. O da: Hayır, çünkü onlar senin yaşaman için bakıyorlardı, sen ise ölmelerini bekliyorsun, dedi.

25- “Rabbimiz nefislerinizdekini daha iyi bilir” onlara iyilik ve saygı gibi. Bu da onlardan hoşlanmama ve onları istiskal etme gibi içten geçen şey için tehdit gibidir. **“Eğer siz iyi kimseler olursanız”** ıslah etmek isterseniz **“şüphesiz o, kendine dönenler için”** tövbe edenler için **“çok bağışlayıcıdır”** içleri sıkıldığı zaman eziyet veya kusur gibi ihmallerini. Bunda da ağır zorlama vardır. Bunun bütün tövbe edenler için geçerli olması da caizdir. Ebeveynlerine karşı kusur edenler ise buna ilk sırada girerler, çünkü hemen konunun arkasından gelmiştir.

وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ
 تَبْذِيرًا ۖ (٢٦) إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ
 وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ۖ (٢٧)
 وَإِمَّا تَعْرِضْ عَنْهُمْ ابْتَغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا
 فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ۖ (٢٨) وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ
 وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ۖ (٢٩) إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ
 الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۖ (٣٠)

26 - Akrabaya, yoksula, yolda kalana hakkını ver, saçıp savurma;

27 - Şüphesiz saçıp savuranlar şeytanların kardeşleri oldular. Şeytan da Rabbinde çok nankördür.

28 - Eğer Rabbinden umduğun bir rahmet aramak için onlarda yüz çevirirsen, onlara yumuşak söz söyle.

29 - Ellini boynuna bağlanmış kılma, onu tamamen de açma; sonra kınanmış, eli boş kalmış olarak oturursun.

30 - Şüphesiz Rabbin dilediği kimse için rızıkı genişletir de dağaltır da. Çünkü o, kullarından haberdar ve onları iyi görendir.

26- "Akrabaya hakkını ver" sıla-i rahim, iyi geçinme ve iyilik gibi Ebu Hanife: Akralar mahrem ve fakir olurlarsa, onların nafakalarını temin eder, demiştir. Akralardan Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in akrabaları murat edilmiştir de denilmiştir. "Yoksula, yolda kalana hakkını ver, saçıp savurma" malı yaraşmayan yerlere sarf etmek ve israf tarzında harcamakla. Tebzirin aslı dağıtmaktır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, abdest alan Sad'e: Bu israf nedir, dedi. O da: Abdestte israf olur mu, dedi? O da: Evet, ister ki ırmaktan abdest al, dedi.

27- "Şüphesiz saçıp savuranlar şeytanların kardeşleri oldular" emre muhalefette onlar gibi oldular, çünkü malı zayı ve telef etme kötüdür ya da şeytanların dostları ve adamları oldular; çünkü israf ve malı günaha sarf etmede ona itaat ediyorlar. Rivayete göre onlar deve keser ve üzerinde kumar oynarlardı, gösteriş için mallarını

saçarlardı, Allah bunu men etti ve ibadetlere harcamalarını emretti. **“Şeytan da Rabbine çok nankör oldu”** nankörlükte ileri gitti, onun için ona itaat edilmemelidir.

28- “Eğer onlardan yüz çevirirsen” akrabalarından, yoksuldan ve yolda kalandan reddetmekten utandığın için yüz çevirirsen demektir. Yüz çevirmekten kinaye ile onları yararlandırmamayı anlamak da caizdir. **“Rabbinden umduğun bir rahmet aramak için”** gelecek bir rızıkını beklediğin için, onu vermek üzere yahut onlar beklerken. Bunun manası şöyledir de denilmiştir: Şimdilik bir şey olmadığı için ve sana kapı açmasını beklerken; aramak bunun yerine konulmuştur, çünkü onun sonucudur. Bunun cevap olan **“onlara yumuşak söz söyle”** kavline bağlı olması da caizdir, yani Allah'ın rahmetini beklediğin için kendi merhametininle onlara güzel söz söyle demektir. Meysur, yüsirel emrû'den gelir, mesela suider recülü ve nuhise (adam mutlu ve mutsuz oldu) gibi. Şöyle de denilmiştir: Onlara yumuşak söz söylemek bolluk için dua etmektir, mesela Allah sizi zengin etsin ve bize de size rızık versin, gibi.

29; 30- “Elini boynuna bağlanmış kılma, tamamen de açma” bunlar cimrinin cimriliğini ve müsrifin israfını men etmek için iki misaldir; bunları men etmiş ve ikisinin ortası olan tutumluluğu emretmiştir. **“Sonra kınanmış olarak oturursun”** Allah katında ve insanların yanında israfla ve idaresizlikle kınanırsın. **“Mahsuren (eli boş olarak)”** pişman ve hiçbir şeyin kalmayarak takattan kesilmiş olarak demektir. Bu da haserehüs seferü deyiminden gelir ki yolculuktan çok zahmet çekmektir. Cabir'den rivayet edilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem otururken bir çocuk geldi: Annem ona bir gömlek giydirmenizi istiyor, dedi. O da: Şimdilik yanımda gömlek yok, sonra gel, dedi. Çocuk annesine gitti, annesi: Ona, annem üzerindeki gömleğini istiyor, de, dedi. Efendimiz evine girdi, gömleğini soydu, çocuğa verdi, kendisi çıplak oturdu. Bilal ezan okudu, namazı beklediler; Efendimiz çıkmadı. Allah Teala bunun üzerine bu ayeti indirdi. Sonra onu: **“Şüphesiz Rabbin dilediği kimse için rızıkı genişletir de daraltır da”** kavli ile teselli etti. Yani hikmetine bağlı dilemesiyle rızıkı bolaltır da daraltır da. Daraltmada senin çıkarından başkası yoktur. **“Çünkü o, kullarından haberdar ve onları iyi görendir”** onların sırlarını ve açıklarını bilir; onların bilmediği yararlarını da bilir. Bundan kabzın ve bastın gizliyi ve açığı bilen Allah'ın emrinden olduğunu anlamak da caizdir. Kullara düşen ise tutumlu olmaktır. Ya da Allah Teala bazen geniş, bazen de dar verir; siz de onun âdetine uyun, ne çok sıkın ne de çok gevşetin. Bunun aşağıdaki ayete giriş olması da caizdir:

وَلَا

تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ
كَانَ خَطِئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ
سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ
مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ
كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾

31 – Çocuklarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onlara da size de biz rızık veriyoruz. Şüphesiz onları öldürmek büyük bir günahtır.

32 – Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, bir edepsizliktir, kötü bir yoldur.

33 – Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmeyin. Kim mazlum olarak öldürülürse, velisine gerçekten bir yetki vermişizdir. Ancak o da öldürmede ileri gitmesin. Çünkü o, yardımlanmıştır.

34 – Yetim malına ancak en güzel şeyle yaklaşın, rüşdüne erinceye kadar. Sözü yerine getirin. Çünkü söz sorumludur.

31- “Çocuklarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin” onların çocuklarını öldürmeleri fakirlik korkusu ile kız çocuklarını diri diri toprağa gömmektir. Onları bundan men etti ve onlara rızıklarını garanti edip: “Onlara da size de biz rızık veriyoruz. Şüphesiz onları öldürmek büyük bir günahtır” dedi. Çünkü onda neslin kesilmesi ve nev'in (kızların) tükenmesi vardır. Ayette geçen hı't günahtır. Hatie hı't'en denir ki esime ismen gibi günah işlemektir. İbn Amir “hataen” okumuştur l o da ahtae'den isimdir ve doğrunun zıddıdır. Bunun da lügat olduğu söylenmiştir, mesela misl ve mesel, hizr ve hazer gibi. İbn Kesir med ve kesr ile “hitâen” okumuştur; o da ya bir lügattir ya da “hâtae”nin masarıdır. O her ne kadar işitilmemişse de ancak şiirde şöyle gelmiştir:

*Avcılar fili şaşırdılar, ben ise onu buldum,
Hortumunu su birikintisine sokmuştu.*

Şiirde tahâtae şeklinde gelmişse de bundan hâtae'nin olduğu da anlaşılır. Feth ve med ile "hatâen" ve hemzenin hazfî ile meftuh olur "hatan" ve kesr ile (hıtan) da okunmuştur.

32- **"Zinaya yaklaşmayın"** azm ederek ve ön girişimlerde bulunarak, hele ona hiç yanaşmayın, **"çünkü o, bir edepsizliktir"** gayet çirkin olduğu açık bir harekettir, **"kötü bir yoldur"** namusu gasptır; soyu kurutmaya ve fitneyi tahrik etmeye götürür.

33- **"Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmemeyin"** ancak üç sebep hariç: Dinden dönmek, evli iken zina etmek ve bir mümini kasden öldürmek. **"Kim mazlum olarak öldürülürse"** katli hak etmeden **"velisine gerçekten vermişizdir"** vefatından sonra işlerini görene ki o da mirasçıdır **"bir yetki"** katilden katlin gereğini almakla veya katili kısas etmekle. Çünkü **"mazlum olarak"** kaydı kasden öldürmenin tecavüz olduğunu gösterir. Yanlışlıkla öldürmek ise öyle değildir. **"Artık o da öldürmede ileri gitmesin"** örneğin öldürülmeyi hak etmeyeni öldürmek gibi. Çünkü akıllı kimse böyle bir vebal altına girmez ya da veli işkence yapmakla ya da katilden başkasını öldürmekle. Birinci görüşü Übey'in "fela tüsrifu" okuyuşu destekler. Hamze ile Kisai de ikisinden birine hitap ederek "fela tüsrif" okumuştur. **"Çünkü o, yardımlanmıştır"** yeni söz başı olarak yasağın gerekçesidir, zamir de ya maktule racidir, çünkü ona dünyada kısas hakkı, ahirette de sevap verilmekle yardım edilmiştir ya da vesilesinedir ki Allah Teala ona yardım etmiştir. Zira ona kısası vacip olarak kısas hakkı vermiş, idarecilere ona yardım etmelerini buyurmuştur. Ya da velinin kısas gereği ileri giderek öldürdüğü kimseye ya da ileri gidenin tazir ve günahına racidir.

34- **"Yetim malına yaklaşmayın"** kaldı ki üzerinde tasarruf etmekle **"ancak en güzel şeyle yaklaşın"** en güzel yolla ki o da onu çoğaltmak ve yatırım yapmaktır. **"Rüşdüne erinceye kadar"** bu da istisnanın gösterdiği tasarruf cevazının sonudur. **"Sözü yerine getirin"** Allah'a verdiğiniz tekliflerle ilgili sözü yahut başkasıyla yaptığınız antlaşmayı **"çünkü söz sorumludur"** söz verenden onu zayi etmemesi ve onu yerine getirmesi istenir ya da sözünde durmayan mesuldür ki ondan sorulur ve itap edilir. Ya da sözünde durmayanı kınamak için söz sorumlu olur, mesela diri diri öldürülen kız çocuğuna **"hangi günahla öldürüldüğü sorulduğu"** (Tekvir: 9) gibi. O zaman istiarenin tahyili olmuş olur. Bundan söz verenin sorumlu olmasını anlamak da caizdir.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ
 ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
 إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾
 وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ
 الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

35 – Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapın, doğru terazi ile tartın.
 Bu daha hayırlıdır ve sonuç itibarı ile daha güzeldir.

36 – Bilgin olmayan şeyin arkasına düşme. Şüphesiz kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.

37 – Yeryüzünde şumararak yürüme. Şüphesiz sen yeri asla delemesin ve yükseklikçe dağlara asla ulaşamazsın.

38 – Bütün bu anlatılanların kötüsü Rabbinin katında sevilmeyen şeylerdir.

35- “Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapın” eksik yapmayın, “doğru terazi ile tartın” burada geçen kıstas Rumca’dır, Arapça’laşmıştır. Bu, Kur’an’ın Arapça olmasına zarar vermez, çünkü yabancı kelime, Araplar onu kullanır da irapta, marifelik ve nekirelikte vb. şeylerde onu kendi kelimelerinden sayarlarsa, Arapça olmuş olur. Hamze, Kisai ve Hafs burada ve Şuara suresinde kaf’ın kesri (kıstas) okumuşlardır. “**Bu daha hayırlıdır ve sonuç itibarı ile daha güzeldir**” akibeti iyidir, te’vîl âle’den gelir ki dönmek manasınadır.

36- “Vela takfu (arkasına düşme)” onu izleme, kafe eseru’dan “ve-latekuf” da okunmuştur ki arkadan izlemektir, kafe (izci) de bundan gelir. “**Bilgin olmayan şeyin**” bilgi alanına girmeyen şeyi sırf taklit ile yahut karanlığa taş atarak. Zanna tabi olmayı yasaklayanlar da bunu delil göstermişlerdir ki cevabı şöyledir: İlimden maksat doğru olduğuna inanılan ve dayanağı olan şeydir, o da ister kat’î olsun, isterse zannî olsun. İlmin bu manaya kullanılışı yaygındır. Onun akaide ait olduğu da söylenmiştir. Onun iftira ve yalancı şahitliği olduğu da söylenmiştir. Aleyhisselam Efendimiz’in: “Kim bir mümin’e onda olmayan şeyi iftira ederse, Allah onu delil getirinceye kadar cehennemliklerin cerahet vadisinde hapseder,” sözü de bunu destekler. Şair Kümeýt’in şu beyiti de öyle:

*Ben suçsuzlara iftira etmem,
Namuslu kadınlara da öyle şey isnat etmem.*

“Şüphesiz kulak, göz ve gönül, bunların hepsi” bütün bu organlar, onları akıllı yerine koymuştur, çünkü hallerinden mesul tutulmuş ve sahibine şahit getirilmişlerdir. Bu böyledir, kaldı ki ülai kelimesi her ne kadar genellikle akıllılarda kullanılırsa da, ancak za’nın ism-i cem’i olması hasibiyle her iki tarafı da içine alır, bu nedenle de başkası (akılsızlar) için de kullanılır mesela, o günlerden sonra yaşamı da kına, mısraında olduğu gibi. **“Bunların hepsi ondan sorumludur”** (kâne, anhu, mes’ula)nın üçünde de küllü ülaike’ye giden zamir vardır yani bunların her biri kendinden sorumludur daha açığı sahibinin yaptığından sorumludur, demektir. “Anhu”daki zamirin “la takfu”daki mastara yahut kulağın ve gözün sahibine gitmesi de caizdir. Şöyle de denilmiştir: “mes’ulen” lafzı “anhu”ya isnat edilmiştir, tıpkı “ğayril mağdubi aleyhim” (*Fatiha*: 7) ayetinde olduğu gibi. Mana da sahibi ondan sorumludur demektir ki bu hatadır. Çünkü fail ve yerine geçen şey başa geçmez. Bunda kulun isyana azm ettiği takdirde ondan sorumlu olacağına delil vardır. “Fevad” da okunmuştur ki zammeden sonra gelen hemze vav’a çevrilmiş, sonra da zammesi fethaya dönüştürülmüştür.

37- **“Yeryüzünde şımararak yürüme”** kibirli yürüme demektir. “Merihan” da okunmuştur ki bu hüküm itibarı ile daha abartılıdır, master da açık naattan daha vurguludur. **“Şüphesiz sen yeri asla delemezsin”** ağır basmandan dolayı yerde yarık açamazsın **“ve yükseklikçe dağlara asla ulaşamazsın”** boyunu uzatmakla. Bu da kibirli için alaydır ve yasağın illetidir ki kibir boş bir ahmaklıktır, tevazuda olmayan bir yarar sağlamaz.

38- **“Bütün bu anlatılanların”** , “Allah’la beraber başka bir ilah kılma” (*İsra*: 22) kavlinden başlayan yirmi beş maddeye işarettir, İbn Abbas radiyallahu anhuma: Bunlar Musa aleyhisselam’ın levhalarında yazılı idi, demiştir, **“kötüsü”** yani yasaklananlar demektir; çünkü anlatılanların içinde emredilenler de yasaklananlar da vardır. Hicaz’lı iki kurra (Nafi ile İbn Kesir) ve Basra’lı iki kurra (Ebu Amr ile Yakup) “seyyieten” okumuşlardır ki kâne’nin haberi olur, ismi de “küll’e giden zamirdir, “zalike” de özellikle yasak edilenlerdir. **“İnde rabbike mekruha (Rabbinin katında sevilmeyen şeylerdir)”**. “Seyyieten”den bedeldir yahut mana itibarı ile onun sıfatıdır, çünkü mana seyyien’dir, öyle de okunmuştur. “Mekruhen”in “kâne”de yahut zarfta gizli zamirden hal olarak mansup olması da caizdir, çünkü o seyyieten’in sıfatıdır. Bundan murat edilen de beğenilenin karşıtı olan buğz edilenlerdir, yoksa murat edilenin karşıtı değildir. Zira hadiselerin hepsi Allah Teala’nın izni ile meydana gelmektedir.

ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ
فَتَلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصْفِيكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ
مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ تَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي
هَٰذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ
إِلَهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَابَتَّوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ
عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

39 – Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah’la beraber başka bir İlah kılma. Sonra cehenneme kınanmış, kovulmuş olarak atılırsın.

40 – Rabbiniz oğlanları size seçti de kendisi meleklerden dişile mi edindi? Şüphesiz siz büyük bir söz söylüyorsunuz.

41 – Andolsun, gerçekten bu Kur’an’da (misal ve tehditleri) açık ladık ki öğüt alsınlar. Bu onların ancak nefretini artırdı.

42 – De ki: Eğer onunla beraber onların dediği gibi İlah’lar olsaydı, o zaman mutlaka Arş’in sahibine bir yol ararlardı.

43 – O, onların dediklerinden münezzehtir, onların dediklerinden büyük bir yücelikle yücedir.

39- “Bunlar” geçen hükümlere işarettir “Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir” o da hakkı zatı için, hayrı da onunla amel etmek için bilmektir. “Allah’la beraber başka bir İlah kılma” bunu şuna dikka çekmek için tekrar etmiştir ki tevhit işin başı ve sonudur. Çünkü niyet olmayanın ameli kabul olunmaz, kim de yaptığı veya terk ettiği şeyle Allah’tan başkasına niyet ederse, çabası boşa gider. Ve şuna dikka çekmiştir ki tevhit hikmetin başı ve dayanağıdır. Bunun neticesi olarak da önce dünyada şirkin sonucunu (yukarıda, kınanır ve tek başın kalırsın demişti) ikinci olarak ahiretteki sonucunu vermiş ve: “Sonra cehenneme kovulmuş olarak atılırsın” demiştir. Allah’ın rahmetinden kovulmuş olarak demektir.

40- “Efeasfaküm (Rabbiniz oğulları size seçti de)” meleklerle

Allah'ın kızlarıdır, diyenlere hitaptır, hemze de inkâr içindir. Mana da, Rabbiniz evlatların üstününü yani oğlan çocuklarını size mi tahsis etti, demektir. **“Kendisi meleklerden dişiler mi edindi?”** kız çocukları mı? Bu aklınıza ve âdetinize ters düşen bir şeydir. **“Şüphesiz siz büyük bir şey söylüyorsunuz”** ona evlat nispet etmekle. Bu (çocuk sahibi olmak) da çabuk zail olan cisimlere has bir şeydir Sonra iyisini siz alıyorsunuz, beğenmediğinizi ona veriyorsunuz. Sonra da mahlûkların en şerefli olan melekleri diş kabul ediyorsunuz.

41- **“Andolsun, misal ve tehditleri gerçekten açıkladık”** bu manayı çeşitli yollarla izah ettik **“bu Kur'an'da”** çeşitli yerlerinde, bu Kur'an'dan kızların Allah'a nispet iptalini anlamak da caizdir, o zaman bu manadaki sözü açıkladık olur ya da o açıklamayı getirdik olur. Şeddesiz olarak **“sarafna”** da okunmuştur. **“Liyezzekkeru”** öğüt alsınlar diye” Hamze ile Kisai burada ve Furkan'da **“liyezzkuru”** okumuşlardır ki zikirden gelir o da düşünmek manasınadır. **“Bu onların ancak nefretini artırdı”** haktan kaçmalarını ve ona ısınmamalarını demektir.

42- **“De ki: Eğer onunla beraber onların dedikleri gibi İlah'lar olsaydı”** ey müşrikler, İbn Kesir, Hasf da Asım rivayetinde burada ve arkasındakinde ye ile (yekulune) okumuşlardır ki söz Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem hakkında olur. O ikisine Nafi, İbn Amir, Ebu Amr, Ebu Bekir ve Yakup da ikincide (amma yekulun'da) katılmışlardır. Bu durumda birincisi Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e müşriklere böyle hitap etmesi cinsinden olur, ikincisi de kendini onların dediklerinden tenzih kabilinden olur. **“O zaman mutlak Arş'in sahibine bir yol ararlardı”** bu da dediklerinin cevabıdır ve lev'in cezasıdır. Mana da şöyledir: Mutlaka mülkün sahibine yenmekle ya da yaklaşmakla ulaşmak isterlerdi, çünkü onun gücünü ve kendi acizliklerini bilirlerdi. Mesela şu ayet gibi: **“Onlar Rablerine yaklaşmak isteyerek dua ederler”** (İsra: 57).

43- **“O, onların dediklerinden büyük bir yücelikle yücedir”** onların dediklerinden gayet uzaktır. Çünkü o, varlık derecelerinin en yükseğindedir, o da varlığının vacip ve zatının baki olmasıdır. Evlat edinmek ise bunun en düşük derecesidir. Çünkü baki kalmaları imkânsız olanların özelliğindendir.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ

وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ
كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ٤٤ وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ
وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ٤٥ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ
أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ
فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَعْقَابِهِمْ نَفُورًا ٤٦ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ
بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ
إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ٤٧

44 – Yedi kat gökler, yer ve onlardakiler onu tespih eder. Onu hamd ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ancak onların tespihlerini anlamazsınız. Şüphesiz o, çok yumuşak, çok bağışlayıcıdır.

45 – Kur'an okuduğun zaman seninle ahirete inanmayanların arasına örtücü bir perde çekeriz.

46 – Onu anlamamaları için kalplerinin üzerine örtüler çeker, kulaklarına ağırlık koyarız. Rabbini Kur'an'da tek başına zikrettiğin zaman ürkerek arkalarını dönerler.

47 – Biz onların seni dinlerlerken neyi (ne maksatla) dinleyeceklerini, fısıldaşarak zalimlerin: “Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına tabi olmuyorsunuz” diyeceğini en iyi biliniz.

44- “Yedi kat gökler ve onlardakiler onu tespih ederler. Onu hamd ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur” onu mümkün şeylerin gereğinden ve hadis olanlarda bulunan şeylerden lisan-ı hal ile tenzih ederler. Şöyleki onlar mümkün ve sonradan olmakla kadim ve zatı vacip olana delalet ederler. “Ancak onların tespihlerini anlamazsınız” ey müşrikler, çünkü tespihlerini anlayacak doğru bakışınız yoktur. Tespihin hem lafız hem de delalette müşterek noktaya alınması da caizdir, çünkü lafız tasavvur edilene de edilmeyene de isnadı caizdir. Caiz görenler için de her ikisine de ıtlakı caizdir. İbn Kesir, İbn Amir, Nafi

ve Ebu Bekir ye ile “yüsebbihü” okumuşlardır. **“Şüphesiz o, çok yumuşaktır”** gafletiniz ve şirkinizden dolayı sizi hemen cezalandırmaz, **“çok bağışlayıcıdır”** içinizden tövbe edenleri.

45; 46- “Kur’an okuduğun zaman seninle ahirete inanmayanların arasına bir perde çekeriz” onları okuduğun şeyi anlamaktan engelleyecek bir perde **“mesturen”** za sitrin (örtülü) demektir, **“vaduğu metiyya”** (*Meryem: 61*) zi ityanin (gelen) ve: Seylün müf’amün (dolu sel) gibi. Ya da göze görünmeyen bir perde demektir yahut başka bir perde demektir ki o nedenle anlamazlar, anlamadıklarını da anlamazlar. İçlerindeki ve dışlarındaki delilleri anlamalarını bertaraf ettikten sonra üzerlerine inen ayetleri de anlamalarını bertaraf etmiştir. Nitekim açıkça **“kalplerinin üzerine örtüler çekeriz”** demiştir. Onlar hakkı kavrama ve kabullerine mani olur. **“En yefkahuhu”** anlamamaları için demektir. Bunun **“ve caalna ala kulubihim ekinneten”** kavlinin gösterdiği şeyin mefulu olması da caizdir. Yani onu anlamalarına mani oluruz, demektir. **“Kulaklarına da ağırlık koyarız”** onları lafzını düşünecek ve manasını anlayacak dinlemekten men eder. Kur’an lafız ve mana bakımından mucize olduğundan onu inkar edenlerde manayı anlamaktan ve lafzı idrak etmekten men edecek şey olduğunu vurgulamıştır. **“Rabbini Kur’an’da tek başına zikrettiğin zaman”** yanında putlar olmadan tek olarak demektir, vahdehu mastardır, hal yerindedir, aslı tehdü vahdehu demektir ya da vahiden vahdehu manasıdır. **“Ürkerek arkalarını dönerler”** tevhidi dinlemekten kaçarak ve nefret ederek ya da arkalarını dönerek demektir. Nufur’un, nafir’in çoğulu olması da caizdir, mesela kaid ve kuud gibi.

47- “Biz onların seni dinlerken ne için dinleyeceklerini en iyi bileniz” seninle ve Kur’an’la alay etme gibi ne sebep ve ne için dinleyeceklerini **“iz yestemiune ileyke (seni dinliyorlarken)”** bu da **“a’lemu”**nun zarfıdır **“ve izhüm necva”** da öyledir yani seni dinlerlerken ve fısıldaşırlarken içlerinde ne sakladıklarını pekiyi biliriz. Necva mastardır, **“neciyy”**in çoğulu olma ihtimali de vardır. **“İz yekuluz zalimune (zalimlerin fısıldaşarak, siz büyülenmiş bir adamdan başkasına tabi olmuyorsunuz, derlerken)”** bu da **“gizli “üzkür”** ile mansuptur ya da **“iz hüm necva”**dan bedeldir. O zaman **“zalimun”** zamir yerine konulmuş olur, bu da böyle diyerek fısıldaşmalarının zulüm türünden olduğunu göstermek içindir. Meshur da büyülenip aklı gidendir. Seher’i (akciğeri) olan da denilmiştir ki sizin gibi nefes alıp veren, yiyip içen bir adama demektir.

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ
فَضَّلُوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ٤٨ وَقَالُوا إِذَا كُنَّا
عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ٤٩
قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ٥٠ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ
فَسَقُولُونَ مَنْ يَعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ
إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ٥١
يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا
قَلِيلًا ٥٢ وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ
يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ٥٣

48 – Bak, sana nasıl misaller getirdiler de böylece saptılar. Artık bir yol bulmaya güç yetiremezler.

49 – Dediler: Biz, kemikler ve toz toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratma ile diriltilmiş olacağız?

50 – De ki: Taş yahut demir olun.

51 – Yahut göğüslerinizde büyüyen şeylerden bir mahluk olun. O zaman: “Bizi kim döndürecek, derler?” De ki: Sizi ilk defa yaratan (döndürür). Sana başlarını sallayacak ve: “O dirilme ne zaman?” diyecekler. De ki: Yakın olması umulur.

52 – Sizi çağıracağı gün hamd ile ona icabet edersiniz. Orada pek az kaldığınızı zannedeceksiniz.

53 – Kullarıma söyle: Kâfirlerle en güzeli ne ise onu söylesinler. Şüphesiz şeytan aralarını bozar. Zira şeytan insan için apaçık bir düşmandır.

48; 49- “Bak, sana nasıl misaller getirdiler” sana şair, sihirbaz, kâhin ve deli dediler. “Böylece saptılar” bunların hepsinde haktan saptılar “artık bir yol bulmaya güç yetiremezler” doğru bir eleştiri ya-

pamazlar; işinde şaşmış, ne yapacağını ya da doğruyu bilmeyen gibi saçmalar ve tökezlerler. **“Dediler: biz kemikler ve toz toprak”** kırıntı **“olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratma ile diriltilmiş olacağız?”**. Bunu da reddederek ve uzak görerek dediler. Çünkü canlının tazeliği ile çürümüşün kuruluşu arasında büyük bir fark ve çelişki vardır, diyorlar. **“İza”**nın amili **“mebusune”**nin gösterdiği şeydir, bizzat kendisi değildir. Çünkü **“inne”**nin maba'di makablinde amel edemez. **“Halkan”** da mastardır, ya da hâldir.

50; 51- “De ki:” onlara cevap olarak **“taş yahut demir olun ya da göğüslerinizde büyüyen şeylerden bir mahlûk olun”** sizce hayatı kabul etmekten çok uzak olan bir şey olun; onun gücü sizi yaratmaktan yetersiz kalmaz. Çünkü cisimler arazları kabul etmede ortakdır. Artık çürümüş kemikler olduğunuz zaman nasıl kabul etmeyecek? Daha önce taze idi ve canlı niteliğini taşıyordu. Bir şey daha önceki halini yeniden (ikinci kez) daha rahat kabul eder. **“Sana başlarını sallayacak ve “bizi (hayata) kim döndürecek?” derler. De ki: Sizi ilk defa yaratan döndürecek”**. O zaman toprak idiniz ve hayattan çok uzak idiniz. **“Sana başlarını sallayacaklar”** şaşıklarından ve alay ettiklerinden başlarını sana doğru sallayacak **“ve o, ne zaman diyecekler? De ki: Yakın olması umulur”** çünkü her gelecek yakındır. Kariben haber ya da zarf olarak mansuptur ki yakın zamanda demektir. **“En yekune”**nin asâ'nın ismi yahut haberi olma ihtimali vardır, o zaman isim gizli olur.

52- “Sizi çağıracağı gün ona icabet edeceksiniz” yani sizi yeniden diriltip de sizin de dirildiğiniz gün demektir. Bu ikisi için istiare olarak çağırma ve icabet etmek lafızlarını kullanmıştır, bu da bu ikisinin hızlı olacağına ve kolay gerçekleşeceğine ve bunlardan kastedilenin hesap ve ceza olduğuna dikkat çekmek içindir. **“Bihamdihi (hamd ile)”** bu da onlardan hâldir yani kemal-i kudretinden dolayı Allah'a hamd ederek demektir. Nitekim şöyle de denilmiştir: Başlarından toprağı silker ve: Allah'ım seni hamd ile tespih ederiz, derler. Ya da onun diriltmesine hamd edenlerin itaati gibi itaat ederek demektir. **“Orada pek az kaldığınızı zannedeceksiniz”** kabirlerde az eğleştiğinizi sanacaksınız, mesela o kente uğrayan kimse (Üzeyr) gibi ya da korkunç şeyler gördüğünüz için dünyadaki hayat sürenizi kısa göreceksiniz.

53- “Kullarıma söyle” yani mümin kullarıma **“en güzeli ne ise onu desinler”** en güzel kelimeyi söylesinler, müşriklere sert davranmasınlar. **“Şüphesiz şeytan aralarını bozar”** aralarında tartışma ve kötülük meydana getirir, belki de sertlik onları inada ve daha çok bozgunculuğa götürür. **“Zira şeytan insan için apaçık bir düşmandır”** düşmanlığı açıktır.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَشَأُ يَرْحَمَكُمْ أَوْ إِنَّ يَشَأُ يُعَذِّبَكُمْ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلَى بَعْضٍ
وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا
يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ
يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ
رَحْمَتَهُ وَيَخْلِفُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

54 – Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Dilerse size merhamet eder yahut dilerse size azap eder. Seni onların üzerine vekil göndermedik

55 – Rabbin göklerde ve yerde olan kimseleri pekiyi bilendir. Ar dolsun, biz peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Davud da Zebur’u verdik.

56 – De ki: Ondan başka iddia ettiklerinizi çağırın. Sizden ne sınıtıyı defetmeye ne de değiştirmeye sahip değiller.

57 – İşte onların taptıkları, Rablerine en yakın olanları da onları vesile arıyor, rahmetini umuyor ve azabından korkuyorlar. Şüphesiz Rabbinin azabından korkulur.

54- “Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Dilerse size merhamet eder yahut dilerse size azap eder” bu da en güzelinin tefsiridir, aralarındaki itiraziye cümlesidir yani onlara bu kelimeyi yahut benzerini söyleyen onların cehennemlik olduklarını açıkça söylemeyin, demektir. Çünkü bu, onları kötülüğe sevk eder, üstelik sonlarının ne olacağı da gaip onu ancak Allah bilir. “Seni onların üzerine vekil göndermedik” onları imana zorlaman için işlerini sana bırakmadık. Seni ancak müjde ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen de onları idare et ve ashabına onları tahammül etmelerini söyle. Rivayete göre müşrikler eziyetlerini tırdılar; ashab Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e şikayet etti. Şöyle de denilmiştir: Onlardan bir adam Hazreti Ömer’e küfretti, o

ona ceza vermek istedi, Allah da onu affetmesini buyurdu.

55- “Rabbin göklerde ve yerde olan kimseleri pekiyi bilir” hâllerini de iyi bilir; peygamberlik ve velilik için onlardan dilediğini seçer. Bu da Kureyş’in, Ebu Talib’in yetimini peygamberliğe layık görmemelerini ve aç ve çıplakların ona ashap olmalarını yakıştıramamalarını rettir. **“Andolsun, biz peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık”** özlerrindeki faziletler ve bedensel ilişkilerden uzak durmalarıyla üstün kıldık; mal ve adam çokluğu ile değil. Hatta Davud aleyhisselam’ı da Allah vahyettiği kitapla şereflendirmiştir, ona verdiği mülk ile değil. Bunun Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in üstünlüğüne işaret olduğu da söylenmiştir. **“Davud’a da Zebur’u verdik”**. Bu da onun (Efendimizin) üstünlük sebebine dikkat çekmektedir; o da peygamberlerin sonuncusu olması, ümmetinin de ümmetlerin en hayırlısı olmasındandır. Bu da Zebur’da “yeryüzüne iyi kullarımın sahip olacağı” (*Enbiya: 105*) müjdesi ile belirtilmiştir. Zebur’in burada nekire ve “velakad ketebna fizzeberi” (*Enbiya: 105*) ayetinde marife olması şundandır; çünkü o, aslında feul veznindedir, meful manasınadır, mesela halub gibi ya da mastardır, mesela kabul gibi. Hamze’nin zam ile (ezzubur) okuması da bunu destekler; örneğin elabbas veya elfadl gibi. Ya da maksadın ve ateyna davude ba’daz zübüri yahut ba’dan minez zeburi olmasındandır o da Efendimiz aleyhissalat vesselam’ın zikri geçtiği yerlerdir.

56- “De ki: Ondan başka iddia ettiklerinizi” tanrılar olduklarını iddia ettiklerinizi **“çağırın”**, mesela melekler, İsa Mesih ve Üzeyr gibi, **“sizden ne sıkıntıyı def etmeye sahip değiller”** güç yetiremezler, hastalık fakirlik ve kıtlık gibi sıkıntıyı **“ne de değiştirmeye”** sizden başkasına götürmeye.

57- “İşte onların taptıkları Rablerine vesile ararlar” bu tanrılar Allah’a itaat ederek yaklaşma için vesile ararlar **“eyyuhum akrabu (en yakın olanları)”** bu da yebteğün’daki vav’dan bedeldir yani onların Allah’a en yakın olanları vesile ararlar, kaldı ki yakın olmayanları! **“Onun rahmetini umar ve azabından korkarlar”** diğer kullar gibi, artık onların tanrılar olduklarını nasıl iddia edersiniz? **“Şüphesiz Rabbinin azabından korkulur”** herkesin hatta peygamberlerin ve meleklerin bile ondan korkması gerekir.

وَأَنْ

مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا
عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾
وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ
وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مَبْصُرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ
إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا
جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي آرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ
الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا

كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

58 – Hiçbir kent yoktur ki biz onu kıyamet gününden önce helak etmeyelim yahut ona şiddetli bir azap ile azap etmeyelim. Bu, kitapta yazılmıştır.

59 – Bizi mucizeler göndermekten evvelkilerin onları yalanmalarından başka bir şey men etmedi. Semud’a da o dışı deveyi açıl (bir mucize) olarak verdik de ona zulmettiler. Biz ayetleri ancak korkutmak için göndeririz.

60 - Hani biz sana: Şüphesiz Rabbin insanları kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı da Kur’an’da lanet edilen ağacı da ancak insanlar için bir sınama kıldık. Biz onları korkutuyoruz da bu, onların ancak büyük bir taşkınlığını artırıyor.

58- “Hiçbir kent yoktur ki biz onu kıyamet gününden önce helak etmeyelim” ölümle ve köklerini kazılamakla “yahut ona şiddetli bir azapla azap etmeyelim” öldürmek ve çeşitli belalarla. “Bu, kitapta Levh-i Mahfuz’da “yazılmıştır” kayıt altına alınmıştır.

59- “Bizi mucizeler göndermekten men etmedi” bizi Kureyş’ın teklif ettiği mucizeleri göndermekten men etmedi “ancak öncekilerin onları yalanlamaları men etti” ancak tabiatları onlara benzeyenleri

yalanlaması men etti, mesela Âd ve Semud kavimleri gibi. Bunlara da mucizeler gönderilse idi onlar gibi yalanlardı, eski âdetimize göre de köklerinin kazılmasını hak ederlerdi. Biz ise onların köklerinin kazılmamasına hükmettik, çünkü onlarda iman edecek olanlar yahut iman edecekleri doğuranlar olacaktır. Sonra teklif edilen mucizeleri inkâr etmekle helak olan bazı ümmetleri zikredip şöyle dedi: **“Semud’a da o dişi deveyi verdik”** istekleri üzerine **“mubsıraten (açık bir mucize olarak)”** beyyinenen zate ebsarin (gözleri olan) yahut basiretleri olan yahut onları basiret sahibi kılacak olan demektir. Feth ile (mabsara-ten) de okunmuştur. **“Ona zulmettiler”** onu inkâr ettiler yahut onu kesmekle kendi nefislerine zulmettiler. **“Biz ayetleri”** teklif edilen mucizeleri **“ancak korkutmak için göndeririz”** köklerini kazıyacak olan azabın inmesinden korkutmak için. Eğer korkmazlarsa indirilir ya da teklif edilmeyenleri demektir mesela mucizeler ve Kur’an ayetleri gibi ki ahiret azabı ile korkutmak için indiririz. Çünkü senin gönderildiğin ümmetlerin durumu kıyamet gününe ertelenmiştir. **“Bilayati”**deki be zaittir, ya da hâl yerindedir, meful da mahzuftur.

60- **“Ve iz kulna leke”** üzkür iz evhayna ileyke (sana vahyettiğimiz vakti hatırla) demektir. **“Şüphesiz Rabbin insanları kuşatmıştır”** onun kudret kabzası içindedirler ya da Kureyş’i kuşatmıştır ki onları helak etti manasınadır. Bu da ehate bihimül adüvvü’den, düşmanın kuşatmasından gelir. Bu da Bedir cengini müjdelemektedir. Mazi kalıbı ile vermesi kesin olarak gerçekleşeceğindendir. **“Sana gösterdiğimiz rüyayı da kılmadık”** miraç gecesinde, onun rüyada olduğunu söyleyenler bunu delil getirmişlerdir. Uyanıkken olduğunu söyleyenler de rüyayı rü’yet (gözle görmek)le tefsir etmişlerdir. Ya da Hudeybiye seferindeki rüyadır ki, Mekke’ye girdiğini görmüştü. Bunda aye- tin Mekki olduğu görülmektedir, meğerki: Onu Mekke’de gördü ve o zaman anlattı, denile. Belki de bu Bedir savaşında gördüğü rüyadır, çünkü şöyle demiştir: **“Hani, Allah onları sana rüyada az gösteriyordu”** (Enfal: 43). Bir de Bedir suyuna varınca şöyle demişti: Onların vurulacakları yerleri görür gibiyim; bu falanın vurulacağı yerdir, bu da filanın vurulacağı yerdir. Kureyş bunu duydu, onunla alay ettiler. Şöyle denilmiştir: Ümeyye oğullarından bazı kimselerin kendi minberine çıktıklarını, maymunlar gibi zıpladıklarını gördü: Bu, onların dünyadaki nasipleridir, Müslüman olmakla onlara verilecektir, dedi. Buna göre **“ancak insanlar için bir deneme yaptık”** kavlinden onların zamanındaki şeyler murat edilmiş olur. **“Veşşeceretel melunete filkurani (Kur’an’da lanet edilen ağacı da)”** bu da rüya’ya matuftur, ağaç da zakkum ağacıdır. Müşrikler bunu duyunca: Muhammed ce-

hennemin taşları yakacağını iddia ediyor, sonra da onda ağaç biteceğini söylüyor, dediler. Bilmediler ki semender'in tüylerini ateş yandırmayan, devekuşunun bağırsaklarını yuttuğu korlardan ve kızgın demir parçalarından koruyan Allah, ateşin içinde de yanmayarak bir ağaç yaratabilir. Kur'an'da ona lanet etmesi onu tadanlara lanet etmesidir. Mecaz olarak öyle nitelemesi mübalâğa içindir ya da onu cehennemin dibinde olmakla nitelemiştir ki orası rahmetten en uzak mekândır ya da hoşlanılmayan ve rahatsız edici bir ağaçtır diye nitelemiştir. Bu da taamun melunun deyiminden gelir ki zararlı yiyecektir. Bu, Ebu Cehil'le ve Hakem bin As ile de tevil edilmiştir. Resul ile müpteda olarak (veşşeceretü) de okunmuştur ki haberi mahzuftu yani veşşeceretül melunetü filkur'ani kezalik (Kur'an'da lanet edilen ağaç da öyledir) demektir. "Biz onları korkutuyoruz" çeşitli korkularla "bu, onların ancak büyük bir taşkınlığını artırıyor" ancak had aşan zulümlerini demektir.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا
إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَأَيْتَكَ
هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ
فُرْجَتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَذْهَبَ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ
فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾

61 – Hani, meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik de İblis hani secde etmişlerdi. Çamurdan yarattığına secde eder miyim, dedi?

62 – Dedi: Benden şerefli kıldığın şunu görüyor musun? Gerçekten eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, zürriyetinin, paza hariç, mutlaka köklerini sökeceğim.

63 – Allah dedi: Git, artık onlardan kim senin ardına düşer şüphesiz cehennem sizin eksiksiz cezanızdır.

61- "Hani, meleklere; "Âdem'e secde edin, demiştik de İblis hani secde etmişlerdi. "Çamurdan yarattığına secde eder miyim?" de

limen halaktehu min tıynin demektir ki harfi cerrin hazfi ile mansup olmuştur. Mevsula raci zamirden hal olması da caizdir, halaktahu ve-hüve tıynün ya da minhü demektir daha açıkçası eescüdü lehu (aslı çamur olan birine secde eder miyim?) demektir. Bunda bu ihtimallere karşı reddin gerekçesine ima vardır.

62- **“Kale ereeyteke (dedi: Benden şerefli kıldığın şunu görüyor musun?)”** kâf hitabı tekit içindir, iraptan mahalli yoktur, haza da birinci mefuldur “ellezi” de sıfatıdır. İkinci meful ise mahzuftur, çünkü sıla ona delalet etmektedir. Mana da şöyledir: Secde etmemi emrettiğin şu kimseyi bana anlat, onu neden benden üstün kıldın? **“Lein ehharteni (gerçekten eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen)”** yeni söz başıdır, lam da kase me hazırlık içindir, cevabı da **“zürriyetinin, pek azı hariç, mutlaka köklerini sökeceğim”** cümlesidir yani pek azı hariç köklerini kazıyacağım, ancak azı hariçtir ki onların karakterlerine karşı koyamam. Bu da ihtenekel ceardül arda’dan gelir ki çekirge geçtiği şeyleri yiyip bitirmektir. Bu da hanekten (ağızdan) gelir. Bunu ya meleklerin “yeryüzünde fesat çıkaracak birilerini mi yaratmak istiyorsun?” (*Bakara: 30*) diyerek onaylamasından ya da Âdem’in vehimli, şehvetli ve gazaplı yaratılmasından hareketle bilmiştir.

63- **“Allah dedi: Git”** aklındakine devam et, bu da onu nefsinin süslediği şeye karşı serbest bırakmadır, **“kim senin ardına düşerse, şüphesiz cehennem sizin cezanızdır”** senin de onların da cezasıdır, böylece muhatap gaibe üstün kılınmıştır. Hitabın siyga değiştirerek ona tabi olanlara olması da caizdir **“cezaen mevfuran (eksiksiz cezanız)”** mükemmel demektir, bu da fir lisahibike ırzahu (arkadaşının onurunu koru) deyiminden gelir. Cezaen ya fiilini ızmar ederek mastar olarak mansuptur ya da cezaüküm’de tucazune manasının olmasındandır yahut da mevfuren kavlini hazırlayan hâldir.

وَاسْتَفْزِرْ

مَنْ اسْتَطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ
وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِنْدَهُمْ وَمَا يَعْدهُمْ
الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفَلَكَ
فِي الْبَحْرِ لِيَبْتَلِغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾
وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا
نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

64 – Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat. Atlarıyla ve yayalarla onlara yaygara kopar. Mallarda ve evlatlar onlara ortak ol. Onlara vaatte bulun. Şeytan onlara aldatmacad başka bir vaatte bulunmaz.

65 – Şüphesiz, benim kullarımın üzerinde senin bir gücün yetur. Vekil olarak Rabbin yeter.

66 – Rabbiniz odur ki, lütfundan arayasınız diye sizin için gemileri denizde yürütür. Şüphesiz o, size çok merhametlidir.

67 – Size denizde sıkıntı dokunduğu zaman ondan başka yalvadıklarınız uzaklaşır. Sizi kurtarıp karaya çıkardığı zaman yüz çerirsiniz. İnsan çok nankördür.

64- “Vestefziz (onlardan gücünün yettiğini yerinden oynat)” fi hafif demektir “sesinle” fesada çağırmanla “ve eclub aleyhim (onlara yaygara kopar)” bu da celebe’den gelmektedir ki ses çıkarmak “Bihaylike ve recilike (atlılarıyla ve yayalarla)” piyade ve süvari yardımcılarınınla. Hayl atlılar demektir, Efendimizin: Ya haylallah kebi (ey Allah’ın atlıları, binin) hadisi de bundandır. Recl racil’in ismi cem’idir, sahb ve rekb gibi. Bu, onun azdırdığı kimselere saldırmanın temsili de olabilir; o, bir kavme nara atan, onları yerlerinden et-

ve onlara askerleriyle seslenerek köklerini kazıyan bir akıncıya benzetilmiştir. Hafs kesr ile “recilike”, başkası da zam ile (recülike) okumuştur ki ikisi de lügattir, nedis ve nedüs gibi. Manası da yayaları toplayarak demektir. Ve ricalike ve rüccalike de okunmuştur. **“Mallarda ortak ol”** onları haramdan kazanıp haramdan toplamakla ve uygunsuz yere harcatmakla **“ve evlatlarda”** haram sebeplerle evlat kazanmaya teşvik etmek ve Abdüluzza adını koydurarak onları şirke sebep kılmakla; batıl dinlere, adi mesleklere ve çirkin işlere sürükleyerek onları saptırmakla. **“Onlara vaatte bulun”** batıl vaatlerde mesela tanrıların şefaati, ataların saygınlığına güvenme ve tövbeyi uzun süre ihmal etme gibi. **“Şeytan onlara aldatmacadan başka bir vaatte bulunmaz”** bu da vaatlerini açıklamak için ara cümlesidir. Ayette geçen gurur da yanı sıra doğru havası vererek süslemektir.

65- **“İnne ibadî (şüphesiz, benim kullarım)”** yani ihlaslı kullarım demektir, izafetin tazimi ve “ancak ihlaslı kulların hariç” (*Sad: 83, Hicr: 40*) kavli onları tahsis edip ayırmaktadır. **“Onların üzerinde senin bir gücün yoktur”** yani onları azdırmak için gücün yoktur. **“Rabbin kefil olarak yeter”** senden gerçek sığınmada ona tevekkül ederler.

66- **“Rabbiniz odur ki lütfundan arayasınız diye sizin için gemileri denizde yürütür”** sizin yanınızda olmayan kâr ve ticaret mallarını demektir. **“Şüphesiz o, size çok merhametlidir”** söyle ki muhtaç olduğunuz şeyleri sizin için hazırlamış ve sebeplerine ulaşma yollarını kolaylaştırmıştır.

67- **“Size denizde sıkıntı dokunduğu zaman”** suya batma korkusu **“yalvardıklarınız uzaklaşır”** olaylarda dua ettiğiniz bütün şeyler aklınızdan gider **“ancak o kalır”** bir tek o kalır, çünkü o anda aklınızda ondan başkası kalmaz. Sıkıntıyı def etmesi için yalnız ona dua edersiniz ya da Allah’tan başka ibadet ettikleriniz size yardım edeceklerine kaybolup gider. **“Sizi kurtarınca”** boğulmaktan **“karaya çıkınca yüz çevirirsiniz”** tevhitlen. Şöyle de denilmiştir: Nankörlükte daha da ileri gidersiniz, Şair Zürrümme’nin dediği gibi:

*Bir delikanlının ihsanı gibi ki yücelere çıkma imkânı buldu
Ve ihsanda ileri gitti ve üste çıktı.*

“İnsan çok nankördür” bu da yüz çevirmesinin illeti (sebebi) gibidir.

أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
 حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ آمَنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ
 فِيهِ تَلَّةٌ أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا
 كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا
 بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
 وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

68 – Sizi kara tarafından yere batırmasından yahut üzerinize taş yağdıran fırtına göndermesinden emin mi oldunuz? Sonra sizin için bir vekil bulamazsınız.

69 – Yoksa sizi bir defa daha oraya döndürüp üzerinize şiddetli fırtına göndererek inkârınız yüzünden sizi suda boğmasından emin mi oldunuz? Sonra sizin için bize karşı onun öcünü alacak birini bulamazsınız.

70 – Andolsun, âdemoğullarını şerefli kıldık (eşref-i mahlûka onları karada ve denizde taşıdık, onlara temiz şeylerden rızık verdik ve onları yarattıklarımızdan birçoğunun üzerine gerçekten üstün kıldık.

68- “Efeemintüm (emin mi oldunuz)” hemze inkâr için, fe mahzufa atıf içindir, takdiri, enecevtüm feemitüm (kurtuldunuz) bu da sizi yüz çevirmeye mi gönderdi?) demektir. Çünkü sizi denize suya boğarak helak etmeye gücü yetenin sizi karada yere batırma ve başka şeyle helak etmeye de gücü yeter. “Sizi kara tarafında yere batırmasından” siz üzerindeyken Allah’ın onu ters çevirmesinden yahut sizin yüzünüzden onu alt üst etmesinden emin mi oldunuz? Bu hâldir ya da yehsife’nin sılasıdır. İbn Kesir ile Ebu Amr bunda ve arkadan gelen dört maddede nun ile okumuşlardır. Kara tarafında ifadinde şuna dikkat çekilmiştir ki onlar karaya varınca nankörlük ettiler ve yüz çevirmişlerdir. Şuna da işaret vardır ki bütün cihetler onun kudretine göre eşittir, helak sebeplerinden emin olunacak bir sığın yoktur. “Yahut üzerinize taş yağdırmasından” taş fırlatan fırtına gö-

dermesinden **“sonra sizin için bir vekil bulamazsınız”** sizi bundan muhafaza edecek, çünkü onun istediğini çevirecek kimse yoktur.

69- “Yoksa sizi bir defa daha oraya döndürmesinden emin mi oldunuz?” sizi oraya gönderip de deniz yolculuğuna çıkmanızdan emin mi oldunuz? **“O zaman üzerinize şiddetli fırtına gönderir”** uğradığı her şeyi kırar geçirir **“fe yuğrikaküm (sizi boğar)”** Yakup’tan te ile (tuğrikaküm) okuduğu, zamirin de rîh’a gittiği rivayet edilmiştir. **“İnkârınız yüzünden”** şirkiniz veya kurtarma nimetine nankörlüğünüz yüzünden. **“Sonra sizin için bize karşı onun öcünü alacak birini bulamazsınız”** öc almak yahut çevirmek için bizi takip eden birini bulamazsınız.

70- “Andolsun, âdemoğullarını şerefli kıldık” güzel şekil, dengeli mizaç, dik boy, akılla ayırım; konuşma, işaret ve yazı ile anlatım; dünya ve ahiret sebeplerini bulma; yeryüzündekilere hakimiyet; sanat imkânı, ulvî ve süflî sebep ve sonuçların sevki gibi daha sayılamayacak kadar yararlı şeyleri eline verdik. İbn Abbas’ın “bütün hayvanlar yiyeceğini ağzıyla alır, ancak insan bundan müstesnadır ki yiyeceğini ağzına götürür,” sözü de bundandır. **“Ve hamelnahüm (onları karada ve denizde taşıdık)”** yani hayvanların ve gemilerin üzerinde demektir. Bu da hameltuhu hamlen deyiminden gelir ki ona binek temin etmektir ya da onları bu ikisine yükledik ki yere batmasınlar ve suya boğulmasınlar diye. **“Onlara temiz şeylerden rızık verdik”** kendilerinin ve başkalarının yapması ile meydana gelen zevkli şeylerden rızık verdik **“ve onları yarattıklarımızın birçoklarından üstün kıldık”** galip getirme ve işgal ettirme ile yahut şeref ve saygı ile. Birçokları diye istisna edilen de melek cinsidir ya da onların havas tabakasıdır. Cinsin üstün kılınmamasından bazı fertlerin üstün olmamaları lazım gelmez. Bu da araştırılması lazım gelen bir meseledir. Çokları tabiri hepsi ile tevil edilmiştir ki bu da zorlamadır.

يَوْمَ نَدْعُوا

كُلَّ أُنْثَىٰ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ يَمِينُهُ فَلْيَرْوُفْ
 كِتَابَهُمْ وَلَا يَظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ
 أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَإِنْ كَادُوا
 لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الْإِلَهِ أُوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ
 وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾

71 – Hatırla o günü ki, bütün insanları önderleri ile çağıracağız. Artık kime kitabı sağından verilirse, işte onlar, kitaplarını okurla ve hurma çekirdeğinin ipliği kadar haksızlığa uğratılmazlar.

72 – Kim bu dünyada kör olursa o, ahirette de kördür. Ve yolca daha sapıktır.

73 – Neredeyse bize başkasını iftira etmen için sana vahyettiğimiz şeyden seni kaydıracaklardı. O zaman elbette seni can dostu edinirlerdi.

71; 72- “Yevme ned’u (hatırla o günü ki çağırırız)” bu da gizli üz kür ile mansuptur ya da “vela yuzlemun’un gösterdiği şeyin zarfıdır. “Yed’u”, “yüd’a” ve elif’i vav’a kalb edenlerin lehçesine göre “yüd’av” okunmuştur ki bunlar ef’a yerine ef’av derler. Ya da vav cemi alame tidir, mesela “ve eserrün necvellezine zalemu” (Enbiya: 3) ayetinde olduğu gibi. Ya da vav cemi zamiridir, “kül” de ondan bedeldir, nu da (yüd’avne) önemsiz olduğu için hazf edilmiştir, çünkü o, sadece ref alametidir. O da bazen mukadder olur, mesela yüd’a’da olduğu gibi. “Herkesi önderleri ile” uydukları peygamber veyahut dini lider veya kitap veya din gibi. Önden gönderdikleri amel defterleri de denilmiştir: Ey filanca kitabın sahibi, diye seslenilir, yani soy ilişkisi kesil de amel ilişkisi kalır. Onları itikatlarına ve fiillerine sevk eden güç de denilmiştir. Anaları da denilmiştir ki imam ümmün çoğulu olur, hi ve hifaf gibi. Bundaki hikmet de İsa aleyhisselam’ı onurlandırmak ve Hasan ile Hüseyin Efendilerimizin şerefini ortaya koymaktır, Allah ikisinden razı olsun ve veledizinaları rezil etmemektir. “Artık kime verilirse” davet edilenlerden “kitabı” amel defteri “sağından, işte onlar

kitaplarını okurlar" içinde gördüklerine sevindiklerinden **"ve hurma çekirdeğinin ipliği kadar haksızlığa uğratılmazlar"**. Ecirlerinden hiçbir şey eksiltilmez. Ülaike ism-i işaretinin ve zamirin çoğul olması, kitap verilenlerin cemi manasında olmasındandır. Okumanın da sağ taraftan verilmeye bağlanması şunu göstermektedir ki sol tarafından verilenler, içindeki şeyleri görünce o kadar utanacak ve o kadar hacil (mahcup) olacaklar ki dilleri tutulacak ve okuyamayacaklardır. Bunun içindir ki onlardan bahs etmemiştir. Bununla beraber **"kim bu dünyada kör olursa o, ahirette de kördür"** sözü de bunu akla getirmektedir. Çünkü a'ma kitap okumaz. Mana da şöyledir: Kimin bu dünyada kalp gözü kör olur da doğruyu görmezse, ahirette de kör olur, kurtuluş yolunu göremez. **"Ve yolca daha sapıktır"** dünyadakinden, çünkü kabiliyeti körelmiş, alet ve süresi kalmamıştı. Şöyle de denilmiştir: Çünkü o sırada hidayet ona fayda vermez. A'ma duyularını yitirenden kinayedir. Şöyle de denilmiştir: İkinci a'ma lafzı kalbi kör olandır, mesela echel ve ebleh gibi, bunun içindir ki Ebu Amr ile Yakup onu imale ile okumamışlardır. Çünkü ef'al-i tafdil kalıbı "min" ile tamam olur. O nedenle elifi ortadadır, mesela a'mâlüküm lafzında olduğu gibi. Sıfat olan (birinci a'ma) ise öyle değildir, çünkü onun elifi lafzan ve hükmen kelimenin bir ucunda vaki olmaktadır. Onun için imaleye maruzdur, çünkü elif tesniyesinde ye olur. Hamze, Kisai ve Ebu Bekir de ikisini de imale etmişlerdir. Verş ise ikisinde de belli belirsiz okumuştur.

73- "Nerede ise seni kaydıracaklardı" Sakif kabilesi hakkında indi: Bize Araplara karşı ayrıcalıklar vermedikçe emrin altına girmeyiz, dediler; biz öşür vermeyeceğiz, savaşa katılmayacağız, namazda eğilmeyeceğiz, lehimize olan faiz bizim için geçerlidir, aleyhimize olan faiz bizim için geçerli değildir. Bir sene Lat'a tapmamıza imkân vereceksin ve Mekke'yi harem kıldığın gibi bizim vadimizi de harem kılacaksın. Eğer Araplar "bunu niçin yaptın?" derlerse: Bana Allah emretti, dersin, dediler. Ayetin Kureyş hakkında indiği de söylenmiştir, onlar da: Tanrılarımıza gelip de onlara elini sürmedikçe Hacer-i Esved'e el sürmene imkân vermeyiz, dediler. "Ve in" inne'den tahfif edilmiştir, lam da ayırım içindir. Mana da şöyledir: Durum öyle naziktir ki onlar abartarak seni fitneye düşürecek ve **"sana vahyettiğimiz şeylerden"** hükümlerden indirim yaptıracaklardı. **"Bize başkasını iftira etmen için"** sana vahyettiğimizden başkasını. **"O zaman elbette seni can dostu edinirlerdi"**. Eğer onların isteğini yerine getirse idin dininden dönmekle seni benim dostluğumdan çıkarır, kendi dostları yaparlardı.

وَلَوْلَا أَن تَبْتَئَكَ لَقَدْ كِدْتَ

تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذَا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ

وَضِعْفَ الْمَمَآتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لَيُخْرِجُوكَ مِنْهَا

وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا

قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسَعَتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

74 – Eğer sana sebat vermese idik, gerçekten andolsun ki onla az bir şey meyledecektin.

75 – O zaman gerçekten sana hayat azabının bir katını ve ölü azabının bir katını tattırırdık. Sonra da senin için bize karşı bir yadımca bulamazdın.

76 – Seni çıkarmak için neredeyse seni bu yerden koparacaklardı. O takdirde senin arkandan kendileri de pek az kalırlardı.

77 – Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimizdeki kanı gibi. Kanunumuz için bir değişiklik bulamazsın.

74- “Eğer sana sebat vermese idik, gerçekten andolsun ki onla az bir şey meyledecektin” isteklerine meyl etmeye yaklaşıyordu. Mana da şöyledir: Sen onlara meyletmeye yaklaştın, çünkü aldatmaları çok kuvvetli ve hileleri çok çetindir. Ancak seni koruduk, sen de onlara meyilden çok, yaklaşmadın bile. Bu da Efendimiz aleyhisselam o kadar kuvvetli davetlerine rağmen onlara icabeti aklından bile geçirmediğini açıkça ifade etmektedir ve ismet (masumiyet) sıfatının Allah'ın tevfiğ ve muhafazası ile olduğunu göstermektedir.

75- “O zaman sana gerçekten tattırırdık” yani onlara yaklaşırsa id sana tattırırdık “hayatın bir katını ve ölümün bir katını” yani dünya azabının ve ahiret azabının bir katını demektir ki senden başkasının bu iki dünyada çekeceği azabın iki katını çektirirdik, demektir. Çünkü büyüklerin hatası da büyüktür. Kelamın aslı hayatta bir kat azabı ve ölümden bir kat azaptır, sonra mevsuf hafz edildi, sıfat onun yerine geçirildi. Sonra da mevsuf gibi muzaf kılındı. Ayette geçen dı'f

azabın isimlerinden olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Hayatın katından ahiret azabı, ölümün katından da kabir azabı murat edilmiştir. **“Sonra da senin için bize karşı bir yardımcı bulamazsın”** azabı senden def edecek bir yardımcı.

76- **“Neredeyse”** Mekke halkı **“seni koparacaklardı”** düşmanlıkları ile seni rahatsız edeceklerdi **“bu yerden”** Mekke toprağından **“seni oradan çıkarmak için. O takdirde senin arkandan (halfeke) kalmazlardı”** eğer çıksa idin çıkışından sonra kalmazlardı **“ancak pek az kahlırlardı”** öyle de oldu, çünkü onlar hicretinden bir yıl sonra Bedir’de helak edildiler. Şöyle de denilmiştir: Ayet Yahudiler hakkında indi, çünkü onlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in Medine’de kalmasını çekemediler: Şam Peygamberler diyarıdır; eğer peygamber isen oraya ulaş, biz de sana iman ederiz, dediler. Eendimiz bunu biraz düşünecek gibi oldu, ayet bunun üzerine indi. Döndü, sonra onlardan Kurayza oğulları öldürüldü, az sonra da Nadiyr oğulları sürgüne gönderildi. **“Layelbesu”** şeklinde de okunmuştur ki o zaman **“ve in kâdu leyestefizzuneke”** cümlesinin üzerine matuf olur, **“kâde”**nin haberi olmaz. Çünkü **“iza”** mabedi makabline itimat ederse amel etmez. İbn Amir, Kisai, Yakup ve Hafs **“hilafeke okumuşlardır, o da lügattir. Şair şöyle demiştir:**

Yurt, arkalarından (hilafehüm) silindi sanki

Kadınlar aralarına hasır döşediler.

77- **“Sünnete men kad erselna kableke min rüsûlina (senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimizdeki kanun gibi)”** bu da mas-tar olarak mansuptur yani sennallahu zalike sünneten demektir. Bu da peygamberlerini aralarından çıkaran her ümmetin helak olmasıdır. Sünnet (adet, kanun) Allah’a aittir, peygamberlere nispeti onlar için olmasındandır, **“kanunumuz için bir değişiklik bulamazsın”** kavli de bunun Allah’a ait olduğunu gösterir.

أَقِمِ الصَّلَاةَ

لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ
كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَى
أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَبِّ ادْخِلْنِي مُدْخَلَ
صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا
نَصِيرًا ﴿٨٠﴾

78 – Güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar namaz kıl sabah okumasını da. Şüphesiz sabah namazı şahitli olmuştur.

79 – Geceden de onunla teheccüd kıl. Rabbinin seni övülen n kama göndermesi umulur.

80 – De ki: Rabbinim, beni doğru girmekle girdir ve doğru çıkma la çıkar. Bana kendi katından yardıma mazhar olmuş bir güç ver.

78- “Ekımsı salate lidülukiş şemsi” güneşin zevalinden namaz demektir. Aleyhissalat vesselam Efendimiz’in: “Bana Cebrail gür şin dülukünde yani zevalinde geldi, öğle namazını kıldırdı” hadisi bunu gösterir. Düluk’ün güneşin batması olduğu da söylenmiştir. D maddesi bir yerden bir yere intikal etmek manasınadır, delk de on dır, çünkü dellak’ın eli bir yerde durmaz. Dal ve lam’dan oluşan büt terkipler de böyledir; mesela delece (gece yürümek), deleha (ağır a yürümek), delea (dili dışarı çıkmak), delef (ayağı bağlı gibi yürüm ve delehe (aklı gitmek) gibi. Düluk’un delk’ten (oğuşturmadan) g diği söylenmiştir, çünkü güneşe bakan ışığını def etmek için gözü oğuşturur. Lam da vakit manasınadır, mesela: Liselaasin halevne (a üçünde) gibi. “İla ğasakıl leyli (gecenin karanlığına kadar)” o da ya namazının vaktidir. “Sabah okumasını da” sabah namazını demek ona okuma denilmesi, namazın rüknü olmasındandır, namaza ru ve secde denilmesi gibi. Bu, sabah namazında okumanın vacip ol ğuna delil getirilmiştir ki bunda delil yoktur, çünkü kısa okumak caizdir, çünkü o da menduptur. Evet, eğer sabah namazında okuma tefsir edilirse, emrin okumanın onda nas ve diğerinde kıyas ile va olduğuna delalet eder. “Şüphesiz sabah okuması şahitli olmuştı

ona gece melekleri ve gündüz melekleri şahitlik eder yahut karanlığın ışıqla, ölümün kardeşi olan uykunun uyanıklıkla değişmesi gibi kudret şahitleri şahitlik eder ya da ona namaz kılanlardan çokları şahitlik eder ya da büyük bir kalabalığın şahitlik etmesi onun hakkıdır. Eğer düluk güneşin zevali ile tefsir edilirse ayet beş vakit namazı içine almış olur; eğer güneşin batması ile tefsir edilirse, yalnız gece namazını içine almış olur. Namazdan murat edilenin akşam namazı olduğu da söylenmiştir. “Güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar” ifadesi vaktin başlangıcını ve sonunu açıklamak içindir. Bu, vaktin kızılığın batmasına kadar sürdüğüne delil getirilmiştir.

79- “Veminel leyli (geceden de onunla teheccüd kıl)” gecenin bir kısmında namaz için uykuyu terk et, bihi zamiri de Kur’an’a gitmek-tedir. **“Senin için nafil olarak”** farz namazlara ilave bir farz olarak ya da senin için fazilet olarak demektir, çünkü vacipliği ona hastır. **“Rabbinin seni övülen makama göndermesi umulur”** orada duranın ve tanıyan herkesin öveceği makam demektir. Bu da değer ifade eden her makamı içine alır. Meshur olan onun şefaath makamı olmasıdır, çünkü Ebu Hureyre radiyallahu anh’in rivayetine göre Efendimiz aleyhisselam: O, ümmetime şefaath edeceğim makam demmiştir. Bir de orada durmasını insanların öveceği bir makamı akla getiriyor ki o, şefaath makamından başkası değildir. Makamen zarf olarak gizli fiiliyle mansuptur yani feyükimüke makaman demektir ya da “yebasüke”ye o mana verildiği içindir ya da hal olarak mansuptur, mana da en yeba-seke za makamın demektir.

80- “De ki: Rabbim, beni girdir” kabre **“doğru girmekle”** razı olacağım şekilde **“ve beni çıkar”** yeniden dirileceğim zaman ondan **“doğru çıkmakla”** ikrama mazhar bir çıkmakla. Bundan Medine’ye girmek ve Mekke’den çıkmak murat edilmiştir de, denilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Mekke’ye galip olarak girmesidir, ondan müşriklerden emin olarak çıkmasıdır. Şöyle de denilmiştir: Mağaraya salim olarak girip ondan salim olarak çıkmasıdır. Şöyle de denilmiştir: Yüklendiği risalet yükünün altına girmesi ve ondan hakkını ödeyerek çıkmasıdır. Şöyle de denilmiştir: İlgili her mekâna yahut işe girmesi ve ondan çıkmasıdır. Feth ile “medhale” ve “mahrece” de okunmuştur ki beni girdir, ben de girmekle gireyim, beni çıkar, ben de çıkmakla çıkayım. **“Bana kendi katundan yardıma mazhar olmuş bir güç ver”** bir kanıt ver ki bana muhalefet edene karşı bana yardım etsin. Ya da bir mülk ver ki küfre karşı İslam’a yardım etsin. Allah da: “Şüphesiz Allah’ın partisi galiptir” (*Maide: 56*) ve “onu bütün dinlere galip kılmak için” (*Saf: 9*) ve “onları elbette onların yerine yerleştireceğim” (*Nur: 55*) sözü ile duasını kabul etti.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ
 زَهُوقًا ۝۸۱ وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ
 وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ۝۸۲ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ
 أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ۝۸۳ قُلْ
 كُلُّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ۝۸۴
 وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ
 إِلَّا قَلِيلًا ۝۸۵

81 – De ki: Hak geldi, batıl zail oldu. Şüphesiz batıl zail olmağı mahkûmdur.

82 – Biz Kur'an'dan müminler için şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. O, zalimlerin ziyanından başka bir şey artırmaz.

83 – İnsana nimet verdiğimiz zaman (şükürden) yüz çevirir, yan çizer. Ona şer dokundu mu pek umutsuz olur.

84 – De ki: Herkes kendi karakterine göre davranır. Rabbiniz kimin daha doğru yolda olduğunu pekiyi bilir.

85 – Sana ruhtan sorarlar, de ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir.

81- “De ki: Hak geldi” İslam ile “batıl zail oldu” gitti ve şirk helak oldu. Bu da zehaka ruhu deyiminden gelir ki canı çıkmaktır. “Şüphesiz batıl zail olmaya mahkumdur” silinip ortadan kalkmaya. İl Mes'ud şöyle demiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz fetih günü Mekke'ye girdi, orada üç yüz altmış put vardı. Asası ile teker teker göğüslerine dürttü: Hak geldi, batıl zail oldu” dedi, her biri yüzükoyun düştü, hepsini yere attı, Huzaa'lıların bir putu Ka'be'nin üzerinde kaldı da tunçtandı: Ya Ali, onu yere at, dedi. O da onu atıp kıldı.

82- “Ve nünezzilü minel kur'ani (biz Kur'an'dan müminler için şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz)”. Dinlerini doğrultmada nefislerini ıslah etmede hastalar için şifalı ilaçlar gibi şeyler indiriyor.

ruz. “Min” beyaniyedir, çünkü Kur’an’ın hepsi öyledir. Ba’zı manasına olduğu da söylenmiştir, mana da şöyledir: Onun bazıları hastalıklara şifadır, mesela Fatiha ve şifa ayetleri gibi. Basra’lı iki kurra (Ebu Amr ile Yakup) şeddesiz olarak “nünzilü” okumuşlardır. **“O, zalimlerin zıyanından başka bir şeyi artırmaz”** çünkü onlar onu yalanlar ve onu inkâr ederler.

83- “İnsana nimet verdiğimiz zaman” sağlık ve bolluk gibi **“yüz çevirir”** Allah’ın zikrinden **“yan çizer”** omuz silker ve kendini ondan uzaklaştırır; sanki ona hiç ihtiyacı yokmuş ve başına buyrukmuş gibi. Bunun kibirden kinaye olması da caizdir, çünkü o kibirlilerin adelerindendir. İbn Amir, İbn Zekvan rivayetinde burada ve Fussilet’te hemzeyi yer değiştirerek ya da nahada (kalkmak) manasına “nâe” okumuştur. **“Ona şer dokundu mu”** hastalık veya fakirlik gibi **“pek umutsuz olur”** Allah’ın rahmetinden ümidini tamamen keser.

84- “Kul küllün yamelü ala şakiletihi (de ki: Herkes kendi karakterine göre davranır)” de ki: Herkes hidayet ve sapıklıkta veya ruhunun cevherinde, bedeninin mizacına tabi hallerinde durumuna uygun şekilde davranır. **“Rabbiniz kimin daha doğru yolda olduğunu pekiyi bilir”** yolunun düzgün ve gidecek yerinin daha açık olduğunu pekiyi bilir. Ayette geçen şakile; tabiat, âdet ve din ile tefsir edilmiştir.

85- “Sana ruhtan sorarlar” insan bedenine can veren ve onu idare eden ruhtan **“de ki: Ruh Rabbimin emrindendir”** maddesiz ve insan organına benzemeksizin bir asıldan doğmadan var olan harikalar-dandır. Ya da onun emri ile meydana gelen ve ol demesiyle var olan şeydir. Onun kıdem ve hudus’undan sorulunca cevap böyledir. Şöyle de denilmiştir: Allah onun ilmini kendine saklamıştır. Çünkü Yahudiler Kureyş’e: Ona Ashab-ı Kehf’ten, Zülkarneyn’den ve Ruh’tan sorun. Eğer ona cevap verirse yahut susarsa peygamber değildir. Eğer bazısına cevap verir, bazısından susarsa, peygamberdir, dediler. O da onlara iki kıssayı anlattı ve ruh işini kapalı bıraktı, nitekim Tevrat’ta da kapalıdır. Şöyle de denilmiştir: Ruh Cebrail’dir. Meleklerden çok büyük bir mahluktur da denilmiştir. Kur’an’dır da denilmiştir. Bunun manası, onun vahyindendir de denilmiştir. **“O hususta size ilimden az bir şey verilmiştir”** duyularınız aracılığı ile istifade edeceğiniz ilimden, çünkü aklın teorik bilgileri edinmesi, cüziyyatın hissinden istifade edilen zorunlu şeylerdir. Bunun içindir ki: Hissini kayb eden ilmi de kayb eder, denilmiştir. Belki de birçok şeyler his ile idrak edilmez, onun zatını tarif eden şeyler de his ile idrak edilmez. Bu da şuna işarettir ki ruhun zatını bilmek mümkün değildir, ancak onu başkalarıyla karışan şeylerden ayıran arızî şeylerle bilmek mümkündür (ruh ancak

fonksiyonlarıyla bilinir). Bunun içindir ki bu cevapla yetinilmiştir, r tekim Musa aleyhisselam da “âlemlerin Rabbi de nedir?” (Şuara: 2 sorusuna Allah’ın bazı sıfatlarını zikrederek cevap vermiştir. Rivaye göre aleyhissalat vesselam Efendimiz onlara bunu söyleyince: Bu l tap bize mi hastır, dediler? O da: Hayır, hem size hem de bize hast dedi. Onlar da: Sen ne acayip kimsesin; bir an “kime hikmet veril se ona çok hayır verilmiştir” (Bakara: 269) diyorsun, bir an da böy diyorsun, dediler. Bunun üzerine: “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kale olsa...” (Lokman: 27) ayeti indi. Onlar bunu kötü anlayışlarından d diler, çünkü insanla ilgili hikmet odur ki hayırdan ve haktan insan g cünün sınırına dahil olanlar hatta dünya ve ahiret işlerini düzenley şeyler öğrenilmelidir. Bu da Allah’ın sonsuz ilmine göre azdır, insa iki dünyada hayra nail etmesi hasebiyle de çoktur.

وَلَسِنُ شِئْنَا لَنذَهِبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ٨٦
إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ٨٧ قُلْ لِّئِنْ
اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ٨٨
وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى
أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ٨٩

86 – Andolsun, eğer dilersek, sana vahyettiğimiz şeyi muhakk gideririz, sonra da o yüzden bize karşı bir vekil bulamazsın.

87 – Ancak Rabbinden bir rahmet harıç. Şüphesiz onun ser üzerindeki lütfu büyüktür.

88 – Andolsun, eğer insanlar ve cinler bu Kur’an’ın benzerini tirmek için toplansa, birbirlerine yardımcı olsalar, onun benzer getiremezler.

89 – Andolsun, bu Kur’an’da her türlü misalden getirdik. İnsan rın çoğu ise kafırlıktan başka bir şeyi kabul etmediler.

86- “Velein şi’na lenezhebenne (andolsun eğer dilersek, sana vahyettiğimiz şeyi muhakkak gideririz)”. Birinci lam kaseme hazırlık lam’ıdır “lenezhebenne” de onun cevabıdır, şartın cezası yerine geçmiştir. Mana da şöyledir: Eğer dilersek Kur’an’ı Mushaf’lardan ve göğüslerden giderir ve sileriz. **“Sonra o yüzden bize karşı bir vekil bulamazsın”** onu yazılmış ve ezberlenmiş olarak geri getirmeyi tekeffül eden birini bulamazsın.

87- “Ancak Rabbinden bir rahmet hariç” çünkü o, eğer sana yetişirse, belki onu sana geri getirir. İstisnanın munkatı olması da caizdir, mana da: Fakat Rabbinden bir rahmet onu gidermeden yerinde bıraktı olur ki indirmesi minnet, olduktan sonra bırakması da minnet / lütuf olur. **“Şüphesiz onun senin üzerindeki lütfu büyüktür”.**

88- “De ki: Andolsun, eğer insanlar ve cinler bu Kur’an’ın benzerini getirmek için toplansalar” belagatta, nazım güzelliğinde ve mana mükemmelliğinde benzerini getirmek isteseler **“la ye’tune bimislihi (onun benzerini getiremezler)”** aralarında öz Araplar, edebiyatçılar ve araştırmacılar olmakla beraber, bu da mahzuf ve kaseme hazırlık lam’ının işaret ettiği kasemin cevabıdır. Eğer o olmasa idi şartın cevabı mazi olduğu için cezimsiz olurdu, Şair Zühre’ın şu beyitinde olduğu gibi:

İstek gününde ona bir dost gelirse,

Malım gaip de değildir, yasak da değildir, der.

“Birbirlerine yardımcı olsalar da” onu getirmek için birbirlerini destekleseler de. Belki de melekleri zikretmemesi onu mucize olmaktan çıkarmaz; çünkü onlar onu getirmek için aracıdırlar. Ayetin: **“Sonra da o yüzden bize karşı bir vekil bulamazsın”** sözünün onayı olması da caizdir.

89- “Andolsun, getirdik” onay ve beyanı açıklamanın ötesinde değişik yönlerden tekrar ettik **“bu Kur’an’da her türlü misalden”** garabette ve nefse yer etmesinde misal gibi her türlü manadan getirdik, **“feebe ekserünnasi illa küfura (insanların çoğu ise kafirlikten başka bir şeyi kabul etmediler)”** ancak reddettiler. Neden bu ifade caiz oldu da darabtü illa zeyden örneği caiz olmadı, çünkü buradaki nefiy (olumsuzluk) ile tevil edilmiştir (hükmen menfidir, darabtü illa zeyden ise müspettir).

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ

تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۖ ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ
وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ۖ ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ
كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ۖ ﴿٩٢﴾
أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْفَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُّؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزَّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُوهُ ۚ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ
كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ۖ ﴿٩٣﴾

90 – Dediler: Sana asla iman etmeyeceğiz, ta ki bize yer pınar fışkırtasın.

91 – Yahut senin hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir olsun da aralarından ırmaklar fışkırdıkça fışkırsın.

92 – Yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça sin veyahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin.

93 – Yahut senin altından bir evin olsun veyahut göğe Zaten okuyacağımız bir kitap getirmediğe de çıkmama da a nacak değiliz. De ki: Rabbimi tenzih ederim, ben elçi bir in başkası mıyım?

90; 91 - “Dediler: Sana asla iman etmeyeceğiz, ta ki bize yer pınar fışkırtasın”. Onları Kur'an'ın icazını beyan etmek ve o mucizeleri ekleyerek delille susturduktan sonra inatlarından v teklifler sunmak için böyle dediler. Kufe'li kurralarla Yakup ş olarak “tefcüre” (diğerleri ise (tüfeccire) okumuşlardır). Yer dı toprağıdır. Yenbû' suyu akmayan pınardır, ya'kûb vezninded mau deyiminden gelir ki su dolmaktır. “Yahut senin hurmalı ve üzümlüklerden bir bahçen olsun da aralarından ırmaklar tıkça fışkırtasın” ya da bunları içine alan bir bahçen olsun.

92- “Yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça sin”. Şu ayeti kast ediyorlar: “Ya da üzerimize gökten parçalı resin” (Sebe': 9). Kisefen lafız ve mana bakımından kıtaan gib

Kesir, Ebu Amr, Hamze, Kisai ve Yakup Rum suresi hariç Kur'an'ın her yerinde, İbn Amir de bu sure hariç olmak üzere, Ebu Bekir ile Nafi bu ikisinin dışında, Hafs da Tur suresinin dışında sükun ile (kisfen) okumuşlardır. O da ya meftuhtan tahfif edilmiştir, sedr ve sider gibi ya da fa'l veznindedir, meful manasınadır, tahn gibi. **“Yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin”**. Kabilen iddiana kefil olarak demektir ya da dediğinin doğruluğunu tekeffül eden şahit olarak ya da karşımıza getirerek demektir ki mukabilen demek olur, tıpkı aşır'ın muaşir manasına olduğu gibi. O da Allah'tan hâldir, meleklerin hâli ise mahzuttur, çünkü bu ona delalet etmektedir, mesela şu beyitte haberin hazf edildiği gibi:

*Kim akşam yükünü Medine'ye yıkarsa,
Ben ve Kayyar gibi yabancı olur (garip) olur.*

Ya da kabilen cümbür (cumhur) cemaat halinde demektir ki meleklerden hal olur.

93- **“Yahut senin altından bir evin olsun”** min zuhrufin, min zehbin demektir, nitekim öyle de okunmuştur. Zuhruf'un aslı süstür. **“Veyahut göğe çıkasın”** merdivenlerinden, **“zaten çıkmaya da asla inanacak değiliz”** yani sade çıkmaya inanacak değiliz **“okuyacağımız bir kitap getirinceye kadar”** içinde seni tasdik eden kısım olan bir kitap. **“De ki: Sübhanallah (şaşarım)”** bu yersiz tekliflerine yahut Allah'ı tenzih ederim gelmesinden yahut ona karşı hüküm vermekten yahut kudrette birinin ona ortak olmasından. İbn Kesir ile İbn Amir mazi siygasıyla **“kale sübhane rabbi”** okumuşlardır, Peygamber böyle dedi olur. **“Ben bir insandan başkası mıyım?”** diğer insanlardan **“elçi”** diğer peygamberler gibi. Peygamberler kavimlerine Allah'ın onların durumuna uygun olarak gösterdiği mucizelerle gelirlerdi. Mucize işi onlara bırakılmış değildi. Onların Allah'a karşı hüküm verme hakları yoktu ki benim de seçmemi istesinler. Bu, özet bir cevaptır. Geniş cevap ise diğer ayetlerde geçmiştir, mesela şunlar gibi: **“Eğer sana kâğıt içinde bir kitap indirse idik”** (*En'am: 7*) ve **“eğer onlara bir kapı açsa idik”** (*Hicr: 14*).

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا

إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾
 قُلْ لَوْ كُنَّا فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةً يَمشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا
 عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا
 بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾
 وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أُولِيَّةً مِنْ دُونِهِ
 وَنَخْشَرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمًى وَبُكْمًا
 وَصُمًّا مَّاوِيَهُمْ جَهَنَّمَ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾

94 – İnsanları kendilerine hidayet geldiği zaman iman etmelerinden ancak “Allah bir insanı mı peygamber olarak gönderdi?” demeleri men etti.

95 – De ki: Eğer yeryüzünde sakın sakın yürüyen melekler olsaydı, mutlaka üzerlerine gökten bir meleği elçi olarak indirirdik.

96 – De ki: Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter. Çünkü o, kullarından çok iyi haberdardır, çok iyi görendir.

97 – Allah kime hidayet ederse o, doğru yolu bulmuştur. Kimi dıptırırsa, sen onlar için ondan başka asla dostlar bulamazsın. Biri onları kıyamet gününde yüzleri üstü körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşr edeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Her ne zaman ateş yavaşırsa, biz onun alevini artırırız.

94- “İnsanları kendilerine hidayet geldiği zaman iman etmelerinden men etmedi” onları vahiy indikten ve hak meydana çıktıkta sonra imandan men etmedi “ancak “Allah bir insanı mı peygamber olarak gönderdi?” demeleri men etti” yalnız bu sözleri men etti. Mana da şöyledir: Onları Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e v Kur’an’a imandan men edecek bir şüpheleri kalmadı, ancak Allah’ı bir insanı elçi olarak göndermesini inkâr etmeleri kaldı.

95- **“De ki:” şüphelerine cevap olarak “eğer yeryüzünde yürüyen melekler olsaydı” âdemoğullarının yürüdükleri gibi “sakin sakın” orada yaşayan “elbette üzerlerine gökten bir meleği elçi olarak indirdik” çünkü onunla toplanma ve ondan alma imkânları olurdu. İnsanların geneli ise meleği görmekten ve ondan ilim almaktan kördürler. Çünkü bunun şartı aralarında münasebet ve cins birliği olmaktır. “Meleken” lafzının “resulen”den hal olma ve onunla mevsuf olma ihtimali de vardır. “Beşeren” de öyledir, birincisi daha uygundur.**

96- **“De ki: Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter” iddama uygun olarak size mucize göstermekle size gönderildiğime ya da gönderildiğim şeyleri size tebliğ ettiğime, sizin de inkârınıza dair. “Şehiden” hâl yahut temyiz olarak mansuptur. “Çünkü o, kullarından çok iyi haberdardır, çok iyi görendir” onların görünen ve görünmeyen hallerini bilir; ona göre karşılığını verir. Bunda Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e teselli, kâfirlere de tehdit vardır.**

97- **“Allah kime hidayet ederse o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, sen onlar için ondan başka asla dostlar bulamazsın” onu hidayet edecek dostlar. “Biz onları kıyamet gününde yüzleri üstü haşr edeceğiz” yüzleri üstü sürüklenirler ya da onlarla yürürler. Rivayete göre Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e “yüzleri üstü nasıl yürürler?” diye sordular, o da: Onları ayakları üzerinde yürüten, onları yüzleri üstü yürütmeye de kadirdir, dedi. “körler, dilsizler ve sağır-lar olarak” gözlerini aydınlık edecek bir şey göremezler, kulaklarına hoş gelecek bir şey duyamazlar, kabul edilecek bir şey söyleyemezler. Çünkü onlar dünyalarında ayetleri ve ibretleri görmek istemediler, hakka karşı sağır gibi davrandılar ve doğruyu konuşmak istemediler. Hesaptan sonra mahşerden cehenneme güç ve duyuları dumura uğramış olarak sürülmeleri de caizdir. “Varacakları yer cehennemdir. Her ne zaman ateşi yavaşırsa, biz onun alevini artırırız” derileri ve etleri değiştirilmekle yeniden alevlenir ve şiddetlenir. Çünkü onlar yok olduktan sonra tekrar dirilmeyi inkâr edince onları böylece tekrar yaratıp yok etmekle cezalandırdı. Buna şöyle diyerek işaret etmiştir:**

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا ءِذَا كُنَّا عِظَامًا
وَرَفَآئًا ءِإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ
الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ
لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ فَابَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾
قُلْ لَوْ أَنَّكُمْ تَعْلَمُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ
الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْتَلَّ بَنِي إِسْرَآئِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ
فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾

98 – Bu böyledir. Çünkü onlar ayetlerimizi inkâr ettiler. “Kemikler ve toz toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi, yeni yaratılışla dirileceğiz?” dediler.

99 – Görmediler mi ki, şüphesiz gökleri ve yeri yaratan Allah kendileri gibisini yaratmaya kadirdir. Onlar için onda şüphe olmayan bir ecel kıldı / tayin etti. O zalimler ise ancak kafirlikte diretiler.

100 – De ki: “Eğer Rabbimin hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman harcama korkusu ile elinizi elbette sıkı tutardınız”. İnsan çok cimri yaratılmıştır.

101 – Andolsun, Musa’ya apaçık dokuz mucize verdik; işte İsrail oğullarına sor. Hani onlara gelmişti de Fı’avn ona: “Ey Musa, şüphesiz ben seni büyülenmiş zannediyorum” demişti.

98- “Bu böyledir. Çünkü onlar ayetlerimizi inkâr ettiler, “kemikler ve toz toprak olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi, yeni bi yaratılışla dirileceğiz?” dediler. İşaret doğrudur, çünkü o, geçen azaplarını göstermektedir.

99- “Görmediler mi?” bilmediler mi “ki şüphesiz gökleri ve yer yaratan Allah kendileri gibisini de yaratmaya kadirdir”. Çünkü onlardan daha çetin yaratılışta değildirler ve tekrar etme de ilk yaratma

dan daha zor değildir. **“Onlar için onda şüphe olmayan bir ecel kıldı”** o da ölüm yahut kıyamettir. **“Zalimler kabul etmediler”** hak açığa çıkmışken **“ancak direktmeyi kabul ettiler”** inkârı demektir.

100- “Kul lev entüm temlikune (de ki: Eğer Rabbimin hazinelerine sahip olsaydınız)” rızkının ve diğer nimetlerinin hazinelerine, “entüm” arkasındaki fiilin tefsir ettiği bir fiille merfudur, Şair Hatim’in şu mısraı gibi:

Keşke beni bilezikli (hür kadınlar) tokatlasaydı!

(Lev zate sivarin latametni (lev latametni) demektir). Bu hazfin ve tefsirin faydası vecizlik ve ihtisasa delalet etmekle beraber mübalağadır. **“O zaman harcama korkusu ile elinizi sıkı tutardınız”** harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Çünkü hiçbir kimse yoktur ki kendi menfaatini istemesin. Eğer bir şeyde başkasını tercih etse bile daha üstün bir karşılık bekleyerek yapar (kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez). Öyle ise o, Allah’ın cömertlik ve keremine nispetle cimridir. Kaldı ki insanlar arasında cimriler daha çoktur. **“İnsan çok cimridir”** çünkü onun binası ihtiyaç üzerine, muhtaç olduğu şeyi esirgeme ve verdiği şeyde de karşılık bekleme temeli üzerine kurulmuştur.

101- “Andolsun, Musa’ya apaçık dokuz mucize verdik” onlar da şunlardır: Asa, beyaz el, çekirge, kımlı, kurbağalar, kan, taştan suyun fışkırması, denizin yarılması, Tur’un İsrail oğullarının üzerine kaldırılması. Şöyle de denilmiştir: Tufan, kıtlık yılları ve ürünlerin azalması; son üçün yerine bunlar konulmuştur. Safvan’dan rivayet edilmiştir: Bir Yahudi, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e bunları sordu, o da şöyle dedi: Allah’a şirk koşmayın, hırsızlık yapmayın, zina etmeyin, haksız yere cana kıymayın, sihir yapmayın, faiz yemeyin, suçsuz birini öldürmesi için devlet büyüğüne jurnal etmeyin, namuslu kadına iftira etmeyin, savaştan kaçmayın. Ey Yahudiler bir de size özel madde vardır ki o da Cumartesi tatilini ihmal etmeyindir. Bunun üzerine Yahudi peygamberin elini ve ayağını öptü. Buna göre ayetlerden maksat her şeriatla bulunan genel hükümlerdir. Bunlara ayet denilmesi bunları yapanın ve yapmayanın ahirette mutlu ve mutsuz olması hasebiyledir. “Ey Yahudiler, bir de sizin için özel hüküm vardır” cümlesi yeni söz başıdır, cevaptan fazladır. Bunun içindir ki onda sözün üslubunu değiştirmiştir. **“İşte İsrail oğullarına sor. Hani onlara gelmişti”** biz de, onları Fir’avn’dan iste de onları seninle beraber göndersin, dedik yahut imanlarından ve dinlerinin durumundan sor, demektir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in “feseele” okuması da bunu destekler, çünkü onu mazi siygası ile hemze-i vasılsız okumuştur, bu da Kureyş lehçesidir. “İz” de “kulna”ya yahut bu okuyuşa göre seele’ye müteallik-

tir ya da ey Muhammed, İsrail oğullarına Musa geldiği zaman onun Fir'avn arasında ne geçtiğini yahut mucizeleri sor ki müşrikler senin doğruluğunu açıkça görsünler yahut kendini teselli etmek için veya hut şunu bilmen için ki eğer Allah Teala onların akıl dışı teklifleri yerine getirirse idi, onlar daha öncekiler gibi inat ve dik kafalılıklarını ısrar ederlerdi yahut sor da yakînin artsın, çünkü ayetlerin birbiri desteklemesi yakîn gücünü ve kalp huzurunu artırır. Buna göre "İ" ayâtine ile ya da "yuhbiruke" ile mansup olur ki o da emrin cevabı ya da (iz) yeni söz başı olarak "üzkür" ile mansuptur. "Fir'avn ona: Musa, şüphesiz ben seni büyülenmiş zannediyorum, demişti". Büyülenmiş de aklın karışmış zannediyorum.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُ

مَا أَنزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَآئِرٍ وَإِنِّي
لَآظْنُكَ يَا فِرْعَوْنَ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ
فَلَاغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَآئِيلَ
اَسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾
وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا
وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

102 – O da: "Andolsun, bildin ki bunları ancak göklerin ve yer Rabbi ibretler olarak indirdi. Ben de, ey Fir'avn, seni helak olm olarak zannediyorum" dedi.

103 – Fir'avn onları o yerden koparmak istedi; biz de onu ve y nındakilerin hepsini suda boğduk.

104 – Ondan sonra İsrail oğullarına: "Bu yere yerleşin; ahiret va'di geldiği zaman sizi bir arada getiririz" dedik.

105 – Biz onu hak ile indirdik, o da hak ile indi. Seni ancak insa lara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

102- **“Kale lekad alimte (o da: Andolsun, bildin ki, dedi)”** ey Fir’avn, Kisai, mütekellim vahde olarak zam ile (lekad alimtü, bildim) okumuştur. **“Bunları indirmedi”** yani bu mucizeleri **“ancak göklerin ve yerin Rabbi ibretler olarak indirdi”** gözleri açacak ve doğruluğumu gösterecek mucizeler olarak indirdi, fakat sen inat ediyorsun. Besaire hâl olarak mansuptur. **“Ben de, ey Fir’avn, seni helak olmuş zannediyorum”** dedi. Hayırdan çevrilmiş, şerle damgalanmış zannediyorum. Bu (mesbur) da: Ma sebereke an haza (seni bundan ne dördündü?) deyiminden gelir. Ya da seni helak olmuş zannediyorum, demektir. Zanlarını çakıştırdılar, fakat iki zan arasında çok fark vardır. Çünkü Fir’avn’in zannı kızıl yalandır, Musa’nın zannı ise işaretler desteklediği için yakîn’in etrafında dönmektedir. **“Ve in ehâlûke ya fir’avnü lemesburen”** de okunmuştur ki **“in”** inne’den tahfif edilmiş, lam da farika olmuş olur.

103- **“İstedi”** Fir’avn **“onları koparmak”** Musa ile kavmini hafife alıp onları **“o yerden”** Mısır toprağından ya da mutlak yerdir ki öldürmek ve köklerini kazımakla böyle yapmak istedi. **“Biz de onun ve yanındakilerin hepsini suda boğduk”** tuzağını ters çevirdik, onu ve kavmini suda boğmakla o yerden kopardık.

104- **“Ondan sonra dedik”** Fir’avn’den ve suya boğulmasından sonra **“İsrail oğullarına: Bu yere yerleşin”** sizi koparmak istediği yere. **“Ahiretin vaadi geldiği zaman”** ahiret dönüş yahut hayat veyahut o saat veyahut da kıyametin kopmasıdır **“sizi bir arada getiririz”** sizi ve onları birbirine karışmış olarak getiririz, sonra da aranızda hüküm verir; mutlularınızı bedbahtlardan ayırırız. Ayette geçen lefif çeşitli kabelelerden meydana gelen cemaatlardır.

105- **“Biz onu hak ile indirdik, o da hak ile indi”** yani biz Kur’an’ı başka değil ancak inmesini gerektiren hak ile ilişkili olarak indirdik, o da içine aldığı hak ile ilişkili olarak indi. Şöyle de denilmiştir: Biz onu gökten ancak meleklerin gözetimi altında indirdik, Peygamber’e de ancak şeytanların karıştırmamasından korunmuş olarak indi. Belki de bundan ona işin başında ve sonunda batılın yanaşmamasını murat etmiştir. **“Seni ancak insanlara müjdeci”** itaat edene sevap müjdesi **“ve uyarıcı”** asileri azaptan korkutucu olarak gönderdik. Öyleyse senin müjde vermek ve uyarmaktan başka bir sorumluluğun yoktur.

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكْثٍ
 وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا
 الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ
 سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ
 وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا
 فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَاتَّبِعْ
 بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

106 – Onu bir Kur'an olarak (ayet ayet) ayırdık ki onu insanlık ağır ağır okuyasın ve biz onu azar azar indirmekle indirdik.

107 – De ki: Ona ister iman edin ister iman etmeyin. Şüphe kendilerine ondan önce ilim verilenler, kendilerine okunduğu iman, çeneleri üstü secdeye kapanırlar.

108 – Rabbimizi tenzih ederiz. Şüphesiz Rabbimizin va'di n hakkak yerine getirilmiştir, derler.

109 – Çeneleri üstü kapanır ağlarlar. Bu, onların derin saygı artırır.

110 – De ki: İster Allah deyin yakarın yahut ister Rahman deyiş Hangisini derseniz, en güzel isimler onundur. Namazında selâ yükseltme, onu kısma da. Bunun arasında bir yol ara.

106- “Onu bir Kur'an olarak ayet ayet ayırdık” onu parça parça indirdik. Şöyle de denilmiştir: Ferakna fihil hakka minel batılı (onun hakkı batıldan ayırdık) bu durumda harf-i cer hazf edilmiştir, t ve yevmen şehidnahu kavlinde olduğu gibi ki şehidna fihi demek. Şedde ile ferraknahu da okunmuştur, çünkü parça parça indirilmi yirmi küsur yılda olmuştur. “Onu insanlara ağır ağır okuyasın” ya yavaş ve sakin olarak demektir. Çünkü öyle olması ezberi daha çok kolaylaştırır ve anlaşılmasına daha çok yardımcı olur. Feth ile (mek de okunmuştur ki o da lügattir. “Onu indirmekle indirdik” olayı akışına uygun olarak.

107- “De ki: Ona ister iman edin ister iman etmeyin” çünkü Kur'an'a imanınız onun kemalini artırmaz, ondan çekinmeniz de

bir eksiklik getirmez. **“Şüphesiz kendilerine ondan önce ilim verilenler”** kavli bunun gerekçesi gibidir yani siz ona iman etmezseniz ona sizden daha hayırlıları iman etmiştir. Onlar da eski kitapları okudular, vahiy gerçeğini ve peygamberliğin işaretlerini bildiler; haklı ile haksızı ayırdılar. Ya da o kitaplarda senin sıfatını ve sana indirilenin niteliğini gördüler. Bunun **“de ki”** sözünün gerekçesi olması da caizdir ki o zaman teselli mahiyetinde olur, sanki şöyle denilmiş olur: Alimlerin iman etmeleriyle cahillerin imanından müteselli ol (avun), onların imanlarına ve yüz çevirmelerine aldırış etme. **“Kendilerine okunduğu zaman”** Kur’an okunduğu zaman **“çeneleri üstü secdeye kapanırlar”** Allah’ın emrine saygılarından ve va’dini yerine getirdiğine şükürlerinden dolayı yüzükoyun yere kapanırlar. Çünkü Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’i peygamberlerin arası kesildiği bir zamanda onu göndermek ve ona Kur’an’ı indirmekle va’dini yerine getirmiştir.

108; 109- **“Rabbimizi tenzih ederiz”** va’inde durmamaktan **“şüphesiz Rabbimizin va’di yerine getirilmiştir, derler”** va’di şüphesiz yerini bulacaktır. **“Çeneleri üstü kapanır ağlarlar”** bunu tekrar etmesi, durumun veya sebebin tekrarındandır. Çünkü birincisi va’dini yerine getirdiğine şükür içindir, ikincisi ise vaazların onlara tesir etmesiyle Allah korkusundan ağlamaları dolayısıyladır. Çenenin zikredilmesi de secde edenin yere ilk değen organı olmasındandır. Ondaki lam da yere kapanmanın ona mahsus olmasındandır. **“Bu”** Kur’an’ı dinleme **“onların derin saygısını artırır”** çünkü bu vesile ile ilimleri ve Allah’a yakınleri artır.

110- **“De ki: İster Allah deyin yahut ister Rahman deyin”.** Müşrikler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in: Ya Allah ya Rahman dediğini işittikleri zaman indi, onlar: Bizi iki tanrıya ibadet etmekten men ediyor, kendisi ise başka bir tanrıya dua ediyor, dediler. Yahudiler de: Sen Rahman’ı az zikrediyorsun, hâlbuki Allah onu Tevrat’ta çok zikretmektedir, dediler. Birinciye göre maksat iki lafzın bir olduğudur ki, değişik itibarlarla da olsa onlar bir tek lafza denilir. Birlik mutlak mabut olan zat içindir. İkinciye göre de onlar güzel ifadede ve maksada ulaştırmada eşittirler, bu da daha iyi bir cevaptır, çünkü **“hangisini dersanız, en güzel isimler onundur”** demiştir. Ayette geçen dua isim verme manasınadır, o ise iki mefula geçişlidir; birincisi gerek olmadığı için hafz edilmiştir. **“Ev”** edatı seçim içindir, **“eyyen”**deki tenvin ise muzafun ileyh’ten bedeldir, **“ma”** ise **“eyyen”**deki kapalılığı tekit etmek için ziyade kılınmıştır. **“Felehu”**daki zamir de **“isim sahibinindir”**, çünkü isim vermek de ona aittir, isme ait değildir. Kelamın aslı şöyle idi: Hangisi ile dua ederseniz güzeldir. Onun yerine **“en güzel isim-**

ler onundur” konulmuştur, bu da mübalağa içindir ve delile delalet içindir. Onların güzel olması da celal ve ikram sıfatlarına delalet etmelerindendir. “**Namazında sesini yükseltme**” namazında okurken, o zaman müşrikler duyar, bu da onları sana kötü konuşmalarına ve gürültü etmelerine götürür. “**Onu kısma da**” o zaman arkadaki müminlere duyuramazsın. “**Bunun arasında bir yol ara**” açıkla gizli arasında orta bir yol bul, çünkü her şeyin ortası iyidir. Rivayete göre Ebu Bekir radiyallahu anıh sesini kısar ve: Rabbimle özel görüşüyorum, o benim ihtiyacımı çok iyi bilir, derdi. Hazreti Ömer radiyallahu anıh de sesini yükseltirdi ve: Şeytanı kovuyor ve uyuklayanları uyandırıyorum, derdi. Ayet inince Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu Bekir’e sesini biraz yükseltmesini; Ömer’e de biraz kısmasını buyurdu. Mananın şöyle olduğu da söylenmiştir: Bütün namazlarda açık okuma, hepsinde de gizli okuma; gündüz gizli, gece açık okumakla arasını bul.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ

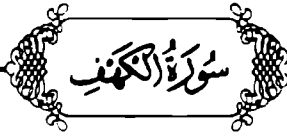
شَرِيكَ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبْرَةٌ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

111 – De ki: O Allah’a hamd olsun ki çocuk edinmedi, onun mülkte ortağı olmadı ve zilletten dolayı bir yardımcısı da olmadı. Onu bir tekbirle tekbir et.

111- “De ki: O Allah’a hamd olsun ki evlat edinmedi. Onun mülkte ortağı olmadı” uluhiyette / tanrılıkta “ve zilletten dolayı bir yardımcısı da olmadı” zilletten dolayı yardım edecek ve zilleti ondan def edecek bir velisi olmadı. Kendi cinsinden ve gayri cinsinden, isteyerek ve zoraki olarak yardım ve takviye edecek ortağı olmasını bertaraf etti. Bundan da hamd etme neticesini çıkardı ki hamd cinsini hak edenin yalnız kendisi olduğunu gösterebilir. Çünkü zatı kâmil, tek var eden, mutlak nimet sahibi kendisidir; ondan başkası eksiktir, nimete nail olmuştur ya da ondan nimet almıştır. Bunun içindir ki “**ve kebbirhü tekbirâ (onu bir tekbirle tekbir et / ulula)**” dedi. Bunda şuna dikkat çekilmektedir ki kul Allah’ı tehzin etmede ve büyütmede ne kadar çaba gösterirse gösterebilir, ibadet ve şükürde ne kadar gayret ederse etsin, bu husustaki kusurunu bilmelidir.

Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz, Abdülmuttalib oğullarından bir çocuk yeni dillenmeye başladığı zaman ona bu ayeti öğretirdi. Onan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Kim İsrail oğulları suresini / İsrâ’yı okur da ebeveynin zikri geçtiği yerde kalbi sızlarsa, ona cennette bir kantar (sevap) verilir. Bir kantar da bin iki yüz okkadır.

Allah daha iyi bilir, dönüş ve varış yalnız onadır.

18 / KEHF SURESİ

Mekke'de inmiştir. Ancak: "Kendini Rablerine dua edenlerle hapsed..." ayeti hariçtir, denilmiştir.

110 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۝ (۱) قِيمًا
 لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِمَّنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ
 أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ۝ (۲) مَكِينٍ فِيهِ ابْدَأَ ۝ (۳) وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝ (۴)
 مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِابْنِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ
 مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝ (۵)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 - Hamdolsun o Allah'a ki kuluna kitabı indirdi ve onun için eğrilik kılmadı.

2 - Dosdoğru olarak indirdi ki, kendi katından şiddetli bir aza korkutsun ve iyi ameller işleyenler için, muhakkak onlara güzel mükafat olduğunu müjdelemek için.

3 - Onun içinde ebedi kalıcılar olarak.

4 - "Allah evlat edindi" diyenleri uyarmak için.

5 - Ne onların ne de atalarının bu hususta bilgisi yoktur. Ağzından çıkan bu söz ne büyüktür! Onlar ancak yalan söylüyorlar

1- "Hamdolsun o Allah'a ki kuluna kitabı indirdi" yani Kur'an demektir, hamde layık olmasını kitabı indirmeye bağlaması onun büyük nimetlerinden olduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü o, iç de kulları kemale erdirecek şeye hidayet etmekte ve dünya ve ahiriyeliklerinin onunla düzeleceği şeye davet etmektedir. "Velem yelehu iveca (onun için bir eğrilik kılmadı)" hiçbir eğrilik, mesela zıddında bir kusur, manasında çelişki yahut hak tarafına davet etme bir sapma gibi bir şey kılmadı. İvec maddi şeylerdeki gibi manevi şeylerdeki eğriliktir.

2- "Kayyimen (dosdoğru olarak)" dengeli, içinde ne ifrat ne te'assüf olmaksızın, ya da kayyim kulların iyiliklerini temin eden şeydir, o zaman kitabın kemal sıfatından sonra tekmil sıfatı olmuş olur ya da ehl-i kitabın kayyimidir ki onların doğruluğuna şahitlik eder. Kayyim gizli bir şeyle mahsuptur ki takdiri caalehu kayyimen demektir ya

“lehu”daki zamirden yahut “minelkitaptan” haldir. O zaman “velem yecal”deki vav hal için olur, atıf için olmaz. Çünkü atıf için olursa matuf, matuf aleyh’in bazı parçalarının arasına girmiş olur. Bunun içindir ki bunda takdim ve tehir vardır denilmiştir. “Kıyemen” şeklinde de okunmuştur. “Liyünzire be’sen şediden (şiddetli bir azapla uyarması için)” yani liyünzirellezine keferu azaben şediden demektir ki birinci meful (ellezine keferu) karineden dolayı ve esas hedef olanla (be’sle) yetinmek için hafz edilmiştir. “Min ledühü” kendi katından sadır olan demektir. Ebu Bekir dal’ın sükunu ile okumuştur, mesele “seb” lafzında olduğu gibi, aslının mazmum olduğunu göstermek için de işmam ile okumuştur. İki sakın cem olduğu için nun’u meksur ve ses uyumu için he’yi de meksur (lednihi) okumuştur. “Ve iyi ameller işleyenler için, muhakkak onlara güzel bir mükafat olduğunu müjdelemek için” o da cennettir.

3; 4- **“Orada kalacaklar”** mükafatın içinde **“ebedi olarak”** kesin-tisiz. **“Allah evlat edindi diyenleri korkutmak için”** özellikle bunları zikretmesi ve onlarla ilgili olarak uyarıyı tekrar etmesi, inkârlarını bü-yütmek içindir. **“Uyarılan şeyi (be’si, azabı)”** zikretmemesi de az önce geçtiği içindir.

5- **“Onların bu hususta bilgileri yoktur”** yani çocuk yahut evlat edinme veyahut o söz hakkında, mana şöyledir: Onlar bunu aşırı cahilliklerinden ve asılsız bir evhamdan dolayı ya da geçmişlerinden duyduklarını taklit ederek ve ne demek istediklerini bilmeden söylüyorlar. Çünkü onlar (geçmişleri) baba ve oğul lafızlarını müessir ve eser manasında kullanırlardı ya da Allah hakkında bilgileri olmadan demektir. Çünkü onu bilselerdi evlat edinmeyi caiz görmezlerdi. **“Atalarının da yoktur”** evlat edinme hakkında dedikleri şeyler için. **“Kebüret kelimeten”** inkâr hakkında dedikleri bu kelime ne büyüktür! Çünkü onda Allah’ı kullara benzetme ve yerine geçecek çocuğa ihtiyacı olduğu gibi daha birçok evham vardır. **“Kelimeten”** temyiz olarak mansup okunmuştur. Fail olarak merfu da okunmuştur. **“Ağızlarından çıkan”** bu da kelimenin sıfatıdır, bunu ağızlarından çıkarmaya cesaret etmelerinin büyük günah olduğunu ifade etmektedir. Ağızlarından çıkan da kelimeyi bizzat taşıyan havadır. Mahzufun yani mahsus bizzemmin sıfatı olduğu da söylenmiştir, çünkü kebüre burada bi’s’e manasınadır. İşmam yapılarak be’nin sükunu ile (kebret) de okunmuştur. **“Onlar ancak yalan söylüyorlar”**.

فَلَعَلَّكَ بَاقِعُ نَفْسِكَ

عَلَىٰ أَثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا
مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾
وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾ أَمْ حَسِبْتَ
أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

6 – Belki de sen, bu söze iman etmiyorlar diye arkalarından üzülerek kendini helak edeceksin!

7 – Şüphesiz biz, yeryüzündeki şeyleri onların (insanların) hangisi amel yönünden daha güzeldir deneyelim diye bir süs kıldık.

8 – Gerçekten biz, onun üzerindeki cidden kupkuru bir toprak kılacağız.

9 – Yoksa sen; Mağara ve Rakım arkadaşlarının ayetlerimizde şaşılabilecek olduklarını mı zannettin?

6- “Belki de sen kendini helak edeceksin” öldüreceksin, “arkalarından” imandan yüz çevirdikleri zaman. Onların yüz çevirmelerini hissettiği şeyden dolayı onu dostlarından ayrılan, onlara hasret kalması ve özleminden dolayı canına kıymak isteyen kimseye benzetmiştir. İzafeyle bahiü nefsike şeklinde de okunmuştur. “Bu söze iman etmiyorlar diye” bu Kur’an’a, “esefen” onlara üzüntünden yahut üzülen demektir. Esef hüznün ve öfkenin aşırı şeklidir. “En” şeklinde de okunmuştur ki lien demektir, Bu durumda bahiun’un amel etmesi caizdir, ancak geçmişin hikâyesi kılınırsa amel edebilir.

7- “Şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri kıldık” hayvanları, bitkileri ve madenleri “onun için süs” halkı için, “onların hangisi amel yönünden daha güzeldir deneyelim diye” amel yapmada, o da ona ya dünyaya itibar etmeyip, ona aldanmayan, günlerini geçirecek kadı şeye kanaat eden ve onu gerektiği yerlere sarf eden kimsedir. Bunu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e teselli vardır.

8- “Gerçekten biz onun üzerindeki cidden kupkuru bir toprak kılacağız” bu da dünyayı gözden düşürmedir. Ayette geçen cür bitkisi koparılan yerdir, bu da cerzden alınmıştır ki o da kesmek d

mektir. Mana da şöyledir: Biz onun üzerindeki süsleri yerle bir toprak kılacağız ve onu bitkisiz dümdüz yer haline getireceğiz.

9- “Yoksa sen: Mağara ve Rakim arkadaşlarının” uzun süre kalmalarını “ayetlerimizden şaşılacak olduklarını mı zannettin?” Onların hikâyeleri; yeryüzünde sayısız cins ve nevide farklı karakterlerde, değişik şekillerde, bakanların dikkatini çeken ve hepsinin bir madde-den yaratılıp sonra da geri ona döndürülmesinin yanında şaşılacak bir şey değildir. Onlar Allah'ın ayetlerinin yanında çok önemsiz kalır. Kehf dağıdaki geniş mağaradır. Rakim de dağın ya da mağaralarının bulunduğu vadinin adıdır veyahut köylerinin ismidir veyahut da köpeklerinin ismidir. Şair Ümeyye bin Salt şöyle demiştir:

Yanlarında ancak av köpekleri (Rakim) vardır,

Onlarsa mağaralarında sessiz uyumaktadırlar.

Ya da Rakim kurşun veyahut taş bir levha (kitabe)dir, üzerinde isimleri yazılmış ve mağara kapısının üzerine konulmuş idi.

Şöyle de denilmiştir: Ashab-ı rakim başka bir topluluktur, bunlar üç kişi idiler. Ailelerine konacakları bir yer aramak için çıktılar, yağmura tutuldular, bir mağaraya sığındılar. Yukarıdan bir kaya parçası düştü, mağaranın kapısını kapattı. Biri: İyiliklerinizi hatırlayın, belki Allah onun bereketine bize merhamet eder, dedi. Biri şöyle anlattı: Ben işçi çalıştırıyordum, bir gün öğle üzeri bir adam geldi, günün kalan kısmında onlar kadar iş yaptı, ben de ona hepsininki kadar ücret verdim. Biri kızdı ve ücretini almadan gitti. Ben de ücretini evin bir tarafına koydum, sonra yanımdan bir sığır sürüsü geçti, ben de ona bir buzağı aldım, o da zamanla çoğaldı. Adam bir süre sonra yaşlı bir ihtiyar olarak geldi, onu tanıımıyordum. Bana: Sende alacağım var, dedi ve bana hatırlattı. Ben de onu tanıdım. Bütün sürüyü ona teslim ettim. Allah'ım, eğer bunu senin rızan için yaptı isem bizi buradan kurtar, dedi. Kaya biraz aralandı, öyle ki ışığı gördüler.

Ötekisi de şöyle anlattı: Benim fazla malım vardı, insanlar şiddet içinde idiler, bana bir kadın geldi, benden bir şeyler istedi. Ben de: Allah'a yemin ederim ki kendini bana teslim etmedikçe vermem, dedim. O da kabul etmedi, döndü. Sonra üç kere daha geldi, sonunda durumu kocasına anlattı, o da: dediğini yerine getir, ailene yardım et, dedi. Geldi, kendisini bana teslim etti. Onu soyup da ona bir şeyler yapacağım zaman kadın titredi. Neyin var, dedim? O da: Allah'tan korkuyorum, dedi. Ben de: Sen ondan darlıkta korkuyorsun, ben ise bollukta korkmuyorum, dedim ve onu bıraktım, ona istediğini de verdim. Allah'ım, eğer ben bunu senin rızan için yaptı isem bizi buradan

kurtar, dedi. Kaya biraz daha aralandı, öyle ki birbirlerini gördüler.

Üçüncüsü de şöyle dedi: Benim yaşlı annemle babam vardı, ben koyunlarım vardı, o ikisini yedirir ve içirir, sonra koyunlarıma döndüm. Bir gün yağmur yüzünden geç kaldım, akşam oluncaya kadar c nemedim. Akşam aileme geldim, süt kabını aldım, ona süt sağdım onlara gittim; uyuduklarını gördüm. Onları uyandırmak istemedi oturup bekledim, süt kabı da elimde idi, sabahleyin uyandılar, ben onlara sütlerini içirdim. Allah'ım, eğer ben bunu senin rızan için ya isem, bizi buradan kurtar, dedi. Allah da onları kurtardı, dışarı çıktı. Bunu Numan bin Beşir merfu hadis olarak rivayet etmiştir.

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا
مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝۱۰ فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ
فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝۱۱ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ
أَخْصَىٰ لِمَا لَبِئُوا أَمَدًا ۝۱۲ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ
فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ۝۱۳

10 – Hatırla ki o gençler, mağaraya sığınmış da: “Rabbimiz, b kendi katından bir rahmet ver ve bize işimizden bir doğruluk hazırla” demişlerdi.

11 – Biz de mağarada nice yıllar kulaklarının üzerine vurduk.

12 – Sonra, iki hızıpten hangisi eğlendikleri süre bakımından daha iyi sayandır bilelim, diye onları uyandırdık.

13 – Biz sana onların haberini doğru olarak anlatıyoruz. Şüphesiz onlar Rablerine iman eden gençlerdir. Biz de onların hidayetini artırdık.

10- “Hatırla ki o gençler mağaraya sığınmıştı” bu gençler Rablerinin eşiğinden idiler, Dakyanus bunları şirke zorladı, onlar da kaçarak etmeyip mağaraya sığındılar. “Rabbimiz, bize kendi katından bir rahmet ver, dediler” bizi bağışlayacağın bir rahmet, rızık ve düşmanca emniyet ver. “Heyyi’ lena (bize işimizden bir doğruluk hazırla)” or

sebebiyle irşat olup doğruyu bulalım. Ya da bütün işimizi doğruluk eyle dediler. Tıpkı: Raeytü minke eseden: Senden bir aslan gördüm, gibi. Tehyie bir şeyi hazır hale getirmektir.

11- **“Biz de kulaklarının üzerine vurduk”** yani duymalarını engelleyecek bir perde çektik demektir. Mana da onları seslerin uyandıramayacağı şekilde uyuttuk, demektir. Hicaben mefulu hafz edilmiştir, tıpkı bena alemreetihi (karısına (ev) yaptı) sözünde olduğu gibi. **“fil-kehfi sinine (mağarada nice yıllar)”** bu ikisi daraba'nın iki zarfıdır **“adeden”** zevate adedin (sayılı yıllar) . Yılların bununla nitelenmesi teksire de (çokluğa da) taklile de (azlığa da) muhtemeldir. Çünkü Onun (Allah Teala'nın) yanında onların kalış süreleri yarım gün gibidir.

12- **“Sonra onları uyandırdık, bilelim diye”** şimdiki ilmimiz ezeldeki gelecek ilmimize mutabık olsun diye **“eyyül hizbeyni”** onlardan ve diğerlerinden mağarada ne kadar kaldıkları hususunda ihtilaf edenlerden hangisi **“ahsa lima lebisu emeda (eğlendikleri süreyi daha iyi sayandır)”** kalış sürelerini kayıt altına alan. **“Eyyü”**deki istifham manası **“linaleme”**yi amelden düşürmüştür. Eyyu müptedadır, âhsa” da haberidir. Ahsa fiil-i mazidir, **“emeden”** de mefuludur, **“lima lebisu”** da onun halidir ya da mefulun lehidir. Şöyle de denilmiştir: O mefuldur, lam da mezittir, **“ma”** da mevsuledir, **“emeden”** de temyizdir. Şöyle de denilmiştir: Ahsa ism-i tafdildir, zaitleri atılmakla ihşa'dan gelir, tıpkı: Hüve ahsa lilmali (o malı daha iyi hesap eder) ve eflesü min ibnil müzellaki (İbn Müzellak'tan daha müflis) gibi. Şu mısradan da öyledir.

*Ve adrabe minna bissuyufil kavanisa
(tepelerine bizim kadar kılıç vuran görmedik).*

13- **“Biz sana onların haberini doğru olarak anlatıyoruz. Şüphesiz onlar gençlerdi”** fitye feta'nın çoğuludur, sabiy ve sıbye gibi, **“Rablerine iman ettiler. Biz de onların imanlarını artırdık”** onlara sebat vermekle.

وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ

اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ
مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ
فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾
وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ
يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ﴿١٦﴾
وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ
وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ
ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ
فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

14 - Kalplerini bağladık / sardık. Hani, kalkmışlar: “Rabbim göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla İlah demeyiz. zaman gerçekten saçma bir söz söylemiş oluruz” demişlerdi.

15 - Şunlar ki kavmimizdir, ondan başka İlahlar edindiler. O lara açık bir delil getirselerdi, ya! Allah’a karşı yalan uydurandı daha zalim kimdir?

16 - Madem ki onlardan ve Allah’tan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız, öyleyse mağaraya sığınınız; Rabbiniz size rahmetinden genişçe versin ve size işinizden bir fayda hazırlasın.

17 - Güneş doğduğu zaman görürsün ki, mağaralarından sağ tarafa meylediyor. Battığı zaman da onları sol tarafından makaslıyor. Onlarsa onun genişçe bir yerindedirler. İşte bu, Allah’ın ayetleridir. Allah kime hidayet ederse, o doğru yolu bulmuştur. Kimi saptırırsa, onun için asla yol gösteren bir dost bulamazsın.

14- **“Kalplerini bağladık”** vatani, aileyi ve malı terk etmeye; hakkı müdafaa ve Dakyanus'u reddetmeye cesaret vererek sabırla güçlendirdik. **“Hani kalkmışlardı”** onun huzurunda **“Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla İlah demeyiz. O zaman gerçekten saçma bir söz söylemiş oluruz, demişlerdi”** Allah'a yemin ederiz ki haktan çok uzak ve aşırı zalim söz etmiş oluruz.

15- **“Haulai (bunlar)”** müptedadır, **“kavmuna”** atıf beyandır **“ittehazu (ondan başka İlahlar edindiler)”** haberidir. Bu da inkâr manasına haber vermedir. **“Onlara getirselerdi”** ibadetlerine getirselerdi, **“açık bir delil”** görünen bir kanıt. Çünkü din ancak böyle bir şeyle alınır. Bunda şuna delil vardır ki delil olmayan din işleri rettir. O konuda taklit caiz değildir. **“Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?”** ona ortak isnat etmekle.

16- **“Veizi'tezeltumuhum (mademki onlardan ayrıldınız)”** birbirlerine hitaptır **“vema yabudune (ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden)”** mansup zamire atıftır, yani o kavimden ve Allah'tan başka taptıkları mabutlarından ayrıldınız demektir. Çünkü onlar diğer müşrikler gibi hem Allah'a hem de putlara tapıyorlardı. **“Ma”**nın mastariye olması da caizdir o zaman takdir: **Ve izi'tzeltumuhum ve ibadetehum illa ibadetallahi olur.** Ma'nın nafiye olması da caizdir ki o zaman Allah Teala gençlerin tevhidinden haber vermiş olur ve gerçekten ayrıldıklarını bildirmek için iza ile cevabının arasına girmiş muterize cümlesi olur. **“Öyleyse mağaraya sığının; Rabbiniz size genişçe versin”** rızkınızı önünüze sersin ve size bol versin **“rahmetinden”** iki dünyada. **“Ve size işinizden bir fayda hazırlasın”** yararlanacağınız bir şey versin. Buna kesin inanmaları yakınlerinin sağlam ve Allah Teala'ya güvenlerinin kuvvetli olmasındandır. Nafi ile İbn Amir mim'in fethi ve fe'nin kesri ile merfika okumuşlardır ki o mastardır, merci ve mahiyd gibi şaz olarak gelmiştir. Çünkü kıyası fetihtir.

17- **“Güneşi görürsün”** onları gördüğün zaman, hitap Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'edir ya da herkesedir. **“Doğduğu zaman mağaralarından meylediyor”** onlardan sapıyor, ışıkları rahatsız edecek şekilde onların üzerine düşmüyor, çünkü mağara güneyde idi ya da Allah Teala onu onlardan uzaklaştırıyordu. Tezzaverü'nün aslı **“tetezaverü”**dür, te ze'ye idgam edilmiştir. Kufeliler te'nin hazfi ile okumuşlardır. İbn Amir ile Yakup da tahmerrü gibi **“tezverrü”** okumuştur. Tahmarru gibi **“tezvarrü”** de okunmuştur. Hepsi zevrden gelir ki meyletmek manasınadır. **“Zatel yemini (sağ tarafına)”** aslı cihetün zatü ismil yemin demektir. **“Battığı zaman da onları makaslıyordu”** onları kesiyor ve onlardan hızla uzaklaşıyordu. **“Sol taraftan”** yani

mağaranın sağından ve solundan demektir. “Onlarsa onun genişçe bir yerinde idiler” yani ortasında idiler, öyle ki havanın esintisi onlara ulaşıyordu, onlara ne mağaranın sıkıntısı ne de güneşin ısısı zarar vermiyordu. Zira mağaranın kapısı küçük ayı yıldız kümesinin karşısında idi. Hizasındaki en yakın doğu ve batı da yengeç burcunun doğusu ve batısıdır. Güneş o yörüngede olursa sağ tarafa eğik olarak doğar, bu da batı tarafı demektir. Batarken de sol tarafına eğik olarak batır ki ışınları her iki tarafa düşer. Kokuşmayı önler, havayı dengeler, üzerlerine düşmez, bu da cesetlerini bozup elbiselerini çürütmez. “Bu, Allah’ın ayetlerindendir” yani bu durum yahut böylesi bir mağaraya sığınmaları yahut kıssalarını sana anlatması yahut güneşin doğarken onlardan meyledip onları makaslaması onun ayetlerindendir demektir. “Allah kime hidayet ederse” tevfiği ile “o doğru yolu bulmuştur” iflah olacağı doğru yolu. Bundan murat edilen de ya onları methetmektir ya da şuna dikkat çekmektir ki bu gibi ayetler çoktur, fakat onlardan yararlanacak olan Allah’ın düşünmeye ve basiretini çalıştırmaya muvaffak kıldığı kimsedir. “Kimi de saptırırsa” başarısız kılsa “onun için asla yol gösteren bir dost bulamazsın” ona sahip çıkacak ve onu irşat edecek bir dost.

وَتَحْسَبُهُمْ آيِقَاطًا وَهُمْ
رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلِّبُهُمْ
بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ
مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمْلَمْتَ مِنْهُمْ رُعبًا ﴿١٨﴾

18 - Onları uyanıklar sanırsın, halbuki onlar uyuyorlar. Onları sağ yanlarına ve sol yanlarına çeviriyoruz. Köpekleri de kollarını eşige yaymıştır. Eğer onlara varsaydın mutlaka kaçarak onlardan arkayı dönerdin ve için korku dolardı.

18- “Onları uyanıklar zannedersin” gözleri açık yahut (sağa sola) çok döndükleri için “halbuki onlar uyuyorlar. Onları çeviriyoruz” uykularında “sağ yanlarına ve sol yanlarına” uzun zaman yattıkları için toprağa temas eden kısımları çürümesin diye. Ye ile “yukallibuhum” da okunmuştur ki zamir Allah’a raci olur. Mastar olarak “ve ta-

kullubehüm” de okunmuştur ki “tahsebuhum”un gösterdiği bir fiille mansup olur yani ve tera takallübehüm demektir. **“Köpekleri”** o da rastladıkları köpektir, arkalarına düştü; kovdularsa da Allah Teala onu konuşturdu: Ben Allah dostlarını severim; siz uyuyun, ben sizi korurum, dedi. Ya da rastladıkları bir çobanın köpeği idi, çoban onların arkasına düştü, o da çobanın. **“Ve kâlibuhmu”** okuyanın kıraatı da bunu destekler ki köpeklerinin sahibi demektir. **“Kollarını eşiğe yaymıştı”** bu da geçmiş zamanın hikayesidir, bunun içindir ki ism-i fail amel etmiştir. **“Bilvasid”** mağaranın girişine. Vasid’in kapı olduğu da söylenmiştir. Eşik diyenler de vardır. **“Onlara varsa idin”** onlara baksa idin, vav’ın zammı ile **“levuttala’te aleyhim”** de okunmuştur. **“Muhakkak kaçarak onlardan arkanı dönerdin”** onlardan kaçardın. “Firaren”in mastar olma ihtimali de vardır, çünkü o da bir nevi arka dönmektir, mefulun leh ve hal olma ihtimali de vardır. **“Ve için korku dolardı”** ödün kopardı; çünkü Allah onlara bir heybet vermişti ya da cüsselelerinin iriliğinden ve gözlerinin açıklığından. Yerlerinin korkunçluğundan da denilmiştir.

Rivayete göre Muaviye radiyallahu anh Rumlarla savaş etti, o mağaraya rastladı: Bunlardan bize bir şey keşfolsa da onlara baksak, dedi! İbn Abbas da ona: Bu senin için mümkün değildir; Allah onu senden daha hayırlısına bile vermedi ve: “Onlara baksa idin arkanı döner kaçardın” buyurdu, dedi. Muaviye dinlemedi, birkaç adam gönderdi, onlar da içeri girince bir yel geldi, onları yaktı.

Hicazlı iki kurra mübalağa için şedde ile **“lemülli’te”** okumuşlardır. İbn Amir, Kisai ve Yakup da ayn’ın zammı ile **“ruuba”** okumuşlardır.

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ

لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قُلَّ قَائِلٍ مِنْهُمْ كَمْ لَيْشْتُمْ قَالُوا لَيْشْنَا
يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْشْتُمْ فَاِئْتُوا
أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى
طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ
بِكُمْ أَحَدًا ①٩ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ
أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا ②٠

19 – Böylece onları aralarında sormaları için uyandırdık. İçlerinden bir sözcü: “Ne kadar kaldınız?” dedi. Onlar da: “Bir gün yahut bir kısmı” dediler. Dediler: “Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir. Birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin de hangi yiyecek daha temiz ise baksın, ondan size bir rızık getirsin. Dikkat etsin, sakın sizi kimseye sezdirmesin”.

20 – Çünkü onlar sizden haberdar olurlarsa, sizi taşla öldürürler yahut sizi kendi dinlerine döndürürler. O zaman da asla iflah olmazsınız.

19- “Böylece onları uyandırdık” onları bir ayet olarak uyuttuğumuz gibi bir ayet olarak da uyandırdık ki Allah Teala’nın kemal-i kudretine inançları tam olsun, bu vesile ile yeniden dirilmeyi basiret gözü ile görsünler ve verdiği nimetlere şükretsinsinler. “İçlerinden bir sözcü “ne kadar kaldınız?” dedi. Onlar da: Bir gün yahut bir kısmı, dediler bunu da zann-ı galiplerine göre söylediler. Çünkü uyuyan kimse ne kadar yattığını bilemez. Bunun içindir ki bilgiyi Allah Teala’ya havale ettiler “Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir” dediler. Bunun kendi aralarında birbirlerine demiş ve diğerleri de reddetmiş olduklarıdır. Şöyle de denilmiştir: Çünkü onlar mağaraya sabah erkenden girdiler, öğleyin de uyandılar, aynı günde olduklarını zannettiler. Sonra da ertesi gün olduğunu sandıkları için böyle dediler. Tırnaklarının ve saçlarının uzamasına bakınca bunu dediler. Sonra da işin karışık olduğunu

duğunu ve bilemeyeceklerini öğrenince bu işi konuşmaya başladılar ve. **“Birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin”** dediler. Verik sikkeli veya sikkesiz (basılmış veya basılmamış) gümüştür. Ebu Amr, Hamze, Ebu Bekir ve Ravh de Yakup’tan rivayetle hafif olarak ra’nın sükunu ile (veriküküm) okumuşlardır. Şedde ve kaf’ın kâf’e idgamı ile ve şeddesiz olarak vav’ın kesri ve idgamlı ve idgamsız olarak da okunmuştur. Yanlarında para taşımaları yolculukta azık bulundurmanın tevekküle mani olmadığına delildir. Şehir de Tarsus’tur. **“Baksın hangisi”** yani şehir halkının hangisi **“daha temiz yiyecek satıyor”** daha helal, daha temiz, daha çok ve daha ucuz demektir. **“Size ondan bir rızık getirsin ve dikkat etsin”** dikkat etsin ki aldanmasın yahut gizlenmekte özen göstereyin ki tanınmasın. **“Sizi kimseye sezdirmesin”** tanıtabilecek bir harekette bulunmasın.

20- **“İnnehüm in yazharu aleyküm (çünkü onlar sizden haberdar olurlarsa)”** sizi fark eder veya sizi ele geçirirlerse demektir. Zamir “eyyüha”daki gizli ehl’e racidir. **“sizi taşaya tutarlar”** taşıyarak öldürürler **“yahut sizi kendi dinlerine döndürürler”** yahut sizi ona çevirirler. Bu da sayruret manasına olan avd’den gelmektedir. Şöyle de denilmiştir: Onlar önce onların dininden idiler, iman ettiler. **“O zaman asla iflah olmazsınız”** onların dinine girdiğiniz takdirde.

وَكَذَلِكَ أَغَثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ
السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا
ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قُلِ الَّذِينَ غَلَبُوا
عَلَى أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ
ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ
رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي
أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً
ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

21 – Böylece onları fark ettirdik ki, şüphesiz Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve kıyamette de şüphe olmadığını bilsinler. O zaman işlerini aralarında çekişiyorlardı; “üzerlerine bir yapı yapın. Rableri onları daha iyi bilir” dediler. İşlerine hakim olanlar: “Üzerlerine mutlaka bir mescit edineceğiz” dediler.

22 – “Üçtürler, dördüncüleri köpekleridir; beştirler, altıncıları köpekleridir” diyecekler, karanlığa taş atarak. “Yedidirler, sekizincileri köpekleridir” diyecekler. De ki: “Rabbim onların sayısını daha iyi bilir”. Onları ancak pek azı bilir. Öyleyse onlarla zahiri bir mücadele dışında mücadele etme ve onlar hakkında onlardan hiç kimse-den fetva isteme.

21- “Böylece onları fark ettirdik” onları uyuttuğumuz ve basiretleri açılsın diye uyandırdığımız gibi onları fark ettirdik ki “bilsinler” hallerinden haberdar kıldıklarımız bilsinler ki “şüphesiz Allah'ın va'di” yeniden dirilme va'di yahut va'dedilen yeniden dirilme “haktır” çünkü uyumaları ve uyanmaları ölüp de sonradan dirilme gibidir. “Ve kıyamette şüphe olmadığını bilsinler” kıyametin imkanında şüphe olmadığını bilsinler. Zira onların canlarını alan, bedenlerini çürümeden ve dağılmadan üç yüz yıl koruyan, sonra da canlarını bedenlerine gönderen kimse bütün insanları öldürüp onları bedenleriyle haşır oluncaya

kadar tutmaya, sonra da onlara göndermeye de kadirdir. **“O zaman çekişiyorlardı”** bu da “a’serna”nın zarfıdır yani onlar **“kendi aralarında işlerini çekişirlerken”** fark ettirdik demektir ki din işlerini tartışırken demektir. Bazıları: Yalnız ruhlar dirilir, derlerdi. Bazıları da: İkisi de dirilir derlerdi ki ihtilaf kalksın ve ikisinin birlikte dirilecekleri açığa çıksın diye ya da gençlerin durumunu tartışıyorlardı, çünkü Allah onları ikinci kez ölümle öldürmüştü. Bazıları da: Öldüler, dediler. Başkaları da: İlk seferki gibi uyudular, dediler. Ya da bir grup: Üzerlerine bir bina yapalım, insanlar orada otursun ve orasını belde edinsinler. Başkaları da şöyle dediler: Elbette üzerlerine bir mescit yapacağız, insanlar onda namaz kılarlar, dediler. Nitekim Allah Teala da: **“Üzerlerine bir yapı yapın – Rableri onları daha iyi bilir – dediler. İşlerine hakim olanlar da: “Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız” dediler”**. “Rableri onları daha iyi bilir” ara cümledir, ya Allah’tandır ki onların işine dalıp da zamanlarında münakaşa edenlerdir ya da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında münakaşa edenlerdir. Bunu da durumu kendi aralarında müzakere ettikten ve soyları ve halleri hakkında kelimeler naklettikten ve gerçeği de bulamadıktan sonra demişlerdi.

Anlatıldığına göre gönderdikleri kimse çarşıya girip de dirhemleri çıkarınca – ki üzerinde Dakyanos’un ismi yazılı idi – onu hazine bulmakla suçladılar ve onu Krala götürdüler. Kral da Hristiyan’dı ve tek tanrıya inanıyordu. Ona durumu anlattı, birisi: atalarımız birkaç gencin dinlerini Dakyonus’tan kaçırdıklarını söylerler, belki de bunlar onlardır, dedi. Kral ve mümin ve kafir şehir halkı onunla beraber gittiler ve onları görüp onlarla konuştular. Sonra gençler Krala: Seni Allah’a emanet ediyoruz, seni cinlerin ve insanların gözlerinden saklaması için ona havale ediyoruz, dediler. Sonra da yattıkları yere geri döndüler, öldüler. Kral da onları mağaraya gömdü ve üzerlerine bir mescit yaptı. Şöyle de denilmiştir: Onlar mağaraya varınca genç onlara. Siz bekleyin, önce ben gireyim, arkadaşlarım telaşlanmasınlar dedi ve içeri girdi. Halk nereden girdiğini bilemediler, oraya bir mescit inşa ettiler.

22- “Diyecekler” Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanındaki ehl-i kitap ve müminler **“üçtürler, dördüncüleri köpekleridir”** yani onlar üç kimsedirler, dördüncüleri de onlara katılan köpekleridir. Şöyle de denilmiştir: Bu, Yahudilerin sözüdür. Şöyle de denilmiştir: Bu, Necran Hristiyanlarından Seyyid’in sözüdür; o da Yakubi mezhebine mensup idi.

“Beştirler, altıncıları köpekleridir, diyecekler” bunu da Hristiyanlar demiştir yahut onlardan Akıb demiştir. O da Nasturî mezhebine mensup idi. **“Karanlığa taş atarak”** bilemedikleri gizli habere

taş atarak ve rast gele konuşarak ya da gaybi zannederek demektir ki receme bizzani deyiminden gelir, o da zannetmektir. Burada sin'i kullanmaması sin'liye atıf olduğu içindir. **"Yedidirler, sekizincileri köpekleridir, diyecekler"**. Bunu da Müslümanlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Cebrail aleyhisselam'dan haber vermesiyle ve Allah Teala'nın işaretiyle demişlerdir. Çünkü arkasından: **"De ki: Rab-bim onların sayısını daha iyi bilir"** demiştir. İlk iki görüşten sonra **"karanlığa taş atarak"** demiş, zikredilen üç görüşü belirttikten sonra bir grubun bileceğini kabul etmiştir. Çünkü bu gibi yerde dördüncü-yü söylememek, başkasının olmadığını söylemektir, üstelik yokluk da asıldır. Sonra ilk ikisinin arkasından **"karanlığa taş atarak"** diyerek reddetmiştir ki üçüncüsü kendiliğinden meydana çıksın. Bir de neki-reye sıfat düşen cümlelerin (vesaminühüm kebühüm) başına vav getirmiştir; bunu da sıfatın mevsufa şiddetle bağlı olduğunu göstermek ve onu marifeye hal düşen şeye benzetmek için demiştir. Bu da bu birliğin gerçek olduğunu gösterir. Hazreti Ali radiyallahu anh'ten riva-yet edilmiştir: Onlar yedidir, sekizincileri köpekleridir. Adları da şöyledir: Yemliha, Mekseline, Misline - bunlar Kralın sağında otururlardı - Mernuş, Debernuş, Şazenuş - bunlar da Kralın solunda otururlardı - . Yedincileri de onlara katılan çobandır, köpeklerinin adı da Kıtırmır'dır, şehirlerinin adı da Efsus'tur. Şöyle de denilmiştir: Bu üç görüş ehl-i kitaba aittir, bilen az grup da onlardandır.

"Öyleyse onlarla zahiri bir mücadele dışında mücadele etme" gençler hakkında ancak yüzeysel, derine dalmadan tartış. O da onlara Kur'an'daki kıssalarını anlatmak, cahilliklerini yüzlerine vurmamak ve onları reddetmemekle olur. **"Ve onlar hakkında hiç kimseden fetva isteme"** kimseye onlar hakkında öğrenmek için soru sorma; çünkü o hususta vahyedilen sana yeter, kaldı ki onların gerçek bilgileri de yoktur. Onları rezil etmek için ve bilgilerini çürütmek için de sırf inat olsun diye soru sorma. Çünkü bu, güzel ahlaka aykırıdır.

وَلَا تَقُولَنَّ

لِشَايِئِي إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا ۚ (۲۳) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِي رَبِّي لِأَقْرَبَ

مِنْ هَذَا رَشَدًا (۲۴)

23 - Hiçbir şey için: "Gerçekten ben yarın bunu yapacağım"

deme.

24 – Meğerki Allah dileye (inşallah) dylesin. Unuttuğun zaman Rabbini hatırla ve “umulur ki Rabbim bana doğruya bundan daha yakınını gösterir” de.

23; 24- “Hiçbir şey için: “Gerçekten ben yarın bunu yapacağım, deme, Meğerki Allah dileye, de” Allah’tan Nebisini tedip şeklinde mendir, çünkü Yahudiler, Kureyş’e: Ona ruhtan, Ashab-ı Kehf’ten ve Zülkarneyn’den sorun, dediler. Onlar da sordular, o da: Yarın gelin, size haber vereyim, dedi. İnşallah demedi, bu nedenle vahiy on küsur gün gecikti. Bu da kendisine zor geldi, Kureyş de onu yalanladılar. İstisna (inşallah) nehiydendir yani yapacağım diye karar verdiğin bir şey için, inşallah demedikçe yapacağım, deme. Hep onun dilemesine bağla ya da dileyeceği yani sana izin vereceği vakte bağla. İstisnanın faiül’üne (yapacağım kavline) bağlanması caiz değildir; çünkü Allah’ın dilemesini işe bağlayıp da sonra inşallah demek yahut fiili aşarak öne çıkan dilemesini istisna etmek yasağa uygun değildir (o zaman, ben yapacağım, velevki Allah dilesin olur ki doğru değildir).

“Rabbini hatırla” Rabbinin dilemesini hatırla ve: İnşallah (Allah dilerse) de. Nitekim rivayete göre bu kayıt inince Efendimiz aleyhis-salat vesselam: İnşallah, demiştir. “Unuttuğun zaman” unutma gibi bir kusur olur da sonra hatırlarsan. İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir: Yeminini bozmadıkça ister ki bir sene sonra inşallah, desin. Bunun içindir ki sonradan inşallah demeyi caiz görmüştür. Fakihlerin çoğunluğu ise bunu kabul etmez; zira böyle bir şey olursa ne borç ikrarı ne boşama ne de köle azat etme diye bir şey kalmaz ve yalanla doğru birbirine karışır. Ne ayette ne de haberde geçmiş sözden istisna yapılabacağına dair bir işaret yoktur; bilakis ondan anlaşıldığı gibi sonradan olacak şeye inşallah denir. Mananın şöyle olması da caizdir: İnşallah demeyi unuttuğun zaman tesbih ve istiğfar ederek Rabbini hatırla. Bu da bunlara teşvik olur. Ya da Rabbinin bazı emrini terk ettiğin zaman Rabbini ve azabını hatırla ki kaçırdığını telafi edesin ya da unutma durumu vaki olduğu zaman onu hatırla ki unutulana şeyi sana hatırlatsın. “Ve: Umulur ki Rabbim bana doğruya bundan daha yakınını gösterir, de” Peygamberliğimi Ashab-ı Kehf’in haberinden daha çok gösterecek ve ona delalet edecek şeyi bana gösterir, de. Ve de ondan daha büyüğünü de göstermiştir, mesela çok eski zamanlarda geçen peygamberlerin kıssaları, gaybe ait haberler ve kıyamete kadar olacak hadiseleri haber vermesi gibi. Ya da umulur ki bana unutulandan daha hayırlısını gösterir, de.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ
 وَازْدَاوُوا تِسْعًا ۝٢٥ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ
 وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۝٢٦ وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ
 رَبِّكَ لَا مَبْدَلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ۝٢٧
 وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَصِيِّ
 يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
 وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ۝٢٨

25 – Mağaralarında üç yüz yıl, artı dokuz yıl kaldılar.

26 – De ki: “Rabbim ne kadar kaldıklarını daha iyi bilir”. Göllerin ve yerin gaybi onundur. O ne kadar iyi gören ve ne kadar işiştir! Onların ondan başka hiçbir dostu yoktur ve hükmüne hi kimseyi ortak etmez.

27 – Rabbinin katından sana vahyolunanı oku. Onun sözlerini değıştirecek yoktur. Ondn başka asla bir sığınak bulamazsın.

28 – Kendini sabah akşam rızasını isteyerek dua edenlerle beraber tut. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözünü onlardan çevirme. Kalbini zikrimizden gafıl kıldığımızı, keyfine uyan ve işi ifr olan kimseye uyma.

25- “Mağaralarında üç yüz yıl, artı dokuz yıl kaldılar” yani kullarına perde çekilmiş olarak canlı vaziyette kaldılar demektir. Bu c yukarıda özetle geçen şeyi açıklamaktadır. Şöyle de denilmiştir: B ehl-i kitabın sözlerini hikaye etmektedir; çünkü onların sayılarını ihtilaf ettikleri gibi kalma sürelerinde de ihtilaf ettiler. Bazıları: Üç yüz yıl, dediler. Bazıları da: Üç yüz dokuz yıl, dediler. Hamze ile Kisai izfetle selase mieti sinine okumuşlar; çoğulu tekil yerine koymuşlardı. Burada bunu güzel yapan da şudur; çünkü ondaki cemi alameti m

redinden hazz edileni telafi etmek içindir ve sayılarda asıl olan da çoğula muzaf olmaktır. Muzaf yapmayan da sinin'i selas'tan bedel yapar.

26- “De ki: Ne kadar kaldıklarını Rabbim daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybi onundur” o ikisinde bilinmeyen ve orada yaşayanlardan gizli kalan şey ona aittir. Hiçbir mahlukun bilgisi ona gizli kalmaz. “Ebsır bihi ve esmî” taaccüp sıygası ile ifade etmesi, işinin kulak ve gözle idrak edilemeyecek kadar ince olduğunu göstermek içindir. Zira hiçbir şey ona engel olmaz; yoğun ve ince, küçük ve büyük, gizli ve açık onun için fark etmez. Bihi'deki he Allah'a racidir, fail olarak da mahallen merfudur, be de Sibeveyh'e göre zaittir. Aslı ebsara yani göz sahibi demektir. Sonra inşa manasında emir sıygasına çevrildi. O zaman sıyga müsait olmadığı için zamir açığa çıktı ya da zait be'den dolayı böyle oldu, mesela “ve kefa bihi” (*Nisa: 50; Furkan: 58; Ahkaf: 8*) ayetlerinde olduğu gibi. Ahfeş'e göre he meful olarak mansuptur, fail de memure giden zamirdir, o da herkestir, be de zaittir, eğer hemze tadiye için olursa. Eğer sayruret için olursa; tadiye için olur.

“Malehüm (onlar için yoktur)” zamir gökler ve yer halklarına racidir. **“ondan başka hiçbir dost”** işlerini görecektir **“ve hükmüne hiç kimseyi ortak etmez”** onlardan, ona müdahale hakkı vermez. İbn Amir, Kalun da Yakup rivayetinde te ve cezmi ile (vela tüşrik) okumuşlardır ki herkesi şirkten men eder.

Sonra Kur'an'ın Ashab-ı Kehf kıssasını içine alması – çünkü o, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e göre gaiplerdendir – onun mucize bir vahiy olduğunu gösterince, onu okuması ve ashabı ile beraber olmasını emredip şöyle dedi:

27- “Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku” Kur'an'dan, onların “bu Kur'an'dan başkasını getir yahut onu değiştir” diyenlerin sözlerini dinleme. **“Onun sözlerini değiştirecek yoktur”** kimse onu değiştiremez ve yerine başkasını getiremez. **“Ondan başka asla bir sığınak bulamazsın”** öyle bir şeye tevessül edersen ona denk bir koranak bulamazsın.

28- “Kendini tut” onu hapsed ve sabit kıl **“sabah akşam Rableri-ne dua edenlerle”** bütün vakitlerinde yahut gündüzün iki ucunda. İbn Amir “bilğudveti” okumuştur, bunda da şöyle bir mülâhaza vardır; ğudve çoğunluğa göre alemi (özel isim)dir. O zaman ondaki lam-ı tarif nekireye tevil düşüncesiyle girmiş olur. **“Yüzünü (rızasını) istiyorlar”** Allah'ın rıza ve taatini istiyorlar. **“Vela ta'dü aynake anhüm (gözün onlardan ayrılmasın)”** onlardan başkasına bakma. Ta'dü'nün “an” ile geçişli kılınması neba (uzaklaşmak) manasına olmasındandır. Nebet ve alet anhu aynuhu denir ki gözü bir şeye bakıp da takılma-

maktır. Bundan maksat da her iki manayı vermektir yani onlara bakıp da onları görmeden başkasına geçme demektir. “vela tu'di ayneyke” ve “vela tüaddi” de okunmuştur ki a'dahu ve addahu'dan gelir. Maksat Resulullah'ın, fakir müminleri hor görmeyip üstlerinin başlarının pejmürdeliğinden tiksinerak zenginlerin alayışlı kıyafetlerine takılmamasıdır. “Türidü ziyetel hayatid dünya” bu da meşhur kıraattaki kâf'tan haldir, diğer kıraatlarda da fiilde gizli zamirden haldir.

“vela tuti' men ağfelna kabehu” kalbini gafil kıldığımıza itaat etme “zikrimizden gafil kıldığımıza” mesela Ümeyye bin Halef'in, fakirleri meclisinden kov, Kureyş'in uluları gelsin, demesi gibi. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki onu bu isteğe iten şey, kalbinin akılla bilinen şeylerden boş olup maddi şeylere takılmasıdır, öyle ki o, şerefin beden süsü ile değil de ruh ziynetiyle olduğunu kavrayamamıştır: Faraza Peygamberimiz ona itaat etse idi onun gibi beyinsizlerden olurdu. Mutezile fırkası Allah'ın bir adamın kalbini zikirden boş koymasını hazm edemediklerinden şöyle demişlerdir: Bu, ecbentuhu gibidir ki birini korkak bulmak yahut ona nispet etmektir ya da ağfele ibilehu deyimindendir ki devesini işaret koymadan salıvermektir. Yani kalbini zikrimizle damgalamadığımıza uyma, ama müminlerin kalplerine imanı yazmışsızdır. Onlar: Maksat “keyfine uydu” kavlindeki dış mana değildir, demişlerdir ki cevabı da yukarıda defalarca geçmiştir. “Ağfelena” şeklinde de okunmuştur ki o zaman fiil kalbe isnat edilir, mana da kalbi bizi onu unutup da sorumlu tutmayacağımızı zannetti şeklinde olur. “İşi ifrat olan” yani haktan uzaklaşıp onu arkasına atan kimse demektir. Feresün furutun denir ki atları geçen at demektir, fart ve farat da bundan gelir.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ
وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ
سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ
الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ۝٢٩

29 – De ki: Hak Rabbinizdendir; artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin. Gerçekten biz zalımlar için bir ateş hazırladık ki duvarları onları kuşatmıştır. Eğer yardım isterlerse erimiş maden gibi, yüzleri kavuran bir su ile onlara yardım edilir. Ne kötü içecek ve ne

kötü yaslanacak yer!

29- “De ki: **Hak Rabbinizdendir**” hak Allah tarafından olandır; keyfin istediği şey değildir. Hakk’ın mahzup müptedanın haberi ve “min rabbiküm”ün de hal olması da caizdir. “**Artık dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin**” iman edenin imanına da inkar edenin inkarına da aldırmam. Bu, kulun, fiilinde bağımsız olduğunu göstermez; çünkü her ne kadar onun istemesiyle ise de istemesi de Allah’ın istemesine bağlıdır. “**Gerçekten biz zalimler için bir ateş hazırladık ki duvarları onları kuşatmıştır**” süradık çadır demektir. Onları kuşatan ateş ona benzetilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Süradık çadırın etrafındaki odadır. Süradık dumandır da denilmiştir. Ateşten duvar manası da verilmiştir.

“Eğer yardım isterlerse” susuzluktan dolayı “**erimiş maden gibi bir su ile yardım edilir**” erimiş çeşitli madenler gibi. Zeytinyağı tortusu gibi de denilmiştir. Bu da daha büyük sıkıntı ile cevap verme kabilindendir. “**Yüzleri kavuran**” yaklaştırılınca şiddetli hararetinden dolayı. Bu da “ma (su)” lafzının ikinci sıfatıdır yahut “mühl”den veyahut kâf’taki zamirden haldir. “**Ne kötü içecek**” o erimiş şey “**ne kötü yaslanacak yerdir**” ateş (cehennem). İrtifakın aslı dirseği yanağın altına dayamaktır. Bu da “ne güzel yaslanacak yerdir” ifadesinin karşılığıdır, yoksa cehennem halkı için yaslanacak yer yoktur.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ
 تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
 وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا
 عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمَ الثَّوَابِ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا
 رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ
 وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ
 شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا ﴿٣٣﴾

30 – Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanların, gerçekten biz, güzel amel edenin mükafatını zayi etmeyiz.

31 – İşte onlar için altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bileziklerle süslenir; ince dibadan ve kalın dibada yeşil elbiseler giyerler. Orada tahtlara kurulmuş olarak. Ne güzel se vap ve ne güzel yaslanacak yer!

32 – Onlara iki adamın misalini getir: Birisine üzüm bağlarında iki bahçe verdik. O ikisini hurma bahçeleriyle kuşattık ve araların da bir ekinlik yaptık (koyduk).

33 – Bahçelerin her ikisi de meyvelerini verdi ve ondan hiçbir şeyi kısmadı. Aralarından da bir ırmak akıttık.

30; 31- “İnnelellezine amenu ve amilüs salihati inna la nudi ecre men ahsene amela” birinci inne’nin haberi, ikinci inne ile ma mulleridir. Raci zamir de mahzuftur, takdiri: Men ahsene ame leminhüm demektir. Ya da “men ahsene amela” genel olduğu için on gerek kalmamıştır, tıpkı: Nimerrecülü zeydün kavlinde olduğu gibi. Ya da onun (zaminin) yerine zahir geçmiştir; çünkü “men ahsene ame la” gerçekte iman edip iyi amel işleyenlerden başkası değildir. Ya da birinci inne’nin haberi “ülaike lehüm cennatün...” kavlidir, ikisini arasındaki de itiraz cümlesidir. Birinciye göre (ülaike) mükafatı beya

eden yeni söz başıdır ya da ikinci haberdır. **“Yuhallevne fiha min esavire min zehebin”** birinci min ibtida, ikincisi de esavir’in sıfatını açıklamak için beyaniyedir. Esavir’in nekire olması da güzelliğinin tarif edilemeyecek kadar büyük olmasındandır. O esvire’nin yahut sivarın çoğulu olan esvar’ın cem’idir.

“Yeşil elbiseler giyerler” çünkü yeşil, renklerin en güzeli ve en göz alıcısıdır. **“Min sündüsin ve istebrakin”** ince ve kalın diba’dan demektir. İki çeşidi de içine alması, orada nefislerin çekeceği ve gözlerin hoşlanacağı her şeyin olmasındandır. **“Orada tahtlara kurulmuş olarak”** tıpkı nimet içinde yüzen insanlar gibi. **“Ne güzel sevaptır”** cennet ve nimetleri **“ve ne güzel yaslanacak yerdır”** o koltuklar.

32- “Onlara misal getir” kâfir ve mümin için **“iki adamı”** gerçek veya hayalî iki adamın halini. Bunlar İsrail oğullarından iki kardeşti-ler: Kâfirin ismi Kartus, müminin ismi de Yahuda idi. Bu ikisine babalarından sekiz bin dinar miras kaldı; yarı yarıya bölüştüler. Kâfir onunla tarla, gayrimenkul aldı, mümin de onu hayır yollarına harcadı. Sonları da Allah Teala’nın anlattığı gibi oldu. Şöyle de denilmiştir: Bu iki kardeş Mahzum oğullarından idiler. Kâfirin adı Esved bin Abdüleşed, müminin adı da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den önce Ümmü Seleme’nin kocası olan Ebu Seleme idi. **“Birisine iki bahçe verdik”** iki bostan **“üzümlerden”** asmalardan, bağlardan. Cümle tamamıyla temsili açıklamaktadır ya da iki adamın sıfatıdır. **“O ikisini hurmalarla kuşattık”** hurma ile çevirip asmaları destekledik, bu da haffehul kavmu deyiminden gelir ki adamın etrafını çevirmektir. **“Aralarına bir ekinlik koyduk”** ki azıklar da meyveler de bulunsun, en güzel şekilde ve en iyi düzenleme ile hep mamur kalsın.

33- “Bahçelerin her ikisi de meyvelerini verdi” ürününü verdi. Zamirin müfred olması **“kilta”** lafzının tekil olmasındandır. **“Küllül cenneteyni ata ükülehu”** şeklinde de okunmuştur. **“Ondan kısımadı”** ürününden eksik vermedi **“hiçbir şey”** diğer bahçelerde görüldüğü gibi, çünkü meyve ağaçları genellikle bir sene verir, bir sene vermez. **“Aralarından bir ırmak akıttık”** ki devamlı sulansın. Çünkü asıl olan odur (su ile yaşar), güzelliği de artar. Yakup’tan şeddesiz olarak **“fecerna”** okuduğu rivayet edilmiştir.

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ

لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِّتْ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ

خَيْرًا مِنْهَا مُتَقَلِّبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ

بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّيَكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَكِنَّا

هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾

34 – Onun meyveleri vardı. Kendisiyle konuşan arkadaşına “ben malca senden daha çoğum, adamca da senden daha güçlüyün” dedi.

35 – Nefsine zulmeder vaziyette bahçesine girdi: Bunun ebedi yen yok olacağını zannetmiyorum, dedi.

36 – Kıyametin de kopacağını zannetmiyorum. Ant olsun, eğer Rabbime döndürülürsem, mutlaka bundan daha hayırlısını bulacağım.

37 – Onunla konuşan arkadaş dedi: Seni topraktan, sonra mîniden yaratan, sonra da seni bir adam (insan) olarak tesviye eden Rabbini mi inkâr ettin?

38 – Ancak ben, o Allah benim Rabbimdir. Rabbime hiç kimse şirk koşmam.

34- “Onun meyveleri de vardı” iki bahçeden başka gelirleri de vardı, bu da semmere malehu deyiminden gelir ki malını çoğaltmak! Asım se’nin ve mim’in fethi ile; Ebu Amr da se’nin zammı ve mim’in sükunu ile (sümür, sümür), kalanlar da iki zamme ile okumuşlardır. “uhita bisemerihî” (Kehf: 42) ayetinde de böyle okunmuştur.

“Kendisiyle konuşan arkadaşına dedi ki:” karşılıklı konuştu arkadaşına, bu da hare lafzından gelir ki dönmek manasınadır. “Ben malca senden daha çoğum, adamca da senden daha güçlüyüm” h

metçi ve yardımcıları demektir. Erkek evlatlar da denilmiştir, çünkü onlar kişi ile beraber hareket ederler.

35- “Bahçesine girdi” arkadaşı ile beraber, onu gezdiriyor ve ona övünüyordu. Cennetin tekil olması bahçe manasına olduğu içindir, zira o da dünyadan istifade ettiği şeydir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki onun bundan başka cenneti olmayacaktır, müttakilere va'dedilen cennetten nasibi de yoktur. Ya da iki bahçenin bitişik olmasından tekil ifade edilmiştir ya da giriş birisindendi.

“Nefsine zulüm eder bir vaziyette girdi” çünkü kendini beğenmiş ve inançsız idi, **“bunun yok olacağını zannetmiyorum, dedi”** bu bahçenin fani olacağını demek istiyor **“ebediyen”** çünkü bitmez tükenmez hülyalara ve gaflete dalmıştı, süre verildiği için de aldanmıştı.

36- “Kıyametin de kopacağını zannetmiyorum” gerçekleşeceğini. **“Ant olsun eğer Rabbime döndürülürsem”** senin iddia ettiğin gibi öldükten sonra dirilmekle **“mutlaka bundan daha hayırlısını bulacağım”** bahçemden. Hicazlı iki kurra ile Şamî “minhüma” okumuşlardır ki o iki bahçeden demektir “gidecek yer” dönecek yer ve sonuç demektir. Çünkü o fani, bu ise bakidir. Yemin etmesi de Allah Teala'nın ona bunu ehil ve layık olduğu ve şahsına ait olarak verdiğine inandığı içindir. Allah'a kavuşsa da onu orada bulacağını zannediyordu.

37- “Onunla konuşan arkadaşı dedi: Seni topraktan yaratani mı inkar ettin?” çünkü toprak senin asıl maddendir yahut maddenin aslıdır. **“Sonra meniden”** o da senin yakın maddendir, **“sonra da seni bir adam olarak tesviye edeni mi inkâr ettin?”** Sonra seni dengeledi ve seni adamlar sınıfında mükemmel bir erkek yaptı. Yeniden dirilmeyi inkarı Allah Teala'yı inkâr kabul etmiştir; çünkü onun kaynağı Allah Teala'nın kemal-i kudretine karşı şüphedir. Bunun içindir ki inkarı topraktan yaratılmaya bağlamıştır; çünkü ondan yaratmaya başlayan Allah ondan tekrar etmeye de kadirdir.

38- “Lakinne hüvallahu rabbi (ancak ben, o Allah benim Rabbimdir. Rabbime hiç kimseyi şirk koşmam)”. Aslı lakin ene'dir. Hemze hafif edildi, harekesi “lakin”in nun'una verildi, iki nun birleşti ve idgam yapıldı. İbn Amir'in ve Yakub'un da bir rivayette kıraatı vasil halinde elif ile, çünkü o hemzeden bedeldir ya da vasil, vakf yerine konulmuştur. Aslı üzere “lakin ene” de okunmuştur. “Hüve” de zamir-i şan'dır, o da kendine haber düşen cümle ile birlikte “ene”nin haberidir yahut Allah'a raci zamirdir “Allahu” da bedelidir, “rabbi” de haberidir; cümle de “ene”nin haberidir. Lakin'in istidraki de ekeferte'dendir, sanki: Ente kafirün billahi lakinni ene müminün bihi demiş gibidir.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ

قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنِّ أَنَا أَقَلُّ مِنْكَ
 مَالًا وَلَوْلَا ❸٩ فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا
 حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ❹٠ أَوْ يُصْبِحَ مَالًا
 غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ❹١ وَأُحِيطَ بِشَمَرِهِ فَاصْبَحَ
 يَقْلَبُ كَفِّهِ عَلَى مَا آتَقَفَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ
 يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ❹٢

39 - Bahçene girdiğin zaman: Maşallah, kuvvet ancak Allah ile dir. Eğer beni mal ve evlatça senden daha az görüyorsan,

40 - Umulur ki Rabblım bana senin bahçenden daha hayırlısı nı verir ve onun üzerine gökten yıldırımlar gönderir de kaygan bi toprak haline gelir.

41 - Yahut suyu dibe çekilir de onu aramaya asla güç yetiremez sin.

42 - Ürünü kuşatıldı; sabahleyin ellerini masraf ettiği şeye çeviriyor (oğuşturuyordu). O bahçe ise çatıları üzerine çökmüştü, ken dişi de: keşke hiçbir kımseyi Rabbime şirk koşmaya idim, diyordu.

39- "Bahçene girdiğin zaman deseydin ya" oraya girdiğin zaman demeli değil miydin "maşallah" el - emrü maşallah (durum maşal lahtır) yahut maşaallahu kainün (Allah'ın dediği olur) bu durumda: "ma" mevsuledir ya da eyyü şeyin şaallahu kâne (Allah'ın dediği olur demektir ki bu durumda "ma" şartıye olur. Cevap da mahzuftur, bı da şunu ikrar ettirmektedir ki bahçe de ondaki şeyler de Allah'ın dile mesiyledir. İsterse onları bırakır isterse yok eder. "Kuvvet ancak Allal ile dir" böyle deseydin de nefsinin acizliğini ve Allah'ın gücünü itira etseydin. Elinde bulunan şeyler de onun yardımı ve gücü ile dir. Pey gamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim bir şey görü de, maşallah la kuvvete illa billah derse, ona zararı dokunmaz.

“İn tereni ene ekalle minke malen (eğer beni mal ve evlatça senden daha az görüyorsan)” “ene”nin fasıla olma ihtimali de birinci mefulu tekit olma ihtimali de vardır. Merfu olarak “ekallü” de okunmuştur ki o zaman “ene”nin haberi, cümle de “tereni”nin ikinci mefulu olur. “Veveleda” kavlinde nefer’i evlatla tefsir edene delil vardır.

40- “Umulur ki Rabbim bana senin bahçenden daha hayırlısını verir” dünyada yahut ahirette, çünkü imanım vardır. Bu da şartın cevabıdır. **“Onun üzerine gönderir”** inkar ettiğin için bahçenin üzerine **“hüsbanen mines semai (gökten yıldırımlar)”** mermiler, bu da hüsbane’nin çoğuludur ki yıldırımlar demektir. Bunun hesap manasına mastar olduğu da söylenmiştir ki tahribine dair takdir demektir ya da kötü amellerin hesabından doğan azap demektir. **“Kaygan bir toprak haline gelir”** düz bir yer haline gelir de bitkisi ve ağacı olmadığı için ayak kayar.

41- “Ev yusbiha mauha gavran (ya da suyu dibe çekilir)” ğairen filardı demektir. Gavr mastardır, sıfat olarak kullanılmıştır, tıpkı ayet-teki zelak gibi. **“Onu aramaya asla güç yetiremezsin”** yerin dibine çekilen suyu çıkaramazsın, bunun için hareket edemezsin.

42- “Ve uhita bisemerihî (ürünü kuşatıldı)” malı arkadaşının beklediği ve uyardığı gibi helak edildi, bu da ehata bihil adüvvü’den gelir ki düşman birini kuşatmaktır. Onu kuşatınca mağlup eder, mağlup edince de helak eder. Bunun bir benzeri de ütiye aleyhi deyimidir ki o da düşman gelip onları yenmektir. **“Sabahleyin ellerini oğuşturuyordu”** yüreğinin yangısından ve derin üzüntüsünden **“masraf ettiği şeye”** bakımına harcadığı şeylere. **“Ala ma enfaka fiha”** “yukallibü”ye mütealliktir, çünkü elini oğuşturmak pişmanlıktan kinayedir, sanki feasbaha yendemü (sabahleyin pişman oldu) denilmiş gibidir. Ya da haldir yani ettiği masrafa üzülererek demektir. **“O da çatıları üzerine çökmüştü”** yani çatıları yere çökmüş, asmalar da onun üzerine düşmüştü. **“Ve yekulu (ve diyordu)”** bu da “yukallibü”ye atıftır ya da zamirinden haldir **“keşke hiç kimseyi Rabbime şirk koşmaya idim”** sanki arkadaşının öğüdünü hatırlamış ve şirkinden dolayı bunların başına geldiğini öğrenmişti. O zaman müşrik olmayıp da Allah’ın, bahçesini helak etmemesini temenni etmiştir. Bunun şirkten tövbe ve geçmiş şeylere pişmanlık olma ihtimali de vardır.

وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ

دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ
هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
كَمَلَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ
هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾
الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ
عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾

43 – Ona Allah'tan başka yardım edecek bir cemaat yoktu ve intikam alacak durumda değildi.

44 – Orada yetki hak olan Allah'ındır. O, sevapça daha hayırlıdır sonuçça da daha hayırlıdır.

45 – Onlara misal ver ki, dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir sıgibidir. Onunla yerin bitkileri birbirine karıştı da derken rüzgarı savurduğu kuru çer çöp oldu. Allah her şeye muktedirdir.

46 – Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak iyi ameller ise Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır, umutça da daha hayırlıdır.

43- “Velem tekün lehu fietün (onun bir cemaati de yoktu)” Hamze ile Kisai fiil önce geçtiği ve araya da fasıla girdiği için ye ile (velem ye-kün) okumuşlardır. “Kendisine yardım edecek” helaki def etmek yahut helak yerinden uzaklaştırmak veyahut tekrarına mani olacak bir cemaati olmadı “Allah'tan başka”. Çünkü buna tek gücü yeten odur “Ve intikam alacak durumda değildi” Allah'ın intikamını durduracak gücü de yoktu.

44- “Hüenalike (orada)” bu makamda ve bu durumda “yetki hak olan Allah'ındır” yardım tek ona mahsustur, başkasının gücü yetmez Bu da “ona yardım edecek bir cemaati yoktu” kavlinin tesbitidir. Ya da kafirlere karşı mümin dostlarına yardım etmek ona aittir, nitekim mümin kafir misalinde mümine yardım etmişti. “O, sevapça da daha

hayırlıdır, sonuçça da daha hayırlıdır” kavli de bunu destekler. O dostları için böyledir. Hamze ile Kisai kesr ile el-vilayetü okumuşlardır, manası da yetki ve mülk demektir. Yani orada güç onundur, mağlup edilmez, ona mani olunmaz ya da ondan başkasına ibadet edilmez demektir. Tıpkı: “Gemiye bindikleri zaman dinde samimi olarak Allah’a dua ederler” (*Ankebut: 65*) ayeti gibi. Bu da şuna dikkat çekme olur ki “keşke şirk koşmaya idim” sözü dara düştüğü ve başına gelen beladan dolayı söylenmiştir. Hüenalike işaretinin ahirete olduğu da söylenmiştir. Ebu Amr, Hamze ve Kisai ref ile “el-hakku” okumuşlardır ki “el-velayetü”nün sıfatı olur. Tekit eden mastar olmak üzere de nasb ile “el-hakka” da okunmuştur. Asım ile Hamze sükun ile “ukben” okumuşlardır. “Ukba” da okunmuştur ki hepsi akibet manasınadır.

45- “Onlara dünya hayatının misalini ver” dünya hayatının parlaklık ve çabuk geçmede yahut garip halini demektir **“bir su gibi”** yani o bir su gibidir, bunun “vadrib”in ikinci mefulu olması da caizdir. O zaman onu çevirdi manasına olur. **“Gökten indirdiğimiz, onunla yerin bitkileri birbirine karıştı”** bitkiler çok ve sık olduğu için birbirine dolandı ya da su bitkilere işledi, öyle ki doydu ve filizlendi. Buna göre cümlelerin hakkı, su yerin bitkisine işledi olmalı idi. Ancak her ikisi de yanındakinin sıfatını alarak birbirine karıştığı için abartmak üzere böyle denilmiştir. **“Kuru çöp oldu”** kuru ve kırılğan **“rüzgarların savurduğu”** dağıttığı demektir. Ezra’dan “tüzrihi” de okunmuştur. Müşebbehün bih su değildir, suyun hali de değildir; bilakis toplamdan çıkarılan durumdur ki o da su ile gelişen bitkinin halidir. Yeşerdi, sürgün verdi, sonra da rüzgarın savurduğu kırıntı haline geldi, hiç olmamış gibi oldu. **“Allah her şeye”** var ve yok etme bakımından **“muktedirdir”** kadirdir.

46- “Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür” insan, dünyasında onunla süslenir, tez zamanda da yok olur. **“Baki kalacak iyi ameller”** hayırlı amellerin ise semeresi sonsuza kadar devam eder. Bunlar beş vakit namazlar, hac işleri, ramazan orucu, sübhanallahi velhamdü lillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber ve güzel söz ile de tefsir edilmiştir. **“Rabbinin katında daha hayırlıdır”** maldan ve oğullardan **“sevapça”** getiri bakımından **“umutça da daha hayırlıdır”** çünkü sahibi dünyada umduğuna ahirette kavuşur.

وَيَوْمَ نُسِيرُ الْجِبَالَ وَتَرَى

الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَا هُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ٤٧ وَعَرِضُوا
عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ
بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ٤٨ وَوَضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى
الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ
لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا
حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ٤٩

47 – Hatırla o günü ki, biz dağları yürütürüz. Veryüzünü açık olarak görürsün. Onları toplamış; içlerinden hiçbirini bırakmamışızdır.

48 – Rabbine saflar halinde arz edilmişlerdir. Ant olsun ki, siz ilk yarattığımız gibi bize geldiniz. Hayır, sizin için tayin edilmiş bir zaman kılmayacağımızı iddia ettiniz.

49 – Kitap konulmuştur. Günahkarların ondaki şeylerden korktuklarını görürsün. “Eyvah bize, bu kitaba ne oluyor da, küçük bir yük bırakmamış illa ki onları saymıştır” derler. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.

47- “Hatırla o günü ki biz dağları yürütürüz” onları kökünden söktüğümüz ve havada yürüttüğümüz veyahut onları götürüp de toz duman ettiğimiz günü hatırla. Bunun “inde rabbike”nin üzerine atılacağı da caizdir yani baki kalacak ameller Allah katında ve kıyamet gününde daha hayırlıdır demek olur. İbn Kesir, Ebu Amr ve İbn Amir te’vil meçhul olarak “tüseyyerü” okumuşlardır. Saret’ten “tesiyrü” de okumuştur. “Yeryüzünü açık olarak görürsün” dağların altından açığa çıkmış, üzerinde onu örtecek bir şey olmadan. Meçhul kalıbı ile “vüra” şeklinde de okunmuştur. “Onları topladık” mahşer yerine biriktirdik, “nüseyyirü” ve “tera”dan sonra mazi siygası ile gelmesi haşri mutlaka gerçekleşeceğindendir ya da toplanmaları yürütmeden önce olacaktır ki kendilerine va’dedileni görsünler. Buna göre vav “kad

takdir etmekle hal için olur. **“İçlerinden hiçbirini bırakmamışızdır”**. Gâderehu ve ağderehu denir ki terk etmektir. Vefayı terk etmeye gadr denilmesi de bundandır. Sel suyunun terk ettiği göle de gadir denilir. Ye ile “felem yüğadir” de okunmuştur.

48- **“Rabbine arz olundular”** onların hali hükümdara arz olunan askerlere benzetilmiştir, bu da tanınması için değil de onlara emretmek içindir. **“Saflar halinde”** kimse kimseye mani olmaz. **“Andolsun ki bize geldiniz”** onlara böyle denilir, bu durumda hal olur ya da “yevme nüseyyirü”ye amil olur. **“Sizi ilk yarattığımız gibi”** çıplak, yanınızda mal ve evlattan bir şey olmamak üzere. Çünkü “ant olsun ki bize teker teker geldiniz” (*En'am: 94*) demiştir. Ya da ilk yarattığımız gibi yaratma ile demektir, çünkü **“hayır, sizin için tayin edilmiş bir zaman kılma-yacağımızı iddia ettiniz”** demiştir. Yeniden dirilmeyi ve toplanmayı gerçekleştirecek ve peygamberlerin size yalan söylemediklerini gösterecek bir vakit demektir. “Bel” takısı da bir kıssadan diğerine geçiş içindir.

49- **“Kitap konulmuştur”** amel defterleri sağlarına ve sollarına ya da mizana konulmuştur. Bunun hesabı ortaya koymaktan kinaye olduğu da söylenmiştir. **“Günahkarların ondaki şeylerden korktuklarını görürsün”** günahlardan korktuklarını **“Eyvah bize, derler!”** çeşitli helaklerden kendi helaklerini çağırırlar, **“bu kitaba ne oluyor”** ona şaşarlar **“ne küçük bırakmış”** ne küçük bir şey bırakmış **“ne de büyük, hepsini yazmış”** tesbit etmiş ve kuşatmıştır. **“Yaptıklarını hazır bulmuşlardır”** amel defterlerine yazılı olarak **“Rabbin hiç kimseye zulmetmez”** yapmadığını yazmak ve hak ettiği cezadan daha ağırını vermek gibi.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا
لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ
وَقُرَيْشَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِیْ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ
بَدَلًا ۝۵۰ مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ
أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ۝۵۱ وَيَوْمَ يَقُولُ
نَدَّوْا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا
لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ۝۵۲

50 – Hani, Rabbin meleklere: “Âdem’e secde edin” demişti de, İb-
lis hariç secde etmişlerdi. O, cinden olup Rabbinin emrinden çıktı
Onu ve zürriyetini dostlar mı ediniyorsunuz? Oysa o, sizin için bli
düşmandır. Bu trampa, zalımlar için ne kötüdür!

51 – Onları ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de kendilerinin
yaratılışına şahit tutmadım. Ben, saptıranları yardımcı da tutma-
dım.

52 – Hatırla o günü ki, Allah: “İddia ettiğiniz ortaklarımı çağırın”
der. Onlara cevap vermediler ve aralarında tehlikeli bir uçurum kıl-
mışızdır.

50- “Hani, Rabbin meleklere, “Âdem’e secde edin” demişti de İblis
hariç secde etmişlerdi” bunu birçok yerde tekrar etmesi anlatılmak is-
tenen konuya giriş olmasındandır. Burada da o övünenleri teşhir edip
de yaptıklarını çirkin bulunca, bunun İblis’in yollarından olduğunu
bildirmekle tespit etti ya da dünyaya aldananla ondan yüz çevirenin
halini açıklayınca – ki ona aldanmanın sebebi şehvet tutkunluğu ve
şeytanın süslemesidir – önce dünya zevklerini onların gözlerinde
düşürdü, çünkü zevale mahkumdur, iyi ameller ise daha hayırlı ve
daha nefis ve daha yüksektir, sonra da aralarındaki eski düşmanlığı
hatırlatarak şeytandan nefret ettirdi. İşte Kur’an’da bütün tekrarların
böyle bir gerekçesi vardır. “Kâne minel cinni” gizli “kad” ile haldir ya
da gerekçe mahiyetinde yeni söz başıdır, sanki: İblis niçin secde etme-

di, denildi? Sonra da: Çünkü o cinden idi diye cevap verildi. **“Fefeseka (Rabbinin emrinden çıktı)”** secdeyi terk etmekle emrinden çıktı. Fe de sebebiyet içindir. Bunda şuna delil vardır ki melek asla isyan etmez, İblis'in isyanı ise aslen cinlerden olmasındandır. Bu da Bakara'da geniş olarak anlatılmıştır.

“Efetettehizunehu (onu edinecek misiniz?)” bunca yaptıklarından sonra onu edinecek misiniz? Hemze inkâr (ret) ve şaşma içindir. **“Ve zürriyetini”** evlatlarını ve ona tabi olanları, bunlara zürriyet denilmesi mecazidir. **“Benden başka dostlar mı?”** beni onlara değiştirip bana itaat edeceğiniz yerde ona mı edeceksiniz? **“O ki sizin düşmanınızdır. Bu trampa zalimler için ne kötüdür!”** Allah'ı verip İblis'i ve zürriyetini alma.

51- **“Onları ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de kendilerinin yaratılışına şahit tutmadım”** İblis ve zürriyetinin göklerin ve yerin yaratılışına ve birbirlerinin yaratılışına da şahit olmalarını rettir, bu da onlardan yardım alınmadığını göstermektedir, nitekim **“ben saptıranları yardımcı tutmadım”** kavli ile de bunu açıklamıştır. Adud yardımcıları demektir, bu da Allah'tan başkasını tapmada ona şirk koşmayı reddetmektedir. Çünkü ibadeti hak etmek yaratıcılığın şanındandır. Onda ortak olan ibadette de ortak olur. Zamir yerine mudilline'nin zahir konulması onları kınamak ve onları yardımdan uzaklaştırmak içindir. Şöyle de denilmiştir: Zamir müşriklere racidir, mana da şöyledir: Onları bunların yaratılmasına şahit tutmadım, onlara başkalarında olmayan özel bilgiler de vermedim ki iman ettikleri takdirde insanlar arkalarına düşsünler. Öyleyse dine yardım ederler umuduyla onların dediklerine kulak asma. Çünkü saptıranları dinimde yardımcı edinmek bana yaraşmaz. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e hitapla **“vema künte”** okunuşu da bunu destekler. Aslı üzere **“müttehizen el-mudilline”** de okunmuştur. Dad'ın sükunu ile âdda da okunmuştur. Dad'a uydurarak ayn'ın zammesi ile ududa da okunmuştur, hadem vezninde adad da okunmuştur ki adıd'ın çoğulu olur, bu da adadehu deyiminden gelir ki takviye etmektir.

52- **“Veyevme yekulu (hatırla o günü ki Allah der)”** yani Allah Teala kafirlere der, Hamze nun ile (nekulu) okumuştur. **“İddia ettiğiniz yardımcılarımı çağırın”** benim yardımcılarım, sizin de şefaathçileriniz diye iddia ettiğiniz putlarınızı çağırın da sizi azabımdan korusun. Ortakların mütekellim ye'sine muzaf olması onların iddiasına göredir ve onları azarlamak içindir. Maksat da ondan başka taptıkları şeylerdir. İblis ve zürriyeti oldukları da söylenmiştir. **“Çağırdılar”** yardım için onları çağırdılar **“onlara cevap vermediler”** yardım etmediler. **“Ara-**

larına” kafirlerle tanrılarının aralarına koyduk “bir uçurum” helâ yeri ki onda ortaktırlar, o da ateştir. Ya da öyle şiddetli bir düşmanlı koyduk ki onları helake götürür, mesela Hazreti Ömer’in şu sözü gib Sevgin tutku, nefretin de helak olmasın. Mevbik ism-i mekandır y da mastardır, vebika yevbeku vebekan ve mevbikan’dan gelir ki helâ olmak demektir. “Beynehüm” lafzının bağlantı manasına olduğu da söylenmiştir ki dünyadaki bağlantılarını kıyamet gününde helak kıldık demek olur.

وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ

فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ٥٣
وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ
الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ٥٤ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا
إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةٌ
الْأُولَىٰ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ٥٥ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ
إِلَّا مَبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيَجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ٥٦

53 – Günahkarlar ateş görüp içine kesin düşeceklerini ve ondan savuşacak bir yer bulamayacaklarını bilmişlerdir.

54 – Andolsun ki, bu Kur’an’da insanlar için her misalden açıkladık. İnsan en çok tartışan varlıktır.

55 – İnsanları kendilerine hidayet geldiği zaman iman etmekten ve Rablerine istiğfar etmekten ancak onlara öncekilerin kanununun gelmesi yahut onlara göz göre göre azabın gelmesi men etti.

56 – Biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kafirler batılla (batıl sebeplerle) mücadele ederler ki onunla hakkı iptal etsinler. Onlar ayetlerimi ve uyarıldıkları şeyleri alay konusu edindiler.

53- “Günahkarlar ateşi gördüler, içine kesin düşeceklerini bildiler” ona karışacaklarını ve içine gireceklerini **“ondan savuşacak bir yer bulamadılar”** ya da savuşma imkanı demektir.

54- “Andolsun ki, bu Kur’an’da insanlar için her misalden açıklandı” muhtaç oldukları her cinsten. **“İnsan en çok tartışan varlıktır”** hep mücadele eder. Cedelen batıl argümanla mücadele eder demektir. Temyiz olarak mansuptur.

55- “İnsanları kendilerine hidayet geldiği zaman iman etmekten men etmedi” hidayet onları davet eden Peygamber ve her şeyi açıklayan Kur’an’dır. **“Rablerine istiğfar etmekten”** günahlardan istiğfar etmekten **“ancak onlara öncekilerin kanununun gelmesi men etti”** öncekilerin kanununu istemeleri yahut beklemeleri veyahut gözetlemeleri men etti. Böylece muzaf hazf edilmiş, muzafun ileyh onun yerine geçirilmiştir. **“Ya da göz göre göre azabın gelmesi men etti”** ahiret azabının gelmesi. **“Kubulen”** gözle görmektir. Kufeliler iki zamme ile **“kubulen”** okumuşlardır ki o da bir lügattir ya da kabil’in çoğuludur ki çeşitler manasıdır. İki fetha ile (kabelen) de okumuşlardır ki o da lügattir. Lakıytuğu mukabeleten ve kubulen ve kібelen ve kібeliyyen denir. Zamirden yahut azap’tan hal olarak mansuptur.

56- “Biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz” müminleri ve kafirleri. **“Kafirler batılla (batıl argümanlarla) mücadele ederler”** mucizeler gördükten sonra akıl almaz tekliflerle, Ashab-ı Kehf’in kıssasını sormak ve benzeri şeylerle, bunu da inadına yaparlar ki **“hakkı iptal etsinler”** mücadele ile yerinden kaydırsınlar. Bu da idhadul kadem’den gelir ki ayağı kaydırmaktır. Bu da peygamberlere **“siz ancak bizim gibi bir insansınız”** (Yasin: 15) ve **“eğer Allah dilese idi melekler indirirdi”** (Mü’minun: 64) demeli gibi şeylerdir. **“Ayetlerimi edindiler”** Yani Kur’an’ı **“ve uyarıldıkları şeyleri”** ya da uyarıldıkları azabı **“alay konusu edindiler”**. Sükun ile **“hüz’en”** de okunmuştur. Bu da her iki takdire göre alay edilen şeydir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ
مَا قُلَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ
وَفِي أَذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا
أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا
كَسَبُوا لَعَجَلْ لَهُمُ الْعَذَابُ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجْلُوا مِنْ دُونِهِ
مَوْثَلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرَى أَمْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا
لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

57 – Kendisine Rabbinin ayetleri ile öğüt verilip de ondan yüz çeviren ve iki elinin önceden gönderdiği şeyleri unutandan daha zalim kim vardır? Gerçekten biz, onu anlamalarından kalplerinin üzerine örtüler çektik, kulaklarına da ağırlık koyduk. Eğer onları doğru yola çağırırsan, o zaman ona ebediyen yol bulamazlar.

58 – Rabbin çok bağışlayıcı, rahmet sahibidir. Eğer onları kazandıkları şeylerle sorumlu tutsaydı, mutlaka onlara acele azap ederdi. Hayır, onlar için belirli bir zaman vardır ki ona karşı asla bir sığınak bulamazlar.

59 – İşte bunlar haksızlık ettikleri zaman helak ettiğimiz kentlerdir. Onları helak için belli bir zaman kıldık.

57- “Rabbinin ayetleri ile” Kur’an ile “öğüt verilip de ondan yüz çevirenden daha zalim kim vardır?” onları düşünmeyenden ve onlardan öğüt almayandan “ve iki elinin gönderdiği şeyleri unutandan” önce gönderdiği küfür ve isyanları unutup da onların sonucunu düşünmeyenden. “Gerçekten biz kalplerinin üzerine örtüler çektik” bu da yüz çevirmelerinin ve unutmalarının sebebidir; çünkü kalpleri mühürlenmiştir. “En yefkahuhu (onu anlamalarından)” anlamalarını istemediğimiz için, zamirin müzekker olması manadan (Kur’an’dan) dolayıcıdır. “Kulaklarına da ağırlık koyduk” hakkı ile dinlemelerine mani olacak. “Eğer onları doğru yola çağırırsan, o zaman ona ebedi-

yen yol bulamazlar” ne gerçek olarak ne de taklit yolu ile, çünkü onlar anlamazlar ve duymazlar. “İza” edatı bildiğin gibi hem ceza hem de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e cevaptır. Çünkü “neden onları davet etmeyeyim?” dediği var sayılmıştır. Zira onların Müslüman olmalarını çok istiyordu. Bu da;

58- “Rabbin çok bağışlayıcıdır” cümlesinden anlaşılmaktadır ki aşırı derecede bağışlayıcıdır demektir, **“rahmet sahibidir”** rahmetle nitelenmiştir. **“Eğer onları kazandıkları şeylerle sorumlu tutsa idi mutlaka onlara acele azap ederdi”** bu da ona şahit getirmektir, zira Kureyş, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ileri derecede düşmanlık ettiği halde onlara mühlet verilmiştir. **“Hayır, onlar için belirli bir zaman vardır”** o da Bedir savaşıdır ya da kıyamet günüdür. **“Ona karşı asla bir sığınak bulamazlar”**. Mevil sığınak ve korunak demektir ki veele kurtulmaktır, veele ileyhi de sığınmaktır.

59- “Ve tilke” müptedadır, **“ehleknahüm”** de haberidir yahut gizli ve tefsir edilen bir fiilin mefuludur, “el – kura” da sıfatıdır. İkisinden birinde muzaf takdir edilmelidir ki zamirlerin mercii olsun **“işte bu kentler haksızlık ettikleri zaman”** Kureyş gibi, mesela yalanlamak, tartışmak ve çeşitli şekillerde isyan etmek gibi. **“Onları helak için belli bir zaman kıldık”** helakleri için belli bir vakit belirttik ki ondan ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler. Öyleyse onlardan ibret alsınlar, azabın gecikmesine aldanmasınlar. Ebu Bekir mim’in ve lam’ın fethi ile “li-mehlekihim” okumuştur ki helakleri için demektir. Hafs da lam’ın kesri ile okumuş, bunu yef’ilü fiilinin şaz mastarları kabilinden saymıştır.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى
 أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ
 بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

60 – Hani Musa, genç adamına: “İki denizin birleştiği yere varınca caya değin durmadan yürüyeceğim yahut uzun süreler geçireceğim” demişti.

61 – İkisinin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. O da denizde bir deliğe doğru yolunu tuttu.

60- “Ve iz kale musa (hani Musa, dedi)” burada “üzkür” takdîr edilmiştir “genç adamına” o da Yuşa bin Nun bin Efraim bin Yusuf’tur onlara salat ve selam olsun. Çünkü Musa’ya hizmet ederdi ve yanından ayrılmazdı. Bunun içindir ki, genç adamı (uşağı) demiştir. Kölesidir de denilmiştir. “La ebrahu” durmadan yürüyeceğim, haber hazıf edilmiştir, çünkü durumdan anlaşılmaktadır, o da yolculuktur. Bir de “iki denizin birleştiği yere varıncaya değin” sözü de bunu göstermektedir. Çünkü bir bitiş noktası tespit etmiştir. Bu cümlemin aslının la-yebrahu mesiri hatta ebluğa olması da caizdir; o zaman “hatta ebluğa” haber olur, muzaf da hazf edilmiş, muzafun ileyh onun yerine geçirilmiştir; zamir de fiil de değiştirilmiştir. “La ebrahu”nun yürümekten ve aramaktan ayrılmayacağım manasına gelmesi de caizdir ki o zaman haber istemez. “Mecmaul Bahreyn” iki denizin birleştiği yer demektir, burası da İran ve Rum denizlerinin doğuda birleştiği noktadır. Orada Hızır’la buluşacağı vaad edilmiş idi. İki denizin Musa ile Hızır olduğu da söylenmiştir, o ikisine salat ve selam olsun. Çünkü Musa zahir ilmin denizi, Hızır da batın ilmin denizi idi. Yef’alü fiilinden şaz olarak mim’in kesri ile “mecmi” de okunmuştur, tıpkı meşrik ve matli’ gibi. “Yahut uzun süreler geçireceğim” mana da şöyledir: Ya birleşme noktasına varacağım ya uzun süre yürüyeceğim ya da o noktayı bulamayacağıma aklım kesinceye kadar dolaşacağım demektir. Hukub uzun zamandır, seksen yıl da denilmiştir. Yetmiş yıl da denilmiştir.

Rivayete göre Musa aleyhisselam, Kıptiler helak olduktan, kendisi de Mısır’a girdikten sonra özlü bir hutbe okudu, kendini beğendi, ona: Senden daha bilgili birini biliyor musun, dediler? O da: Hayır, dedi. Allah Teala da ona vahyetti; hayır, kulumuz Hızır hariç, o da iki denizin

birleştiği yerdedir diye vahyetti. Hızır Feridun zamanında idi, Büyük Zülkarneyn'in öncü kuvvetinde idi. Musa devrine kadar yaşadı. Şöyle de denilmiştir: Musa aleyhisselam, Rabbine sordu, hangi kulunu en çok seversin, dedi? O da: Beni zikredip de unutmayanı, dedi. O da: Hangi kulun daha iyi hüküm verir, dedi? O da: Hak ile hükmedip de keyfine uymayan, dedi. O da: Hangi kulun en büyük alimdir, dedi? O da: İnsanların ilmini kendi ilmine katıp da hidayete götürecek veya tehlikeden koruyacak bir kelime öğrenme kaydında olan, dedi. O da: Eğer kullarının arasında benden daha bilgilisi varsa, onu bana salıkla, dedi. O da: Hızır senden daha bilgilidir, dedi. Onu nerede arayayım, dedi? O da: Sahilde, kayanın yanında, dedi. Onu nasıl tanıyacağım, dedi? O da: Bir sepete balık koyarsın, onu kaybettiğin yerde Hızır'ı bulursun, dedi. O da uşağına: Balığı kaybettiğin zaman bana haber ver, dedi. İkisi yürümeye başladılar.

61- "İkisinin birleştiği yere varınca" yani iki denizin birleştiği yere demektir, beynehüma zarftır, mecma ona mecazen muzaf olmuştur ya da beyn vasl (temas) manasınadır. **"Balıklarını unuttular"** Musa onu istemeyi ve durumunu öğrenmeyi unuttu, Yuşa da onun canlanıp denize gittiğini anlatmayı unuttu. Rivayete göre Musa uyudu, pişmiş balık kımıldadı ve denize sıçradı, bu da Musa'nın yahut Hızır'ın mucizesi idi. Şöyle de denilmiştir: Yuşa abıhayat pınarından abdest aldı, balığın üzerine su sıçradı, o da dirilip suya zıpladı. Şöyle de denilmiştir: İkisi de onu kontrol etmeyi ve aradıkları şeyi ele geçirmek için bir işaret görmeyi unuttular. **"O da denizde bir deliğe doğru yolunu tuttu"** balık da denizde bir yola gitti. Sereb yol demektir, nitekim "ve saribün binnehar" (gündüz yoluna giden) ayetinde bu manayadır. Şöyle de denilmiştir: Allah Teala balığın üzerinden suyun akmasını durdurdu, su balığın üzerinde kemer gibi oldu. Sereben ikinci meful olarak mansuptur, "filbahri" de ondan yahut "sebil"den haldir, ittehaze'ye taalluku da caizdir.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا
 نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قُلْ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ
 الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ
 فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَلَرْتَدَّآ عَلَىٰ آثَارِهِمَا
 قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
 وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَبَعَكَ عَلَىٰ أَنْ
 تُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

62 – Orayı geçtikleri zaman genç adamına “sabah yemeğimiz getir. Andolsun, bu yolculuğumuzdan bir yorgunlukla karşılaştık” dedi.

63 – O da: “Gördün mü, biz karaya sığındığımız zaman şüphesiz ben balığı unuttum. Onu söylememi bana ancak şeytan unutturdu O, şaşılacak şekilde denizde yolunu tuttu” dedi.

64 – O da: “Aradığımız şey o idi” dedi; hemen izlerini sürerek geri döndüler.

65 – Orada kullarımızdan kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve ona yanımızdan bir ilim öğrettığımız bir kul buldular.

66 – Musa ona: “Sana öğretilen yol gösterici bilgiden bana da öğretmen için sana tabi olayım mı, dedi?

62- “Orayı” iki denizin birleştiği yeri “geçtikleri zaman genç adamına dedi ki: Sabah yemeğimizi getir” kahvaltımızı demektir. “Ant olsun, bu yolculuğumuzdan bir yorgunlukla karşılaştık”. Şöyle denilmiştir: Musa belirlenen noktayı geçmedikçe yorgunluk hissetmedi. Orayı geçip de gece ve ertesi gün de öğleye kadar yürüyünce açlık ve bitkinlik hissetti. Şöyle de denilmiştir: Musa ondan başka hiçbir yolculukta bitkinlik hissetmedi. İsm-i işaretle (bu yolculuğumuz ile) kayıtlaması da bunu destekler.

63- “O da: “Gördün mü, biz sığındığımız zaman” biz sığındığımız zaman başıma geleni gördün mü? “Karaya sığındığımız zaman”

Musa'nın yaslanıp uyuduğu kayaya. Şöyle de denilmiştir: O, zeytin ırmağının yanındaki kayadır. **"Şüphesiz ben balığı unuttum"** onu kaybettim yahut ondan gördüğüm şeyi sana söylemeyi unuttum, **"onu söylememi bana ancak şeytan unutturdu"** yani onu hatırlatmamı başkası değil ancak şeytan unutturdu. "En ezkürehu" zamirden bedeldir, "en üzekkire lehu" şeklinde de okunmuştur ki bu da şeytanın verdiği vesvese ile unutulmasından dolayı özür dilemektir. Durum her ne kadar acayip olsa da o gibi olay unutulmaz, fakat Yuşa Musa'dan o gibi şeyleri çok gördüğü için ona fazla önem vermemişti. Belki de o gibi şeylere daldığı ve kendisini tamamiyle Allah'ın huzuruna verdiği için açık ayetleri gördüğünden unutmuştu. Onu şeytana nisbet etmesi alçak gönüllüğündendir, ya da akıl gücünün hak ve halk taraflarını taşıyamadığından ve biriyle uğraşmasından dolayı diğerini ihmal etmesindendir ki bu da o kimse için eksiklik sayılır. **"O, şaşılacak şekilde denizde yolunu tuttu"** acayip bir yol tuttu ki o da dehliz gibi idi. Ya da acayip bir şekilde yolunu tuttu demektir, ikinci meful da zarftır. Şöyle de denilmiştir: O (aceb) gizli fiilin mastarıdır yani sözünün sonunda böyle (acibtü aceben) demiştir. Yahut da Musa o durumdan şaşarak aceben (acaba!) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Fiil Musa'ya aittir yani Musa denizde acayip şekilde balığın yolunu tuttu.

64- **"O da: O"** yani balığın durumu **"aradığımız şeydir, dedi"** çünkü o aradığımız şeyin işaretidir; **"hemen izlerini sürerek geri döndüler"** geldikleri yoldan geri döndüler. **"Kasasan"** izlerini sürmekle yahut sürerek kayaya geldiler demektir.

65- **"Orada kullarımızdan bir kul buldular"** çoğunluk onun Hızır olduğu görüşündedir. Adı da Bilya bin Melkân'dır. İlyesa olduğu da söylenmiştir. İlyas da denilmiştir. **"Katımızdan kendisine rahmet verdiğimiz bir kul"** o da vahiy yahut peygamberliktir. **"Ona katımızdan ilim verdiğimiz"** ilm-i ledün ki ancak Allah'ın vergisi ile sahip olunur, o da gaipilere ait ilimdir.

66- **"Musa ona: Bana öğretmen için sana tabi olayım mı, dedi?"** bana öğretmen şartı ile (ala en tüallimeni), bu da kâf'tan hal yerindedir. **"Sana öğretilen yol gösterici ilimden"** doğru ilim ki hayra isabet eden demektir. Basralı iki kurra iki fetha ile (reşeden) okumuşlardır. Bunlar da buhl ve bahal gibi iki lügattir. O da "tüallimeni"nin mefuludur, "ullimte"nin mefulu da hazf edilen ait zamiridir. İkisi de bir meful alan alime fiilinden dönüşmüştür. "Ettebiüke"nin illeti ya da gizli fiilinin mastarı olması da caizdir. Başkasından dinde şart olmayan bir şeyi öğrenmesi de onun peygamberliğine aykırı değildir. Çünkü peygamberin, gönderildiği kimselerden dinin aslı ve fer'i ile ilgili şeylerde

onlardan daha bilgili olması istenir, yoksa her şeyde değil. Musa da b hususta tevazu ve edebe riayet etti; kendini cahil yerine koydu, ona tal olması için izin istedi ve ondan kendisini irşat etmesini ve Allah'ın on özel olarak verdiği ilimden öğretmekle ihsanda bulunmasını istedi.

قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾

وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِي إِن

شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَلَنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا

تَسْتَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا

حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتُهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ

صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي

عُسْرًا ﴿٧٣﴾

67 – O da: Şüphesiz sen benimle beraber sabretmeye güç yetiremezsin, dedi.

68 – Haberce kavramadığın şeye nasıl sabredersin?

69 – O da: İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın ve senin hiç bir emrine isyan etmeyeceğim, dedi.

70 – Dedi: Eğer bana tabi olursan, sana anlatmaya başlayıncaya kadar bana hiçbir şey sorma.

71 – İkiisi gittiler. Nihayet gemiye bindikleri zaman onu deldi Musa: “İçindekileri boğman için mi onu deldin? Ant olsun, sen kötü bir şey yaptın!” dedi.

72 – O da: Benimle beraber sabretmeye güç yetiremezsin, deme dim mi, dedi?

73 – Musa: “Unuttuğum için bana çıkışma ve işimden bana zorluk yükleme (işimi zorlaştırma)” dedi.

67; 68- “O da: “Şüphesiz sen benimle beraber sabretmeye güç yetiremezsin, dedi” Sabredemeyeceğini birkaç çeşit tekitle vurguladı. sanki bunun mümkün olamayacağını ima etti, sebebini ve mazere

tini de şöyle bildirdi: **“Haberce kavramadığın şeye nasıl sabredebilirsin?”** yani sen bir peygamberken benim dışı kötü olan ve içini de kavrayamadığın şeylerime nasıl sabredebilirsin? Hubran temyizdir ya da mastardır, çünkü kavramadığın şey de denemediğin manasıdır.

69- “O da: İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın, dedi” sana itiraz etmeyeceğim, **“hiçbir emrine de isyan etmeyeceğim”** bu da sabiren kavline atıftır, yani beni sabırlı ve isyan etmeyen biri olarak bulacaksın, demektir, ya da setecidüni kavline matuftur. Va’dini inşallahla kayıtlaması ya teberrük içindir, unutarak karşı çıkması da onun masumiyetine halel getirmez ya da işin zor olduğunu bildiği içindir. Çünkü kötü bir şeyi görüp de alışılmadık şekilde ona sabretmek zordur, va’inde durmamak değildir. Bunda kulların fiillerinin Allah Teala’nın dilemesiyle olduğuna delil vardır.

70- “Dedi: Eğer bana tabi olursan, sana anlatmaya başlayıncaya kadar bana bir şey sorma”. Hoşuna gitmeyen ve iç yüzünü bilmediğin bir şey için soru sorup da bana muhalefet etme, **“ben sana anlatıncaya kadar”** onu ben açıklayana kadar. Nafi ile İbn Amir şeddeli nun ile **“fela tes’elenni”** okumuşlardır.

71- “İkisi gittiler” sahilde bir gemi bulmak üzere **“nihayet gemiye bindikleri zaman onu deldi”** Hızır bir balta aldı, gemiyi deldi yani tahtalardan birini yerinden söktü. **“Musa: İçindekileri boğman için mi onu deldin, dedi?”** çünkü delmesi suyun içeri girmesine sebeptir, o da yolcuların boğulmalarına götürür. Teksir için şedde ile **“litügarrika”** şeklinde de okunmuştur. Hamze ile Kisai de liyağraka ehlüha okumuşlardır ki o zaman ehl lafzı fail olur. **“Andolsun, sen kötü bir şey yaptın, dedi!”** Büyük bir iş yaptın, bu da emirel emrû deyiminden gelir ki iş büyümeştir.

72; 73- “O da: Benimle beraber sabredemezsin, demedim mi, dedi?” bu da öncekini hatırlatmadır. **“Musa: Unuttuğum için bana çıkışma, dedi”** unuttuğum şey için bundan da itiraz etmeme vasiyetini kast ediyor yani onu unuttuğum için demektir ki bu da unuttuğu için özürdür, bunu da mani mevcut olduğu için sorumlu tutmamaya gerekçe olarak söylemiştir. Şöyle de denilmiştir: Unutmaktan terk etmeyi kast etmiştir yani ilk olarak vasiyetini terk ettiğim için beni sorumlu tutma demektir. Şöyle de denilmiştir: Bu kaçamak türü konuşmalar dandır, maksat unuttuğu başka bir şeyi demek istemiştir. **“İşimden bana zorluk çıkarma”** beni sıkıştırarak ve sorumlu tutarak bastırma, çünkü bu, seni takip etmemi zorlaştırır. Usren, türhikni’nin ikinci mefuludur, çünkü rehakahu denir ki birini bastırmaktır, erhakahu da onun geçişli şeklidir. İki zamme ile usuren de okunmuştur.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْت

نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِنْ سَأَلْتَكَ

عَنْ شَيْءٍ بَعْدَ مَا فَلَا تَصَاحِبُنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾

74 – Gittiler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladılar; onu öldürdü. (Musa): Tertemiz bir canı can karşılığı olmaksızın mı öldürdün Ant olsun, sen kötü bir şey yaptın, dedi.

75 – Sana: Benimle sabretmeye gücün yetmez, demedim mi, dedi

76 – Dedi: Eğer sana bundan sonra bir şey sorarsam, benim arkadaşlık etme. Mutlaka benim tarafımdan bir özre erdin (mazur sun).

74- “Gittiler” yani gemiden çıktıktan sonra “nihayet bir oğlan çocuğuna rastladılar; onu öldürdü” boynunu bükerek öldürdü, denilmiştir. Başını duvara vurarak da denilmiştir. Yatırıp boğazladı da denilmiştir. Fekatelü'daki fe şunu göstermektedir ki onu karşılaşır karşılaşmaz öldürdü; duraklamadı, durumu öğrenmek de istemedi. Bunun içindir ki: “Tertemiz bir canı can karşılığı olmaksızın mı öldürdün?” demiştir. Yani günahsız demektir. İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve Rüvey de Yakup rivayetinde “zakiyeten” okumuşlardır. Birincisi daha mübalağalıdır. Ebu Amr: Zakiye hiç günah işlememiş, zekiye ise günah işleyip de sonra tövbe eden kimsedir, demiştir. Belki de birinciye tercih etmesi bunun içindir, çünkü o küçük idi ve buluşa ermemiş idi ya da öldürülmesini gerektirecek bir günah işlediğini görmemiş idi ya da bencile cana kıymamış idi ki kısasen öldürülsün. Burada şuna dikkat çekmek gerekir ki öldürme ancak had ile ya da kısas ile mubah olur; burada ikisi de yoktur.

Belkidenazmı değiştirip gemiyi delmesini ceza, Musa aleyhisselam'ı da itirazını birincide yeni söz başı yapıp ikincide katelehu'yu şart cümlesinden, itirazını da ceza yapması şunun içindir; çünkü öldürme daha çirkindir, ona itiraz daha yerindedir. O nedenle onun cümleleri öğesinden sayılması uygun düşmüştür. Bunun içindir ki ayetin sonunu “lekad ci'te şey'en nükra” diyerek bağlamıştır. Yani akla mantığa sığ

mayan bir iş yaptın, demektir. Nafi, Kalun rivayetinde, Verş, İbn Amir, Yakup ve Ebu Bekir iki zamme ile (nüküren) okumuşlardır.

75- “Sana: Benimle sabretmeye gücün yetmez demedim mi dedi?” burada “leke” lafzını ziyade etmiştir, bu da vasiyeti tutmadığı için ona açıkça sitem etmek ve onu sabırsız ve sebatsız olarak damgalamak içindir. Çünkü tiksintisi ve olayı beğenmemesi tekrar etmiş ve ilk hatırlatmayı dikkate almamıştı. Onun için ikinci seferde bu ilaveyi yaptı.

76- “Dedi: Eğer sana bundan sonra bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme” eğer senden arkadaşlık istersem, Yakup’tan fela tashabni okuduğu rivayet edilmiştir ki beni arkadaşın yapma demek olur. **“Benim tarafımdan mazursun”** sana üç defa muhalefet ettiğim için mazursun. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah kardeşim Musa’ya rahmet etsin, utandı da bunu dedi; eğer arkadaşıyla biraz daha kalsa idi çok acayip şeyler görecekti. Nafi nun’u harekeleyerek ve onu yeterli görüp vikaye nun’una ihtiyaç duymayarak (min ledüni) okumuştur. Mesela şurada olduğu gibi:

Kadni min nasril hubeybeyni kadiy

(Hubeyplere yardım etmemen bana yeter. Burada vikaye nun’u düşmüştür). Ebu Bekir de nun’un harekesi ve sad’ın sükunu ile okumuş, buna da adud’un sükun ile okunmasını örnek göstermiştir.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا
 أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقْلَمَهُ قَالَ
 لَوْ شِئْتُ لَتَّخَذْتُ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي
 وَبَيْنَكَ سَتَأْتِيكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ
 فَكَانَتْ لِمَسَٰكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا
 وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾

77 – İkişi gittiler. Nihayet bir kent halkına gelip halkından yiyecek istediler. Onlar da o ikisini misafir etmekten çekindiler. İkisi orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular. Hızır onu doğrulttu Musa: Eğer isteseydin buna karşı bir ücret alırdın, dedi.

78 – Dedil: İşte bu, benimle senin aramızın ayrılık anıdır. Sabretmeye güç yetiremediğin şeylerin iç yüzünü sana anlatacağım, dedi.

79 – Gemiye gelince: O, denizde çalışan yoksullarındı. Ben orakusurlu kılmak istedim. Önlerinde bütün gemileri zorla alan bir kral vardı, dedi.

77- “İkişi gittiler. Nihayet bir kent halkına geldiler” Antakya denmiştir, Basra'nın Übelle'si de denilmiştir. Ermenistan da denilmiştir. “Halkından yiyecek istediler, onlar da o ikisini misafir etmekten çekindiler”. Edafehu'dan yudiyfuhuma da okunmuştur ki dafehu konuk olmaktır, edafehu da konuk almaktır. Bu terkinin aslı meyil manası nadir, dafes sehmü anilğaradı denir ki ok hedeften sapmaktır. “İkisi orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular” düşmeye yaklaşmış demektir. Yaklaşma durumuna istiare yolu ile düşme manası verilmiştir, nitekim istemek ve karar vermek manası da verilmiştir. Şair şöyle demiştir:

Mızrak Ebu Bera'nın göğsünü istiyor;

Akil ogullarının kanlarından ise geri çekiliyor.

Biri de şöyle demiştir:

Bir zaman ki sevgilim Cümül'le beni birleştiriyor;

O iyilik etmek isteyen bir zamandır.

İnkadda, infaale veznindedir, kadattuhu deyiminden gelir ki kırmaktır. İnkıdadut tayri velkevakibi de kuşun ve yıldızın süzülmesidir, ya da ifalle veznindendir ki o da nakd'dan (yıkılmaktan) gelir. Enyun-kada ve sad ile en yunkasa da okunmuştur, bu da inkasatis sinnü'den gelir ki dış uzunluğuna çatlamaktır. **"Onu doğrulttu"** tamir ederek yahut ona destek dayayarak. Eliyle sıvazlayarak doğrulttu da denilmiştir. Yıkıp yeniden yaptığı da söylenmiştir. **"Musa: Eğer isteseydin buna karşı bir ücret alırdın, dedi"** akşam yemeği temin etmek için onu ücret almaya teşvik etmek istedi ya da fuzuli iş yaptığını söylemek istedi. Çünkü lev edatında az da olsa olumsuzluk manası vardır. Sanki azıktan mahrum kalıp da ihtiyaç duydukları ve lüzumsuz bir şeyle meşgul olduğu için kendine sahip olamamıştır. İtteahze ifteale veznindedir, tehize'den gelir, tıpkı ittebea'nın tebia'dan geldiği gibi. Basra ekolüne göre ehaze'den değildir. İbn Kesir ile Basralı iki kurra letehizte okumuşlardır leehazte demektir. İbn Kesir, Yakup ve Hafs idgamsız, diğerleri ise idgamlı okumuşlardır.

78- "Dedi: İşte bu, seninle benim ayrılığımızın anıdır" işaret "bana arkadaşlık etme" sözü ile verilen ayrılık vaadine yahut üçüncü itiraza ya da vaktedir. Yani bu itiraz ayrılık sebebidir yahut bu vakit onun zamanıdır demektir. Fırak'ın beyn'e lafzına izafeti mastarın mecazen zarfa izafeti kabilindendir. Aslı üzere de okunmuştur (haza fırakun beyne). **"Sabretmeye güç yetiremediğin şeylerin iç yüzünü sana anlatacağım"** batından haber vererek, çünkü onun dış yüzü kötüdür.

79- "Gemiye gelince: O, denizde çalışan yoksullarındı" muhtaçlarındı, bu da miskin'in kendine yetmeyecek kadar şeye sahip olana denildiğinin delilidir. Şöyle de denilmiştir: Onlara miskinler denilmesi krala karşı koyamadıkları ya da kötürüm oldukları içindir. Çünkü onlar on kardeş idiler; beşi kötürüm hasta idi, beşi de denizde çalışıyordu. **"Ben onu kusurlu kılmak istedim"** onu arızalandırmak istedim. **"Arkalarında bir kral vardı"** yahut önlerinde demektir, onun yanından geçiyorlardı. Adı da Cülenda bin Kerker idi. **"Bütün gemileri zorla alıyordu"** sahiplerinden. Nazmın hakkı "onu arızalandırdım" sözünün "önlerinde bir kral vardı" sözünden sonra gelmek idi. Çünkü arızalandırma isteği gasp korkusundan kaynaklanmıştı. Başa alınması, ya ona önem vermek içindir ya da sebep iki şeyin, gasp korkusu ile gemi sahiplerinin miskinliklerinin toplamından ibaret olduğu için iki cüzden en kuvvetlisini ve en etkilisini başa almış, ötekisini de kayıtlamak ve tamamlamak niyetiyle sona koymuştur. Külle sefinetin salihatin (bütün sağlam gemileri) de okunmuştur ki mana buna göredir (kral sağlam gemileri alıyordu).

وَأَمَّا الْغُلَامُ

فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا
وَكُفْرًا ۝۸۰ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِمَّا زَكَّوْهُ وَأَقْرَبَ
رُحْمًا ۝۸۱ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ
وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا
أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ
عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۝۸۲

80 – Oğlan çocuğuna gelince: Onun ebeveyni mümin kimseleri Onlara bir taşkınlık ve küfür yüklemesinden korktuk.

81 – Rableri onun yerine kendilerine temizlikçe ondan daha hayırlı ve merhametçe ondan daha yakın birini vermesini istedik.

82 – Duvara gelince: Şehirde yetim iki oğlan çocuğunun idi. Atında da onlara ait bir defne vardı ve babaları da salih bir kimse idi. Rabbin kendinden bir rahmet olarak onların rüşdlerine ermeleri ve defnelerini çıkarmalarını istedi. Ben bunları kendi işimden (kafamdan) yapmadım. İşte onlara karşı sabra güç yetiremediğin şeylerin yorumu budur.

80- “Oğlan çocuğuna gelince: Onun ebeveyni mümin kimseleri Onlara bir taşkınlık ve küfür yüklemesinden korktuk”. Nimetlerini karşı isyan ederek onlara kötülük etmesinden korktuk ya da o ikisinin imanına kendi taşkınlık ve inkarını getirip de bir evde iki mümin bir azgın kafirin birleşmesinden ya da hastalığını onlara bulaştırıp onun saptırmasıyla veyahut taşkınlık ve küfrüne destek vermeleriyle dinden dönmelerinden korktuk. Korkması da Allah’ın ona bildirmesindendir. İbn Abbas radiyallahu anhumaya şöyle demiştir: Necdet e Haruri ona şöyle yazdı: Nasıl öldürür ki Peygamber sallallahu aley ve sellem çocukları öldürmeyi men etmiştir, dedi? O da şöyle yazdı: Eğer sen de çocukların hallerini Hızır’ın bildiği kadar bilersen, sen öldürebilirsin, dedi. “Fehafe rabbüke” de okunmuştur ki kötü son

cundan korkan biri gibi ondan hoşlanmadı demektir. “Korktuk” ifadesinin aziz ve celil olan Allah’ın sözünü hikaye olması da caizdir.

81- “Rableri onun yerine kendilerine ondan daha hayırlısını vermesini istedik” ondan daha hayırlı bir evlat nasip etmesini istedik **“daha temiz”** günahlardan ve kötü ahlaklardan **“merhametçe daha yakın”** ebeveynine merhamet ve şefkati daha fazla demektir. Şöyle de denilmiştir: Onların bir kız çocuğu oldu, bir peygamberle evlendi, o da bir peygamber doğurdu. Allah da onun sayesinde ümmetlerden bir ümmeti hidayet etti. Nafi ile Ebu Amr şedde ile yübeddilehüma; İbn Amir ile Yakup da ha’nın zammı ile (ruhuma) okumuşlardır. Temyiz olarak mansuptur, amili de ism-i tafdildir, zekâten de öyledir.

82- “Duvara gelince: Şehirde yetim iki oğlan çocuğunun idi” isimlerinin Asram ve Sureym olduğu, öldürülenin isminin de Ceysur olduğu söylenmiştir. **“Altında da onlara ait bir define vardı”** altın ve gümüşten. Bu merfu hadis olarak da rivayet edilmiştir. “Onlar ki altın ve gümüşü biriktirirler ...” ayetinde kınanması zekatını ve ilgili haklarını vermeyen içindir. Onun ilim kitapları olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Altın bir levha idi, üzerinde şöyle yazılı idi: Kaderi inanana, nasıl üzülür diye şaşarım. Rızka inanana, nasıl yorulur diye şaşarım. Hesaba inanana, nasıl gaflet eder diye şaşarım. Ölüme inanana, nasıl sevinir diye şaşarım. Dünyayı ve dönekliğini bilene, ona nasıl güvenir diye şaşarım. Lailahe illallah muhammedün resulullah. **“Babaları salih bir kimse idi”** bu da şuna dikkat çekmektedir ki Hızır’ın böyle yapması onun iyiliğinden dolayı idi. Şöyle de denilmiştir: Ebeveynle bereketini gördükleri atalarının arasında yedi göbek vardı, babası da gezgindi, adı da Kaşih idi.

“Rabbin o ikisinin rüştlarına ermelerini istedi” buluşa ve kemale ermelerini istedi **“ve kendinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını”** rahmetine nail olmalarını istedi. “Rahmeten”in erade’nin mefulun lehi yahut mefulun mutlakı olma ihtimali de vardır, çünkü hayır istemek de rahmettir. Mahzufa müteallik olduğu da söylenmiştir ki takdiri şöyledir: Faaltü ma faaltü rahmeten min rabbik (yaptığımı Rabbinin merhameti için yaptım). Belki de iradenin önce (Hızır’ın) nefesine isnat edilmesi, arızalandırmayı direkt kendisinin yapmasından, ikinci olarak da hem Allah’a hem de nefesine nispet etmesi, çocuğun helak edilmesiyle değiştirilmesinin ve Allah’ın icat etmesiyle olmasından, üçüncü olarak da yalnız Allah’a nispet edilmesinin bunda çocuğun buluşa ermesinde Hızır’ın müdahalesinin olmamasındandır. Ya da şöyledir; çünkü birincisi (çocuğu öldürme) bizzat şer idi, üçüncüsü (duvarı yapma) ise hayır idi, ikincisi (çocuğu öldürme) ise

karışık idi. Ya da arif-i billah'ın vasıtalarla bakması farklı olmasından dır. “Ben bunları kendiliğimden yapmadım” aziz ve celil olan Allah'ın emri ile yaptım. Bütün bunların dayandığı espri şudur: İki zarar çeşidiyse daha büyüğünü def etmek için ehveni tercih edilir (ehven-i şer). Bu da temel bir hukuk kuralıdır, ancak tafsilatı şeriatlarda farklıdır. “İşte onlara karşı sabra güç yetiremediğin şeylerin yorumu budur” testi'nin aslı testatı' idi, hafif olması için te'nin biri atılmıştır.

Bu kıssanın içerdiği faydalardan bazıları şunlardır: Kişi kendini beğenmemeli, hoşuna gitmeyen bir şeyi hemen reddetmemeli, belki de onda bilmediği bir sır vardır. Öğrenmeye devam etmeli, öğretmeni karşı mütevazı davranmalı, sözünde edebe riayet etmeli, suçluyu suçundan dolayı uyarmalı ve onu affetmeli; eğer ısrar ederse yanından ayrılmalı.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۝
 إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَبِيتًا ۝
 فَاتَّبَعَ مَسِيًّا ۝
 حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ ۝
 وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ
 وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۝

83 – Sana Zülkarneyn'den sorarlar. De ki: Size ondan bir habere vereceğim.

84 – Gerçekten biz ona yeryüzünde imkân verdik ve ona her şeyden bir sebep verdik.

85 – O da sebebe uydu / sarıldı.

86 – Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca, onun kara balçık bir pınarda battığını buldu. Yanında da bir kavim buldu. Dedik: E Zülkarneyn, ya azap etmende yahut onlar hususunda güzelliği tımanda (serbestsin).

83- “Sana Zülkarneyn'den sorarlar” yani İran'a ve Rum'a hükmeden İskender Rumi'den, doğuya ve batıya hükmettiği söylenmiştir, bu nedenle de ona Zülkarneyn (iki boynuzlu) denilmiştir. Ya da doğu

ve batısı ile dünyayı dolaştığı için böyle denilmiştir. Zamanında iki karın yok olduğu için de denilmiştir. İki karn'ı yani iki saç örgüsü olduğu için böyle denilmiştir. Tacının iki boynuzu olduğu için de denilmiştir. Bunun yigütlüğünden dolayı ona lakap olduğu da söylenmiştir, mesela yigide, koç gibi denir, sanki hasmını toslamıştır. Mümin ve iyi kimse olduğu hususunda ittifak edildikten sonra peygamberliğinde ihtilaf edilmiştir. Bu soruyu soranlar Yahudilerdir, onu denemek için sormuşlardı ya da Mekke müşrikleridir. **“De ki: Size ondan bir haber okuyacağım”** hitap soranlaradır, minhu zamiri de Zülkarneyn'e gitmektedir. Allah'a raci olduğu da söylenmiştir.

84- “Gerçekten biz ona yeryüzünde imkân verdik” yani ona sağlam bir konum verdik ki dünyada istediği gibi hareket ederdi. Burada emrahu mefulu hazf edilmiştir. **“Ona her şeyden verdik.”** istediği ve yöneldiği her şeyden verdik **“bir sebep”** onu ilme, kudrete ve alete ulaştıracak bağlantı (araç) demektir.

85- “O da sebebe uydu” yani batıya varmak istedi; oraya ulaştıracak sebebe sarıldı. Kufelilerle İbn Amir hemze-i katı' ve şeddesiz te ile (feetbea) okumuşlardır.

86- “Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca, onun kara balçıklı bir pınarda battığını buldu”. “Hamietin” çamurlu demektir, hameetil bi'rü deyiminden gelir ki kuyu çamurlu olmaktır. İbn Amir, Hamze, Kisai ve Ebu Bekir hâmiyetin okumuşlardır ki sıcak demektir. İkisinin arasında çelişki yoktur; çünkü hem çamurlu hem de sıcak olabilir. Hamiyeten de okunmuştur ki hemzesi ye'ye kalb edilmiştir, çünkü makabli meksurdur. Belki de o okyanusun kıyısına ulaştı, orasını öyle gördü. Çünkü gözünün gördüğü yerde sudan başka bir şey yoktu. Bunun içindir ki **“battığını buldu”** demiş, batıyordu dememiştir. Şöyle anlatılmıştır: İbn Abbas, Muaviye'nin hâmiyetin okuduğunu duydu, o da hamietin, dedi. Muaviye, Kabulahbar'a haber gönderdi, (Tevrat'ta) güneşin nasıl battığını görüyorsun, dedi? O da: Suyu ve çamura batar, onu Tevrat'ta bu şekilde buluyoruz, dedi. **“Onun yanında buldu”** yanı pınarın yanında demektir, **“bir kavim”**. Şöyle denilmiştir: Giysileri vahşi hayvan postları, yiyecekleri de denizin attığı şeylerdi. Kafir idiler, Allah da onu onlara azap etme ile imana davet etme arasında serbest bıraktı, nitekim şöyle demiştir: **“Ey Zülkarneyn, ya azap etmende”** küfürlerinden dolayı öldürmekle **“ya da onlar hususunda güzelliği tutmanda serbestsin”** irşat etmek ve şeriat öğretmekle. Şöyle de denilmiştir: Allah onu öldürme ile esir etme arasında serbest bıraktı, öldürmeye karşılık olana güzellik (ihsan) dedi. Şu ayet de onu destekler:

قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ

ثُمَّ يَرُدُّهُ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكَرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ
سَبِيًّا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ
لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ
خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبِيًّا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّيِّئِينَ وَجَدَ
مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

87 - Dedi: Zulmedene gelince: İleride ona azap edeceğiz. Sonra da Rabbine döndürülür; o da ona kötü bir azapla azap eder.

88 - Ama kim de iman eder ve iyi şey yaparsa, onun için en güzel bir mükafat vardır ve ona işimizden kolayını diyeceğiz.

89 - Sonra bir sebep izledi.

90 - Nihayet güneşin doğduğu yere gelince: Onun bir kavmin üzerine doğduğunu buldu ki ona karşı bir örtü kılmadık.

91 - İşte böyle, gerçekten onun yanındakini bilgice kuşattık.

92 - Sonra bir sebep izledi.

93 - Nihayet iki setin arasına ulaştığı zaman onların önünde bir kavim buldu ki, neredeyse söz anlamıyorlardı.

87- “Dedi: Zulmedenlere gelince: İleride ona azap edeceğiz. Sonra da Rabbine döndürülür; o da ona kötü bir azapla azap eder”. Yani Zülkarneyn daveti tercih etti ve: Kimi davet ederim de o da küfür ısrar etmekle yahut şirk demek olan zulmünde ısrar etmekle kendisi zulmederse, ben ve yanımdakiler ona dünyada öldürmekle azap ederiz. Sonra da Allah ona eşi görülmemiş bir azap eder.

88- “Ama kim de iman eder ve iyi bir şey yaparsa” bu da imanı gerektirdiği şey demektir, “onun için vardır” iki dünyada “en güzel bir mükafat vardır” Hamze, Kisai, Yakup ve Hafs cezaen’i tenvinli ve hâzır olarak mansup okumuşlardır ki felehül mesubetül hüsnâ meciyye

biha demektir ya da mukadder fiilinin hali olarak okumuşlardır ki yücza biha cezaen demektir ya da temyiz olarak böyle okumuşlardır. Tenvinsiz olarak mansup da okunmuştur ki tenvini iki sakın cem olduğu için hafz edilmiştir. Tenvinli ve merfu olarak da okunmuştur ki o zaman müpteda olur, el-hüsna da bedeli olur. İmma ve imma'nın seçme için de değil de taksim için olması da caizdir ki onlarla durumun ya azap etmek ya da iyilik etmek olsun demektir. Birincisi küfürde ısrar eden içindir, ikincisi de ondan tövbe eden içindir. Allah'ın ona seslenmesi, eğer peygamber ise vahiy ile, eğer başkası ise ilham ile, ya da bir peygamberin dili ile. **“Ona işimizden kolayını diyeceğiz”** emrimizden zor olmayanı demektir ki takdiri za yüsrin demektir. İki zamme ile (yüsüren) de okunmuştur.

89- **“Sonra bir sebep izledi”** sonra kendisini doğuya ulaştıracak bir yol tuttu.

90- **“Nihayet güneşin doğduğu yere gelince”** yani mamur bölgeden üzerine ilk defa güneşin doğduğu yere gelince demektir. Lam'ın fethi ile (matla) da okunmuştur ki o zaman muzaf gizlenmiş olur, yani mekâne matlaiş şemsi demek olur, çünkü bu durumda mastardır. **“Onun bir kavmin üzerine doğduğunu buldu ki onlara ona karşı bir örtü kılmadık”** elbise veya bina gibi. Çünkü toprakları binaları tutmuyordu ya da onlar bina yerine yer altı dehlizlerinde yaşıyorlardı.

91- **“İşte böyle”** yani Zülkarneyn'in durumu bu anlattığımız gibi mekan itibarı ile yüksek ve mülk itibarı ile de geniş idi ya da onlara karşı durumu batıdakilere karşı durumu gibi idi ki serbest idi. **“Kezalike”**nin vecede'nin yahut necal'in mahzuf mastarının sıfatı yahut kavmin sıfatı olması da caizdir. Yani güneş küfür ve hükümde onlar gibi bir kavmin üzerine doğuyordu. **“Gerçekten onun yanındaki ni kuşattık”** yanındaki orduları, aletleri, sayıları ve sebepleri **“bilgice”** içini de dışını da biliyorduk. Maksat bunlar o kadar çok idi ki onları ancak her şeyden haberdar olan Allah bilirdi.

92; 93- **“Sonra bir sebep izledi”** yani doğu ile batı arasında güneyden kuzeye doğru aykırı üçüncü bir yol tuttu. **“Nihayet iki setin arasına ulaştığı zaman”** aralarına set yapılan iki dağın arasına ulaştığı zaman, onlar da Ermenistan ve Azerbeycan dağlarıdır. Şöyle de denilmiştir: O ikisi kuzey taraflarının sonunda Türk topraklarıyla kesiştiği yerde iki dağdır, arkalarında da Ye'cuc ile Me'cuc vardır. Nafi, İbn Amir, Hamze, Kisai, Ebu Bekir ve Yakup iki zam ile beynes süddeyn okumuşlardır ki ikisi de geçerli lügattir. Şöyle de denilmiştir: Mazmum olanı Allah'ın yarattığıdır, meftuh olanı da insanların yaptığıdır. Çünkü sed lafzı aslında mastardır, insanların ortaya koyduğu şeye isim olmuş-

tur. Bunun aksi de söylenmiştir. Burada beyne lafzı mefulun bihtir, c munsarif zarflardandır. “Onların önünde bir kavim buldu ki nere deyse söz anlamıyorlardı” çünkü dilleri garip ve zekaları da geri idi Hamze ile Kisai layufkihune okumuşlardır ki konuştuklarını dinleyi ciye anlatamıyor ve açıklayamıyorlardı, çünkü tutuk konuşuyorlardı.

قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ

إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى

أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي

بِقُوَّةٍ أَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ

بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ أَتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ

قَطْرًا ﴿٩٦﴾

94 – Dediler: Ey Zülkarneyn, gerçekten Ye’cuc ile Me’cuc, bu yeri de bozgunculuk ediyorlar. Onlarla bizim aramızda bir set yapma için sana malî yardım kılalım mı?

95 – Dedi: Rabbimin o hususta bana verdiği imkân daha hayırlıdır. Siz bana beden gücüyle yardım edin de sizinle onların arasını bir engel koyayım.

96 – Bana demir kütleleri getirin. Nihayet iki dağın arasını düzleyince, körükleyin, dedi. Nihayet onu ateş haline getirince “bar getirin, üzerine erimiş bakır dökeyim” dedi.

94- “Dediler: Ey Zülkarneyn” mütercimleri böyle dedi, İt Mes’ud’un Mushafında: Ellezine min dunihim (başkaları dedi) şekli de geçmektedir. “Gerçekten Ye’cuc ile Me’cuc, bu yerde bozgunculuk ediyorlar” bu ikisi Nuh’un çocuklarından Yafes’in evlatlarından Şöyle de denilmiştir: Ye’cuc Türklerdendir, Me’cuc da bir nesildir. İkisi yabancılardır, delili de gayri munsarif olmalarıdır. Arapça oldukları ve eccez zalim’den geldiği de söylenmiştir ki erkek deve kuşu hılla koşturur. Asılları hemzelidir, nitekim Asım öyle okumuştur, gay munsarif olmaları da marifelik ve müenneslikten dolayıcıdır. “Bu yer bozgunculuk ediyorlar” yani bizim toprağımızda öldürmek, tahrib

yapmak ve ekinleri telef etmekle. Şöyle de denilmiştir: Onlar bahar mevsiminde çıkarlardı; buldukları yeşili (yaşı) yer, kuruyu da götürürlerdi. İnsan yedikleri de söylenmiştir. **“Sana malî yardımda bulunalım mı?”** sana mal verelim mi? Hamze ile Kisai haracen okumuşlardır ki ikisi birdir; nevl ve neval gibi. Şöyle de denilmiştir: Haraç topraktan ve gayri Müslim vatandaştan alınan vergidir, harc da mastardır (o vergiyi almaktır). **“Onlarla bizim aramıza bir set yapman için”** üzerimize gelmelerini engelleyecek bir set, yukarıda süddeyn okuyanlar burada da aynı şekilde okumuşlardır, ancak Hamze ile Kisai hariç.

95- “Dedi: Rabbimin o hususta bana verdiği imkan daha hayırlıdır” bana verdiği mal ve mülk sizin bana vereceğiniz haraçtan daha hayırlıdır. Benim ona ihtiyacım yoktur. İbn Kesir aslı üzere mekkenenî okumuştur. **“Siz bana beden gücü ile yardım edin”** iş gücü ile ya da alet gücü ve edavatla. **“Sizinle onların arasına bir engel koyayım”** sağlam bir mani koyayım, redm sed’den daha büyüktür, sevbün mürdemün kavlınden gelir ki üst üste yamalı elbisedir.

96- “Bana demir kütleleri getirin” demir parçaları, zübre büyük parça demektir. Bu da haraç istemeyip yardımla yetinmesine aykırı değildir; çünkü vermek elle uzatmak manasınadır. Ebu Bekir’in tenvinin kesri ve hemze-i vasilla redmeni’tuni okuması da bunu destekler ki ciunu bizüberil hadid (bana demir kütleleri getirin) demektir. Be, emertükel hayra deyimindeki gibi hazfedilmiştir. Çünkü aleti vermek bedenen yardım etmek türündendir, iş için haraç almak değildir. **“Nihayet iki dağın arasını düzleyince”** iki dağın arasını duvarla örerek düzleyince demektir. İbn Kesir, Amir ve Basralı iki kurra iki zamme ile (sudufeyn) okumuşlardır; Ebu Bekir de sad’ın zammı ve dal’ın sükunu ile (sudfeyni) okumuştur. Sad’ın fethi ve dal’ın zammı ile de okunmuştur ki hepsi de geçerli lügattir. Bu da meyil manasınadır. Çünkü ikisi birbirinden ayrıdır. Tesadüf de buradan gelir ki karşı karşıya gelmektedir. **“Körükleyin, dedi”** işçilere, körükleri çekin, çalıştırın, demirleri eritin, dedi. **“Nihayet onu getirince”** yani körük çekilen madeni **“ateş haline”** ısıtmakla ateş gibi yapınca **“bana getirin, üzerine erimiş bakır dökeyim, dedi”** yani bana bakır getirin, onu demirin üzerine dökeyim. Birinci kıtran hazfedilmiştir, çünkü ikincisi onu göstermektedir. Basra uleması bunu şuna delil getirmişlerdir ki iki amel bir mamule taalluk ederse, ikinciye amel ettirmek birinciden daha iyidir. Çünkü kıtran atuni’nin mefulu olsa idi karışıklığı önlemek için üfriğ’in mefulu zamir olurdu. Hamze ile Ebu Bekir de vasil hemzesi ile kale’tuni okumuşlardır.

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَلَمَّا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي

حَقًّا ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ

فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا

﴿١٠١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا

جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

97 – Artık üzerine çıkmaya da onu delmeye de güç yetiremediler

98 – Dedi: Bu Rabbinimden bir rahmettir. Rabbinin vaadi geldiği zaman onu dümdüz kılar. Rabbinin vaadi haktır.

99 – Onların bazılarını o gün bazılarının içinde dalgalanmay bıraktık. Sura üfürüldü, onları toplamakla topladık.

100 – O gün cehennemi kafirlere sunmakla sunduk.

101 – Onlar ki gözleri zikrimden perde içinde idi ve onlar on dinlemeye dayanamazlardı.

102 – Kafirler beni bırakıp kullarımı dostlar edineceklerini zannettiler? Şüphesiz biz cehennemi kafirler için ikram olarak hazırladık.

97- “Femestau (artık güç yetiremediler)” te atılmıştır, çünkü ma-reçleri yakın iki harf yan yana gelsin istenmemiştir. Hamze iki sal-ni haddi dışında cem ederek idgam ile (femesttau) okumuştur. Si-sad’a kalb ederek de okunmuştur. “Üzerine çıkmaya” çünkü yüks-ve kaygan idi. “Onu delmeye de güç yetiremediler” kalın ve sert old-ğu için. Şöyle de denilmiştir: Temeli suya varıncaya kadar kazıldı. O-kayalardan ve erimiş bakırdan yaptı. Gövdesi demir parçalarında idi, aralarında da odun ve kömür vardı. İki dağın zirvesi ile eşitlen Sonra üzerine körükler konuldu, sonunda ateş gibi oldu. Üzerine erimiş bakır döküldü. Birbirine karıştı, sert bir dağ halini aldı. Şöyle

denilmiştir: Onu demirle birbirine bağlanmış ve boşluklarına erimiş bakır dökülmüş kayalardan yaptı.

98- “Dedi: Bu” bu set yahut onu düzlemeye gücün yetmesi **“Rabbimden bir rahmettir”** kullarına. **“Rabbimin vaadi geldiği zaman”** Ye’cuc ile Me’cuc’un çıkma vaadi yahut kıyametin kopma vaadidir ki o da yaklaşmasıdır **“onu dümdüz kılar”** yerle bir eder, dekken mastardır, meful manasıdır. Cemelün edekkü de bundan gelir ki hörgücü düz deve demektir. Kufeliler med ile dekkâe okumuşlardır ki düz yer demektir. **“Rabbimin vaadi haktır”** mutlaka yerini bulacaktır. Zülkarneyn kıssası burada bitti.

99- “Onların bazılarını o gün bazılarının içinde dalgalanmaya bıraktık” Ye’cuc ile Me’cuc seddin arkasından çıkarlarken birbirlerine karışır, ülkelerde izdiham meydana getirirler ya da halk birbirine girer, sarsılır; insanlarla cinler karışır ve şaşkın hale gelirler. **“Sura üfürüldü”** sözü de bunu destekler, çünkü kıyamet kopmak üzeredir. **“Onları toplamakla (tamamen) topladık”**. Hesap ve ceza için.

100; 101- “O gün cehennemi kafirlere sunmakla sunduk” onlara açtık ve gösterdik. **“Onlar ki gözleri zikrimden perde içinde idi”** bakılıp da birliğim ve büyüklüğüm hatırlanan ayetlerimden **“Onları dinlemeye dayanamazlardı”** zikrimi ve kelimemi, çünkü haktan aşırı şekilde sağır idiler. Sağıra bağırıldığı zaman bazen duyabilir, bunların ise sanki kulakları tamamen tıkanmıştır.

102- “Kafirler zan mı ettiler?” istifham inkâr içindir (zannetmesinler) **“en yettehizu (kullarımı edinmeyi)”** melekleri ve Mesih İsa’yı edindiklerini **“benden başka dostlar”** kendilerine yarar sağlayacak mabutlar ya da lauazzibehüm bihi (o yüzden kendilerine azap etmeyeceğimi). Bu durumda ikinci meful hazf edilmiştir, nitekim karine olunca haber de hazf edilir. Ya da enyettehizu hasibenin iki mefulu yerine geçmiştir. **“Efehasbüllezine keferu”** da okunmuştur ki kurtulmaları için kendilerine yeteceğini mi zannettiler demek olur. Bu durumda en ve mamulü hasbü’nün faili olduğu için merfudur. Çünkü sıfat (ism-i fail) hemzeye itimat ederse fiil gibi amel eder. Ya da onun haberidir.

“Şüphesiz biz cehennemi kafirler için ikram olarak hazırladık” konuğa yapılan ikram. Bunda alay vardır ve şuna dikkat çekilmiştir ki onlar için bunun ötesinde öyle azap vardır ki cehennem onun yanında küçük kalır.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾

الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾
 أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا
 تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَلِكَ جَزَاءُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَتَوَلَّوْا
 آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ
 عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ
 قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

103 – De ki: Size amellerce en çok ziyan edenleri haber vereyim mi?

104 – Onlar ki çalışmaları dünya hayatında saptı, onlarsa kenlerinin güzel iş yaptıklarını sanıyorlar.

105 – İşte onlar Rablerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı inkar tiler de amelleri boşa gitti. Biz de kıyamet gününde onlar için ter kurmayacağız.

106 – İşte inkar ettikleri, ayetlerimi ve peygamberlerimi bir lence edindikleri için onların cezası cehennemdir.

107 – Şüphesiz iman edip iyi ameller yapanlar için de Fird cennetleri bir konak olmuştur.

108 – Orada ebedi kalacaklar ve ondan ayrılmak istemeyec lerdir.

109 – De ki: Eğer deniz Rabbimin kelimelerini yazmak için r rekkep olsa, Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz mutlaka bi di, bir o kadar ilave getirsek de.

103; 104- “De ki: Size amellerce en çok ziyan edenleri haber v yim mi?” a'malen temyiz olarak mansuptur, cemi olması da müe olarak ism-i fail (amiline) olmasından ya da amellerinin çeşitliliğ

dendir. **“Onlar ki çalışmaları dünya hayatında saptı”** küfürlerinden ve kendilerini beğenmelerinden dolayı zayı oldu, mesela rahipler gibi; çünkü onlar da dünya ve ahiretlerini zayı ettiler. **“Ellezine dalle sa'yuhum”** mahzuf haber olarak mahallen merfudur, çünkü sualin cevabıdır yahut bedel olarak mecrurdur yahut da zem üzere mansuptur. **“Onlar iyi iş yaptıklarını sanıyorlar”** kendilerini beğenmek ve doğru yolda olduklarına inanmakla.

105- “İşte onlar Rablerinin ayetlerini inkar ettiler” Kur'an'ı yahut tevhit ve peygamberlik için gözlerinin önüne dikilen delilleri **“ve ona kavuşmayı”** gerçek manada yeniden dirilmeyi ya da azabını inkar ettiler. **“Amelleri boşa gitti”** inkarları nedeniyle, artık onlara karşı sevap kazanamazlar. **“Biz de kıyamet gününde onlar için terazi kurmayız”** onları hor görürüz, onlara kadir ve itibar tanımıyoruz. Ya da amellerini tartacak mizan kurmayız, çünkü amelleri boşa gitmiştir.

106- “Zalike (işte)” yani durum böyledir **“cezauhum cehennemü (onların cezası cehennemdir)”** bu da onu açıklayan cümledir, zalike'nin müpteda, cümlelerin de haber olması da caizdir, aid de mahzuftur yani cezauhum bihi demektir. Ya da cezauhum bedeli, cehennemü de haberidir yahut cezauhum haberidir, cehennemü de haber için atıf beyandır. **“İnkâr ettikleri, ayetlerimi ve peygamberlerimi eğlence edindikleri için”**.

107- “Şüphesiz iman edip iyi ameller yapanlar için de Firdevs cennetleri bir konak olmuştur” Allah'ın geçen hüküm ve vaadinde. Firdevs cennet derecelerinin en yükseğidir. Aslı içinde asma ve hurma ağaçları bulunan bahçedir.

108- “Halidiyne fiha (orada ebedi kalacaklardır)” mukadder (gelecekte) haldir. **“Ve ondan ayrılmak istemeyeceklerdir”** çünkü oradan daha güzelini bulamazlar ki canları orayı çeksinsin. Bundan ebedi kalmayı tekit murat etmek de caizdir.

109- “De ki: Eğer deniz mürekkep olsa” midad yazı yazacak boyadır, o, destekleyecek şeydir mesela divit için mürekkep; kandil için yağ gibi. **“Rabbimin kelimeleri için”** ilminin ve hikmetinin kelimeleri için **“mutlaka deniz biterdi”** deniz cinsi tamamıyla biterdi, çünkü her cisim sonludur. **“Rabbimin kelimeleri tükenmeden”** çünkü onlar ilmi gibi sonsuzdur. Hamze ile Kisai ye ile (yenfede) okumuşlardır. **“O kadar getirsek de”** mevcut deniz kadar **“ilave”** fazla ve yardım. Çünkü sonlu olan iki şey de sonludur; hatta varlıktaki cisimlerin toplamı da sonludur. Çünkü boyutların sonlu olduğu kesin delillerle ispat edilmiştir. Sonlu olan da hiç şüphesiz sonsuz olandan önce tükenir. Ye ile yenfedü ve mim'in kesri ile de mideden okunmuştur ki midde'nin

çoğulu olur, o da kâtibin temin ettiği şeydir. Ayetin iniş sebebi de şöyledir: Yahudiler: Kitabınızda “kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiştir” (*Bakara: 269*) deniyor; bir de “size ilimden ancak az bir şey verildi” (*İsra: 85*) okuyorsunuz, dediler, ayet bunun üzerine indi.

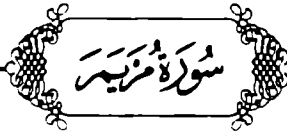
قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

110 – De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Ancak bana, Rabbinizin bir tek İlah olduğu vahyolunuyor. Artık kim Rabbine kavuşmak isterse, iyi amel etsin ve Rabbinin ibadetine hiçbir kimseyi ortak koşmasın.

110- “De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim” onun bütün kelimelerini kavradığımı iddia etmiyorum. “Ancak bana, Rabbinizin bir tek İlah olduğu vahyolunuyor” sizden ayrıldığım bu noktadır. “Artık kim Rabbine kavuşmak isterse” ona güzelce kavuşmayı umar yahut kötü kavuşmaktan korkarsa “iyi amel etsin” Allah’ın razı olacağı “ve Rabbinin ibadetine hiç kimseyi ortak koşmasın” mesela gösteriş yapmak yahut ona karşı bir ücret istemekle. Rivayete göre Cündüb bin Züheyr, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e: Ben Allah için amel ediyorum, birisi onu gördüğü zaman hoşuma gidiyor, dedi. O da: Şüphesiz Allah şirk koşulan şeyi kabul etmez, dedi. Ayet de onu tasdik etmek için indi. Efendimiz aleyhisselam’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Küçük şirkten sakının, dedi. Onlar da: Küçük şirk nedir, dedi. O da: Riya (gösteriş) dedi. Ayet ilimle amelin hülasesini içinde toplamıştır. O ikisi de tevhit ile taatta ihlastır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim bu sureyi yatağında okursa, yatağında onun için nur olur. Yatağından Mekke’ye kadar o nurun içinde melekler olur, kalkıncaya kadar ona rahmet okurlar. Eğer yatağı Mekke’de olursa, yatağından Beytülmamur’a kadar nur olur. Onun içindeki melekler kendisi uyanıncaya kadar ona rahmet okurlar. Efendimiz aleyhissalat vesselam şöyle de demiştir: Kim Kehf suresinin sonundan okursa tepesinden tırnağına kadar nur olur. Kim de tamamını okursa, yerden göğe kadar nur olur.

19 / MERYEM SURESİ

Mekke'de inmiştir.

98 yahut doksan dokuz ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 كَهَيِّصَ ١ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ٢ اِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً
 خَفِيًّا ٣ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا
 وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ٤ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ
 مِن وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ٥

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Kâf. Ha. Ya. Ayn. Sâd.

2 – Bu, Rabbinin, kulu Zekerîya'yı anışıdır.

3 – Hani, Rabbine, gizli bir nida ile seslenmişti.

4 – Demişti: Rabbim, şüphesiz ben, benim kemiklerim zayıflad
başım ak saçlarla tutuştu. Ben sana dua etmekle hiç bedbaht olmu
dım.

5 – Gerçekten ben, arkamdan yerime geçeceklerden korktur
Karım da kısır oldu. Artık bana kendi tarafından bir dost (oğul) ve

1- “Kâf, ha, ya, ayn, sâd” Ebu Amr he'yi imale ile okumuştur, çünl
hece isimlerinin elifleri aslında ye'dir; İbn Amir'le Hamze de ye'yi im
le etmişlerdir. Kisai de her ikisini etmiştir. Nafi de belli belirsiz ok
muştur; Nafi, İbn Kesir ve Asım hece dal'ı zal'a rastladığı zaman aç
okurlar, kalanlar ise idgam ederler.

2- “Zikrû rahmeti rabbike” makablinin haberidir; eğer sure ve
Kur'an'la tefsir edilirse; çünkü onu içine almaktadır. Ya da mahz
müptedanın haberidir ki hazel metlûvvü zikrû rahmeti rabbike d
mektir ya da müptedadır, haberi hazf edilmiştir ki fima yûtla aley
zikrûha demektir. Mazi olarak zekere, emir olarak zekkir de oku
muştur. “Abdehu” rahmetin yahut zikrin mefuludur, o zaman rahm
mecazen faili olmuş olur, mesela zekerini cudu zeyd'in (Zeyd'in c
mertliği beni andı) gibi. “Zekerîya” bu da ondan bedeldir ya da
beyandır.

3- “Hani, Rabbine gizli bir nida ile seslenmişti” çünkü Allah
tında gizli de açık da birdir, gizli daha samimidir ve daha ihlaslıdır
da yaşlı iken çocuk istediğinden dolayı kınanmaması için. Ya da ko

tuğu hısımları haberdar olmasınlar içindir ya da ihtiyarlığın verdiği zayıflık sesini kısmıştı. O zamanki yaşında ihtilaf edilmiştir; almıştır, denilmiştir. Yetmiştir de denilmiştir. Yetmiş beş de denilmiştir, seksen beş de denilmiştir, doksan dokuz da denilmiştir.

4- **“Kale rabbi inni vehenel azmu minni”** bu da seslenmenin tef-siridir, vehn de zayıflıktır. Özellikle kemiği dile getirmesi bedenın da-yanığı ve binasının temeli olmasındandır, bir de ondaki en sert şey odur. O zayıfladığı zaman onun ötesindekiler daha çok zayıflar. Tekil kılması, cinsi murat etmesindendir. Zam ve kesr ile vehüne ve vehi-ne de okunmuştur. Onun bir benzeri de kemele'dir, üç hareke ile de okunmuştur (kemüle ve kemile). **“Veştealer re'sü şeyba (başım ak saçlarla tutuştu)”** saçın beyazlığını ve parlaklığını ateşin alevine; ya-yılıp dağılmasını ateşin tutuşmasına benzetmiş; sonra da onu istiare gibi kullanmıştır. Tutuşmayı da mübalağa olsun diye ak saçın mekânı olan başa isnat etmiştir. Maksudı izah etmek için de onu mümeyyiz kılmıştır. İzafet yerine (re'siy) lam ile yetinmesi de muhatabın murat edilen şeyi tayin etmesinin kayda gerek kalmadığını bildirmek içindir. **“Ben sana dua etmekle Rabbim, hiç bedbaht olmadım”**. Bilakis sana dua ettikçe icabet ettin. Bu da geçmişteki icabetini vesile kılmaktır. Ve şuna dikkat çekmektir ki dua edilen (çocuk) her ne kadar mutad değil-se de icabeti mutattır (olağandır) ve Allah Teala onu icabete alıştırmış ve ümitlendirmiştir. Ümitlendirdiğini boş çevirmemek de kerem sa-hibine haktır.

5- **“Gerçekten ben yerime geçeceklerden korktum”** amcaoğulları-nı kast ediyor, onlar İsrail oğullarının kötülerı idiler. Ona ümmeti hak-kında iyi halife olamayacaklarından ve dinlerini değiştireceklerinden korktu. **“Arkamdan”** yani ölümünden sonra demektir. İbn Kesir'den med ile (verâi) ve ye'nin fethi ile kısa olarak (veraye) okuduğu rivayet edilmiştir. Min verai mahzufa mütealliktir ya da mevali'nin manasına mütealliktir, yani hiftü fi'lel mevali min verai demektir. “Haffetil vali min verai şeklinde de okunmuştur, yani azaldılar, benden sonra dini uygulamaktan aciz kaldılar ya da benden önce yok olup gittiler demek olur. Buna göre min verai zarfı haffet'e müteallik olur. **“Karım da kısır oldu”** çocuk doğuramaz; **“artık bana kendi katından bir dost (oğul) bağışla”** kendi sulbünden.

يَرْثُنِي وَيَرْثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ⑥
 يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ ۖ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ
 مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ⑦ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي
 عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ⑧ قَالَ كَذَلِكَ
 قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىٰ هَيْنٍ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ
 شَيْئًا ⑨ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ إِلَّا تُكَلِّمَ
 النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ⑩

6 – Bana mirasçı olacak ve Yakup hanedanına mirasçı olacak (b oğul). Rabbim, onu razı kıl.

7 – Ey Zekeriya, şüphesiz biz, seni Yahya adında bir oğlan çocuğ ile müjdeliyoruz ki, daha önceden ona adaş kılmadık.

8 – Dedi: Rabbim, benim nasıl bir oğlan çocuğum olur ki, karı kısırdır, ben de ihtiyarlığın son sınırına ulaştım.

9 – Dedi: Öyledir. Rabbim dedi: O bana kolaydır. Ben seni dal önce sen hiçbir şey değilken yarattım.

10 – Dedi: Rabbim, bana bir işaret kıl (ver). Dedi: Senin işaret sağlamken insanlarla üç gece konuşamamandır.

6- “Yerisüni ve yerisi min al-i yakube (bana mirasçı olacak ve Yakup hanedanına mirasçı olacak)” veli'nin iki sıfatıdır. Ebu Amr Kisai onları duanın cevabı olarak meczum okumuşlardır. Maksat (riata ve ilme mirasçı olmaktır. Çünkü peygamberler mal bırakmaz! Şöyle de denilmiştir: Bana hahamlıkta mirasçı olacak, çünkü kend haham idi. Yakup ailesine de mülkte mirasçı olacak. O da İshak oğ Yakup'tur, ikisine de salat ve selam olsun. Şöyle de denilmiştir: Yak Zekeriya'nın kardeşi idi ya da Süleyman aleyhisselam neslinden İmı bin Masan'dır. İki zamirden birinden hal olmak üzere yerisüni varis âle yakube; küçük olduğu için tasğir siygası ile üveyris'ün; yerisü' faili olmak üzere ve varisün min âl-i yakube şeklinde de okunm

tur. Buna beyan ilminde tecrit denir, çünkü önce zikredilen şey murat edildiği halde ondan soyutlanmıştır. **“Rabbim, onu razı kıl”** sözünden ve işinden razı ol.

7- **“Ey Zekeriya, şüphesiz biz, seni Yahya adında bir oğlan çocuğu ile müjdeliyoruz”** bu da nidasının cevabı ve duasının kabul olunduğuna dair vaattir. Ona ismini kendisinin koyması onu şereflendirmek içindir. **“Daha önceden ona adaş kılmadık”** ondan önce kimseye Yahya adı verilmedi. Bu da şuna şahittir ki garip isim koymak isim sahibini yüceltmek içindir. Semiyen’in şebihen (benzer) manasına olduğu da söylenmiştir, mesela **“hel talemü lehu semiyya”** (*Meryem: 65*) ayetinde olduğu gibi. Çünkü benzer iki kimse isimde de ortak olurlar. Daha açık olan onun yabancı isim olmasıdır. Eğer Arapça olursa fiilden aktarılmış olur, örneğin Yaîş ve Yamur gibi. Şöyle de denilmiştir: Ona bu ismin verilmesi ana rahminin onunla hayat bulmasındandır ya da davetiyle Allah’ın dininin onunla canlanmasındandır.

8; 9- **“...İtiyyen”** cilt kurumak ve deri kemiğe yapışmaktır. Aslı kuud vezninde utuvvun’dur, iki zammenin ve iki vav’ın arka arkaya dile ağır gelmesinden ötürü te’yi meksur kıldılar, o zaman vav ye’ye kalb oldu. Sonra da ikincisi kalb oldu ve idgam yapıldı. Hamze ile Kisai kesr ile itiyya okumuşlardır. Yaşlı bir erkek ile bir koca karıdan çocuğun olması şundan garip karşılanmıştır; çünkü bunda etki eden Allah’ın kemal-i kudretidir ve gerçek araştırıldığı zaman vasıtaların geçersiz olduğu görülür. Bunun içindir ki şöyle demiştir: **“Dedi”** yani Allah Teala yahut müjdeyi getiren melek bunu tasdik etmek için dedi: **“Öyledir”** yani vaziyet bundan ibarettir. Kezalıke’deki kâf’ın **“kale rabbüke”**deki kale ile mansup olması da caizdir. **“Zalike”** kapalı bir şeye işaretler, onu da **“o bana kolaydır”** sözü açıklamaktadır. Birinciye **“vehüve aleyye hey-yiünün”** okuyanın okuması teyit eder. Yani vaziyet benim dediğim gibidir ya da va’dettiğim gibidir, buna göre durum bana kolaydır ya da va’dettiğim gibidir, o bana kolaydır, yapmak istediğim şeyde sebeple muhtaç değilim. İkinci kale’nin mefulu mahzuftur. **“Ben seni daha önce hiçbir şey değilken yarattım”** hatta sen tamamen yok idin. Bu da yok’un şey olmadığına delildir. Hamze ile Kisai vekad halaknake okumuşlardır.

10- **“Dedi: Rabbim bana bir işaret ver”** bir alamet ver ki müjdediğin şeyin gerçekleşeceğini bileyim. **“Dedi. Senin işaretin sağlamken insanlarla üç gece konuşamamandır”** ahres ve dilsiz olmadığın halde. Burada geceler, Al-i İmran’da da günler demesi, insanlarla konuşamayp da sırf zikir etmesinin üç gün üç gece sürmesindendir.

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ

فَاَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ⑪

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ⑫

وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ⑬

جَبَّارًا عَصِيًّا ⑭

وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْحُكُومُ وَتُؤْتَىٰ السَّالِفُونَ وَلَدُهُمْ وَتُؤْتَىٰ السَّالِفُونَ ⑮

مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ⑯

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا ⑰

فَارْسَلْنَاهَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ⑱

11 – Mihraptan kavmine çıktı; onlara: Sabah akşam (Allah'ı) tesbih edin, diye işaret etti.

12 – Ey Yahya, kitabı kuvvetle tut, dedik. Ona çocukken hikmet verdik.

13 – Katımızdan bir şefkat ve temizlik verdik. O, çok müttaki idi.

14 – Ebeveynine itaatkâr idi. Zorba ve asi de değildi.

15 – Ona selam olsun doğduğu gün, öleceği gün ve canlı olarak dirileceği gün.

16 – Kitapta Meryem'i de an. Hani, ailesinden doğu tarafında bir yere ayrılmıştı.

17 – Önlerinden bir perde edildi; biz de ona ruhumuzu gönderdik; o da onun için düzgün bir insan suretine büründü.

11- “Mihraptan kavmine çıktı” namazgâhından yahut odadan “feevha ileyhim” onlara işaret etti, çünkü “illa remza (işaret hariç) (Al-i İmran: 41) demiştir. Yere yazdığı da söylenmiştir. “Tesbih eden namaz kılın yahut Rabbinizi tenzih edin “sabah akşam” gündüzün ucunda. Belki de kendisi tesbih etmek ve kavminin ona katılması memur idi. “en” edatının mastariye yahut müfessire olması da ihtimal dahilindedir.

12- **“Ey Yahya”** ey Yahya dedik **“kitabı tut”** Tevrat’ı **“kuvvetle”** tevfikimiz sayesinde ciddiyetle tut, ezberle ve onunla amel et. **“Ona çocukken hikmet verdik”** yani erdemlik ve Tevrat’ı anlama kabiliyeti verdik. Şöyle de denilmiştir: Allah ona peygamberlik verdi, çocukken olgun bir akıl verdi ve onu peygamber kıldı.

13- **“Katımızdan bir şefkat verdik”** kendimizden ona merhamet verdik ya da ebeveynine ve diğerlerine karşı kalbine şefkat ve merhamet koyduk **“ve temizlik verdik”** günahlardan temizlik yahut sadaka yani Allah onu ebeveynine sadaka gibi ikram etti ya da onu insanlara sadaka vermeye muvaffak kıldı. **“O, çok müttaki idi”** itaatkâr ve günahlardan sakınan biri idi.

14; 15- **“Ebeveynine itaatkâr idi”** onlara muti idi, **“zorba ve asi değildi”** ebeveynine ve Rabbine asi değildi. **“Ona selam olsun”** Allah’tan **“doğduğu gün”** Allah onu diğer insanlardan farklı olarak şeytandan esirgedi **“öldüğü gün”** kabir azabından **“ve canlı olarak dirildiği gün”** cehennem azabından ki o da kıyamette olacaktır.

16- **“Kitapta an”** Kur’an’da **“Meryem’i”** yani kıssasını. **“İzintebezet (hani ayrılmıştı)”** Meryem’den bedel-i iştimal şeklinde bedeldir, çünkü zamanlar ondaki şeyleri içine almaktadır ya da bedel-i kül olarak, çünkü Meryem’den maksat kıssasıdır, zarftan maksat da onda olacak durumdur ki ikisi birdir. Ya da izintebezet mukadder muzafın (kıssanın) zarfıdır. Şöyle de denilmiştir: **“İz”** en-i mastariye manasındır, mesela: Ekremtüke iz tükrimüni (bana ikram ettiğin için ben de sana ikram ettim) gibi. O zaman hiç şüphesiz bedel olur. **“Ailesinden doğu tarafına ayrılmıştı”** Beytül mukaddes’in doğusuna yahut evinin doğusuna. Bunun içindir ki Hristiyanlar doğuyu kible edinmiştir. **“Mekânen”** intebezet’in zarfı yahut mefuludur, çünkü etet (geldi) manasıdır.

17- **“Önlerinden bir perde edildi; biz de ona Ruhumuzu gönderdik; o da onun için düzgün bir insan suretine büründü”**. Şöyle denilmiştir: Meryem hayızdan gusül etmek için güneşlik bir yere oturdu, bir perde çekti. Adet olduğu zamanlarda teyzesinin evine giderdi; temizlenince de geri dönerdi. Bir gün gusül hanesinde iken ona Cebrail aleyhisselam eli yüzü düzgün tüysüz bir genç suretinde geldi. Maksat Meryem’i konuşmaya ısındırmaktı ki şehvet duysun da menisi (Meryem’in menisi) rahmine insin.

قَالَتْ

إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ۝١٨ قُلْ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا ۝١٩ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بِغِيًّا ۝٢٠ قُلْ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَىٰ هَيْنٌ ۖ وَلَنَجْعَلَ لَآيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ۝٢١ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ۝٢٢

18 – Dedi: Senden Rahman’a sığınırım, eğer çekinen biri isen.

19 – Dedi: Ben ancak Rabbinin bir elçisiyim; sana pak bir oğla çocuğu bağışlamam için.

20 – Dedi: Benim nasıl oğlum olur ki, bana bir insan dokunmasın ve ben iffetsiz de değilim.

21 – Öyledir, Rabbin dedi: O, bana kolaydır. Onu insanlara bir işaret ve bizden bir rahmet kılmamız için. Zaten hükme bağlanmam bir emir oldu.

22 – Ona hamile kalıp onunla uzak bir yere ayrıldı.

18- “Dedi: Senden Rahman’a sığınırım” bunu gayet iffetli olduğu için dedi, “eğer çekinen biri isen” Allah’tan korkuyorsan, ona sığınmayı ciddiye alıyorsan. Şartın cevabı mahzuftur, geçenler de onı göstermektedir yani feinni aizetün minke ya da fetteiz bitavizi (sığınmamdan öğüt al) ya da bana sataşma demektir. Mübalağa için harif edilmesi de caizdir yani çekingen ve takva sahibi biri isen bile sende Allah’a sığınırım, kaldı ki öyle değilsen.

19- “Dedi: Ben ancak Rabbinin elçisiyim” sığındığın Rabbin “sana bir oğlan çocuğu bağışlamam için” kombinezona (entari ne) üfürmekle, onu bağışlamasına sebep olmam için, bunun Allah Teala’nın sözünü hikaye etmek olması da caizdir. Bunu Ebu Amr, Nafi’ ve çoklarının da Nafi’den ye ile okumaları da destekler. “Zekiyen” pak, günahlardan temiz demektir ya da hayır üzerinde büyüyen

yaşlandıkça hayır ve salahlı artan demektir.

20- “Dedi: Benim nasıl oğlum olur ki, bana bir insan dokunmadı” bir erkek helal olarak el sürmedi, demektir. (Helal kaydı şundandır) çünkü bu kinayeler ancak helal temas için kullanılır; zina için ise habüse biha ve fecere gibi lafızlar kullanılır. **“Ben iffetsiz de değilim”** kavlinin bunun üzerine atfı da bunu destekler. Bağıyy feul veznindedir, bağy'den gelir, vav'ı ye'ye kalb edilmiş, idgam yapılmış, sonra da ses uyumu için gayın meksur kılınmıştır. Bunun için de ona te gelmemiştir. Ya da bağıyy fail manasınadır, mübalağa olduğu için sonuna te gelmemiştir. Ya da bu kalıp tâlık (boş kadın) gibi nispet içindir.

21- “Öyledir, Rabbin dedi: O bana kolaydır ve onu kılmamız için” yani bunu yapıyoruz ki onu bir işaret kılalım ya da onunla kudretimizi açıklayalım ve onu kılalım. Şöyle de denilmiştir: Velinecalehu, liyehebe'nin üzerine atıftır, bunda da üslup değiştirilmiştir. **“İnsanlar için bir işaret”** onlar için bir alamet ve kemal-i kudretimizi gösteren bir kanıt kılalım. **“Ve bizden bir rahmet kılalım”** irşadiyle kullanın hidayet bulacağı bir rahmet. **“Zaten hükme bağlanmış bir emir oldu”** Allah'ın ezelde hükmünün taalluk ettiği bir emir ya da Levh-i Mahfuz'a yazılmış bir kader ve satır oldu yahut ayet ve rahmet olduğu için hüküm verilmeye ve yapılmaya layık bir şey oldu.

22- “Ona hamile kaldı” Cebrail'in Meryem'in gömleğine üfürmesiyle nefes içine girdi, yedi ay hamile kaldı. Bir yıl diyenler vardır, sekiz ay diyenler vardır. Ondan başka sekiz aylık yaşamamıştır denilmiştir. Bir saat da denilmiştir ki hamile kalır kalmaz doğurmuştur. Yaşı da o zaman on üç idi, yirmi olduğu da söylenmiştir. İki hayız görmüş idi. **“Onunla ayrıldı”** o karnında iken oradan ayrıldı mesela:

Tedusu binel cemaime vetteriba

(Atlar bize düşmanların kafataslarını ve göğüslerini çiğnetti) örneğinde olduğu gibi. Bihi car ve mecruru hal yerindedir. **“Uzak bir yere”** ailesinden uzak dağın arkasına yahut evinden çok uzak bir yere demektir.

فَاجْمَعَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ

النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾

فَنَادِيهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾

وَهَزَّى إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾

23 – Doğum sancısı onu hurma kütüğüne getirdi: “Keşke bunda önce ölseydim de unutulmuş bir şey olsaydım” dedi.

24 – Ona altından seslendi: Üzülmeye, Rabbin senin altında bir sır arkı kıldı, diye.

25 – Hurma kütüğünü kendine doğru salladı; üzerine devşirilmiş taze hurma dökülsün.

23- “Feecaehel mahadu (doğum sancısı onu getirdi)” doğum sancısı onu sığınmak durumuna getirdi demektir. O aslında caede nakledilmiştir ancak özellikle sığınma manasında kullanılmıştır, tıpkı âtâ’nın (a’ta) verdi manasında kullanıldığı gibi. Kesre ile Mihad okunmuştur ki ikisi de mastardır. Mahadatil mer’etü deyiminde gelir ki çocuk çıkmak için kadının karnında kımıldamaktır. “Hurma kütüğüne” arkasına gizlenmek ve doğum sırasında yaslanmak için Ciz’ salkımla dal arasındaki kısımdır. Hurma ağacı kuru idi, başı yoktu. Yeşil de değildi, vakit de kış idi. En-nahle şeklinde marifet ması ya cins içindir ya da ahd (bilinen bir ağaç) içindir, çünkü orada başka ağaç yoktu. Halk tarafından bilinirdi. Belki de Allah Teala ona böyle ilham etmişti ki korkusunu giderecek ayetler görsün ve ona lügusalar için şifa olan taze hurma yedirsin. “Keşke bundan önce ölseydim, dedi” insanlardan utandığı ve kınamalarından korktuğu için Ebu Amr, İbn Kesir, İbn Amir ve Ebu Bekir mate yemutü’den getirer müttü okumuşlardır. “Ve küntü nesyen” unutulmuş ve aranmayan bir şey olsaydım. Bunun bir benzeri de zibh’tir kesilecek hayvan demektir. Hamze ile Hafs feth ile (nesyen) okumuşlardır ki o da lügattir ya isim yerine kullanılan mastardır, öyle ve hemze ile de okunmuştur az olduğu için su ile karıştırılan ve sahibinin unuttuğu süt demek “Mensiyya” adı anılmayan akıldan çıkmış demektir. Ses uyumundolayımim’in kesri ile (minsiyya) da okunmuştur.

24- “Ona altından seslendi” İsa, Cebrail de denilmiştir. Çünkü ona ebelik ediyordu. Şöyle de denilmiştir: Altı, olduğu yerin aşağısı demektir. Nafi, Hamze, Kisai, Hafs ve Ruh kesre ve cer ile min tahtiha okumuşlardır ki o zaman nâdâ'da ikisinden birine giden bir zamir olur. Zamirin hurma ağacına gittiği de söylenmiştir. **“Ella tahzeni (üzülme diye)”** bu da latahzeni yahut bienla tahzeni demektir. **“Rabbin senin altında bir su arkı kıldı (seriyya)”** çay, dere demektir. Bu, merfu hadis olarak da rivayet edilmiştir. Seyyiden de okunmuştur ki serv'den gelir, o da İsa aleyhisselam'dır.

25- “Hurma kütüğünü kendine doğru çek” sana doğru eğdir, biciz'in nahleti'deki be tekit için zait kılınmıştır. Ya da onu salla ve eğdir ya da onu sallamakla meyveyi de salla demektir. Hez çekerek ve iterek hareket ettirmektir. **“Tessakat aleyki”** üzerine dökülsün, tetesakat demektir ki ikinci te sin'e idgam edilmiştir. Hamze onu hazf etmiştir, Yakup ye ile Hafs da sâkakat'tan “eskatat” manasına tûsakıt okumuştur. Tetesakat, tûskıt ve yûskıt da okunmuştur, te nahleden, ye de cizi'den dolayıdır. **“Devşirilmiş taze hurma”** rutaban temyizdir ya da mefuludur. Rivayete göre hurma ağacı kuru idi, başı da meyvesi de yoktu, mevsim de kıştı. Onu salladı, Allah ona baş, yaprak ve taze hurma verdi. Bundan teselli olması şu bakımdandır, çünkü bunda onun temiz olduğunu gösteren mucizeler vardır. Zira bu gibi şeyler fuhuş yapan birinden düşünülemez. Bunlar şuna da delalet etmektedir ki kuru hurma ağacını kışın yeşertmeye gücü yetenin, onu (Meryem'i) erkeksiz hamile bırakmaya da gücü yeter ve bu onun için yadırganacak bir şey de değildir. Kaldı ki onda yiyecek de içecekde vardır. Bunun içindir ki arkasından şöyle demiştir:

فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَلَمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي
 إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾ فَاتَتْ بِهِ
 قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَا أُخْتَ
 هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾
 فَاشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ
 إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا
 أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾

26 – Ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan bir kimseyi görürsen: Ben Rahman'a oruç adadım; bugün kimse ile asla konuşma yacağım, de.

27 – Meryem onu taşıyarak kavmine getirdi. “Ey Meryem, andolsun, gerçekten sen büyük bir şey getirdin” dediler.

28 – Ey Harun'un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi.

29 – Meryem ona işaret etti. Onlar da: “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler.

30 – İsa dedi: Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum: Bana kitap verdi ve beni peygamber kıldı.

31 – Beni nerede olursam mübarek kıldı ve bana hayatta olduğum sürece namazı ve zekâtı tavsiye etti.

26- “Ye, iç” yani taze hurmalardan ye, dere suyundan iç ya da taze hurmadan ve suyundan. “Ve karri aynen” gönlünü hoş tut, üzüntünü at. Kesr ile kırri de okunmuştur ki o da Necid lehçesidir. Karar'da türetilmiştir, çünkü göz ruhu sevindirecek bir şey gördüğü zaman sakınlaşır, başkasına bakmaz. Ya da kurr'dan (soğuktan) gelir, zira sevinç gözyaşı soğuk, hüznün gözyaşı sıcaktır. Bunun içindir ki sevilecek şey için kurratül ayn, kötü şey için de suhnetül ayn denilmiştir. “Eğer insanlardan bir kimseyi görürsen” yani bir adam görürsen demektir. Tereinne de okunmuştur ki bu da lebbeytü bilhacci diyecek yerdir.

lebbe'tü diyenin şivesine göredir. Çünkü hemze ile liyn harfinin arasında kardeşlik (yakınlık) vardır. **"Ben Rahman'a oruç adadım, de"** samten (susma orucu) da denilmiştir ki öyle de okunmuştur. Ya da oruç demektir, onlar oruçlarında konuşmazlardı. **"Bugün kimse ile asla konuşmayacağım"** adak ettiğimi size haber verdikten sonra; ben ancak meleklerle konuşurum ve Rabbime niyaz ederim. Şöyle de denilmiştir: Adağını işaretle haber verdi ve Allah Teala ona böyle emretti ki kimse ile tartışmasın ve İsa aleyhisselam'ın konuşması ile yetinsin. Çünkü o, dil uzatanların dillerini kesmeye yeter.

27- **"Meryem onu getirdi"** çocuğunu **"kavmine"** loğusalıktan temizlendikten sonra kavmine döndüğü zaman **"onu taşıyarak"**. **"Ey Meryem, andolsun, gerçekten sen büyük bir şey getirdin"** dediler. Feriyya görülmemiş, kötü bir şey demektir, bu da ferelcilde (deriyi delmekten, yarmak)tan gelir.

28- **"Ey Harun'un kız kardeşi"** Harun aleyhisselam'ı kast ediyorlar, Meryem onunla kardeş olanların neslinden idi. Bizzat onun neslinden de denilmiştir ki aralarında bin sene vardır. Şöyle de denilmiştir: O, kötü veya iyi bir adamdı, onların zamanında idi, alay ederek ona benzettiler yahut daha önce iyi olduğunu gördükleri için böyle dediler ya da ona küfrettiler. **"Baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz değildi"** durum tespitidir, çünkü yaptığı kötü idi ve şuna vurgu yapmaktadır ki iyi kimselerin evlatlarının fuhuş yapması daha çirkindir.

29- **"Ona işaret etti"** İsa aleyhisselam'a işaret etti, yani onunla konuşun, size cevap versin, dedi. **"Onlar da: Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz, dediler?"** beşikteki bir çocukla bir akıllının konuştuğunu görmedik. Metinde geçen kâne zaittir, zarf da men'in sılasıdır, şabiyen de onda müstetir zamirden haldir ya da kâne tâmmedir yahut daimedir, örneğin **"vekânallahu alîmen hakîma"** (Nisa: 17) ayetinde olduğu gibi.

30; 31- **"İsa: Ben Allah'ın kuluyum, dedi"** Allah ona ilk olarak bunu konuşturdu; çünkü makamların ilki odur (kulluktur) ve onun tanrı olduğunu iddia edenlere reddiyedir. **"Bana kitap verdi"** İncil'i **"ve beni peygamber kıldı. Beni mübarek kıldı"** hayır öğreten yararlı bir kimse kıldı. Mazi siygası ile ifade etmesi ya Allah'ın kaderinde geçmesindenir ya da mutlaka olacak şeyi olmuş gibi kabul etmesindendir. Şöyle de denilmiştir: Allah onun aklını olgunlaştırdı ve çocukken onu peygamber kıldı **"nerede olursam"** nerede bulunursam **"ve bana vasiyet etti"** bana emretti **"bissalati (namazı) ve zekâtı"** malın zekâtını, eğer malım olursa ya da nefsi rezilliklerden temizlemeyi **"Hayatta olduğum sürece"**

وَبَرًّا

بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ
وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ
مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾
وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾
فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾

32 – Anama itaatkâr kıldı. Beni bir zorba, bir bedbaht kılmadı.

33 – Selam olsun bana, doğduğum gün, öleceğim gün ve caı olarak dirileceğim gün.

34 – İşte Meryem oğlu İsa budur, şüphe ettikleri hak sözünce.

35 – Allah için bir evlat edinmek olmadı. O bir şeye hükmetti zaman, ancak ona “ol” der; o da oluverir.

36 – Şüphesiz Allah benim de Rabbidir, sizin de Rabbinizdir öyleyse ona ibadet edin. İşte doğru yol budur.

37 – Aralarından hizipler ihtilaf ettiler. Kafirlerle büyük günün hazır olacakları için yazıklar olsun!

32- “Ve berren bivalideti (anama itaatkâr kıldı)” ve bârren bil demektir ki mübarek’e matuftur. Kesr ile (birren) de okunmuştur ki fat mastar olur ya da evsanî’nin delalet ettiği fiille mansuptur yani kellefeni berren demektir. Salat’a atfen kesr ve cer ile birren kıraatı bunu destekler. “Beni bir zorba kılmadı” aşırı kibrinden dolayı Allah katında bir zorba kılmadı.

33- “Selam olsun bana, doğduğum gün, öleceğim gün ve caı olarak dirileceğim gün” Yahya aleyhisselam’a olduğu gibi, essela şeklinde marife olması cins içindir ve düşmanlarına laneti akla getirmektedir. Çünkü selam cinsi ona olunca, zıddı da düşmanlarının üz

rine olmuş olur. Mesela: “Hidayete tabi olanlara selam olsun” (*Taha*: 47) ayeti gibi. Çünkü bu da yalanlayan ve arka dönene azap olsun, demeyi telmih eder.

34- “İşte Meryem oğlu İsa budur” yani yukarıda niteliği geçen kimse Meryem oğlu İsa’dır; Hristiyanların nitelediği değil. Bu da onların nitelediğini daha belîğ bir şekilde ve burhan (kanıt) tarzında yalanlamaktadır. Öyle ki onu onların nitelediklerinin zıddı ile nitelemiş, sonra da hükmü ters çevirmiştir (zalike’yi müpteda, İsa’yı haber yapmıştır). **“Kavlul hakkı”** mahzuf müptedanın haberidir yani hüve kavlül hak-killezi la raybe fihi (içinde şüphe olmayan hak söz budur) demektir. İzafet beyan içindir, zamir (hüve) de geçen söze yahut kissanın tamamına racidir. (Kavlul hak) İsa’nın sıfatıdır yahut bedeldir veyahut ikinci haberdur de denilmiştir. Mana da: İsa, Allah’ın kelimesidir demektir. Asım, İbn Amir ve Yakup nasp ile kavlel hakkı okumuşlardır ki tekit eden mastar olur (manayı pekiştirir). Kalel hakka da okunmuştur ki o da kavl manasıdır. **“şüphe ettikleri”** tereddüt ettikleri yahut çekıştikleri demektir. Yahudiler, sihirbazdır, dediler; Hristiyanlar da Allah’ın oğludur, dediler. Hitap siygası te ile (temterun) da okunmuştur.

35- “Allah için bir evlat edinmek olmadı, onu tenzih ederiz” bu da Hristiyanları yalanlamakta ve Allah’ı onların iftirasından takdis etmektedir. **“O bir şeye hükmettiği zaman, ancak ona, “ol” der; o da oluverir”** bu da onları tekdir etmektedir. Çünkü var etmek istediği şeyi ol demekle yaratan Allah mahlukata benzemekten münezzehtir, kadınları hamile bırakarak evlat edinmeye muhtaç değildir. İbn Amir emrin cevabı olarak nasb ile feyekune okumuştur.

36- “Şüphesiz Allah benim de Rabbinizdir, sizin de Rabbinizdir, öyleyse ona ibadet edin”. Bunun tefsiri de Al-i İmran suresinde geçmiştir. Hicazlı iki kurra ile Basralı iki kurra feth ile veenne okumuşlardır ki velienne demektir. Bunun bissalati’ye matuf olduğu da söylenmiştir.

37- “Aralarından hizipler ihtilaf ettiler” Yahudilerle Hristiyanlar ya da Hristiyan fırkaları ki Nasturiler: O, Allah’ın oğludur, dediler. Yakubiler de: O Allah’tır, yere indi, sonra da göğe çekildi, dediler. Melkâniler de: O, Allah’ın kulu ve peygamberidir, dediler. **“Kafirlerle büyük günde hazır olacakları için yazıklar olsun”** büyük güne, korkusuna, hesabına ve cezasına şahit olacakları için ki o da kıyamet günüdür ya da şahit olmak vaktinden veya mekânından ya da o günün onlara şahitlik etmesinden ki onlara melekler, peygamberler, dilleri, organları ve ayakları inkâr ve fasıklıkla şahitlik edecektir. Ya da şahitlik vaktinden veya mekânından dolayı demektir. İsa ve annesi hakkında ettikleri şahitlikten de denilmiştir.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا

لَكِنَّ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ③٨

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا

يُؤْمِنُونَ ③٩ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ④٠

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ④١

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي

عَنْكَ شَيْئًا ④٢

38 – Bize gelecekleri gün ne iyi işitecek ve ne iyi görecekler! Ancak zalimler bugün apaçık bir sapıklıktalar.

39 – Sen onları iş bitirildiği zaman hasret günü ile korkut. O onlar gafletler ve onlar iman etmezler.

40 – Şüphesiz biz yeryüzüne ve üzerindeki kimselere miras olacağız. Yalnız bize döndürülürler.

41 – Kitapta İbrahim'i de yâd et. Çünkü o, çok doğru idi, bir pîr gamber idi.

42 – Hani, babasına: Ey babacığım, işitmeyen, görmeyen ve senden hiçbir şeyi def etmeyen şeylere niçin tapıyorsun?" demişti.

38- "Esmi' bihim ve esbir" taaccüp siygasıdır, manası da şüphe kulakları ve gözleri "bize geldikleri gün" yani kıyamet gününde şaşır ya değer demektir, çünkü dünyada kör ve sağır idiler ya da o gün cıyacakları ve görecekleri şeylerle tehdittir. Bunun o gün va'dedileni ve onları saracak şeyleri duyma ve görme ile emir olduğu da söylemiştir. Bihim car ve mecruru birinciye göre mahallen merfudur, ikinciye göre de mahallen mansuptur. "Ancak zalimler bugün apaçık sapıklıktalar" zamir yerine zahir olarak zalimine demesi, onların, ıfislerine zulmettiklerini hissettirmek içindir. Çünkü kendilerine ya sağlayacak zamanda duymaktan ve görmekten gafil kaldılar. Gafil lerini de açık bir sapkınlık olmakla tescil etmiştir.

39- "Sen onları hasret günü ile korkut" o gün kötülük edenin lütüğünden, iyilik edenin az iyilik etmesinden dolayı üzüleceği gün

korkut. “İz kudiyel emr (iş bitirildiği zaman)” hesap görüldüğü ve iki fırka cennete ve cehenneme gönderildiği zaman; “iz” yevm’den bedeldir yahut hasret’in zarfıdır. “Vehüm fi gâfletin (oysa onlar gâfletmeler ve onlar iman etmezler)”. Bu da fi dalalin mübin kavline bağlı haldir, aralarındaki de itiraz cümlesidir ya da enzirhüm’e bağlı haldir yani gâfileline gayra mü’minine demektir. O zaman illet manası içeren bir hal olur.

40- “Şüphesiz biz yeryüzüne ve üzerindeki kimselere mirasçı olacağız” üzerinde bizden başka kimse kalmayacaktır, ne iktidarları ne de mülkleri olacaktır. Ya da yeri ve üzerindikileri mirasçısı yok olmuş gibi tamamen yok ve helak ederek ele geçireceğiz. “Yalnız bize döndürülürler” cezalarını çekmek için.

41- “Kitapta İbrahim’i de yâd et. Çünkü o, çok doğru idi, bir peygamber idi” doğruluktan ayrılmazdı ya da çok tasdik ederdi; çünkü Allah’ın haber verdiği gaip, ayetler, kitaplar ve peygamberler gibi şeyleri çok tasdik ederdi.

42- “İz kale (şöyle demişti)” İbrahim’den bedeldir, ikisinin arasındaki de itiraz cümlesidir ya da “kâne”ye veyahut siddikan nebiyya’ya mütealliktir. “Ya ebeti (babacığım)” te, izafet ye’sinden ivazdır, bunun içindir ki ya ebetiy denilmez; ya ebeta denilir. Bu ifade yalnız yalvarmak için kullanılır, bunun içindir ki onu tekrar etmiştir. “İşitmeyen, görmeyen şeylere niçin tapıyorsun?” seni tanır, yakarışını یشtir ve karşısında iki büklüm olduğunu görür mü? “Senden hiçbir şeyi def etmeyen” yarar sağlamayan veya zarar def etmeyen. Babasını doğru yola davet etti, yolunun sapık olduğunu açıkladı ve ona yumuşak şekilde ve hüsn-ü edeple en içli ve en uygun şekilde delil getirdi. Çünkü açıktan sapık olduğunu söylemedi, bilakis ibadet şöyle dursun sade aklın hafif bulacağı ve ona meyletmeyi kabul etmeyeceği şeye tapma sebebini öğrenmek istedi, zira tapmak tazimin son haddidir. Tapmayı ancak kimseye muhtaç olmayan ve herkese nimet veren hak eder ki o da yaratan, rızık veren, öldüren, azap eden ve sevap veren Allah’tır. Bununla şuna dikkat çekmiştir ki akıllı kimse yaptığı şeyi gerçek bir gaye ile yapmalıdır. Bir şey canlı, iyi ile kötüyü ayırır, görür, yarar ve zarar vermeye muktedir olsa da ancak varlığı mümkün olsa, yine de sağlam akıl ona ibadet etmek istemez; ister ki o şey melekler ve peygamberler gibi halkın en şerefli olsun. Çünkü onun da kendi gibi muhtaç olduğunu ve bizatihi vacip olana itaat ettiğini görür. Hele bir de işitmeyen ve görmeyen cansız bir şey olursa! Sonra babasını kendine tabi olmaya davet etti ki onu doğru hakka ve düz yola götürsün. Onun İlahi ilimden nasibi olmadığını ve doğru fikir yürütemediğini görünce de şöyle dedi:

يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَلَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ
فَاتَّبِعْنِي أَهْلِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ
إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ
عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ
عَنِ الْهَيْيَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَ لِأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ
سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

43 – Ey babacığım, gerçekten bana, sana gelmeyen ilim gel
Bana tabi ol da seni düz bir yola götüreyim.

44 – Ey babacığım, şeytana tapma; çünkü şeytan Rahman'a asi
oldu.

45 – Ey babacığım, şüphesiz ben, sana Rahman'dan bir azap d
kunup da şeytana dost olmaktan korkuyorum.

46 – (Babası) dedi: Ey İbrahim, benim tanrılarımın yüz mü ç
viriyorsun? Andolsun, eğer vazgeçmezsen seni mutlaka taşla tut
rım. Beni uzun süre bırak.

47 – (İbrahim) dedi: Selam sana, senin için Rabbinden istiğ
edeceğim. Çünkü o, bana lütfkârdır.

43- “Ey babacığım, gerçekten bana, sana gelmeyen ilim gel
Bana tabi ol da seni düz bir yola götüreyim”. Babasına mürekkep
hil demedi, kendisini de üstün ilimle nitelemedi, bilakis ona yolu
bilen bir rehber gibi davrandı. Sonra da onu yaptığı şeyden engelle
Çünkü o şey yararsız olduğu gibi zarar getiriyordu. Zira o yaptığı
linda şeytana tapma idi, çünkü emreden o idi. O nedenle şöyle ded

44; 45- “Ey babacığım, şeytana tapma” bunu çirkin görünce
daki zararı açıkladı; çünkü şeytan bütün nimetleri veren Rabbe isy
etmişti, şöyle dedi: “Şüphesiz şeytan Rahman'a asi oldu” malumu
ki asiye itaat eden de asidir, her asi de nimeti kaybetmeye ve kendis
den intikam alınmaya müstahak olur. Bunun içindir ki onu kötü
betten korkutarak şöyle dedi: “Ey babacığım, ben, sana Rahman'a

bir azap dokunup da şeytana dost olmandan korkuyorum". Lanette ve azapta şeytana arkadaş olursun da bir daha ondan ayrılamazsın ya da dostluğuna devam edersin ki bu da azaptan daha kötüdür. Nitekim Allah'ın rızası da sevaptan daha büyüktür. Korkudan, dokunmaktan bahsetmesi ve azabı nekire kılması nezaket icabıdır ya da sonucun belli olmamasındandır. Belki de bir dolu suçlarından yalnız isyanı zikretmesi İbrahim'in hep Allah'ı düşünmesindendir ya da isyanın en temel kötülük olmasındandır. Zira o, Âdem'e ve zürriyetine düşmanlığın sonucudur, buna dikkat çekmek istemiştir.

46- "Dedi: Ey İbrahim, benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun?" merhamet ve kibarca irşadına sertlikle cevap verdi ve aşırı inat gösterdi. Ona ismi ile mukabele etti; babacığım ifadesine karşılık, oğulcuğum, demedi. Adını sona bıraktı, haberi müptedadan önce getirdi ve başına da hemze koydu, maksadı da yüz çevirmesini bir çeşit taaccüple reddetmekti, sanki akıllı kimse ondan yüz çevirmezmiş gibi. Sonra tehditle şöyle dedi: **"Andolsun ki eğer vazgeçmezsen"** tanrılarım hakkındaki konuşmandan yahut onlardan yüz çevirmenden **"seni mutlaka taşlarım"** dilimle yani sana söverim yahut ölünceye kadar taşlarım ya da benden uzak durursun. **"Vehcürni (beni bırak)"** bu da leercümenneke'nin gösterdiği şeye atıftır, yani benden sakın ve başımdan savul. **"Meliyyen"** uzun zaman demektir, melavet'ten gelir yahut meliyyen bizzehabi anni demektir.

47- "İbrahim dedi: Selam sana" onunla vedalaşmak, silah bırakmak ve kötülüğüne karşılık iyilik etmek istedi yani sana bir kötülük etmeyeceğim, seni üzecek bir söz söylemeyeceğim, ancak **"senin için Rabbimden istiğfar edeceğim"**. Umarım ki seni tövbeye ve imana muvaffak kılar. Çünkü kafire istiğfar etmenin gerçek manası bağışlanmasını temin edecek şeye muvaffak olmasını istemektir. Bunun izahı da Tevbe suresinde geçti. **"Çünkü o, bana lütufkârdır"** aşırı derecede iyilik ve ihsan edendir.

وَاَعْتَرِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَاَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ اَلَّا اَكُونَ
 بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَرَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 وَهَبْنَا لَهُ اِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا
 لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ
 فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾
 وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
 مِنْ رَحْمَتِنَا اِخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

48 – Sizden de Allah’tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor. Rabbime dua ediyorum. Umulur ki Rabbime dua etmekle bedbaht olmadım.

49 – Onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından ayrılınca, o İshak’ı ve Yakub’u bağışladık. Her birini peygamber yaptık.

50 – Onlara rahmetimizden bağışladık ve onlara çok yüce doğruluk dili (iyi bir ad) bıraktık.

51 – Kitapta Musa’yı da an. Çünkü o, samimi idi ve gönderilmiş bir peygamber idi.

52 – Ona Tur’un sağ tarafından seslendik ve onu yalvarıcı olarak kendimize yaklaştırdık.

53 – Ona rahmetimizden kardeşi Harun’u peygamber olarak bağışladık.

48- “Sizden de Allah’tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor. Dinimle hicret ederek “ve Rabbime dua ediyorum” yalnız ona ibad ediyorum. “Umulur ki Rabbime dua etmekle bedbaht olmam” eli boş kalmaz, sizin, tanrılarınızda olduğu gibi emeğim boşa gitmez. Sizin başında, umulur ki demesi tevazu içindir, nefsinin çiğnemek içidir ve şuna dikkat çekmek içindir ki duayı kabul etmek ve ibadete sıvı vermek lütuftur, Allah’ın üzerine vacip değildir. Ve şuna işaret ediyor mühim olan sonuçtur, o da gaiptir.

49- “Onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından ayrılınca” Şam’a hicret etmekle **“ona İshak’ı ve Yakub’u bağışladık”**. Ayrıldığı kafirlere karşılık olarak. Şöyle de denilmiştir: O Şam’a niyet edince önce Harran’a geldi, Sara ile evlendi. Ondan İshak doğdu, ondan da Yakup oldu. Belki de özellikle bu ikisinden bahsetmesi bunların peygamberler ağacı (menşei) olmasındandır ya da İsmail’i faziletinden dolayı ayrı zikretmek istemesinden dolayıdır. **“Her birini peygamber yaptık.”** onlardan ve ondan hepsini.

50- “Onlara rahmetimizden bağışladık” peygamberlik, mal ve evlat **“ve onlara çok yüce doğruluk dili bıraktık”** insanlar onlarla iftihar eder ve onları meth ederler, bu da İbrahim’in **“bana sonrakiler arasında iyi bir ad ver”** (Şuara: 84) duasının kabul olunmasındandır. Dilden maksat ondan meydana gelendir. Arap dili Arapların lügatidir. Lisanın sıdka izafeti ve yücelikle nitelenmesi onların övgüyü hak ettiklerini ve övgülerinin aradan asırlar geçse de milletler ve dinler değişse de yok olmayacağını göstermek içindir.

51- “Kitapta Musa’yı da an, çünkü o, samimi idi” Allah’ı bir bilen ibadetine şirki ve riyayı sokmayan ihlaslı biri idi ya da kendini Allah’a teslim etmiş, masivaden el çekmiş idi. Kufeliler feth ile (muhlasan) okumuşlardır ki onu Allah ihlaslı kılmış olur. **“Gönderilmiş bir peygamber idi”** Allah onu halka gönderdi, o da onlara Allah’tan haber verdi. Bunun içindir ki resulü önce zikretmiştir, hâlbuki o (nebi) daha ihlaslı ve daha yücedir.

52- “Ona Tur’un sağ tarafından seslendik” eymen sağ taraf demektir ki yemin’den gelir, o da Musa’nın sağ tarafına tekabül eden cihettir, yani Allah’ın kelamı ona o taraftan gelmiş gibi oldu demektir. **“Onu yaklaştırdık”** şereflendirmek için, onu kralın, özel konuşmak için yanına aldığı kimseye benzetmiştir. **“Neciyyen (yalvarıcı olarak)”** münaciyen demektir ki iki zamirden birinden hal olur. Yükselmiş olarak denilmiştir ki necve’den gelir, o da yüksekliktir. Çünkü rivayete göre o yedi kat göklerin üzerine çıkarılmış, öyle ki Kalem’in cızırtısını duymuştur.

53- “Ona rahmetimizden bağışladık” rahmetimizden dolayı yahut rahmetimizden birazını verdik demektir. **“Kardeşini”** kardeşinin desteğini ve yardımını, bu da **“bana ailemden bir yardımcı ver”** (Taha: 29) duasını kabul ettiği içindir. Çünkü o, Musa’dan daha yaşlı idi. Eha-hu lafzı mefuldur yahut bedeldir, o zaman min, bazı manasına gelmiş olur. **“Harun’u”** ehahu’nun atıf beyanıdır. **“Peygamber olarak”** ondan haldir.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ

صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ٥٤ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ٥٥ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيْسَ
إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ٥٦ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ٥٧ أُولَئِكَ
الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا
مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا
إِذَا تَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ٥٨

54 – Kitapta İsmail'i de an. Çünkü o, va'dine sadık idi, gönderilmiş bir peygamber idi.

55 – Ailesine namazı ve zekatı emrederdi. Rabbinin yanında razı kılınmış idi.

56 – Kitapta İdris'i de an. Çünkü o, çok doğru idi, bir peygamber idi.

57 – Onu yüksek bir yere kaldırdık.

58 – İşte bunlar; onlara Allah'ın nimet verdiği kimselerdendir Âdem'in neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdığımız kimselerden; İbrahim ve İsrail neslinden; hidayet ettiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Onlara Rahman'ın ayetleri okunduğu zaman secdeye kapanır ve ağlarlardı.

54- “Kitapta İsmail'i de an. Çünkü o, va'dine sadık idi” bunu dil getirmesi böyle meşhur olmasındandır ve öyle şeylerle mevsuf olmuştur ki bu konuda benzeri yoktu. Boğazlanmaya sabredeceğini söyleyip “inşallah beni sabredenlerden bulacaksın” (*Saffat: 102*) demesi yete de artar da, bunu da tam olarak yerine getirmişti. “Gönderilmiş (resul) peygamber idi” bu da resul'ün şeriat sahibi olmayacağına delale eder, çünkü İbrahim'in evlatları onun şeriatından idiler.

55- “Ailesine namazı ve zekatı emrederdi” en önemlisi ile meşgu olmak için; insan önce kendine bakmalı, arkasından da kendine er

yakınlara ilgi göstermelidir ki kemale ersin. Allah Teala: “En yakın akrabalarını uyar” (*Şuara: 214*) ve “ailene namazı emret” (*Taha: 132*) ve “kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun” (*Tahrir: 6*) demiştir. “**Rabbînin yanında razı kılınmış idi**”.

56- “Kitapta İdris’i de an”. O Şit’in dedesi ve Nuh aleyhisselam’ın babasının dedesidir. Adı Ahnuh’tur. İdris’in ders’ten türediğini gayri munsarif olması reddeder. Evet, o dilde de bu manaya olup buna yakın olması da akla uzak değildir. Çok ders yaptığı için bu adı almıştır. Çünkü rivayete göre Allah Teala ona otuz suhuf indirmiştir. Kalemle ilk defa yazı yazan ve yıldız ve astronomi ilmine bakan odur. “**O, çok doğru idi, bir peygamber idi**”.

57- “Onu çok yüksek bir yere çıkardık” yani peygamberlik makamına ve Allah katında yüce bir yere. Cennet de denilmiştir. Altıncı veya dördüncü kat gök de denilmiştir.

58- “Ülâike (işte bunlar)” surede Zekeriya’dan İdris’e kadar zikredilenlere işarettir, onlara salat ve selam olsun. “**Allah’ın nimet verdiği kimselerdir**” dînî ve dünyevî çeşitli nimetler verdiği “**minen nebiyyine (peygamberlerden)**” bu da mevsulu beyan etmektedir “**min zürriyeti âdeme**” harfî cerin tekrarı ile ondan bedeldir, min’in bazı manasına olması da muhtemeldir, çünkü nimet verilenler peygamberlerden daha genel, zürriyetten de daha özeldir. “**Nuh ile beraber gemide taşıdığımız kimselerden**” yani özellikle taşıdığımız kimsele- rin zürriyetinden ki onlar da İdris’in dışında kalanlardır. Çünkü İbrahim de Sam bin Nuh’un zürriyetindendir. “**İbrahim zürriyetinden**” kalanlar “**ve İsrail zürriyetinden**” bu da İbrahim’e atıftır yani İsrail zürriyetinden demektir ki Musa, Harun, Zekeriya, Yahya ve İsa da onlardandır. Bunda kızların evlatlarının da zürriyetten olduğuna delil vardır. “**Hidayet ettiklerimizden**” hakka ilettiklerimizin cümlesinden “**ve seçtiğimiz kimselerden**” peygamberlik ve ikram için. “**İza tütla (onlara Rahman’ın ayetleri okunduğu zaman secdeye kapanır ve ağlarlardı)**” bu da ülâike’nin haberidir, eğer mevsulu onun sıfatı yaparsan, yeni söz başıdır, eğer onu haber yaparsan. O zaman Allah’tan korkmalarını ve ona karşı tevazularını açıklamış olur. Ayrıca onların asil soyda, kemale ermiş nefiste yüksek dereceleri ve Allah’a yakınlıkları vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kur’an’ı okuyun ve ağlayın; eğer ağlayamazsanız ağlar gibi davranın. Ayetin sonunda geçen bükiyya bakin’in cem’idir, tıpkı sucudun sacid’in çoğulu olduğu gibi. Ye ile yütla da okunmuştur, çünkü (ayat’ın) te’nisi hakiki değildir. Hamze ile Kisai de be’nin kesri ile (bikiyya) okumuşlardır.

فَخَلَفَ

مِنْ بَعْدِهِمْ خَلَفَ أَصَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلُوْكَ يُدْخِلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يَظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

59 – Onlardan sonra arkalarından namazı zayi eden ve şehvetlerine uyan kötü bir nesil geldi. İleride gayıya düşecekler.

60 – Ancak tövbe edip iyi ameller yapanlar hariç. İşte onlar cennete girecekler. Hiçbir şekilde haksızlığa da uğratılmayacaklar.

61 – “Rahman’ın gıyapta kullarına va’dettiği Adn cennetlerine. Şu bir gerçektir ki onun va’di yerine getirilmiştir.

62 – Orada boş bir laf işitmezler, ancak selam. Onların orada sabah akşam rızıkları vardır.

63 – İşte kullarımızdan takva sahipleri olanlara miras vereceğimiz cennet budur.

59- “Onlardan sonra arkalarından kötü bir nesil geldi” onları çirkef bir nesil takip etti, feth ile halefu sıdkın (iyi nesil), sükun ile de halfu suin (kötü nesil) denilir. “**Namazı zayi ettiler**” terk ettiler yahut vaktini geçirdiler. “**Şehvetlere uydular**” içki içme, baba bir kız kardeşle evlenmeyi helal görme ve isyanlara dalma gibi. Hazreti Ali radiyalahu anh’ten: “Şehvetlere uydular” kavlinde: Sağlam binalar yaptılar. dikkat çekecek bineklere bindiler ve gösterişli elbiseler giydiler, dediği rivayet edilmiştir. “**İleride gayıya düşecekler**” kötülüğün içine demektir, şu beyitte olduğu gibi:

Kim hayırla karşılaşırsa insanlar onları över,

Kim de azgınlık ederse, ondan dolayı kınayanı çok olur.

Ya da azgınlığın cezası ile demektir, tıpkı “günahla karşılaşır” (*Furkan: 68*) ayetinde olduğu gibi. Ya da cennet yolundan sapmadır. Onun

cehennemde bir dere olduğu ve diğer derelerin ondan sığındığı da rivayet edilir.

60- “Ancak tövbe edip iyi ameller yapanlar hariç” bu da ayetin kafirler hakkında olduğunu gösterir. “İşte onlar cennete girecekler” İbn Kesir, Ebu Amr, Ebu Bekir ve Yakup edhale’den getirerek meçhul kalıbı ile (yudhalune) okumuşlardır. “Hiçbir şekilde haksızlığa da uğratılmazlar” amellerinin karşılığı eksiltilmez. Şey’en’in mastar olarak mansup olması da caizdir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki geçmiş inkârları onlara zarar vermez ve mükafatları azaltılmaz.

61- “Cennati adnin” cennetten bedel-i ba’zıdır, çünkü onu içine almaktadır ya da medh üzere mansuptur. Mahzuf müptedanın haberi olarak merfu da okunmuştur. Adn alem (özel isim)dir, çünkü alemde muzafun ileyh durumundadır ya da ikamet manasına alemdir, mesela Berre gibi. Bunun içindir ki ona muzaf olana “elleti vuidel müttekun” kavli sıfat olmuştur yani gaip olduğu halde onlara va’detmiştir demektir. Yahut onlar cennetlerden gaiptirler ya da gaybe iman ettikleri için onlara va’detmiştir, demektir. “Şüphesiz onun” muhakkak Allah’ın “va’di” ki o da cennettir “yerine getirilmiştir” kendilerine va’dedilen halkı ona gelecektir. Şöyle de denilmiştir: O iyilik olarak yerine getirilmiştir.

62- “Orada boş bir laf işitmezler” fuzuli söz işitmezler “ancak selam” fakat selam sözü işitirler, onda da ayıp ve kusurdan salimdirler. Ya da melekler onlara selam verirler yahut birbirlerine selam verirler. O zaman istisna munkatı’ olur ya da şu manaya ki selam vermek eğer lağv olursa, ondan başka lağv işitmezler demektir, mesela şu beyitte olduğu gibi:

*Onlarda kusur yoktur, ancak şu var ki
Düşmana çalmaktan kılıçları körelmiştir.*

Ya da selamın manası selamet duası etmektir, cennet halkının da buna ihtiyacı yoktur. Bu da zahiren lağv ise de faydası ikram olmasıdır. “Orada sabah akşam rızıkları vardır” refah içinde ve zahitlikle bolluk içinde yaşayanların ortası gibi. Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat, rızkın devamı ve devridir.

63- “İşte kullarımızdan takva sahibi olanlara miras vereceğimiz cennet budur” onlara takvalarının semeresi olarak saklayacağız tıpkı miras bırakanın malının mirasçılara saklanması gibi. Veraset mülk edinmede ve hak sahibi olmada kullanılan en güçlü lafızdır; çünkü fesh edilmez, geri dönülmez, reddetmekle iptal edilmez ve düşürülmez. Şöyle de denilmiştir: Müttakilere cehennemliklerin itaat ettikleri takdirde girecekleri meskenler miras olarak verilir, bu da ikramlarını artırmak içindir. Yakup’tan şedde ile nüverrisü okuduğu rivayet edilmiştir.

وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا
وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾
رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ
هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ إِذَا مَاتَ لَسَوْفَ
أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

64 – Biz (elçiler) ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzdeki, arkamızdaki ve bunların arasındaki şeyler onundur. Rabbin unutkan değildir.

65 – O, göklerle yerin ve ikisinin arasındakilerin Rabbidir. Öyleyse ona ibadet et ve ibadetine sabır göster. Onun için bir adaş biliyor musun?

66 – İnsan: Öldüğüm zaman mı, gerçekten ben (kabirden) çıkarılacak mıyım, der?

64- “Biz (elçiler) ancak Rabbinin emri ile ineriz” Cebrail aleyhisselam’ın sözünün hikayesidir, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e gelmesi gecikince söylemişti. Efendimize Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ruh sorulunca, ne cevap vereceğini bilemedi ve kendisine vahiy gelmesini bekledi. O da on beş gün gecikti, kırk gün olduğu da söylenmiştir. Öyle ki müşrikler: Rabbi onu terk etti ve ona kızdı, dediler. Sonra Cebrail indi, açıklamayı getirdi. Tenezzül yavaş yavaş inmektedir, çünkü nezzele’nin mutavaat şeklidir. Bazen mutlak inme yerine kullanılır, nitekim nezzele de enzele manasına kullanılır. Mana şöyledir: Biz zaman zaman inerken ancak Allah’ın emri ve hikmetin gereği ile ineriz. Ye ile yetenezzelü de okunmuştur ki zamir vahye gider. **“Önümüzdeki, arkamızdaki ve bunların arasındaki şeyler onundur”** biz içinde bulunduğumuz zaman ve mekanlardan taşınmayız, belli bir zamanda inmeyiz, ancak onun emri ve dilemesi ile ineriz. **“Rabbin unutkan değildir”.** Seni bırakacak değildir yani inmemeye ancak emir olmadığı içindir. Yoksa kafirlerin iddia ettikleri gibi Allah’ın seni terk etmesinden ve seni bırakmasından değil, ancak onda görüldüğü bir hikmetten dolayıdır. Şöyle de denilmiştir: Ayetin başı müttakilerin cennete girerken dediklerini hikayedir, mana da şöyledir: Biz

ancak Allah'ın emri ve lütfu ile ineriz. Bütün geçmiş, gelecek ve hazır şeylere sahip olan odur. Bulduğumuz ve bulacağımız her şey onun lütuf ve keremindendir. “Rabbın unutkan değildir” sözü Allah’tan bir tespittir yani Rabbın amel edenlerin amellerini ve onlara va’dettiği sevabı unutacak değildir.

65- “Rabbüs semavati (o, göklerle yerin ve ikisinin arasındakilerin Rabbidir)” bu da unutmanın imkânsızlığını beyan etmektedir, mahzuf müptedanın haberidir yahut rabbike’den bedeldir. **“Öyleyse ona ibadet et ve ibadetine sabret”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e hitaptır, yukarıdakilerin bir sonucudur yani Rabbini bildiğin için demektir. Çünkü onun seni yahut amel edenlerin amellerini unutması düşünülemez. Öyleyse onun ibadetine yönel, ona sabret; vahyin gecikmesinden ve kafirlerin alayından telaş etme. Istabir’in lam ile geçişli kılınması ibadete sebat manasını içerdiği içindir, çünkü onda zorluklar ve meşakkatler vardır, mesela: Hasmina sabret sözü gibi. **“Onun için bir adaş biliyor musun?”** ilahlığı hak eden yahut Allah ismini alan birini; çünkü müşrikler her ne kadar puta tapsalar da ona ilah ismini vermemişlerdir. Bu da Allah Teala’nın birliği çok açık olduğu ve zatının benzerden münezzehe olduğu içindir. Bu da durumu tespittir, yani onun gibi ve ibadete müstahak biri olmayınca, emrine teslim olmaktan ve ona ibadet etmekten ve ibadetin zorluklarına dayanmaktan başka çare yoktur.

66- “İnsan der” bundan murat edilen tümünden insan cinsidir, çünkü söylenen şey aralarında söylenmiştir, hepsi demese öyledir, mesela: Filan oğulları filanı öldürdü, denilir ki katil onlardan biridir ya da kafirlerden belli biridir yahut Übey bin Halef’tir. Çünkü o, çürümüş bir kemik aldı, onu ufaladı ve: Muhammed biz öldükten sonra bunun dirileceğini iddia ediyor, dedi. **“Öldüğüm zaman mı, gerçekten ben çıkarılacağım?”** yerden yahut ölüm halinden. Zarfın başa alınması ve inkâr harfinden sonra gelmesi, inkar edilen şeyin ölümden sonraki hayat vakti olmasındandır. Uhracu’nun gösterdiği bir fiille mansuptur, onunla değil. Çünkü lam’ın maba’di makablinde amel etmez. O (lam) burada sırf tekit içindir, hal manasından soyutlanmıştır, nitekim ya allah’daki hemze ile lam da elilah’taki manasından soyutlanmıştır, o nedenle istikbal edatı olan sevfe ile birlikteliği caiz görülmüştür. İbn Zekvan’dan haber olmak üzere meksur tek hemze ile okuduğu rivayet edilmiştir.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكْ
 شَيْئًا ۖ فَوَرَّيْكَ لَنَخْشُرَنَّهٗمُ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُخْضِرَنَّهٗمُ حَوْلَ
 جَهَنَّمَ جَنِيًّا ۚ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهٖمُ أَشَدُّ عَلَى
 الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ۚ

67 – İnsan düşünmez ki, gerçekten biz onu daha önce yarattık ve kendisi hiçbir şey değildi.

68 – Rabbine ant olsun ki, mutlaka onları da şeytanları da toplayacağız, sonra da onları cehennemin çevresinde diz çökmüş vaziyette hazır edeceğiz.

69 – Sonra her bölükten hangisi Rahman'a karşı daha cüretli iş onları elbette çıkaracağız.

67- “Evela yezkürül insanu” yekul’uya atıftır, onunla atıf edatını arasına hemzenin girmesi –aslında atfın o ikisinden önce olması la zımdır – şuna delalet etmektedir ki zat olarak inkar edilen şey matuf tur; matufun aleyh ise ondan meydana gelmiştir. Çünkü eğer o düşünüp taşınsa idi: “Gerçekten biz onu daha önce yarattık ve kendisi hiçbir şey değildi” hatta sırf yokluktan ibaret idi, işte bunu tefekkür etse idi, bunu demezdi. Çünkü o, dağılan maddeleri toplamaktan ve eskisi gibi arızı şeylerden var etmekten daha acayıptır. Nafi, İbn Amr Asım, Kalun da Yakup’tan tefekkür manasına zikrden yezkürü okumuşlardır. İdgamsız olarak aslı üzere yetezekkerü de okunmuştur.

68- “Rabbine ant olsun ki mutlaka onları toplayacağız” Allah Teala, Nebisine muzaf ederek kendi adına yemin ediyor, bu da durumu gerçek olduğunu bildirmek ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’ı şanını yüceltmek içindir. “Veşşeyatine (şeytanları da)” bu da atıftır yahut mefulun maah’tir. Çünkü rivayete göre kafirler kendilerini sap tıran şeytanlarıyla beraber haşrolunurlar. Her biri şeytanıyla beraber zincire vurulur. Bu, onlara mahsus ise de tamamen cinse nispet etmek de caizdir. Çünkü onlar içlerinde kafirler şeytanlarla birleştirilmiş halde haşır olunurlarsa, hep birlikte onlarla beraber haşır olmuş olurlar. “Sonra da onları cehennemin çevresinde hazır edeceğiz” mutlular Allah’ın kendilerini nelerden kurtardığını görsünler diye neşe ve sevinçleri artsın, bedbahtlar da ahiretleri için biriktirdiklerini

elde etsinler de mutluların onlardan ayrılarak sevap yurduna dönme-leri ve yüreklerini soğutmalarıyla öfkelerini daha da artırınsınlar. “Cisiyya (dizleri üstü)” çünkü kıyametin korkusu onları aciz bırakacak ya da bu sevap ve azaba ulaşmadan önce hesap için durmanın bir parçasıdır. Mahşer halkı diz çökecekler, çünkü Allah Teala: “Bütün ümmetleri diz çökmüş görürsün” (Casiye: 28) demiştir. Çünkü sözleşme yerlerinde normalde böyle yapılır. Eğer insandan kafirler murat edilirse, belki onlar mahşer yerinden cehennemin kıyısına kadar onları horlamak için diz çökmüş olarak sevk edilirler ya da çektikleri zorluktan dolayı ayağa kalkamamalarından. Hamze ile Kisai cim’in kesri ile cisiyya okumuşlardır.

69- “Sonra her bölükten çıkaracağız” bir dini tutan her ümmetten “hangisi Rahman’a karşı daha cüretli ise” daha asi ve dik başlı olanları, onları cehennemin içine atacaktır. Eşedd tabirinin kullanılmasında şuna dikkat çekilmiştir ki Allah Teala asilerden çoklarını affedecektir. Eğer bu, kafirlere mahsus ise maksat onların sırasıyla en azılıları ayıklanacak ve sıra ile cehenneme atılacaklardır. Ya da herkesi layık olduğu kendi tabakasına girdirecektir. Eyyühüm lafzı Sibeveyh’e göre zam üzere mebnidir, hakkı diğer mevsullar gibi mebni olmaktır. Ancak küllü ve ba’z kelimelerine kıyasla murep kılınmıştır, çünkü onlar gibi hep izafetle kullanılır. Sılasının baş kısmı atılıp da noksanlığı artınca kendi hakkına döndü, o da lenzianne ile mahallen mansup olmaktır. Bunun içindir ki mansup olarak okunmuştur. Başkasına göre de merfudur; bu da ya müpteda olaraktır ki o zaman kendisi istifhamiye olur, haberi de eşeddü’dür. Cümle de hikaye edilmiştir, takdiri şöyledir: Lenenzianne min külli şiatin ellezine yukalu lehüm fihim eyyühüm eşeddü. Ya da lenenzianne onda amel etmemektedir, çünkü temyiz manasınadır, ondan ilim lazım gelir (o da amelden düşmüştür). Ya da yeni söz başıdır, fiil de min külli şiatine nisbet edilir, min zait olmuş olur ya da lenenzianne ba’da külli şiatin demek olur. Yahut bişiatin ile merfudur, çünkü o teşeyyea manasınadır, ala da beyan içindir. Ya da ef’ale’ye (eşeddü’ye) mütealliktir.

ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ بِهَا صِلَاً ۖ وَإِنْ
 مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۖ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ
 اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثَاً ۖ وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِمْ
 آيَاتُنَا بِبَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ
 خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ۖ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
 مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَانًا وَرِثَاً ۖ

70 – Sonra elbette biz ona girip yanmaya daha layık olanları pekiyi biliniz.

71 – İçinizde ona uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin, üzerine lazım kıldığı, yerine getirilmiş bir şeydir.

72 – Sonra sakınanları kurtaracağız ve zalimleri orada diz üstü bırakacağız.

73 – Onlara Allah'ın ayetleri açık açık okunduğu zaman kafirle iman edenlere: “İki gruptan konumu daha hayırlı ve meclisi daha güzel olan hangisidir?” der.

74 – Onlardan önce nice nesiller helak ettik ki onlar, malca da görünüşçe de daha güzeldiler.

70- “Sümme lenahnü a’lamü billezine hümm biha sılıyya” kavli deki be de böyledir, yani cehenneme atılmaya daha layık olanı pek iyi biliriz demektir ki onlar da bir tarafa ayrılanlardır. Onlardan murad edilenin en çok dik başlılık edenler olmaları da caizdir, onlar da taraftarların başlarıdır. Çünkü onların azabı hem sapma hem de saptırmalarından dolayı iki kattır. Hamze, Kisai ve Hafs sad'ın kesri ile siliyy okumuşlardır.

71- “Ve in minküm (içinizde yoktur)” vema minküm demektir gaipten muhataba geçilmiştir. “ve in minhüm” okunuşu da bunu destekler. “Ona uğramayacak” müminler onun alevi dinmişken geçecekler, diğerleri ise içine düşeceklerdir. Cabir radiyallahu anh'ten rivayet edilmiştir, Aleyhissalat vesselam Efendimize bu soruldu, şöyle dedi: Cennetlikler cennete girdikleri zaman birbirlerine: “Allah bize ceher

neme uğrayacağımızı va'detmedi mi?" derler. Onlara: Siz ona alevi sö-nükken vardınız, denilir. "Onlar ondan uzaklaştırılmışlardır" (*Enbiya: 101*) ayeti ise azabından demektir. Şöyle de denilmiştir: Cehenneme varmak sıratı geçmektir, sırat onun üzerinde kuruludur. **"Bu, Rab-binin üzerine lazım kıldığı, yerine getirilmiş bir şeydir"** onların ora-ya varmalarını Allah kendine vacip kılmış, buna hükmetmiş ve bunu öyle bir vaat etmiştir ki dönmek mümkün değildir. Bunun yemin ol-duğu da söylenmiştir.

72- **"Sonra sakınanları kurtaracağız"** onlar cennete sevk edilir-ler. Kisai ile Yakup şeddesiz olarak nünci okumuşlardır. Se'nin fethi ile semme de okunmuştur ki orada demektir. **"Zalimleri orada diz üstü bırakacağız"** oldukları gibi ona yuvarlanmış vaziyette, bu da ona varmaktan murat edilenin etrafında diz çökmek olduğunu gösterir. Müminler günahkârların diz çökmelerinden sonra onlardan ayrılarak cennete doğru giderler, kafirler ise o vaziyette içine yuvarlanırlar.

73- **"Onlara Allah'ın ayetleri açık açık okunduğu zaman"** lafızları okunup manaları kendiliğinden yahut peygamberin beyanı ile muciz olduğu açık olarak okunduğu zaman **"Kafirler, iman edenlere der"** on-ların hakkında yahut onlarla beraber **"iki gruptan hangisi"** mümin ve kafirlerden hangisi **"konumu daha hayırlı"** makam kıyam yeri yahut mekân demektir. İbn Kesir zam ile (mukaman) okumuştur ki ikamet yeri ve konak demektir. **"Meclis bakımından daha güzel"** dernek ve toplantı yeri bakımından. Mana şöyledir: Onlar açık ayetleri dinleyip de onlara karşı gelmekten ve onlara müdahale etmekten aciz oldukla-rı zaman dünyalıkları ile övünmeye başladılar, dünyadan nasiplerini Allah katında da üstünlüklerine delil getirdiler. Bu da durumu anla-yamamalarından ve dünya hayatının yalnız dışını bilmelerindendir. Bunu da reddetti, çürüterek şu sözü ile tehdit etti:

74- **"Kem ehlekna kablehüm min karnin (onlardan önce nice ne-siller helak ettik ki onlar, malca da görünüşçe de daha güzeldiler)"** kem, ehlekna'nın mefuludur, min de onun beyanıdır. Her asırda ya-şayanlara karın denmesi, boynuz (karn) gibi önde olmalarındandır. Çünkü ötekiler arkalarından gelir. Hüm ahsenü de kem'in sıfatıdır, esasen ise nisbetin temyizidir, o da ev eşyasıdır. Şöyle de denilmiştir: Esas yeni olana, hursa da eski olana denir. Ri'y lafzı manzara (görün-tü) demektir. Rü'yet kökünden fiil veznindedir, görünen şeye denir, tıhn (öğütölmüş) ve hıbr (ekilmiş) gibi. Nafi ile İbn Amir hemzeyi kalp ve idğam ederek riyya okumuşlardır. Ya da o rey'den gelir ki nimet de-mektir. Ebu Bekir harfleri yer değiştirerek riy'a okumuştur. Hemzenin hazfi ile riya ve zey (kıyafet) kökünden ziyya da okunmuştur ki topl-

mak manasınadır, çünkü o toplu güzelliştir. Sonra onları istifade ettirmenin istidraç (gazabına) olduğunu, ikram olmadığını beyan etti Çünkü önemli olan ahiretteki fazlalık ve eksiklikler, şöyle dedi:

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ

فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ

وَأَمَّا السَّاعَةُ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ

جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ

الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

75 – De ki: Kim sapıklıkta ise, Rahman onun için uzatsın. Nihayet azap yahut kıyametten kendilerine va'dedileni gördükleri zaman, yerce kim daha kötü ve askerce kim daha zayıf imiş bileceklerdir.

76 – Allah doğru yolu bulanların hıdayetini artırır. Baki kalan iyi şeyler, Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır, sonuçça da daha yararlıdır.

77 – Ayetlerimizi inkâr edip de: “Mutlaka bana mal ve evlat verilecektir” diyeni gördün mü?

75- “De ki: kim sapıklıkta ise, Rahman onun için uzatsın” ona uzun ömür vermek ve ondan istifade ettirmekle süre versin. Bunu emir kalıbı ile ifade etmesi mühletinin istidraç (gazabına) olmasından ve mazeretlerini kesme bakımındandır, tıpkı “günahları artsın diye onlara süre tanıyoruz” (*Al-i İmran*: 178) ve “size düşünecek kim senin düşüneceği kadar ömür vermedik mi?” (*Fatır*: 37) ayetleri gibi. “Nihayet gördükleri zaman” uzatmanın sonunu, şöyle de denilmiştir: Kafirlerin iman edenler için: “İki fırkadan hangisi daha hayırlıdır” sözlerinin sonunu, nihayet gördükleri zaman “azap yahut kıyametten” bu da va'dedilen şeyi açıklamaktadır; çünkü o ya dünyada azaptır ki o da Müslümanların onları yenmesi ve onlara öldürme ve esir alma ile azap etmeleridir ya da kıyamet gününde başlarına gelecek olan perişanlık ve ibretlik azaptır. “Yerce kim daha kötü imiş bilecekler” iki

fırkadan, o zaman durumun kendi takdirlerinin tam aksine olduğunu görecekları ve istifade ettikleri şeyin perişanlığa döndüğünü ve boyunlarına vebal olduğunu göreceklardır. Bu da şartın cevabıdır, cümle de hatta'dan sonra hikaye edilmiştir (hatta iptidaiyedir). **“Askerce kim daha zayıf imiş”** takım ve yardımcıları bakımından, bu da “meclisçe kim daha güzeldir” cümlesine karşılıktır. Şöyle ki meclisin güzel olması; toplumun ileri gelenlerinin ve ekâbirlerinin toplanması, güçlerinin açığa çıkması ve onlardan yardım alınması ile olur.

76- **“Ve yezidüllahu”** bu da kavî maddesinden sonra hikaye edilen şart cümlesine atıftır, sanki kafire süre verilmesini ve faziletinden dolayı olmayarak dünya hayatından istifade ettirmeyi açıkladıktan sonra müminin ondan nasibinin de kusurundan dolayı olmadığını bilakis Allah'ın ona daha hayırlısını murat ettiği olmasını beyan etmek istemiştir. Şöyle de denilmiştir: Bu cümle felyemdüd'ün üzerine atıftır, çünkü o haber manasınadır, sanki şöyle denilmiştir: Kim sapıklıkta olursa Allah onun sapıklığını artırır, karşının da hidayetini artırır. **“Baki kalan iyi ameller”** sevabı ebediyetlere kadar devam edecek olan taatlar demektir ki rivayete göre bunlara beş vakit namaz, sübhannallahi velhamdü lillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber zikri de girer. **“Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır”** kafirlerin istifade ettikleri ve onlarla övündükleri eksik ve geçici nimetlerin getirisinden daha hayırlıdır. Kaldı ki iyi amellerin sonu ebedi nimettir, bunun sonu ise pişmanlık ve sürekli azaptır. Nitekim buna **“sonuçça da daha hayırlıdır”** ifadesi ile işaret etmiştir. Hayır burada ya sırf fazlalık içindir ya da yaz kıştan daha sıcaktır sözü gibidir yani sıcak kışın soğuktan daha baskılıdır (iyi amelin sevabı kötü amelin cezasından daha etkilidir demektir).

77- **“Ayetlerimizi inkâr edip de: “Bana mal ve evlat verilecektir” diyeni gördün mü?”** Ayet As bin Vail hakkında indi, Habbab'ın onda alacağı vardı; istedi; o da: Hayır, Muhammed'i inkar etmedikçe vermem, dedi. O da: Hayır vallahi, Muhammed'i ne diri ne ölü ne de yenedirildigim zaman inkâr etmem, dedi. O da: Ben yeniden dirildigim zaman bana gelersen; benim orada malım ve evlatlarım olur; sana veririm, dedi. Görme haber kaynaklarından en sağlamı olduğu için “gördün mü” lafzı haber yerine kullanılmıştır. Eferaeyte'deki fe de aslında takip içindir, mana da, onların sözünden sonra hemen bu kafirin kıssasını haber ver, demektir. Hamze ile Kisai vülden okumuşlardır ki veled'in çoğuludur, tıpkı üsd'ün, esedin çoğulu olduğu gibi. Ya da bu da bir lügattir, tıpkı arap ve urb gibi.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ آتَاكَ خَبْرًا ۚ كَلَّا سَنَكْتُبُ
 مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ۚ وَنَرَاهُ مَا يَقُولُ وَتَأْتِينَا
 فَرَدًّا ۚ (٧٨) وَآتَاكَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهًا لِيَكُونَ لَهُمْ عِزًّا ۚ (٧٩)
 كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ۚ (٨٠)

78 – Gaybi gördü mü yoksa Rahman'ın katından bir söz mü aldı?

79 – Hayır. Deddiğini yazacağız ve onun için azaptan uzatmakla uzatacağız.

80 – Dedikine biz mirasçı olacağız. O da bize tek başına gelecek tir.

81 – Kendilerine güç olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.

82 – Hayır. İbadetlerini inkar edecekler ve onlara karşı zıt olacaklar.

78- “Gaybi mi gördü?” o kadar büyük olduğu için gaybin ilmini mi yükseldi? Ki onu yalnız her şeyi kahreden Allah bilir. Sonunda da ahirette mal ve evlat verileceğini iddia etti ve buna ant içti. “Yoksa Rahman'ın katından bir söz mü aldı?” yahut gaybi bilenden söz mü aldı; çünkü ona ancak bu iki yoldan biri ile varılır. Şöyle de denilmiştir: Ahd kelime-i şahadet ve iyi ameldir, çünkü Allah'ın bu ikisine se vap va'detmesi buna söz verme gibidir.

79- “Hayır” rettir ve şuna dikkat çekmektedir ki o (As bin Vail) kendi için düşündüğü şeyde yanılmaktadır. “Dedikini yazacağız” dediğini yazdığımızı kendisine göstereceğiz demektir. Bu da:

Nesebimizi söyledikimiz zaman, beni kötü bir kadın doğurmamıştır.

Yani beni kötü bir kadının doğurmadığı meydana çıkar sözü kabildendir. Ya da düşmanın suçunu yazan ve onun adına kayda geçeri biri gibi ondan intikam alacağız, demektir. Çünkü yazmak sözden geri kalmaz. Çünkü Allah Teala: “Ne zaman ağzından bir söz çıkarsa mutlaka yanında titiz bir gözetleyici (yazıcı melek) vardır” (Kaf: 18) demiştir. “Ve onun için azaptan uzatmakla uzatacağız” layık olduğu azat genişleteceğiz ya da azabını artırıp küfür, iftira ve yüce Allah'ı alayın

dan dolayı ona katlayacağız, demektir. Bunun içindir ki onu masterla tekit etmiştir, bu da ona aşırı derecede azap ettiğini gösterir.

80- “Ona mirasçı olacağız” ölmesiyle **“dediğine”** yani malına ve evlatlarına. **“Bize gelecek”** kıyamet gününde **“tek başına”** yanında dünyadaki malı da evladı da olmayacaktır, kaldı ki fazlası! **“Ferden”** bu sözü reddederek, ondan ayrılarak da denilmiştir.

81; 82- “Kendilerine güç olsun diye Allah’tan başka tanrılar edin-diler” onlardan şeref kazansınlar da kendilerini Allah’a kavuştursun ve onun yanında kendilerine şefaathane olsunlar. **“Kellâ (hayır)”** ret ve güçlenmelerini inkardır, **“ibadetlerini inkar edecekler”** tanrılar onların ibadetlerini inkar edecek ve bize tapmadınız, diyecekler. Çünkü Allah Teala: **“O zamanlar astlar üstlerden ellerini çekecek”** (*Bakara: 166*) demiştir. Ya da kafirler onlara tapmalarının kötü sonucunu görünce inkar edecekler, çünkü Allah Teala: **“Sonra cevapları: Vallahi Rabbimiz, bizler müşrikler değildik, demek oldu”** (*En’am: 23*) buyurmuştur. **“Onlara karşı zıt olacaklar”** birinciye zıddı şerefin aksi ile tefsir edilmesi destekler yani onlara zillet olacaklar demektir. Ya da zıtlarına olacaklar, şu manaya ki onlar kafirlerin azaplarına yardımcı olacak; şöyle ki ateşleri putlarla tutuşturulacak ya da yekunune’nin vav’ı (zamiri) kafirlere gider yani onlara ibadet ettikten sonra onları inkar ederler. Zıdd’ın tekil olması, zıtlıklarını gösteren mananın tek olmasından dolayıdır. Çünkü onlar bu hususta tek şey gibidirler. Benzeri de Efendimiz aleyhisselam’ın: Müslümanlar başkalarına karşı tekel gibidirler (yedün) sözüdür.

Elifi vakf halinde nun’a kalp ederek tenvinle **“kellen”** de okunmuştur, bu kalp şu mısradaki ıtlak elifinin (sondaki elifin) kalbine benzetilmektedir:

Ekıllil levme, azilü, velitaben

(Ey kınayan, beni az kına ve bana az sitem et).

Ya da mana şöyledir: Kelle hazer re’yü kellen (bu görüş tamamen zayıftır, sahibine yüküdür). Maba’dindeki fiilin tefsir etmesiyle **“küllen”** de okunmuştur, yani **“hepsini ikrar edecekler ve ibadetlerini inkar edecekler”** demek olur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوۡزُهُمۡ أَزَّٰٓا ۙ ﴿٨٣﴾
 فَلَا تَعْجَلۡ عَلَيْهِمۡ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمۡ عَذَابَ ۙ ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحۡشُرُ
 الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحۡمَنِ وَفَدًا ۙ ﴿٨٥﴾ وَنَسۡفُكُ الْمُجۡرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ
 وَرَدًا ۙ ﴿٨٦﴾ لَا يَمۡلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنۡدَ الرَّحۡمَنِ
 عَهۡدًا ۙ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحۡمَنُ وَلَدًا ۙ ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمُ
 شَيْئًا إِذًا ۙ ﴿٨٩﴾

83 – Görmedin mi, şüphesiz biz, şeytanları kafirlerin üzerine gönderdik de onları kışkırtmakla kışkırtıyorlar.

84 – Onlara karşı acele etme. Ancak biz onlar için saymakla sayıyoruz.

85 – O günde ki, müttakileri Rahman'a binitli olarak süreceğiz.

86 – Günahkarları da cehenneme susuz sevk edeceğiz.

87 – Şefaate sahip olamazlar; ancak Rahman'ın katından bir söz alan kimse hariç.

88 – Rahman evlat edindi, dediler.

89 – Ant olsun, çok kötü bir şeye geldiniz.

83- “Görmediler mi, şüphesiz biz, şeytanları kafirlerin üzerine gönderdik” onlara musallat ettik ve kötü arkadaşlar olarak başlarını sardık “onları kışkırtmakla kışkırtıyorlar” süslemek ve şehvetleri sevdirmekle onları isyanlara teşvik ediyorlar. Maksat kafirlerin sözlerinden, azgınlığa dalmalarından ve geçen ayetlerin dile getirdiği gibi haşa açığa çıktıktan sonra küfrün üzerinde kararlarından dolayı Efendim sallallahu aleyhi ve sellem'in dikkatini çekmektir.

84- “Onlara karşı acele etme” onlar helak olurlar da sen ve müminler şerhlerinden rahat edersiniz ve yeryüzü de pisliklerinden temizlenir “biz onlar için sayıyoruz” ecel günlerini “saymakla” mana söyledi Onların helakini acele etme; çünkü onların sınırlı birkaç günleri ve sayılı nefesleri kaldı.

85; 86- “O gün müttakileri süreceğiz” toplayacağız “Rahman'ın

rahmetiyle onları bürüyen Rablerine. Bu surede bu ismin seçilmesinin özel bir durumu vardır, belki de bütün anlatılanlar onun büyük nimetlerini saymak ve ona şükredenlerle inkar edenlerin hallerini şerh etmek içindir. “Vefden” heyetlerin kralların ikramlarını görmek ve nimetlerine nail olmak için gelmeleri gibi binitli olarak gelirler. “Günahkarları da sevk ederiz” hayvan sevk edilir gibi “cehenneme susuz olarak” çünkü suya gelen ancak susuz olduğu için gelir ya da suya gelen hayvanlar gibi gelirler.

87- “Şefaate sahip olamazlar” Layemlikune'deki zamir kullara gitmektedir, o da iki bölümün zikrinden anlaşılmaktadır, yemlikune, yevme'yi nasb etmektedir. “Ancak Rahman'ın katından bir söz alan hariç” ancak Allah'ın va'di üzerine iman ve amel-i salihle kendini asilere şefaate etmeye hazırlayan ve buna layık olmaya çalışan müstesnadır ya da Allah'tan izin alan hariç demektir, mesela “şefaate ancak Rahman'ın izin verdiği yarar sağlar” (*Taha: 109*) ayeti gibi. Bu da ahidel emirü ile fülânin deyiminden gelir ki kral birine bir şey yapması için emir vermektir. Zamirden bedel olarak mahallen merfudur ya da muzaf takdiri ile mansuptur ki illa şefaate menittehaze demektir ya da müstesna olarak mansuptur. Zamirin mücrimlere gittiği de söylenmiştir, mana da şöyledir: kendilerine şefaate edilmesine sahip olamazlar, ancak Allah'tan bir söz alan müstesnadır ki Müslüman olmakla kendisine şefaate edilmesine layık olur.

88; 89- “Vekalut tehazer rahmanu velede” zamirin iki itibara da (mücrimlerle müttakiler) ihtimali vardır, çünkü bu, insanlar arasında denildiği için onlara nispet edilmesi caizdir. “Ant olsun, çok kötü bir şeye geldiniz” burada gaipen muhataba geçmekle iltifat edilmiştir, bu da kınamada mübalağa ve Allah'a karşı cesaretlerini tescil etmek içindir. Edd ve idd çok büyük kötü şeydir. İddet şiddet demektir. Eddenil emrû ve âdeni de ağır yükün altında ezilmektir.

تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ
وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ۙ (٩٠) أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ۙ وَمَا
يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ۙ (٩١) إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا ۙ (٩٢) لَقَدْ أَخَصَّيْهُمْ
وَعَدَهُمْ عَدًّا ۙ (٩٣) وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا ۙ (٩٤)
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا ۙ (٩٥)

90 – Neredeyse ondan gökler parçalanacak, yer çatlayacak ve dağlar gürültü ile devrilecektir.

91 – Rahman’a evlat iddia ettiler, diye.

92 – Rahman’a evlat edinmek yaraşmaz.

93 – Göklerde ve yerdekilerin hepsi mutlaka Rahman’a kul olarak gelecektir.

94 – Ant olsun ki, onları tespit etmiş ve onları saymakla saymıştır.

95 – Hepsi ona kıyamet gününde tek başına gelecektir.

96 – Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanlar var ya, Rahman onlar için bir sevgi kılacaktır.

90- “Tekâdüs semavatü (neredeyse gökler)” Nafi ile Kisai ye ile okumuşlardır, “ondan parçalanacak” arka arkaya defalarca yarılacak. Ebu Amr, İbn Amir, Hamze, Ebu Bekir ve Yakup yenfatırne okumuşlardır. Birincisi daha belîğdir, çünkü tefa’ul kalıbı fa’ale’nin mutavaatıdır; infial kalıbı ise faale’nin mutavaatıdır. Bir de tefa’ul’un aslı tekellüf (zorlanmak) içindir. “Yer çatlayacak ve dağlar gürültü ile devrilecek” tehdü hedden yahut muheddedeten demektir ya da yer kırılacak demektir ki bu da edde’ni doğrular. Mana da şöyledir: Bu kelime o kadar korkunç ve o kadar büyüktür ki maddi bir şekilde tasavvur edilse, ona bu büyük cisimler bile tahammül edemez, şiddetinden darımadığın olur ya da o kadar fecidir ki Allah’ın gazabını celp eder, öyle ki eğer onun yumuşaklığı olmasa idi alem harap olur, bunu söyleyenlere gazabından dolayı ayakları kırılırdı.

91- “En daav lirrahmani veleda (Rahman’a evlat iddia ettiler, diye)” tekâdü’ünün illeti (mefulun lehi) olmak ya da lam’ın hazfı ve fiilin ona yanaşması ile nasba; lam’ın izmari ile veya minhü’deki he’den bedel olarak cerre; mahzuf müptedanın haberi olarak da ref’e ihtimali de vardır. Takdiri şöyledir: Elmucibü lizalike en daav. Ya da hedd’in faili olmak üzere merfudur yani heddehu duaül veledi lirrahman (onu Rahman’a çocuk nispet etmeleri devirdi). Bu da isim vermek ve iki meful alan dea’dandır. İkinci mefulla yetinilmesi onun adına iddia edilen her şeyi kapsaması içindir. Ya da nesebe manasına dea’dandır ki onun mutavaat şekli iddea ila fûlanin’dır ki birine intisap etmektir.

92- “Rahman’a evlat edinmek yaraşmaz” evlat edinmek ona la-yık değildir, onun için aranmaz da, faraza aransa da bulunmaz, çünkü onun için imkânsızdır. Belki de hükmün Rahmaniyyet sıfatına verilmesi şunun içindir, çünkü ondan başkası ya nimettir ya da nimete kô-nandır; öyleyse bütün nimetlerin başlangıcı ve hepsinin sahibi olana benzemez; artık onu evlat edinmesi nasıl mümkün olur? Sonra bunu şöyle açıkladı:

93- “Göklerde ve yerdekilerin hepsi mutlaka Rahman’a kul olarak gelecektir” bunlardan ne varsa onun mülküdür, kul ve muti olarak ona dehalet eder. Asıl üzere (izafetsiz olarak) atin errahmane şeklinde de okunmuştur.

94; 95- “Ant olsun ki, onları tespit etmiş” sınırlamış ve etrafını çevirmiştir, öyle ki onun ilminin sınırından ve kabza kudretinden çıkamazlar. **“Ve onları saymakla saymıştır”** şahıslarını, nefeslerini ve fiillerini saymıştır, çünkü her şey onun yanında miktar iledir. **“Hepsi ona kıyamet gününde tek başına gelecektir”**. Yalnız olacaktır, yanında adamları ve yardımcıları olmayacaktır. Binaenaleyh bunlardan hiçbirisi ona benzemez ki onu evlat edinsin. Ona ortak olmaya münasip değildir.

96- “Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanlar var ya, Rahman onlar için bir sevgi kılacaktır” onlar için kalplerde kendiliğinden gelişen, hiçbir sebebe bağlanmayan bir hüsn-ü kabul yaratacaktır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah bir kulu sevdiği zaman Cebrail’e “ben filanı sevdim; sen de onu sev” der; Cebrail de onu sever. Sonra gök halkına “şüphesiz Allah filanı sevdi; siz de onu sevin” der; gök halkı da onu sever. Sonra yeryüzünde de onun için sevgi konulur. Seyecalü’deki sin ya surenin Mekki olmasındandır ki o zamanlar bunlar kafirler tarafından nefret edilirdi; İslam güçlendiği zaman onlara bunu va’detti ya da va’dedilen şey kıyamette iyilikleri halkın gözü önünde arz edildiği zaman olacaktır ki kalplerindeki kin ve nefret o zaman sökölüp atılır.

فَاتَّمَا

يَسِّرْنَاهُ لِبِلْسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ

أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِصُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

97 – Onu diline kolaylaştırdık ki onunla müttakileri müjdeleyesin ve onunla inatçı bir kavmi uyarasın.

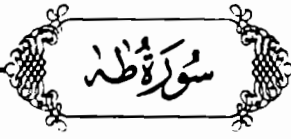
98 – Onlardan önce nice nesiller helak ettik. Onlardan hiçbirini hissediyor veya onlar için gizli bir ses işitiyor musun?

97- “Feinnema yessernahu bilisanike (onu (Kur’an’ı senin diline kolaylaştırdık ki)” be alâ manasınadır ya da aslı üzeredir. yessernahü’ye enzel-nahu manası sokuşturulmuştur yani onu senin dilinle indirdik demektir. “Onunla müttakileri müjdeleyesin” takvaya gidenleri “ve onunla inatçı bir kavmi uyarasın” şiddetle çekişen, hemen karşıya dikilen bir kavmi, çünkü aşırı cahilliklerinden dolayı çok sırnaşıktılar. Öyleyse onunla (Kur’anla) müjdele ve onunla korkut.

98- “Onlardan önce nice nesiller helak ettik” bu da kafirleri korkutma ve onları korkutması için Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i cesaretlendirmedir. “Onlardan hiçbirini hissediyor musun?” onların hiçbirini fark ediyor ve görüyor musun? “veyahut onlar için gizli bir ses duyuyor musun?” esma’tü’den tüsmiü de okunmuştur. Rikz gizli (hafif) sestir. Bu terkip aslında gizlilik için konulmuştur; rikzür rumh da bundandır ki mızrağı yere saplamaktır. Rikâz da yere gömülmüş maldır (gömü).

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Meryem suresini okursa, ona Zekeriya, Yahya, Meryem ve İsa’yı tasdik eden ve yalanlayanların sayısı; bu surede zikredilen diğer peygamberlerin sayısı ve dünyada Allah’a dua edenlerin ve etmeyenlerin sayısı kadar onar sevap verilir.

20 / TAHA SURESİ

Mekke'de inmiştir.

135 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 طه ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ﴿٢﴾ إِلَّا تَذَكُّرًا لِّمَن
 يَخْشَىٰ ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَىٰ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 - Ta. Ha.

2 - Kur'an'ı sana bedbaht olasın diye indirmedik.

3 - Ancak korkan kimse için öğüt vermek için.

4 - Yeri ve yüksek gökleri yaratan tarafından azar azar indirilmiştir.

1- "Ta. Ha" Kalun, İbn Kesir, İbn Amir, Hafs ve Yakup aslı üzere bu ikisini tefhim ile (kalın) okumuşlardır. Ebu Amr ile Verş de yalnız tı'y; kalın okumuşlardır. Diğerleri ise imale etmişlerdir. Bu ikisi harflerin isimlerindendir. Şöyle de denilmiştir: Bunun manası: Ya Recülü (ey kimse) demektir, bu da Akk kabilesi lehçesidir. Eğer bu doğru ise belki de aslı: Ya haza demektir; onda kalp ederek ve kısaltarak tasarruf etmişlerdir. Şu şiiri buna şahit getirmek zayıftır:

Ta ha (ey kimse) gerçekten sefahet huyunuz,

Kötüdür, Allah melunların ahlakını kutsamasın.

Çünkü kasem olması da caizdir, mesela Ha mim, layunsarun kavlinde olduğu gibi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e emir olarak "tah" da okunmuştur ki yere iki ayağıyla basması istenmiştir. Çünkü o teheccüt namazında tek ayağı üzerinde dururdu. Aslı ta'dır; hemzesi he'ye kalp olunmuştur ya da yetau'da elife kalp olunmuştur, mesela La henakel merteu (otlak sana yaramasın) kavli gibi (aslı heneke'dir) Sonra ondan emir yapıldı ve ona sekte he'si ilave edildi. Buna göre aslının ta'ha olması muhtemeldir. Elif de hemze'den çevrilmiştir, he de yerden kinayedir. Ancak harf şeklinde yazılması bunu reddeder. Ya recülü tefsiri de böyledir ya da iki kelimeden kısaltmadır, isimleri ile ifade edilmiştir.

2- "Ma enzelna (Kur'an'ı sana bedbaht olasın diye indirmedik)" bu da taha'nın haberidir, eğer onu müpteda kıalarsan. O zaman sure veya Kur'an'la tevil edilmiş olur, kur'an lafzı da ait yerine geçer. Eğer taha'yı kasem kıalarsan bu da cevabı olur; onu nida kıalarsan, bu da

münadası olur. Ma enzelna'yı fiil cümlesi yahut müptedayı gizleyerek isim cümlesi yaparsan yeni söz başı olur. Ya da hikaye edilen birtakım harflerdir, manası da şöyledir: Kur'an'ı sana Kureyş'e aşırı üzüntünden dolayı bitesin diye indirmedik. Çünkü senin görevin tebliğden ibarettir. Ya da çok riyazat etmek, çok teheccüt kılmak ve bacak üzerinde uzun durmakla yorulman için indirmedik. Şeka (teşka) yorgunluk manasında yaygındır, eşka min raidil muhri (tayı eğitenden daha yorgun) ve seyyidül kavmi eşkahum (kavmin seyyidi en yorgunudur) sözleri de bundandır. Belki de şeka tabirinin kullanılması, inen şeyin, mutlu olması için indiğini akla getirmesi içindir. Şöyle de denilmiştir: Bu, kafirleri ret ve yalanlamadır, çünkü onun çok ibadet ettiğini görünce: Sen dinimizi terk etmekle bedbaht olacaksın ve Kur'an sana bedbaht olasin diye indirildi, dediler.

3- **“İlla tezkireten (ancak öğüt vermek için)”** fakat öğüt vermek için indirilmiştir, müstesna-i munkatı olarak mansuptur, liteşka'nın mahallinden bedel olması caiz değildir, çünkü iki cins farklıdır; enzelna'nın mefulu olması da caiz değildir, çünkü bir fiil iki illete etki edemez. Bunun aleyke'nin kâfından veya Kur'an'dan hal yerinde mastar (mefulun mutlak) olduğu da söylenmiştir. Ya mefulun leh'tir, o zaman liteşka Kuran'a sıfat düşen mahzuf bir şeye müteallik olur, yani indirilen Kur'an'ı tebliğ etmekle yorulasın diye indirmedik, ancak öğüt vermek için indirdik. **“Korkan kimse için”** kalbinde korku ve yufkalık olup da uyarma ile etkilenen kimseyi yahut Allah'ın, korkutma ile çekineceğini bildiği kimseye öğüt vermek için indirdik. Çünkü ondan istifade edecek odur.

4- **“Tenzilen”** gizli fiiliyle yahut yahşâ ile mansuptur, ya da medih üzere veya tezkireten'den bedel olarak, eğer hal kıalarsan; eğer lafzan veya manen meful kıalarsan olmaz; çünkü bir şey ne kendi ne de nev'i ile talil edilmez. **“Mimmen halekal adra vessemavatil ula”** bu, “lehüll esmaül hüсна” kavline kadar Kur'an'ı indirenin şanını yüceltmektedir. Çünkü fiilleri ve sıfatları makul bir sıra ile zikredilmiştir. Önce âlemin aslı olan yerin ve göğün yaratılması ile başladı; yeri önce zikretti; çünkü hisse en yakın olan odur ve yüksek göklerden önce göze çarpmaktadır. Ulâ, ulya'nın çoğuludur, o da a'la'nın müennesidir. Sonra kâinatı var etme ve onu yönetme cihetine işaret etti, bunu da Arş'a yönelmekle yaptı; hükümleri ve takdirleri oradan yürüttü. Sebepleri de hikmetinin gereğine ve dilemesine göre sıra ve miktarla oradan indirip şöyle dedi:

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۝ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا
 فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ۝ وَإِنْ تَجْهَر بِالْقَوْلِ
 فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۝ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ
 الْحُسْنَى ۝ وَهَلْ آتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ۝ إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ
 امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُم مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ
 عَلَى النَّارِ هُدًى ۝

5 – Rahman Arş'i istiva etti.

6 – Göklerdeki, yerdeki, ikisinin arasındaki ve nemli toprağın altındaki şeyler onundur.

7 – Eğer sözü açık söylersen, şüphesiz o, gizliyi de daha gizliyi de bilir.

8 – Allah odur ki ondan başka ilah yoktur. En güzel isimler onundur.

9 – Sana Musa'nın haberi geldi mi?

10 – Hanl, bir ateş görmüştü de allesine: “Durun, şüphesiz ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getirir yahut ateş üzerinde bir yol gösterici bulurum” demişti.

5; 6- “Rahman Arş'i istiva etti”. “Göklerdeki, yerdeki, ikisinin arasındaki ve ıslak toprağın altındaki şeyler onundur”. Bununla da sonsuz kudret ve iradesini göstermek istedi. Kudret iradeye tabi olduğu, o da ilimden ayrılmadığı için bunun arkasından onun açık ve gizli şeyleri eşit olarak bildiğini sıralayıp şöyle dedi:

7- “Eğer sözü açık söyleyen, şüphesiz o, gizliyi de daha gizliyi de bilir” yani Allah'ın zikrini ve duasını açık yapsan, şüphesiz o, sırrı da daha gizlisini de bilir. O da nefsin içinden geçenlerdir. Bunda şundikkat çekilmiştir ki zikri ve duayı açık yapmak Allah'a bildirmek (duyurmak) için değildir; bilakis zikri nefiste tasvir etmek, ona yerleştirmek, onu başka şeylerle meşgul olmaktan alıkoymak ve yalvarma v yakarma ile kırmaktır. Sonra o, böylece uluhiyet sıfatlarını toplamı olunca, bunların yalnız kendinde bulunduğunu ve gereğini yalnız

kendinin yapacağını açıklayıp şöyle dedi:

**8- “Allah odur ki ondan başka İlah yoktur. En güzel isimler onun-
dur”.** Mimmen halekal arda’daki men tenzilen’in sılası yahut bedeli-
dir. Müttekellim kalıbından gaibe çekilmesi konuşmada sanat yapmak
ve indireni iki açıdan büyütmek içindir: İndirmeyi şanı yüce birinin
zamirine isnat etmek ve onu celal ve ikram sıfatlarıyla özelleşen zata
nispet etmek. Ve şuna dikkat çekmek içindir ki ona iman ve itaat et-
mek vaciptir, zira bu, onun gibi bir ulunun sözüdür. “Enzelnahu”nun
Cebrail’in ve onunla beraber inen meleklerin sözünün hikayesi ol-
ması da caizdir. Men halaka’nın sıfatı olarak cer lirrahmani de okun-
muştur, o zaman alel arşis teva mahzuf müptedanın haberi olur. Eğer
rahman müpteda olarak değil de medih üzere merfu olursa yine böyle
olur. İkinci haber olması da caizdir. Sera yerin toprak katmanıdır ki en
son tabakasıdır. Hüсна da ahsen’in müennesidir. Allah’ın isimlerinin
diğer isimlerden daha güzel olması manalarından dolayıdır, onlar da
manalarının en şerefli ve en faziletlisidir.

9- “Sana Musa’nın haberi geldi mi?” Efendimiz sallallahu aleyhi ve
sellem’in peygamberliğine giriş yaptıktan sonra arkasından Musa kıs-
sasını getirdi ki peygamberliğin yüklerini taşımada, risaleti tebliğde
ve zorluklara dayanmada ona uysun. Çünkü bu sure ilk inenlerdendir.

10- “İz raa naran (hani, bir ateş görmüştü)” bu da hadîs lafzının
zarfıdır, çünkü o, hades (olay) demektir ya da üzkür’ün mefuludur.
Şöyle de denilmiştir: O, annesine gitmek için Şuayb Peygamberden
izin istedi. İkisine de salat ve selam olsun. Ailesiyle çıktı. Tuva vadisi-
ne varınca bir oğlan çocuğu doğdu. Soğuk, karlı ve buzlu karanlık bir
kış gecesi idi. Cuma gecesi idi, yolunu kaybetmiş, sürüsü dağılmıştı.
Birden Tur tarafından bir ateş gördü. **“Fekale liehlihinkusu (ailesine:
Durun, dedi)”** yerinizden ayrılmayın, dedi. Hamze burada ve Kasas’ta
vasl halinde he’nin zammı ile (liehlihinkusu) okumuştur. Kalanlar
ise kesri ile okumuşlardır. **“Şüphesiz ben bir ateş gördüm”** apaçık gör-
düm. Şöyle de denilmiştir: Burada geçen iynâs can yoldaşı olacak bi-
rini görmektir. **“Belki size ondan bir kor getiririm”** meşale yahut köz.
“Yahut ateşin üzerinde bir yol gösterici bulurum” bana yolu yahut
dinin kapılarını gösteren bir rehber. Çünkü iyilerin fikirleri karşıla-
rına çıkan her şeyde onlara meyyaldir. Bu ikisini elde etmek beklenti
halinde olduğu için belki, dedi, ateşi görmek ise öyle değildir. Çünkü
o gerçek idi. O da bunu kesin söyledi ki fikren rahat etsinler. Alenna-
ri’deki üzerinde olma meselesi ateşi yakanlar başındalar ya da yakın
bir yerdeler demektir. Nitekim Sibeveyh de: Merertü bizeydin (Zeyd’e
uğradım) sözünde: Yakınından geçtim manasıdır, demiştir.

فَلَمَّا آتِيهَا نُودِيَ يَا مُوسَى ⑪ إِنِّي لَمُرْسَلٌ
 رَبُّكَ فَالْخَلْعُ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ⑫
 وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ⑬ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا
 فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ⑭ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ
 أَخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ⑮

11 – Ona geldiği vakit: “Ey Musal” diye seslenildi.

12 – Şüphesiz ben senin Rabbinim; ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen kutsal Tuva vadisindesin.

13 – Ben seni seçtim; sen de vahyolunanı dinle.

14 – Şüphesiz ben Allah’ım. Benden başka ilah yoktur. Sen de bana ibadet et ve beni anmak için namazı dosdoğru kıl.

15 – Şüphesiz kıyamet gelecektir. Onu neredeyse saklıyorum ki, herkes çalıştığı şey ile cezalandırılsın.

11; 12- “Ona geldiği vakit” yani ateşe geldiği zaman onu yeşil bir ağaçta yanan beyaz bir ateş (akkor) olarak buldu. “Ey Musa” diye seslenildi. “İnnî (şüphesiz ben senin Rabbinim)” İbn Kesir ile Ebu Amr feth ile (ennî) diğerleri ise gizli kavı maddesi ile ya da nidayı da o kabilen sayarak kesr ile (innî) okumuşlardır. Zamirin tekrar edilmesi tekit ve tahkik içindir. Şöyle de denilmiştir: Seslenilince Musa: Konuşan kim, dedi? O da: Şüphesiz ben Allah’ım, dedi. İblis ona vesvese verdi, belki de sen şeytanın sözünü işittin, dedi. O da: Ben onun Allah kelamı olduğunu her cihetten gelmesinden ve bütün azalarım ile işitmekten bildim, dedi. Bu da şuna işarettir ki Musa aleyhisselam Rabbinden direkt ruhani bir kelam işitti, sonra o kelam bedenine işledi, sağduyusuna geçti, bütün benliğine nakş olundu. “Ayakkabılarını çıkar” ona böyle emretmesi, ayak yalınlığının tevazu ve edep olmasındandır. Bunun içindir ki eskiler ayakkabısız dolaşmıştır. Şöyle de denilmiştir: Çünkü ayakkabıları necis, tabaklanmamış merkep derisinden idi. Şöyle de denilmiştir: Kalbini aileden ve maldan boşalt. “Çünkü sen kutsal Tuva vadisindesin”. Bu da o bölgeye hürmet etmenin gerekçesidir. Mukaddes lafzının iki manaya (ism-i meful ve

ism-i mekâna) ihtimali vardır. “Tuva” vadinin atıf beyanıdır, İbn Amir onu mekânla tevil ederek tenvinle okumuştur. Şöyle de denilmiştir: O, sünen gibidir; tayy’dan nudiye’nin yahut mukaddes’in mefulu mutlakıdır yani nudiye nidaeyni (iki kere nida edildi) yahut iki kere takdis edildi, demektir.

13- **“Ben seni seçtim”** seni peygamberlik için beğendim, Hamze: Ve inna ihternake okumuştur. **“Sen de vahyolunanı dinle”** sana vahiy edileni yahut vahiy için demektir. Lam’ın her iki fiile de taalluku mümkündür.

14- **“İnneni (şüphesiz ben Allah’ım, benden başka ilah yoktur. Sen de bana ibadet et)”** bu da yûha’dan bedeldir ve şunu göstermektedir ki o, ilmin sonu olan tevhidi ve amelin kemali olan ibadet emrini tespit ile sınırlıdır. **“Ve beni anmak için namazı dosdoğru kıl”** onu özellikle zikredip tek başına emretmesi, namaz kılmanın illetini göstermek içindir. O da mabudu hatırlamak, kalbi ve dili onun zikri ile meşgul etmektir. Şöyle denilmiştir: Lizikrî onu kitaplarda zikrettiğim ve emrettiğim için demektir ya da seni medih ile anmam için ya da özellikle beni zikretmen için; gösteriş yapmak benim zikrimi başkasıyla karıştırmak için değil. Şöyle de denilmiştir: Zikrimin vakitleri için kıl, o da namaz vakitleridir ya da namazımı hatırladığın için kıl, demektir. Çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Kim uyur veya unuttur da bir namazı kılamazsa onu hatırladığı zaman kıl-sın. Çünkü Allah Teala: Namazı beni hatırladığın için kıl, demiştir.

15- **“Şüphesiz kıyamet gelecektir”** mutlaka kopacaktır **“onu neredeyse saklıyorum ki”** onun vaktini gizlemek istiyorum yahut onu gizlemeye yaklaşmak istiyorum; gelecektir demiyorum; eğer haber vermede lütuf ve mazeretleri sona erdirmeye olmasaydı onu haber vermezdim. Ya da neredeyse onu açıklayacağım demektir. Çünkü ahfahu gizliliği kaldırmak demektir. Feth kıraati de bunu teyit eder ki o da hafahu (açıkladı) lafzından gelir. **“Litücza (herkes kazandığı şey ile cezalandırılınsın)”** bu da atiyetün’e ya da son manaya göre uhfiha’ya mütealliktir.

فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا

مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ يَمِينِكَ
يَا مُوسَى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى
غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا
فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا
الْأُولَى ﴿٢١﴾

16 – Ona iman etmeyen ve keyfine uyan kimse seni ondan çevirmesin. Sonra helak olursun.

17 – Ey Musa, o sağ elindeki nedir?

18 – Musa dedi: O, asamdır. Ona yaslanırım ve onunla koyunlarımı yaprak silkerim. Benim onda başka ihtiyaçlarım da var.

19 – Dedi: At onu, ey Musa!

20 – Onu attı; baktı ki o, koşan bir yilandır.

21 – Dedi: Tut, onu. Korkma. Biz onu ilk haline döndüreceğiz.

16- “Seni ondan çevirmesin” kıyameti tasdik etmekten yahut na mazdan “ona iman etmeyen” kafiri, Musa aleyhisselam’ı ondan çevirmekten men ediyor. Maksat da onu çevirmekten men etmektir, me sela: Seni burada görmüyorum (görmeyeyim) sözü gibi. Bu da şuna dikkat çekmektedir ki onun fitrat-ı selimesi eğer hali üzere bırakılma idi, onu seçerdi ve ondan yüz çevirmezdi. O dininde sağlam olmalıdır Çünkü kafirin onu çevirmesi ondaki zafiyetten dolayıdır. “Ve keyfine uyan” nefsinin maddi ve eksik zevklerine uyup da başka şeylere bakar kimse seni ondan çevirmesin. “Sonra helak olursun” onun çevirme siyle çevrilmekle uçuruma yuvarlanırsın.

17- “Vema tilke (o nedir)” ondaki acayiplikleri göstermek için uyarma manasını içeren bir sorudur. “Biyeminike (sağ elindeki)” bu da işaretteki manadan haldir. Tilkenin sıfatıdır da denilmiştir. “Ey Musa” ısındırmak ve dikkatini çekmek için tekrardır.

18- “Musa dedi: O asamdır” Hüzeyl lehçesiyle asayye de okun

muştur. **“Ona yaslanırım”** yorulduğum yahut sürünün başında dururken ona dayanırım. **“Onunla koyunlarıma yaprak silkerim”** koyunlarıma yaprak düşürürüm. Ehişşü de okunmuştur ki ikisi de heşşel hubzu’dan gelir ki ekmek kuruduğu için kırılmaktır. Hess’ten sin ile de okunmuştur ki o da koyunları azarlamaktır. **“Onda başka ihtiyaçlarım da var”** mesela yürüdüğü zaman omzuna koyup üzerine su kabını asmak, çatallarında çakmak çakmak, üzerine abasını atıp gölgelenmek, ip kısa olduğu zaman ilave edip su çekmek, canavar saldırdığı zaman onunla müdafaa etmek gibi. Sanki Musa aleyhisselam sorudan asanın gerçeği ve göreceği işler sorulduğunu anlamış gibidir. Sonunda ondan bu gerçek hilafına şeyler gördüğü ve başka harikalar hissettiği zaman – mesela çatalının gece mum gibi yanması, su çekeceği zaman kova olması, kuyunun derinliğine göre uzaması, düşman gördüğü zaman onunla savunması, yere saplamakla suyun kaynaması, çekmekle suyun çekilmesi, istediği zaman dikmekle yaprak ve meyve vermesi gibi.– Bilsin ki bunlar açık ve karşı konulmaz mucizelerdir. Allah onları Musa için meydana getirmiştir, yoksa onun özelliklerinden değildir. O nedenle gerçeğini ve yararlarını özet ve uzun olarak zikretmiştir. Bu da onun sopa cinsinden olduğunu; emsalleri gibi faydalar sağladığını göstermek içindir. Ta ki cevabı anladığı maksada uygun olsun.

19; 20- **“Dedi: Onu at. Attı; baktı ki o, koşan bir yilandır”**. Şöyle denilmiştir: Onu atınca sopa kalınlığında sarı bir yılan döndü, sonra şişti ve büyüdü. Onun içindir ki ona bazen esas haline bakarak küçük yılan, bazen de sonuç itibarı ile ejderha demiştir. Bazen de her iki hale uyacak şekilde hayye (yılan) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Ejderha gibi iri ve küçük yılan gibi çevik idi, bunun içindir ki keenneha canının demiştir.

21- **“Dedi: tut onu. Korkma”** çünkü onun koşan ve taşı ve ağacı yutan bir yılan olduğunu görünce korktu ve ondan kaçtı. **“Biz onu ilk haline döndüreceğiz”** eski durum ve şekline demektir. Siyret seyr’den fi’let veznindedir, mecazen yol ve usule denilmiştir. Harf-i cerin hazfi ile mansuptur ya da eâde, âdehu’dan menkuldur, o da âde ileyhi demektir. Ya da zarf olarak yahut mukadder fiiliyle mansuptur, yani sinüidüha bade zehabiha tesiyrü siyretehel ula demektir ki ondan eskisi gibi yararlanırsın demektir. Şöyle de denilmiştir: Rabbi ona böyle deyince rahatladı, öyle ki elini yılanın ağzına soktu ve sakalından tuttu.

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ
 سُوءٍ آيَةً أُخْرَى ۚ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ۚ ﴿٢٣﴾ اِنْهَبْ إِلَى
 فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ۚ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۚ ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي
 أَمْرِي ۚ ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۚ ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۚ ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِي
 وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ۚ ﴿٢٩﴾ هَارُونَ أَخِي ۚ ﴿٣٠﴾

22 – Elini koynuna sok da bir kötülük olmadan başka bir mucize olarak bembeyaz çıksın.

23 – Sana en büyük ayetlerimizden birini gösterelim, diye.

24 – Fir'avn'e git; çünkü o, azgınlıktı.

25 – Musa dedi: Rabbim, bana göğsümü aç.

26 – İşimi bana kolaylaştı.

27 – Dilimden düğümü çöz ki,

28 – Sözümleri anlasınlar.

29 – Bana ailemden bir vezir ver.

30 – Kardeşim Harun'u.

22- “Elini koynuna sok” bazunun altındaki koynuna, insanın her iki yanına cenahan denilir, mesela askerin cenahı (kanadı) gibi. Bu da kuşun iki kanadından istiare edilmiştir. Böyle denilmesi kuşun uçarken meyletmesindendir. “Bembeyaz çıksın” nur saçar gibi, “bir kötülük olmadan” afet ve çirkinlik olmadan, bundan baras (alaca) hastalığı kinaye edilmiştir, tıpkı avret yerinden sev'e ile kinaye edildiği gibi. Çünkü insan tabiatı ondan tiksindir ve ondan nefret eder. “Ayeten uhra (başka bir mucize olarak)” ikinci bir mucize olarak, bu da tahruc'ur. zamirinden haldir, mesela beydâe gibi, ya da beydâe'nin zamirinden haldir yahut huz veyahut duneke izmar ederek mefuldur.

23; 24- “Linüriyeke (sana en büyük ayetlerimizden gösterelim, diye)” bu da muzmara yahut ayetin veya kissanın delalet ettiği şeye mütealliktir yani bunları delalet ettik yahut bunları yaptık ki sana gösterelim demektir. Kübra da ayatına'nın sıfatıdır yahut nüriyeke'nin mefuludur, min ayatına da ondan haldir. “Fir'avn'e git” bu iki mucize

ile ve onu ibadete davet et, “**çünkü o, azgınlıktı**” isyan etti ve kibir tasladı.

25; 26- “Musa dedi: Rabbim, bana göğsümü aç ve bana işimi kolaylaştır”. Allah ona büyük işi ve ağır şeyi emredince, ondan göğsünü açmasını ve kalbini genişletmesini istedi ki ağır yükleri kaldırsın ve zorluklarına tahammül etsin, üzerine incek ayetleri alsın. Sebepler yaratarak ve engelleri kaldırarak işini kolaylaştırsın. “Bana” demesinin faydası da, açılan ve kolaylaştırılan şeyi önce kapalı hale getirip sonra da tekit ve mübalağa etmek için göğsü ve işi zikrederek onu ortadan kaldırmaktır.

27; 28- “Dilimden düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar” tebliğ de ancak belîğ (düzgün konuşan)dan güzel olur. Musa aleyhisselam’ın dilinde tutukluk vardı, o da ağzına soktuğu bir kordan olmuştu. Şöyle ki bir gün Fir’avn onu kucağına aldı, o da sakalından tutup yoldu. Fir’avn kızdı ve öldürülmesini emretti. Karısı Asiye: O bir çocuktur, közle yakutu ayıramaz, dedi. Bu ikisini önüne koydular, o da közü alıp ağzına koydu. Belki elindeki beyazlık ondan kalmıştır. Şöyle de denilmiştir: Eli yandı, Fir’avn onu tedavi etmek istedi, iyi olmadı. Sonra kendisi dua edince Fir’avn: Sen hangi rabbe dua ediyorsun, dedi. O da: Senin aciz kalıp da elimi iyi edene, dedi. Dilindeki tutukluğun tamamen gidip gitmediğinde ihtilaf edilmiştir. Kim, gitti derse, “ey Musa, isteğin yerine getirildi” (*Taha*: 36) ayetine tutunur. Kim de gitmedi derse “o (Harun) benden daha düzgün konuşur” (*Kasas*: 34) ile “neredeyse meramını anlatamıyor” (*Zuhruf*: 2) ayetlerini delil getirir ve birinciye şöyle cevap verir: O dilindeki düğümün tamamen çözülmesini istemedi, ancak anlaşılmasına mani olan için istedi. Bunun içindir ki onu nekire kılmış ve yekahu’yu da emrin cevabı yapmıştır. Min lisanî de ukdeten’in sıfatı da olabilir, uhlul’ün sılası da olabilir.

29; 30- “Bana ailemden bir vezir ver, kardeşim Harun’u”. Bana yüklediğin görevde yardım etsin. Vezir ya vizr’den (yükten) gelir, çünkü o Emir’in (Sultan’ın) yükünü taşır ya da vezer’den gelir ki o da sığınaktır. Çünkü Sultanın görüşü alınır ve işlerinde ona sığınılır. Müvazere de bundandır ki aslı ezir’dir, ezer’den (kuvvetten) gelir. O da fail veznindedir, aşir ve celîs gibi. Muvazir’deki gibi hemzesi vav’a kalb edilmiştir. “İcal”in iki mefulu veziren ile harun’dur, ikincisinin takdim edilmesi öneminden dolayıdır. “Lî” de sıladır ya da haldir. Ya da iki meful lî ile veziren’dir, Harun da vezir’in atıf beyanıdır. Ya da iki meful veziren ile min ehli’dir, lî de açıklama içindir, mesela “velem yekün lehu küfüven ahad” (*İhlas*: 4) ayetinde olduğu gibi. Ahî de bu ihtimallere göre harun’dan bedeldir ya da müptedadır, haberi de:

أَشَدُّ بِهِ أَزْرَى ۝٣١

وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِى ۝٣٢ كَى نُسَبِّحَكَ كَثِيراً ۝٣٣ وَنَذْكُرَكَ

كَثِيراً ۝٣٤ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيراً ۝٣٥ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ

يَا مُوسَى ۝٣٦ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ۝٣٧

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ۝٣٨ أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ

فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّى وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِى ۝٣٩

31 – Onunla belimi berkit.

32 – Onu işime ortak et ki,

33 – Seni açıkça tesbih edelim.

34 – Seni açıkça zikredelim.

35 – Şüphe yok sen bizi gören idin.

36 – Dedi: Ey Musa, gerçekten isteğin sana verilmiştir.

37 – Andolsun ki sana bir defa daha lutfetmiştik.

38 – Hani, annene vahyolunanı vahyetmiştik.

39 – Onu tabuta koy; onu denize at; deniz de onu sahile atsın da onu benim de düşmanım, onun da düşmanı alsın. Sana benden bir sevgi bıraktım ve gözümün önünde yapılasın (büyütülesin) diye.

31; 32- “Üşdüd bihi ezrî (onunla belimi berkit. Onu işime ortak et)” kavlidir. Bu da emir kalıbıdır. İbn Amir bu ikisini emrin cevabı olarak haber (fiil) lafzı ile okumuştur.

33; 34; 35- “Seni çokça tesbih edelim ve seni çokça zikredelim”. Çünkü yardımlaşma isteği kabartır ve hayrın çoğalmasına ve artmasına götürür. “Şüphe yok ki sen bizi gören idin” hallerimizi ve yardımlaşmanın bizi islah edeceğini, Harun’un da bana emrettiğin şeyde ne güzel yardımcı olduğunu bilirsin.

36- “Dedi: Ey Musa, gerçekten isteğin sana verilmiştir” sü’l fu’l veznindedir, meful manasınadır, hubz ve ükl gibi ki mahbuz ve me’kul

manasınadır.

37- “Ant olsun ki sana başka bir defa daha lutfetmiştik” yani sana başka bir vakitte de nimet vermiştik.

38- “Hani, annene vahyetti mi” ilham ile yahut rüyada yahut o vakitteki peygamberin dili ile yahut da meleklerle – peygamberlik vahyi ile değil – tıpkı Meryem’e vahyettiği gibi. **“Vahyolunani”** ancak vahiyle bilinen şeyleri ya da şanı büyük ve önemli olduğu için vahyedilmeyi degen ve ona halel getirmeyen şeyi demektir.

39- “Enikzifihi (onu tabuta koy, diye)” bienikzifihi yahut ikzifihi demektir. Çünkü vahiy de kavil (söz) manasınadır. **“Onu denize at”** kazf atmak için de koymak için de denilir, mesela **“Kalplerine korku saldı”** (Ahzab: 26) ayetinde olduğu gibi. Remy de öyledir, mesela: Ğulamun remahullahu bilhusni yafian (Allah bütün güzelliği o gence vermiş) sözünde olduğu gibi. **“Onu deniz de sahile atsın”** denizin onu sahile atması mutlaka olması gereken bir şey olduğu – çünkü ona Allah’ın iradesi taalluk etmiştir – ve deniz de iyiyi kötüyü ayıran uysal bir kul gibi kabul edildiği için ona böyle emretmiş, cevap da emir tarzında verilmiştir. En iyisi bütün zamirlerin Musa’ya gönderilmesidir, çünkü nazma riayet gerekir. Denize atılan ve sahile çıkarılan her ne kadar biz-zat tabut / sandık ise de dolayısı ile Musadır. **“Onu benim de düşmanım, onun da düşmanı alsın”** düşman, mübalağa için tekrar edilmiştir ya da birincisi o andaki düşmandır, ikincisi de beklenen düşmandır. Şöyle de denilmiştir: Annesi sandığın içine pamuk koydu, çocuğu da içine yatırdı, sonra da sandığı ziftleyip denize attı. Denizden (Nil’den) de Fir’avn’ın bahçesine bir kanal vardı, su bebeği oraya sürükledi, o da onu bahçedeki havuza attı. Fir’avn de havuz başında karısı Asiye bint Müzahim ile oturuyordu. Onun çıkarılmasını emretti, açıldı, baktılar ki ay parçası gibi bir çocuk. Onu çok sevdi, nitekim Allah Teala: **“Sana benden bir sevgi bıraktım”** demiştir. İnsanların kalplerine koydum, öyle ki seni gören ayrılığına sabredemezdi. **“Minnî”** lafzının elkaytü’ye müteallik olması da caizdir yani seni sevdim, kimi de Allah severse, bütün kalpler de onu sever. Dış anlama göre deniz onu sahile yani kıyısına atmıştır, çünkü su onu kazar, bebek de oradan alınmıştır. Ancak sahilin kanalın ağzı olma ihtimali de vardır. **“Gözümün önünde yapılasın, diye”** büyütülesin, sana iyilik edile, ben de seni gözetleyeyim. Velitusnaa gizli bir illete atıftır mesela liyutaattafa aleyke gibi ya da illete bağlı gizli bir fiile mütealliktir, mesela faaltü zalike gibi. Emir olarak lam’ın kesri ve sükunu, ayn’ın da cezmi ile (veli tusna, veltusna) ve nasb ve te’nin fethi ile de (velitasnaa) da okunmuştur. Yani yaptığın gözümün önünde olsun ki emrime muhalefet etmeyesin demektir.

اِذْ تَمْشِي

اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ اِلَىٰ اُمِّكَ
كَى تَقَرَّرَ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنُ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَجِئْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ
قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ٤٠ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ٤١ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاخُوكَ
بِلَيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ٤٢ اِذْهَبَا اِلَىٰ فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ٤٣
فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ٤٤

40 – Hani, kız kardeşin yürüyor: “Ona kefil olacak birini size göstereyim mi?” diyordu. Seni annene götürdük ki gözü aydın olsun ve üzülmesin. Sen bir adam öldürmüştün. Biz de seni sıkıntıdan kurtarmış ve bir deneme ile denemiştik. Medyen halkı arasında yıllarca kalmıştın. Sonra bir takdir üzerine gelmiştin, ey Musa!

41 – Seni kendim için yaptım.

42 – Sen ve kardeşin mucizelerimle gidin, zikrimde gevşeklik etmeyin.

43 – İkinciz de Fir'avn'e gidin; çünkü o, azdı.

44 – Ona yumuşak söz söyleyin, belki o öğüt alır yahut korkar.

40- “İz temşi uhtüke (hani kızkardeşin yürüyordu)” el kaytû'nun yahut litusnaa'nın zarfıdır ya da iz evhayna'nın bedelidir, çünkü ondan geniş çaplı bir zaman murat edilmiştir. “Ona kefil olacak birini size haber vereyim mi, diyordu?” zira Musa sütannelerin memelerini kabul etmiyordu. Kız kardeşi Meryem onun haberini araştırmak için geldi, memesini kabul edecek bir sütanne aradıklarını gördü: Sizi birilerine götüreyim mi dedi, annesine götürdü; o da memesini kabul etti “Seni annene döndürdük ki gözü aydın olsun” sana kavuşmakla “ve üzülmesin” senden ayrılmakla ya da sen ondan ve şefkatinden mahrum kalmakla üzülmesin. “Sen bir adam öldürmüştün” İsraili'ye karşı yardım isteyen Kıpti'yi. “Biz de seni sıkıntıdan kurtarmıştık” Allah'ın azabından ve Fir'avn'in kisasından korkarak üzülmeden seni

bağışlamak ve Medyen toprağına hicret etmekle güvene kavuşturarak kurtarmıştık. **“Seni çeşitli denemelerle denemiştik”**. Çeşitli belalara maruz bırakmış ya da değişik imtihanlara tabi tutmuştuk. Fütun fetn’in ya da te’yi dikkate almayarak fitne’nin çoğuludur, mesela hüce ve büdre’nin çoğulunda hucûz ve budûr denildiğı gibi. Seni arka arkaya kurtarmıştık. Bu da vatanından ayrılırken ve dostlarını terk ederken başına gelen şeylerin özetidir. Tedirgin olarak yaya yürümek, azık temin edememek, işçi durmak vs. gibi şeyler de buna dahildir. Ya da bunlar ve yukarıda anılanlar demektir. **“Medyen halkı arasında yıllarca kalmıştın”** orada iki süreden en uzununu doldurarak on yıl kalmıştın. Medyen Mısır’a sekiz konaklık mesafede bir ülkedir. **“Sonra bir takdir üzerine geldin”** seninle konuşmak ve seni ileri de gitmeyen ve geri de kalmayan bir vakitte peygamber yapmam için. Ya da peygamber olacağın yaşta demektir. **“Ey Musa”** bu da kıssanın bittiğini göstermek için her kıssadan sonra tekrar edilmiştir.

41; 42- “Seni kendim için yaptım” seni sevgim için seçtim. Onu kralın onurlandırmak ve gözde kılmak için kendine yaklaştırdığı kimseye benzetmiştir. **“Sen ve kardeşin ayetlerimle gidin”** mucizelerimle, **“gevşeklik etmeyin”** zayıflık göstermeyin, kusur etmeyin. Te’nin kesri ile “tiniya” da okunmuştur **“zikrimde”** nerede olursanız beni unutmayın. Şöyle de denilmiştir: Zikrimi tebliğde ve bana davette gevşeklik etmeyin.

43- “İkiniz de Fir’avn’e gidin, çünkü o, azdı” yukarıda Musa aleyhisselam’a tek başına gitmesini emretti, burada ise kardeşiyle beraber gitmesini buyurdu, onun için tekrar yoktur. Şöyle de denilmiştir: Harun’a Musa ile buluşmasını vahyetti. Şöyle de denilmiştir: O da Musa’nın geldiğini işitti, onu karşılamaya çıktı.

44- “Ona yumuşak söz söyleyin” mesela “arınmak ister misin? Seni Rabbine hidayet edeyim mi” (*Naziat: 19*) gibi. Çünkü bu, arz ve istişare mahiyetinde bir davettir. Ahmaklık edip de size saldırmasın. Ya da üzerinde büyütme hakkı vardır. Şöyle de denilmiştir: Musa ona künyesi ile hitap etmiştir. Onun üç künyesi vardı: Ebulabbas, Ebulvelit ve Ebu Mürre. Şöyle de denilmiştir: Ona arkasında ihtiyarlık olmayan gençlik ve ölüm dışında zeval bulmayacak mülk vaat et. **“Leallehu (belki o öğüt alır yahut korkar)”** bu da izheba’ya ya da kûlâ’ya bağlıdır yani işe umut ve reca ile başlayın, belki sonuç verir de gayretiniz boşa gitmez. Çünkü umutlu çalışkandır, umutsuz ise tembeldir. İman etmeyeceğini bildiğı halde o ikisini göndermenin ve çabalarının faydası; onu delille susturmak, mazereti kesmek, bu arada geçecek olan mucizeleri göstermek, gerçekleri düşünmeye sevk etmek, hayal pe-

resti de korkutmaktır. Bunun içindir ki birincisi öne alınmıştır yani doğruluğunuzu kabul etmez ve aklını başına almazsa da en azından düşünceye dalar da korkar demektir.

قَالَ رَبَّنَا

إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى ④٥ قَالَ لَا تَخْلَقْ إِنِّي
مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَارَى ④٦ فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَلَمِيلُ
مَعَنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ
عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى ④٧ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ
وَتَوَلَّى ④٨ قَالَ فَمَنْ رُبُّكُمْ يَا مُوسَى ④٩

45 – İkisi dediler: Ey Rabbimiz, onun bize hemen kötü bir şey yapmasından yahut taşkınlık etmesinden korkuyoruz.

46 – Dedi: Korkmayın; şüphesiz ben sizinleyim, işittir ve görürüm.

47 – Hemen ona gidin; ona: Biz Rabbinin sana elçileriyiz; İsrail oğullarını bizimle gönder, onlara işkence etme. Sana Rabbinden bir mucize getirdik. Doğruya uyana selam olsun, deyin.

48 – Gerçekten bize vahyolundu ki, şüphesiz azap, yalanlayan ve sırt çevirenin üzerinedir.

49 – Fir'avn dedi: Sizin Rabbiniz kim, ey Musa?

45- “İkisi dediler: Ey Rabbimiz, onun bize hemen bir kötülük yapmasından yahut taşkınlık etmesinden korkuyoruz”. Bize acele azap etmesinden; daveti bitirmeyi ve mucize göstermeyi beklemeden böyle yapmasından korkuyoruz. Bu da farata’dan gelir ki önde gitmektir. farıt da bundandır, feresun faratun da atları geçen attır. Afrattuhu’dan yufrıta da okunmuştur ki birini acele ettirmektir yani kibir yahut mülk korkusu veyahut insan veya cin şeytanının sürüklemesiyle bize acele ile azap etmesinden korkuyoruz. İfrat’tan yufrata da okunmuştur ki işkence etmektir. “Yahut taşkınlık etmesinden” ya da aşırı taşkınlık edip de cesaretinden ve kalbinin katılığından dolayı senin hakkında yakışıksız şeyler söylemesinden korkuyoruz. Taşkınlığı genel söyle-

meleri hüsn- ü edeplerindendir.

46- “Dedi: Korkmayın; şüphesiz ben sizinleyim” muhafazam ve yardımımla **“işitir ve görürüm”** sizinle onun arasında geçen söz ve işleri. O zaman şerrini sizden def edecek ve size yardımımı getirecek şeyi yaparım. Hiçbir şey takdir edilmeyip şöyle mana vermek de caizdir: Şüphesiz ben sizin koruyucunuzum; sizi dinler ve görürüm.

47- “Hemen ona gidin; ona: Biz Rabbinin sana elçileriyiz; İsrail oğullarını bizimle gönder; onlara işkence etme deyin”. Zor işlerde çalıştırmak ve oğlan çocuklarını öldürmekle. Çünkü onlar Kiptilerin ellerinde idiler, onları ağır işlerde çalıştırır ve kullanırlardı. Erkek çocuklarını iki yılda bir öldürürlerdi. Gelmenin arkasından bunu söylemesi şuna delildir ki müminleri kafirlerden kurtarmak onları imana davet etmekten daha önemlidir. Bunun davette aşamaya riayet için olması da caizdir. **“Sana Rabbinden bir mucize getirdik”** daha önce geçen risalet davasını tespit eden cümledir. İki mucize olduğu halde tekil getirmesi, maksat davanın kanıtla ispat edilmesidir, delilin birlik veya çokluğuna işaret etmek değildir. Şu ayetlerde de öyledir: **“Size bir mucize getirdim”** (*Al-i İmran: 49*). **“Bir mucize getir”** (*Şuara: 154*) ve **“size açık bir mucize getirsem de mi?”** (*Şuara: 30*). **“Doğruya uyana selam olsun”** meleklerin ve cennet hazinlerinin selamı doğru yolda olanların üzerine olsun yahut iki dünyada selamet onlara olsun.

48- “Gerçekten bize vahyolundu ki, şüphesiz azap, yalanlayan ve sırt çevirenlerin üzerinedir” müşriklerin azabı peygamberleri yalanlayanların üzerinedir. Nazmın bozulup tehdit ve tekidin açıklanması, işin başında tehdidin yararlı ve gerçeğe daha uygun olmasındandır.

49- “Fir’avn dedi: Sizin Rabbiniz kimdir, ey Musa?” yani ikisi ona geldikten sonra ve ona Allah’ın emrini dedikten sonra. Belki de bu, durumdan anlaşıldığı için söylenmemiştir. Çünkü muti bir kimse emredilen şeyi mutlaka yerine getirir. Musa aleyhisselam kast edildiği halde ikisine hitap edilmesi onun asıl, Harun’un da vezir ve yardımcı olmasındandır ya da onun dilinde tutukluk olduğunu ve kardeşinin de güzel konuştuğunu bildiği içindir. Böylece onu susturmak istemiştir. **“Ben mi yoksa bu meramını ifade edemeyen mi daha hayırlıdır?”** (*Zuhruf: 52*) kavli de bunu göstermektedir.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ

- شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى ﴿٥١﴾
 قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾
 الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا
 وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَخَرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى ﴿٥٣﴾

50 – Dedi: Rabbimiz odur ki her şeye yaratılışını verdi, sonra da yol gösterdi.

51 – Dedi: İlk nesillerin hali nedir?

52 – Dedi: Onların ilmi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbin şaşmaz da unutmaz da.

53 – O ki, yeri sizin için beşik kıldı. Size orada yollar açtı. Gökten su indirdi. Onunla çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

50- “Musa dedi: Rabbimiz odur ki her şeye verdi” her çeşit şey “yaratılışını” onun için mümkün olan en mükemmeli verdi ya da mahlukata muhtaç oldukları ve yararlanacakları her şeyi verdi. Muzaafın ileyhin yahut şaz olarak muzafın sıfatı olarak halakahu da okunmuştur, o zaman ikinci meful mahzûf olur yani a’ta külle mahlukın müyuslihuhu demek olur. “Sonra da yol gösterdi” verdiği şeylerden yararlanacağını ve onunla hayatını nasıl sürdüreceğini ve kemale ereceğini öğretti, bu da ya iradesi iledir ya da doğal olmaktadır. Bu da kısık olduğu ve derece derece bütün varlıkları içine aldığı için gayet veciz bir cevaptır ve şuna delalet etmektedir ki bizzat zengin ve güçlü olan mutlak olarak nimet veren Allah Teala’dır, ondan başka her şey zatır da, sıfatlarında ve fiillerinde ona muhtaçtır. Bunun içindir ki kafir oldu, kömür gibi kap kara kesildi, lafı değiştirmek zorunda kaldı ve:

51; 52- “İlk nesillerin hali nedir, dedi?” öldükten sonra mutluluk veya bedbahtlık bakımından halleri nedir? “Dedi: Onların ilmi Rabbimin yanındadır” yani o gaptir, onu ancak kendisi bilir; ben de senin gibi bir kulum, ancak bana haber verdiği şeyi bilirim. “Bir kitaptadır” Levh-i Mahfuz’da tespit edilmiştir. Bunun, Allah’ın kesin ilminden ki şeyi alimin bildiği ve yazıya geçirdiği şeye misal olması da caizdir

“Rabbim şaşmaz da unutmaz da”. Şaşmak (dalâl) bir şeyin yerini şaşı-
rıp bulamamaktır. Unutmak da bir şeyi aklından gittiği için hatırlaya-
mamaktır. Bu ikisi zatı ile bilen Allah için imkânsızdır. Fir’avn’ın böyle
sorması Allah’ın her şeyi bilmesine ve ayrıntılarına kadar inip özellik-
lerini ortaya koymasına müdahale manasına da gelebilir. Çünkü bu,
eşyayı bütün ayrıntılarıyla bilmeyi gerektirir. Eski nesiller de çok ol-
duklarından, uzun süre yaşadıklarından ve çok uzaklarda oldukların-
dan Allah onları, parçalarını ve hallerini nasıl bilecektir? Cevabın ma-
nası da şöyledir: Allah’ın ilmi bütün bunları kuşatmıştır, bunlar onun
yanında tespit edilmiştir; o şaşmaz da unutmaz da.

53- “Ellezi ceala lekümül arda” bu da merfudur, Rabbinin sıfatıdır
ya da mahzuf müptedanın haberidir veyahut medih üzere mansup-
tur. Kufeliler burada ve Zuhurf suresinde mehden okumuşlardır ki kel-
mehdi demektir yani onu beşik gibi kullanırsınız demektir. O (mehd)
mastardır, isim olarak kullanılmıştır. Diğer kurrallar ise mihaden oku-
muşlardır, o da döşek gibi serilen şeyin ismidir ya da mehd’in çoğulu-
dur. Nebe’ suresindekinde ise ihtilâf etmemişlerdir. **“Size orada yollar
açtı”** dağların, derelerin ve kırların arasında yollar açtı, onlarla bir yer-
den bir yere gidersiniz, menfaatlerinden istifade edersiniz. **“Gökten
su indirdi, onunla çıkardık”** gaipten mütekillem kalıbına geçti, bu da
Allah Teala’nın kelimasını hikaye etmek içindir. Ve şuna dikkat çekmek
içindir ki bunlar onun kemal-i kudret ve hikmetini göstermektedir;
eşya da onun iradesine boyun eğmektedir. Bütün benzerleri de bu şe-
kildedir, mesela şu ayetler gibi: **“Görmedin mi Allah gökten su indirdi;
onunla renkleri farklı meyveler çıkardık”** (Fatır: 27). **“Onlar mı hayırlı,
yoksa gökleri ve yeri yaratan ve size gökten su indiren Allah mı? Biz o su
ile bahçeler çıkardık”** (Neml: 60). **“Ezvacen (çiftler)”** sınıflar demektir,
bu denilmesi birleşmelerinden ya da birbirlerine girmelerindendir.
“Min nebatın” bu da ezvacen’in açıklaması yahut sıfatıdır. **“Şetta”** da
öyledir, bunun **“Nebatin”**in sıfatı olma ihtimali de vardır, çünkü aslın-
da mastardır, onda tekil de çoğul da birdir. O şetî’in cem’idir mesela
merîd ve marda gibi. Manası da şekilleri, maksatları ve menfaatleri
değişiktir demektir. Kimisi insanlara uyar kimisi de hayvanlara. Bu-
nun içindir ki:

- ٥٤ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى
 ٥٥ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تِلْكَ آخِرُ
 وَلَقَدْ آرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى ٥٦ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا
 مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى ٥٧ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ
 بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ٥٨
 قُلْ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُخَشَرَ النَّاسُ ضُحًى ٥٩

54 – Yiye ve hayvanlarınızı otlayın. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır.

55 – Sizi ondan yarattık. Ona döndüreceğiz ve sizi başka bir de ondan çıkaracağız.

56 – Ant olsun, biz ona bütün ayetlerimizi gösterdik; o ise yaladı ve diretti.

57 – Fir'avn dedi: Bizi sihrinle yerimizden çıkarman için mi geldin, ey Musa?

58 – Biz de sana mutlaka aynı sihri getireceğiz. Bizimle sen aranda bizim de senin de şaşırılmayacağımız orta bir yerde belli bir vakit kıl / tespit et.

59 – Musa dedi: Sizin belli vaktiniz süs (bayram) günü ve insanların kuşluk vaktinde toplanmasıdır.

54- “Külu ver'av enameküm (yiye ve hayvanlarınızı otlatır) demıştır. Bu da feahrecna'daki zamirden haldir, bunda kavil maddesi takdir edilmiştir. Yani onlara çeşitli bitkiler çıkardık, yiye ve hayvanlarınızı otlatın, dedik. Mana da şöyledir: Bunları sizin yemeniz hayvanlarınıza da yem olmak üzere hazırlayarak ve buna izin vererek “Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır” batıla uymayı çirkin şeyleri yapmayı men eden akıl sahipleri için. Nüha, nühye'nin çoğuludur.

55- “Sizi ondan yarattık” çünkü toprak ilk atalarınızın aslıdır bedenlerinizin de ilk maddesidir. “Ona döndüreceğiz” öldürmek

cüzleri dağıtmakla. **“Ve sizi başka bir defa da ondan çıkaracağız”** dağılıp toprağa karışan parçalarınızı eski suretinde ve ruhlarını onlara iade ederek derlemekle.

56- “Ant olsun, biz ona ayetlerimizi gösterdik” onları kendisine gösterdik yahut doğruluğunu tanıttık **“bütün ayetlerimizi”** bu da nevilerin kapsamını yahut fertlerin kapsamını tekittir, şu demektir ki ayetlerimizden murat edilen belli olandır ki onlar da Musa aleyhisselam’a has olan dokuz mucizedir. Ya da Musa aleyhisselam ona önce ayetleri gösterdi, kendine verilen diğer mucizeleri de saydı. **“O ise yalanladı”** aşırı inadından dolayı Musa’yı yalanladı **“ve directti”** inadından dolayı iman ve itaat etmemede.

57; 58; 59- “Fir’avn dedi: Bizi yerimizden çıkarman için mi geldin” Mısır toprağından, **“sihrinle, ey Musa?”** bu da oyalanma ve şaşırmasıdır, onun gerçek olduğunu bildiğinin delilidir, öyle ki bu yüzden mülkünden korktu. Çünkü sihirbaz kendi gibi bir hükümdarı yerinden çıkaramaz. **“Biz de sana aynı sihri getireceğiz”** benzer sihri demektir, **“aramızda belli bir vakit tespit et”** burada geçen mev’iden mastardır, vaat demektir, çünkü **“ne senin ne de bizim şaşırmayacağımız (dönmeyeceğimiz)”** demiştir. Zira dönmek zamana ve mekâna uygun düşmez. **“Mekânen süva”** bu da mastarın delalet ettiği bir fiille mansuptur, onunla (masterla) değil. Çünkü o mevsuftur. Ya da ona muzaf mekân takdiri ile mev’iden’den bedeldir, buna göre **“kale mev’idüküm yevmüz ziyneti”**deki cevabın uygunluğu ancak mana bakımından olur. Çünkü ziynet günü belli ve halkın toplandığı bir günü gösterir. Ya da birinciye göre misl izmar etmekle bedel olur mesela mislû mekani mevidiküm mekanu yevmiz ziyenti demektir yahut va’düküm va’dü yevmiz ziyneti demektir. Nasb ile yevme de okunmuştur ki açıktır, bu ikisinden murat edilen de mastardır. Süven orta demektir ki size de bize de eşit mesafede manasınadır. Na’tteki benzeri de kavmun iden (düşman kavim)dir, bu da şazdır. İbn Amir, Asım, Hamze ve Yakup zam ile (süven) okumuşlardır. Sûs gününün Aşure günü yahut Nevruz günü yahut bayram günü olduğu söylenmiştir ki her yıl böyle bir günleri vardı. Yerini belirlemesi hakkın açığa çıkması, batılın da halkın gözü önünde yok olması ve bunun da her tarafa yayılması içindir. **“Ve enyuhşeren nasu duha (ve insanların kuşluk vaktinde toplanmasıdır)”** bu da yevme veyahut ziynete atıftır. Malum siygası ve te ile Fir’avn’e hitap olarak (tahşüre) de okunmuştur. Ye ile Fir’avn’e hitap olarak da okunmuştur ki o zaman yevm’e yahut Fir’avn’e gider. Hitap da kavmine olur.

فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَى
وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ
وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا
النَّجْوَى ﴿٦٢﴾ قَالُوا إِن هَٰذَا لَسَاحِرٌ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَ أَكْثَرَكُمْ
مِن أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَآ وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى ﴿٦٣﴾ فَاجْمِعُوا
كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوْا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى ﴿٦٤﴾
قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّمَا أَن تَلْقَى وَلَمَّا أَن نَكُونُ أَوَّلَ مَنِ الْقَى ﴿٦٥﴾

60 – Fir'avn dönüp tuzağını topladı, sonra da geldi,

61 – Musa onlara: Yazıklar olsun size, Allah'a yalan iftira etmeyin sonra sizi bir azapla helak eder. İftira eden gerçekten ziyan etmiş dedi.

62 – Sihirbazlar işlerini kendi aralarında tartıştılar. Fiskosu geldiler.

63 – Dediler: Şüphesiz bunlar iki sihirbazlardır; sihirleri ile s toprağınızdan çıkarmak ve en ideal yolunuzu gidermek (ortad kaldırmak) istiyorlar.

64 – Hilinizi birleştirin, sonra da saf saf gelin. Bugün üstün gel gerçekten iflah olmuştur.

65 – Dediler: Ey Musa, sen mi atacaksın, yoksa ilk atan biz mi olum?

60; 61- “Fir'avn dönüp tuzağını topladı” tuzak yapacak şeyle bundan sihirbazlarla aletlerini kast ediyor. “Sonra geldi” randevu yerine “Musa onlara: Yazıklar olsun size, Allah'a yalan iftira etmeyin dedi” onun ayetlerini sihir saymakla. “Sonra sizi bir azapla helak eder” kökünüzü kazır. Hamze, Kisai, Hafs ve Yakup zam ile eshate'de yushiteküm okumuşlardır, bu da Necid ve Temim lehçesidir. Süht ile gatte engel demektir. “İftira eden gerçekten ziyan etmiştir” Fir'avn ziyan ettiği gibi. Çünkü o, mülkü kendisine kalsın diye iftira etti ve h yaptı; ancak ona fayda vermedi.

62- “Sihirbazlar işlerini kendi aralarında tartıştılar” Musa'r

durumu hakkında, onun konuşmalarını duyunca birbirlerine: Bu, sihirbazların tekerlemelerinden değildir, dediler. “Fiskosu gizlediler” eğer Musa bizi yenerse ona tabi oluruz, dediler yahut Musa’ya ne ile karşı koyacaklarını tartıştılar, gizlice istişare ettiler. Zamirin Fir’avn’e ve kavmine gittiği de söylenmiştir.

63- “**Kalu in hazani lesahirani (şüphesiz bunlar iki sihirbazdır, dediler)**” bu da gizli konuşmayı tefsir etmektedir. Sanki onlar anlaşılmak ister gibi davrandılar, o ikisi galip gelir de halk da arkalarına düşer diye endişe ettiler. Hazani’nin ismidir, bu da Belharis bin Ka’b oğulları lehçesine göredir. Çünkü onlar elifi tensiye alameti kabul eder, müsennayı da takdiren irap ederler. Şöyle de denilmiştir: İn, naam (evet) manasınadır, maba’di de müpteda ile haberdır; ancak bu ikisine, lam müptedanın haberine dahil olmaz diye itiraz edilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Bunun aslı innehu hazani lehuma sahirani’dir, zamir hazf edilmiştir. Buna da, lam ile tekit edilenin hazfı uygun değildir, denilmiştir. Ebu Amr inne hazeyni okumuştur ki bu da açıktır. İbn Kesir ile Hafs da in hazanı okumuşlardır. O zaman in tahfif edilmiş olur, lam da ya farikadır ya da nafiye, lam da illa manasınadır. “**Sihirleri ile sizi toprağınızdan çıkarmak ve en ideal yolunuzu gidermek (ortadan kaldırmak) istiyorlar**” en ideal idare tarzınızı yok etmek, yerine kendi idare tarzlarını ve dinlerini koymak suretiyle, çünkü “Fir’avn: Gerçekten ben onun dininizi değiştirmesinden korkuyorum” (*Gafir: 26*) demiştir. Şöyle de denilmiştir: İdarenizin halkını kastetmişlerdir ki onlar da İsrail oğullarıdır. Çünkü onlar ilim adamları idiler, zira Musa “İsrail oğullarını bizimle gönder” (*Şuara: 17*) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Yol, halkın ileri gelenleri ve eşrafıdır, çünkü onlar başkalarına örnek idiler.

64- “**Hilenizi birleştirin**” buna karar verin, içinizden bir kimse muhalefet etmesin. Ebu Amr fecmau okumuştur ki bunu “fecemaa keydehu” (*Taha: 60*) kıraatı destekler. Kalu’daki zamir, eğer sihirbazlara giderse, bu sözü birbirlerine demiş olurlar. “**Sonra da saf saf gelin**” çünkü o zaman seyircilerin gözünde daha heybetli görünürler. Şöyle de denilmiştir: Onlar yetmiş bin kişi idiler, her birinin elinde ip ve sopa vardı. Hep birden Musa’nın üzerine saldırdılar. “**Bugün üstün gelen gerçekten iflah olmuştur**” galip gelen muradına ermiştir. Bu da ara cümledir.

65- “**Dediler: Ey Musa, sen mi atacaksın, yoksa ilk atan biz mi olalım?**” yani meydana geldikten sonra nezaket icabı böyle dediler. En edatı mabe’iyle birlikte gizli bir fiille mansuptur ya da mahzuf müptedanın haberidir yani ihter ilkaene eveelan ev ilkaena demektir ya da elemrû ilkaue ev ilkauna demektir.

قُلْ بَلِّ الْقَوَا

فَإِذَا جَاءَهُمْ وَعَصِيَهُمْ يُخِيلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهُ تَسْعَى ۖ ۞٦٦ فَلَوْ جَسَّ
فِي نَفْسِهِ خِيفَةُ مُوسَى ۖ ۞٦٧ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ۖ ۞٦٨ وَالْقِيَامَ فِي
يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ
حَيْثُ أَتَى ۖ ۞٦٩ فَالْقَى السَّحَرَةُ سَجْدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى ۖ ۞٧٠

66 – Dedi: “Hayır, siz atın”. Bir de ne görsün, ipleri ve sopaları sihirlerinden ona koşuyor gibi görünüyor.

67 – Musa içinde bir korku hissetti.

68 – Korkma; şüphesiz sen, evet sen, en üstünsün, dedik.

69 – Sağ elindeki at, onların yaptıklarını yutsun. Onların yaptıkları ancak sihirbaz hilesidir. Sihirbaz da nereye gitse iflah olmaz

70 – Sihirbazlar secdeye kapandılar. “Biz, Harun ile Musa’nı Rabbine iman ettik” dediler.

66- “Dedi: Hayır, siz atın” nezaketlerine centilmenlikle karşılık verdi ve sihirlerine aldırış etmedi, bir de önce kendileri başlamak istediklerini ima etmişler ve nazmı daha belîğ bir şekle sokmuşlardı. Musa şunu da istiyordu ki onlar olanca hünerlerini göstersinler ve bütür çabalarını harcasınlar da Allah da kendi kuvvetini gösterecek ve hakk batılın tepesine atsın da beynini parçalasın. “Bir de ne görsün, ipleri ve sopaları sihirlerinden ona (Musa’ya) koşuyor gibi görünüyor” yani iplerini ve sopalarını attılar demektir. İza fücâiyedir, o, aynı zamanda zarfıyedir, kendini nasb edecek bir mütaallak ve muzaf olacal bir cümle ister. Ancak fiilin fîcâiye, cümlelerin de iptidaiye olması onur özelliğindendir. Mana da şöyledir: Ellerindeki attılar, Musa aleyhis selam şaşkına döndü; iplerini ve sopalarını koşuyor sandı. Çünkü onlara civa sürmüşlerdi. Güneş de vurunca kıpırdadı, hareket ediyor gibiydi. İbn Amir, İbn Zekvan rivayetinde ve Ravh tehayyele okumuşlardır ki zamir iplere ve sopalara gider ve enneha tes’â ondan bedeliştimal olur. Ye ile de yuhayyilü de okunmuştur zamir Allah Teala’yı gider. Tetehayyelü manasına tehayyelü de okunmuştur.

67; 68- “Musa içinde bir korku hissetti” normal insanlık icabı an baskından yahut insanların içine şüphe girer de kendisine uymazla

diye korktu. **“Biz de: Korkma”** aklına gelen şeyden, **“evet sen en üstünsün, dedik”** bu da yasağın gerekçesi ve galibiyetinin tescilidir. Yeni söz başı olmak, tekit harfı getirilmek, zamirin tekrar edilmesi, haberin marife olması, açık üstünlüğü gösteren yücelik maddesinin kullanılması ve ism-i tafdil siygası ile de tekit edilmiştir.

69- **“Sağ elindeki at”** sopa demeyip de kapalı bırakması onu gözden düşürmek içindir. Yani onların iplerine ve sopalarına aldırma, elindeki o sırık parçasını at demektir ya da onu büyütme için söylememiştir, yani o şeylerin çokluk ve kalabalığına aldırma; çünkü senin sağ elindeki şey etki bakımından onlardan daha büyüktür; sen onu at demektir. **“Telkaf ma sanau (onların yaptıklarını yutsun)”** Allah'ın kudretiyle onları yutsun. Aslı tetelakkaf idi, iki te'den biri hafz edildi. Muzaraat harfinin tenise de hitaba da ihtimali vardır. O zaman fiil müsebbebe (sonuca) isnat edilmiş olur. İbn Amir, Zekvan rivayetinde hal yahut yeni cümle başı olarak ref ile (telkafu); Hafs da cemz ile hafif olarak (sülasiden getirerek) (telkaf) okumuştur. O zaman lekaftuhu'dan gelir ki telekkaftuhu demektir. **“Onların yaptıkları ancak”** göz bağcılık edip uydurdukları **“keydü sahir (sihirbaz hilesidir)”** nasb ile (keyde) de okunmuştur ki o zaman mâ edatı “inne”yi amelden düşürmüş, keyde de sanau'nun mefulu olmuş olur. Hamze ile Kisai de sihr okumuşlardır ki zi sihr demektir ya da mübalağa için sihirbaza sihr denilmiştir yahut keyd'in sihre izafeti beyaniye şeklinde okunmuştur, mesela ilmü fikhin gibi. Sahir'in tekil olması ondan mutlak cins murat edilmesindendir. Bunun içindir ki **“vela yüflihüs sahirü”** demiştir yani sihirbaz cinsi iflah olmaz demektir. Birincisinin (birinci sahir'in) nekire olması, muzafı nekire kılmak içindir, mesela Şair Accac'ın şu beytinde olduğu gibi:

*O gün (kıyamette) insanlar ne hazırladığını görürler,
Uzun uzadıya dünya için çalışmaları sona erdiği zaman.*

(Burada fi sa'yı dünya denilerek (dünya) nekire kılınmakla sa'y de nekire kılınmıştır). Sanki ayette: Onların yaptıkları herhangi bir sihirle yapılan şeydir demek istenilmiştir. **“Nereye gelse”** nerede olsa ve nereye yönelse (iflah olmaz).

70- **“Sihirbazlar secdeye kapandılar”** yani Musa elindeki asayı attı, onların enstürümanlarını yuttu; sihirbazlar da bunun sihir olmadığını, Allah'ın ayetlerinden bir ayet ve mucizelerinden bir mucize olduğunu anladılar. Bu da onları yüzükoyun Allah'a secde etmeye götürdü. Bunu da yaptıkları şeyden tövbe etmek, özür dilemek ve gördükleri şeyi büyütme için yaptılar.

“Biz Harun ile Musa'nın Rabbine iman ettik, dediler”. Harun'un

önce zikredilmesi yaşının büyüklüğündendir yahut ayet sonlarını tutması içindir veyahut şunun içindir; çünkü Fir'avn, Musa'yı küçükken büyüttü. Eğer sadece Musa'nın Rabbi denilse idi yahut Musa önce zikredilse idi, akla onun Fir'avn olduğu, Harun da ona tabi olduğu için söylenmiş olduğu gelebilirdi. Rivayete göre onlar secdelerinde cenneti ve ondaki yerlerini gördüler.

قَالَ اَمْسُكُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اَذْنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السِّحْرَ
فَلَا قَطْعَنَ اَيْلَيْكُمْ وَاَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صَلْبَتَكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ
وَلَتَعْلَمُنَّ اَيْنَا اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقَى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُوْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا
مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضِي
هَذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ اِنَّا اَمْنَا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا
وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَّاَبْقَى ﴿٧٣﴾

71 - Fir'avn dedi: Ona ben size izin vermeden iman ettiniz. Şüphesiz o, muhakkak size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazdan keseceğim ve sizi elbette hurma kütüklerinin mutlaka asacağım. Hangimizin azapça daha çetin ve daha sürekli olduğunu elbette bileceksiniz.

72 - Dediler: Seni bize gelen açık delillere ve bizi yaratana asla tercih etmeyeceğiz. Neye hükmedeceksen hükmet. Sen ancak bu dünya hayatına hükmedersin.

73 - Muhakkak ki biz Rabbimize iman ettik ki günahlarımızı ve bizi zorladığın o sihri bağışlasın. Allah daha hayırlı ve daha sürekli elidir.

71- "Kale amentüm lehu (Fir'avn dedi: Ona iman ettiniz)" yahut Musa'ya, lam fiilin ittiba' manasına olmasındandır. Kunbul ile Halim haber olarak amentüm okumuşlar, diğerleri ise istifham olarak okumuşlardır. "Ben size izin vermeden önce" ona imana. "Şüphesiz o muhakkak sizin büyüğünüzdür" sanatta büyüğünüz ve en iyi bilendir yahut üstadınızdır. "Size sihri öğreten" siz de onunla anlaşm

vaziyettesiniz (şike yaptınız). **“Ellerinizi ve ayaklarınızı mutlaka çaprazdan keseceğim”** sağ el ile sol ayağı. Min edatı iptidaiyedir, sanki kesmek çaprazdan başlamıştır. Min, mecruru ile birlikte hal olarak mahallen mansuptur yani leukattianneha muhtelifatin demektir. Leukattian ve leusalliben şeklinde nun şeddesiz de okunmuştur. **“Sizi elbette hurma kütüklerine mutlaka asacağım”** asılan kimsenin kütükteki durumu zarfın içindeki şeye benzetilmiştir. İlk adam asan Fir'avn'dır. **“Hangimizin olduğunu elbette bileceksiniz”** kendisi ile Musa'yı kast ediyor, “çünkü amentüm lehu” demiştir. Allah'ın kitabında nerede iman lafzı lam ile geçmişse Allah'tan başkası murat edilmiştir. Fir'avn böyle “hangimizin olduğunu bileceksiniz” demekle Musa'yı küçültmek ve onunla alay etmek istemiştir. Çünkü Musa'nın azapla bir alakası yoktu. Sihirbazların iman ettiği Rab da denilmiştir. **“Azapça daha çetin ve daha sürekli”** azapça daha devamlı demektir.

72- **“Dediler: Seni bize gelen şeye tercih etmeyeceğiz”** Musa'nın getirdiği şeylere. Cae'deki zamirin ma edatına gitmesi de caizdir. **“Açık delillerden”** açık mucizelerden **“vellezi fatarana (bizi yaratana)”** bu da macaena'ya atıftır yahut yemindir. **“Neye hükmedeceksen hükmet”** ne yapacaksan yap. **“Sen ancak bu dünya hayatına hükmedersin”** ancak keyfine uyanı yaparsın ya da bu dünyada gördüğüne hükmedersin. **“Ahiret ise daha hayırlı ve daha sürekli”** (A'lâ: 17). Bu da geçenin gerekçesi, geleceğin de hazırlığı gibidir. Meçhul kalıbı ile tukda hazihil hayatüd dünya (ancak bu dünya hayatı hükmedilir), örneğin: Siyme yevmul cumuati (Cuma günü oruç tutuldu) gibi.

73- **“Muhakkak biz Rabbimize iman ettik ki günahlarımızı bağışlasın”** küfür ve isyan gibi **“ve bizi zorladığın o sihri”** mucizeye karşı koymak için. Rivayete göre onlar Fir'avn'e: Bize Musa'yı uyurken göster, dediler. Asanın onu beklediğini gördüler: Bu, sihir değildir, çünkü sihirbaz uyuduğu zaman sihri bozulur, dediler. O ise mutlaka yarışmalarını istedi. **“Allah daha hayırlı ve daha sürekli”** ceza bakımından yahut sevap bakımından daha hayırlı ve azap bakımından daha sürekli demektir.

إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا
 وَلَا يَحْيَى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ
 فَلَوْ لَيْتَ لَكُمْ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرَى مِنْ
 تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى ﴿٧٦﴾
 وَلَقَدْ آوَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا إِلَى الْبَحْرِ
 يَسَاءَ لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ﴿٧٧﴾ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ
 فَغَشِيَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾

74 – Gerçek şu ki, kim Rabbine günahkar olarak gelirse, şüphesiz onun için cehennem vardır; orada ölmez de yaşamaz da.

75 – Kim de ona gerçekten iyi ameller yapmış bir mümin olarak gelirse, işte onlar için en yüksek dereceler vardır.

76 – Altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları Aı cennetleri. İşte arınan kimsenin mükafatı budur.

77 – Ant olsun, gerçekten Musa'ya: “Kullarımı geceleyin yürü Yetiştirmekten ve korkmaktan endişe etmeden onlar için denizi kuru bir yol aç, diye” vahyettik.

78 – Fir’avn askerleri ile onları takip etti de denizden onları ka layan kapladı.

74- “Gerçek şu ki, kim Rabbine günahkar olarak gelirse” mese küfür ve isyan üzere ölmekle “şüphesiz onun için cehennem vard orada ölmez de” ölmez ki istirahat etsin “yaşamaz da” mutlu bir h yat sürsün.

75- “Kim de ona” dünyada “gerçekten iyi ameller etmiş olar gelirse, işte onlar için en yüksek dereceler vardır” kıymetli menzill vardır.

76- “Cennatü adnin” bu da derecelerden bedeldir, “altlarından maklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler” tecri haldir, am de ülaike'deki işaret manasıdır ya da istikrardır. “İşte arınan kims

nin mükafatı budur” küfür ve isyanların kirlerinden arınan. Üç ayetin sihirbazların sözünden olma ihtimali de vardır, Allah Teala'nın yeni kelamı olma ihtimali de vardır.

77- “Ant olsun, gerçekten Musa’ya: Kullarımı geceleyin yürüt, diye vahyettik” yani Mısır’dan yürüt. **“Onlar için denizde kuru bir yol aç”** bu da darabe lehu fi malihi sehmen deyiminden (malından ana bir hisse ayırdı) yahut darabellebine’den gelir ki kerpiç dökmektir. **“Filbahri yebesən”** (denizde kuru bir yol) yabisen demektir ki mastar sıfat olarak kullanılmıştır. Yebise yebesən ve yübsen denir ki sekime sekamen ve sukmen gibidir. Bunun içindir ki sıfat olarak kullanılır; şatün yübsün de memesi kurumuş koyun demektir. Yebesen de okunmuştur ki bu ya ondan (yebese’den) tahfif edilmiştir ya da fa’l vezninde sıfattır, sa’b gibi yahut yabis’in çoğuludur, sahb gibi, mübalağa için teke sıfat olmuştur. Şu beyitte olduğu gibi:

*Semerimin ağacı sütü azalan devenin karnını
Ve aç bağırsağını sıkıdığı zaman*

(yavrusunu kaybeden cılız vahşi hayvanın sırtına konmuş gibidir). Ya da yollar çok olduğu için çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü Musa her kabileye bir yol açmıştır. **“La tehafu dereken (yetişilmekten korkmadan)”** bu da vurma ile emredilenin halidir yani düşmanın yetişmesinden emin olarak demektir ya da ikinci sıfattır, aid zamiri de hazf edilmiştir. Hamze emrin cevabı olarak latehaf okumuştur. **“Vela tahşâ”** bu da yeni söz başıdır, veente la tahşa (sen korkmazsın) demektir ya da ona atıftır, elifi de işba içindir “ve tezunnune billahiz zununâ” (Ahzab: 10) ayetinde olduğu gibi yahut vav ile haldir, mana da: Boğulmaktan korkmayarak demektir.

78- “Fir’avn askerleri ile onları takip etti” şöyle ki Musa aleyhisselam onları gecenin başında çıkardı; bu Fir’avn’e haber verildi, izlerini sürdü. Mana da şöyledir: Fir’avn onları bizzat takip etti, yanında da askerleri vardı. Böylece ikinci meful hazf edildi. Şöyle de denilmiştir: Feetbaahüm ittebeahüm manasınadır, böyle okunması da bunu destekler, be de ta’diye içindir, zait olduğu da söylenmiştir. Mana da şöyledir: Askerlerini arkalarına düşürdü, kendisi de onları arkadan sürdü (krallar arkadan gelir). **“Feğâşiyehüm (denizden onları kaplayan kapladı)”** zamir askerlerine gitmektedir yahut hem ona hem de onlara gitmektedir. Bunda mübalağa ve vecizlik vardır, mana da şöyledir: Onları kıssalarından işittiğin şey bürüdü ki ne olduğunu ancak Allah bilir. Feğâşşahüm ma gâşşahüm da okunmuştur ki mana şöyledir: Üzerlerine kapattığını kapattı, bu durumda kapatan Allah’tır ya da mağâşşahümdür yahut da Fir’avn’dır. Çünkü onları tehlikeye atan odur.

وَاضْلَ فِرْعَوْنَ قَوْمَهُ وَمَا هَلَىٰ ﴿٧٩﴾

يَا بَنِي إِسْرَٰئِيلَ قَدْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ
الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلَٰوَىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِن
طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ
يَحِلِّلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَامَنَّ
وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ وَمَا أَغْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٨٣﴾
قَالَ هُمْ أُولَآءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾
قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّمَرِيُّ ﴿٨٥﴾

79 – Fir'avn kavmini saptırdı, doğru yola iletmedi.

80 – Ey İsrail oğulları, gerçekten sizi düşmanınızdan kurtardı ve sizinle Tur'un sağ tarafını vaatleştik. Üzerinize kudret helvası ilâ bildiricın eti indirdik.

81 – Size rızık ettiklerimizin temizlerinden yiyin, onda taşkınlık etmeyin, sonra üzerinize gazabım vacip olur. Kime de gazabım vacip olursa, gerçekten uçurumdan yuvarlanmışır.

82 – Gerçekten ben; tövbe eden, iyi amel işleyen, sonra da doğru yolu bulan için gerçekten çok bağışlayanım.

83 – Ey Musa, seni kavminden acele ettiren nedir?

84 – Musa dedi: Onlar, işte onlar izim üzereler. Acele ettim ki Rabbim, benden razı olasın.

85 – Dedi: Şüphesiz biz, senden sonra kavmini gerçekten denedik ve Samiri onları azdırdı.

79- “Fir'avn kavmini saptırdı, doğru yola iletmedi” yani onları dinde saptırdı, hidayet etmedi. Bu da onun “ben size başka değil ancak doğru yolu gösteriyorum” (*Gafir*: 29) sözünden dolayı alaydır ve da onları denizde saptırdı, kendisi de kurtulmadı, demektir.

80- “Ey İsrail oğulları” denizden kurtardıktan ve Fir'avn'i helâ ettikten sonra onlara hitaptır, onlara dedik manasınadır. Ya da Pey

gamber sallallahu aleyhi ve sellem zamanındakilere atalarının yaptıklarından dolayı hitaptır. **“Gerçekten sizi düşmanınızdan kurtardık”** Fir’avn’dan ve kavminden **“ve sizinle Tur’un sağ tarafını vaatleştik”** Musa ile konuşmak ve Tevrat’ı indirmek için. Asıl vaat Musa’ya yahut onunla beraber seçilen yetmiş kişiye olduğu halde onlara sayılması, bir şekilde münasebetlerinden dolayıdır. **“Üzerinize kudret helvası ile bıldırcın eti indirdik”** yani Tih çölünde demektir.

81- “Size rızık ettiklerimizin temizlerinden yiyin” lezzetlilerinden yahut helalinden. Hamze ile Kisai te ile enceyтікүм vevaattüküm ve marazaktüküm okumuşlardır. Veveattüküm ve vednaküm de okunmuştur. Veyleymeni cerr-i civar (ses uyumu) ile mecrurdur, tıpkı: Cuhru dibbin haribin gibi. **“Onda taşkınlık etmeyin”** size verdiğim rızıkta, şükcrünü ihlal ederek ve Allah’ın hududunu aşarak, mesela israf ve şımarıklık etmek, hak sahibine vermemek gibi. **“Sonra üzerinize gazabım vacip olur. Kime de gazabım vacip olursa, uçuruma yuvarlanmışır”** çukura düşmüş, helak olmuştur. Haviye cehennemine düşmüştür de denilmiştir. Kisai zam ile yehullu ve yahlul okumuştur ki inmek manasına halle yehullu’dan gelir.

82- “Şüphesiz ben; çok bağışlayanım, tövbe eden” şirkten tövbe eden **“iman eden”** inanması gerekene iman eden **“iyi amel işleyen, sonra da doğru yolu bulan için”** sonra da zikredilen doğru yolda istikamet gösteren için.

83- “Ey Musa, seni kavminden acele ettiren nedir?” acelenin sebebini sormaktadır, zımnen hoşnutsuzluk ifade etmektedir; çünkü o, bizzat bir eksiklik, bir de onda kavmini ihmal etme ve onlara karşı büyükleme vardır. Bunun içindir ki Musa iki durumdan da cevap verdi ve reddi (hoşnutsuzluğu) öne aldı, çünkü en önemlisi odur.

84- “Musa dedi: İşte onlar, işte onlar izim üzereler” yani onlardan ancak birkaç adım öndeyim, çok önemli değil, aramızda sadece bazı yolcuların bazılarını geçeceği kadar bir mesafe vardır. **“Acele ettim ki, Rabbim, razı olasin”** çünkü dinlemek ve sözünü tutmak rızanı gerektirir.

85- “Dedi: Şüphesiz biz, senden sonra kavmini gerçekten dene-dik” sen aralarından çıktıktan sonra onları buzağıya tapmakla dene-dik. Onlar da Harun’la beraber kalanlardır ki altı yüz bin idiler. İçlerinden ancak buzağıya tapmayanlar kurtuldular. Onlar da on iki bin kişi idiler. **“Samiri onları azdırdı”** buzağıyı tanrı edinmek ve ona tapmaya davet etmekle. Ve edalluhum samiriy de okunmuştur ki en çetinleri ve sapkınları Samiri’dir demektir. Çünkü o hem sapık hem de saptırıcı idi. Eğer bu doğru ise onlar Musa gittikten sonra yirmi gece dinlerinin

üzerinde kaldılar, onu gündüzleriyle beraber kırk saydılar ve: Biz sayıyı tamamladık, dediler, sonra da buzağı olayı çıktı. Eğer bu doğru ise bu hitap ona Tur'a geldiği zaman edilmiş olur. Çünkü ayette bunun Allah tarafından kendi âdeti üzere beklenen şeyden olmuş gibi haber verdiğine dair bir şey yoktur. Çünkü esasen bir şeyin olması onun (Allah'ın) ilminde ve iradesinde olmasıdır. Samiri de İsrail oğullarından Samire denilen bir kabileye mensup kimse demektir. Şöyle de denilmiştir: O Kirman'lı bir kafir idi. Şöyle de denilmiştir: O Bacarma halkındandır, adı da Musa bin Zafer'dir, kendisi münafık idi.

فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبِّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾
قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَارًا
مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾
فَخَرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُم
وَالَهُ مُوسَى فَانْسِي ﴿٨٨﴾

86 – Musa kavmine öfkeli, üzgün vaziyette döndü. Ey kavmim, Rabbiniz size güzel bir vaat etmedi mi? Üzerinizden uzun zaman mı geçti yahut üzerinize Rabbinizden bir gazap vacip olsun istediniz de va'dinden caydınız mı, dedi?

87 – Onlar da: Biz kendi isteğimizle va'dinden caymadık. Ancak kavmin süsünden ağırlıklar yüklendik; onları da ateşe attık (erittik). Samiri de böyle attı, dediler.

88 – Onlara böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkardı. Onlar da: İşte sizin de Musa'nın da tanrısı budur: Musa unuttu, dediler.

86- “Musa kavmine döndü” kırk günü tamamladıktan ve Tevrat'ı aldıktan sonra “öfkeli” onlara kızgın “üzgün vaziyette” yaptıklarına üzülmüş bir şekilde. “Ey kavmim, Rabbiniz size güzel bir vaat etmedi mi?” içinde nur ve hidayet olan Tevrat'ı vaat etmekle. “Üzerinizden

uzun zaman mı geçti” onlardan ayrıldığı vakti kast ediyor “yahut üzerinize Rabbinizden bir gazap vacip olsun mu istediniz de” kalın kalfalıkta (bönlükte) misal haline gelmiş (öküz)e tapmakla “vaadimden caydınız?” imanda sebat etmeniz ve emrini yerine getirmeye dair size ettiğim vaatten. Şöyle de denilmiştir: Bu, ahlefe va’dehu deyiminden gelir ki onda döneklik bulmaktır. Yani kırk gün sonra döneceğim diye ettiğim vaatten cayma mı buldunuz demektir. Bu da ne tekrara ne arkasından gelen şikka ne de onun cevabına uygun değildir.

87- “Onlar da: Biz kendi isteğimizle vaadinden caymadık” bunu kendi irademizle yapmadık, çünkü eğer serbest olsa idik ve Samiri de bizi ayartmasa idi, sana ettiğimiz vaatten caymazdık. Nafi ile Asım feth ile melkina, Hamze ile Kisai de zam ile okumuşlardır. Üçü de melectüş şeye’nin mastarıdır. **“Ancak kavmin süsünden ağırlıklar yüklendik”** Mısır’dan çıkarken düğüne gidiyoruz diye halkından emaneten aldığımız süs eşyalarını yükledik. Şöyle de denilmiştir: Bayram için ödünç almışlardı, sonra da çıkarken bilinme korkusu ile onları iade etmediler. Şöyle de denilmiştir: Bu süs eşyaları Fir’avın ve adamları boğulduktan sonra denizin attığı şeylerdir. Bunları aldılar, belki de onlara ağırlık demeleri günah olmasındandır. Çünkü ganimetler o zamanlar helal değildi ya da onlar müte’men (korunma altına alınmış) vatandaşlardı. Müsete’men’in de harbi’nin (savaş halindeki) malını alma hakkı yoktur. **“Onları attık”** ateşe attık, **“Samiri de öyle attı”** yani o mallardan yanında olanları. Rivayete göre onlar sayının tamam olduğunu sanınca, Samiri onlara: Musa’nın sözünde durması yanınızdaki ziynet eşyalarından dolaydır, onlar size haramdır. En iyisi bir çukur kazıp üzerine ateş yakarak onları içine atmaktır. Geliniz, yanınızdakilerin hepsini atalım, dedi. Onlar da öyle yaptılar. Ebu Amr, Hamze, Kisai, Ebu Bekir ve Ravh fetha ile şeddesiz olarak hamelna okumuşlardır.

88- “Onlara böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkardı” o erimiş ziynet eşyalarından. **“Dediler”** yani Samiri ile onunla fitneye kapılanlar, onu ilk gördükleri zaman: **“İşte sizin de Musa’nın da tanrısı budur, Musa unuttu, dediler”** Musa onu unuttu ve Tur’da onu aramaya çıktı ya da Samiri açıklaması gereken imanı unuttu demektir.

أَفَلَا يَرَوْنَ إِلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا

يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ

يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا

أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا

مُوسَى ﴿٩١﴾ قَالَ يَا هَرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ إِلَّا

تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحَيَّتِي

وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ

تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

89 – Kendilerine bir söz döndürmediğini ve kendilerine ne l zarar ne de bir yarar vermediğini görmüyorlar mı?

90 – Ant olsun, gerçekten onlara daha önce Harun: Ey kavmi ancak siz onunla denendiniz. Şüphesiz Rabbiniz Rahman'dır; ba tabi olun ve emrime itaat edin, demişti.

91 – Onlar da: Musa bize dönünceye kadar onun üzerinde ibac için durmadan ayrılmayacağız, dediler.

92 – Musa: Ey Harun, saptıklarını görünce seni ne men etti?

93 – Bana tabi olmandan, emrime karşı mı geldin?

94 – Dedi: Ey anamın oğlu, ne sakalımdan ne de başımdan tı ma. Gerçekten ben: İsrail oğullarının arasını açtın; sözümü göz medin, demenden korktum.

89- “Görmüyorlar mı?” bilmiyorlar mı “kendilerine bir söz dç düremediğini” sözlerine karşılık ve cevap veremediğini. Nasb ile y cia da okunmuştur ki zayıftır, çünkü nasb edatı en, yakîn fiillerind sonra gelmez. “Kendilerine ne bir zarar ne de bir yarar vermediğin yarar ve zararlarına güç yetiremediğini.

90- “Ant olsun, gerçekten onlara daha önce Harun demişti” Mı

aleyhisselam'ın dönmesinden yahut Samiri'nin o sözü demesinden önce, sanki Samiri çukurdan çıkarken onu görür görmez bunu anladı ve hemen onları uyardı: **"Ey kavmim, ancak siz onunla denendiniz, dedi"** buzağı ile **"şüphesiz sizin Rabbiniz Rahman'dır"** başkası değildir. **"Bana tabi olun ve emrime itaat edin"** dinde sebat emrime.

91- **"Onlar da, onun üzerinden ayrılmayacağız, dediler"** başından **"ibadet etmek için durmaktan"** ikamet etmekten **"Musa bize dönünceye kadar"** bu cevap da birinci görüşü destekler.

92; 93- **"Musa: Ey Harun, dedi"** Musa Tur'dan dönünce ona **"saptıklarını görünce seni ne men etti?"** buzağıya tapmakla saptıklarını görünce, **"bana tabi olmandan"** Allah için kızıp onu inkar edenlerle savaşmakta bana tabi olmandan ya da arkamdan gelip bana yetişmekten demektir. La edatı zaittir, mesela **"ma meneake en la tescüde"** (A'raf: 12) ayetinde olduğu gibi. **"Emrime karşı mı geldin?"** dinde sertlik göstermek ve taviz vermemekle.

94- **"Dedi: Ey anamın oğlu"** özellikle anadan bahsetmesi onu acındırmak ve yumuşatmak içindir. Şöyle de denilmiştir: Musa onun anadan kardeşi idi. Cumhur ise ana baba bir kardeş oldukları görüşündedir. **"Ne sakalımdan ne de başımdan tutma"** başımın saçından, Musa bu ikisinden tutmuş onu kendine doğru çekmişti. Çünkü Allah adına ona çok kızmıştı. Musa aleyhisselam sert ve zor bir adamdı, her şeyde böyle davranırdı, onların buzağıya taptıklarını görünce kendini tutamadı. **"İsrail oğullarının arasını açtın demenden korktum"** eğer savaşa ve birbirlerinden ayırsa idim, **"sözümü tutmadın demenden korktum"**. Çünkü bana: Kavmimde yerime geç ve ıslahat yap demiştin. Çünkü ıslahat toplumu korumakta ve onları idare etmekte olur. Senin dönüp de durumu kendi görüşünle düzeltmeni istedim.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ
فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَلَاخَبَ
فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا
لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا
لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ
الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

95 – Musa: Ey Samiri, senin meselen nedir, dedi?

96 – Dedi: Ben onların görmediğini gördüm; elçinin izinden b
avuç (toprak) aldım; onu erimiş ziynet eşyasının içine attım. Nefsi
bana böyle süslü gösterdi.

97 – Musa dedi: Git, şüphesiz senin için hayatta: “bana dokun
ma yoktur” demen vardır. Şüphesiz senin için tespit edilmiş bir sü
vardır ki senden asla cayılmayacak. Üzerine kapandığın tanrı
bak, onu kesinlikle yakacağız, sonra da onu denize savuracağız.

98 – İlahınız ancak Allah’tır ki ondan başka İlah yoktur. İlmî h
şeyi kuşatmıştır.

95; 96- “Musa dedi: Ey Samiri, senin meselen nedir?” yani son
ona döndü ve hoşlanmayarak: Sen ne istiyorsun, seni buna iten ned
dedi. Hatb, hatabeş şey’e’nin mastarıdır ki bir şeyi aramaktır. “Kale b
surtu (dedi: Ben onların görmediğini gördüm)” Hamze ile Kisai, hita
te’si ile (tabsurû) okumuşlardır ki sizin bilmediğinizi bildim ve fark e
mediğinizi ettim, demektir. Şöyle ki sana gelen elçi (melek) ruhanid
neye dokunursa ona can verir. Ya da ben sizin görmediğinizi gördür
demektir, o da şöyledir: Cebrail aleyhisselam sana hayat atının üz
rinde geldi. Şöyle de denilmiştir: Onu tanıması şundandır, çünkü a
nesi onu doğurduğu zaman Fir’avn’ın korkusundan uzak bir yere at
Cebrail de onu büyüyünceye kadar besledi. “Elçinin izinden bir av
aldım” ayağını bastığı yerden toprak aldım. Kabza bir avuç almak d

mektir. Alınan şey manasına kullanılmıştır, mesela darbul emiri gibi ki hükümdarın dövdüğü adam demektir. Sad ile (kabsa) da okunmuştur ki birincisi elin her tarafı ile almaktır, ikincisi ise parmakların ucu ile almaktır. Hadm ve kadm da öyledir. Elçi de Cebail aleyhisselam'dır, belki de ismini vermemesi onu tanımadığı içindir ya da vakte dikkat çekmek içindir ki o da onu Tur'a götürmek için gönderildiği zamandır. **"Onu attım"** erimiş süs eşyalarının içine ya da buzağının içine, o da canlandı. **"Nefsim bana böyle süsledi"** yaldızladı ve güzelleştirdi.

97- **"Musa dedi: Git, şüphesiz senin için hayatta vardır"** yaptığına ceza olarak **"bana dokunmayın, demen"** biri sana dokunur da sana ve dokunana sıtma bulaşır korkusu ile. Böylece sen insanlardan onlar da senden kaçarlardı. Sen de vahşi bir hayvan gibi tek başına kalırsın. La mesasi şeklinde de okunmuştur ki fecari gibidir, o da messe'nin çoğuludur. **"Şüphesiz senin için tespit edilmiş bir süre vardır"** ahirette, **"senden asla cayılmayacaktır"** Allah senin için ondan asla caymayacaktır, seni dünyada cezalandırdıktan sonra onu ahirette de gerçekleştirecektir. İbn Kesir ile Basralı iki kurra lam'ın kesri ile (len tuhlifehu) okumuşlardır ki vaat edeni caydıramayacaksın, mutlaka başına gelecektir demektir. Böylece birinci meful hazf edilmiştir, çünkü maksat tespit edilen vakittir. Bunun ahlefü'l mev'ide'den gelmesi de caizdir ki vaadi cayılmış bulmaktır. Allah Teala'nın sözünü hikaye tarzında olarak nun ile de okunmuştur. **"Üzerine kapandığın tanrına bak"** zalilte ala ibadetihî demektir ki hafif olması için birinci lam hazf edilmiştir. Zı'nın kesri ile (zilte) de okunmuştur ki o zaman lam'ın harekesi ona nakledilmiş olur. **"Onu kesinlikle yakacağız"** ateşte, lenuhrikannehu okunuşu da onu teyit eder. Ya da törpü ile törpüleyerek demektir, bu da mübalağa içindir, çünkü haraka törpü ile törpülemektir, lenahrükannehu kıraatı da bunu destekler. **"Sonra da onu savuracağız"** kü-lünü saçacağız, ya da yonultusunu. Sin'in zammı ile de okunmuştur, **"denize savurmakla"** böylece hiçbiri kalmaz, bundan maksat da azabını artırmak ve az bir aklı olan için ona kapılanların ahmaklığını açığa çıkarmaktır.

98- **"İlahınız ancak"** ibadetinizi hak eden İlahınız **"Allah'tır ki ondan başka ilah yoktur"** çünkü kemal-i ilim ve kudrette ona eş ve benzer biri yoktur. **"Vesia külle şey'in ilma (ilmi her şeyi kuşatmıştır)"** ilmi bilinmesi mümkün olan her şeyi kaplamıştır, yoksa kalıba dökülen ve yakılan buzağı ilah değildir, o (buzağı) her ne kadar canlı ise de bölünükte misaldir. Vessia da okunmuştur ki ilmen meful olarak mansup olur. Meşhur kıraatta her ne kadar temyiz ise de ancak o, mana bakımından faildir. Fiil şedde ile iki mefula geçişli kılınınca meful oldu.

كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ
 لَدُنَّا ذِكْرًا ۝ ٩٩ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۝ ١٠٠
 خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا ۝ ١٠١ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ
 وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۝ ١٠٢ يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ
 إِلَّا عَشْرًا ۝ ١٠٣ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً
 إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ۝ ١٠٤

99 – Bunun gibi sana geçmiş haberlerden anlatacağız. Gerçekten sana yanımızdan bir zikir verdik.

100 – Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz o, kıyamet gününde ağır bir günah yükü taşır.

101 – Orada ebedi kalıcılar olarak. Bu, onlar için kıyamet gününde ne kötüdür!

102 – O gün sura üfürülür ve bîz, günahkarları mahşerde gözlü olarak toplayacağız.

103 – Kendi aralarında gizli konuşurlar. “Dünyada ancak on gün kaldınız” derler.

104 – Yolca en doğru olanları: “Ancak bir gün kaldınız” derken dediklerini pekîylı biliriz.

99- “Kezalik (bunun gibi)” bu anlatım gibi yani Mu aleyhisselam’ın kıssasını anlatım gibi “sana geçmiş haberlerden anlatacağız”. Eski milletlerin ve soyları tükenmiş ümmetlerin haberlerinden, bunu da basiretini açmak, mucizelerini çoğaltmak ve ümmetinden gözlerinin açılmasını isteyenlerin dikkatini çekmek ve onları öğüt vermek için yapacağız. “Gerçekten sana yanımızdan bir zikir verdik” bu kıssaları ve haberleri içine alan, düşünmeyi ve ibret almak hak eden bir kitap verdik. Zikren’in nekire kılınması büyütme için Halk arasında yâd-ı cemil ve iyi şöhret de denilmiştir.

100- “Kim ondan yüz çevirirse” zikirden yani Kur’an’dan, çünkü onun içinde mutluluk ve kurtuluş vardır. Allah’tan yüz çevirirse de dînî değildir. “Şüphesiz o, kıyamet gününde ağır bir günah yükü taşı-

küfrüne karşılık ağır ceza ile karşılaşır. Bunlara günah yükü denilmesi, suçluya verdiği ağırlıkta ve taşınmasının zorluğunda taşıyıcının iflahını kesen ve belini kıran yüke benzetilmesindendir. Ya da büyük günah taşır demektir.

101- “Onda ebedi kalıcılar olarak” gūnahta veya taşımada, burada cemi, a’rada fiilinde tekil kullanması mana ve lafız itibarı ileler. **“Bu, onlar için kıyamet gününde ne kötü yüktür!”** yani bi’sle lehüm demektir. Ondaki kapalı zamiri himlen tefsir etmektedir. Mahsus bizzem ise mahzuftur, sae himlen vizrühüm demektir. Lehüm’deki zamir de beyan içindir, tıpkı “heyte lek” (*Yusuf: 23*) kavlindeki gibi. Sae ahzene manasına verilse, fihi’deki zamir de vizr’e gönderilse, lam’ın durumu ve himlen’in nasbı çıkmaza girer, çok mana da kazandırmaz.

102- “Yevme yunfahu fissuri” Ebu Amr daha büyötmek için isnadı emredene yahut üfürene vererek nun ile (nenfuhu) okumuştur. Mef-tuh ye ile (yenfuhu) da okunmuştur ki o zaman zamir Allah’a yahut İsrail’e gider. Daha önce zikri geçmese de bu işle meşhur olduğı için caizdir. Fissuveri de okunmuştur ki o da suretin çoğuludur. Bunun açıklaması da yukarıda geçmiştir. **“Ve nahşüröl mücrimine yevme-izin”** yuhşeröl mücrimune şeklinde de okunmuştur. **“Zürkan”** gök gözlü olarak demektir. Çünkü gök, Araplara göre göz için en kötü ve istenmeyen renktir. Zira Rumlar onların en azılı düşmanları idiler, onlar da gök gözlü idiler. Bunun içindir ki düşmanı nitelerken: Ciğeri kara, bıyığı kırmızı, gözü mavi denilir. Ya da kör olarak toplayacağız demektir, çünkü körün gözbebeğı mavileşir.

103- “Yetehafetune (kendi aralarında gizli konuşurlar)” seslerini kısarlar, çünkü yürekleri korku ve ürküntü ile doludur. Haft sesi kısmaktır. **“Ancak on gün kaldınız, derler”** yani dünyada, orada kalma sürelerini kısa görürler, çünkü geçicidir ya da ahiretin müddetini uzun görmelerinden veyahut ona üzülmelerinden böyle derler. Çünkü zorlukları görüp de onu ihtiyaçlarını görmede ve şehvetlerine uymada geçirdikleri için teessüf ederler. Ya da kabirde sesleri kısılır, çünkü “kıyamet koptuğı gün...” (*Rum: 12 – 14*) denilmiştir.

104- “Biz onların dediklerini pekiyi biliriz” o da dünyada kalış süreleridir. **“Yolca en doğruları derken”** görüş yahut amel bakımından en iyi olanları **“ancak on gün kaldınız derken”** en az kaldıklarını söyleyenin görüşü tercih edilmiştir.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا

رَبِّي نَسْفًا ۖ ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَالَعًا صَفْصَفًا ۖ ﴿١٠٦﴾ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا

وَلَا أَمْتًا ۖ ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ

الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ۖ ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ

الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ۖ ﴿١٠٩﴾

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ۖ ﴿١١٠﴾

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ۖ ﴿١١١﴾

105 – Sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbim onları savurmakla savuracak.

106 – Onları dümdüz bir ova olarak bırakacak.

107 – Orada ne bir eğrilik ne de bir yokuş görmezsin.

108 – O gün kendisi için hiçbir eğrilik olmayan davetçiye tat olurlar. Sesler Rahman için kısılmıştır. Artık ancak bir fısıltı duyay sın.

109 – O gün şefaât fayda vermez; ancak Rahman'ın iznı verdiği v sözce ondan razı olduğu kimse hariç.

110 – Önlerindeki ve arkalarındaki bilir. Onlarsa onu ilimc kavrayamazlar.

111 – Yüzler gerçek hayat sahibi, her şeyi ayakta tutan (Allah için eğilmiştir. Haksızlık taşıyan kimse perişan olmuştur.

105; 106- “Sana dağlardan sorarlar” sonunun ne olacağından so rarlar, bunu da Sakif kabilesinden bir adam sormuştu, onlara “de k Rabbim onları savurmakla savurur” onları kum gibi eder, sonra d üzerine rüzgar gönderir, onları dağıtır. “Onu bıraktık” temelini ya hut yeri demektir, yer her ne kadar daha önce geçmese de dağlar on delalet etmektedir, çünkü Allah Teala “üzerinde bir canlı bırakmadı (Nahl: 61) demiştir. “Kaan” boş “safsafan” da dümdüz, bir sıra git demektir.

107- “Orada ne bir eğrilik ne de bir yokuş görmezsin” onu geometrik ölçülerle ölçsen de. (Kaan, safsafan, emten) üçü de sıra ile halidir; ilk ikisi his itibarı ile, üçüncüsü de ölçek itibarı ile. Bunun içindir ki kesr ile ıvecen denilmiştir, çünkü o manevi şeylerde kullanılır. Emt ise hafif tümsekliktir. Şöyle de denilmiştir: La tera iki hali açıklayan yeni söz başıdır.

108- “Yevmeizin (o gün)” yani dağlar savrulduğu gün, burada yevm, savrulma vaktine izafe edilmiştir. Kıyamet gününden ikinci bedel olması da caizdir. **“Davetçiye tabi olurlar”** mahşere davet edene. Bunun İsrail olduğu söylenmiştir ki o insanları Beytül mukaddes’in kayası üzerinde durarak davet eder. İnsanlar da her taraftan ona gelirler. **“Eğriliği olmayan”** davet edilen ondan eğrilmez de ondan sapmaz da. **“Sesler Rahman için kısılmıştır”** heybetinden cılız çıkar. **“Ancak bir fısıltı duyarsın”** gizli bir ses. Hemîs de ondandır ki develerin ayaklarından duyulan sestir. Hems ayakların sesi ve mahşere gitmesi ile de tefsir edilmiştir.

109- “O gün şefaât fayda vermez; ancak Rahman’ın izin verdiği hariç” şefaatten istisnadır yani ancak izin verdiğinin şefaati hariç demektir ya da en geniş anlamdaki mefullardan istisnadır yani (latenfauş şefaati) illa men ezine fi en yüşfaa lehu demektir, çünkü şefaât ancak ona fayda verir. Men edatı birinciye göre bedel olarak merfudur, ikinciye göre de meful olarak mansuptur. Ezine’nin de ezen’den ve izn’den olması da caizdir. **“Ve sözce razı olduğu kimse hariç”** Allah katındaki yerinden dolayı şefaât sözüne razı olduğu yahut onun hatırı için şefaatinin onun hakkındaki sözünden razı olduğu hariç demektir.

110- “Onların önlerindeki bilir” geçmiş hallerini **“ve arkalarındaki”** sonradan kendilerini karşılayacak olan şeyleri. **“Onlarsa onu ilimce kavrayamazlar”** onların ilimleri onun bildiklerini kuşatamaz. Zatını da denilmiştir. Bihi’deki zamirin iki mevsuldan birine yahut toplamına gittiği söylenmiştir. Çünkü onlar ondan bildiklerinin ne özetini ne de açıklamasını bilmezler.

111- “Yüzler gerçek hayat sahibi, her şeyi ayakta tutan (Allah) için eğilmiştir”. Onun karşısında ezici bir hükümdarın önündeki esir gibidirler. İfadenin zahiri genelliği gerektirirse de ondan günahkarların yüzlerini murat etmek de caizdir. O zaman lam izafetten bedel olur, **“haksızlık taşıyan kimse perişan olmuştur”** ayeti de onu destekler. Bunun hale de yüzlerin ne için eğildiğini gösteren yeni söz başı olmaya da ihtimali vardır.

وَمَنْ

يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا
وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ
مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾
فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ
أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَا
إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَى وَلَمْ نُجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

112 – Kim mümin olduğu halde iyi şeylerden amel ederse, haksızlıktan da korkmaz, eksiltilmekten de.

113 – (Önceki kitapları indirdiğimiz) gibi onu da Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda tehditten evirip çevirdik, belki onlar korkarlar yahut onlar için bir ibret meydana getirir diye.

114 – Hak Padişah Allah'ın şanı yücedir. Kur'an'ın sana vahyedilmesi bitirilmeden önce acele etme. “Rabbim, ilmimi artır” de.

115 – Ant olsun ki, gerçekten Âdem'e daha önce emrettik de unuttu; onun için bir azim bulamadık.

112- “Kim iyi şeylerden amel ederse” bazı taatları yaparsa “mümin olduğu halde” çünkü iman taatların sahih ve hayırların kabul olması için şarttır. “Fela yehafu (haksızlıktan da korkmaz)” vaat ile hak ettiği sevaptan men edilmez “eksiltilmekten de” puanını kırmakla ya da zulmün karşılığı ve eksikliği ile, çünkü başkasına zulmetmemiş ve hakkını yememiştir. Nehy-i gaip olarak fela yehaf de okunmuştur.

113- “Vekezalike” yukarıda ki (ayet: 99) nekussu'nun üzerine atıftır. Yani o indirme gibi yahut tehditler içeren bu ayetlerin indirilmesi gibi “onu da bir Arapça Kur'an olarak indirdik” hepsini bu minval üzere indirdik “ve onda tehditten evirip çevirdik” tehdit ayetlerini tekrar ettik. “Belki onlar korkarlar” isyanlardan; dolayısıyla takva onlar için bir meleke olur “yahut onlar için bir ibret meydana getirir”. Onu duydukları zaman bir öğüt ve hatırlatma meydana getirir de on-

ları o isyanlardan engeller. Bu nükteden dolayı takva onlara, meydana getirme de Kur'an'a nispet edilmiştir.

114- **“Allah'ın şanı yücedir”** zatında ve sıfatlarında, mahluklara benzemekten münezzehtir, zatı nasıl onların zatına benzemezse, keliması da onların kelimasına benzemez. **“Padişah'tır”** emri ve yasağı geçerlidir, vaadinden umut edilir, tehdidinden korkulur **“haktır”** melekutünde, bunu zatı ile hak eder ya da zatında ve sıfatında sabittir. **“Kur'an'ın sana vahyedilmesi bitirilmeden önce acele etme”** Cebrail aleyhisselam'dan vahyi almada ve onu izlemeye acele etmesini men etmektedir. Bu da Kur'an'ın indirilmesini zikrettikten sonra bilmünasebe zikredilmiştir. Şöyle de denilmiştir. Kapalı şeyleri, açıklaması yapılmadan önce tebliğ etmekten mendir. **“Rabbim, ilmimi artır, de”** yani acele edeceğin yere Allah'tan ilmini artırmasını iste. Çünkü vahyedilene muhakkak nail olacaksın.

115- **“Velekad ahidna ila ademe”** ona emretmiştik; tekaddemel melikü ileyhi, evaze ileyhi, azeme ileyhi ve ahide ileyhi denir ki kral birine verdi manasıdır. Lam da mahzuf kasemin cevabıdır. Âdem kıssası **“ve sarrafna fihi minel vaidı”** (Taha: 113) kavline atfedilmiştir, bu da unutmamanın insanoğlunun mayasında olduğunu ve damarlarına işlediğini göstermek içindir. **“min kablu”** bu zamandan önce **“unuttu”** emri unuttu, ona ilgi göstermedi, nihayet ondan gafil oldu ya da ağaçtan sakınması hakkındaki uyarıyı dikkate almadı. **“Onun için bir azim bulamadık”** kararlı bir görüş ve işte sebat bulamadık, zira eğer azimli ve kararlı olsa idi şeytan onu kaydıramaz ve onu aldatamazdı. Belki de bu, daha tecrübe sahibi olmadan ve acıyı ve tatlıyı denemeden önce işin başında olmuştu. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet edilmiştir: Eğer âdemoğullarının aklı Âdem'in aklı ile tartılsa idi Âdem'in aklı ağır gelirdi, buna rağmen Allah Teala, onu azimli bulmadık, demiştir. Günaha azim de denilmiştir, çünkü o yanılmıştı, kasten yapmamıştı. Necid fiili eğer ilim (bilme) manasına olursa, lehu ile azmen iki mefulu olur; eğer yokluğun zıddı olan vücut'tan (varlıktan) olursa lehu, azmen'den haldir ya da necidü'ye müteallıktır.

وَاذْقُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ

اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ۝۱۱۶ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ

هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِرَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجُكَمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ۝۱۱۷

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ۝۱۱۸ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ

فِيهَا وَلَا تَضْحَى ۝۱۱۹ فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ

هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَى ۝۱۲۰ فَأَكَلَا مِنْهَا

فَبَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ

وَرَقٍ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ۝۱۲۱

116 – Hani meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik de İblis har secde etmişlerdi. O ise diretmişti.

117 – Ey Âdem, şüphesiz bu, senin ve eşin için düşmandır. Sak sizi cennetten çıkarmasın; sonra bedbaht olursun, demiştik.

118 – Şüphesiz senin için orada acıkmaman ve çıplak kalmama vardır.

119 – Ve sen orada susamayacak ve güneşte kalmayacaksın.

120 - Şeytan ona vesvese verdi ve: Ey Âdem, sana ölümsüzli ağacını ve yıpranmayan mülkü göstereyim mi, dedi?

121 – İki de ondan yediler; ayıp yerleri onlara göründü. Üzerlerine cennet yapraklarından yamamaya başladılar. Âdem Rabbin asi oldu ve saptı.

116- “Veiz kulna (hani, meleklere: Âdem'e secde edin demiş de)” üzkür emri mukadderdir yani o vakitteki halini zikret ki onu unuttuğunu ve azim ve sebat ehlinden olmadığını anlayasın. “On da İblis hariç secde etmişlerdi” bu husustaki açıklama yukarıda gelmiştir. “Ebâ (o iseretti)” onu secdeden neyin men ettiğini açıklamak için yeni söz başıdır, o da kibirlenmesidir. Buna göre onun iç “fesecedu”dan anlaşıldığı üzere secde gibi bir meful takdir edilme

Çünkü mana, itaate karşı diretme gösterdi demektir.

117- “Ey Âdem, şüphesiz bu, senin ve eşin için düşmandır. Sakın sizi çıkarmasın” sizi çıkarmaya sebep olmasın. Maksat şeytanın o ikisini cennetten çıkarmaya sebep olmasını men etmektir. “Cennetten, sonra bedbaht olursun (feteşka)” çıkmada onları ortak ettikten sonra bedbatlığı yalnız ona nispet etmesi, onun bedbaht olması ile Havva’nın da bedbaht olmasındandır. Çünkü o, eşinin idarecisidir. Ya da ayet sonlarına riayet için böyle denilmiştir. Ya da bedbahtlıktan maaş temin etmedeki yorgunluk murat edilmiştir, bu da erkeklerin vazifesidir.

118; 119- “Şüphesiz senin için orada acıkmaman ve çıplak kalmaman vardır. Ve sen orada susamayacak ve güneşte kalmayacaksın” kavli de bunu destekler. Çünkü bu, cennetteki rızık sebeplerini ve diğer maddelerin dört dörtlük olduğunu göstermektedir. Orada insanlar hep toktur, susuzluk; giyim, barınma ihtiyaçları yoktur. Bunları temin etmek için çalışmaya gerek yoktur, bitip tükenme korkusu da yoktur. Bunu da zıtlarını söyleyerek (orada senin için acıkmaman vardır...) açıklamıştır ki ikaz edilen bedbahtlık kulağına küpe olsun. Atıf vav’ı her ne kadar “enne” tekidinin yerine geçmişse de ancak onun yerine amil olarak geçmiştir, tahkik harfi olarak geçmemiştir. O nedenle enne’ye duhulu, enne’nin ona duhulu kadar imkânsız değildir. Nafi ile Ebu Bekir hemzenin kesri ile ve inneke, diğerleri ise fethi ile (enneke) okumuşlardır.

120- “Şeytan ona vesvese verdi” vesvesesi ona yetiştirdi ve: “Ey Âdem, sana ölümsüzlük ağacını göstereyim mi, dedi?” kim o ağaçtan yerse ebedi olur, bir daha ölmez. Ağacı ebediliğe nispet etmesi, kendince ona sebep olmasındandır. “Ve yıpranmayan mülkü” zeval bulmayan ve gerilemeyen demektir

121- “İkisi de ondan yediler; ayıp yerleri onlara göründü. Üzerlerine cennet ağaçlarından yamamaya başladılar” ayıp yerlerini örtmek için yaprakları üst üste koymaya başladılar. O da incir yaprağı idi. “Âdem Rabbine asi oldu” ağaçtan yemekle “ve sapıttı” hedefi şaşırdı, perişan oldu, çünkü ağaçtan yemekle ölümsüzlük aradı ya da düşmanın sözüne aldandığı için doğrudan saptı. Gaviye de okunmuştur, gaviyel fasilü deyiminden gelir ki, deve yavrusunun sütten midesi bozulmaktır. Zellesi küçük olmakla beraber isyan edip saptığını haber vermek de zelleyi büyütme ve evlatlarını da ancak sakındırmak içindir.

ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ

فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ۝۱۲۲ قَالَ اهْبِطْ مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَأَمَّا يَٰأَتِينَكَ مِنْهُ هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ۝۱۲۳ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ۝۱۲۴ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ۝۱۲۵ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى ۝۱۲۶ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ۝۱۲۷

122 – Sonra Rabbi onu seçti; tövbesini kabul etti ve onu doğru yola iletti.

123 – Dedi: İkiniz, kiminiz kiminize düşman olarak hepiniz ini! Eğer size benden bir hidayet gelir de kim hidayetime tabi olursa, atık sapmaz da bedbaht olmaz da.

124 – Kim de zıkrımdan yüz çevirirse, şüphesiz onun için dar bir geçimlik vardır ve onu kıyamet gününde kör olarak haşredeceğiz.

125 – Dedi: Rabbim, beni niçin kör haşrettin; hâlbuki ben görme idim?

126 – Dedi: İşte böyle; sana ayetlerim geldi; sen de onları unuttun. İşte bugün de sen unutulacaksın.

127 – İsrâf edip Rabbinin ayetlerine iman etmeyi böyle cezalandırırız. Ahiretin azabı ise daha çetin ve daha sürekli.

122- “Fectebahu (sonra Rabbi onu seçti)” tercih etti ve tevbe sevk etmek ve ona muvaffak kılmakla. Bu da ecba ile keza fectebahu deyiminden gelir ki celeytü alelârûsi fecteleýtüha gibidir (gelini peçesini açmaktır). Bu kelimenin asıl manası toplamaktır. “Tövbesini kabul etti” tövbe ettiği zaman “ve onu doğru yola iletti” tövbede son bulmaya ve günahlardan korunma sebeplerini araştırmaya.

123- “Dedi: İkiniz hep birlikte inin” hitap Âdem’le Havva’yadır ya da Âdem’le İblis’edir. Onlar (Âdem’le Havva) zürriyetin aslı olduklarından onlara hitap eder gibi hitap etti ve **“kiminiz kiminize düşman olarak”** dedi. Geçim sebeplerinden dolayı, nitekim bugün insanlar bunun için çekişir ve savaşır. **“Eğer size benden bir hidayet gelir de”** kitap ve elçi gibi **“kim hidayetime tabi olursa, artık sapmaz da”** dünyada **“bedbaht olmaz da”** ahirette.

124; 125- “Kim de zikrimden yüz çevirirse” beni zikreden ve ibadetime davet eden hidayetten **“şüphesiz onun için dar bir geçimlik vardır”** danken dar demektir, mastardır, sıfat olarak kullanılmıştır. Bunun içindir ki onda müzekker ve müennes birdir. Sükra gibi dun-ka da okunmuştur. Çünkü onun bütün düşüncesi ve tek gördüğü şey dünya matahlarıdır. Onu artırmak için canını tehlikeye atmış, eksilmesinden korkmuştur. Ahireti isteyen mümin ise öyle değildir. Kaldı ki Allah Teala bazen küfrün uğursuzluğu nedeniyle rızkını daraltır ve imanın bereketiyle de bolaltır. Nitekim: “onların üzerine zillet ve meskenet damgası vuruldu” (*Bakara: 61*) ve “eğer onlar Tevrat ve İncil’i tatbik etselerdi...” (*Maide: 66*) ve “eğer kentler halkı iman edip sakin-salardı...” (*A’raf: 96*) demiştir. Şöyle de denilmiştir: O (dar geçim) cehennemdeki diken ve zakkumdur; kabir azabı olduğu da söylenmiştir. **“Ve nahşuruhu”** vakf şeklinde he’nin sükunu ile (venahşuruh) ve fe-inne lehu maişeten dankâ”nın mahalline atfen cezim ile (venahşurhu) da okunmuştur, çünkü o şartın cevabıdır. **“Kıyamet gününde kör olarak”** gözü veya kalbi kör olarak. Birinciye **“Rabbim, beni niçin kör olarak haşr ettin; hâlbuki ben görür idim”** kavli destekler. Hamze ile Kisai a’mâ ile basirâ’yı imale etmişlerdir, çünkü elif ye’den dönmedir. Ebu Amr ise aralarında fark görmüş; birincisi (a’mâ) ayet başı ve vakıf mahallidir. O nedenle değişikliğe daha uygundur, demiştir.

126- “Dedi: İşte böyle” yani böyle yaptım, sonra da izah edip **“sana ayetlerim geldi”** dedi, açık ve parlak olarak **“sen de onları unuttun”** onlardan kör oldun, bakmayıp bıraktın, **“bunun gibi”** onları terk ettiğin gibi **“bugün de sen unutulacaksın”** körlükte ve azapta bırakılacaksın.

127- “İsraf edenleri böyle cezalandırırız” şehvetlere dalarak ayetlerden yüz çevirmekle israf edenleri **“ve Rabbinin ayetlerine iman etmeyeni”** tam tersine onlara muhalefet edenleri. **“ahiretin azabı”** ki o da kör olarak haşr olunmaktır. Şöyle de denilmiştir: Ateş azabı yani bunun ardındaki ateş azabı **“daha çetin ve daha sürekli”** dar geçimlikten ya da ondan ve körlükten. Belki de ateşe girdiği zaman körlüğü gidecektir ki yerini ve halini görsün. Ya da ayetleri terk edip onları inkâr etme gibi yaptığı şeylerden daha çetindir.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاجِلٌ مُسْمًى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ
عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ
غُرُوبِهَا وَمِنْ أَنَاثِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى ﴿١٣٠﴾

128 – Kendilerinden önce nice nesilleri – ki şimdi onların yurtlarında yürüyorlar / dolaşıyorlar – helak etmemiz onları hidayet etmedi mi? Şüphesiz bunda akliselim sahipleri için gerçekten ibretler vardır.

129 – Eğer Rabbinden geçmiş bir söz ve belli bir süre olmasaydı, (helak) onlar için kaçınılmaz olurdu.

130 – Öyleyse dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce tespih et. Gece saatlerinde ve gündüzün taraflarında da tespih et. Belki razı olursun.

128- “Efelem yehdi lehüm” hidayet Allah Teala’ya yahut Peygambere ve arkasındaki cümlelerin delalet ettiği şu şeye isnat edilmiştir “kendilerinden önce nice nesiller helak ettik” yani helak etmemiz yahut da cümleye tüm içeriğiyle isnat edilmiştir. Fiil ilk ikiye göre amel- den talik edilmiş (düşürülmüş)tür, çünkü a’leme yerine konulmuştur, nun ile (nehdi) okunuşu da bunu gösterir. “Onların yurtlarında dolaşıyorlar” helak izlerini gözleriyle müşahade ediyorlar. “Şüphesiz bunda akliselim sahipleri için gerçekten ibretler vardır” gafil ve körce davranmaktan men eden akıl sahipleri için.

129- “Eğer Rabbinden geçmiş bir söz olmasa idi” o da azabın bu ümmetten ahirete kadar tehir edilme va’didir “lekâne lizamen (helak kaçınılmaz olurdu)”, Âd ve Semud’un başına geldiği gibi bu kâfirler için de zorunlu olurdu. Lizam mastardır, sıfat olmuştur ya da ism-i alettir, lazım olan şey çok lazım olduğu için ona isim olmuştur, bu da lizazü hasmın (sırnaşık düşman) kavli gibidir. “Ve ecelün müsemmen” bu da kelimetün lafzına atıftır yani azabın tehiri ve ömürleri için belli bir süre olmasaydı demektir ya da azapları için demektir ki o da kıyamet günü yahut Bedir savaşı günüdür, azap kaçınılmaz olurdu.

Aradaki fasıla da bu ikiden her birinin azabı tehir etmede müstakil olmasındandır. Ecelün'ün kâne lafzında gizli şeye atfı da caizdir, yani acele yakalama ve belli süre kaçınılmaz olurdu demektir.

130- “Öyleyse onların dediklerine sabret ve Rabbini hamd ile tespih et” hidayet ve tevfikinden dolayı Rabbine hamd ederek namaz kıl ya da onu şirkten ve ona nispet ettikleri diğer eksikliklerden tenzih et. Sana verdiği hidayet ayrıcalıklarından ve bütün nimetlerin sahibi olmasından dolayı ona hamd ederek bunu yap. **“Güneşin doğmasından önce”** sabah namazını murat ediyor **“ve batmasından önce”** öğle ile ikindiye kast ediyor. Çünkü bu ikisi gündüzün sonudur yahut yalnız ikindiye kast etmiştir. **“Vemin anâilleyli”** gece saatlerinden, ânâ' kesr ve kasr ile ina'nın çoğuludur ya da feth ve med ile enâ'in çoğuludur. **“Teshih et”** bundan da akşamla yatsıyı murat etmiştir. Gecenin önce zikredilmesi daha faziletli olmasındandır. Çünkü kalp onda daha toplu, nefis de rahata daha meyillidir. O nedenle ondaki ibadet daha meşakkatlidir. Bunun içindir ki kusursuz Mevlâ “şüphesiz gece ibadeti daha oturaklı ve sözü de daha doğrudur” (*Müzzemmil: 6*) demiştir. **“Ve etrafen nahari (gündüzün taraflarında)”** bu da sabahla akşam namazını tekrardır, çünkü özel bir yerleri vardır, cemi lafzı ile gelmesi karışıklık olmadığı içindir, mesela şunun gibi:

O ikinin sırtları iki kalkanın sırtları gibidir.

Ya da öğle namazı için emirdir; çünkü o, gündüzün ilk yarısının sonu ve son yarısının başıdır. Çoğul olması da iki yarım olması nede niyledir ya da gündüz cins olduğu içindir yahut da gündüz esnasında nafile kılma emridir. **“Belki razı olursun”** bu da sebbih'e mütallıktır yani Allah katında nefsinin razı edecek şeye nail olman umuduyla bu vakitlerde tespih et, demektir. Kisai ile Ebu Bekir meçhul olarak (turda) okumuşlardır ki Rabbin seni razı eder demektir.

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَابْقَى ۝۱۳۱ وَأَمْرٌ أَهْلَكَ
بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ
وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ۝۱۳۲ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوَلَمْ
تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۝۱۳۳ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ
بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتَبِعَ
آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى ۝۱۳۴

131 – Onları denemek için onlardan bazı sınıfları yararlandır-
gımız şeye, dünya hayatının süsüne sakın göz dikme. Rabbinin rız-
daha hayırlı ve daha sürekli dir.

132 – Ailene namazı emret, sen de onun üzerinde sabret. Send-
rızık istemiyoruz. Sonuç takvanındır.

133 – “Bize Rabbinden bir mucize getirseydi, ya” dediler. Onla-
ilk suhurlardaki şeyin delili gelmedi mi?

134 – Eğer gerçekten biz onları bundan önce bir azapla hel-
etse idik, muhakkak “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydi
de, hor ve rezil olmadan önce ayetlerine tabi olsaydık” derlerdi.

131- “Gözlerini sakın dikme” gözlerinin bakışını “onunla yar-
landığımız şeye” onu güzel görerek ve aynısı senin de olmak üzü-
“onlardan bazı sınıfları” kafirlerden bazı grupları “ezvacen minhü
bihi’deki zamirden hâl, minhüm’ün de meful olması da caizdir. Yani
lezi metta’na bihi demektir. O da bazı sınıflardır yahut onlardan b-
kimselerdir. “Zehretel hayatid dünya” metta’na’nın gösterdiği mah-
fiille yahut a’tayna manasını içeren bihi ile mansuptur ya da bihi’i
mahallinden yahut da muzaf takdir ederek yahut onsuz ezvacene
bedel olarak mansuptur ya zem (ezümmü fiili) ile mansuptur. Zehre-
ziynet ve parıltı demektir. Yakup feth ile (zeherete) okumuştur ki o
lügattir, mesela cehre’deki cehere gibi ya da zâhir’in çoğuldur, onla-
dünyaları parlak demektir çünkü nimet içindedirler ve üstleri bas-

rı da düzgündür. Zahit müminler ise öyle değildir. **“Onları deneyelim diye”** onları sınavalım ve imtihan edelim diye ya da onlara bu sebeple ahirette azap edelim, diye. **“Rabbinin rızıkı”** sana ahirette sakladığı şey ya da sana rızık ettiği hidayet ve peygamberlik **“daha hayırlıdır”** dünyada onlara verdiği şeyden **“ve daha sürekli”** çünkü kesilmez.

132- “Ailene namazı emret” ona ev halkına yahut kendisine tabi olan ümmetine namazı emretmesini buyurmuştur, daha önce de namazla ihtiyaçlarına karşı yardım istemekle emretmişti, ta ki geçim derdine düşmesinler ve servet sahipleri gibi ona iltifat etmesinler. **“Sen de onun üzerinde sabret”** devam et. **“Senden rızık istemiyoruz”** onlardan da, ahiret işi için kalbini boşalt. **“Sonuç”** iyi sonuç **“takvanındır”** takva sahiplerinindir. Rivayete göre Efendimiz aleyhissalatü vesselam ev halkı sıkıntıya düştükleri zaman onlara namazı emreder ve bu ayeti okurdu.

133- “Bize Rabbinden bir mucize getirseydi, ya, dediler” peygamberlik iddiasında doğruluğunu gösterecek bir mucize yahut teklif edilen bir mucize. Bunu da getirdiği mucizeleri inkar ettikleri için ya da ona inanmamak için, bunu da inat ve dik kafalılıklarından yaptılar. Allah da onları Kur’an’la susturdu, çünkü o mucizelerin anasıdır, en büyüğüdür ve en süreklisidir. Zira mucizenin aslı, peygamberlik iddia eden kimsenin özel olarak bir çeşit ilim veya amelle ilgili olarak harikulâde bir şey getirmesidir. Şunda şüphe yoktur ki ilim amelin aslıdır, derecesi ondan yüksektir ve tesiri daha kalıcıdır. Bu kabilden olan şeyler de böyledir. Bu konuda daha açık özel bir şeyle dikkatlerini çekerek şöyle dedi: **“Onlara ilk suhuflardaki şeyin delili gelmedi mi?”** Tevrat, İncil ve diğer semavi kitaplardan. Çünkü Kur’an’ın onlardaki itikat ve küllî kaideleri içine alması, üstelik onu getirenin ümmi olup o belgeleri görmemesi ve onları bilenden öğrenmemesi açık bir mucizedir. Bunda şuna telmih vardır ki Kur’an onun peygamberliğine delalet ettiği gibi geçmiş kitaplara da kanıttır. Çünkü kendisi mucizdir, diğerleri ise öyle değildir. Bilakis onlar doğruluklarını gösterecek bir şeye muhtaçtır. Ha’nın sükunu ile (suhfi) de okunmuştur. Nafi, Ebu Amr ve Asım da Hafs rivayetinde te ile evelemte’tihim, diğerleri ise ye ile (evelemye’tihim) okumuşlardır.

134- “Eğer gerçekten biz onları bundan önce bir azapla helak etse idik” Muhammed aleyhissalat vesselam’dan önce yahut beyyineden (mucizeden) önce demektir. O zaman zamirin müzekker olması burhan manasına olduğu içindir ya da ondan Kur’an murat edildiği içindir. **“Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de, hor olmadan önce ayetlerine tabi olsaydık”** dünyada öldürülme ve esir edilme ile

“ve rezil olmadan önce” kıyamette ateşe girmekle. İkisi de meçhul kılıbı ile de okunmuştur (nüzele ve nuhza).

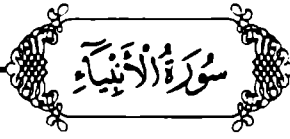
قُلْ كُلُّ مَرْيَصٍ فَرِيقًا

فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى ﴿١٣٥﴾

135 – De ki: Herkes beklemektedir; siz de bekleyin. Doğru yolu sahipleri kimmiş ve doğru yolu bulan kimmiş yakında bileceksiniz

135- “De ki: herkes” bizden ve sizden herkes “beklemektedir” durumumuzun ve durumunuzun ne olacağını beklemektedir “fet rabbesu” fetemetteu da okunmuştur, “doğru yolun sahipleri kimmiş yakında bileceksiniz” son kelime essevâ’ şeklinde de okunmuştur orta ve iyi demektir. Sûâ ve sev’ şeklinde de okunmuştur ki kötü demektir. Süvey de okunmuştur ki sev’in taşıdır. “Doğru yolu bulan sapıklıktan doğru yolu bulan demektir. Men edatı iki yerde de istifham içindir, müpteda olarak da mahallen merfudur. İkincisinin mevsu olması da caizdir, birincisi olamaz, çünkü aid zamiri yoktur. O zamir istifham cümlesine atfedilmiş, fiil de onda amel etmemiş olur, çünkü ilim marifet manasına alınmıştır. Ya da ashab’ın veyahut sırat’ın üzerine atfedilmiş olur ki ondan da Peygamber sallallahu aleyhi ve selle murat edilmiş olur.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Taha suresini okursa, ona kıyamet gününde Muhacirleri ve Ensar’ın sevabı verilir. Allah onların hepsinden razı olsun.

21 / ENBİYA SURESİ

Mekke'de inmiştir.

112 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ
 مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً
 قُلُوبُهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ
 أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ
 فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – İnsanlar için hesapları yaklaştı. Oysa onlar gaflet içinde y çeviriciler.

2 – Onlara Rablerinden yeni bir zikir gelmeye dursun, ancak o oynayarak dinlerler.

3 – Kalpleri alay ederek. Zalımler fısıltıyı gizlediler. “Bu, sizin g bir beşerden başka biri midir? Göz göre göre büyüye mi gelecek niz?” derler.

4 – (Peygamber) dedi: Rabblım gökte ve yerde sözü bilir. O, ha kıyla işiten, her şeyi bilendir.

1- “İnsanlar için hesapları yaklaştı” geçmişe nispetle yahut All katındakine nispetle, çünkü “şüphesiz onlar onu uzak görürler; l ise onu yakın görüyoruz” (Maaric: 7) ve “senden azabı acele istiyorl Allah va'dinden dönmez. Allah katında bir gün sizin saydıklarınızda bin yıl gibidir” (Hac: 47) demiştir. Ya da: Her gelecek yakındır; u olana geçip gidendir. Linnasi'deki lâm ikterebeğe bağlıdır ya da iza ti tekittir. Çünkü aslı: İkterebe hesabünnasi'dir sonra ikterebe linn: hesabı oldu, sonra da ikterebe linnasi hesabuhum oldu. İnsanlard özellikle kafirlerin murat edilmesi onların “oysa onlar gaflet içine kavli ile kayıtlanmasındandır “yüzçeviriciler” onun üzerinde düş mekten. Bu ikisi (vehüm fi ğafletin ile muridun) hum zamirinin iki l beridir. Zarfın muridun'da gizli zamirden hal olması da caizdir.

2; 3- “Onlara bir zikir gelmeye dursun” kendilerini gaflet ve

halet uykusundan uyandıracak **“Min rabbihim (Rablerinden)”** zikr’in sıfatıdır yahut ye’tihim’in sılasıdır (ona bağlıdır) **“yeni”** kulaklarına arka arkaya çarpsın da öğüt alsınlar diye, zikr’in mahalli itibarı ile merfu olarak (muhtesün) de okunmuştur. **“Ancak oynayarak dinlerler”** onunla alay ederek ve onu maskaraya alarak. Çünkü aşırı gafildirler ve olan biteni irdeleyecek, sonuç üzerinde düşünecek bakışları yoktur. **“Vehüm yel’abun”** vav’dan hâldir,

“lahiyeten kulubuhum” da öyledir yani onu hem alay ederek ve maskaraya alarak hem de üzerinde düşünmekten gafil olarak dinlerler. Yel’abune’nin vav’ından hal olması da caizdir. Zamirin başka bir haberi olarak ref’ ile (lahiyetü) de okunmuştur. **“Fısıltıyı gizlediler”** onu gizlemede ileri gittiler ya da fısıldaştıklarını gizli kalacak şekilde yaptılar, **“ellezine zalemu (zalimler)”** bu da ve eserru’daki vav’dan bedeldir, bu da onu gizlemekle zalim olduklarını ima etmek içindir. Ya da onun failidir, vav ise cemi alametidir yahut müptedadır, ondan önceki cümle de haberidir. Aslı vehaulai eserruncva demektir. Mevsul onun yerine konulmuştur, bu da fiili yapmakla zalim olduklarını tes-cillemek içindir. Ya da zem ile mansuptur. **“Hel haza illa beşerün mis-lüküm (bu sizin gibi beşerden başka biri midir? Göz göre göre büyü-ye mi geleceksiniz?)”** Hepsini gördüğün halde, cümle necva’dan bedel olarak mahallen mansuptur ya da gizli kavl maddesinin mefuludur. Sanki beşer olmasını peygamberlik iddiasına delil getirmiş gibidirler. Çünkü elçinin ancak melek olabileceğini iddia etmişler ve bundan Kur’an gibi gösterdiği harikulade şeylerin sihir olduğu sonucunu çı-karmışlar, o nedenle ona gelmeyi kabul etmemişlerdir. Onu gizleme-leri de onun işini bozacak ve bozuk olduğunu bütün halka gösterecek şeyi istişare etmek içindir.

4- **“Peygamber dedi: Rabbim gökte ve yerde sözü bilir”** ister açık ister gizli olsun hepsini bilir, kaldı ki gizlediklerini. Bu, “de ki: Onu göklerde ve yerde sırrı bilen indirdi” (*Furkan: 6*) kavlından daha tekit-lidir. Bunun içindir ki burada o tercih edilmiş ve mübalağada “fısıltı-yı gizlediler” kavline uygun olması istenmiştir. Hamze, Kisai ve Hafs, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den haber olarak (kul) şeklinde okumuşlardır. **“O, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir”** ne gizlediğiniz ne de sakladığınız şey ona kapalı kalmaz.

بَلْ قَالُوا اضْغَاثُ

أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ
 الْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ
 يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَلَسْتُلُوا
 أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا
 لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾

5 – (Onlar şöyle dediler): “Hayır, bunlar karışık rüyalardır. Hayır, onu kendi uydurdu, Hayır o, bir şairdir. Öncekilere gönderildiği gibi bize de bir mucize getirsin!”

6 – Kendilerinden önce helak ettiğimiz hiçbir kent iman etmedi, onlar mı iman edecekler?

7 – Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz bazı erkekleri gönderdik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.

8 – Onları yemek yemeyen cesetler kılmadık. Ölümsüzler de olmadılar.

5- “Şöyle dediler: Hayır, bunlar karışık rüyalardır. Hayır, onu kendi uydurdu. Hayır o, bir şairdir”. Onların, “o sihirdir” sözünden “karışık rüyalardır” sözüne geçiştir, sonra da onu iftira etti, sözüne sonra da, o şairdir, sözüne geçiştir. Öyle görünüyor ki birinci bel edatı hikayenin tamamı ve başka birine başlama içindir ya da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve ondan görünen ayetlerin hakkında karşılıklı konuşmalarından Kur'an'ın durumuna geçiş içindir. İkinci ve üçüncüsü ise onların batıl, hayal mahsulü ve karıştırdığı şeylerden kendiliğinden uydurduğu şeylere geçiş içindir. Sonra da onun şiirsel söz olup dinleyicinin hayaline hitap ettiğine, onda gerçeklik payı olmadığına ve o gibi şeylere teşvik ettiğine geçiştir. Hepsinin Allah'tan olup da sözlerinin bozuk olduğunu göstermek için inmiş olması da caizdir. Çünkü onun şiir olması uydurma olmasından çok daha uzaktır. Zira o gerçeklerle ve hikmetlerle doludur. Onda şairlerin sözüne uyacak bir şey yoktur. Onun karışık rüyalar olmasından da çok uzaktır, çünkü

içinde gerçeğe uygun birçok şeyler vardır. Uydurma ise öyle olmaz, düş de öyle olmaz. Bir de onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i kırk küsur yıldır denediler, ondan asla bir yalan işitmediler. O (karışık rüyalar) sihir olmaktan da çok uzaktır, zira o, ikisinin de harika olması itibarı ile ona benzer. **"Öncekilere gönderildiği gibi bize de bir mucize getirsin"** mesela Musa'nın beyaz eli ve asası, İsa'nın gözsüzleri iyi edip ölüleri diriltmesi gibi. Teşbih şu açıdan doğrudur, çünkü elçi göndermek mucize getirmeyi de içine alır.

6- **"Kendilerinden önce bir kent iman etmedi"** kent halkı **"helak ettiğimiz"** teklif ettikleri mucizeler geldiği zaman **"onlar mı iman edecekler?"** onlara bu mucizeleri getirdiğin zaman. Çünkü bunlar onlardan daha zalimdirler. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki o mucizeleri getirmemek, onları yerlerinde bırakmak ve onlara merhamet etmek içindir. Çünkü getirilir de iman da etmezlerse, kendilerinden öncekilerin köklerini kazıyacak azabı hak ederler.

7- **"Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz bazı erkekler gönderdik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun"**. Bu da "sizin gibi beşerden başka biri midir?" sözlerinin cevabıdır. Onlara geçmiş peygamberlerin halini ehl-i kitaptan sormalarını emretti ki şüpheleri gitsin. Sormayı onlara havale etmesi ya onları susturmak içindir. Çünkü müşrikler Peygamber aleyhissalat vesselam hakkında onlara danışır ve sözlerine güvenirlerdi. Ya da büyük bir kalabalığın kâfir olmaları da verdiği haberin ilim icap etmesindendir. Hafs nun ile (nuhî) okumuştur.

8- **"Onları yemek yemeyen cesetler kıldık. Ölümsüzler de değillerdi"**. Onların risalet meleklerin özelliklerindendir itikatlarını bertaraf etmekte ve onların da kendileri gibi beşer olduklarını vurgulamaktadır. Bunun "bu peygambere ne oluyor; yemek yiyor ve sokaklarda dolaşıyor" (*Furkan: 7*) kavlinin cevabı olduğu da söylenmiştir. **"Ölümsüzler de değillerdi"** bu da onu tekit ve tespit etmektedir. Çünkü yemekle yaşamak çürümeyi gerektirir, o da yok olmaya götürür. Cesed'in tekil olması cins murat edildiği içindir. Ya da o, aslında mastardır ya da muzafın hazfi iledir yahut da (hüm) zamirinin biküllî vahid (herkes) ile tevili içindir. Ceset de renkli cisim demektir. Bu nedendir ki suya ve havaya denilmez. Safrana cisâd denilmesi de bundandır. Şöyle de denilmiştir: Cesed bileşik cisimdir, çünkü bu terkinin aslı bir şeyi toplamak ve sıkıştırmak içindir.

ثُمَّ صَدَقْنَاهُمْ

الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ
 أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾
 وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا
 آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾
 لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِينِكُمْ لَعَلَّكُمْ
 تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ
 دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾

9 – Sonra onlara ettiğimiz va'de sadık olup onları ve dilediklerimizi kurtardık. Aşırıları da helak ettik.

10 – Ant olsun, gerçekten size içinde zikriniz bulunan bir kitabı indirdik. Aklınızı kullanmıyor musunuz?

11 – Nice zalim kentleri kırdık. Onlardan sonra da başka bir kım meydana getirdik.

12 – Azabımızı hissedince, birden onlar ondan kaçıyorlar.

13 – Kaçmayın, refaha kavuşturulduğunuz şeylere ve yurtlarınıza geri dönün. Belki sorgulanırsınız.

14 – Dediler: Eyvah bize, gerçekten biz zalimler idik!

15 – Duaları hep bu oldu. Nihayet onları biçilmiş(ler), sönmüş! kıldık.

9- “Sonra onlara ettiğimiz va'de sadık kalıp onları ve dilediklerimizi kurtardık” yani onlara iman edenleri ve bırakılmalarında hikri olanları kurtardık; mesela kendisi veyahut soyundan birinin im edeceği kimseyi. Bunun içindir ki Araplar köklerini kazıyacak azap! himaye edilmişlerdir. “Aşırıları da helak ettik” küfür ve isyanda a! gidenleri.

10- “Ant olsun, gerçekten size indirdik” ey Kureyş, “bir kitap” y!

Kur'an'ı "**içinde zikriniz bulunan**" şöhretiniz bulunan, mesela "şüphesiz o, senin ve kavmin için elbette bir zikirdir" (*Zuhruf: 44*) ayeti gibi. Ya da içinde size öğüt vardır yahut güzel ahlak sonucu iyi bir ad istediğiniz şey vardır. "**Aklınızı kullanmayacak mısınız?**" iman etmek suretiyle.

11- "**Nice kentleri kırdık**" büyük bir gazaptan gelen azapla helak ettik, zira kasm parçaları birbirinden ayırarak kırmaktır, fasm ise öyle değildir. "**zalim idi**" bu, halkının sıfatıdır, kentin sıfatı olması onun yerine geçtiği içindir. "**Ondan sonra meydana getirdik**" halkını helak ettikten sonra "**başka bir kavim**" onların yerine getirdik.

12- "**Azabımızı hissedince**" azabımızı müşahade ve hissedilen şey gibi hissedince demektir, zamir hazf edilen ehl'e (kent halkına) gitmektedir. "**Birden onlar ondan kaçıyorlar**" bineklerini mahmuzlayarak kaçarlar ya da aşırı süratlerinden dolayı onlara benzetilmişlerdir.

13- "**Kaçmayın**" onlara böyle denilir yani onlarla alay etmek için böyle denilir, bu da ya lisan-ı hal (beden dili) ile ya da sözle olur. Diyen de ya melektir ya da oradaki müminlerden biridir. "**Refaha kavuşturunluğunuz şeylere dönün**" zevk ve sefaya dönün. Burada geçen itiraf nimetin şımartmasıdır. "**Ve yurtlarınıza**" size ait yurtlarınıza dönün. "**Belki sorgulanırsınız**" yarın amellerinizden sorulursunuz ya da azap olunursunuz, çünkü sorgu azabın öncüllerindendir ya da önemli işlerde ve ansızın meydana gelen şeylerde size sorar ve fikirlerinizi alır.

14- "**Dediler: Eyvah bize, gerçekten bizler zalimler idik**" azabı görüp de kurtuluş yolunu görmedikleri zaman, onun içindir ki onlara fayda vermeyecektir. Şöyle de denilmiştir: Yemen kentlerinden Huzur denen yerin halkına bir peygamber gönderildi, onu öldürdüler. Allah da onlara Buhtunassar'ı musallat etti; o da onları kılıçtan geçirdi; gökten bir münadi: Ey Peygamberlerin intikamı gel, diye seslendi. Onlar da pişman oldular ve böyle dediler.

15- "**Duaları hep bu idi**" bunu tekrarlayıp durdular. Buna dua denilmesi, çünkü eyvah diye bağırarak onu çağırarak dua etmiş ve: Ey helak gel, şimdi gelme zamanındır, demiş gibidir. Tilke ile da'vahum lafızlarının isim ve haber olma ihtimalleri vardır. "**Nihayet onları biçilmişler yaptık**" biçilmiş, hasat edilmiş ekin gibi yaptık. Hasiyd mahsud manasına olduğu için cemi edilmemiştir, "**sönmüşler kıldık**" ölümler kıldık. Bu da hamedetin naru deyiminden gelir. Hamidiyn, hasiyden'le birlikte ikinci meful gibidir. Sanki caaltuhu hulven hamidan gibidir. Çünkü mana onları biçilmiş ve sönmüş gibi kıldık demektir. Ya da hamadiyn, hasiyden'in sıfatı gibidir yahut onun zamirinden haldir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ

وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَوًا
لَا تَخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنَّ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى
الْبَاطِلِ فَيَنْمُغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾
وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

16 – Göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri oyuncuları olarak (o namak için) yapmadık.

17 – Eğer biz bir eğlence edinmek istese idik, eğer yapacak ol idik, muhakkak onu yanımızdan edinirdik.

18 – Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da onun beynini pa çalar. Bakarsın o, zall olmuştur. Niteledığınız şeylerden dolayı y zıklar olsun size!

19 – Göklerde ve yerde olan kimseler onundur. Onun yanındakiler ona ibadetten büyüksünmezler de yorulmazlar da.

20 – Gece gündüz tespih ederler, gevşemezler.

16- “Göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri oyuncuları olarak yaratmadık” onları ancak harikulade şeylerle doldurduk ki bakanlar gözleri açılsın, ibret alanlar ondan yararlansın ve kulların dünya ahiretteki işleri düzene girsın diye yarattık. Öyleyse onlara tırmanarak kemal elde etmeye çalışsınlar, yaldızlı şeylere aldanmasınlar. Çünkü onlar çabuk geçer.

17- “Eğer biz bir eğlence edinmek istese idik” eğlenecek ve oynayacak bir şey istese idik “onu kendi katımızdan edinirdik” kendi kuretimizden edinirdik ya da yanımızdan zatımıza yaraşır soyut şeylerden edinirdik; yüksek cisimlerden ve yayılmış nesnelerden değil, m sela sizlerin yüksek binaları, süslü ve göz alıcı döşemeleri gibi değ

Lehv'in Yemen aksanında çocuk manasına geldiği; zevce manasına olduğu da söylenmiştir. Bundan maksat da Hıristiyanları reddetmektir. **“Eğer yapacak olsaydık”** yukarıdaki cevap buna da cevap olabilir. İn'in nafiye, cümlelerin de şartın cevabı gibi olduğu da söylenmiştir.

18- **“Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da”** eğlence edinmekten yüz çevirmek ve Allah'ın zatını oyundan tenzih etmektir. Yani bilakis bizim şanımız hakkı galip kılmaktır, onun gereğinden biri de oyun sınıfından olan batıla karşı ciddiyettir. **“Onun beynini parçalar”** onu mahv eder. Bunun için uzağa atma ve atılan şeyin sertliğini gerektiren kazfın ve beyni parçalamak ve dolayısıyla canın çıkmasını temin eden demğ'in kullanılması, onu iptal etmeyi tasvir etmek ve abartmak içindir. Nasb ile feyedmağahu da okunmuştur, mesela şu beyitte olduğu gibi:

*Yurdumu Temim oğulları için terk edecek
Ve Hicaz'a yetişip rahat edeceğim.*

Uzak bir ihtimal olmakla beraber bunun tercih sebebi de manaya hamletmek ve hak lafzına atfetmektir. **“Bakarsın o, zail olmuştur”** he-lak olmuştur, zuhuk canın çıkmasıdır. Onun zikredilmesi de mecazın terşih'i içindir. **“Nitelediğiniz şeylerden dolayı yazıklar olsun size!”** Onu caiz olmayan şeyle nitelediğiniz için. Mimma'daki ma hal yerindedir, ma da mastariye yahut mevsule veyahut mevsufedir.

19- **“Göklerde ve yerde olan kimseler Onundur”** yaratma ve mülk bakımından. **“Vemen indehu (onun yanındakiler)”** yani kralların yakınlarına aldığı gibi kendinin de ikram için yakınına aldığı melekler demektir. Bu da men fissemavati'ye atıftır. Müfret olması tazim içindir ya da bir cihetten ondan daha genel olmasındandır. Ya da ondan maksat bir nevi meleklerdir ki bunlar gökte ve yerde olmaktan daha yücedirler. Ya da müptedadır, haberi de **“layestekbirune an ibadetihî”** dir, ona ibadetten büyüksünmezler demektir. **“Ondan yorulmazlar da”** husur'dan daha mübalağalı olan istihsar maddesinin tercih edilmesi, şunu vurgulamaktadır ki onların ibadeti ağır ve sürekli olduğu için yorgunluk verecek cinsten olmakla beraber yorulmazlar.

20- **“Gece gündüz tespih ederler”** onu tenzih eder ve daima tazim ederler. **“La yefturun (gevşemezler)”** yusebbihune'deki vav'dan haldir, o da yeni söz başıdır yahut önceki layesteshirun'daki zamirden haldir.

۲۱) أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ
 لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا
 يَصِفُونَ ۲۲) لَا يَسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ ۲۳) أَمْ اتَّخَذُوا
 مِّنْ دُونِهِ إِلَهًا قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ
 مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ ۲۴)

21 – Yoksa onlar yerden tanrılar edindiler de (ölüleri) onlar mı diriltecek?

22 – Eğer o ikisinde Allah’tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arş’ın Rabbi Allah, onların niteledikleri şeylerden münezzehtir.

23 – O yaptığından sorulmaz; onlar sorulurlar.

24 – Ondan başka tanrılar mı edindiler? De ki: Delilinizi getirin. Bu, benimle beraber olanların ve benden öncekilerin zikridir. Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler. İşte onlar yüz çevirenlerdir.

21- “Emitte hazu aliheten” bel itte hazu demektir, hemze de tanrılar edinmelerini reddetmek içindir. “Minelardı (yerden)” bu da alihe’nin sıfatıdır ya da iptida manasına olarak fiile müteallıktır. Faydası da tahkirdir, tahsis değildir. “Ölüleri onlar mı diriltecek?” bunu daha önce açıkça söylemeseler de ancak onlara ilah demeleri bunu gerektirir. Çünkü ilah olunca her şeye gücü yeter demektir. Bundan maksat da onların cahil olduğunu vurgulamak ve onlarla dalga geçmektir. Bunu mübalağa etmek için de diriltmeyi onlara tahsis etmeyi akla getiren hümm zamiri ziyade kılınmıştır.

22- “Levkâne fihima alihetün illallahu” gayrullahi demektir, illa ile nitelenmesi istisna mümkün olmadığı içindir, çünkü makabli mabedini içine almamaktadır ve de mana bozulur; çünkü öteki tanrılar bu ikisinde olur, Allah ise olmaz (böyle bir şey istenmemektedir). Maksat mutlak da olsa onunla beraber de olsa bozulmanın kaçınılmaz olmasıdır. Bu da illa’yı gayr’a benzetmek içindir, nitekim gayr ile de istisna edilmiştir. İlla ile nitelenmesi illa’yı gayr’a benzetme dolayısıyladır. Bedel olarak merfu olması caiz değildir, çünkü o da (bedel de)

istisnadan dallanmaktadır ve öyle olması için kelamın gayri mucip olması lazımdır. **“İkisi de bozulurlardı”** çünkü aralarında anlaşmazlık çıkacağı ve birbirlerine mani olacakları için yerle gök iptal olurdu. Zira tanrılar maksatta anlaşsalar, kudretleri çelişirdi, anlaşamassalar, iradeleri işlevsiz kalırdı. **“Arş’in Rabbi Allah münezzehtir”** Arş bütün cisimleri kuşatmıştır, orası tedbirlerin mahalli ve takdirlerin karargahıdır **“onların niteledikleri şeylerden”** ortak, eş ve evlat edinme gibi.

23- “O yaptığından sorulmaz” çünkü büyüktür, saltanatı kuvvetlidir ve tek İlah’tır, zatı ile güçlüdür, **“onlar sorulurlar”** çünkü onun mülküdürler, kuludurlar. Hüm zamiri tanrılara yahut kullara gitmektedir.

24- “Ondan başka tanrılar mı edindiler?” bunu tekrar etmesi inkârlarını büyütme, durumlarının feci olduğunu gözler önüne sermek, onları azarlamak ve cahilliklerini açığa çıkarmak içindir. Ya da nakilden senet olacak şeylerin inkârına akıldan delil olacak şeyi ilave etmek içindir. Mana da şöyle olur: Ölülerini diriltten tanrılar buldular da onları mı ilah edindiler? Onlarda ilahlık özelliği mi gördüler? Ya da ilahî kitaplarda şirklerini emreden şey mi buldular da emrine uyarak onları tanrılar edindiler? Bunu şu da destekler ki hemen birinciden sonra onun aklen bozuk olduğunu gösteren ve ikinciden sonra da naklen bozuk olduğunu gösteren hüküm vermiştir. **“De ki: Delilinizi getirin”** bunun üzerine ya aklî ya da naklî delilinizi, çünkü delil olmayan şeyi söylemek doğru değildir. Nasıl olabilir ki aklî ve naklî bütün deliller onun batıl olduğunu göstermektedir. **“Bu, benimle beraber olanların ve benden öncekilerin zikridir”** semavî kitaplardan, öyleyse bakın, onlarda tevhitte ve şirkin yasağından başka bir emir bulacak mısınız? Tevhit peygamber göndermenin ve kitaplar indirmenin sıhhatine bağlı olmadığı için ona nakille delil getirmek doğru olmuştur. Benimle beraber olanlar ümmeti, benden öncekiler de geçmiş ümmetler demektir. Zikrin onlara nispet edilmesi onlara öğüt olmasındandır. Tenvinle ve amel etmeksizin (zikrün men kabli) ve tenvin ve min-i carre ile de (zikrün min kalbi) okunmuştur. O zaman maa (lafzı) isimdir, o da kablî, badî ve benzerleri gibi zarftır. Min’siz de okunmuştur. **“Bel ekserühüm la yalemunel hakka”** çokları hakla batılı ayıramazlar. Ref ile (elhakku) da okunmuştur ki o zaman mahzuf müptedanın haberi olur; sebeple müsebbep arasına tekit için getirilmiş olur. **“İşte onlar yüz çevirenlerdir”** bu nedenle tevhitte ve Peygambere tabi olmaktan yüz çevirenlerdir.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ۝٢٥ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ۝٢٦ لَا يَسْخَرُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ۝٢٧ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ۝٢٨ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝٢٩ أُولَئِكَ يَرَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ۝٣٠

25 – Senden önce bir peygamber göndermedik, ancak ona: Gerçek şu ki, benden başka İlah yoktur; bana ibadet edin, diye ona vahy ediyoruz.

26 – Onlar: Allah evlat edindi, dediler. Hâşâ. Hayır, onlar ikra olunmuş kullardır.

27 – Sözle onun önüne geçemezler. Onlar onun emri ile hareket ederler.

28 – Onların önlerindeki ve arkalarındaki bilir. Ancak onun rızasına erene şefaet ederler. Onlar onun korkusundan titrerler.

29 - Onlardan kim: Gerçekten ben ondan başka tanrıyım, ders işte onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz, zalımleri böyle cezalandırırız.

30 – Kafirler görmediler mi ki, göklerle yer, ikisi de bitişik idildi, biz onları ayırdık. Her canlıyı da sudan yarattık. Hâlâ iman etmiyorlar mı?

25- “Senden önce bir peygamber göndermedik, ancak ona: Gerçek şu ki, benden başka İlah yoktur; bana ibadet edin, diye ona vahy ediyoruz”. Bu da tahsisten sonra tamimdir. Çünkü “zikrû men kabli” israr işaretin haberi olması dolayısıyla arkalarında mevcut olanlara mahsus

tur ki onlar da üç kitaptır. Hafs, Hamze ve Kisai, nun ile ve ha'nın kesri ile (nuhi); kalanlar ise ye ile ve ha'nın fethi ile (yuha) okumuşlardır.

26- “Onlar: Allah evlat edindi, dediler” Huzaa kabilesi hakkında indi, çünkü onlar: Melekler Allah'ın kızlarıdır, dediler. **“Hâşa”** onu bundan tenzih ederiz. **“Hayır, onlar kullardır”** bilakis onlar kullardır, şu itibarla ki onlar mahluklardır, evlatlar değildirler. **“İkram olunmuş”** bunda şuna dikkat çekilmiştir ki onların ayağını kaydıran budur (ikram olunmalarıdır). Şedde ile de (mükerreremun) okunmuştur.

27- “Sözle onun önüne geçmezler” o bir şey demedikçe onlar demezler, nitekim terbiyeli kulların durumu böyledir. Aslı layesbiku kavluhum kavlehu'dur, geçmek ona ve onlara nispet edilmiştir. Sözün, geçme'nin mahalli ve aracı kılınması; Allah'a demediği şeyi söyleyenlere ima eden geçmenin çirkinliğine dikkat çekmek içindir. Lam-ı tarifin izafet (bikavlihimi) yerine geçmesi, kısaltmak ve zamirin tekrarından kaçmak içindir. Zam ile layesbukunehu da okunmuştur ki bu da sabektuhu fesebakutuhu esbukuhu deyiminden gelir. **“Onun emri ile hareket ederler”** emretmediği şeyi asla yapmazlar.

28- “Onların önlerindeki ve arkalarındakini bilir” ileri gönderip geri bıraktıkları şeylerden hiçbirisi ona gizli kalmaz. Bu da öncesinin illeti ve sonrasının hazırlığı gibidir. Çünkü onlar bunu kavradıkları için kendilerini tutarlar ve hallerini denetlerler. **“Ancak onun rızasına erene şefaât ederler”** ondan korktukları için ancak şefaât edilmesine razı olduğuna ederler. **“Onlar onun korkusundan (min haşyetihi)”** büyüklüğünden ve heybetinden **“titrerler”**. Haşyetin aslı tazimle beraber korkudur. Bunun içindir ki bu, ulemaya tahsis edilmiştir. İşfak da itina ile korkmaktır. Eğer haşyet min ile geçişli kılınırsa onda korku manası öne çıkar, eğer alâ ile geçişli kılınırsa, aksi olur.

29- “Onlardan kim derse” meleklerden yahut mahluklardan **“gerçekten ben ondan başka tanrıyım, işte onu cehennemle cezalandırırız”** bundan evlatlığın ve bunu iddia etmenin meleklerden bertaraf etmeyi, tanrılık iddia edeni tehdit etmekle de müşrikleri tehdit etmeyi murat ediyor. **“İşte biz, zalimleri böyle cezalandırırız”** şirk koşarak zulmeden ve tanrılık iddia edeni.

30- “Evelem yerav (kafirler görmediler mi)” bilmediler mi? İbn Kesir vav'sız okumuştur, **“göklerle yer, ikisi bitişik idiler de”** burada geçen rektan zate retkin yahut mertukateyni demektir, o da yapıştırma ve lehimlemedir yani ikisi birtek şey ve birleşik bir gerçek idiler **“biz onları ayırdık”** çeşitlendirme ve ayırım ile ya da gökler bir idi de çeşitli hareketlerle ayrıldı, sonunda felekler meydana çıktı. Yerler de bir idiler de çeşitli nitelik ve hallerle tabakalar yahut iklimler haline getirildi.

Şöyle de denilmiştir: Onların aralarında yarıklık yoktu, araları açık hale getirildi. Şöyle de denilmiştir: Bitişik idiler, yağmur yağdırmaz ve ot bitirmez idi. Biz de onları yağmur ve bitki ile ayırdık. O zaman göklerden maksat dünya göğü olur. Cemi edilmesi ise ufuklar itibarı ile dir ya da bütün göklerdir, o zaman yağmur yağdırmada herhangi bir şekilde müdahalesi olur. Kâfirler bunu bilmeseler de bakarak bilme imkânları vardır. Çünkü yarılma arızidir, ya doğrudan ya da dolaylı bir zatı vacip olan müessire ihtiyacı vardır ya da alimlerden sormak ve kitapları mütalaa ederek bilme imkânları vardır. Neden kânetâ dedi de küne demedi, çünkü maksat gökler topluluğudur ve yerler topluluğudur. Feth ile retakan da okunmuştur ki şey'en retakan yani mertukan demektir ki merfud manasına rafad gibi olur. "Her canlıyı da sudan yarattık" her hayvanı sudan yarattık, tıpkı "Allah bütün canlıları sudan yarattı" (Nur: 45) ayeti gibi. Zira su onun en büyük maddesidir ya da ona aşırı derecede ihtiyacından ve onun zatından yararlanmasındandır. Ya da her şeyi sudan bir sebeple oluşturduk, onsuz yaşayamaz demektir. Küllen'in sıfatı yahut ikinci meful olarak hayyen de okunmuştur. Zarf da lağvdir, şey de canlıya has bir deyimdir. "Hâla iman etmiyorlar mı?" ayetler meydana çıkmışken.

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا
فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ
سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ
الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ
فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ
الْخُلْدَ أَفَإِنَّ مِنْهُمْ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾

31 – Yerde onları sarsmasın diye sabit dağlar kıldık. Onda geniş yollar kıldık. Umulur ki onlar hidayete ererler.

32 – Göğü de korunmuş bir tavan kıldık. Oysa onlar onun ayetlerinden yüz çeviriciler.

33 – O Allah ki gece ile gündüzü ve güneşle ayı yarattı. Her biri bir mihverde (yörüngede) yüzüyorlar.

34 – Senden önce hiçbir beşer için ölümsüzlük kılmadık. Sen ölürsün de onlar mı ebedi kalacaklar?

31- “**Ve caalna filardı ravasiye (yerde sabit dağlar kıldık)**” bu da reş şey’ü deyiminden gelir ki sabit olmaktır. “**Onları sarsmasın diye**” onları eğdirip sallamasın diye. Şöyle de denilmiştir: Lienla temide demektir ki karışıklık ihtimali olmadığı için la atılmıştır. “**Onda kıldık**” yani yerde yahut dağlarda, “**ficacen sübülen**” geniş yollar, ficacen’in, sıfat olduğu halde öne alınması hal olup da onu yarattığı anda böyle yarattığını göstermek içindir ya da sübülen ondan bedel olsun içindir. Bu da zımnı onları yarattığını ve yolcular için geniş yollar açtığını gösterir. Ayrıca bunda tekit de vardır. “**Umulur ki onlar hidayete ererler**” kendilerine yarayan şeyleri bulurlar.

32- “**Göğü de korunmuş bir çatı gibi kıldık**” kudretiyle korunmuş yahut bozulmaktan dilemesiyle belli bir vakte kadar arızalanmaktan ya da ateş toplarıyla şeytanların kulak hırsızlığı etmelerinden korunmuştur. “**Oysa onlar onun ayetlerinden**” Yaratıcının varlığını, birliğini, kemal-i kudretini ve sonsuz hikmetini gösteren hallerinden ki bunların kimisi hissedilir, kimisinden de fizik ve astronomi ilimlerinden bahsedilir. “**Yüz çeviriciler**” düşünmezler.

33- “**O Allah ki gece ile gündüzü ve güneşle ayı yarattı**” bu da ayetlerin bazısını açıklamaktadır, “**Küllün fi felekin**” küllü vahidin demektir, tenvin muzafun ileyhten bedeldir, felekten murat edilen de cinstir, kesahümül emirü hulleten (kral onlara hulle giydirdi, her birine bir hulle demektir). “**Yüzerler**” felekin yüzeyinde suyun üzerinde yüzer gibi yüzerler. Bu da küllü’nün haberidir, cümle de güneşten ve aydan haldir. Tekil olmaları karışıklık korkusu olmamasındandır, zamir ikisine gider. Yesbehun fiilinin cemi olması da doğuş yerlerinin çok olması itibariyledir. Akıllılara ait cemi vavının getirilmesi de yüzme fiillerinden dolayıdır.

34- “**Senden önce hiçbir beşer için ölümsüzlük kılmadık. Sen ölürsün de onlar mı ebedi kalacaklar?**” Bakalım zaman onun başına neler getirecek, demeleri üzerine indi. Şu beyit de bu manadadır:

Bize gülenlere de ki: Hazırlanın;

Aynı şey gülenlerin de başına gelecektir.

“Efeinmitte”deki fe şartı makabline bağlamak içindir, hemze de ta-karrür eden şeyi inkar etmek içindir.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾
 وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا
 أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ
 هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ سَأَرِيكُمْ آيَاتِي
 فَلَا تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونُ
 عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يَنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾

35 – Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi denemek için şer ve hayır sınıyoruz. Yalnız bize döndürüleceksiniz.

36 – Kafirler seni gördükleri zaman, ancak alay edinirler. Tanı larınızı dilline dolayan bu mu, derler? Oysa onlar Rahman'ın zikri inkâr edenlerdir.

37 – İnsan aceleden yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceği beni sıkıştırmayın.

38 – Eğer doğru kimseler iseniz, bu vaat ne zaman derler?

39 – Eğer kafirler ateşi ne yüzlerinden ne de arkalarından d edemeyeceklerini ve ne de yardım olunmayacakları zamanı bils lerd (böyle demezlerdi).

35- “Her nefis ölümü tadacaktır” cesetten ayrılma acısını tad caktır, bu da Allah Teala'nın reddettiği şeyin kanıtıdır. “Sizi sınıyoru size deneyen biri gibi muamele ediyoruz, “şer ve hayırla” belalar nimetlerle “fitneten (denemek için)” lafzı dışından mefulu mutlak “Yalnız bize döndürüleceksiniz” gösterdiğiniz sabır ve şükre göre s karşılığını vereceğiz. Bunda şuna ima vardır ki bu hayattan maksat c nemek ve sevaba ve azaba maruz kalmaktır, bu da yukarıdakini tes durumundadır.

36- “Kâfirler seni gördükleri zaman ancak alay edinirler” alay konusu edinirler. **“Tanrılarınızı diline dolayan bu mu, derler?”** onlardan kötü bahs eden bu mu? Kötü kaydını zikretmemesi durumdan anlaşıldığı içindir. Çünkü düşman ancak kötülükle zikreder. **“Oysa onlar Rahman’ın zikrini”** tevhitle yahut peygamberler göndermek ve kitap yahut Kur’an’ı indirmekle zikrini **“inkâr edenlerdir”** onlar münkirlerdir, o nedenle alayı en çok hak eden onlardır. Zamirin tekrar edilmesi, tekit ve özellik içindir ve onunla haberin arasına sıla girmesinden dolayıdır.

37- “İnsan aceleden yaratılmıştır” aşırı acele ettiği ve sebat edemediği için ondan yaratılmış gibidir. Mesela: Zeyd keremden (cömertlikten) yaratılmıştır sözü gibi. Üzerine yaratıldığı şey karakter gibi kabul edilmiştir, bu da ondan ayrılmayacağını abartmak içindir. Bunun içindir ki burada cümle ters çevrilmiştir denilmiştir. Onun acelesinden biri de küfre koşup tehdidi acele istemesidir. Rivayete göre ayet azabı acele isteyen Nadr bin Haris hakkında inmiştir. **“Size ayetlerimi göstereceğim”** dünyadaki gazaplarımı, mesela Bedir savaşı ve ahiretteki ateş azabı gibi. **“Beni sıkıştırmayın”** onu acele getirmede. Yasaklama nefislerin yaratıldığı şeydendir ki onları frenlesinler.

38; 39- “Bu vaat ne zaman derler?” azabın veya kıyametin vaadi, **“eğer doğru kimseler iseniz”** Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile ashabı kast ediyorlar. Allah onlardan razı olsun. **“Eğer kafirler ateşi ne yüzlerinden ne de arkalarından defedemeyecekleri ve ne de yardım olunmayacakları zamanı bilselerdi”** cevap verilmemiştir, hiyne de yalemü’nün mefuludur yani “bu vaat ne zamandır?” sözleriyle acele ettikleri vakti bilselerdi, o da ateşin onları her taraftan saracağı vakittir, öyle ki onu def edemezler de, acele ettikleri o şey için bir yardımcı da bulamazlar da. Yalemü’nün mefulunun terk edilip de hiyne için bir fiil gizlenmesi de caizdir, o zaman mana şöyle olur: Eğer acele ettikleri şey için bilgileri olsa idi, bunu men edemedikleri zaman üzerinde bulundukları şeyin batıl olduğunu bilirlerdi. Zamir yerine zahirin konulması, hak ettikleri şeyi bundan dolayı hak ettiklerini göstermek içindir.

بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا
 وَلَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ
 فَحَقَّ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤١﴾
 قُلْ مَنْ يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ
 بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ
 تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ
 وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ
 حَتَّى طَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ
 نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

40 – Bilakis kıyamet onlara ansızın gelir; onları şaşırtır. Onu r detmeye güç yetiremezler, onlara mühlet de verilmez.

41 - Ant olsun, gerçekten senden önceki peygamberlerle a edildi de, alay ettikleri şeyler onlarla alay edenleri kuşattı.

42 – De ki: Sizi gece gündüz Rahman’dan koruyan kimdir? Ha onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirenlerdir.

43 – Yoksa onların bizden başka onları müdafaa eden tanrı mı var? Onlar ne kendilerine yardım edebilirler ne de bizden ko nurlar.

44 – Doğrusu, biz onları ve atalarını faydalandırdık. Nihayet ların üzerine ömür uzadı. Bizim o yere gelip onu uçlarından eks tiğimizi görmüyorlar mı?

40- “Bilakis onlara gelir” vaat yahut ateş veyahut kıyamet “bağ ten” ansızın demektir, o da mefulu mutlak yahut haldir. Feth ile gâtetten de okunmuştur. “Onları şaşırtır” onları mağlup eder veya hayrete düşürür. İki fiil ye ile de okunmuştur, zamir de va’de ya hiyn’e racidir, “fela yestetiune reddeha (onu reddedemezler)” kav

de de böyledir ki ateşi yahut va'di demektir, hiyn de kıyamettir. Zaminin ateşe veyahut bağteten'e gitmesi de caizdir. **"Onlara mühlet de verilmez"** süre de tanınmaz, burada onlara dünyada mühlet verildiği hatırlatılmıştır.

41- **"Ant olsun, gerçekten senden önceki peygamberlerle alay edildi"** bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e tesellidir. **"Alay ettikleri şeyler onlarla alay edenleri kuşattı"** ona şu vaat edilmektedir ki ona ettikleri başlarına gelecektir, nitekim peygamberle alay edenlerin de yaptıkları şeyler ceza olarak başlarına gelmişti.

42- **"De ki:"** Ey Muhammed, o alay edenlere **"sizi gece gündüz Rahman'dan koruyan kimdir?"** size azap etmek istese, Rahman lafzında şuna dikkat çekilmiştir ki onun geniş rahmetinden başka koruyucu yoktur ve onun def olması da Allah'ın mühlet vermesiyledir. **"Hayır, onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirenlerdir"** onu akıllarına bile getirmiyorlar, kaldı ki onun azabından korkmak, öyle ki ondan korundukları takdirde koruyanı bilsinler. Soru sorulmaya uygun hale gelsinler.

43- **"Yoksa onların bizden başka kendilerini müdafaa eden tanrıları mı var?"** hayır, onları bizim azabımızdan savuşturacak ya da bizden gelecek azaptan koruyacak tanrıları mı var? (Bel ve em) idrapları sıra ile soru sorma emrinden dönmek içindir. Çünkü o, o şeyden gafil olandan uzaktır, zıddına inanandan ise daha uzaktır. **"Onlar ne kendilerine yardım edebilirler ne de bizden korunurlar"** bu da itikat ettikleri şeyin batıl olduğunu gösteren yeni söz başıdır. Çünkü kendine yardım edemeyen ve Allah'tan da yardım göremeyen, başkasına nasıl yardım eder?

44- **"Doğrusu, biz onları ve atalarını faydalandırdık, nihayet onların üzerine ömür uzadı"**. Korunmalarına neyin sebep olduğunu açıklayarak vehm ettikleri şeyi reddetmektedir. O da istidraçtır ve takdir edilen ömürlerinden yararlanmalarıdır ya da onlara bunu vehmettiren şeyi açıklayarak batıl olduğuna delaletten dönmedir; şöyle ki Allah Teala onları uzun hayatla yararlandırdı ve onlara süre verdi, sonunda ömürleri uzadı; onlar da hep böyle gideceğini zannettiler ve bunun yaşantılarının bir sonucu olduğunu düşündüler. Bunun içindir ki bunun boş bir emel olduğunu gösterip **"bizim o yere geldiğimizi görmüyorlar mı?"** dedi yani kafirlerin topraklarına, **"onu uçlarından eksilttiğimizi"** Müslümanları onlara musallat ederek. Bu da Allah Teala'nın Müslümanların eliyle icra ettiği şeyi tasvir etmektedir. **"Galipler onlar mı?"** Peygamberi ve müminleri mağlup edenler.

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا
يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ
يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ
الْقِيَمَةِ فَلَا تَظْلِمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾
الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾
وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٠﴾

45 – De ki: Sizi ancak vahiy ile uyarıyorum. Sağırılar uyarıldıkları zaman çağrıyı duymazlar.

46 – Ant olsun ki eğer, onlara Rabbinin azabından az bir şey d kunsa, mutlaka: Eyvah bize, şüphesiz bizler zalımlar idik, diyecekler.

47 – Kıyamet günü için doğru teraziler koyarız. Hiçbir nefis hi bir şekilde haksızlığa uğratılmayacak. Eğer o şey bir hardal tane kadar olsa, biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak biz yeteriz.

48 – Ant olsun ki gerçekten biz Musa ile Harun’a Furkan’ı verdi müttakiler için de bir ziya ve bir öğüt verdik.

49 – Onlar ki Rablerinden gıyaben korkarlar. Onlar kıyamette de titrerler.

50 – Bu, indirdiğimiz mübarek bir zikirdir. Siz onu inkarcılar n sınız?

45- “De ki: Sizi ancak vahiy ile uyarıyorum” bana vahyedilen şe le “Vela yesmeu (sağırılar çağrıyı duymazlar)” İbn Amir Peygamb sallallahu aleyhi ve sellem’e hitap olarak vela tûsmiu okumuştur. O giden zamir olmak üzere ye ile de okunmuştur. Onlara sağırılar dey de onları zamir yerine koyması sağır gibi davrandıklarını ve dinledi leri şeyden yararlanmadıklarını göstermek içindir. “İza ma yünzeru yesmeu yahut dua ile mansuptur, böyle kayıtlanması sözün uyarı

hakkında olduğunu göstermek içindir ya da sağır gibi ve aptalca cesa-retlerini mübalağa etmek içindir.

46- “Velein messethüm nefhatün (ant olsun ki eğer onlara az bir şey dokunsa)” bunda birkaç çeşit mübalağa vardır: Dokunma tabiri, azlık - çünkü nefhin aslı bir şeyin kokusunun duyulmasıdır - ve bir de-fayı gösteren mastar (nefha) kalıbı. “**Rabbinin azabından**” uyarıldıkları şeyden “**mutlaka: Eyvah bize, şüphesiz biz zalimler idik, diyecekler**” mutlaka ölümlerini isterlerdi ve zalimler olduklarını itiraf ederlerdi.

47- “Doğru teraziler koyarız” amel defterlerinin tartıldığı teraziler. Şöyle de denilmiştir: Terazilerin konulması doğru hesabın kontrolü ve amellerin adil karşılığının verilmesi için temsildir. Kıst'ın müfret ol-ması da mastar olup mübalağa için sıfat olarak kullanılımasındandır. “**Liyevmil kıyameti (kıyamet günü için)**” kıyamet gününün cezası için yahut kıyamet halkı için yahut onda demektir, mesela ci'tü lihamsin halevne mineş şehri (ayın beşinde geldim) gibi. “**Hiçbir nefis hiçbir şekilde haksızlığa uğratılmayacak**” hakkından veya haksızlığından. “**Eğer o şey bir hardal tanesi kadar olsa**” yani o amel yahut haksızlık bir hardal tanesi kadar olsa, Nafi kâne'yi tâmmе kabul ederek miskalü şeklinde merfu okumuştur “**biz onu getiririz**” ortaya koyarız, “âteyna” da okunmuştur ki cazeyne demektir, o da îtâ'dan gelir ki a'tayna'ya yakındır. Ya da muâtattandan gelir ki karşılıklı gelmektir. Zira onlar amelleriyle gelirler, o da onlara karşılığı ile gelir. Sevap kökünden esebna ve cin'na da okunmuştur. Zamir miskal'a racidir, müennes olması habbeye muzaf olmasındandır. “**Hesaba çekenler olarak biz yeteriz**” çünkü bizim ilmimizin ve adaletimizin üzerine yoktur.

48- “Ant olsun ki gerçekten biz Musa ile Harun'a Furkan'ı, müttakiler için de bir ziya ve bir öğüt verdik” yani kapsamlı bir kitap verdik. Çünkü o hak ile batılı birbirinden ayırır. Ziya şaşkınlık ve cehalet karanlıklarına ışık veren şeydir. Zikir de müttakilerin öğüt alacağı yahut muhtaç oldukları şer'i maddelerdir. Furkan'ın yardım, denizin yarılması olduğu da söylenmiştir. Vavsız olarak furkan'ın hali olarak da okunmuştur.

49- “Ellezine (onlar ki Rablerinden korkarlar)” müttakilerin sıfatıdır yahut onların methidir, mansup veya merfudur, “**bilgaybi**” failden veya meful'dan haldir. “**vehüm (onlar kıyametten de titrerler)**” korkarlar. Zamirin başa alınması ve hüküm terkibi (isim cümlesi) mü-balağa ve müttaki olmayanlara ima içindir.

50- “Bu zikirdir” yani Kur'an zikirdir, “**mübarektir**” hayrı çoktur. “**Onu indirdik**” Muhammed aleyhissalat vesselam'a “**siz onu inkar mı ediyorsunuz?**” istifham ve azarlamadır.

وَلَقَدْ

أَتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ
 لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾
 قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ
 أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا اجِثَّتَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ
 مِنَ اللَّاعِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللَّهِ
 لَا كَيْدَ نَاصِنَا مَكُم بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

51 – Ant olsun, gerçekten İbrahim'e daha önceden hidayetini verdik ve biz onu bilenler idik.

52 – O zaman, babasına ve kavmine: Üzerine kapandığınız t heykeller nedir, demişti?

53 – Onlar da: Biz atalarımızı bunlara ibadet edenler olarak bulduk, dediler.

54 – Dedi: Gerçekten siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içi de idiniz.

55 – Dediler: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle oyn yanlardan mısın?

56 – Dedi: Hayır, sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir ki o ları yaratmıştır. Ben de buna şahitlerdenim.

57 – Arkanızı dönüp gittikten sonra mutlaka putlarınızı elbe kıracağım.

51- “Ant olsun, gerçekten İbrahim'e hidayetini verdik” doğru şı leri bulma kabiliyetini, rüşdün izafeti (rüşdehu) o gibilere verilen önemli hidayet olduğunu göstermek içindir. Reşedehu da okunmı tur ki bu da lügattir. “Daha önceden” Musa ile Harun’dan yahut M hammed aleyhissalat vesselam’dan önce. Peygamber olmadan yah

buluğa ermeden: Ben yüzümü Allah'a çevirdim dediği zaman. **"Biz onu bilenler idik"** kendisine verdiğimiz layık olduğunu bildik yahut iyi sıfatları ve güzel ahlakı birleştirdiğini bildik. Bunda şuna işaret vardır ki Allah Teala'nın yaptığı şeyler iradesi ve hikmeti ile ve o en küçük şeyleri bilmektedir.

52- **"O zaman babasına ve kavmine demişti"** bu da âteyna veya rüşdehu'ya veyahut mahzufa müteallıktır yani rüşd vakitlerinden **"üzerine kapandığınız bu heykeller nedir?"** dediği zamanı hatırla, demektir. Bu da onları tahkir etmektir, onlara saygı göstermelerini kınamadır. Çünkü heykel ruhsuz bir surettir, zarar da yarar da vermez. Leha'daki lam ihtisas içindir, geçişlik için değildir. Çünkü ukuf maddesi alâ ile geçişli kılınır. Mana da şöyledir: Entüm failunel ukufa leha (siz onların üzerine kapanmaktasınız). Lam'ın alâ ile tevil edilmesi yahut ukuf'a ibadet manası verilmesi de caizdir.

53; 54- **"Onlar da: Biz atalarımızı bunlara ibadet edenler olarak bulduk, dediler"** onları taklit ettik. Bu da onları ibadete neyin götürdüğünü gerektiren sorunun cevabıdır. **"Dedi: Gerçekten siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içinde idiniz"** sapıklık yoluna gitmişsinizdir, bu da hiçbir akıllıya gizli olmayan bir şeydir. Çünkü bir delile dayanmamaktadır. Taklit her ne kadar caiz ise de o, ancak taklit edilenin doğru yolda olduğunu bilen içindir.

55- **"Dediler: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle oynayanlardan mısın?"** sanki kendileri için sapık ifadesini kullanmasını garipsediler de şaka için söyledi zannettiler ve dediğinde ciddi misin yoksa bizimle oynuyor musun, dediler?

56- **"Dedi: Hayır, sizin Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir"**. Bu da iddiasına kanıt getirerek oyuncu olmaktan çekinmez. Hünne zamiri göklerle yere yahut heykellere gitmektedir. Bu da onların sapıklıklarında ve delil karşısında susmalarında daha çok etkileyicidir. **"Ben buna"** zikredilen tevhide **"şahitlerdenim"** onu gerçekleştirenlerden ve ona delil getirenlerdenim. Çünkü şahitte gerçek bilgi vardır ve onu ispat eder.

57- **"Ve tallahi (Allah'a yemin ederim ki)"** be ile de (billahi) okunmuştur ki asıl odur, te vav'dan dönmedir, vav da ondan (be'den) dönmedir. Bunda (te'de) şaşma manası vardır. **"Putlarınızı mutlaka kıracağım"** onları kırmaya çalışacağım, keyd (tuzak) lafzı ve te'deki şaşma işin zorluğundan ve bir nevi hileye bağlı olmasındandır. **"Arkanızı dönüp gittikten sonra"** bayramınıza, belki de bunu gizlice söylemiştir.

فَجَعَلَهُمْ جُذَاذَا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾
 قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِإِلَهِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا
 سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا
 فَأْتُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا
 ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِإِلَهِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ
 كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوا
 إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾

58 – İbrahim, belki ona dönerler diye, büyüğü hariç, onları ramparça etti.

59 – Dediler: Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Gerçekten o, mu ka zalimlerdenidir.

60 – Dediler: Onları diline dolayan bir delikanlı işittik; ona İbrahim deniliyor.

61 – Dediler: Onu halkın gözünün önüne getirin. Belki onlar hitlik ederler.

62 – Dediler: Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim?

63 – Dedi: Hayır, onu şu büyükleri yaptı. Eğer konuşurlarsa lara sorun.

64 – Kendi nefislerine döndüler: Şüphesiz sizler, evet sizler limlersiniz, dediler.

58; 59- “Fecaalehüm cüzazen (onları paramparça etti)” cüzaz t veznindedir, meful manasınadır, hutam gibi, cez’den gelir ki par lamaktır. Kisai kesr ile cizazen okumuştur ki o da bir lügattir ya ceziz’in çoğuludur, tıpkı hifaf ve hafif gibi. Feth ile de (cezazen) ok muştur, cizezen de okunmuştur ki ceziz’in çoğuludur, cüzze’nin gulu olarak cüzezen de okunmuştur. “Büyükleri hariç” büyük müstesna, diğerlerini kırdı, onu bıraktı, baltayı da boynuna astı. “İ ki ona dönerler diye” çünkü kendisine döneceklerini aklı kesmi.

zira tanrılarına düşmanlıkta tekti ve bu konuda meşhurdu. Onu büyüklere yaptı diyerek onlara delil getirdi. Ya da büyüğe dönerler de kıranı sorarlar diye, çünkü düğümü çözmek için mabuda dönmek onun şanındandır ya da tanrılarının acizliğini anladıkları zaman Allah'a ve birliğine dönerler diye. **"Dediler"** döndükleri zaman **"tanrılarımıza bunu kim yaptı? Gerçekten o, mutlaka zalimlerdenidir"** saygı gösterilmesi gereken tanrılara karşı cüret etmekle ya da aşırı derecede onları kırmakla yahut kendini tehlikeye atmakla.

60; 61- "Dediler: Onları diline dolayan bir delikanlı işittik" onları ayıplayan, belki o yapmıştır. Yezkürü, semia'nın ikinci mefuludur ya da sem'in ona taalluk etmesini temin için feta'nın sıfatıdır, bu da onları diline dolama bakımından daha etkilidir. **"Yukalu lehu ibrahimü (ona İbrahim deniliyor)"** mahzuf müptedanın haberidir yani hüve ibrahimü demektir. Meçhul fiille merfu olması da caizdir, çünkü ondan isim murat edilmiştir. **"Dediler: Onu halkın gözü önüne getirin"** görecekları bir yere, öyleki sureti gözlerine yansısın, binicinin ata binmesi gibi olsun. **"Belki şahitlik ederler"** yaptığına yahut dediğine ya da verdiğimiz cezada hazır bulunurlar.

62; 63- "Dediler: Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim?" onu huzura getirdikleri zaman. **"Kale bel faalehu kebirüm haza (dedi: Hayır, onu şu büyüklere yaptı)"**. Fiili ona isnat etti (suçu ona attı) çünkü İbrahim'in öfkesi onların büyük puta fazla hürmetlerini görünce o işi yapmaya yeltendi. Ya da kendi yaptığını demek istemiştir, bunu da alay ve ima yollu söylemiştir, mesela hiç yazıdan anlamayan biri senin özenerek yazdığın güzel bir yazı için, bunu sen mi yazdın dese, sen de kızarak: Hayır, sen yazdın, dersin. Ya da onların inancına göre bunu hikaye yollu söylemiştir. Şöyle de denilmiştir: Bu, mana bakımından "in kânu yantıkun" kavline bağlıdır (eğer konuşurlarsa o yapmıştır), ikisinin arasındakiler de itiraziye cümlesidir ya da bu hareketi feta'ya veyahut İbrahim'e giden zamire isnat etmiştir (delikanlı yahut İbrahim yaptı demiştir). Kebirühüm haza da müpteda ve haberdır, bunun içindir ki faaleh üzerinde durulmuş (vakf edilmiştir). Rivayete göre Aleyhissalat vesselam Efendimizin: İbrahim'in üç yalanı vardır, demesi, üstü kapalı şeye yalan deme kabilindendir, çünkü şeklen ona benzemektedir.

64- "Kendi nefislerine döndüler" akıllarına danıştılar, birbirlerine: **"Şüphesiz sizler, evet sizler zalimlersiniz, dediler"** bu soruyu sormakla yahut konuşmayan, yarar ve zarar vermeyen şeylere ibadet etmekle; sizler zalimlersiniz; dedikleriniz zalimler değiller.

ثُمَّ

نَكِسُوا عَلَىٰ رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
 افْتَعِبُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾
 أَفَ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾
 قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾
 قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَارَادُوا
 بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْآخِسِينَ ﴿٧٠﴾

65 – Sonra başlarının üzerine ters döndürüldüler: Ant olsun gerçekten bunların konuşmadıklarını bilmişsiniz, dediler.

66 – Dedi: Allah’tan başka size hiçbir şeyle fayda vermeyen ve zarar da vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz?

67 – Öf, size de Allah’tan başka taptıklarınıza da. Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?

68 – Dediler: Onu yakın ve tanrılarınıza yardım edin; eğer yapanlar iseniz.

69 – Biz de dedik: Ey ateş, İbrahim’e soğuk ve selamet ol.

70 – Ona tuzak kurmak istediler; biz de onları en çok ziyan edenler kıldık.

65- “Sonra başlarının üzerine ters döndürüldüler” müracaatı doğruyu bulduktan sonra tekrar mücadeleye döndüler. Batıla dönmeleri bir şeyi ters çevirip üstünü altına getirmeye benzetilmiştir. Şedde ile nükkisu da okunmuştur. Ve nekesu da okunmuştur ki nefislerin ters çevirdiler demektir. “Gerçekten bunların konuşmadıklarını bilmişsinizdir, dediler” öyleyse nasıl onlara sormamızı önerirsin, dediler.

66- “Dedi: Allah’tan başka size hiçbir şeyle yarar ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz?” onların cansız olduklarını ve yarar ve zarar veremeyeceklerini itiraf ettikten sonra onların tapmalarını rettik. Çünkü bu, ilahlığa ters bir şeydir.

67- “Öf, size de Allah’tan başka taptıklarınıza da” açık batılın üzerinde ısrarlarından sıkıldığını göstermektedir. Öf, sıkılan kimsenin çıkardığı sestir. Manası da ne çirkinsiniz ne de pis kokuyorsunuz demektir. Leküm’deki lam da öf demeyi gerektiren şeyi (şirklerini) beyan içindir. **“Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?”** yaptığınızın çirkinliğini görmüyor musunuz?

68- “Dediler” tartışmaktan aciz kalınca kaba kuvvete baş vurmaya başladılar **“onu yakın”** çünkü ateş en korkunç ceza aracıdır, **“tanrılarınıza yardım edin”** intikamlarını alarak, **“eğer bir şey yapacaksanız”** eğer onlara adam akıllı yardım edecekseniz. Bunu diyen de İran Kürtlerinden Heynun adında bir adamdır. Yere batırıldı. Nemrut olduğu da söylenmiştir.

69- “Biz de: Ey ateş, İbrahim’e soğuk ve selamet ol, dedik” yani serin demektir ki zararsız bir şekilde soğuk olmaktır. Bunda birkaç mübalağa vardır: Allah’ın kudretine boyun eğen ateş itaatkâr bir memur kılınmıştır, kûnî zate berdin, übrüdi (soğuk ol) yerine konulmuş, sonra muzaf hazf edilmiş, muzafunileyh onun yerine geçirilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Selamen kendi fiiliyle mansup olmuştur, yani sellemna selamen aleyhi demektir. Rivayete göre Irak’ta Kûsa şehrinde parmaklık ile çevrili bir yer hazırladılar, büyük bir ateş yaktılar, sonra onu elleri ve ayakları bağlı olarak mancınıkla içine attılar. Cebrail ona: Bir ihtiyacın var mı, dedi? O da: Sana yok, dedi. O da: Öyleyse Rabbinden iste, dedi. O da: Halimi bilmesi istememe yeter, dedi. Allah da bu sözü bereketiyle o ateş yanan yeri bir gül bahçesine çevirdi, el ve kol bağlarından başka bir yeri yanmadı. Nemrud saraydan onu gördü: Senin Tanrına kurban keseceğim, dedi ve dört bin sığır kesti. İbrahim aleyhisselam’ı da serbest bıraktı. İbrahim o zaman on altı yaşında idi. Ateşin temiz havaya dönüşmesi görülmedik bir şey değildir, ancak alışılmışın dışında böyle olunca mucize olmuştur. Şöyle de denilmiştir: Ateş olduğu gibi idi, ancak kusursuz yüce Allah onu İbrahim’e dokundurmadı. Nitekim Semender de ateşte dolaşır. İbrahim’e serin ol kavli de bunu akla getirir.

70- “Ona tuzak kurmak istediler” zarar vermek için **“biz de onları en çok ziyan edenler kıldık”** bütün ziyan edenlerden daha çok ziyan edenler, çünkü gayretleri kendilerinin batıl üzerinde, İbrahim’in de hak üzerinde olduğuna ve onların şiddetli azabı hak ettiklerine delil oldu.

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا

إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا
لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾
وَجَعَلْنَا هُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ
وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾
وَلُوطًا أَتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي
كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَلْسِقِينَ ﴿٧٤﴾
وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا
إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ

الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

71 – Onu da Lut'u da alemler için bereket verdiğimiz o yere (ı karıp) kurtardık.

72 – Ona İshak'ı bağışladık, Yakub'u da üstelik. Her birini iyi ki seler kıldık.

73 – Onları emrimizle yol gösteren imamlar yaptık ve onlara h ıyrlar yapmayı, namaz kılmayı ve zekat vermeyi vahyettik. Bize it det edenler idiler.

74 – Lut'a da hikmet ve ilim verdik; onu kötü şeyler yapan o ke ten kurtardık. Şüphesiz onlar kötü fasıklar kavmi idiler.

75 – Onu rahmetimize girdirdik. Çünkü o, salihlerdendir.

76 – Nuh'u da hatırla. Hani, daha önce seslenmişti de biz de ı icabet etmiş; onu ve ailesini o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

71- “Onu da Lut'u da alemler için bereket verdiğimiz o yere karıp kurtardık” Irak'tan Şam'a çıkardık, oranın genel bereketi

peygamberlerin çoğunun oradan çıkıp kemalatın ve dinî ve dünyevî hayırların kaynağı olan şeriatlarının dünyaya o bölgeden yayılmasındandır. Nimetlerin ve bolluğun çok olduğu da denilmiştir. Rivayete göre İbrahim aleyhisselam Filistin'e, Lut aleyhisselam da Mütefike'ye yerleşti. Aralarında bir buçuk günlük mesafe vardı.

72- “Ona İshak’ı bağışladık, Yakub’u da üstelik” ikram olarak, nafiletten ikisinden haldir, ya da torun demektir. Ya da İstedighinden fazla olarak demektir ki istediği de İshak’tır. O zaman nafile Yakub’a özgü olur, bunda da karine olduğu için bir beis yoktur. “**Ve küllen (her birini)**” yani dördünü de “**iyi kimseler kıldık**” onları iyiye muvaffak kılmakla ve onları iyiliğe taşıdık; o nedenle kâmil oldular.

73- “Onları imamlar yaptık” kendilerine uyulan imamlar “yol gösteren” insanlara hakkı gösteren “**emrimizle**” onlara bunu emir etmekle, onlara risalet verdik, onlar da kâmil oldular. “**Onlara hayırlar yapmayı vahyettik**” ki insanları bunlara teşvik etsinler de ilme ameli eklemekle kemale ersinler. Aslı en tüfael hayratü idi, sonra fi’lul hayrat oldu. “**Ve ikames salati ve itaez zekati**” de böyledir, bu da özelin genel üzerine atfı kabilindendir, bu ikisinin üstünlüğünü göstermek içindir. İkamette iki eliften ivaz olan te hazf edilmiştir, çünkü muzafun ileyh onun yerine geçmiştir. “**Bize ibadet edenler idiler**” tek tanrıya ibadet ederlerdi, bunun içindir ki sıra (lena) öne alınmıştır.

74; 75- “Lut’a da hüküm ve ilim verdik” hikmet veya peygamberlik yahut hasımlar arasında ayırım “**ve ilim**” peygamberlere yaraşan ilim verdik. “**Onu o kentten**” yani Sodom’dan kurtardık “**kötü şeyler yapan o kentten**” yani livata yapan, kente halkının sıfatını vermiştir ya da muzafı hazf edip onun yerine geçirmekle ona isnat etmiştir. “**Şüphesiz onlar kötü bir fasıklar kavmi idiler**” kavli de bunu gösterir, çünkü onun illeti gibidir. “**Onu rahmetimize girdirdik**” rahmet ehlimize yahut cennetimize “**çünkü o, salihlerdendir**” haklarında bizden güzellik geçen kimselerdendir.

76- “Nuh’u da hatırla. Hani seslenmişti” kavmini helak etmesi için kusursuz Allah’a dua etmişti, “**daha önce**” zikri geçenlerden önce. “**Biz de ona icabet etmiştik**” duasını kabul etmiştik. “**Onu ve ailesini o büyük sıkıntıdan kurtardık**” tufandan yahut kavminin eziyetinden ve şiddetli üzüntüden.

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا
 إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ
 وَسَلِّمْنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ
 وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمْنَ وَكُلًّا
 آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرُ
 وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

77 - Ona ayetlerimizi yalanlayan kavimden yardım etmişti
 Şüphesiz onlar kötü bir kavim idiler. Biz de onların hepsini boğdu

78 - Davud ile Süleyman'ı da an. Hani, ekin hakkında hüküm
 veriyorlardı. Çünkü onda kavmin koyunları geceleyin yayılmıştı. Biz
 de onların hükümlerine şahitler idik.

79 - Onu Süleyman'a anlatmıştık. Her ikisine de hüküm ve ilim
 verdik. Davud'a onunla beraber tesbih etmeleri için dağları ve kuşları
 ram ettik. Biz yapanlar idik.

77- "Ve nasarnahu" bunun lazımı intasara'dır, yani ona intikam
 aldirdik "ayetlerimizi yalanlayan kavimden. Şüphesiz onlar kötü
 kavim idiler. Biz de onların hepsini boğduk" çünkü onlarda iki kavim
 birleşti: Hakkı yalanlamak ve şerrin içine bocalama dalmak. Belki
 bu ikisi ne zaman bir kavimde birleşmişse Allah Teala onu helak
 miştir.

78- "Davud ile Süleyman'ı da an. Hani, ekin hakkında hüküm
 veriyorlardı" salkımları sarkan üzüm bağı hakkında da denilmiş
 "Çünkü onda kavmin koyunları geceleyin yayılmıştı. Biz de onlara
 hükümlerine şahitler idik" iki hakemin hükümlerine ve onlara
 vuranların durumuna şahitler idik, onları biliyorduk.

79- "Fefehhemnaha (onu Süleyman'a anlatmıştık)" zamir hüküm
 veya fetvaya gider, fefehhemnaha da okunmuştur. Rivayete göre Da
 koyunların ekin sahibine verilmesine hükmetti. On bir yaşındaki
 Süleyman da: Şöyle olsa iki taraf için de daha hafif olurdu, dedi ve koyunların
 ekin sahibine verilmesini, onların sütlerinden, yavrularından

kıllarından yararlanmalarını; ekinin de koyun sahiplerine bakım için verilmesini ve her şey eski haline gelince değişmelerini önerdi. Belki de ikisi de içtihat ederek böyle demişlerdi. Birincisi Ebu Hanife'nin cinayet işleyen köle hakkındaki görüşüne uygundur, ikincisi de Şafii'nin gasb edilen kölenin kaçmasındaki engellemeyi tazmin etmesi görüşüne uygundur. Bunun Şafii'ye göre şeriatımızdaki hükmü şöyledir: Gece telef edilen şeyi tazmin etmek vaciptir, çünkü adet olduğu üzere gece davarlar kontrol altına alınır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de Bera'nın devesi bir bahçeye girip de zarar vermesi üzerine böyle hükmetmiş ve: Mal sahipleri gündüz mallarını beklemelidir, davar sahipleri de gece davarlarını kontrol altında tutmalıdır, demiştir. Ebu Hanife'ye göre tazmin ancak malın yanında bekçisi olursa لازم gelir, çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: Hayvanların verdiği zarar hükümsüzdür, demiştir. **“Her ikisine de hüküm ve ilim verdik”** bu da müçtehidin hata etmesinin ona zarar vermeyeceğine delildir. Bunun her müçtehidin isabet edeceğine de delil olduğu söylenmişse de bu, Allah Teala'nın: “Onu Süleyman'a anlattık” kavline muhaliftir. Eğer nakil (sünnet) olmasa idi ikisinin uzlaştırma ihtimali olurdu; şöyle ki, ona anlatması küçükken ona ettiği lütfü meydana çıkarmak içindir (yoksa ikisi de isabet etmişlerdi, denilirdi). **“Davud'a onunla beraber tesbih etmeleri için dağları ram etmiştik”** onunla beraber tesbih ederlerdi; bu da ya lisan-ı hal ile ya sesin aksetmesiyle ya da Allah Teala'nın onlarda konuşma yaratmasıyla. Onunla beraber yürürlerdi de denilmiştir ki bu da sibahat (yüzmek) lafzından gelir, haldir ya da nasıl ram olduğunu açıklamak için yeni söz başıdır. Maa lafzı da sahharna yahut yüsebbihne'ye müteallıktır. **“Vattayra (kuşları da)”** bu da dağlara matuftur ya da mefulun maahtir. Müpteda olarak yahut zamire atf edilerek merfu da okunmuştur ki zayıftır. **“Biz yapanlar idik”** bu gibi şeyleri, sizin için şaşılacak olsa da bizim için örneksiz değildir.

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ
 لِيُخْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾
 وَلَسُلِّمْنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِ إِلَى الْأَرْضِ
 الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾
 وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ
 ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾ وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ
 أَنِّي مَسْنِيَ الضُّرَّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾

80 – Ona sizin için, sizi şiddetli savaşınızdı koruması için elbis (zırh) yapmayı öğrettik. Siz, şükredenler misiniz?

81 – Süleyman'a da rüzgârı, kasırgayı (ram ettik). Onun emri il orada bereket verdiğimiz o yere akardı. Biz her şeyi bilenleriz.

82 – Şeytanlardan kimi onun için (denize) dalar ve bundan başk işler yaparlardı. Biz onlar için gözcüler idik.

83 – Eyyub'u da an. Hani, Rabbine: Şüphesiz, bana dert dokundu sen merhamet edenlerin en merhametlisisin, diye seslenmişti.

80- “Ona elbise yapmayı öğrettik” zırh yapmayı, o da aslında elb sedir, şair şöyle demiştir:

*Her duruma kendi elbisesini giydir;
 Ya refah ya da zaruret olsun.*

Zırhın levhalar halinde olduğu, onu halkalarla örmeyi icat et gi de söylenmiştir. “Leküm” sizin için, bu da alleme'ye bağlıdır y hut lebus'un sıfatıdır. “Sizi şiddetli savaşınızdı koruması içi bu da harf-i cerin iadesiyle ondan bedel-i ıstimaldır. Zamir Davı aleyhisselam'a yahut zırh tevili ile lebus'a gitmektedir. Ebu Bekir Rüveys kıraatında nun ile (linuhsineküm)dir ki zamir aziz ve c olan Allah'a racidir. “Şükreder misiniz?” buna, bu da emirdir, mül lağa ve azarlama için istifham suretinde verilmiştir.

81- “Velisüleymane (ona ram ettik)” sahharna lehu demektir, b

ki de bunda lam kullanılıp da ötekisinde (Davud'un kinde) kullanılmaması o harika şeyin Süleyman'a ait olup ondan istifade etmesindendir. Birincide ise dağlarda ve kuşlarda görülen bir durumdur, ona nispet edilmiştir. **"Kasırgayı"** şiddetli esen rüzgarı, şöyle ki tahtını kısa sürede uzak yerlere götürürdü, nitekim Allah Teala "öğleden önce bir günlük ve öğleden sonra da bir günlük yola götürürdü" (*Sebe': 12*) demiştir. Aslında yumuşak ve hoş bir rüzgar idi. Şöyle de denilmiştir: İradesine göre bazen ılıman, bazen de sert eserdi. **"Tecri biemrihi (emri ile akardı)"** ikinci haldir ya da birinciden bedeldir yahut zamirinden haldir. **"Bereket verdiğimiz o yere"** Şam'a, erkenden oradan ayrılır öğleden sonra oraya dönerdi. **"Biz her şeyi bilenleriz"** onu hikmetin gereğine göre yaparız.

82- "Şeytanlardan kimi onun için denize dalar" nefis şeyler çıkarırlardı. Men edatı rih'a atutır ya da müptedadır, haberi de makablidir, o, nekire-i mevsufedir. **"Ve bundan başka işler de yaparlardı"** mesela şehirler kurmak, saraylar yapmak ve güzel sanatlar icra etmek gibi. Nitekim Allah Teala "onun için mihraplar ve heykeller yaparlardı" (*Sebe': 13*) demiştir. **"Biz onlar için gözcüler idik"** emrinden çıkmasınlar yahut karakterleri gereği bozgunculuk yapmasınlar diye.

83- "Ve eyyube iz nada rabbehu enni (Eyyub'u da an. Hani, Rabbine: Şüphesiz bana dert dokundu, diye seslenmişti)" bienni demektir. Gizli kavı maddesiyle veyahut nidaya kavı manası vererek inni de okunmuştur. Feth ile darr bütün sıkıntılara denir, zam ile (durr) ise hastalık ve zayıflık gibi nefse has olan şeylere denir. **"Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"**. Önce nefsini rahmeti gerektiren şeyle zikrettikten sonra Rabbini sonsuz rahmetle yâd etti, bununla yetinip istemede nezaketi elden bırakmamak için arzusunu arz etmedi. Kendisi Rum'du, İys bin İshak oğullarından idi, Allah ona peygamberlik verdi. Ailesi ve malı çoğaldı; Allah damı başlarına çökertmekle evlatlarını alarak ve malını telef ederek onu imtihan etti. On sekiz yıl yahut on üç yıl veyahut yedi yıl yedi ay ve yedi saat hastalık çekti. Rivayete göre karısı Mahiyr bint Mişa bin Yusuf yahut Rahme bin Efraim bin Yusuf bir gün ona: Allah'a dua etsen, dedi! O da: Biz kaç yıl bolluk gördük, dedi. O da: Seksen yıl, dedi. Kendisi de: O kadar sıkıntı çekmeden Allah'a öyle dua etmekten utanırım, dedi.

فَلَسْتَجِيبَا لَهُ

فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضِرٍّ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ

مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾

وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ

فَنَلَا فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ

إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ

مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

84 – Biz de ona icabet edip sıkıntıyı açtık ve ona katımızdan rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olmak üzere ailesi ile on rın bir mislini de verdik.

85 – İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an. Her biri salihlerdendir.

86 – Onları rahmetimize girdirdik. Hakikaten onlar iyilerden.

87 – Balık sahibini (Yunus'u) da an. Hanı öfke ile gitmiş; kend ne güç yetiremeyeceğimizi zannetmişti. Karanlıklar içinde: Sen başka İlah yoktur. Seni tenzih ederim. Şüphesiz ben zalimlerden dum, diye seslendi.

88 – Biz de ona icabet ettik ve onu kederlerden kurtardık. Aminleri de öyle kurtarıyoruz.

84- “Biz de ona icabet edip ondaki sıkıntıyı açtık” hastalığı şifa vererek “ve ona ailesiyle onların bir mislini de verdik” eskiden çok evladı oldu yahut evladı diriltildi, onlardan da torunları oldu. “Katımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olmak üzere” Eyyub’a rahmet ve diğer ibadet edenlere de hatıra olmak üzere onun gibi sabretsinler de onun gibi sevap kazansınlar. Ya da ibadet edenlere rahmet etmemiz için, çünkü biz onları ihsanla zikrede

onları unutmayız.

85; 86- “İsmail’i, İdris’i ve Zülkifl’i” yani İlyas’ı demektir, Yuşa da denilmiştir, Zekeriya da denilmiştir, ona o ismin verilmesi Allah’tan nasibi olmasındandır yahut ümmetine kefalet etmesindendir ya da zamanının peygamberleri kadar sevap işlemesindendir. Kifl nasip, kefalet ve katlama manalarına gelir. “Her biri” bunların her biri “**sabredenlerdendir**” tekliflerin zorluklarına ve belaların şiddetlerine. “**Onları rahmetimize girdirdik**” yani peygamberliğe yahut ahiret nimetine demektir. “**Hakikaten onlar iyilerdendir**” salih ve kâmil kimselerdendir, onlar da Peygamberlerdir, onlara salat ve selam olsun. Onların iyilikleri kötülük bulanıklığından masum olmalarıdır.

87- “Balık sahibini de an” Yunus bin Metta’yı “**hani öfke ile gitmişti**” kavmini uzun süre davet edip de sertleşmeleri, inadına ısrarları üzerine onlardan hicret etti. Bunu da emir almadan ve azap vaatları gelmeden yaptı. Tövbe ettikleri için o süre içinde azapları gelmedi, kendisi de bunu bilmediği için yalan söylediği zannedildi. O da buna kızdı. Muğadıben mübalağa kalıbıdır ya da hicret etmekle onları kızdırdı, çünkü o zaman azabın gelmesinden korktular. Muğdaben de okunmuştur. “**Kendisine güç yetiremeyeceğimizi zannetmişti**” baskı yapamayacağımızı yahut ceza hükmü veremeyeceğimizi, bu da (nak-dire) kader’den gelir. Nukaddire okunması da bunu destekler ya da kudretimizin ona işlemeyeceğini zannetti. Şöyle de denilmiştir: Onun emrimizi beklemeden kavmi ile çekişmesi, gücümüzün yetmeyeceğini zanneden kimsenin haline benzetilmiştir. Ya da bu, şeytanî bir hatıra idi, vehme kapıldığı için, mübalağa babından ona böyle denilmiştir. Ye ile de (yakdire) okunmuştur. Yakup meçhul kalıbı ile okunmuştur, bu şeddeli de okunmuştur. “**Karanlıklar içinde seslendi**” şiddetli zifiri karanlıklar içinde yahut balığın karnı, denizin ve gecenin karanlıkları içinde, “**senden başka İlah yoktur, seni tenzih ederim**” herhangi bir şeyin seni aciz bırakmasından. “**Şüphesiz ben zalimlerden oldum**” hicrete yeltenmekle kendime zulmettim. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim bir sıkıntıya düşer de bu duayı ederse mutlaka Allah onu kabul eder.

88- “Biz de ona icabet ettik ve onu kederden kurtardık” bu da balığın onu dört saat sonra sahile atmasıyla oldu. Üç gün sonra da denilmiştir. Keder de yutulma kederidir, hata kederidir de denilmiştir. “**Müminleri de böyle kurtarırsız**” gam ve kederlerden, ihlasla dua ettikleri takdirde. İmam Mushaf’ta nun cim ye (nücciy) şeklindedir, bunun içindir ki çoğunluk ikinci nunu ihfa ile okumuşlardır. Çünkü nun ağız boşluğundan çıkan harflerle ihfa edilir. İbn Amir ile Ebu

Bekir cimi şeddeli okumuşlardır, aslı da nünecciy'dir, ikinci nun haz edilmiştir, tıpkı tezaharune'deki ikinci te hazf edildiği gibi. Nun her ne kadar faül fiil ise de onun hazfı bir mana ifade eden muzaraat harfinin hazfinden daha güzeldir. Nunların hareketlerinin değişik olması buna bir zarar vermez, çünkü hazfın sebebi aynı olan iki harfin bir araya gelmesidir, üstelik idgam da mümkün değildir. Tetecafa'da haz edilmemesi ise karışıklık korkusundandır. Bu, mazi meçhuldur (nünecciy) mastarın zamirine isnat edilmiş ve hafif olması için sonu sakın kılınmıştır, denilmişse de reddedilmiştir. Çünkü meful zikredilmişse mastara isnat edilmez (ukial inca), mazinin sonu da sakın kılınmaz.

وَزَكَرِيَّا

لَا نَادِي رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾
 فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَاهُ
 زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا
 رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾
 وَالَّتِي أَحْصَيْنَا فَرْجَهَا فَفَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا
 وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ
 أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوا
 أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلُّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾

89 – Zekeriya'yı da an. Hani, Rabbine: Rabbim, beni yalnız bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın, diye seslenmişti!

90 – Biz de onun duasını kabul ettik ve ona Yahya'yı bağışladık. Ona zevcesini ıslah ettik. Gerçekten onlar hayırlara koşarlar ve bizi umarak ve korkarak dua edenlerdi. Bizim için derin saygı gösterilerdi.

91 – Kitapta Meryem'i de an. O ki namusunu korudu; biz de or

ruhumuzdan üfürdük. Onu ve oğlunu âlemler için bir ibret kıldık.

92 – Gerçekten bu, bir tek din olarak sizin dininizdir. Ben de sizin Rabb'inizim. Öyleyse bana ibadet edin.

93 – İşlerini aralarında paramparça ettiler. Hepsi bize dönücüler.

89; 90- “Zekeriya'yı da an. Hani Rabbine: Rabbim, beni yalnız bırakma, diye seslenmişti” tek, mirasçı olacak evlatsız. “Sen varislerin en hayırlısı” eğer bana mirasçı olarak birini nasip etmezsen, buna da aldırmam. “Biz de onun duasını kabul ettik ve ona zevcesini ıslah ettik” yani kısırken doğurur hale getirdik ya da Zekeriya'ya karşı tutumunu demektir, çünkü ona çok kızardı. “Gerçekten onlar hayırlara koşarlardı” hayır kapılarına seğırtirlerdi. “Ve bize umarak ve korkarak dua edenlerdi” korku ve ümit sahibi idiler yahut sevaba ragbet ederek ve dualarının kabulunu umarak ya da taatta ümit eder ve cezadan korkarlardı. “Bizim için derin saygı gösterirlerdi” mütevazı idiler ya da bizden devamlı korkarlardı. Mana da şöyledir: Onlar nail oldukları şeylere bu özelliklerle nail oldular.

91- “O ki namusunu korudu” helalden ve haramdan, bundan Meryem'i kast ediyor, “biz de ona üfürdük” yani İsa aleyhisselam'ı, daha açıkçası o karnındayken ona hayat verdik. Ona (Meryem'e) üfürdük de denilmiştir, “ruhumuzdan” yalnız bizim emrimizden olan ruhtan ya da ruhumuz tarafından demektir ki o da Cebra-il aleyhisselam'dır. “Onu ve oğlunu kıldık” yani o ikisinin kıssalarını yahut hallerini demektir. Bunun içindir ki “ayeten lilalemin” kavlini tekil kılmıştır. Çünkü o ikisinin halini düşünen, Yüce Yaratıcı'nın mü-kemmel kudretini gerçekten görür.

92- “Gerçekten bu sizin dininizdir” yani tevhit ve İslam dini sizin üzerinde durmanız gereken milletinizdir, öyleyse onun üzerinde durun. “Bir tek din olarak” peygamberler arasında ihtilaf edilmeksizin, doğru olduğunda başkalarıyla karıştırılmaksızın. Nasb ile bedel olarak ümmeten, ref ile haber olarak da ümmetün okunmuştur. İkisi de haber olarak merfu da okunmuşlardır. “Ben sizin Rabb'inizim” benden başka ilah yoktur. “Öyleyse bana ibadet edin” başkasına değil.

93- “Ve tekattau emrehüm beynehüm (işlerini (dinlerini) aralarında paramparça ettiler)” gaip üslubuna geçmesi dinde ayrılığa düşenleri, onu paramparça edip çirkin işlerini başkalarına da ulaştırırlar kınamak içindir. “Hepsi” hiziplere ayrılan bütün fırkalar “bize dönücüler” biz de onları cezalandıracağız.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ

الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعِيهِ وَإِنَّا لَهُ
كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا
يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ
مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ
فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي
غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ
وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا
وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾

94 – Artık kim mümin olarak iyi şeylerden yaparsa, onun çaması için inkâr yoktur. Şüphesiz biz onun için yazıcılarız.

95 – Helak ettiğimiz bir memlekete, onların (mahşere) dönmeleri haramdır.

96 – Nihayet Ye’cuc ve Me’cuc (seddi) açıldığı zaman onlar her peden saldırırlar.

97 – Gerçek vaat yaklaştı. Bakarsın ki kafirlerin gözleri belern Eyvah bize, biz bundan gaflette idik, hatta zalimler idik, diyecekli

98 – Şüphesiz sizler ve Allah’tan başka taptığınız şeyler, cehennmin yakıtısınız. Sizler ona varacaksınız.

94- “Artık kim mümin olarak iyi şeylerden yaparsa” Allah’a peygamberlere inanarak “inkâr yoktur” zayi edilmek yoktur “on çalışması için” sevap vermemek için istiare yolu ile küfran kullanmıştır, nitekim vermek için de şükür istiare edilmiştir. Cinsi nefis ise (felaküfrane) mübalağa içindir. “Biz onun için” çalışması için “yazıcılarız” yaptığını amel defterine kayıt ederiz, hiçbir şekilde zolmaz.

95- “Ve haramun ala karyetin” o memleketin halkı için imkânsız

tasavvur bile edemezler, Ebu Bekir, Hamze ve Kisai ha'nın kesri ve ra'nın sükunu ile hirmün okumuşlardır. Harume de okunmuştur. **"Helak ettiğimiz"** helakine hüküm verdiğimiz yahut helak olur bulduğumuz demektir **"ennehüm la yerciun"** tövbeye yahut hayata dönmeleri haramdır, bu durumda la edatı sıladır (dolgu maddesidir) ya da ceza için dönmemeleri haramdır. O (ennehüm) müptedadır, haberi de haramun'dur ya da failidir, haber yerine geçmiştir ya da onun delilidir (failin karinesidir), takdiri de şöyledir: Tövbeleri yahut hayatları veyahut dirilmemeleri haramdır ya da dönemezler ve tövbe edemezler, demektir. Haram mahzuf müptedanın haberidir yani veharamun aleyha zake demektir ki o da geçen ayette zikredilen şeydir. Kesre ile (inne) okunuşu da bunu destekler. Şöyle de denilmiştir: Haram imkânsızdan istiare değil de, dönmeyecekleri kesin ve kat'idir.

96- **"Hattâ (nihayet Ye'cuc ve Me'cuc (Seddi) açıldığı zaman)"** bu da haramun'a yahut kelamın gösterdiği mahzufa bağlıdır yahut layerciun'a bağlıdır ki imkânsızlık yahut helak veyahut dönmeme kıyametin kopmasına ve alametlerinin görünmesine kadar devam eder, o da: Ye'cuc ve Me'cuc seddinin delinmesidir. Bu hattâ arkasından kelam hikaye edilen hattâdır, hikaye edilen de şart cümlesidir. İbn Amir ile Yakup şedde ile (füttihat) okumuşlardır. **"Onlar"** yani Ye'cuc ile Me'cuc veyahut bütün insanlar **"min külli hadebin (her tepeden)"** yüksek yerlerden, cedesin de okunmuştur ki kabir demektir. **"yensilun (saldırırlar)"** bu da neselanüz zi'b'ten gelir ki kurdun saldırmasıdır. Sin'in zammı ile (yensulun) da okunmuştur.

97- **"Gerçek vaat yaklaştı"** o da kıyamettir. **"Bakarsın ki kâfirlerin gözleri belermiş"** şartın cevabıdır, iz de fücaiye'dir ki ceza fe'sinin yerini tutar, örneğin **"iza hüm yaknatun"** (Enbiya: Rum: 36) ayeti gibi. Onunla beraber fe de gelirse, cezanın şarta bağlanmasında destekleştireler, bağlantı da pekişir. Zamir de kıssaya aittir ya da müphemdir, ebsâr lafzı onu tefsir etmektedir. **"Eyvah bize"** derler, bu da mevsuldan hal yerindedir **"biz gerçekten bundan gaflette idik"** hak olduğunu bilmiyorduk **"hatta zalimler idik"** kendimize, çünkü doğru bakmadık ve uyarıcılara itibar etmedik.

98- **"Şüphesiz sizler ve Allah'tan başka taptıklarınız"** muhtemelen putları, İblis'i ve yardımcılarını içine alır, çünkü insanlar onlara itaat etmekle onlara tapmış hükmündedir. Zira aleyhissalat vesselam Efendimiz bu ayeti müşriklere okuyunca, İbn Zibe'ra ona: Şimdi seni mağlup ettim, Kâ'be'nin Rabbine yemin ederim ki Yahudiler Uzeyr'e taptılar, Hristiyanlar da İsa'ya taptılar, Müleyh oğulları da meleklerle taptılar, dedi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Hayır, onlar

kendilerine bunu emreden şeytana tapılar, dedi. Bunun üzerine Allah Teala: “Bizden onlar için en güzel / mutluluk geçenler” kısmını indirdi. Buna göre hitap geneldir, mâ edatı da men ile ya da onu içeren şey ile tevil edilir. Şu da onu gösterir ki, İbn Zibe’ra: Bu bizim tapılarımıza mı hastır yoksa Allah’tan başka tapılan bütün şeyler için mi dedi? Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem de: Hayır, Allah’tan başı tapılan bütün şeyler içindir, dedi. O zaman “bizden mutluluk geçenler” kavli mecaz yahut tahsis için olur ve hitaptan geri bırakılmış olur. “Cehennem’in yakıtısınız” içine atılıp da alevini yükselten demektir. Bu da hasabahu yahsubuhu’dan gelir ki birine taş atmaktır. Sadık sükûnu ile mastar sıfat olarak (hasbu) da okunmuştur. “Sizler or varacaksınız” yeni söz başıdır yahut hasabu cehennem’den bedeldir. leha’daki lam alâ’dan ivazdır, ihtisas ve oraya varmaları bundan olduğunu göstermek içindir.

لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَا وَرَدُوا
وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ
وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ
لَهُمْ مِنَ الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾
لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾
لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا
يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

99 – Eğer onlar mabutlar olsalardı, oraya varmazlardı. Heç orada ebedi kalacaklar.

100 – Onların orada bir solumaları vardır ki! Onlar orada işmezler.

101 – Şüphesiz bizden onlar için en güzel / mutluluk geçenler işte onlar ondan uzaklaştırılmışlardır.

102 – Onun gizli sesini duymazlar. Onlar canlarının çektiği şey ebedi kalacaklar.

103 – En büyük korku onları üzmez. Melekler onları karşılar: Bu, size va'dedilen gününüzdür, derler.

99; 100- “Eğer onlar mabutlar olsalardı oraya varmazlardı” çünkü azapla sorumlu tutulan tanrı olmaz, “Hepsi orada ebedi kalacaklar” ondan kurtuluş yoktur. “Onların orada bir solumaları var ki!” inleme ve şiddetle nefes almaktır, bu da bazılarının fiilini hepsine nispet kabildendir, eğer tapıklarınız ifadesinden putlar kast edilirse genelleme yapılmış olur. “Onlar orada işitmezler” korkudan ve şiddetli azaptan. Sevindirecek bir şey işitmezler de denilmiştir.

101; 102- “Şüphesiz bizden onlar için en güzel geçenler” en güzel haslettir ki o da mutluluktur ya da taata muvaffakiyettir yahut cennet müjdesidir. “Onlar ondan uzaklaştırılmışlardır” çünkü a'lây-ı illiyyin'e yükseltilmişlerdir. Rivayete göre Hazreti Ali kerramallahu veche hutbe irat etti ve bu ayeti okudu: Ben, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd, Said, Abdurrahman bin Avf ve İbn Cerrah onlardanız, dedi. Sonra kamet getirildi, ridasını sürükleyerek kalktı ve şöyle diyordu: “La yesmaune hasiseha (onun sesini duymazlar)” bu da müb'adun'dan bedeldir ya da zamirinden haldir, onların uzaklıklarını mübalağa etmek için söylenmiştir. Hasîs hissedilen sestir. “Onlar canlarının çektiği şeyde ebedi kalacaklar” devamlı sefa sürecekler. Fima zarfının öne alınması ihtisas ve ona önem vermek içindir.

103- “En büyük korku onları üzmez” sura son üfürmedir, çünkü Allah Teala “o gün sura üfürülür, göklerdekilere ve yerdekilere dehşete kapılır ” (Nahl: 87) demiştir. Ya da cehenneme çevrilme yahut ateşin üzerine kapatmaktır veyahut ölümün boğazlanmasıdır. “Melekler onları karşılar” onları tebrik etmek için istikbal ederler. “Bu, size va'dedilen gününüzdür, derler” dünyada vaat edilen.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ

كَطَيِّ السَّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا
 عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ
 الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾
 إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا
 رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ
 وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾

104 – Hatırla o günü ki göğü, kitapların tomarını dürer gibi di receğiz. İlk yaratmaya başladığımız gibi, onu tekrar edeceğiz, üzer mize bir vaat olarak. Şüphesiz biz yapanlarız.

105 – Ant olsun, gerçekten zikirden sonra Zebur'da: Şüphes yeryüzüne salih kullarım mirasçı olacaktır, diye yazmışsızdır.

106 – Şüphesiz bunda ibadet eden bir kavim için elbette bir y terlik vardır.

107 – Seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik.

108 – De ki: Ancak bana sadece İlahınızın bir tek İlah oldu vahyolunuyor. Artık sizler Müslümanlar mısınız?

104- “Yevme natvis semae” gizli üzkür / hatırla fiili ile mansu tur ya da layahzunuhum'un ya da tetelakkahum'un zarfıdır yah tuadun'dan hazf edilen aidden mukadder haldir. Tayy'dan maksat ı dürmektir / açmanın zıddıdır yahut silmektir. Bu da itvi anni ha hadise'den gelir ki o sözü benden kaldır, uzaklaştır, demektir. Çün gök âdemoğullarını gölgelemek için yayılmıştır. Öteki âleme taşınd ları zaman ortadan kaldırılır. Ye ile meçhul olarak (yutva) da okunmı tur. “Ketayyis sicilli lilkitabı” yazmak için yahut yazılan şey için ve onda yazılan için tomar düürülür gibi düürülür. Hamze, Kisai ve Hafs cemi olarak (lilkütüb) okumaları da bunu gösterir ki onda yazılan ç manalar için demektir. Şöyle de denilmiştir: Sicil amelleri yazan

melektir, ameller kendine getirildiği zaman onları kayda geçer ya da sicil Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kâtibidir. Delv vezninde secl, utul vezninde sücül de okunmuştur ki bu ikisi de lügattir. **"İlk yaratmaya başladığımız gibi"** yani ilk yarattığımızı yoktan var ettiğimiz gibi yahut dağılan parçaları toplayarak onu tekrar ederiz. Maksat başlangıca kıyasla tekrarın doğru olmasıdır, çünkü Allah Teala zatı ile bunları kapsar ve bunu yapmaya da gücü yeter. Gücü de her ikisine aynı eşitlikte ulaşır. **"Kema bede'na'daki ma kâffe'dir ya da mastariye-dir, evvele lafzı da bede'na'nın yahut "nuiduhu"nun tefsir ettiği fiilin mefuludur ya da mâ mevsuledir, kâf da nuiduhu'nun tefsir ettiği mah-zufa mütallaktır yani nuidi mislellezi bede'na demektir.** Evvele halkın da bede'na'nın zarfıdır yahut mahzuf mevsulun zamirinden haldir. **"Va'den"** nuiduhu'yu tekit etmek için mukadder fiilin mefulu mutlakıdır ya da onunla (nuidu) ile mansuptur, çünkü o da vaattir. **"aleyna"** onu yerine getirmek bizim üzerimizdir demektir. **"Şüphesiz biz yapanlarız"** bunu mutlaka yaparız.

105- **"Ant olsun ki Zebur'da yazmışsızdır"** Davud aleyhisselam'ın kitabında, **"zikirden sonra"** yani Tevrat'tan sonra, şöyle de denilmiştir: Zeburdan maksat kitapların cinsidir, zikir de Levh-i Mahfuz'dur. **"Yere"** cennet toprağına yahut kutsal toprağına **"salih kullarım mirasçı olacaktır"** yani umum müminler yahut yerin doğularında ve batılarında zayıf görülüp ezilenler ya da ümmet-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem demektir.

106- **"Şüphesiz bunda vardır"** yani zikredilen haberlerde, öğütlerde ve vaatlerde **"elbette bir yeterlik"** kifayet yahut maksada varmaya bir sebep demektir. **"İbadet eden bir kavim için"** düşünceleri âdet değıl de ibadet olanlar için.

107- **"Seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik"** zira seninle gönderilen şey, onların mutlulukları içindir, dünya ve ahiretlerinin iyiliğini temin içindir. Şöyle de denilmiştir: Kâfirler için rahmet olması yere batmaktan, suret değışmekten ve köklerini kazıyacak azaptan emin olmalarıdır.

108- **"De ki: Ancak bana sadece İlahınızın bir tek İlah olduğu vah-yolunuyor"** yani bana şu vahyolunuyor ki sizin ancak bir tek ilahınız vardır, çünkü onun gönderilmesinden asıl gaye tevhittir. Birinci in-nema hükmü bir şeyle bağlama, ikincisi de tersi içindir ki (mevsufu sıfata bağlamadır). **"Artık sizler Müslümanlar mısınız?"** vahyin gereğıne göre ve kanıtla ispat edildiğı üzere Allah'a ihlasla ibadet edenler misiniz? Daha önce bildiğın gibi tevhit sem'î (şer'î) delillerle sabit olur.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ أَذْنُكُمْ

عَلَى سَوَاءٍ وَإِنْ أَدْرَى أَقْرَبَ أَمْ بَعِيدَ مَا تُوعَلُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ

الْجَهَرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَدْرَى لَعَلَّهُ

فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ

بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

109 – Eğer yüz çevirirlerse, de ki: Ben size eşit olarak bildirdi. Size va'dolunanın yakın mı uzak mı olduğunu bilmiyorum.

110 – Şüphesiz o, sözden açığı da bilir, gizlediklerinizi de bilir.

111 – Bilmiyorum; belki o sizin için bir deneme ve bir zama kadar bir faydalanmadır.

112 – Dedi: Rabbim, hak ile hükmet. Rabbimiz Rahman'dır. Nilediğiniz şeylere karşı yardım istenendir.

109- “Eğer yüz çevirirlerse” tevhitte “de ki: Ben size bildirdi bana emredileni bildirdim ya da size savaş ilanını bildirdim. “/ sevâ” bildirmede eşit olarak ya da bildirdiğim şeyi bilmede ben ve eşit olarak ya da düşmanlıkta veyahut eşit bildirmede. Şöyle de c nilmiştir: Doğru ve parlak delillerle ispat edilmiş bir yolda olduğun bildirdim. “Vein edri” bilmiyorum “size vaat olunan yakın mıdır uz mıdır?” Müslümanların galibiyeti yahut mahşer, bunu bilmiyoru fakat muhakkak olacaktır.

110; 111- “Şüphesiz o, sözden açığı da bilir” İslam’a açıktan uzatmanızı da bilir “gizlediklerinizi de” Müslümanlara kin ve nef tinizi de bilir, size ona göre ceza verir. “Bilmiyorum; belki de o siz için bir denemedir” kestiremiyorum, belki de cezanızın ertelenm gazabınadır, fitnenizin artması içindir ya da ne yapacağınıza bakm içindir “ve bir zamana kadar bir faydalanmadır” iradesinin geri belli bir süreye kadar yararlandırmadır.

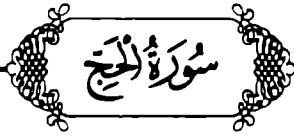
112- “Ve kul rabbihküml bilhakki” bizimle Mekkelilerin aras da azabın acele gelmesi ve onlara şiddet uygulanması hakkında l küml ver. Hafs, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in sözünü hik olarak emir kipiyle okumuştur. Zam ile rabbu, ism-i tafdil kalıbı

rabbi ahkemü ve ihkâm'dan mazi sıygası ile ahkeme de okunmuştur. **“Rabbimiz Rahman’dır”** halkına rahmeti çoktur, **“yardım istenendir”** kendisinden destek beklenendir **“nitelediğiniz şeylere karşılık”** güç onların olacak, İslam bayrağı birkaç gün dalgalandıktan sonra duracak ve va’dedilen şey hak olsa idi başlarına inerdi diye düşündükleri şeylere karşılık. Allah Teala da Resul’ü sallallahu aleyhi ve sellem’in duasını kabul etti, onların beklentilerini kursaklarında koydu ve onlara karşı Resul’ü sallallahu aleyhi ve sellem’e yardım etti. Ye ile yasıfun da okunmuştur.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim İkterebe suresini okursa, Allah onu kolay hesaba çeker, onunla musafaha eder ve Kur’an’da adları geçen bütün peygamberler ona selam verir. Allah daha iyi bilir.

22 / HACC SURESİ

Medine'de inmiştir.

78 ayettir, ancak "hazani hasmani'den sıratıl hamid"e kadar olan kısım hariç.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ①
يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ
وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى
وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ② وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ③
كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى
عَذَابِ السَّعِيرِ ④

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey insanlar, Rabbinizden korkun. Çünkü kıyametin deprem büyük bir şeydir.

2 – Onu gördüğünüz gün her emzikli kadın emzirdiğinden gallet eder ve her yüklü yükünü bırakır. İnsanları sarhoşlar görürsünüz hâlbuki onlar sarhoşlar değildir. Ancak Allah'ın azabı pek çetindir.

3 – İnsanlardan kimi Allah hakkında bilgisizce mücadele eder, her azgın şeytana uyar.

4 – Onun üzerine şöyle yazıldı: Gerçekten kim onu dost edinirse şüphesiz o, onu saptırır ve onu alevli ateşin azabına götürür.

1- “Ey insanlar, Rabbinizden korkun. Çünkü kıyametin deprem eşyayı sarsması, burada mecazî isnat vardır ya da ondaki eşyayı sarsması demektir ki fi edatı takdir ederek manevî şekilde izafe edilmiştir. Yahut da mastar zarfa muzaf kılınmış, mefulu bihi kabul edilmiştir (tahrikullahis saate). Şöyle de denilmiştir: Bu deprem güneşin batıp doğmasından önce olacaktır. Kıyamete izafe edilmesi onun alametlerinden olmasındandır. “Büyük bir şeydir” korkunçtur, onlara etti takva emrini kıyametin fecaatine bağlaması, onu akıllarıyla tasav-

edip de ondan ancak takva elbisesiyle korunacaklarını bilmeleri içindir. Takvadan ayrılmamakla canlarını esirger ve ondan sakınırlar.

2- **“Yevme terevneha tezhelü (onu gördüğünüz gün her emzikli kadın emzirdiğinden gaflet eder)”** kıyametin korkunçluğunu tasvir etmektedir, zamir zelzele'ye gitmektedir, yevme de tezhelü ile mansuptur. Meçhul ve malum olarak tüzhelü ve tüzhilü de okunmuştur yani deprem onu gafil kılar demektir. Zuhul dehşete kapılmakla bir şeyi unutmaktır. Maksat şudur: Onun korkusu öyle bir şeydir ki memesini çocuğunun ağzına veren kadın o dehşete kapılırsa memesini çocuğun ağzından çeker ve onu unuttur. Mâ edatı mevsule yahut mas-tariyedir. **“Her yüklü kadın yükünü bırakır”** düşük yapar. **“İnsanları sarhoşlar görürsün”** sanki sarhoş gibidirler, **“hâlbuki onlar sarhoşlar değil”** gerçek sarhoş değil **“ancak Allah'ın azabı pek çetindir”** onları öyle panikletmiştir ki akıllarını başlarından almış ve ayırım kabiliyetleri kalmamıştır. Tûra da okunmuştur ki ereytûke kaimen'den yahut raaytûke kaimen'den gelir, nâs lafzı mansuptur ya da naib-i fail olarak merfudur. Fiilin müennes olması nas'ın cemaatle tevil edilmesindedir, daha önce cemi edildiği halde burada tekil kılınması şundandır; çünkü depremi herkes görür, sarhoşluğun eserini ise herkes başkasının üzerinde görür. Hamze ile Kisai atşa gibi sekra okumuş, sekra'yı (sarhoşluğu) hastalık kabul etmişlerdir.

3- **“İnsanlardan kimi Allah hakkında bilgisizce mücadele eder”** Nadr bin Haris hakkında indi, o çok mücadele eden biri idi, melekler Allah'ın kızlarıdır, Kur'an öncekilerin masallarıdır, ölümden sonra dirilme yoktur, derdi. Ayet onu da o gruba girenleri de içine alır. **“Uyar”** mücadelede veya genel hallerinde **“her azgın şeytana”** merîd bozgunculuk için soyunan demektir, aslı çıplaklaşmaktır.

4- **“Onun üzerine yazıldı”** şeytanın üzerine **“ennehu men tevella-hu (kim onu dost edinirse)”** arkasına düşerse, zamir şe'n içindir (ortama racidir) **“feennehu yudilluhu”** bu da men'in haberidir ya da cevabıdır. Mana da şöyledir: Ardına düşeni azdırmak onun üzerine yazıldı, çünkü yaratılışı öyledir. Feth ile (feennehu yudilluhu) okunmuştur ki onun hal ve şanı ardına düşeni azdırmak demektir. Feth ile okunması atıf ile değildir, çünkü atıf söz tamam olduktan sonra yapılır. Her iki yerde de kesr ile (inne) okunmuştur ki yazılan şey hikaye edilmiş olur ya da kavl maddesi gizlenir yahut yazmaya deme manası verilir. **“Onu alevli ateşin azabına götürür”** ona götürecek şeye sebep olmakla.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ
 مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ
 ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقَرِّ
 فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ
 طِفْلًا ثُمَّ لَتَبَلُّغُوا أَشْدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يَتُوفَىٰ وَمِنْكُمْ
 مَنْ يَرُدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا
 وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَلَإِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ
 اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۝

5 – Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmeden bir şüphe içi iseniz, şüphesiz biz sizi topraktan, sonra meniden, sonra kan p tısından, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem etten yarat ki, size açıklayalım, diye. Dilediğimiz şeyi ana rahminde belli süreye kadar durduruyoruz. Sonra da sizi bir çocuk / bebek ola çıkarıyoruz. Sonra da kuvvetinize ulaşmanız için. İçinizden ki de ömrün en rezilline döndürülüyor ki, bilginin ardından hiçbir bilmesin. Yeryüzünü kupkuru görürsün. Üzerine suyu indirdiği zaman harekete geçer kabarır ve her göz alıcı çiftten bitirir.

5- “Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmeden bir şüphe iç de iseniz” mümkün olmasından ve gücümün yettiğinden. Hare şeklinde baas de okunmuştur ki celeb veznindedir. “Şüphesiz biz yarattık” yaratılmanızın nasıl başladığına bakın; o zaman şüphe giderir. Çünkü biz sizi yarattık “topraktan” Âdem’i ondan yaratm la ya da meni’nin ondan oluştuğu gıdalardan, “sümme min nutf (sonra meniden)” natf’tan gelir ki dökmek demektir. “Sonra kan p tısından” donmuş kan parçasından, “sonra bir çiğnem etten” bir ç a etten ki çiğnem kadardır. “Yaratılışı belli, belirsiz” düzgün, eksi ve kusursuz yahut sakat; yahut tam ve düşük; yahut şekilli ve şek demektir. “Size açıklayalım diye” bu aşamalarla kudret ve hikm

mizi ve şunu açıklayalım ki bir defa değişimi, oluşumu ve bozulmayı kabul eden şey, başka bir defa da kabul eder ve onu daha önce değiştirmeye ve şekillendirmeye gücü yetenin, ikinci kez de gücü yeter. Mefulun (kudretimizin) hafz edilmesi, kudret ve hikmetinin söylemekle anlatılmayacağını göstermek içindir. **“Sonra da dilediğimizi rahimlerde durduruyoruz”** durmasını dilediğimizi **“belli bir süreye kadar”** o da doğum vaktidir. Onun da en azı altı aydır, en uzununu da dört yıldır. Nasb ile ve nukırrahu da okunmuştur. **“Sümme nuhrıcüküm tıflen (sonra da sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz)”** bu da nasb ile okunabilir ki o zaman nübeyyine'ye atfedilmiş olur. Sanki onları bu aşamalarla yaratması iki maksatlardır: Kudretini göstermek ve rahimlerde durdurmak, sonunda doğsunlar da gelişsin ve mükellef hale gelsin. Merfu ve mansup olarak ye ile (yukırru, yukırra) da okunmuştur. Nekurru da okunmuştur ki bu da karartul mae'den (suyu dökmekten) gelir. Tıflen de haldir, her biri manasına tevil edilmiştir ya da cinse delalet ettiği içindir yahut aslında mastar olduğu içindir. **“Sonra da kuvvetinize ulaşmanız için”** kuvvet ve akıl kemaline, eşüdd, şiddet'in çoğuludur, nimet ve en'um gibi. Sanki işi şiddetle yapmak manasıdır (sıktığının suyunu çıkarır). **“Ve minküm men yüteveffa (içinizde kimi öldürülüyor)”** kuvvetine yetiştiği zaman yahut önce, yeteveffa şeklinde de okunmuştur ki onu Allah Teala öldürüyor, demektir. **“İçinizden kimi de ömrün en reziline döndürülüyor”** o da ihtiyarlık ve bunaklıktır. Mim'in sükûnu ile (umr) da okunmuştur. **“Bildikten sonra bir şey bilmesin diye”** ilk çocukluktaki eksik akla ve kıt anlayışa dönsün; yaptığını unutsun, tanıdığını tanımaz olsun. Ayet yeniden dirilmenin mümkün olduğuna ikinci delildir, bu da insanın yaşlandıkça çeşitli ve zıt hallere maruz kalmasıyla olur. Çünkü buna gücü yetenin benzerlerine de gücü yeter. **“Yeryüzünü kupkuru görürsün”** ölü gibi, bu da hemedetin nar'dan gelir ki ateş sönüp kül olmaktır. **“Üzerine suyu indirdiğimiz zaman harakete geçer”** bitki ile **“ve kabarır”** şişer. Hemze ile rebeet de okunmuştur ki yükselmek manasıdır. **“Ve her göz alıcı çiftten bitirir”** parlak ve üstün sınıftan. Bu da yeniden dirilmenin mümkün olduğunu gösteren üçüncü delildir. Bunlar açık ve gözle görülür olduğu için Allah Teala bunları kitabında tekrar etmiştir.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِي عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَلَّمْتَ يَدَكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

6 – Sebebi şu ki, şüphesiz Allah o haktır. Şüphesiz o, ölüleri diriltir. Şüphesiz o, her şeye kadirdir.

7 – Gerçekten kıyamet gelicidir, onda şüphe yoktur. Şüphesiz Allah kabirlerde olan kimseleri diriltir.

8 – İnsanlardan kimi Allah hakkında bilgisizce, rehbersiz ve aydınlatıcı kitapsız mücadele eder.

9 – İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için yanını bükerek Onun için dünyada rezillik vardır ve ona kıyamette yangın azabı tattıracağız.

10 – Bu da iki elinin öne sürdüğü şey sebebiyledir. Şüphesiz Allah kullara zulmedici değildir.

11 – İnsanlardan kimi de Allah'a bir kıydan ibadet eder. Eğer ona bir hayır dokunursa, onunla huzur bulur. Eğer ona bir fitne dokunursa, yüzü üstü döner. Dünyayı da ahireti de zıyan etti. İşte apaçık ziyandır.

6- “Zalike (işte bu)” insanın çeşitli aşamalarda yaratılmasına, birbiri zıt hallerden geçmesine ve yerin ölümünden sonra diriltileceği işarettir, müptedadır, haberi de “biennallaha huvel hakku (çünkü o Allah)

lah haktır” kavlidir. Yani bu olan bitenler onun zatında hak olup eşyanın onunla tahakkuk etmesindendir. **“O ölüleri diriltir”** onları diriltmeye gücü yeter, yoksa meniye ve ölü toprağa can veremezdi. **“Şüphesiz o, her şeye kadirdir”** çünkü onun kudreti zatından gelmektedir, her şeye etkisi eşittir. Müşahede ile sabit olduğu üzere onun, bazı ölüleri diriltmeye gücü yetince, bundan hepsine gücünün yettiği hükmü çıkar.

7- **“Gerçekten kıyamet gelicidir, onda şüphe yoktur”** çünkü değişme ve bozulma yok olmanın öncül ve alametidir. **“Şüphesiz Allah kabirlerde olanları diriltir”** dönmesi mümkün olmayan vaadi gereği.

8- **“İnsanlardan kimi Allah hakkında bilgisizce mücadele eder”** yarıda geçeni tekit için tekrar edilmiştir, ayrıca **“rehbersiz ve aydınlatıcı kitapsız”** ilavesi vardır. Delil ve vahiy gibi dayanağı yoktur ya da birincisi taklit edenler, ikincisi de taklit edilenler hakkındadır. İlimden maksat da doğustaki ilimdir, o zaman hidayetin ve kitabın ona atfı sahih olur.

9- **“Saniye itfihi (yanını bükerek)”** kibir göstererek, yan bükmek, boyun kıvrırmak gibi kibirden kinayedir ya da hafif görerek haktan yan çizerek demektir. Ayn’ın fethi ile atfihi de okunmuştur ki şefkatini esirgeyerek demek olur. **“Liyudille (Allah’ın yolundan saptırmak için)”** bu da mücadelenin sebebidir. İbn Kesir, Ebu Amr ve Rüveys ye’nin fethi ile okumuşlardır ki o zaman batıl mücadeleye dönmekle iyice kullanabileceği hidayetten yüz çevirmesi, hidayetten sapıklığa çıkma olduğunu ve sonuçta ona varacağı için onu gaye edinmiş olduğunu gösterir. **“Onun için dünyada rezillik vardır”** o da Bedir savaşında başına gelen şeydir. **“Ve ona kıyamette yangın azabını tattıracağız”** o da ateşte yanmadır.

10- **“Bu da (senin) iki elinin öne sürdüğü şey sebebiyledir”** gaip ten muhataba üslup değiştirilmiştir ya da gizli kavil maddesi düşünülmüştür, yani kıyamet gününde ona: Bu rezillik ve azap irtikâp ettiğin küfür ve isyanlar dolayısıyladır, denilir. **“Şüphesiz Allah kullara zulmedici değildir”** sadece amellerinin karşılığını verir. Zallam mübalağa kalıbı kulların çok olmasındandır.

11- **“İnsanlardan kimi Allah’a bir kıydan ibadet eder”** dinin bir tarafından, onda sebat yoktur, ordunun uc tarafında olan gibi; zaffer hissederse kalır, yoksa firar eder. **“Eğer ona bir hayır dokunursa, onunla huzur bulur. Eğer ona bir fitne dokunursa, yüzü üstü döner”** rivayete göre ayet Medine’ye gelen bazı bedeviler hakkında inmiştir. Birilerinin bedeni sağlam olur, atı asil bir tay, karısı da sağlam bir oğlan çocuğu doğurur, malı ve davarı da çoğalırsa: Bu dine girdim gireli hep hayır gördüm, der ve rahat olur. Eğer durum bunun tersi olursa: Şerden başka bir şey görmedim, der ve yüzünü döner. Ebu Said’den rivayet edilmiştir: Bir Yahudi Müslüman oldu, başına musibetler gel-

di; bunu İslam'ın uğursuzluğuna saydı, Peygamber sallallahu aleyh ve sellem'e geldi: Biatını geri al (fesh et) dedi. O da: İslam feshedilmez dedi. Ayet bunun üzerine indi. "Dünyayı da ahireti de ziyan etti" ko rumasız kaldığı ve dinden dönmekle ameli boşa gittiği için. Hâl olara nasb ile hâsiren, fail olarak da ref ile hasirün de okunmuştur. Zami yerine zahir konulması ziyanını tesbit etmek içindir ya da merfu oldu ğu takdirde mahzuf müptedanın haberidir. "İşte o apaçık ziyandır çünkü onun gibi ziyan yoktur.

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ
 ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝۱۲ يَدْعُوا لِمَنْ ضَرَّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ
 لَيْشَ الْمَوْلَى وَلَيْشَ الْعَشِيرُ ۝۱۳ إِنَّ اللَّهَ يُنْخِلُ الَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۝۱۴ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ
 فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ
 ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيطُ ۝۱۵
 وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ ۝۱۶

12 – Allah'tan başka, kendisine ne zarar ne de yarar vermeye şe ye ibadet eder. İşte o derin sapıklıktır.

13 – Zararı yararından daha yakın (çok) olana dua eder (onu ta rı bilir). Ne kötü yardımcı ve ne kötü arkadaş!

14 – Şüphesiz Allah; iman edip iyi şeyler yapanları altlarında ır maklar akan cennetlere girdirir. Şüphesiz Allah istediğini yapar.

15 – Kim Allah'ın kendisine dünya ve ahirette asla yardım etm yeceğini zannediyorsa, göğe bir ip uzatsın, sonra da kessin de hile kendini kızdıran şeyi gerçekten giderecek mi, baksın?

16 – Bunun gibi onu da açık ayetler olarak indirdik. Şüphesiz A lah dilediği kimseye hidayet eder.

12- "Allah'tan başka, kendisine ne zarar ne de yarar vermeye

şeye ibadet eder” kendiliğinden zarar ve yarar vermeyen cansız şeye ibadet eder. **“İşte o derin sapıklıktır”** doğru yoldan uzaklaşmadır. Bu da çölde yolunu kaybetmekten istiare edilmiştir.

13- **“Yed’u lemen danruhu (zararı yararından daha yakın (çok) olanı mabut eder)”** zararı çoktur, çünkü onu mabut edinmekle dünyada öldürülmeyi, ahirette de azabı hak eder. Yararı da ona ibadetten beklediği şeydir, o da şefaattir ve onu Allah’a varmak için aracı kılmaktır. Lemen’deki lam yed’u’yu talik etmiş, amelden düşürmüştür; çünkü yez’umu (zanneder) manasıdır, zan etmek de inanarak bir şey demektir. Ya da lam söylenen sözün üzerine geçmiştir çünkü yed’u yekulu yerine konulmuştur, yani kâfir ondan zarar gördüğünü fark ettiği zaman feryat ve figan ederek böyle der. Ya da yeni söz başıdır, o zaman yed’u birincinin tekrarı, men de müpteda olur, haberi de **“lebi’sel mevla (ne kötü yardımcı)”** **“velebi’sel aşır (ve ne kötü arkadaşı)”**tır.

14- **“...Şüphesiz Allah istediğini yapar”** kendini bir bileni mükâfatlandırmak ve kötü niyetli kimseyi de cezalandırmak gibi, bunu kimse durduramaz ve buna kimse mani olamaz.

15- **“Men kâne (kim Allah’ın kendisine dünya ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa)”** bu sözde kısaltma vardır, mana şöyledir: Şüphesiz Allah ve Resul’ü ona dünya ve ahirette yardım edecektir. Kim bunun aksini zannederse ve öfkesinden bunu beklerse. Şöyle de denilmiştir: Yardımdan maksat rızıktır, zamir de men’e racidir. **“Göge bir ip uzatsın, sonra da kessin”** öfkesini veya telaşını giderecek şeyi iyice araştırsın, mesela çok kızmış yahut paniğe kapılmış biri gibi elinden geleni yapsın. Hatta evinin tavanına bir ip bağlayıp kendini assın. Bu da kataa’dan gelir ki kendini boğmaktır. Çünkü intihar eden nefes borusunu tıkamakla canını çıkarır. Şöyle de denilmiştir: Dünya göğüne bir ip uzatsın, sonra da onunla aradaki mesafeyi kat etsin, bulutlara ulaşsın, yardımını veyahut rızıkını durdurmak için elinden geleni yapsın. Verş, Ebu Amr ve İbn Amir lam’ın kesri ile liyakta’ okumuşlardır. **“Baksın”** içinden düşünsün **“hilesi gerçekten giderecek mi?”** birinci mülahazaya göre buna hile demesi, son çaresi bu olduğundandır. **“kızdırdığı şey”** öfkesi yahut kendini kızdıran Allah’ın yardımı demektir. Şöyle de denilmiştir: Ayet, Allah’ın yardımı geç kaldı diyen Müslümanlar hakkında indi, bunlar acele ediyor ve müşriklere çok kızıyorlardı.

16- **“Bunun gibi”** bu indirme gibi **“onu indirdik”** Kur’an’ın tamamını indirdik, **“açık ayetler olarak”** gözlerin göreceği şekilde. **“Şüphesiz Allah hidayet eder”** onunla hidayet eder yahut hidayette sabit kılar, **“dilediğini”** hidayetini yahut sebatını dilediğini, işte bunun için onu açık olarak indirdik.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ
 وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ
 يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ
 أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ
 وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ
 مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا
 لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ هَذَانِ خَصْمَانِ
 اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ
 يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾

17 - Şüphesiz iman edenler, Yahudiler, Sabîliler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve müşrikler, şüphesiz Allah kıyamet gününde aralarını hüküm verecektir. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.

18 - Görmedin mi göklerde ve yerde kim varsa, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu, şüphesiz Allah'a secde ederler. Çoğuna da azap hak oldu. Allah kimi hor ederse, onun için bir şereflendiren yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar.

19 - İşte bunlar iki hasımdır, Rableri hususunda dava ettiler. Kafirler için onlara ateşten elbiseler kesilmiştir. Başlarının üzerinden kaynar su dökülür.

17- "...Aralarında hüküm verecektir" haklıyı haksızdan ayıracağıdır yahut ceza verecektir; herkese layık olanı verecek ve onu kendisi için hazırlanan yere girdirecektir. Cümlelerin iki ucuna inne edatı getirilmesi, daha çok tekit etmek içindir. "Şüphesiz Allah her şeye şahittir" onu bilir ve hallerini gözetler.

18- "Görmedin mi göklerde ve yerde kim varsa Allah'a secde eder"

eder" kudretine boyun eğer, tedbirinin dışına çıkamaz ya da zilleti ile idarecisinin büyüklüğünü gösterir. Men edatının akıllıları da ve genelleme ile başkalarını da içine alması caizdir. O zaman **"güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar ve hayvanlar"**ın ayrıca zikredilmesi şöhretinden ve akla uzak görülmesinden dolayı olur. Hafif olarak **"veddevabi"** şeklinde de okunmuş, şedde yahut iki sakın cem olsun istenmemiştir. **"Kesirün minnas"** bu da ona atıftır, bir lafzın iki mefhumundan her birinde amel etmesi caiz görülürse, o zaman biri bir duruma, ötekisi de öbür duruma isnat edilmiş olur. Çünkü kesir lafzının nas ile tahsis edilmesi, onlara isnat edilen mananın da hususi olduğunu gösterir ya da kesirün müptedadır, haberi hazf edilmiştir, ortağı onu gösterir, mesela hukka lehus sevabü gibi ya da gizli fiilin failidir yani yescüdü lehu kesirün minas nasi sücude taatin demektir. **"Çoğuna azap hak oldu"** küfrü ve taattan dönmesi nedeniyle. Kesirün'ün birinciye tekrar olması da caizdir, o zaman daha çok azabı hak ettikleri akla gelir ve kesirün'ün genel mana ve mabedi ile mevsuf olarak sacidin'e atfı da caizdir. Zam ile hakkun ve gizli fiille hakkan da okunmuştur. **"Allah kimi hor ederse"** bedbaht kılmakla **"onu şereflelendirecek yoktur"** mutlu kılmakla onurlandıracak, feth ile ikram manasına (mükrem) de okunmuştur. **"Şüphesiz Allah dilediğini yapar"** onurlandırmak ve horlamak gibi.

19- **"İşte bunlar iki hasımdır"** mücadele eden iki takımdır. Bunun içindir ki **"ihtasamu"** demiştir, bunda da mana gözetilerek cemi yapılmıştır. Eğer aksi de olsa caiz olurdu. O ikisinden maksat müminlerle kafirlerdir. **"Rableri hakkında"** dini veya zatı ve sıfatları hakkındadır. Şöyle de denilmiştir: Yahudilerle müminler tartıştılar; Yahudiler: Allah'a biz daha yakınız, kitabımız sizinkinden daha eski ve peygamberimiz sizinkinden daha öncedir, dediler. Müminler de: Biz Allah'a daha yakınız, Muhammed'e ve sizin peygamberinize ve Allah'ın indirdiği kitaplara iman ettik. Siz bizim kitabımızı ve peygamberimizi tanıdınız, sonra da hasedinizden inkâr ettiniz, dediler. İşte ayet bunun üzerine indi. **"Kafirler için vardır"** bu da davaları için hükümdür, Allah Teala'nın **"şüphesiz Allah kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir"** (*Enbiya: 17*) ayetinden kast edilen de budur. **"Onlar için kesilmiştir"** bedenlerine göre biçilmiştir, şeddesiz olarak kutiat da okunmuştur, **"ateşten elbiseler"** ateş onları elbise gibi sarar. **"Yusabbu (başlarının üzerinden kaynar su dökülür)"** lehüm'deki zamirden haldir ya da ikinci haberdur. Hamim de sıcak su demektir.

يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ

وَالْجُلُودُ ②٠ وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ ②١ كُلَّمَا أَرَادُوا
أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ②٢
إِنَّ اللَّهَ يَدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ
مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ②٣
وَهُدًى إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدًى إِلَى صِرَاطٍ الْحَمِيدِ ②٤

20 – Onunla karınlarındaki şeyler ve derileri eritilir.

21 – Onlar için demirden topuzlar vardır.

22 – Her ne zaman ızdıraptan oradan çıkmak isteseler, oray
iade edilirler ve onlara: Yangın azabını tadın, denilir.

23 – Şüphesiz Allah iman edip iyi ameller işleyenleri altlarında
ırmaklar akan cennetlere girdirir. Orada altından bilezikler ve inci
lerle bezenirler. Orada elbiseleri de ipektir.

24 – Sözden en güzele iletilirler ve övülen Allah'ın yoluna ilet
lirler.

20- “Yusharu (onunla karınlarındaki şeyler ve derileri eritilir
yani aşırı sıcaklığından karınlarında da dışlarındaki gibi tesir ede
onunla derileri eritildiği gibi bağırsakları da eritilir. Cümle hamim’de
yahut onlara giden zamirden haldir. Teksir için şedde ile (yusahhar
da okunmuştur.

21- “Onlar için demirden topuzlar vardır” kırbaçlar vardır ki o
lara vurulur, makami’ mikmaa’nın çoğuludur, aslı bir şeyi uzaklaştı
cak araçtır.

22- “Her ne zaman oradan çıkmak isteseler” ateşten “min ğar
min (ızdıraptan)” ızdıraplarından demektir, bu da harf-i cerin teki
rı ile he’den bedeldir. “Oraya iade edilirler” yani çıkarlar, tekrar ia

edilirler, çünkü iade ancak çıktıktan sonra olur. Şöyle de denilmiştir: Ateşin alevi onlara vurur, onları üste çıkarır; onlara topuzlarla vurulur, tekrar içine yuvarlanırlar. “Tadin” yani onlara, tadınız, denilir, “yan-
gın azabını” yakmada son kerteye varmış ateş azabını.

23- “Şüphesiz Allah iman edip iyi şeyler yapanları altlarından ır-
maklar akan cennetlere girdirir” üslubu değiştirdi, girdirmeyi Allah
Teala'ya isnat etti ve onu da inne edatı ile tekit etti ki müminlerin halle-
rini övsün ve şanlarını yüceltsin. “Yuhallevne (orada süslenirler)” bu
da haliytül mer'ete'den gelir ki kadını süslemektir. Şeddesiz olarak da
okunmuştur ki mana birdir. “Min esavire (bileziklerden)” mahzufun
sıfatıdır, esavir de esvire'nin çoğuludur, o da sivar'ın çoğuludur, “al-
tından” bu da onu açıklamaktadır. “Ve lü'lüa” inci, bu esavireye atıftır,
zehebin'e değil, çünkü inciden bilezik görülmüş değildir, meğerki inci
kakmalı ola. Nafi ile Asım onu esavire'nin mahalline atfederek ya da
yü'tevne gibi nâsıb gizleyerek nasb ile okumuşlardır. Hafs iki hemze ile
rivayet etmiş, Ebu Bekir, Susî de Ebu Amr'dan rivayetinde ilk hemzeyi
terk etmişlerdir. İkinciye vav'a kalb ile lü'lüva ve ikisini de vav'a kalb
edip sonra da ikincisini ye'ye kalb ile lüliya ve ikisini de ye'ye kalb ile
lüylüya ve üdlin gibi lülin de okunmuştur. “Ve libasühüm fiha harir”
üslubu değiştirmesi de ipeğin onların normal giysileri olmasındandır
ya da ayet sonlarının tutması içindir.

24- “Sözden en güzele iletilirler” o da “elhamdü lillahillezi sadaka-
na va'dehu” (Zümer: 74) sözleridir yahut kelime-i tevhittir “ve övüle-
nin yoluna iletilirler” kendisi yahut akibeti övülenin ki o da cennettir
ya da hakkın ya da zatı ile hamdi hak edenin yoluna ki o da kusursuz
Allah'tır. Onun yolu da İslam'dır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً ۖ الْعَافِ
فِيهِ وَالْبَلَدِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ
عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ
أَنْ لَا تَشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ
وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ
رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

25 – Şüphesiz kafir olup da insanları Allah'ın yolundan ve kerdisini yerli ve taşralı için eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan çevrenler (Allah'ın azabına duçar olacaklardır). Kim orada zulüm l doğrudan sapmak isterse, ona acıklı azaptan tattırırız.

26 – Hatırla o zamanı ki İbrahim'e Beyt'in yerini hazırlamıştı bana hiçbir şeyi şirk koşma ve Ev'imı tavaf edenler, kıyam edenl ve secde edenler için temizle diye.

27 – Haccı insanlara ilan et; yaya olarak ve her uzak yoldan gel her arık develer üzerinde sana gelsinler.

25- “İnnellezine keferu (şüphesiz kafir olup da insanları Allah' yolundan çevirenler)” bundan ne şimdiki zaman ne de gelecek z man kast edilmemiştir; ancak onların insanları devamlı çevirmel murat edilmmiştir, mesala: Filan verir ve vermez sözü gibi. Bunun içi dir ki maziye atfı güzel düşmüştür. Şöyle de denilmiştir: O, keferu'n failinden haldir, inne'nin haberi mahzuftur, ayetin sonu da ona işa etmektedir ki o da muazzebun (Allah'ın azabına duçar olacaklar) k lidir. “Velmescidil harami” bu da Allah'ın ismine matuftur, Hanefi bunu Mekke ile tevil etmişler ve “kendisini yerli ve taşralı için eşit l dığımız” yani mukim ile yabancı için eşit kıldığımız sözünü, Mel evlerini satmanın ve kiralamanın caiz olmadığına delil getirmişler. Bu da zayıftır, Allah Teala'nın “evlerinden çıkarıldılar” (Haşr: 8) ayeti Hazreti Ömer radiyallahu anh'in orada bir evi hapisane olarak alm ve kimsenin de ses çıkarmamasıyla çelişiktir. “Sevaün” lafzı muk

dem haberdir, cümle de caalnahu'nun ikinci mefuludur, eğer linnasi he'den hal kılınırsa, yoksa ondaki gizli zamirden haldir. Hafs onu meful yahut hal olarak mansup okumuştur, velakifü de onunla merfudur. Velakifi şeklinde cer ile de okunmuştur ki linnasi'den bedel olur. **"Ve men yürid fihi (kim orada isterse)"** genel olması için meful terk edilmiştir, feth ile (yerid) de okunmuştur. **"Bilihadin"** doğrudan sapmakla **"bizulmin"** haksızlıkla, bu ikisi eşanlamlı hallerdir ya da ikincisi birinciden bedeldir, o zaman harf-i cer tekrar edilmiş ya da ona taalluk etmiş olur ki şirk ve günah irtikâp etmekle zulme saparak demek olur. **"Nüzikhu (ona acıklı azaptan tattırırız)"** bu da men'in cevabıdır.

26- "Hatırla o zamanı ki İbrahim'e beytin yerini hazırlamıştık" yani onu tayin ettiğimiz ve ona arsa kıldığımız zamanı hatırla demektir. Liİbrahim'deki lam zaittir, mekân da zarftır yani iz enzelnahu fihi demektir. Şöyle de denilmiştir: Beytullah Nuh tufanında göğe kaldırıldı ve yeri silindi. Allah ona yerini bir rüzgarla bildirdi, rüzgar onun çevresini süpürdü, o da onu eski adıyla bina etti. **"En latüşrik (bana hiçbir şeyi şirk koşma ve Ev'imî tavaf edenler, kıyamda duranlar, rukua eğilenler ve secde edenler için temizle diye)"** en, bevve'na'yı tefsir etmektedir, çünkü içinde taabbedna (onu ibadetle mükellef kıldık) manası vardır, zira yerin gösterilmesi ibadet içindir. Ya da en mastariyedir, yasağa bağlanmıştır, yani bunu yaptık ki ibadetimde şirk koşma, evimi tavaf edenler ve orada namaz kılanlar için putlardan, kirlerden temizle diye. Belki de namazı rükünleri ile ifade etmesi her birinin bunu gerektirecek şekilde müstakil olmasındandır, kaldı ki hepsi toplanırsa. Ye ile Yüşrik de okunmuştur. Nafi, Hişam ve Hafs da ye'nin fethi ile beytiye okumuşlardır.

27- "Ve ezzin linnasi (insanlara ilan et)" onlara ünle, âzin şeklinde de okunmuştur. **"Haccı"**, hac davetini ve onun emrini. Rivayete göre İbrahim aleyhisselam, Ebu Kubeys dağına çıktı. Ey insanlar, Rabbinizin evini haccedin, dedi; doğuda ve batıda Allah'ın ilminde erkeklerin sulplerinde ve kadınların rahimlerinde hac edeceği yazılı olanlara duyurdu. Şöyle de denilmiştir: Hitap Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'edir, bu ona Veda haccında emredilmiştir. **"Ye'tuke ricalen (sana yaya olarak gelsinler)"** rical, racil'in çoğuludur, kaim ve kıyam gibi. Ra'nın zammı, cim şeddeli ve şeddesiz olarak da okunmuştur ve ucala vezninde rucala da okunmuştur. **"Her arık develer üzerinde"** uzun yolun yorduşu sıska develer üzerinde **"ye'tiye"** dâmir'in sıfatıdır, mana nazar-ı dikkate alınmıştır. Ricalın ve rükbanın sıfatı olarak ye'tune de okunmuştur. Ya da yeni söz başıdır, zamir de insanlara racidir. **"Her uzak yoldan"** son kelime maiyk şeklinde de okunmuştur, bi'rün baidetül umk da derin kuyu demektir, ma'k da aynı manayadır.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ
 عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا
 وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْفَقِيرِ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ
 وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾
 ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ
 رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا
 الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

28 - Kendi yararlarına şahit olsunlar ve belli günlerde Allah' adını kendilerine rızık ettiğimiz hayvanların üzerine ansınlar. Onlardan yiyin, fakir yoksula da yedirin.

29 - Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.

30 - İşte böyle. Kim Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse, o Rabbinin yanında onun için daha hayırlıdır. Hayvanlar size helal kıldı, ancak size okunanlar hariç. Pislikten yani putlardan sakının yalan sözden çekinin.

28- "Kendi yararlarına şahit olsunlar" dinî ve dünyevî yararları menafia'nın nekire kılınması bu ibadete has bir çeşit yarar olmasındır. "Allah'ın adını ansınlar" Kâbe'ye hediye edilenleri ve kurbanları hazırlar ve keserken. Şöyle de denilmiştir: Kurban kesme yeri zikir demesi, Müslümanların kurban keserken bu zikri hiç terk etmemelerinden ve şuna dikkat çekmek içindir ki Allah'a takdim edilen kurbanlardan maksat budur. "Belli günlerde" o da zilhicce'nin ilk günüdür. Kurban kesme günleri olduğu da söylenmiştir. "Kendiler rızık ettiği hayvanların üzerine" fiili rızık edilene bağlaması ve cildsiz olarak beyan etmesi, Allah'a yaklaştırmaya teşvik etmek ve zikir gereğine dikkat çekmek içindir. "Ondan yiyin" onların etlerinden bunu emretmesi, mubah kılmak ve cahiliye halkının bundan duyduğu çekinceyi izale etmek ya da fakirlere yardıma çağırarak ve onları

eşit olmak içindir. Bunun vacipte değil de nafilede olduğu da söylenmiştir. **“Yoksulu yedinir”** şiddet içindeki **“fakiri”** muhtacı, bu emrin vücup için olduğu söylenmiştir. Bunun birincide (vacipte) olduğu da söylenmiştir.

29- “Sonra da kirlerini gidersinler” sonra ihramdan çıkarken bıyıklarını ve tırnaklarını kesmek, koltuk altını yolmak ve etek tıraşı olmakla. **“Adaklarını yerine getirsinler”** haclarında yaptıkları iyi adaklarını, haccın vaciplerini de denilmiştir. Ebu Bekir vav’ın fethi ve fe’nin şeddesi ile (velyuveffu) okumuştur. **“Velyattavvafu (tavaf etsinler)”** ihramdan çıkmayı tamamlayan rükün tavafını yapsınlar, çünkü o, kiri gidermenin karinesidir, ona zaman itibarı ile yakındır. Bunun veda tavafı olduğu da söylenmiştir. İbn Amir tek başına ikisinde de lam’ın kesri ile okumuştur. **“Bilbeytil atik”** eski evi, çünkü insanlar için ilk kurulan ev odur ya da zorbalara tasallutundan korunan demektir. Çünkü nice zorbalara onu yıkmak için üzerine yürüdüler de, Allah onlara fırsat vermedi. Ama Haccac, sadece Abdullah bin Zübeyr’i oradan çıkarmak istedi, Kâbe’ye saldırmak istemedi.

30- “Zalike” mahzuf müptedanın haberidir yani durum böyledir demektir. Bu ve benzerleri iki kelamı ayırmak için söylenir. **“Kim Allah’ın yasaklarına saygı gösterirse”** hükümlerine ve diğer ihlal edilmesi helal olmayan şeylere yahut hareme ve hacla ilgili olan tekliflere. Şöyle de denilmiştir: Kâbe’ye, Mescid-i Haram’a, beled-i haram, haram aya ve haram şeylere. **“O, kendisi için daha hayırlıdır”** saygı onun için daha hayırlıdır. **“Rabbinin katında”** sevap bakımından. **“Hayvanlar size helal kılındı, ancak size okunanlar hariç”** ancak haram olduğu okunanlar hariç, o da bunların içinden bir gaye ile haram edilenlerdir mesela leş ve Allah’tan başkasının adına kesilenler gibi. Bunlardan başka şeyleri haram saymayın mesela bahire ve saibe gibi. **“Pislikten yani putlardan sakının”** pis olan putlardan demektir, tıpkı necasetten sakındığınız gibi. Bu da onlara saygı göstermeyi yasaklamada ve ibadetlerinden nefret ettirmede gayet mübalağalı bir yastır. **“Ve yalan sözden sakının”** özelden sonra genellemedir, çünkü putlara ibadet, yalanın danıskasıdır. Sanki haramlara saygıyı emrettikten sonra arkasından bunu söyledi ki kafirlerin bahire, saibe gibi haram ettikleri şeyleri, putlara tapmalarını ve bunu Allah emretti diye iftiralarını reddetsin. Bunun yalancı şahitliği olduğu da söylenmiştir, çünkü Efendimiz aleyhissalat vesselam: Yalancı şahitliği Allah’a şirk koşma ile eşittir, demiş, bunu üç defa tekrar ettikten sonra bu ayeti okumuştur. Zur zever’den gelir ki sapmaktır, nitekim ifk de efek’ten gelir ki o da çevirmektir. Çünkü yalan sapmadır, gerçekten dönmedir.

حُنْفَاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ
فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَىٰ بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذَلِكَ وَمَنْ
يُعْظِمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ
فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا لِذِكْرِهِمْ اسْمَ اللّٰهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ
مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَالْهَكُمُ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ
الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

31 – Allah'a şirk koşmayan muvahhitler olarak. Kim Allah'a şirl koşarsa, sanki gökten düşmüş de onu kuş kapmış yahut rüzgar onu uzak bir yere atmış gibi olur.

32 – İşte böyle. Kim Allah'ın sembollerine saygı gösterirse, şüp hesiz bu, kalplerin takvasındandır.

33 – Onlarda sizin için belli bir süreye kadar menfaatler vardı Sonra kesecekleri yer Eski Ev'e'dir.

34 – Her ümmete kurban ibadeti kıldık ki, Allah'ın adını kendile rine rızık ettiğimiz dilsiz hayvanların üzerine ansınlar. İşte İlah'ını bir tek İlah'tır; ona teslim olun. Mütevazı olanları müjdele.

31- “Hunefae lillah” ona ihlas göstererek “ona şirk koşmayarak” b ikisi vav'dan haldir. “Kim Allah'a şirk koşarsa, sanki gökten düşmü gibi olur” çünkü o, imanın zirvesinden küfrün çukuruna düşmüştü “onu kuş kapmış gibi olur” çünkü kötü arzular onun fikrini dağıtı Yalnız Nafi hı'nın fethi ve tı'nın şeddesi ile (fetehattafuhu) okumuştı “Yahut rüzgar onu uzak bir yere atmış gibi olur” çünkü şeytan on sapıklığın içine atar, buradaki ev edatı serbest bırakma içindir mese “ev kesayyibin minessemal” (Bakara: 19) ayetinde olduğu gibi ya çeşitlilik içindir, çünkü müşriklerden kurtulması mümkün olmayar lar vardır ve tövbe ile kurtulması mümkün olan da vardır ki bu da ç uzak bir ihtimaldir. Bunun bileşik teşbihlerden olması da mümkü dür, o zaman mana şöyle olur: Kim Allah'a şirk koşarsa kendini öy bir helak eder ki helak olanlardan birine benzer.

32- “İşte böyle. Kim Allah’ın sembollerine saygı gösterirse” Allah’ın dinine yahut haccın farzlarına ve kurban kesilecek yerlere yahut Kâbe’ye hediye edilen kurbanlıklara, çünkü onlar da haccın alametlerindendir, bu da bundan sonrakinin zahirine daha uygundur. Onlar saygı göstermek onları güzellerinden ve pahalılarından seçmektir. Rivayete göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Ka’be’ye yüz deve gönderdi, içlerinde Ebu Cehil’e ait bir erkek deve vardı, burunda da altın bir halka vardı. Ömer radiyallahu anh de asil bir dişi deve gönderdi, üç yüz dinar verdiler de kabul etmedi. **“Şüphesiz bu, kalplerin takvasındandır”** bunlara tazim etmek, takva sahibi kalplerin işlerindendir. Bu sıfatlar ve men’e giden ait zamiri hafz edildi, kalpler ise zikredildi; çünkü takvanın ve kötülüğün kaynağı onlardır ya da bu ikisini emreden onlardır.

33- “Onlarda sizin için belli bir süreye kadar menfaatler vardır” yani onların sütlerinden, yavrularından, yünlerinden yararlanır ve boğazlanıncaya kadar onlara binersiniz. Sonra kesilme vakitleri Beyt’e yani yanındaki hareme kadardır. Sümme edatı vakitteki geriliğe de muhtemeldir, derece geriliğine de muhtemeldir. Yani onlarda sizin için kesim vaktine kadar dünyevî faydalar vardır, arkasından da ondan daha büyük faydalar vardır. Bu, ilk iki mülahazaya (şeaîrin din olmasına) göre ya da davarlardan bahs eden kısma bağlıdır, zamir de onlara racidir ya da birinciye göre murat edilen mana şöyledir: Bunlarda sizin için dinî faydalar vardır, belli bir süreye kadar onlardan istifade edersiniz, o da ölümdür. Sonra da kesim yerleri Eski Ev’e kadar devam eder, o da amellerin ona yükseltildiği yerdir ya da sevabı orada olur, o da Beytülmamur’dur yahut cennettir. İkinciye (haccın farzlarına) göre ise mana şöyledir: Onlarda sizin için pazarlarda ticaret fonksiyonu vardır, bu da dönüş vaktine kadar devam eder, sonra da oradan çıkış vakti Kâbe’de son bulur, o zaman ihramdan çıkılarak ziyaret tavafı yapılır.

34- “Her ümmete” her din mensuplarına **“kurban ibadeti kıldık”** ibadet yapacakları bir şey yahut onun vasıtasıyla Allah’a yaklaşıp- cıkları bir şey kıldık. Hamze ile Kisai kesr ile ve ism-i mekân olarak mensik okumuşlardır. **“Allah’ın adını anmaları için”** başkasını değil, kurbanlarını sırf onun rızası için kesmeleri için. Bu sebebi göstermesi, kurbanlardan kast edilen şeyin mabudu zikretmek olduğunu vurgulamak içindir. **“Kendilerine rızık ettiği dilsiz hayvanların üzerine”** onları keserken, bunda şuna dikkat çekilmiştir ki kurban’ın davar cinsinden olması vaciptir. **“İşte İlah’ınız bir tek İlah’tır; ona teslim olun”** ona ihlasla yaklaşın yahut zikri ihlasla yapın ki içine şirk karışmasın. **“Mütevazı olanları müjdele”** alçak gönüllü ve samimi olanları, çünkü ihbat onların sıfatıdır.

الَّذِينَ إِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ
 عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾
 وَالْبُذُنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ
 فَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا
 مِنْهَا وَاطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَائُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ
 التَّقْوَى مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَكْبِرُوا اللَّهَ عَلَى مَا
 هَدَيْكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

35 – Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Başlarına gelen musibetlere sabredenleri, namazı dosdoğru kılanları ve kendilerine rızık ettiklerimizden harcayanları da müjdele.

36 – Develeri de sizin için Allah'ın sembollerinden kıldık. Orlarda sizin için hayır vardır. Onlar üçayakları üzerinde dururke Allah'ın adını onlara anın. Yanları yere düştüğü zaman onlarda yiyin ve kanatkâr fakre, aç gözlü dilenciye de yedirin. Onları siz böyle ram ettik, umulur ki şükredersiniz.

37 – Onların ne etleri ne de kanları Allah'a asla ulaşmaz; fak ona sizden takva ulaşır. Onları size öyle ram ettik ki, size gösterdi şeye karşı Allah'ı tekbir edesiniz. İyilik edenleri müjdele.

35- “Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir” ondan he betlendikleri için, çünkü celalinin ışıkları onların üzerinde parlı “Başlarına gelen musibetlere sabredenleri” sorumluluk ve zorlukl gibi. “Namazı dosdoğru kılanları” vakitlerinde, aslı üzerine velmul mine lissalati de okunmuştur. “Kendilerine rızık ettiklerimizden / lah yolunda harcayanları” hayır yollarına müjdele.

36- “Velbüdne (develeri de)” bedene'nin çoğuludur, huşub ve t şebe gibi, aslı zamlıdır (büdün) öyle de okunmuştur. Deveye bed denilmesi bedeninin iriliğindendir, bedüne bedaneten kökünd

gelir. Sığırın da onun gibi yedi kişiye kurban olması ona da bedene denilmesini gerektirmez. Mesela hadiste: Bedene yedi kişiye, sığır da yedi kişiye kurban olur, denilmiştir, ona bedene denilmesi şer'andır. Hatta hadis bunu reddeder bile, büdne'nin mansup olması "caalna-hu leküm"ün tefsir ettiği fiyledir. **"sizin için Allah'ın sembollerinden kıldık"** Allah Teala'nın meşru kıldığı dininin göstergelerinden kıldık. **"Onlarda sizin için hayır vardır"** dinî ve dünyevî faydalar vardır. **"Üzerlerine Allah'ın adını anın"** onları boğazlarken şöyle deyin: Allahu ekber lailahe illallahu vallahu ekber, allahümme minke ve ileyke. "Savaffe" ayakta elleri (ön ayakları) ve arka ayakları bir hizada iken, Savfine de okunmuştur safinel feresü (at üç ayaküzerine durup dördüncünün tırnağı üzerine durması) deyiminden gelir. Çünkü deve de biri bağlı üçayağı üzerinde dururken boğazlanır. Tenvini vakf halinde elife tebdil ederek savafına da okunmuştur, savafiye de okunmuştur ki sırf Allah rızası için demektir. Savafiy de okunmuştur, bu da ye'yi her üç halde de sakın okuyanlara göredir, mesela a'tıl kavse bariyha deyiminde olduğu gibi.

"Yanları yere düştüğü zaman" bu da canlarının çıkmasından kinayedir, **"onlardan yiye ve kanaatkâr fakire onlardan yedirin"** halinden ve istemeden verilene razı olana, el-kani' okunuşu da bunu destekler. Ya da dilenciye demektir ki bu da kana'tü ileyhi kunuan deyiminden gelir, isterken eğilip bükülmektir. **"Velmu'ter (açgözlüye de)"** istemek için karşına dikilene de. Velmu'teri, şeklinde de okunmuştur, arrehu ve arahu v'atterrehu va'terahu da okunmuştur. **"Kezalike (bunun gibi)"** onları ayakta kesmeyi anlattığımız gibi **"onları size ram ettik"** o kadar iri ve güçlü olmalarına rağmen, öyle ki onları tutar götürürsünüz, bağlarsınız, ayakları ve elleri bir hizada bekletirsiniz, sonra da gerdanlıklarına bıçağı dürtersiniz, **"umulur ki şükredersiniz"** kurban kesmek ve ihlas göstermekle size verdiğimiz nimete.

37- **"Allah'a asla ulaşmaz"** rızasını kazandırmaz ve asla kabul etmez **"ne etleri"** sadaka edilen etleri **"ne de kanları"** kesmekle dökülen ve maddi et ve kan olarak **"fakat ona sizden takva ulaşır"** ancak kalplerinizdeki takva ulaşır ki sizi onun emrine saygı göstermeye, ona yaklaşmaya ve ona karşı samimi olmaya sevk eder. Şöyle de denilmiştir: Cahiliye halkı kurban kestikleri zaman Allah'a yakınlık maksadıyla kanlarını Kâbe'ye sürerlerdi; Müslümanlar da böyle yapmak istediler, ayet bunun üzerine indi. **"Onları böyle size ram ettik ki"** bunu nimeti hatırlatmak ve **"Allah'ı tekbir etmeniz için"** kavline bir illet / sebep olmak için tekrar etmiştir yani onun azametini bilmeniz için, çünkü sizi ondan başkasının gücü yetmeyeceği şeye muktedir kıldı; öyleyse siz de

onu büyüterek bir bilin. Bunun ihramdan çıkarken yahut kurban kılarken getirilen tekbir olduğu da söylenmiştir. “Alâ ma hedaküm (siz gösterdiği şeye karşı)” onları ram ve kurban etme yolunu gösterdiği şeye karşı. Ma edatının mastariye, haberiye (mevsule ve mevsufe) olmak ihtimalleri vardır, alâ da tükebbiru'ya bağlıdır, çünkü şükür manası içermektedir. “İyilik edenleri müjdele” yaptığı ve yapmadığı şeylere

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ

أَمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَيْنَهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَلَكْتُمْ صَوَامِعُ وَبِيعَ وَصَلَوَاتُ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ

عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

38 – Şüphesiz Allah iman edenleri savunur. Şüphesiz Allah h çok haini, çok nankörü sevmez.

39 – Kendileri ile savaşılanlara uğradıkları zulüm yüzünden s yaşma izni verildi. Şüphesiz Allah elbette onlara yardıma kadırdır

40 – Onlar ki yurtlarından sadece “Rabbimiz Allah’tır” demeler yüzünden haksız yere çıkarıldılar. Eğer Allah’ın bazı insanları bazıları ile savması olmasa idi, mutlaka manastırlar, kiliseler, havral ve içinde Allah’ın çokça zikredildiği mescitler yıkılırdı. Allah kene yardım edenlere mutlaka yardım edecektir. Şüphesiz Allah gerçekten çok güçlüdür, mutlak galiptir.

38- “Şüphesiz Allah iman edenleri savunur” müşriklerin gailesi onlardan def eder. Nafi, İbn Amir ve Kufeliler yûdâfiü şeklinde okmuşlardır ki def etmede aşırılık gösteren ve rakibini mağlup etmek isteyen gibi savunur, demektir. “Şüphesiz Allah her çok haini sevme

Allah'ın emanetine hiyanet edeni, “**çok nankörü**” nimetini inkâr edeni, mesela putlara kurban kesmekle kendine yaklaştırmaya çalışanlar gibi ki onların yaptığından razı olmaz ve onlara yardım etmez.

39- “Üzine” müsaade edildi. İbn Kesir, İbn Amir, Hamze ve Kisai, malum kalıbı ile (ezine) okumuşlardır ki izin veren Allah olur. “**Savaşanlara**” müşriklerle savaşanlara, izin verilen şey (savaş) belli olduğu için hafz edilmiştir. Nafi, İbn Amir ve Hafs te'nin fethi ile okumuşlardır ki müşriklerin savaştlıklarına demektir. “**Uğradıkları zulüm yüzünden**” onlar da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabıdır. Müşrikler onlara eziyet ederlerdi; dövülmüş ve başları yarılmış olarak gelir ona şikayet ederlerdi, o da onlara: Sabredin, ben savaşmakla emrolunmadım, derdi. Sonunda hicret etti, bu ayet indi. Bu, savaş hakkında inen ilk ayettir. Ondan önce yetmiş küsur yasak ayeti inmiştir. “**Şüphesiz Allah elbette onlara yardıma kadirdir**” onlara yardım va'di etti, nitekim daha önce de kâfirlerin eziyetini onlardan def edeceğini vaat etmişti.

40 “Onlar ki yurtlarından çıkarıldılar” yani Mekke'den “**haksız yere**” bunu hak ettikleri bir sebep olmaksızın, “**illa en yekulu (sadece: Rabbimiz Allah'tır, dedikleri için çıkarıldılar)**”. Bu da ünlü Şair Nabîğa'nin şu sözüne benzer:

*Onlarda bir kusur yoktur, ancak düşmana çalmaktan
Kılıçlarının ağız körelmiştir.*

Müstesnanın munkatı olduğu da söylenmiştir. “**Velevla def'u (eğer Allah'ın bazı insanları bazıları ile savması olmasa idi)**” müminleri kâfirlerin üzerine salmakla “**lehüddimet (mutlaka yıkılırdı)**” müşriklerin dindarların yurtlarını istila etmeleriyle. Nafi, difau şeklinde okumuştur. Nafi ile İbn Kesir şeddesiz olarak lehüddimet okumuşlardır. “**Savamiu**” rahiplerin manastırları demektir “**ve biyeun**” Hristiyanların kiliseleri “**ve salavatün**” Yahudilerin havraları. Bunlara salavat denilmesi içinde namaz kılınmasındandır. Bunun aslının İbranice'de salusa olduğu ve Arapçalaştığı söylenmiştir “**ve mescitler**” Müslümanların camileri. “**İçlerinde Allah'ın adı çok anılır**” dördünün sıfatıdır yahut mescitlerin sıfatıdır. Özel olarak zikredilmesi faziletinden dolayıdır. “**Allah kendine yardım edenlere mutlaka yardım edecektir**” dinine yardım edene. Bu vaadini de muhacirlerle Ensar'ı Arap Şeyhlerinin, Acem Kısra'larının ve Kayser'lerinin üzerine salmakla yerine getirdi. Topraklarını ve yurtlarını onlara miras etti. “**Şüphesiz Allah gerçekten çok güçlüdür**” onlara yardım etmek için, “**mutlak galiptir**” ona hiçbir şey engel olamaz.

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَآتُوا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَاللَّهُ
 عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ
 قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾
 وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ ۚ وَكَذَّبَ مُوسَىٰ لِلْكَافِرِينَ
 ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ ۚ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
 أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِشْرٍ
 مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾

41 – Onlar ki yeryüzünde kendilerine imkân verirse, namı dosdoğru kılar, zekatı verir ve iyiliği emreder, kötülükten men eder. İşlerin sonu Allah'ındır.

42 – Eğer seni yalanlıyorlarsa gerçekten onlardan önce Nuh, ve Semud kavimleri de yalanlamışlardı.

43 – İbrahim kavmi de Lut kavmi de.

44 – Medyen halkı da. Musa da yalanlanmıştı. Ben de kafırla süre vermiş, sonra da onları yakalamıştım. İnkârım nasıl oldu?

45 – Nice zalim kentleri helak ettik. Onlar şimdi tavanlarını üzerlerine çökmüştür. Nice terk edilmiş kuyuları ve nice yüksek sarırları da.

41- “Onlar ki yeryüzünde kendilerine imkân verirse, namı dosdoğru kılar, zekatı verir ve iyiliği emreder, kötülükten men edilir” yurtlarından çıkarılanların sıfatıdır, bu da denemeden önce r dihtir. Bunda Hulefa-i Raşidin'in doğru yolda olduklarına delil var çünkü muhacirlerden onlardan başkası bu sıfatları kendilerinde lundurmamıştır. “Ellezine”nin yansuruğu'dan bedel olduğu da s lenmiştir. “İşlerin sonu Allah'ındır” çünkü onun hükmüne tabi bunda va'di için tekit vardır.

42; 43; 44- “Eğer seni yalanlıyorlarsa gerçekten onlardan önce Nuh, Ad ve Semud kavimleri de yalanlamışlardır. İbrahim kavmi de Lut kavmi de Medyen halkı da”. Bu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem için tesellidir, çünkü kavmi onu yalandı ise de yalanlanmada tek değildir. Onlar da kendinden önce elçilerini yalanladılar. “**Musa da yalanlandı**” burada üslubu değiştirdi, meçhul kalıbını kullandı, çünkü onun kavmi İsrail oğullarıdır, onu yalanlamadılar; onu ancak Kıptiler yalanladılar. Bir de onu yalanlamak çok çirkin idi, mucizeleri daha büyük ve daha yaygın idi. “**Ben de kafirlere süre verdim**” zaman tanıdım, sonunda takdir edilen ecelleri doldu. “**Sonra da onları yakaladım, inkârım (onu durduracak fiilim, tepkim) nasıl oldu?**” nimetimi mihnete, hayatı helake ve imarı haraba çevirmekle.

45- “Nice kentleri helak ettik” halklarını helak etmekle. Basralı iki kurra tazim ifade etmeyen öteki kalıpla (ehlektü) okumuşlardır. “**Onlar zalim idi**” yani halkları zalim idi. “**Şimdi onlar tavanlarının üzerine düşmüştür**” duvarları çatılarının üzerine düşmüştür, dolayısıyla yapısı işlevsiz kalmış, çatıları çökmüştür, sonra da duvarları devrilmiş, çatının üzerine düşmüştür. Ya da çatıları sağlam dururken boş kalmıştır, bu durumda harf-i cer haviyetün’e müteallik olur. İkinci haber olması da caizdir yani boştur ve çatısının üzerindedir, daha açıkçası çatılar çökmüş, duvarlar eğik olarak onların üzerine yaslanmış. Cümle “ehleknaha”ya matuftur; “vehiye zalimetün”e değil. Çünkü o haldir, helak etmek boş kalmasının hali değildir. Eğer keeyin’i ehleknaha’nın tefsir ettiği mukadder fiille nasb edersen iraptan mahalli yoktur. Eğer onu müpteda olarak merfu kılsan (fehiye haviyetün) mahallen merfudur. “**Ve bi’rin muattalatin**” bu da karyetin’e atıftır yani kırsal kesimde nice işlek kuyular vardır ki terk edilmiştir, halkı helak olduğu için ondan su çekilmemektedir. Şeddesiz olarak mu’taletin de okunmuştur ki atalehu manasına a’talehu’dan gelir. “**Ve kasrin meşid**” yüksek yahut kireçle yapılmış nice sarayları halkını helak ederek boş bırakmışlardır. Bu da “haviyetün ala uruşihâ”nın çatıları durmakla beraber boş kaldığı manasını güçlendirir. Şöyle de denilmiştir: Kuyudan maksat, Hazramut’ta bir dağ etegindeki bir kuyudur; saraydan maksat da Salih kavminden Hanzala bin Safvan’ın kavmine ait bir saraydır. Kavmi onu öldürünce Allah da onları helak edip sarayı da boş bıraktı.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُون لَهُمْ
 قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى
 الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾
 وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا
 عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
 أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَى الْمَصِيرِ ﴿٤٨﴾
 قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾

46 – Yeryüzünde dolaşmadılar mı ki, onlarla düşünecekleri kalpleri olsun yahut onlarla dinleyecekleri kulakları olsun. Gerçek şu gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalpler kör olur.

47 – Senden azabı acele isterler. Allah va'dinden caymaz. Şüphesiz Rabbinin yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir.

48 – Nice zalim kentlere süre tanıdım, sonra da onları yakaladım. Dönüş yalnız banadır.

49 – De ki: Ey insanlar, ben ancak sizin için apaçık bir uyarıcıyım.

50 – İman edip iyi şeyler yapanlar var ya, onlar için bir bağışlama ve tükenmez bir rızık vardır.

46- “Yeryüzünde dolaşmadılar mı?” onları yolculuğa teşvik etmektedir, ta ki helak olanların kınıldıkları yerleri görsünler de ibret alsınlar. Onlar her ne kadar sefer yaptılarsa da bu maksatla yapmadılar. “Ki düşünecekleri kalpleri olsun” elde ettikleri sezgi ve delilleri gerekli olan tevhit inancına ulaşınsınlar. “Yahut onlarla dinleyecekleri kulakları olsun” vahiyden ve kalıntıların gezenlerin hallerinden dinlenmesi gerekeni dinlesinler. “Feinneha (gerçek şu ki)” zamir kıssa gitmektedir ya da kapalıdır, onu ebsar lafzı tefsir etmektedir. Ta’ma lazımında da ona raci zamir vardır, zahir onun yerine geçirilmiştir (feinneha).

ha elebsaru la ta'ma). **“Gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalpler kör olur”** ibret alamaz yani duyularda bir arıza yoktur, ancak akıllar nefsin arkasına düşmek ve taklide dalmakla körelmiştir. Sudur'un zikredilmesi tekit ve mecaz içindir, bir de şuna dikkat çekmek içindir ki gerçek körlük bilindiği üzere göze ait değildir. Şöyle denilmiştir: “Kim burada kör olursa ahirette de kördür” (*İsra*: 72) ayeti inince İbn Mektum: Ya Resulallah, ben dünyada körüm, ahirette de mi kör olacağım, dedi? Bunun üzerine “gerçek şu ki gözler kör olmaz” ayeti indi.

47- “Senden azabı acele isterler” va'dedilen azabı, **“Allah va'dinden caymaz”** çünkü onun verdiği haberde tutarsızlık imkânsızdır. Onlara ne vaat etmişse başlarına gelecektir, ister ki bir zaman sonra olsun. Ancak o, çok sabırlıdır, acele azap etmez. **“Şüphesiz Rabbinin yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir”** bu da sabrının ve ağır davranışının sonsuzluğunu göstermektedir, öyle ki uzun süreleri kısa saymıştır ya da azabın sürekliliğini ve gerçekten günlerinin uzunluğunu açıklamaktadır ya da acı günlerinin uzun geleceğindendir. İbn Kesir, Hamze ve Kisai ye ile (yeuddun) okumuşlardır.

48- “Vekeeyyin min karyetin” kem min ehli karyetin demektir, muzaf hazf edilmiş, muzafun ileyh irapta, zamirlerin rucuunda ve hükümlerde onun yerine geçirilmiştir, bu da genelleme ve korkutma içindir. Birincinin (fekeeyyin, ayet 45) fe ile bunun ise vav ile (ve keeyyin) gelmesi şunun içindir; çünkü birincisi fekeyfe kâne nekir kavlinin cevabıdır; bu ise geçen iki cümle bakımından vaat edilen şeyin muhakkak onları saracağını ve gecikmesinin Allah Teala'nın âdeti gereği olduğu içindir. **“Onlara süre tanıdım”** size süre tanıdığım gibi. **“Zalim”** sizin gibi. **“Sonra da onları yakaladım”** azapla. **“Dönüş yalnız banadır”** hepsinin müracaatı hükmümedir.

49- “De ki: Ey insanlar, ben ancak sizin için apaçık bir uyarıcıyım” uyardığım şeyi size izah ediyorum. Hitap genelken ve (mümin ve kafir) iki fırka da zikredilmişken uyarmakla yetinilmesi şundandır; çünkü kelamın başı ve konusu müşriklere aittir; müminlerin ve sevaplarının zikredilmesi ötekilerin öfkelerini artırmak içindir.

50- “İman edip iyi şeyler yapanlar var ya, onlar için bağışlanma vardır” onlardan sadır olan şeylere **“ve tükenmez rızık vardır”** o da cennettir. Kerîm lafzı her türün üstünlerini toplayan demektir.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾
 وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا
 تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ
 ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾

51 – Bizi ayetlerimizde aciz bırakmak için koşanlar var ya, işte onlar da cehennemin yaranlarıdır.

52 – Senden önce ne bir resul ne de bir peygamber (nebi) göndermedik, ancak bir şey temenni ettiği zaman şeytan onun temennisinin içine (bir fitne) atar. Allah da şeytanın attığını iptal eder, sonra da Allah ayetlerini sağlamlaştırır. Allah pekiyi bilen, hikmet sahibidir.

51- “Ayetlerimize koşanlar” ret ve iptal ile “bizi aciz bırakmak için” onları kabul eden ve yaşayanlara zorluk çıkarmak için koşanlar demektir, bu da âceze hu fea’ceze hu ve aceze hu deyiminden gelir ki biriyle yarışıp geçmektir. Çünkü iki yarışandan her biri ötekisini geride bırakmak ister. İbn Kesir ile Ebu Amr mukadder hal olarak mucizine okumuşlardır. **“İşte onlar cehennemin yaranlarıdır”** tutuşturulmuş ateşin. Cehennem bir alt katın adıdır da denilmiştir.

52- “Senden önce ne bir resul ne de bir nebi göndermedik” resul Allah’ın yeni bir şeriatla insanları ona davet etmesi için gönderdiği elçidir. Nebi ise bunu da içine alır ve geçmiş bir şeriatı yerleştirmek için gönderileni de, mesela İsrail oğullarının peygamberleri gibi. Onlar Musa ile İsa arasında gelmişlerdir. Onlara selam olsun. Bunun içindir ki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ümmetinin alimlerini onlara benzetmiştir. Buna göre nebi resuldan daha geneldir. Şu hadis de bunu gösterir: Efendimiz aleyhissalat vesselam’a nebilere sordular, o da: Yüz yirmi dört bin, dedi. İçlerinde resul olanlar kaçtır, dediler? Onlar da: Üç yüz on üç, kalabalık bir bölüktür, dedi. Şöyle de denilmiştir: Resul mucizenin yanında kitap da getirendir. Nebi ise resuldan başkadır, kitabı yoktur. Şöyle de denilmiştir: Resul meleğin kendine vahiy getirdiği kimsedir, nebi ise ona da kendisine rüyada vahiy gelene de denir. **“Ancak bir şey temenni ettiği zaman”** içinde hoşuna giden bir

şey tasarladığı zaman “şeytan onun temennisinin içine atar” o hoşuna giden şeyin içine onu dünya ile meşgul edecek bir şey atar. Nitekim aleyhissalat vesselam Efendimiz: Bazen kalbimin üzerine bir sis çöker, günde Allah’a yetmiş defa istiğfar ederim, demiştir. “Allah da şeytanın attığını iptal eder” siler ve ona meyletmekten koruduğu için onu götürür ve onu izale edecek şeyi gösterir. “Sonra da Allah ayetlerini sağlamlaştırır” sonra ahiret işlerine daldıracak ayetlerini tespit eder. “Allah pekiyi bilendir” insanların hallerini “hikmet sahibidir” onlara yaptığı şeylerde. Şöyle denilmiştir: Miskinliğin gitmesi için kendi kendine konuştu, ayet de bunun üzerine indi. Şöyle de denilmiştir: Kavminin imanına düşkün olduğu için onları Allah’a yaklaştıracak bir şeyin inmesini temenni etti, bunu da sürdürdü, daha meclisten ayrılmadan üzerine “vennecmi” (*Necm: 1*) suresi indi; onu okumaya başladı “üçüncüleri olan öteki Menat’ı gördün mü?” (*Necm: 20*) ayetine gelince şeytan ona vesvese etti, ağzından istemeyerek: Tilkeli ğanikul ula ve inne şefaatehünne türteca (bunlar yüksekten uçan kuğulardır, hiç şüphesiz şefaathleri umulur) cümleleri kaçtı; sonunda secde edince arkasından onlar da secde ettiler. Mecliste secde etmedik ne bir mümin ne de bir müşrik kalmadı. Sonra Cebrail aleyhisselam onu ikaz etti, o da buna üzüldü; Allah Teala da onu bu ayetle teselli etti. Bu rivayet araştırmacı alimler tarafından reddedilmiştir. Faraza doğru olsa bile bu, imanı sabit olanı sarsılardan ayırmak içindir. Şöyle denilmiştir: Temenna okumak manasınadır, mesela şu beyitte olduğu gibi:

Allah'ın kitabını gecenin başında okudu (temenni etti)

Davud'un Zebur'u temeni ettiği gibi.

Onun temennisi de okumasıdır, şeytanın ona attığı şey de bunu yüksek sesle okumasıdır. Öyle ki duyanlar onu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in okumasından sanmışlardır. Bu da reddedilmiştir; zira Kur’an’a güveni sarsar; “Allah şeytanın attığını siler, sonra da kendi ayetlerini sağlamlaştırır” kavli ile de bu tereddüt ortadan kalkmaz, çünkü bunun da o kabilden olma ihtimali vardır. Ayet peygamberlerin yanılmalarının ve bazen vesveseye maruz kalmalarının caiz olduğuna delalet etmektedir.

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي

الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَلْصِيَّةِ قُلُوبُهُمْ
وَأَنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ٥٣ وَلَيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ
قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٥٤
وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ٥٥
الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ٥٦ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
مُهِينٌ ٥٧

53 – (Allah bunu) şeytanın attığını, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kalpleri katı olanlar için fitne kılması için yapar. Şüphesi zalimler gerçekten, uzak / derin bir muhalefettir.

54 – (Bir de) kendilerine kitap verilenler, şüphesiz onun Rabbin den (gelen) hak olduğunu bilsinler de ona iman etsinler ve kalpler ona yatışsın. Şüphesiz Allah iman edenleri elbette doğru yola iletir.

55 – Kafirler ise kıyamet kendilerine ansızın gelinceye kadar ya hut kısır bir günün azabı kendilerine gelinceye kadar hep ondan bi şüphe içinde kalırlar.

56 – O gün mülk Allah'ındır. Onların aralarında hükmeder. İman edip iyi şeyler yapanlar, nalm cennetlerindedir.

57 – Kafir olup ayetlerimizi yalanlayanlar ise, işte onlar için ho edici bir azap vardır.

53- “Şeytanın attığını kılması için” bu da ona (o şeyi atmaya) karşı şeytana imkân vermesinin gerekçesidir, bu da gösterir ki atılan şey açık bir durumdur; haklı da haksız da bunu bilir, **“kalplerinde hastalık olanlara fitne kılması için”** kalplerinde şüphe ve münafıklık olanlar için **“ve kalpleri katı olanlar için”** müşrikler için. **“Şüphesiz zalimler”** yani her iki grup, zamirin yerine zahiri koyması zulümlerini tescillemek içindir. **“Derin bir muhalefetteler”** haktan yahut Resul ve müminlerden uzaktırlar.

54- “Bir de kendilerine kitap verilenler şüphesiz onun Rabbinden gelen bir hak olduğunu bilsinler de” Kur'an'ın Allah katından inen bir gerçek olduğunu ya da şeytanın bu atma olayına sahip olmasının Allah'tan gelen bir hak olduğunu bilsinler. Çünkü bu, Âdem'den beri Allah'ın insanlar arasında yürüttüğü bir âdetidir **“ve ona iman etsinler”** Kur'an'a yahut Allah'a **“kalpleri ona yatışsın”** itaat etmek ve korkmakla. **“Şüphesiz Allah iman edenleri elbette hidayet edecektir”** müşkil meselelerde **“doğru yola”** o da onları hakka ulaştıracak sağlam bakıştır.

55- “Kafirler ise hep ondan şüphe içinde kalırlar” Kur'an'dan yahut Resul'den veyahut şeytanın onun temennisine attığı şeyden, ona ne oluyor da onlardan hayırla bahs ettiği halde onlardan vazgeçiyor, derler? **“Kıyamet gelinceye kadar”** alametleri veya ölüm gelinceye kadar **“ansızın”** hiç beklenmediği bir anda **“yahut kısır bir günün azabı gelinceye kadar”** öldürüldükleri savaş günü gelinceye kadar ki o da Bedir savaşıdır. Ona kısır denilmesi kadınların çocuklarının onda öldürülmesiyle kısır gibi olmasındandır ya da savaşanların savaşın çocukları olup da öldürüldükleri zaman savaşın kısır olmasındandır. Güne bu sıfatın verilmesi mecazidir ya da onlar için onda hayır olmamasındandır. Rihül akîm de bundan gelir ki yağmur getirmeyen, ağaç aşılamayan rüzgar demektir. Ya da onda melekler savaştığı için benzeri olmadığı içindir veyahut kıyamet günüdür, o zaman baştaki kıyamet günü başkadır, ya da korkutmak için zamir yerine zahir konulmasındandır.

56; 57- “Elmülkü yevmeizin lillah (o gün mülk Allah'ındır)” tenvin gayenin gösterdiği cümleye vekâlet etmektedir yani yevme tezulu miryetühüm (şüpheleri ortadan kalktığı gün) demektir. **“Aralarında hükmeder”** amellerinin karşılığını vermekle. Hüm zamiri müminleri de kafirleri de içine alır, çünkü **“iman edip iyi şeyler yapanlar naim cennetlerindedir”** ve **“kafir olup ayetlerimizi yalanlayanlar ise işte onlar için hor edici bir azap vardır”** kavli onu açıklamaktadır. İkincinin yani hemen be şıkkın haberine fe'nin gelip de birinciye gelmemesi müminlere cennet sevabının verilmesinin Allah'tan bir lütuf olduğu-

na dikkat çekmek, kafirlerin azabının da amellerinden kaynaklandığını göstermek içindir. Bunun içindir ki “onlar için azap vardır” demi onlar azaptalar, dememiştir.

وَالَّذِينَ هَجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قَتَلُوا
 أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ
 خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُنْخَلَّتْهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ
 لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ
 مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرْنَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ
 لَعَفُورٌ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ
 فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ
 بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ
 مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

58 – Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen yahut ölenle Allah elbette güzel bir rızık verecektir. Şüphesiz Allah, gerçekten rızık verenlerin hayırlısıdır.

59 – Onları elbette razı olacakları bir yere girdirecektir. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, pek yumuşaktır.

60 – Durum böyle. Kim cezalandığı şey kadar ceza verir de son üzerine saldırılırsa, Allah ona mutlaka yardım edecektir. Şüphesiz Allah elbette affedici, çok bağışlayıcıdır.

61 – Bu böyledir; çünkü Allah geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine içine sokar ve şüphesiz Allah hakkıyla işite hakkıyla görendir.

62 – Bu böyledir; çünkü Allah hakkın ta kendisidir ve ondan başka ibadet ettikleri şeyler de batılın ta kendisidir. Şüphesiz Allah pek yücedir, pek büyüktür.

58- “Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülenler” cihatta “ya da ölenlere Allah elbette güzel bir rızık verecektir” cennet ve nimetlerini. Neden cihatta öldürülenle eceliyle ölenler sevapta eşit sayılmıştır, çünkü maksatları ve esas işleri birdir. Rivayete göre ashaptan bazıları – Allah onlardan razı olsun – Ya Resulallah, şu öldürülenlere Allah Teala’nın ne gibi hayır vereceğini biliyoruz; biz ise seninle beraber cihat ediyoruz; öldüğümüz takdirde bizim için ne var, dediler? Ayet bunun üzerine indi. **“Şüphesiz Allah gerçekten o, rızık verenlerin en hayırlısıdır”** çünkü o hesapsız rızık verir.

59- “Onları elbette razı olacakları bir yere girdirecektir” o da cennettir, onda sevdikleri şeyler vardır. **“Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir”** dünya ve ahiret hallerini **“pek yumuşaktır”** cezada acele etmez.

60- “Zalike” durum böyledir **“kim cezalandığı şey kadar ceza verir de”** kısasta ileri gitmezse, baştaki karşılığa ceza denilmesi ötekine uyması içindir ya da sebebi olduğu içindir. **“Sonra üzerine saldırılırsa”** cezaya tekrar dönmekle **“Allah ona mutlaka yardım edecektir”** her hal u kârda. **“Şüphesiz Allah elbette affedici, çok bağışlayıcıdır”** intikam alanı, çünkü hep intikamı düşünmüş ve Allah’ın davet ettiği: **“Sabretmek ve bağışlamak azim isteyen işlerdendir”** (Şura: 43) kavlin-den yüz çevirmiştir. Bunda af ve mağfirete teşvik işareti vardır, çünkü Allah Teala sonsuz kudretiyle affeder ve bağışlarsa, başkası bunu haydi haydi yapmalıdır. Ve şuna dikkat çekilmiştir ki: Allah Teala ceza vermeye de kadirdir, çünkü zıddına gücü yetmeyene af sıfatı verilmez.

61- “Bu böyledir” yardım böyledir, **“çünkü Allah geceyi gündüzün içine sokar ve gündüzü de gecenin içine sokar”**. Şu sebepledir ki Allah bazı işleri bazı işlere galip kılmaya kadirdir, âdeti zıt şeyler arasında dönüşüm yaptırmaktır. Bunlardan biri de gece ile gündüzden her birini diğerinin içine girdirmesidir; mesela birindeki eksikliği diğerine artı olarak verir ya da güneşi batırmakla gündüzün aydınlığı yerine gecenin karanlığını getirmesi ve doğdurmasıyla da bunun aksini yapması gibi. **“Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir”** ceza verenin de ceza görenin de dediğini duyar **“hakkıyla görendir”** yaptıklarına bakar; onları ihmal etmez.

62- “Zalike (bu)” Allah’ın kemal-i kudret ve ilimle tavsif edilmesi şundandır **“çünkü Allah hakkın ta kendisidir”** kendisi sabit, zatı vacip ve birdir. Zira varlığı ve birliği kendinden başka bütün var olanların başı olmasını, zatını ve diğerlerini bilmesini gerektirir ya da Allah’ın uluhiyeti sabittir, buna da ancak gücü yeten ve bilen biri layık olur. **“Ondan başka ibadet ettikleri”** ilah dedikleri şeyler; İbn Kesir, Nafi, İbn Amir ve Ebu Bekir müşriklere hitap olarak te ile (ted’üne) oku-

muşlardır. Meçhul kalıbı ile (yud'avne) de okunmuştur ki vav ma'y raci olur, çünkü onda alihet (tanrılar) manası vardır "**batılın ta kendisi**" haddi zatında madumdur (yoktur) ya da ilahlığı batıldır. "**Şüphesiz Allah pek yücedir**" eşyaların üzerindedir "**pek büyüktür**" ortağ olmaktan. Ondandır şanı büyük ve ondan daha güçlü biri yoktur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ
مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي
فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا
بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾
لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسْكَأَ هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يَنَازِعُكَ
فِي الْأَمْرِ وَاذْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٧﴾

63 – Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de yeryüzü onunla yemyeşil oluyor. Şüphesiz Allah çok latiftir, her şeyden haberdardır

64 – Göklerdeki ve yerdeki şeyler onundur. Şüphesiz Allah gerçekten zengindir, övgüye layıktır.

65 – Görmedin mi, şüphesiz Allah yerde olan şeyleri ve denizden emri ile akan gemileri size ram etti. İzni ile olması hariç, göğü yeri üzerine düşmekten o tutar. Şüphesiz Allah elbette çok şefkatli, çok merhametlidir.

66 – O ki sizi diriltti. Sonra sizi öldürür, sonra yine diriltir. Şüphesiz insan gerçekten çok nankördür.

67 – Her ümmet için onunla amel edecekleri bir şeriat kıldık. Artık sakın seninle bu işte çekişmesinler. Rabbine davet et. Şüphesiz sen, gerçekten doğru bir hidayet üzerindesin.

63- “Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de” istifham takriridir, bunun içindir ki **“fetusbihi”** merfu olmuş ve enzele’ye atfedilmiştir. Eğer cevap olarak mansup olsa idi, yerin yeşermediğini gösterirdi. Elem tere enni ci’tüke fetükrimeni (görmedin mi, sana geldim ki bana ikram edesin, ama etmedin) kavlinde olduğu gibi. Maksat yerin yeşermesidir. Böyle verilerek mazi siygası kullanılmaması, yağmurun tesirinin zaman zaman görülmesindendir. **“Şüphesiz Allah çok latiftir”** ilmi veya lütfü büyük küçük her şeye ulaşır **“her şeyden haberdardır”** zahiri ve batını tedbirlerden.

64- “Göklerdeki ve yerdeki şeyler onundur” yaratılış ve mülk bakımından **“şüphesiz Allah gerçekten zengindir”** zatının hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, **“övgüye layıktır”** sıfatları ve fiilleriyle övgüyü hak etmiştir.

65- “Elemtere ennallahe (görmedin mi, şüphesiz Allah yerde olan şeyleri size ram etti)” sizin için uysal kıldı ve menfaatleriniz için hazırladı **“velfülke”** bu da inne’nin ismine atıftır, müpteda olarak merfu da okunmuştur, **“tecridi filbahri biemrihi (denizde emri ile yüzer)”** fülkten haldir yahut haberdar. **“Yeri göğün üzerine düşmekten o tutar”** düşmesi istenmediği için, çünkü Allah onu birbirini tutacak şekilde yaratmıştır, **“izni ile olması hariç”** ancak dilemesiyle düşer, o da kıyamet günündedir. Bunda onun kendiliğinden durduğu reddedilmiştir, çünkü o da diğer cisimler gibidir; onlar gibi eğilmeye ve düşmeye yatkındır. **“Şüphesiz Allah elbette insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir”** çünkü onları delil olarak kullanma sebeplerini vermiş, onlara menfaat kapılarını açmış ve onlardan çeşitli zararları def etmiştir.

66- “O ki sizi diriltti” cansız unsurlar ve meniler olduktan sonra **“sonra sizi öldürür”** eceliniz geldiği zaman, **“sonra sizi diriltir”** ahirette. **“Şüphesiz insan gerçekten çok nankördür”** Allah’ın görünen nimetlerini inkâr eder.

67- “Her ümmet için” din mensupları için **“bir şeriat kıldık”** Allah’a kulluk edecek ve uygulayacak bir şeriat verdik **“onunla amel ederler”** onu tatbik ederler. **“Artık seninle sakın çekişmesin”** diğer din mensupları **“bu işte”** din işinde yahut kurbanlarda, çünkü onların kimisi cahil, kimisi de inattır ya da senin din işin tartışmayı gerektirmeyecek şekilde açıktır. Şöyle de denilmiştir: Maksat Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i onların sözüne iltifat etmekten ve tartışmaya götürecek münazara imkânı vermekten men etmektir. Çünkü tartışmak ancak hakkı bulmak isteyeneye yarar sağlar. Bunlar ise mücadele adamıdır ya da onlarla tartışmaktan mendir, mesela: Layudaribenneke zeydün (Zeyd seninle dövüşmesin) sözü gibi. Bu görüş zayıftır, çünkü bu ancak yenisme fiillerinde caiz olur, yapısı ona müsaittir. Şöyle de denilmiştir:

Ayet Huzaa kafirleri hakkında indi, onlar Müslümanlara: Size ne oluyor da kendi öldürdüğünüz hayvanları yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsunuz, dediler? Fela yenziunneke de okunmuştur, o zama Resulullah dininde sebat etmeye teşvik edilmiş olur. Bu da naza'tuh feneza'tuhu deyiminden gelir ki, onunla tartıştım ve onu mağlup ettim demektir. "Rabbine davet et" birliğine ve ibadetine. "Şüphesiz se doğru bir hidayet üzerindesin" hakka giden emin bir yol üzerindesin

وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ
ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ
يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي
وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرُ يَكْادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ
يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قُلِ أَفَأَنْتُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَُمُ النَّارُ
وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

68 – Eger seninle mücadele ederlerse, de ki: Allah yaptıklarını daha iyi bilendir.

69 – Allah ihtilaf ettiğiniz şeylerde kıyamet gününde aranızda hüküm verecektir.

70 – Bilmedin mi ki şüphesiz Allah gökte ve yerde olanları bili Şüphesiz bu, bir kitaptadır. Şüphesiz bu, Allah'a çok kolaydır.

71 – Onlar Allah'tan başka ona bir delil indirmediği ve o husustaki onların bilgisi olmadığı şeylere tapıyorlar. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.

72 – Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman kafirleri yüzlerinde hoşnutsuzluk görürsün. Neredeyse onlara ayetlerimi:

okuyanların üzerine saldıracaklar. De ki: Size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Ateş! Allah onu kafirlere va'detti. Ne kötü dönüş yeridir!

68- “Eğer seninle mücadele ederlerse” hak belli olmuş ve delil onları susturmuşken “de ki: Allah yaptıklarınızı daha iyi bilir” batıl mücadeleyi ve diğerlerini daha iyi bilir; size ona göre ceza verir. Bu da tatlı sert bir tehdittir.

69- “Allah aranızda hüküm verecek” sizinle kafirler arasında se-vap vererek ve azap ederek “kıyamet gününde” dünyada deliller ve ayetlerle hüküm verdiği gibi “ihtilaf ettiğiniz şeylerde” din işlerinde.

70- “Bilmedin mi ki şüphesiz Allah gökte ve yerde olanları bilir” ona hiçbir şey gizli kalmaz. “Şüphesiz bu, bir kitaptadır” o da Levh-i Mahfuz’dur, daha olay olmadan ona yazılmıştır. Öyleyse onların durumu seni kaygılandırmamasın, biz onu biliyor ve muhafaza altında tutuyoruz. “Şüphesiz bu,” bunu kuşatmak ve Levh-i Mahfuz’da tesbit etmek yahut aranızda hüküm vermek “Allah’a çok kolaydır” çünkü onun ilmi zatının gereğidir, bütün bilinenlere eşit olarak ulaşır.

71- “Onlar Allah’tan başka ona bir delil indirmedeği şeylere tapıyorlar” ibadetinin caiz olduğunu gösteren bir delil “ve o hususta bilgileri olmayan şeylere” aklın zorunlu kabul ettiği veyahut delille ulaştığı bilgileri. “Zalimler için yoktur” bu gibi zulmü irtikap edenler için “hiçbir yardımcı yoktur” mezheplerini doğrulayacak yahut azabı kendilerinden uzaklaştıracak bir yardımcı.

72- “Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman” Kur’an’dan “açık açık” hak itikatlara ve ilahî hükümlere açıkça delalet eden “kafirlerin yüzlerinde hoşnutsuzluk görürsün” hakkı şiddetle reddetmelerinden ve öfkelerinden taklit ettikleri batılları müdafaa etmek için. Bu da cahillğin son kertesidir. Bunun içindir ki kafirler zamir yerine konulmuştur. Ya da yüzlerinde yapmak istedikleri kötülüğün işaretini görürsün. “Neredeyse onlara ayetlerimizi okuyanların üzerine saldıracaklar” atılacaklar ve onlara şiddet uygulayacaklar. “De ki: Size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi?” okuyanlara öfkenizden ve onlara saldırmanızdan ya da okumaları dolayısıyla sıkılmanızdan daha kötüsünü? “Ateş” yani o da ateştir, sanki bu, o nedir, sorusuna cevaptır. Ennar’ın müpteda olup haberinin de “vaadehalla hullezine keferu” olması da caizdir. İhtisas olarak ennare, şerrin’den bedel olarak cer ile ennari de okunmuştur. O zaman vaadeha cümlesi yeni söz başı olur, tıpkı haber olarak merfu okuduğun gibi. Ya da cümle ennar’dan hal olur. “Ne kötü dönüş yeridir” ateş.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ
 الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوا مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ ﴿٧٣﴾
 مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ اللَّهُ
 يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾
 يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ

الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾

73 – Ey o iman edenler, bir misal getirildi; onu dinleyin: Şüphesiz Allah’tan başka ibadet ettikleriniz, asla bir sinek bile yaratamazlar; bunun için toplansalar da. Eğer sinek onlardan bir şey çalarsa, onlardan kurtaramazlar. İsteyen de zayıf, istenen de.

74 – Allah’ı hakkı ile takdir edemediler. Şüphesiz Allah elbet çok güçlüdür, mutlak galiptir.

75 – Allah meleklerden ve insanlardan elçiler seçer. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, kemaliyle bilendir.

76 – Onların önlerindeki ve arkalarındaki bilir. İşler yalnız Allah’a döndürülür.

73- “Ey o insanlar, bir misal getirildi” size garip bir durum yahut parlak bir kıssa, demektir. Bunun içindir ki ona misal demiştir yahut Allah için misal getirildi, yani ibadeti hak etmesi hususunda “onu dinleyin” misali yahut olayı iyice dinleyin. “Şüphesiz Allah’tan başka ibadet ettikleriniz” yani putlar Yakup ye ile (yed’üne) okumuştu meçhul kalıbı ile de (yüd’avne) okunmuştur, ilk ikiye göre mevsulalar den ait zamiri hafz edilmiştir. “Asla bir sinek bile yaratamazlar” o kadar küçük olmasına rağmen onu yaratamazlar. Çünkü len edatı, içi deki tekit nefyi ile birlikte menfi ile menfianın arasındaki tezadı gösterir (bir şeye gücü yetmemek, yetip de yapamamaktan daha tekitlidir) Zübab zebb’ten gelir ki o da kovmak ve savmaktır. Çoğulu da ezib ve zibban gelir. “velevictemau leh (bunun için toplansalar da)” on

yaratmak için, bu da mukadder cevabiyle birlikte mübalağa için getirilmiş hâldir. Yani toplu halde bile yapamazlar, kaldı ki ayrı ayrı olsalar. **“Eğer sinek onlardan bir şey çalarsa, onu ondan kurtaramazlar”**. Onları gayet cahil durumuna düşürdü, çünkü bütün mahlukata gücü yeten ve onları tek başına yaratan Allah’a en aciz şeyler olan putları eş koştular. Bunu da şöyle anlattı: Onlar bir araya gelseler bile en küçük ve değersiz bir canlıyı yaratamazlar, hatta bu küçük ve değersiz şeye mukavemet bile edemezler. Onu üzerlerinden kovamazlar, kapıp kçırdığını geri alamazlar. Şöyle de denilmiştir: Onlar putlarının üzerine koku ve bal sürerlerdi, kapıları da kapatıp giderlerdi. Sinek de delikten girer, onu yerdı. **“Talib (isteyen) de zayıf, matlup (istenen) de”** puta tapan da mabudu da. Ya da talip sinektir, puttan kaptığı kokuyu ister, put da sinekten kaptığını ister ya da putla sinektir ki put onun kaptığını geri almak ister. Eğer araştırırsan putun sinekten birkaç derece daha zayıf olduğunu görürsün.

74- “Allah’ı hakkı ile takdir edemediler” onu hakkı ile bilemediler, onun için ona ortaklar koştular ve onunla hiçbir münasebeti olmayan şeylere onun adını verdiler. **“Şüphesiz Allah elbette çok güçlüdür”** mümkün olan bütün şeyleri yaratmaya **“mutlak galiptir”** hiçbir şey onu mağlup edemez. Taptıkları tanrıları da mahlukatın en ufağından acizdir, en horunun baskısı altındadır.

75- “Allah meleklerden elçiler seçer” kendisiyle peygamberler arasında vahiyde aracılık ederler **“ve insanlardan”**. O elçiler diğerlerini hakka davet eder ve kendilerine indirileni onlara tebliğ ederler. Sanki Allah uluhiyetteki birliğini tesbit ettikten ve başkasının ona sıfatlarında ortaklığını reddettikten sonra kullarına şunu açıklamıştır ki onun elçilik için seçtiği kulları vardır. Onlara icabet etmek ve uymakla kusursuz Allah’a ibadete ulaşılır. Bu elçilik de diğer varlıklara karşı en yüksek derecedir. Bunu da peygamberliği tesbit etmek ve onların: Biz bunlara sırf bizi Allah’a yaklaştırsınlar ve melekler Allah’ın kızlarıdır ve buna benzer şeyler söyleyenlerin dediklerini çürütmek için açıklamıştır. **“Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, kemaliyle bilendir”** bütün eşyayı idrak edendir.

76- “Onların önlerindeki ve arkalarındakini bilir” onların gerçeklerini de beklentilerini de bilir. **“İşler yalnız Allah’a döndürülür”** çünkü onların bizzat sahibi odur; elçileri seçme vs. gibi yaptıklarından sorulmaz; onlar sorguya çekilirler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَعْبُدُوا
 رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ
 حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَىٰكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ
 مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمِيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ
 وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ
 عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ
 هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

77 – Ey o iman edenler, ruku edin, secde edin ve Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki muradınıza eresiniz.

78 – Allah uğrunda hakkı ile cihat edin. Sizi o seçti. Dinde üzerinize bir zorluk kılmadı. Atanız İbrahim'in dini gibi. Size önceden o Müslümanlar adını verdi. Bunda da Peygamber size şahit olsun; siz de insanlara şahit olasınız, diye. Öyleyse namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin Mevla'nızdır. Ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcı!

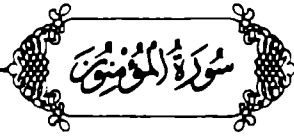
77- “Ey o iman edenler, ruku edin, secde edin” namazınızda, onlara bu ikisini emretmiştir, zira bunları İslam'ın ilk yıllarında yapmazlardı ya da namaz kılın demektir. Namazı bu ikisi ile ifade etmesi, bu ikisinin namazın en büyük rükünleri olmasındandır. Ya da Allah'a baş eğin ve ona secdeye kapanın demektir. “Rabbinize ibadet edin” diğer vecibelerinizle, “hayır işleyin” yapıp yapmadığınız şeylerde en hayırlısını ve uygununu araştırın, mesela nafile taatlar, sıla-i rahim ve güzel ahlak gibi. “Umulur ki muradınıza erersiniz” yani bütün bunları kurtuluş umudu ile yapın, bunu kesin bilmeyin ve amellerinize güvenmeyin. Ayet biz Şafilere göre secde ayetidir çünkü onda açık secde emri vardır, bir de Peygamberimiz aleyhissalat vesselam: Hac suresi iki secde ile üstün kılınmıştır; kim o secdeleri yapmazsa onu okumasın, demiştir.

78- “Allah uğrunda cihat edin” yani Allah için ve dininin sapık fırkalar gibi açık ve heva ve heves gibi gizli düşmanları için cihat edin demektir. Aleyhissalat vesselam Tebuk gazasından dönerken: Küçük cihattan büyük cihada döndük, demiştir. **“Hakku ile cihat edin”** yani cihaden fihi hakkan yani sırf onun rızası için cihat eden demektir. Mübalağa için ters çevrilmiş ve hak cihada muzaf kılınmıştır, mese-la hakku alimin (hakki ile alim) gibi. Cihadın zamirine muzaf olması mecazidir ya da Allah’a mahsus demektir, öyle ki Allah Teala’nın hatırı için ve sırf onun için yapılmıştır. **“Sizi o seçti”** sizi dini ve yardım için seçti, bunda cihadı neyin gerektirdiğine ve neyin ona davet ettiğine dikkat çekilmiştir. **“Dinde üzerinize bir zorluk kılmadı”** yani yerine getirmesi zor olan şeyi teklif etmedi, kavlinde şuna işaret edilmiştir ki onları dinden men edecek bir şey yoktur. Onu terk etmek için de bir mazeret yoktur ya da bazı zor şeylerde müsaadeye işaret vardır, çünkü aleyhissalat vesselam: Size bir şey emrettiğim zaman onu gücünüz yettiği kadar yapın, demiştir. Şöyle de denilmiştir: Ya da sizin için her günahın bir çıkış yolu kıldı demektir, mesela zorluklarda onlara müsaade etmesi onlara tövbe kapısını açması, kendi haklarında kefaretları ve kul haklarında da tazminat ve diyetleri meşru kılması gibi.

“Millete ebiküm İbrahime (atanız İbrahim’in dini gibi)” makablinin delalet ettiği gizli bir fiille mefulu mutlak olarak mansuptur, muzaf hazf edilmiştir: Vessea dineküm tevsiate milleti ebiküm demektir ya da iğra (ilzemu) ya da ihtisas (a’ni) olarak mansup olmuştur. İbrahim’in onların atası olması Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in atası olmasındandır. O ümmetinin atası gibidir, çünkü ebedi hayatlarının sebebidir ve ahirette işe yarayacak varlıklarının sebebidir ya da Arapların çoğu onun zürriyetinden olmasındandır, bu nedenle genelleme yapılmıştır. **“Size önceden o Müslümanlar adını verdi”** Kur’an’dan önceki kitaplarda **“ve bunda da”** Kur’an’da da, zamir Allah’a racidir, allahu semmaküm okunuşu da bunu gösterir ya da İbrahim’e aittir. Kur’an’da onlara Müslümanlar adını vermesi her ne kadar ondan taraf değilse de **“zürriyetimizden senin için Müslüman bir ümmet çıkar”** (Bakara: 128) kavlinde önceden böyle demesindendir. Fi haza’nın takdiri şöyledir denilmiştir: Bunda size Müslümanlar adını vermesinin açıklaması vardır. **“Liyekuner resulu (Peygamber olsun)”** kıyamet gününde, lam semmaküm’e müteallıktır **“size şahit olsun”** size tebliğ etmekle, bu da şahitliğinin kabul olunduğunu gösterir, çünkü o masumdur ya da itaat edenin itaatine ve isyan edenin isyanına şahit olsun. **“Siz de insanlara şahit olasınız”** peygamberlerin onlara tebliğ ettiklerine dair. **“Öyleyse namazı dosdoğru kılın ve zekatı verin”**

size bu fazilet ve şerefi özel olarak verdiği için çeşitli taatlarla Al Teala'ya yaklaşın. **“Ve Allah'a sarılın”** bütün işlerinizde ona güven yardım ve desteği ondan başkasından istemeyin. **“O, sizin Mevla'n dır”** yardımcınızdır ve işlerinizin mütevellisidir. **“Ne güzel Mevla ne güzel yardımcıdır”** o, çünkü velilik ve yardımda onun gibisi yok! daha doğrusu ondan başka gerçek yardımcı yoktur.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet edilmiş Kim Hac suresini okursa ona geçmişte ve gelecekte hac ve umre panların sayısı kadar hac ve umre sevabı verilir.

23 / MÜ'MİNUN SURESİ

Mekke'de inmiştir.

118 ayettir (Kufe ekolüne göre). Basra ekolüne göre 119 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝^۱ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝^۲ وَالَّذِينَ هُمْ
 عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝^۳ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝^۴
 وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝^۵ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ
 فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝^۶ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَلْيُكَلِّمْهُمْ
 الْعَادُونَ ۝^۷ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝^۸

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 - Gerçekten müminler kurtuluşa erdi.

2 - Onlar ki namazlarında mütevazıdırlar.

3 - Onlar ki boş şeylerden yüz çevirenlerdir.

4 - Onlar ki zekatı yapanlar / verenlerdir.

5 - Onlar ki namuslarını koruyanlardır.

6 - Ancak zevcelerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına kar (olması hariç). Çünkü onlar bundan kınanmazlar.

7 - Artık kim bunun ötesini isterse, işte onlar mütecavizlerin kendileridir.

8 - Onlar ki emanetlerine ve sözlerine riayet ederler.

1 - “Kad eflahal mü'mininun (gerçekten müminler kurtuluşa erdi arzularına kavuştular. Kad edatı bekleneni müsbet kılar, nitekim lemma da onu menfi kılar. Kad maziye dahil olduğu zaman sebatı gösterir. Bunun içindir ki onu hâle yaklaştırır. Müminler de Allah'ın lütfünden bunu bekledikleri için onların müjdesiyle başlamıştır. Ver Nafi'den rivayetle hemzenin harekesini dal'a atarak ve onu hafz edere kadeleha okumuştur. Ekelunil beragisi (beni pireler yediler) lügatir veya iphamı tefsir metoduna göre eflahu da okunmuştur. Zammeni vav'ın yerine geçmesiyle eflahu da okunmuştur, meçhul siygasıyla üliha da okunmuştur.

2- “Onlar ki namazlarında mütevazıdırlar” Allah'tan korkarla ona karşı zillet gösterirler, gözlerini secde yerlerinden ayırmazlar. R

vayete göre sallallahu aleyhi ve sellem gözünü göğe dikerek namaz kılardı, bu ayet inince gözünü secde mahalline dikti. Bir adamın da namazda sakalıyla oynadığını görünce: Kalbinde huşu olsa idi, organları da huşu gösterirdi, dedi.

3- “Onlar ki boş şeylerden” malayani söz ve işten **“yüz çevirenlerdir”**, çünkü o kadar meşgullerdir ki ona vakit bulamazlar. Bu da ellezine la yenhevne ifadesinden birkaç yönden daha belîğdir: İsim cümlesi olması, hükmün zamire dayanması, ism-i fail kullanılması, sılanın (an edatının) takdim edilmesi ve yüz çevirmenin terk yerine kullanılması gibi. Bu da ondan re’sen, doğrudan, sebep, meyil ve bulunma bakımından uzak olduklarını göstermek içindir. Çünkü i’raz maddesinin aslı başka bir yanda olmaktadır.

4- “Vellezine hüm lizzekati failun” da böyledir. Onları namazda huşudan sonra bununla nitelemesi, şunu gösterir ki onlar bedenî ve malî taatları yerine getirmedi, haramlardan ve diğer insanlığa sığmayan şeylerden sakınmada en son noktaya ulaşmışlardır. Zekat da manevî şeye de aynî şeye de denir, burada kast edilen birincisidir. Çünkü yapan kimse olayı yapar, olayın mahalli değildir. Ya da muzaf takdiri ile ikincisidir (edaüz zekât).

5; 6- “Onlar ki namuslarını koruyanlardır” payımal etmezler **“ancak zevcelerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına karşı olması hariç”** eşlerine ve odalıklarına, ala edatı hafızun’a bağlıdır, ihfaz ala inani feresi (atımın yularını tut) deyiminden gelir. Ya da haldir yani onu bütün hallerde koruyun ancak evlilik veya odalık durumu hariç. Ya da gayrû melumin kavlinin gösterdiği bir fiile bağlıdır. Ma edatının kullanılması kölelerin akılsızlar sınıfından olmasındandır. Çünkü onların mal olması yaygındır. “Boş şeylerden yüz çevirirler” genel ifadesinden sonra bunu ayrı olarak zikretmesi, cinsi münasebetin nefse en hoş gelen şeylerden ve en büyüklerinden olmasındandır. **“Çünkü onlar bundan kınanmazlar”** İnnehüm zamiri hafızun’a ya da istisnanın gösterdiği şeye gitmektedir yani eğer onu eşlerine veya odalıklarına harcarsa bundan kınanmazlar demektir.

7; 8- “Artık kim bunun ötesini isterse” istisna edilenin ötesini **“işte onlar mütecavizlerin ta kendileridir”** tam mütecavizlerdir. **“Onlar ki emanetlerine ve sözlerine”** Hak veya halk tarafından kendilerine emanet edilen şeye veyahut söz verdikleri şeye **“riayet ederler”** onu korumaya ve ıslah etmeye çalışırlar. İbn Kesir burada ve Maaric suresinde müfred olarak liemanetihim okumuştur, çünkü karışıklık ihtimali yoktur ya da aslında mastar olduğu için.

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾
 الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
 الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ
 مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ
 مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ
 أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾

9 – Onlar ki namazlarına devam ederler.

10 – İşte onlar mirasçıların ta kendileridir.

11 – Onlar ki Firdevs'e mirasçı olurlar. Onlar orada ebedi kalıcılar.

12 – Ant olsun, gerçekten insanı çamurdan bir hülasadan yarattık.

13 – Sonra onu çok sağlam bir karargahta meni kıldık.

14 – Sonra o meniyl kan pıhtısı yarattık; derken kan pıhtısını biçignem et; derken bir çignem eti kemikler yarattık (yaptık). Kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik. Yaratıların en güzeli Allah çok yücedir!

9- “Onlar ki namazlarını muhafaza ederler” onlara devam ederler ve vakitlerinde kılarlar. Fiil kalıbının kullanılması namazda yenilenme ve tekrar olduğu içindir, bu nedenle Hamze ile Kisai'nin dışındakiler cemi olarak (salavatihim) okumuşlardır. Bu da daha önceki sıfatların tekrar değildir; çünkü namazda huşu muhafazadan başka bir şeydir. Bu sıfatları namazla başlatıp onunla bitirme önemini göstermek içindir.

10- “İşte onlar” bu sıfatları kendilerinde toplayanlar “mirasçıların ta kendileridir” bu ismi başkalarının değil de kendilerinin almasını daha layıktırlar.

11- “Onlar ki Firdevs'e mirasçı olurlar. Onlar orada ebedi kalıcıdır”. Bu da neye mirasçı olduklarını açıklamadır. Mirasçılığın gene olarak verildikten sonra kayıtlanması onu yüceltmek ve tekit etmel içindir. O da Firdevs cennetini amelleriyle hak etmeleri için istiarı

edilmiştir. Her ne kadar hak etme Allah'ın va'di ile ise de mübalağa için böyle denilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Onlar kafirlerin yerlerine mirasçı olmuşlardır, çünkü onlar bu fırsatı kaçırdılar, zira Allah Teala her insan için cennette bir yer ve cehennemde bir yer yaratmıştır. **"Hüm fiha (onlar orada ebedi kalıcıdırılar)"** zamirin müennes olması Firdevs'in cennetin veya yüksek bir katının ismi olmasındandır.

12- "Ant olsun, gerçekten insanı bir hülasadan yarattık" bulanık şeyden süzülen bir özden **"min tıynin (çamurdan)"** bu da mahzufa muteallıktır, çünkü sülealetin'in sıfatıdır ya da min beyaniyedir yahut sülealetin'in manasına müteallıktır; o zaman min birincisi gibi iptidaiye, insan da Âdem aleyhisselam olur. Çünkü o, çamurdan süzülen bir ekstre'den yaratılmıştır. Ya da insan cinstir, çünkü onlar çeşitli aşamalardan sonra meniye çevrilen süzme şeylerden yaratılmışlardır. Şöyle de denilmiştir: Çamurdan maksat Âdem'dir, çünkü ondan yaratılmıştır, sülale de menisidir.

13- "Sümme cealnahu (sonra onu kıldık)" sümme cealna neslehu demektir ki muzaf hazf edilmiştir **"bir meni"** ondan yaratmakla ya da sülaleyi (özü) meni kıldık. Zamirin müzekker olması cevher veya meslul (süzülen) veyahut mâ' (su) tevili ileidir **"fi Kararin mekin"** sağlam bir karargahta, yani rahimde, mekin aslında karar kılan ceninin sıfatıdır, mahalle sıfat olması mübalağa içindir, nitekim ondan karar diye tabir edilmesi de bu gaye ileidir.

14- "Sonra o meniye kan pıhtısı yaptık" beyaz meniye kırmızı et parçasına çevirdik **"derken kan pıhtısını da bir çiğnem et"** onu bir çiğnem et parçasına değiştirdik. **"Eti kemikler yaptık"** onu sertleştirmekle. **"Kemiklere de et giydirdik"** bir çiğnem etten kalandan ya da gelen şeylerden üzerinde et oluşturduk. Atıf edatlarının sümme, fe gibi değişmesi evrelerin farklılıklarındandır. Kemiklerin çoğul olması da şekil ve sertlikteki farklılık itibarı ileidir. İbn Amir ile Ebu Bekir ikisinde de tekil (azm) okumuşlar, cinsi cemi yerine koymuşlardır. Biri tekil, diğeri çoğul olarak da okunmuştur. **"Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik"** o da beden suretidir yahut ruhtur yahut kuvvetler (fonksiyonlardır) bunları ona üfürmekle inşa ettik yahut hepsidir. Sümme edatının kullanılması iki yaratma arasındaki farklılıktan dolayıdır. Ebu Hanife bunu şuna delil getirmiştir: Bir kimse yumurta çalsa da yanında yumurtadan civciv çıksa, yumurtayı tazmin etmesi gerekir, civcivi değil, çünkü o başka bir yaratmadır. **"Allah çok yücedir"** kudret ve hikmeti büyüktür, **"yaratanların en güzeli"** elmukaddirine takdire (takdir edenlerin en güzeli) halikiyn delalet ettiği için takdire temyizi hazf edilmiştir.

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ
 يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ
 سَبْعَ طَرَائِقُ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾
 وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَلْسَكْنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى
 نَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ
 وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ
 مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصِیْغٌ لِلْأَكْلِينَ ﴿٢٠﴾

15 – Şüphesiz siz bunun ardından mutlaka öleceksiniz.

16 – Sonra şüphesiz siz kıyamet gününde diriltileceksiniz.

17 – Ant olsun, gerçekten üstünüzde yedi yol yarattık. Biz mahluktan gafiller değiliz.

18 – Gökten ölçü ile su indirdik de onu toprağa yerleştirdik. Şüphesiz biz onu gidermeye gerçekten güç yetirenleriz.

19 – Onunla size hurmalıklardan ve bağlardan bahçeler yetiştirdik. Onlarda sizin için birçok meyveler vardır ve onlardan yersiniz de.

20 – Ve Tur-i Sina'da çıkan; yağ ile ve yiyenler için bir katıkla biten ağaç yetiştirdik.

15- “Sonra şüphesiz siz bunun ardından mutlaka öleceksiniz” çaresiz ölüme gideceksiniz, bunun içindir ki sübuta delalet eden meyyi sıfat-ı müşebbehesi kullanılmış, ism-i fail (mait) kullanılmamıştır. (Şekilde de okunmuştur.

16- “Sonra şüphesiz siz kıyamet gününde diriltileceksiniz” hesap görmek ve ceza çekmek için.

17- “Ant olsun, gerçekten üstünüzde yedi yol yarattık (taraik) gökler yarattık, çünkü onlar ayakkabı teklerinin üst üste konulması gibi konulmuştur. Üstteki de onun gibidir, tekidir. Ya da onlar meleklerin yollarıdır yahut yıldızların yörüngeleri onlardadır. “Biz mahluk

tan değildik" gök mahlukundan yahut bütün mahluklardan **"gafiller değildik"** onları ihmal etmiş değiliz, bilakis onları zevalden, arızadan ve işlerini idareden gafiller değiliz, ta onlar için hikmetin gerektirdiği ve iradenin taalluk ettiği kemal derecesine ulaşınca kadar.

18- "Gökten ölçü ile su indirdik" faydası çok, zararı az bir ölçüyle ya da iyiliğinize olduğunu bildiğimiz ölçü ile. **"Onu yerleştirdik"** sabit ve kararlı kıldık **"toprağa. Şüphesiz biz onu gidermeye"** bozarak yok etmeye yahut buharlaştırmaya veyahut çıkarması zor olacak şekilde yerin içinde derinleştirmeye **"gerçekten güç yetirenleriz"** onu indirmeye gücümüz yettiği gibi. Zehabin'in nekire olmasında onu giderme yollarının çok olduğuna ima ve onunla tehditte mübalağa vardır. Bunun içindir ki bu, Allah Teala'nın: "De ki: Söyleyin bakalım, sabahleyin suyunuz yerin derinliklerine çekilse size akarsuyu kim getirir?" (*Mülk: 30*) kavlinden daha belîğ düşmüştür.

19- "Onunla size yetiştirdik" su ile **"hurmaliıklardan ve bağlardan bahçeler. Onlarda sizin için vardır"** bahçelerde **"birçok meyveler"** onlardan zevk alırsınız. **"Onlardan"** bahçelerin meyvelerinden ve ekinlerden **"yersiniz"** gıda alır ya da rızkınızı teminle geçiminizi elde edersiniz. Örneğin: Filanca kimse mesleğinden yer denilir ki ondan geçinir manasınadır. (Minha, fiha) zamirlerinin hurmalıklara ve bağlara gitmesi de caizdir yani onlarda sizin için çeşitli meyveler var demektir, mesela taze hurma, yaş üzüm, kuru hurma, kuru üzüm, şıra, pekmez ve birçok yiyeceğiniz şeyler gibi.

20- "Ve şecereten (bir ağaç)" bu da cennatin'e atıftır, müpteda olarak ref ile de okunmuştur ki: Ve mimma enşe'na leküm bihi şeceretün demektir. **"Tur-i Sina'dan çıkar"** Musa aleyhisselam'ın dağıdır, Mısır'la Eyle arasındadır yahut Filistin'dedir. Ona Turisiniyn de denilir. Tur'un dağ, Sina'nın da bölgenin ismi olup ona nispet edilmesi de caizdir ya da o ikisinden oluşmuş bileşik özel isimdir, mesela İmruulkays gibi. Gayri munsarif olması da tarif ve tenisinden gelmektedir ya da müennesliği buk'a (arsa) tevili ile, eliften dolayı değildir. Çünkü o fey'al veznindedir, deymas gibi, med ile Siynâ'dan gelir, o da yüce manasınadır ya da kasr ile, ki ışık demektir yahut fa'lâl'a mulhaktır, albâ' gibi. Siyn'den gelir, çünkü tenis elifi ile fi'lâ' yoktur. Kufelilerin, Şamlıların ve Yakub'un okuyuşlarına göre Seynâ' ise öyle değildir, çünkü o feyâl veznindedir, tıpkı keysân gibi yahut fa'lâ veznindedir sahrâ' gibi, fe'lâl vezninde değildir, çünkü dillerinde o kalıp yoktur. Kesr ve kasr ile siyna da okunmuştur. **"Tenbütü biddühni (yağ ile biter)"** tenbütü mültebis en biddühni (yağlı biter) demektir. Be'nin sıla ve tadiye için olması da (yağı bitirir) caizdir mesela zehebtü bizeydin (Zeyd'i götür-

düm) gibi. İbn Kesir, Ebu Amr da bir rivayette tünbitü okumuşları bu da ya enbete'dendir ki nebete manasınadır, mesela Şair Züheyşu beyitinde olduğu gibi.

İhtiyaç sahiplerini onların evlerinin yanında mesken tuttukla gördüm

Ta yeşillikler çıkıncaya (bahar gelinceye kadar).

Ya da tünbitü zeytuneha mültebisen biddühni (zeytinini yağlı tirir) takdiri ile. Meçhul kalıbı ile (tünbetü) de okunmuştur c birincisi gibidir. Tüsmirü biddühni ve tahrucu biddühni ve tuhri dühne ve tenbütü biddihani şekillerinde de okunmuştur. “Ve sıt lilakilin (yiyenler için bir katık ile)” bu da dühn lafzına atıftır, or irabını alır, iki sıfattan biri diğerine atfedilmiş gibi olur yani öyle şey çıkarır ki yağ olarak cilde sürülür, kandilde yakılır ve ekmeğe k da yapılır yani yağna ekmek batırılır demektir. Sıbâğ da okunmuş tıpkı dibğ ve dibâğ gibi.

وَإِنَّ لَكُمْ

فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ نُسَقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَفْعٌ كَثِيرٌ
وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا
إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ
مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

21 – Şüphesiz sizin için hayvanlarda gerçekten bir ibret var Size karınlarında olan şeyden içiriyoruz. Sizin için onlarda d birçok yararlar vardır ve onlardan yersiniz de.

22 – Onların üzerinde ve gemilerin üzerinde taşınırsınız.

23 – Ant olsun, gerçekten Nuh’u kavmine gönderdik: “Ey İ mim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yok Korkmuyor musunuz, dedi?

24 – Kavminin kafirlerinden ileri gelenler: Bu da ancak sizin

bir insandır; size karşı üstün olmak istiyor. Eğer Allah dileseydi, elbette melekler indirirdi. Biz bunu önceki atalarımızda işitmedik, dediler.

21- **“Şüphesiz sizin için hayvanlarda gerçekten bir ibret vardır”** hallerinden ibret alır ve ondan bir sonuca varırsınız. **“Size karınlarında olan şeyden içiriyoruz”** sütlerinden yahut yemlerinden, çünkü süt de ondan oluşur; min ya bazı manasınadır ya da iptida içindir. Nafi, İbn Amir, Ebu Bekir ve Yakup nun'un fethi ile neskıküm okumuşlardır. **“Sizin için onlarda daha birçok yararlar vardır”** sırtlarında, yünlerinde ve kıllarında **“ve onlardan yersiniz de”** etlerinden yararlanırsınız da.

22- **“Onların üzerinde”** hayvanların üzerinde demektir, çünkü onlardan bazısına binilir mesela deve ve sığır gibi. Bundan maksat dededir de denilmiştir, çünkü Araplara göre binilen odur, gemiye uygun düşen de odur, çünkü onlar da karanın gemileridir. Şair Zürrümme şöyle demiştir:

Karanın gemisidir ki yuları yanağımın altındadır.

O zaman ondaki zamir **“ve buuletühünne ehakku bireddihinne”** (Bakara: 228) (kocaları onları geri almaya daha haklıdır) kavlindeki zamir gibidir ki bazısına raci demektir. **“Ve gemilerin üzerinde taşı-nırsınız”** karada ve denizde.

23- **“Ant olsun, gerçekten Nuh'u kavmine gönderdik: Ey kavmim, Allah'a ibadet edin, dedi”** kıssalar sonuna kadar insanların kendile-ri için hazırlanmış nimetlere nankörlüklerini ve onların zevalinden dolayı başlarına gelen musibetleri anlatmaktadır. **“Sizin için ondan başka bir İlah yoktur”** ibadet emrinin gerekçesi olmak üzere yeni söz başıdır. Kisai gayr lafzını sıfat olarak cer ile (gayrihi) okumuştur. **“Korkmuyor musunuz?”** nimetinizi izale etmesinden, onu bırakıp başkasına ibadet etmek ve üzerinizdeki sayısız nimetlerini inkar etmekle size azap edip sizi helak etmesinden çekinmiyor musunuz?

24- **“İleri gelenler dedi”** eşraflar **“kavminden kafir olanlar”** avam tabakasına **“bu da ancak sizin gibi bir insandır; size karşı üstün olmak istiyor”** size karşı üstünlük ve efendilik talep ediyor. **“Eğer Allah dileseydi”** bir elçi göndermek **“elbette melekler indirirdi”** elçiler olarak. **“Biz bunu önceki atalarımızda işitmedik”** Nuh aleyhisselam'ı kast ediyorlar yani onun peygamber olduğunu duymadık ya da onları Allah'a ibadet edip başkasına ibadet etmeme davetini yahut peygamberlik iddiasını kast ediyorlar. Bu da ya aşırı inatlarındandır ya da aradan uzun zaman geçmesindendir.

إِن هُوَ إِلَّا رَجُلٌ

بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا
كَذَّبْتُكُمْ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
وَوَحَيْنَا فَلَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا
مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾
فَلَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنزَلًا
مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾

25 – O, ancak kendisinde delilik olan bir adamdır. Onu bir zamana kadar gözetim altında tutun.

26 – Nuh dedi: Rabbim, beni yalanlamalarından dolayı bana yardım et.

27 – Biz de ona: Gemiyle gözümün önünde yap. Emrimiz gelip d fırlayınca kaynadığı zaman ona her çiftten ikiyi ve aileni de gırdır; ancak onlardan hakkında söz geçen hariç. Zalimler hakkında bana hita etme. Şüphesiz onlar boğulmuşlardır.

28 – Sen, yanındakilerle beraber gemiye kurulduğun zaman: Biz zalimler kavminden kurtaran Allah’a hamdolsun, de.

29 – Rabbim, beni incek mübarek bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısıdır.

25- “O, ancak kendisinde delilik olan bir adamdır” cinnet olan, b nedenle de bunları söylüyor, “onu gözetim altına alın” ona katlanı ve bekleyin “bir zamana kadar” belki aklı başına gelir.

26- “Nuh dedi” imanlarından ümidini kesince “Rabbim, bana yardım et” onları helak etmek ya da va’dettiğin azabı yerine getirmek

“beni yalanlamalarından dolayı” beni yalanlamalarına karşılık ve o sebeple.

27; 28- “Biz de ona: Gemiye gözümüzün önünde yap, diye vahyettik” hıfzımızla, onda hata yapmaktan veya bir yaramazın ona zarar vermesinden koruyacağız “vahyimizle” nasıl yapacağına dair emir ve talimatımızla. “Emrimiz geldiği zaman” binme yahut azabın inmesine dair “ve fırın kaynadığı zaman” rivayete göre Nuh’a: Fırından su kaynadığı zaman yanındakilerle beraber gemiye bin, denildi. Ondan su kaynayınca karısı haber verdi, o da gemiye bindi. Onun yeri Kufe mescidinde girene göre sağ tarafta Kinde kapısı yanındadır. Şam’da Aynverde denilen yerde olduğu da söylenmiştir. Daha başka görüşler de vardır ki onları Hud suresinde anlattım.

“Feslûk fiha (ona girdir)” seleke fihi ve seleke gayrahu şeklinde lazım ve müteaddi olarak kullanılır. Allah Teala: “Ma selekeküm fi sekar (sizi Sakar’a ne soktu?)” (*Müddessir: 412*) demiştir. “Min külli zevceynisneyni” erkek ve dişi her topluluğundan iki tane . Hafs tenvinle okumuştur ki her neviden iki tane demektir, isneyn de tekittir. “Ve ehleke” ehl-i beytinden ya da sana iman edenlerden “illa men sebeka aleyhi (ancak onlardan hakkında söz geçen hariç” küfründen dolayı helakine dair Allah’tan söz geçen hariç demektir. Alâ edatının getirilmesi, geçen sözün zararlı olmasındandır, nitekim yararlı olanda da lam getirilmiştir, mesela “innellezine sebekat lehüm minnel Hüsna” (*Enbiya: 101*) gibi. “Zalimler hakkında bana hitap etme” kurtulmalarına dair dua etmekle. “Şüphesiz onlar boğulmuşlardır” şirk koşmak ve isyan etmekle zalim olduklarından. Böyle olana da şefaet edilmez. Nasıl edilir ki helak olmalarıyla onlardan kurtulduğu için hamd etmesini buyurmuş ve: “Sen yanındakilerle beraber gemiye kurulduğün zaman: Bizi zalimler kavminden kurtaran Allah’a hamd olsun, de” buyurmuştur. Şu ayet de öyledir: “Zalim kavmin kökü kesildi, alemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun” (*En’am: 45*).

29- “De ki: Rabbim beni indir” gemide yahut yerde “menzilen mübareka (mübarek bir yere)” iki dünyada daha çok hayra sebebiyet verecek yere, bu da Ebu Bekir kıraatına göredir. Münzelen de okumuştur ki indirmek yahut indirme yeri demektir. “Sen indirenlerin en hayırlısısın” duasına uygun bir övgüdür. Duasına bunu katmasını emretmiştir, çünkü bunda mübalağa ve icabete de vesile vardır. Gemi-dekilerle dediği halde burada tekil kullanılması faziletini göstermek içindir ve şunu da bildirmek içindir ki duası onlarınkinin de yerine geçer. Çünkü onları da kuşatır.

31; 32- “Sonra onların ardından başka nesiller meydana getirdik” onlar da Ad yahut Semud kavmidir. **“İçlerine kendilerinden bir elçi gönderdik”** o da Hud yahut Salih'tir. Onların içlerine elçi gönderdik demesi, onlara başka yerden gelmediğini ve ona ancak aralarında iken vahiy geldiğini göstermek içindir. **“Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yoktur”** diyen, bu da gönderdik lafzını tefsir etmektedir yani onlara peygamberlerinin dili ile **“Allah'a ibadet edin”** dedik. **“korkmuyor musunuz?”** Allah'ın azabından.

33- “Ve kale (kavminden kafir olup da ileri gelenler dedi)” belki de vav ile başlaması elçilerine hemen cevap vermediklerindendir, Nuh kavmi ise öyle değildir. Nerede yeni söze başlanmışsa o, soru takdirine göredir ve vav ile (fe) ile değildir. **“Ahireti yalanlayanlar”** ondaki sevap ve azabı yalanlayanlar yahut yeniden dirilerek ikinci hayata dönmeyi yalanlayanlar **“ve etrefnahüm”** nimet verdiğimiz **“dünya hayatında”** mal ve evlat çokluğu ile **“bu da ancak sizin gibi bir insandır”** sıfat ve hal bakımından **“sizin yediklerinizden yiyor ve içtiklerinizden içiyor”**. Bu da ona denk olduklarını ifade etmektedir. (Mimma'daki) ma edatı haberiye (mevsuledir) ikinci ma'ya ait zaimir mansuptur, o da mahzuftur ya da harf-i cer ile beraber hazf edilmiştir, çünkü makabli ona delalet etmektedir.

34- “Ant olsun, eğer sizin gibi bir insana boyun eğerseniz” emrettiği şeylerde **“şüphesiz siz o takdirde mutlaka ziyan edenlersiniz”** kendinizi hor etmekle. İza edatı şart içindir ve kavminden kendisiyle konuşanlara cevaptır.

35- “Size: Şüphesiz öldüğünüz, toprak ve kemikler olduğunuz zaman mı vaat ediyor?” etlerden ve sinirlerden soyulmuş kemikler olduğunuz zaman **“enneküm muhracun (çıkarılacağınızı)”** mezarlardan ya da yok olduktan sonra varlığa çıkacağınızı. İkinci enneküm birincinin tekididir, çünkü haberiyle arası çok açılmıştır ya da enneküm muhracun cümlesi müptedadır, haberi de mukaddem zarftır ya da şartın cevabı için takdir edilen fiilin failidir, cümle birincinin haberiye yani şöyledir: Enneküm lemuhracune iza mittüm ya da enneküm iza mittüm vakaa ihracukum. Birincinin haberinin mahzuf olması da caizdir, çünkü ikincinin haberi ona delalet etmektedir, zarfın ondan haber olması ise caiz değildir, çünkü innerinin ismi henüz cüssedir (*kadavradır. Bunlar yakışsız izahlardır. Konevi haşiyesi, cilt 5, sahife, 16. Mütercim*).

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ ۖ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ

نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَاخْذَتْهُمْ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غَنَاءً ۖ فَبَعْدًا

لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾

36 – Vaat olunduğunuz o şey ne uzak!

37 – O, dünya hayatımızdan başkası değildir. Ölürüz, diriliriz. B yeniden dirilmişler değiliz.

38 – O, ancak Allah'a karşı yalan uyduran bir adamdır. Biz o inananlar değiliz.

39 – Dedi: Rabblım, beni yalanladıkları o şey sebebiyle bana yardım et.

40 – Rabbi dedi: Az bir zaman sonra mutlaka pişman olacakla

41 – Derken onları o ses hak ile yakaladı. Biz de onları bir selik kıldık. Zalimler kavmi için artık uzaklık.

42 – Sonra onların ardından başka başka nesiller meydana tirdik.

43 – Hiçbir ümmet ecelini geçemez de geri kalamaz da.

36- “Vaat olunduğunuz o şey ne uzak ne uzak!” tasdik yahut s hati uzaktır. “Lima tuadun”daki lam beyaniyedir, tıpkı “heyte l (Yusuf: 23) ayetinde olduğu gibi. Sanki onlar bu uzaklık ünlemini s lenince onlara: Bu uzak olan nedir, denildi. Onlar da: Size vaat c nan şey, dediler. Heyhat’ın uzaklık manasına olduğu da söylen tirdi. O müptedadır, haberi de lima tuadun’dur. Nekire kılmak için f ile (heyhaten), zam ile tenvinli olarak da okunmuştur ki heyhete’ cem’i olur, kablu’ya benzetilerek tenvinsiz de okunmuştur, tenvinli

tenvinsiz olarak kesr ile (heyhati) de okunmuştur. Vakf edilerek ve te he'ye çevrilerek sükun ile (heyhah) da okunmuştur.

37- “İn hiye (o, dünya hayatımızdan başkası değildir)” aslı inilhayatü illa hayatüned dünya'dır, zamir birinci hayatın yerine konulmuştur, çünkü ikincisi ona delalet etmektedir. Aynı zamanda tekrardan kaçınmak istenilmiştir ve şu da bildirilmek istenmiştir ki belli olduğu için açıklamaya gerek kalmamıştır. Şu mısrada olduğu gibi:

*Hiyen neffsü ma hamelteha tete hammeli
(O nefistir, ne yüklersen kaldırır).*

Ayetin manası da şöyledir: Bu hayattan başkası yoktur, çünkü in nafiye'dir, hiye'nin üzerine dahil olmuştur, o da cinsi gösteren hayat manasındadır. O zaman cinsi nefy eden la gibi olmuştur. **“Ölürüz ve diriliriz”** kimimiz ölürüz, kimimiz diriliriz. **“Bizler diriltilecek değiliz”** ölümden sonra.

38- “O değildir” ancak Allah'a karşı yalan uyduran bir adamdır elçi olarak gönderildiği ve bize vaat ettikleri hususunda. **“Biz ona inacak değiliz”** onu tasdik edecek değiliz.

39; 40- “Dedi: Rabbim, bana yardım et” onlara karşı, intikamımı onlardan al, **“beni yalanladıkları o şey sebebiyle”** bana inanmadıkları için. **“(Rabbi) dedi: Amma kalilin (az bir zaman sonra)”** ma azlık manasını tekit için zait kılınmıştır ya da nekire-i mevsufedir. **“Mutlaka pişman olacaklar”** yalanladıkları için, azabı gördükleri zaman.

41- “Derken onları o ses tuttu” Cebrail onlara korkunç bir nara attı, kalpleri parçalanıp öldüler. Bundan onların Salih aleyhisselam'ın kavmi oldukları anlaşılmıştır. **“Hak ile”** sabit ve durdurulmayacak bir şekilde ya da Allah'ın adaletiyle, bu da fülânün yakdi bilhakki (filanca adaletle hükmeder) kavlinden gelir ya da doğru vaat ile. **“Biz de onları bir selinti kıldık”** onların helaki selintiye benzetilmiştir, oda selin taşıdığı çer çöptür. Arapların helak olan için: Sale bihil vadi (onu dere götürdü) sözleri gibi. **“Zalimler kavmi için artık uzaklık!”** habere de duaya da ihtimali vardır. Bu'den beude'nin mastarıdır ki helak olmaktır. Bu, fiili açık kullanılmayan mastarlardandır. Lam da uzak olması için beddua edileni beyan etmek içindir. Hüm zamiri yerine zahir ismin kullanılması bunun illetini bildirmek içindir.

42; 43- “Sonra onların ardından başka başka nesiller meydana getirdik” onlar da Salih, Lut, Şuayb kavimleri ve diğerleridir. **“Hiçbir ümmet ecelini geçemez”** helaki için belirlenen vakti geçemez, min edatı genelleme içindir. **“geri kalamazlar da”** ecellerinden.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا

تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا
وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبَعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ وَآخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
وَمَلَائِكِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ
لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا
مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

44 – Sonra elçilerimizi arka arkaya gönderdik. Bir ümmete ı zaman elçi geldiyse, onu yalanladılar. Biz de bazılarını bazılarının arkasına düşürdük ve onları hikayeler / masallar kıldık. İman etmeyen kavim için artık uzaklık (uzak olsunlar)!

45 – Sonra Musa ile Harun'u ayetlerimizle ve apaçık delille gönderdik.

46 – Fir'avn'e ve ileri gelenlerine. Onlar da büyüklük tasladılar mütekebbir bir kavim oldular.

47 – Bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz? Oysa kavimlerini bî kulluk ediyorlar, dediler?

48 – O ikisini yalanladılar; o nedenle helak edilenlerden oldular.

49 – Gerçekten ant olsun, belki doğru yolu bulurlar diye, Musa'ya o kitabı verdik.

44- “Sümme erselena rüsülana tetra (sonra elçilerimizi arka arkaya gönderdik)” teker teker, tetra vetr'den gelir, o da tek demektir. Vav'dan bedeldir, mesela tevlic ve teykur gibi. Sonundaki elif de ter içindir, çünkü elçiler cemaattir. Ebu Amr ile İbn Kesir tenvinle (terren) okumuşlardır ki mastar olur ve mütevatir manasınadır, hal dü müştür. Hamze, İbn Amir ve Kisai imale ile (tetrey) okumuşlardır. “E ümmete ne zaman elçisi gelse” elçinin, gönderilirken gönderen geldiği zaman da gönderilenlere nispet edilmesi, işin başı olan göndermenin ondan (Allah'tan) olup gelmenin ise onlarda bitmesindedir. “Biz de bazılarını bazılarının arkasına düşürdük” helak etme

“ve onları masallar kıldık” onlardan ancak geceleri anlatılan hikayeler kaldı. Ehadîs hadîs'in ism-i cem'idir ya da uhduse'nin cem'idir, o da eğlenmek için anlatılan şeydir. **“İman etmeyen kavim için artık uzaklık”**(uzak olsunlar)!

45- “Sonra Musa ile Harun'u ayetlerimizle gönderdik” dokuz mucize ile **“ve apaçık delille”** hasmı susturan kesin kanıtlar. Bundan asa'yı anlamak da caizdir, çünkü o, mucizelerin ilki ve anasıdır. Birçok mucizelerle ilişkilidir: Yılanın dönmesi, sihirbazların uydurduklarını yutması, denizin yarılması, onunla vurmakla pınarlardan ve taştan suyun fışkırması, bekçilik etmesi. Yeşil ağaca, ipe ve kovaya çevrilmesi gibi. **“Açık delilden”** mucizeleri ve ayetlerden de delilleri anlamak da ikisinden de mucizeleri anlamak da caizdir. Çünkü onlar peygamberliğin ayetleridir ve Peygamber'in iddiasını doğrulayan kanıttır.

46; 47- “Fir'av'n'e ve ileri gelenlerine, onlar da büyüklük tasladılar” iman edip tabi olmaktan **“ve mütekebbir bir kavim oldular”** kibirli. **“Bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz, dediler?”** beşereyni şeklinde tesniye kalıbını kullanması, onun teke de denilmesindendir mesela **“beşeren seviyya”** (*Meryem: 17*) ayetinde olduğu gibi, çoğa da denilir mesela feimma tereyinne minel beşeri ahaden” (*Meryem: 26*) gibi. Misl lafzını tesniye yapmaması ise onun mastar hükmünde olmasındandır.

Görüldüğü gibi bu kıssalar sonunda şunu göstermektedir: Peygamberliği inkar edenlerin en derin şüpheleri peygamberlerin hallerini kendi hallerine kıyas etmeleridir, çünkü gerçekte (insanlıkta) kendilerini onlara eş görüyorlar. Bunun bozuk olduğu da aklını az buçuk çalıştıran için açıktır. Çünkü insan nefisleri her ne kadar güç ve idraklerde ortak ise de bu ikisindeki nitelikte farklıdırlar. Nitekim eksik olarak öyle aptallar görürsün ki tefekkür onlara bir getiri sağlamaz. Öyle ileri zekâlı insanlar da vardır ki birçok şeylerde ve genel hallerde düşünmeye ve öğrenmeye ihtiyaç duymazlar. Başkalarının idrak etmediklerini idrak eder, onların ilimlerinin varamayacağı şeyi bilirler. Allah Teala da buna: **“De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana İlahınızın bir tek İlah olduğu vahiy olunuyor”** (*Kehf: 110*) ayeti ile işaret etmiştir. **“Oysa kavimleri”** İsrail oğullarını kast ediyor **“bize kulluk ediyorlar”** köleler gibi itaat ve hizmet ediyorlar.

48; 49- “O ikisini yalanladılar; o nedenle de helak edilenlerden oldular” Kulzüm denizinde (Kızıl denizde) boğulmakla. **“Gerçekten ant olsun, Musa'ya o kitabı verdik”** Tevrat'ı, **“leallehüm (belki onlar)”** belki İsrail oğulları, zamirin Fir'av'n'e ve kavmine gitmesi caiz değildir, çünkü Tevrat onlar boğulduktan sonra indirilmiştir **“doğru yolu bulurlar”** marifetlere ve hükümlere ulaşırlar.

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ
وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا
إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ وَأَنَا
رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾

50 – Meryem oğlunu ve anasını bir ibret kıldık ve o ikisini düz akarsuya sahip bir tepeye barındırdık / yerleştirdik.

51 – Ey o Peygamberler, temiz şeylerden yiye ve iyi şeyler yap! Şüphesiz ben yaptıklarınızı çok iyi bilirim.

52 – Gerçekten bu, sizin bir tek ümmetinizdir. Ben de Rabb'inizdir. Benden korkun.

53 – İşlerini aralarında fırkalara ayrılarak parçaladılar. Her fırka kendi yanlarındaki ile sevinmektedir.

50- “Meryem oğlunu ve anasını bir ibret kıldık” çünkü Meryem onu kendisine dokunulmadan doğurdu, ibret tektir, ikisine nisp edilmiştir ya da Meryem oğlu ibrettir, çünkü beşikte iken konuştu ondan başka mucizeler de görüldü. Annesi de ibrettir, çünkü erkeği dokunmadan doğurdu. Bu durumda birinci ayet (ibret) hafifletmiştir, çünkü ikincisi ona delalet etmektedir. “Ve o ikisini düz bir yere barındırdık” Beytül mukaddes toprağına, çünkü orası yüksektir ya da Şam’dır yahut Filistin’de Remle’dir veyahut Mısır’dır. Çünkü onun köyleri yüksek tepeler üzerine kurulmuştur. İbn Amir ile Asıra’nın fethi ile (rebve) okumuşlardır. Zam ve kesr ile (rübve ve ribv) de okunmuştur. “Zati kararın” oturaklı düz bir yere. Meyveli ve ekir de denilmiştir. Çünkü öyle olursa halkı oradan ayrılmaz. “Akarsu” sahip yüzeyde akan suya demektir, maiyn fa’yl veznindedir, maan mau deyiminden gelir ki su akmaktır. Aslı bir şeyden uzaklaşmak ya da maun’dan gelir ki o da menfaattir, çünkü su çok faydalıdır. Maan da ânehu deyiminden mefuldur ki gözü ile takip yetiştirmektir, çünkü su, açıkta olduğu için gözle görülür. Suyun böyle nitelenmesi oranın eğlence sebeplerini bulundurmasından ve mekânın güzelliğinden

51- “Ey o peygamberler, temiz şeylerden yiye” bütün peygamberlere sesleniş ve hitaptır; hepsine birden hitap edilmiş değildir. Çünkü onlar değişik zamanlara gönderilmişlerdir. Aksine her birine kendi zamanında böyle hitap edilmiştir. Bunun içine İsa aleyhisselam öncelikle girer. Yeni söz başı olması şuna dikkat çekmek içindir ki nimet sebeplerinin hazırlanması yalnız ona mahsus değildir. Temiz şeylerin peygamberlere mubah olması eski bir kanunudur ve bu söz, ruhbanlığını temiz şeyleri reddetmesine karşı bir delilidir ya da İsa ile annesi o yüksek tepeye yerleştirildikleri vakit geçen şeyi hikaye etmektedir ki o ikisi de rızıkları yemede peygamberlere uysunlar. Şöyle de denilmiştir: Sesleniş ona (İsa'yadır) cemi sıygası ise onu büyütme içindir. Tayyibat da zevk alınan mubah şeylerdir. Şöyle de denilmiştir: Temiz şeyler; helal, saf ve kıvam olandır. Helal içinde Allah'a isyan bulunmayan, saf Allah'ı unutturmayan, kıvam da nefsi tutan ve akli koruyandır. **“İyi şeyler yapın”** çünkü sizden asıl istenen budur ve Rabbiniz katında faydalı olan da budur. **“Şüphesiz ben yaptıklarınızı çok iyi bilirim”**. Size karşılığını veririm.

52- “Ve enne hazihi (bunun için)” velienne hazihi demektir, lam da fettekuni'ye müteallıktır ya da va'lemu enne hazihi demektir. Şöyle de denilmiştir: Bu, tamelun'a matuftur. İbn Amir şeddesiz olarak in okumuştur. Kufeliler ise yeni söz başı olarak inne okumuşlardır. **“(gerçekten bu) sizin bir tek ümmetinizdir”** yani itikatta ve şeriatın esaslarında birdir ya da cemaatiniz birdir, imanda ve ibadet birliğinde müttefikdir. Ümmeten hal olarak mansuptur. **“Ben de Rabbinizim, benden korkun”** birliği bozmada ve emre muhalefette.

53- “İşlerini aralarında parçaladılar” din işlerini param parça ettiler, onu farklı dinlere ayırdılar ya da ayırdılar, partilere bölündüler. Emrehüm harf-i cerin hazfî ile mansuptur (fi emri dinihim demektir) ya da temyizdir. Zamir de ümmetin gösterdiği idarecilere ya da ümmete aittir. **“Zübüren (fırkalara ayrılarak)”** zebur'un çoğuludur, o da fırka manasıdır, be'nin fethi ile (zeberen) okunuşu da bunu destekler. Çünkü o zebre'nin çoğuludur o da emrehüm'den yahut takattau'nun vav'ından haldir yahut takattau'nun ikinci mefuludur, çünkü o caale manasını içermektedir. (Zübüren) kütüben manasıdır da denilmiştir, o da zebertül kitabe'den gelir, ikinci meful olur ya da emrehüm'den haldir. Buda misle kütübün takdirindedir (her fırka bir kitap edindi demektir). Be'nin tahfifi ile (zübren) de okunmuştur, rüsül'deki rüsl gibi. **“Her fırka”** partilerden **“yanlarındaki şey ile”** din ile **“sevinmektedir”** kendilerini beğenmekte ve haklı olduklarını sanmaktadır.

فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا

نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ

بِلَايَاتِ رَبِّهِمْ يُلَاحِظُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ

نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

54 – Onları bir süreye kadar dalgınlıkları içinde bırak.

55 – Kendilerine verdiğimiz malı ve oğulları sanıyorlar mı ki,

56 – Onlar için hayırlarda koşturuyoruz? Hayır, onlar farkın varmıyorlar.

57 – Şüphesiz onlar ki Rablerinin korkusundan titrerler,

58 – Onlar ki Rablerinin ayetlerine inanırlar,

59 – Onlar ki Rablerine şirk koşturmazlar,

60 – Onlar ki verdiklerini, Rablerine dönecekleri için kalpleri ürperek verirler,

61 – İşte onlar hayırlara koşuşurlar ve onlar onun için önde giderler.

62 – Hiç kimseye gücünün yetmeyeceğini teklif etmeyiz. Yanımızda hakkı konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar.

54- “Onları dalgınlıkları içinde bırak” cahillikleri içinde, cahilliklerini onları boylayan suya benzetmiştir, çünkü onun içine dalmışlardır ya da oynamaktadırlar. Fi gamerâitihim de okunmuştur, “bir süre ye kadar” öldürülünceye ya da ölünceye kadar.

55; 56- “Kendilerine verdiğimiz şeyleri sanıyorlar mı” verdiğimiz ve imdat ettiğimiz “min malin ve benine (malı ve oğulları)” bu da mî edatını beyan etmektedir, onun haberi değildir. Çünkü kınanan mî

ve oğullar değildir, asıl kınanan bunun onlar için hayırlı olduğu itikatlarıdır. Haberi de **“nūsariü lehum filhayrat”**tır, raci zamir hazf edilmiştir, mana da şöyledir: Onlara yaptığımız şeyi hayır ve ikramlarına koşmamı sanıyorlar? **“Hayır, onlar farkına varmıyorlar”** bilakis onlar hayvanlar gibidirler; onların zekâ ve şuurları yoktur ki onu düşünsünler de bu yardımın onlara gazabına olduğunu ve hayırlarına koşma olmadığını bilsinler. Gaip siygası ile yemuddhum da okunmuştur, aynı şekilde yusariü ve yesrau da okunmuştur. Bu ikisinde yardım edilen şeye raci zamir olması da caizdir. Meçhul kalıbı ile yusarau da okunmuştur.

57; ...60- **“Şüphesiz onlar ki Rablerinin korkusundan”** azabının beklentisinden **“tütterler”** sakınırlar; **“onlar ki Rablerinin ayetlerine”** gözlerinin önüne dikilen ve indirilen ayetlerine **“inanırlar”** içeriğini tasdik etmekle; **“onlar ki Rablerine şirk koşmazlar”** gizli ve açık olarak; **“vellezine yu'tune ma âtev”** verdikleri sadakaları verirler, ye'tune ma etev şeklinde de okunmuştur ki yaptıkları taatları yaparlar demektir; **“kalpleri ürpererek”** kabul olunmaz ve layık olduğu yere düşmez de bundan sorumlu tutulurlar diye korkarlar **“Rablerine dönecekleri için”**. Çünkü varış yerleri odur ya da varış yerleri ondandır, o da kendilerine gizli kalan şeyleri bilir; işte bunun için korkarlar.

61- **“İşte onlar hayırlara koşarlar”** taatlara şiddetle özlem gösterirler de onlara koşarlar yahut iyi amellere karşılık va'dedilen dünyevî hayırlara nail olmak için koşarlar. Mesela **“Allah onlara dünya sevabını verdi”** ayetinde olduğu gibi. Bu da rakiplerine verilmeyen şeyin kendilerine verildiğinin ispatı olur **“ve ona koşarlar”** koşmayı onun için yaparlar ya da taata veya sevaba veyahut cennete koşmada insanları geçerler yahut ona ahiretten önce nail olurlar, çünkü onlara peşin verilir, (leha sabikun'daki lam) **“hum leha amilun”**daki (Mü'minun: 63) gibi sıladır (amili takviye içindir).

62- **“Hiç kimseye gücünün yetmeyeceğini teklif etmeyiz”** bundan iyi kimselere sıfat olan şeylere teşvik etmeyi ve bunu insanlara kolaylaştırdığını murat ediyor. **“Yanımızda bir kitap vardır”** bundan Levh-i Mahfuz'u yahut amel defterlerini murat ediyor, **“haklı konuşan”** doğruyu konuşan, içinde gerçeğe uymayan bir şey bulunmayan **“onlar zulme uğratılmazlar”** azabın artırılması veya sevabın eksiltilmesi ile.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَمَلُونَ ﴿٦٣﴾
 حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْتَرُونَ ﴿٦٤﴾
 لَا تَجْتَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تَنْصُرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ
 عَلَيْكُمْ فَكُتِّمُوا عَلَىٰ أَغْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا
 تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَذَّبَرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾
 أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٩﴾

63 – Hayır, onların kalpleri bundan dalgınlıktadır. Onların b dan başka yaptıkları ameller vardır.

64 – Nihayet onların refah içinde olanlarını yakaladığımız man, bir bakarsın onlar sızlanıyorlar.

65 – Bugün sızlanmayın. Çünkü sizler bizden yardım olunur sınız.

66 – Gerçekten size ayetlerim okunurdu da ökçelerinizin üze de döner idiniz.

67 – Ona karşı kibir taslayarak, gece konuşup saçmalayarak.

68 – Bu sözü iyice düşünmediler mi? Yoksa ilk atalarına gelen şey kendilerine mi geldi?

69 – Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onu inkar mı ediyorlar?

63- “Hayır, onların kalpleri” kafirlerin kalpleri “dalgınlık içir dir” gaflette ve dalgınlıktadır “min haza (bundan)” onların (Allah korkanların) nitelendikleri şeylerden yahut hafaza meleklerinin masından. “Onların amelleri vardır” kötü amelleri “bundan baş onların nitelendikleri şeyi aşan, ötesine geçen şirk gibi amelleri va “Onlar onu yaparlar” onu yapmaya alışmışlardır.

64; 65- “Nihayet onların refah içinde olanlarını yakaladığı zaman” sefa sürenlerini “azapla” yani Bedir savaşında öldürm yahut açlıkla, çünkü Resul sallallahu aleyhi ve sellem onlara bed etti: Allah’ım, Mudar kabilesini sıkıştır, onlara Yusuf’un kıtlığı gibi lık ver, dedi. Bunun üzerine kıtlık başladı, öyle ki leşleri, köpekleri

yanmış kemikleri yemeye başladılar. **“İza hüm (bir bakarsın onlar sızlanıyorlar)”** feryat edip yardım istiyorlar. Bu da şartın cevabıdır. Bu durumda cümle hatta'dan sonra başlamaktadır. Cevabın **“latec'erül yevme” (bugün sızlanmayın)”** olması da caizdir. Çünkü burada kavli maddesi gizlidir yani onlara: Bugün sızlanmayın, denilir. **“Çünkü sizler bizden yardım olunmazsınız”** bu da yasağın gerekçesidir yani sızlanmayın, size fayda vermez, zira sizi bizden koruyacak yoktur ya da bizden taraf size yardım ve destek gelmez, demektir.

66- “Gerçekten ayetlerim size okunurdu” yani Kur'an **“siz de ökçelerinizin üzerinde döner idiniz”** onları dinlemekten, tasdik etmekten ve onlarla amel etmekten yüz çevirirdiniz. Nükus geri dönmektir.

67- “Müstekbirine bih (onunla kibirlenerek)” zamir Beytullah'a racidir. Onun bakıcıları olmakla kibirlenmeleri ve gururlanmaları o kadar meşhur olduğundan Beyt'in daha önce zikrine gerek duyulmamıştır. Ya da ayetlerime kibirlenerek demektir, çünkü onlar kitabî (kitabım) manasınadır, bihi'deki be müstekbirin'e müteallıktır, çünkü inkar manasınadır ya da Müslümanlara karşı kibirleri onu (Kur'an'ı) dinlemeleri ile meydana gelmiştir. Ya da bihi harfî ceri **“samiren”** kavline müteallıktır yani Kur'an'ı dilinize dolayarak ve ona dil uzatarak sohbet edersiniz, demektir. Samiren aslında mastardır, akibet gibi ism-i fail kalıbında gelmiştir, samir'in çoğulu olarak sümmeren de okunmuştur **“tehcurun”** feth ile hecr'den gelir ki ya kesmek veya saçmalamak demektir yani Kur'an'dan yüz çevirirsiniz yahut onun hakkında saçmalarsınız demektir. Ya da zam ile hücr'den gelir ki fahiş (çirkin) konuşmaktır. Nafi'nin ehcere'den tühcirun okuması da ikinci-yi destekler. Mübalağa ile tüheccirun da okunmuştur.

68- “Bu sözü iyice düşünmediler mi?” yani Kur'an'ı, ta ki lafzının icazı ve anlamının netliği ile Rablerinden gelen bir hak olduğunu bilsinler. **“Yoksa ilk atalarına gelmeyen şey kendilerine mi geldi?”** onlara gelmeyen elçi ve kitap ya da Allah'ın azabından emniyet geldi de korkmadılar mı, nitekim İsmail ve nesilleri gibi ataları korkmuşlar da ona, kitabına ve elçilerine iman etmiş, ona itaat etmişlerdi.

69- “Yoksa peygamberlerini tanımadılar da” eğitim görmediği halde güvenilirlik, sadakat, güzel ahlak ve mükemmel ilimle ve peygamberlerin sıfatları gibi daha nice şeylerle tanımadılar da **“Bu nedenle onu inkâr mı ediyorlar?”** davasını bu gerekçelerden biri ile zira bunlardan başka bir gerekçe yoktur. Çünkü bir şeyi inkar etmek, ancak nevi ve şahıs itibarı ile mümkün olmadığı görüldüğü veya elden geldiği kadar araştırılıp da bulunmadığı zaman mantikî olur.

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ

جِنَّةٌ بَلْ جَلَعَهُمُ بِالْحَقِّ وَاكْثَرَهُمْ لِلْحَقِّ كَاذِبُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ
الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ
بَلْ آتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾
أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَجَ رَيْكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾
وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَّاَكِبُونَ ﴿٧٤﴾
وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَّجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾

70 - Yoksa: "Onda delilik mi var" diyorlar? Hayır, onlara hakkı tirdi. Onların çoğu haktan nefret ediyorlar.

71 - Eğer hak onların keyiflerine uysaydı, göklerle yer ve on dakiler mutlaka bozulurdu. Hayır, biz onlara zikirlerini getirdi. Onlar ise zikirlerinden yüz çeviriyorlar.

72 - Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun? Rabbinin üçü daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

73 - Şüphesiz sen onları elbette dosdoğru bir yola davet ediyorsun.

74 - Gerçekten ahirete iman etmeyenler elbette doğru yolu sapıyorlar.

75 - Eğer onlara acıyıp da onlardaki sıkıntıyı açsaydık, elbette bocalayarak taşkınlıklarında devam ederlerdi.

70- "Yoksa onda delilik mi var, diyorlar?" bu nedenle sözüne dırış etmiyorlar. Hâlbuki onun en üstün bir akla ve ince bir bakışa hip olduğunu biliyorlardı. "Hayır, onlara hakkı getirdi. Onların çoğu haktan nefret ediyorlar" çünkü istek ve arzularına uymuyor, bur için onu inkâr ediyorlar. Neden hükmü çoğunlukla kayıtladı, çün içlerinde imanı kavminin kınamasından çekindiği için yahut zel az ve düşüncesi olmadığı için terk edenler vardı, yoksa haktan ne

ettikleri için değildi.

71- **“Eğer hak onların keyiflerine uysa idi”** mesela gerçekte çeşitli tanrılar olsa idi **“göklerle yer ve onlardakiler mutlaka bozulurdu”**. Şöyle de denilmiştir: Eğer hak onların keyiflerine uysa ve batıla dönse idi, âlemi ayakta tutan şey kaybolur, geriye bir şey kalmazdı ya da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in getirdiği hak onların keyiflerine uysa da şirke dönüşse idi, Allah Teala şiddetli gazabından dolayı kıyameti koparır ve âlemi helak ederdi. Ya da Allah onların keyiflerine uysa idi, yani istedikleri şirki ve isyanları indirse idi, İlahlıktan çıkar ve göklerle yeri tutamazdı. Bu da Mutezilelerin esaslarına göredir. **“Hayır, biz onlara zikirlerini getirdik”** zikirleri yani öğütleri veya şöhretleri olan kitabı yahut **“eğer yanımızda öncekilerden bir zikir olsaydı”** diye temenni ettikleri zikir. Zikrahüm diye de okunmuştur. **“Onlar ise zikirlerinden yüz çeviriyorlar”** ona iltifat etmiyorlar.

72- **“Yoksa onlardan istiyor musun?”** bu da yoksa onda cinnet mi var, sözlerinin karıştıdır **“harcen (bir ücret)”** risaleti eda etme karşılığında **“Rabbinin ücreti (haracı)”** dünyadaki rızık yahut ahiretteki sevabı **“daha hayırlıdır”** çünkü geniş ve devamlıdır. Bu nedenle onların vereceklerine ihtiyacın yoktur. Harç (çıktı) dahl'in (girdi'nin) karıştıdır, başkasına çıkardığın her şeye harç denir. Haraç da genellikle arazi vergisine denir. Bunda (harac maddesinde) çokluk ve sebat vardır, o nedenle daha mübalağalıdır. Bunun içindir ki Allah'ın vergisine haraç denilmiştir. İbn Amir harceni feharcü, Hamze ile Kisai de eş olsun diye haracen feharcü okumuşlardır. **“O, rızık verenlerin en hayırlısıdır”**. Bu da Allah vergisinin daha hayırlı olduğunun onayıdır.

73- **“Şüphesiz sen onları elbette doğru bir yola davet ediyorsun”** sağduyular onun doğru olduğuna, içinde ithama sebep olacak eğrilik bulunmadığına şahitlik eder. Bil ki kusursuz Allah onları delille susturmuş bu ayetlerdeki illeti gidermiştir. Bunu da inkar ve ithama götürecektikleri şeyleri sınırlamak ve o gibi şeylerin olmadığını açıklamakla yapmıştır, ancak haktan nefret etme ile zeka geriliğine temas etmemiştir.

74- **“Gerçekten ahirete iman etmeyenler elbette yoldan”** doğru yoldan **“sapanlardır”** ondan meyledenlerdir, çünkü ahiret korkusu hakkı arama ve yoluna gitme sebeplerinin en güçlüsüdür.

75- **“Eğer onlara acıyıp da onlardaki sıkıntıyı açsaydık”** yani kılığı kaldırsaydık **“elbette devam ederlerdi”** sebat ederlerdi, lecac bir şeye devam etmektir, **“taşkınlıklarında”** aşırı inkarlarında, hakka karşı kibirlenmelerinde, Peygambere ve müminlere düşmanlıklarında **“bocalayarak”** hidayeti ıskalayarak. Rivayete göre kılığa maruz kaldılar, öyle ki ilhiz (kan ve kığı karışımı bir şey) yemeye mecbur oldu-

lar. Ebu Süfyan, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi: Allah ve akrabalık adına, sen alemlere rahmet için gönderilmedin mi, dedi? O da: Evet, dedi. O da: Babaları kılıçla oğulları da açlıkla öldürdün, dedi! Ayet bunun üzerine indi.

وَلَقَدْ أَخَذْنَاَهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا
يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ
شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ
لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾
وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي
يُخَيِّ وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾
بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوا إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا
تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾

76 – Ant olsun, gerçekten onları azapla yakaladık; yine de Rablerine boyun eğmediler, yalvarmıyorlar da.

77 – Nihayet üzerlerine şiddetli azap sahibi bir kapı açtığımız zaman, birden ondan umutlarını keserler.

78 – O Allah ki size kulaklar, gözler ve gönüller yarattı. Ne de a şükrediyorsunuz!

79 – O ki sizi yeryüzünde yaratıp türetti ve yalnız ona toplanacakınız.

80 – O ki can verir ve öldürür. Gece ile gündüzün arka arkaya gelmesi ona aittir. Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?

81 – Hayır, onlar da evvelkiler gibi dediler.

82 – Öldüğümüz ve toprak ve kemikler olduğumuz zaman m gerçekten biz mi diriltileceğiz, dediler?

76- “Ant olsun, gerçekten onları azapla yakaladık” yani Bedir savaşında öldürmekle “yine de Rablerine boyun eğmediler” bilakis ini:

ve kibirlerinde dikilip kaldılar. İstekâne kevn kökünden istefale babındandır, çünkü fakir oluşumdan oluşuma intikal eder ya da sükundan ifteale babındandır, hemzesi işba edilmiş (uzatılmış)tır. **“Yalvarmadılar da”** yalvarmak adetlerinden değildir. Bu da yukarıdakine (onlara merhamet etseydik kavline) şahittir.

77- “Nihayet üzerlerine şiddetli azap sahibi bir kapı açtığımız zaman” yani açlığı demektir, çünkü o, öldürülmekten ve esir edilmekten daha çetindir **“birden ondan umutlarını keserler”** hayrete düşerler, bütün hayırlardan meysus olurlar, öyle ki sana gelip merhamet dilerler.

78; 79- “O Allah ki size kulaklar, gözler yarattı” onlarla dikili ayetleri hissedesiniz diye **“ve gönülleri verdi”** onlarla düşünesiniz diye ve onlardan diğer dinî ve dünyevî faydalı sonuçlar çıkarasınız diye. **“Ne de az şükrediyorsunuz?”** onlara az şükrediyorsunuz, çünkü onların esas şükürü ne için yaratılmışlarsa orada kullanılmasıdır, onu ihsan edene itaat edip şirk koşmamaktır. Ma edatı tekit için sıladır. **“O ki sizi yeryüzünde yarattı”** var edip üremeniz için sizi etrafa yaydı **“ve yalnız ona toplanacaksınız”** dağıldıktan sonra kıyamet gününde onun huzurunda toplanacaksınız.

80- “O ki can verir ve öldürür. Gece ile gündüzün arka arkaya gelmesi ona aittir” birbirlerini takip etmeleri ona mahsustur, başkasının ona gücü yetmez. Bu da bunu gerçek manada güneşe bağlamaya rettir ya da birbirini takip etmeleri onun emir ve hükmü gereğidir yahut birinin kısılp diğerinin uzaması ancak onun yapacağı şeydir demektir. **“Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?”** bakıp düşünmüyor musunuz ki bunların hepsi bizdendir, gücümüz bütün mümkün şeylere yeter, yeniden dirilme de onlardandır. Ye ile ya’kılun da okunmuştur ki bu durumda tuşşerun’un hitabı müminlerin çok (kabalık) kabul edilmesinden olur.

81; 82- “Hayır, onlar dediler” Mekke kafirleri **“evvelkiler gibi”** önceki ataları ve onların yollarını tutanlar gibi dediler. **“Öldüğümüz ve toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi diriltileceğiz, dediler?”** bunu uzak gördüler ve düşünmediler ki onlar da daha önce toprak idiler de yaratıldılar.

لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَآبَاءُنَا هَذَا

مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ

وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾

سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ

مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ

تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

بَلْ آتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾

83 – Ant olsun, gerçekten, bu, bize ve daha önce atalarımıza va'dolundu. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.

84 – De ki: Eğer biliyorsanız, yer ve ondakiler kimindir?

85 – Allah'ındır, diyecekler. De ki: İbret almıyor musunuz?

86 – De ki: Yedi kat göklerin ve ulu Arş'in Rabbi kimdir?

87 – Allah'tır, diyecekler. De ki: Korkmuyor musunuz?

88 – De ki: Eğer biliyorsanız, her şeyin mülkü elinde olan ve l maye eden, kendisi himaye edilmeyen kimdir?

89 – Allah'tır, diyecekler. De ki: Nasıl da büyüleniyorsunuz?

90 – Hayır, biz onlara hakkı getirdik. Gerçekten onlar muhakk yalancılarıdır.

83- “Ant olsun, gerçekten bu, bize ve daha önce atalarımıza vaat olundu. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir yazdıkları yalanlardan başka bir şey değildir. Esâtiyr, ustura'nın çoğ ludur, çünkü okunan şey için kullanılır örneğin eaciyb (şaşılacak ş ve edahyik (gülünecek şey) gibi. Satır'ın çoğulu estar'ın cem'i oldu da söylenmiştir.

84; 85- “De ki: Eğer biliyorsanız, yer ve ondakiler kimindir?” eğer ilim adamları veyahut bunu bilenlerden iseniz, bu da onları horlama ve cahilliklerini onaylatma olur. Zira bu kadar açık şeyi bilmediler aynı zamanda az buçuk ilmi olanın bileceği şeyi inkar ettikleri için de onları susturma olur. Bunun içindir ki onlar cevap vermeden önce cevaplarını verdi ve **“Allah’ındır, diyecekler”** dedi. Çünkü saf akıl az bir düşünce ile onları, yaratanın Allah olduğunu ikrara zorlamıştır. **“De ki:”** Onlar diyeceklerini dedikten sonra **“İbret almıyor musunuz?”** o zaman bilirdiniz ki yeri ve içindekileri önceden var eden onları ikinci kez icat etmeye de kadirdir. Çünkü başlatmak tekrardan daha kolay değildir. Aslı üzerine tetezekkerun da okunmuştur.

86; 87- “De ki: Yedi kat göklerin ve ulu Arş’ın Rabbi kimdir?” çünkü o, bunlardan daha büyüktür. **“Allah’tır, diyecekler”** Ebu Amr ile Yakup bunda ve bundan sonrakinde sorunun lafzı (şekli) gereği lam’sız olarak (Allah) okumuşlardır. **“De ki: Korkmuyor musunuz?”** onun cezasından, öyleyse bazı mahluklarını ona şirk koşmayın, bazı güç yetecek şeylere gücünün yeteceğini inkar etmeyin.

88; 89- “De ki: Her şeyin mülkü elinde olan kimdir?” melekut mümkün olacak şeylerin mülkü demektir. **“O ki hımaye eder”** dilediğine yardım eder ve onu korur **“vela yücaru aleyhi”** kimseye yardım edilip de onun elinden alınmaz. Alâ ile geçişli kılınması nusrat (yardım) manasını içermesindendir. **“Eğer biliyorsanız? Allah’tır, diyecekler, de ki: Nasıl da büyüleniyorsunuz?”** iş bu kadar açık ve deliller birbirlerini desteklemişken nasıl da aldanıp doğru yoldan çevriliyorsunuz?

90- “Hayır, biz onlara hakkı getirdik” tevhit ve yeniden derlenme vaadi gibi. **“Gerçekten onlar muhakkak yalancılardır”** çünkü bunu inkar ettiler.

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ

وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ
بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِيئُنِي
مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾
وَأَنَا عَلَى أَنْ تُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لِقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ اذْفَعْ بِأَلَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يُصِفُونَ ﴿٩٦﴾

91 - Allah evlat edinmedi ve onunla beraber bir İlah olmadı. Olsaydı muhakkak her İlah yarattığı ile gider ve gerçekten bazıları bazılarının üstüne çıkardı. Allah onların niteledikleri şeylerden münezzehtir.

92 - Görünmeyeni ve görüneni bilendir. Şirk koştukları şeylerden yücedir.

93 - De ki: Rabbim, eğer va'dolunanı bana gösterirsen,

94 - Rabbim, beni zalimler kavminin içinde kılma.

95 - Şüphesiz biz onlara va'dettiğimizi sana göstermeye mutlaka gücü yetenleriz.

96 - Kötülüğü en güzeli ile defet. Biz onların niteledikleri şeyden çok iyi biliniz.

91- "Allah evlat edinmedi" çünkü kimseye benzemekten mukadderdir. "Onunla beraber bir İlah olmadı" ilahlığına ortak olacak bir İlah olmadı. "Olsaydı muhakkak her İlah yarattığı ile gider ve gerçekten bazıları bazılarının üstüne çıkardı". Bu da tartışmalarının cevabı ve makasıdır. Eger sizin dediğiniz gibi onunla beraber İlahlar olsa idi, onlardan biri yarattığı şeylerle gider, bağımsızlığını ilan ederdi, mülkü de diğer kilerin mülkünden ayrılırdı. Aralarında savaş çıkar birbirlerini yemeye kalkışırlardı. Nitekim dünya kralları arasında durum böyledir.

zaman her şeyin mülkü yalnız onun (Allah'ın) elinde olmazdı. Lazım icma ve araştırma ile batıldır, bütün mümkün olan varlıkların bir va-cibül vücuda dayanması da delille sabittir. **“Allah onların niteledikleri şeyden münezzehtir”** evlattan ve ortaktan, çünkü bunun bozukluğunun delili yukarıda geçmiştir.

92- **“âlimil ğaybi (görünmeyeni ve görüneni bilendir)”** bu da mahzuf müptedanın haberidir. İbn Kesir, İbn Amir, Ebu Amr, Yakup ve Hafs sıfat olarak mecur okumuşlardır. Bu da ortağın olmadığının başka bir delilidir, çünkü onlar da bunun Allah'a ait olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun içindir ki arkasından fe ile **“feteala amma yüşri-kun (şirk koştuıkları şeylerden yücedir)”** demiştir.

93; 94- **“De ki: Rabbim, eğer vaadolanı bana gösterirsen”** in kâne labüdde min en türüyenni demektir. Çünkü ma ile nun tekit içindir **“vaadolanı”** dünya ve ahiretteki azabı **“Rabbim, beni zalimler kavminin içinde kılma”** azapta beni onlara yaklaştıрма. Bu da nef-sini kırma içindir ya da zulmet uğursuzluğunun arkalarındakini de kuşatabileceği içindir, mesela “o fitneden sakının ki içinizden yalnız zalimlere dokunmaz” (*Enfal: 25*) ayeti gibi. Hasen Basri'den: Allah Te-ala Nebisine şunu haber vermiştir ki ümmetinde de bir azap olacaktır, vaktini bildirmemiş; böyle dua etmesini buyurmuştur. Nidanın tekrar edilip şart ve cezadan her birinin başına getirilmesi, daha çok yalvarıp yakarması içindir.

95- **“Şüphesiz biz onlara va'dettiğimizi sana göstermeye mutla-ka gücü yetenleriz”** ancak onu erteliyoruz, şunu biliyoruz ki bazıları yahut arkalarından gelenlerden bazıları iman edeceklerdir ya da sen içlerinde olduğun sürece biz onlara azap etmeyiz, demektir. Belki de bu onların va'dolunan şeyi reddedip ondan (Peygamber'den) acele is-temelerini ve onu alaya almalarını rettir. Şöyle de denilmiştir: Allah bunu ona göstermiştir, o da Bedir kırımını veya Mekke'nin fethidir.

96- **“Kötülüğü en güzeli ile def et”** bu da ondan yüz çevirmek ve ona karşılık iyilik etmektir. Ancak bu, dinde zafiyete götürmemelidir. Bunun kelime-i tevhit, kötülüğün de şirk olduğu da söylenmiştir. Bu-nun iyiliği emretmek, kötülüğün de münker olduğu da söylenmiştir. Bu, kötülüğü iyilikle sav ifadesinden daha etkilidir, çünkü açıkça üs-tünlük ifadesi kullanılmıştır (ahsenü). **“Biz onların niteledikleri şeyi çok iyi bileniz”** seni niteledikleri şeyi yahut seni olduğun şeyden baş-kasıyla nitelemelerini bileniz ve cezalarını vermeye de gücümüz pek alâ yeter. Öyleyse onların işini bize bırak.

وَقُلْ رَبِّ اعُوْذُ بِكَ

مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ٩٧ وَأَعُوْذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ٩٨
حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ٩٩
لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا
وَمِنْ وَدَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُعْثَوْنَ ١٠٠ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ
فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ١٠١

97 – De ki: Rabbim, şeytanların dürtüklemelerinden sana sığınırım.

98 – De ki: Rabbim, bana sokulmalarından sana sığınırım.

99 – Nihayet onlardan birilerine ölüm geldiği zaman: Rabbim beni geri döndürün, der.

100 – Olur ki ben bıraktığım şeyde iyi bir iş yaparım. Hayır, bunun onun söylediği (boş) bir sözdür. Önlerinde diriltilecekleri güne kadar bir engel vardır.

101 – Sura üfürüldüğü zaman artık o gün aralarında soy yoktur birbirlerini sormazlar da.

97; 98- “De ki: Rabbim, şeytanların dürtmelerinden sana sığınırım” vesveselerinden. Hemz maddesinin aslı dürtmektir, binicinin mahmuzu da bundan gelir. Onları isyanlara teşvik etmesi, binicinin hızlı yürümesi için hayvanını mahmuzlamasına benzetilmişti. Hemezât’ın çoğul olması tekrarlanmasındandır ya da ona nispet edilen şeyin (şeytanların) çok olmasındandır. “Rabbim, bana sokulmalarından sana sığınırım” her hal u kârda etrafımda dolaşmalarından. Namaz halinin, Kur’an okumanın ve ölüm anının özellikle bazı rivayetlerde dile getirilmesi bunların daha çok korkulması gereken haller olmasındandır.

99- “Hattâ (nihayet onlardan birine ölüm geldiği zaman)” b da yesifun’a müteallıktır, ikisinin arasındaki de kötülüğü def etme için göz yummayı tekit mahiyetinde ara cümlesidir. Bu da şeytanda Allah’a sığınmakla olacaktır ki şeytan onu yumuşaklıktan vazgeçirtir

de intikama sevk etmesin. Ya da hattâ, innehüm lekazibun kavline müteallıktır. “Der” kaçırdığı iman ve taata üzüntüsünden böyle der, çünkü durumu fark etmiştir “Rabbim, beni döndürün” beni dünyaya döndürün. Cemi vav’ı muhatabı tazim etmek, büyütmek içindir. Şöyle de denilmiştir: Cemi vav’ı irci’nî (beni döndür) kavlinin tekrarı içindir, mesela kıfa ve atrıka lafızlarında olduğu gibi (yani tekrarı ifade etmektedir).

100- “Olur ki ben bıraktığım şeyde iyi bir iş yaparım” terk ettiğim imanda yani belki imana gelir ve onda amel ederim. Şöyle de denilmiştir: Bıraktığım malda yahut dünyada. Efendimiz aleyhissalat ves-salam şöyle demiştir: Mümin can çekişirken melekleri gördüğü zaman ona, “seni dünyaya gönderelim mi?” derler. O da: Keder ve sıkıntılar yurduna mı, hayır, ileriye, Allah’a götürün, der. Kafir ise: Rabbim, beni dünyaya döndürün, der. “Hayır” dönme isteğini reddetmekte ve onu uzak görmektedir “o, boş bir laftır” yani “beni döndürün” sözü. Burada geçen kelime düzen içindeki söz demektir. “Onu söyleyecektir” çünkü hasret üzerine çökecektir. “Ve mîn varaihim” önlerinde de vardır, zamir o cemaate gitmektedir “bir engel” dönmelerine mani olur. “Diriltilecekleri güne kadar” o da kıyamet günüdür. Bu da dünyaya dönmelerine ümitlerini kesmek içindir, çünkü dirilme gününden sonra dünyaya dönüş yoktur, ancak ahirette oluşacak hayata dönüş vardır.

101- “Sura üfürüldüğü zaman” kıyametin kopması için, vav’ın fet-hi ve öyle (vav’ın fethi) ve sad’ın kesri ile (suver, siver) okunuşu da suver’in suret’in çoğulu olmasını destekler, “aralarında soy yoktur” onlara fayda verecek soy. Çünkü aşırı panikten ve herkesi dehşet kapladığından şefkat ve merhamet kalmamıştır. Öyle ki kişi kardeşinden, anasından, babasından, yastık arkadaşından ve oğullarından kaçır. Ya da övünecekleri soy yoktur demektir. “O gün” bugün yaptıkları gibi değil. “Birbirlerini sormazlar da” çünkü herkes kendi nefsiyle meşguldür. Bu, “dönüp birbirlerini sorarlar” (Tur: 25) ayetiyle çelişmez. Çünkü bu, surun üfürüldüğü zamandır, o ise hesaplasmadan ya da cennet halkı cennete ve cehennem halkı cehenneme girer kendir.

فَمَنْ

ثَقَلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ
خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾
أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾
قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا
أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَرُوا فِيهَا وَلَا
تَكَلِّمُونَ ﴿١٠٨﴾

102 – Artık kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulanların kendileridir.

103 – Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kendilerini ziy etmişlerdir. Cehennemde ebedi kalıcıdırlar.

104 – Ateş yüzlerini yalar. Onlarsa orada sırtırırlar.

105 – Onlara: “Size ayetlerim okunmuyor muydu ki onları yala lıyordunuz?” denilir.

106 – Derler: Rabbimiz, bedbahtlığımız bizi yendi ve biz sapıkı kavmi idik.

107 – Rabbimiz, bizi buradan çıkar; eğer dönersek, gerçekten z limleriz.

108 – Dedi: Sinin orada. Benimle konuşmayın.

102- “Artık kimin tartıları ağır gelirse” inanç ve amellerinin tar ları yani kimin sağlam itikat ve iyi amelleri olursa onun Allah katın ağırlığı ve itibarı olur. “İşte onlar kurtulanların ta kendileridir” kı tuluşa ve derecelere erenlerin demektir.

103- “Kimin de tartıları hafif gelirse” kimin tartılacak bir şeyi mazsa - ki onlar da kafirlerdir - çünkü Allah Teala: “Onlar için kıyan

gününde terazi kurmayız" (*Kehf: 105*) demiştir. **"İşte onlar kendilerini ziyan etmişlerdir"** aldanmışlardır, çünkü kemal kazanma zamanlarını kaçırmışlar ve kemale ermek için hazırlıklarını iptal etmişlerdir. **"Fi cehenneme (cehennemde ebedi kalıcıdır)"** bu da sılanın bedelidir ya da ülaike'nin ikinci haberidir.

104- **"Ateş yüzlerini yalar"** yakar, lefh nefh gibidir, ancak ondan daha tesirlidir. **"Onlarsa orada sırtırlar"** aşırı yanmadan (ütülmeden), küluh dudakların çekilip dişlerin açıkta kalmasıdır. Kelihun şeklinde de okunmuştur.

105; 106- **"Onlara: Size ayetlerim okunmuyor muydu ki?"** burada kavl maddesi gizlidir yani onlara böyle denilir. **"Onları yalanlıyordunuz"** bu da onlara azabı ne için hak ettiklerini gösteren bir azarlama ve hatırlatmadır. **"Derler: Rabbimiz, bedbahtlığımız bizi yendi"** bizi ele geçirdi, öyle ki hallerimiz bizi kötü sonuca götürür oldu. Hamze ile Kisai feth ile saadet gibi şekavetüna okumuşlardır. Kesr ile kitabet gibi (şikavet) de okunmuştur. **"Ve biz bir sapıklar kavmi idik"** haktan sapanlar.

107- **"Rabbimiz, bizi buradan çıkar"** ateşten **"eğer dönersek"** yalanlamaya **"gerçekten zalimleriz"** kendi nefislerimize karşı.

108- **"Dedi: Sinin orada!"** ateşin içinde hor olarak susun; çünkü orası isteme yeri değildir. Bu has'e'tül kelbe'den gelir ki köpeği kovmaktır. **"Benimle konuşmayın"** azabın kaldırılması hususunda ya da re'sen (doğrudan) benimle konuşmayın. Şöyle denilmiştir: Cehennem halkı bin sene: Rabbimiz, bize bak ve bizi dinle, derler. Onlara: Benden hak söz geçti, cevabı verilir. Bin sene de: Rabbimiz, bizi iki kere öldürdün, derler. Onlara da: Çünkü siz Allah'a tek olarak davet edildiği zaman inkâr ettiniz, denilir. Onlar da bin yıl: Ey Malik, Rabbin hakkımızda hüküm versin, derler. Onlara: Şüphesiz burada kalacaksınız, diye cevap verilir. Onlar da bin yıl: Rabbimiz, bizi yakın bir ecele ertele, derler onlara: Daha önce yemin etmediniz mi, denilir? Onlar da bin yıl: Rabbimiz, bizi çıkar da iyi amel edelim, derler, onlara: Size yeteri kadar ömür vermedik mi, denilir? Onlar da bin yıl: Rabbimiz, bizi dünyaya gönder, derler, onlara: Susun orada, diye cevap verilir. Artık onların derin nefes alarak solumadan ve ulumadan başka bir şeyleri olmaz.

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
 وَلِرَحْمَنَائِنَا خَيْرَ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوَكُمُ
 ذِكْرِي وَكُنتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتَهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ
 هُمُ الْفَاقِتُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا
 لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِثِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا
 لَّوْ أَنكُم كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا
 وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

109 – Çünkü kullarımdan bir grup: “Rabbimiz, iman ettik; bizi bağışla, bize merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın diyordlardı da,

110 – Onları eğlence edindiniz; ta ki size zikrimizi unutturdular! Siz de onlara gülerdiniz.

111 – Şüphesiz ben de bugün onları sabrettikleri o şeyle mükafatlandırdım. Şüphesiz onlar muratlarına erenlerin ta kendileridir!

112 – Dedil: Yerde seneler sayısınca ne kadar kaldınız?

113 – Dediler: Bir gün yahut bir kısmı; sayanlara sor.

114 – Dedil: Eğer gerçekten biliyor olsaydınız, ancak pek az kaldınız.

115 – Sizi ancak boş yere yarattığımızı ve gerçekten bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?

109; 110- “İnnehu (çünkü)” yani durum şu ki, feth ile de okunmuştur, yani liennehu (çünkü) demektir. “Kullarımdan bir grup” yarımüminler, ashap da denilmiştir, ashab-ı suffe de denilmiştir. “Rabbimiz, iman ettik; bizi bağışla, bize merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın, derlerdi de onları eğlence edindiniz” Naf Hamze ve Kisai burada ve Sad suresinde zam ile (suhriyya) okumuşlardır. İkisi de sehara'nın mastarıdır, mübalağa için nisbet ya'sı ziyad

kılınmıştır. Kufelilere göre meksur olan alay etmek, mazmum olan da suhrâ'dan gelir ki itaat ve kulluk etmektir. **"Ta ki size zikrimi unutturdu"** onlarla ölçüsüz olarak alayla meşgul olduğunuz için dostlarım hususunda benden korkmadınız. **"Siz de onlara gülerdiniz"** onlarla dalga geçmek için.

111- **"Şüphesiz ben onları sabrettikleri o şeyle mükâfatlandırıdım"** eziyetinize karşılık. **"Ennehüm (şüphesiz onlar muratlarına erenlerin ta kendileridir)"** bütün özel muratlarına. Bu da cezeytühüm'ün ikinci mefuludur. Hamze ile Kisai yeni söz başı olarak kesr ile (inne-hüm) okumuşlardır.

112- **"Dedi"** yani Allah yahut sorgularına memur olan, İbn Kesir, Hamze ve Kisai, meleğe veyahut cehennemliklerin bazı başkanlarına emir olarak (kul / de) okumuşlardır. **"Yerde ne kadar kaldınız?"** diriler veya kabirlerde ölümler olarak **"adede sinin (seneler sayısınca)"** bu da kem'in temyizidir.

113- **"Dediler: Bir gün yahut bir kısmı"** cehennemde ebedi kalmalarına nispetle kaldıkları süreyi kısa görerek derler ya da o da neşeli günleri idi, neşeli günler de kısadır yahut da geçmiştir, geçen de yok hükmündedir. **"Sayanlara sor"** dünya günlerini sayma imkânı olanlara sor, eğer gerçeği öğrenmek istersen. Çünkü bizler azapta olduğumuz için onu hatırlamaktan ve düşünmekten çok meşgulüz ya da onlar insanların ömürlerini sayan ve amellerini tespit eden meleklerdir. Şeddesiz olarak âdiyn de okunmuştur zalimlere sor, onlar da bizim dediğimizi derler. Adiyyin de okunmuştur ki eskilere sor, onlar da kalışlarını kısa görürler demektir.

114; 115- **"Dedi"** Hamze ile Kisai'nin kıraatlarında kul (de) şeklindedir **"eğer gerçekten biliyor olsaydınız, ancak pek az kaldınız"** bu da onların dediklerini tasdik mahiyetindedir. **"Sizi boş yere yarattığımızı mı sandınız?"** bu da gafilliklerini azarlamadır, abesen de haldir, abisiyne demektir ya da mefulun lehtir yani sizi eğlenmek için yaratmadık, ancak kendinizi Allah'a adamanız, bizim de amellerinize göre karşılık vermemiz için yarattık. Bu da yeniden dirilmenin delili gibidir. **"Ve gerçekten bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"** bu da halaknaküm'e yahut abesen'e matuftur. Hamze, Kisai ve Yakup te'nin fethi ve cim'in kesri ile (terciun) okumuşlardır.

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا

هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ

الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

116 – Gerçek Hükümdar Allah çok yücedir. Ondan başka İlah yoktur. İhtişamlı Arş'in Rabbidir.

117 – Kim Allah'la beraber kendisi için delil olmayan başka bir İlahı dua ederse, onun hesabı ancak Rabbinin yanındadır. Şüphesiz kafirler iflah olmazlar.

118 – De ki: Rabblm, bağışla, merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır.

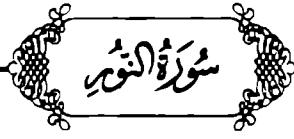
116- “Gerçek Hükümdar Allah çok yücedir” mülk mutlak olarak onun hakkıdır, çünkü ondan başkası bizzat mülktür yahut dolayısıyla mülk sahibidir, bir cihetten öyledir, bir cihetten öyle değildir. **“Ondan başka İlah yoktur”** çünkü ondan başkaları onun kullarıdır. **“İhtişamlı Arş'in Rabbidir”** o ki bütün ecranı kuşatmıştır, sonuca bağlanmış davalar ve hükümler ondan iner. Bunun içindir ki onu kerem ile nitelemiştir ya da kerem sahiplerinin en keremlisi olana nispetinden dolayı öyle nitelemiştir. Ref ile Rabbü'nün sıfatı olarak el-kerimü de okunmuştur.

117- “Kim Allah'la beraber başka bir İlahı dua ederse” tek veya ortak olarak ona ibadet ederse **“kendisi için delil olmayan bir İlahı”** bu da İlah'ın başka bir sıfatıdır, ondan ayrılmaz, çünkü batılın burhanı (delili) olmaz. Bu da onu tekit için getirilmiştir. Hükümün ona bina edilmesi şuna dikkat çekmek içindir ki delil olmayan şeyi din kabul etmek yasaktır, hele hilafına delil olan daha çok men edilmiştir. Ya da bunun için (tekit için) şartla ceza arasına getirilmiştir. **“Onun hesabı ancak Rabbinin yanındadır”** ona hak ettiği karşılığı verir. **“Şüphesiz kafirler iflah olmazlar”** durum şudur ki demektir, fethi ile illet olarak ennehu da okunmuştur. Ya da haberdir yani hesabuhu ademül felahi (onun hesabı iflah olmamaktır) demektir. Sure müminlerin iflah olmasını tespitle başladı, kafirlerin iflah olmayacakları ile son buldu.

Sonra Resul'üne kendinden bağış ve merhamet dilemesini buyurup şöyle dedi:

118- “De ki: Rabbim, bağışla, merhamet et. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin”. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet edilmiştir: Kim Mü'minun suresini okursa, melekler onu rahatlık, güzel koku ve ona ölüm meleği indiği zaman sevineceği şeyle müjdeler. Yine: Üzerime on ayet indirildi ki kim onları uygularsa cennete girer, dediği, sonra da kad eflahal mü'minun'dan başlayarak on ayeti hatm ettiği rivayet edilmiştir. Şöyle de rivayet edilmiştir: Onun başı ve sonu cennet hazinelerindendir. Kim başından üç ayet ile amel ederse ve sonundan üç ayetten öğüt alırsa, gerçekten kurtulmuş ve iflah olmuştur.

24 / NUR SURESİ

Medine'de inmiştir.

64 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ

بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدَ

عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Bu bir suredir; onu indirdik ve onu farz ettik. Belki öğüt alırsınız diye onda açık açık ayetler indirdik.

2 – Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'ın dininde onlara karşı sizi bir acıma tutmasın, eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız. Cezalarına müminlerden bir grup şahit olsun.

1- “Suretün” yani hazihi suretün demektir yahut fima evhayna ileyke suretün (sana vahyettiklerimiz arasında bu bir suredir) demektir. “enzelneha (onu indirdik)” surenin sıfatıdır, kim sureyi nasb ile okursa onu nasb eden fiilin müfessiri kabul eder, o zaman i'raptan mahalli olmaz, ancak ütlü (oku) yahut duneke (al) vb. bir şey takdir ederse iraptan mahalli olur. “Ve faradnaha (onu farz ettik)” ondaki hükümleri farz kıldık. İbn Kesir ile Ebu Amr onu şeddeli okumuşlardır, çünkü farzları yahut üzerine farz kılınan kimseler çoktur ya da vacipliğini mübalağa etmek içindir. “Onda açık açık ayetler indirdik” delaletleri açık olan ayetler, “belki öğüt alırsınız” haramlardan sakınırsınız, zal şeddesiz olarak da okunmuştur.

2- “Ezzaniyetü vezzaniy” yani fima faradna yahut fima enzelnahüma (farz ettiğimiz yahut indirdiğimiz şeyler arasında bu ikisinin hükmü vardır, her birine yüzer değnek vurun) demektir o da celde, dayak cezasıdır. Bu ikisinin mübteda olarak merfu olması da caizdir, haber ise “feclidu külle vahidetin”dir. Fe de haber cümlesinin şart manasını içermesindendir, çünkü lam ellezi manasıdır. Zahirin tefsir ettiği bir fiil gizleyerek nasb ile “ezzaniyete vezzaniye” de okunmuştur. Bu, emirden dolayı sureten'i nasb ile okumaktan daha

güzeldir. Ye'siz olarak vezzani de okunmuştur. Zina eden kadının önce zikredilmesi zinanın genellikle kadının erkeğe yanaşması ve kendini ona arz etmesiyle olmasındandır, bir de zinanın kötülüğü kadına nispetle kendini daha çok gösterir. Celd de cild'e yani deriye vurmaktır. Bu, muhsan olmayana has bir hükümdür. Çünkü delille sabit olduğu üzere muhsan'ın haddi / cezası recm'dir. Şafii buna hür için bir yıl sürgünü de ilave etmiştir, çünkü Efendimiz aleyhisselam: Bekar bekarla zina ederse yüz değnek vurulur ve bir yıl sürgün edilir, demiştir. Ayette bunu def edecek bir şey olmadığı için birinin diğerini makbul veya merdud şekilde neshi söz konusu değildir. Şafii'nin köle hakkında üç görüşü vardır. İhsan; hürriyet, buluş, akıl ve sahih nikahla duhul ile gerçekleşir. Hanefiler Müslüman olmayı da ilave etmişlerdir ki bu, Efendimizin iki yahudiye recm etmesiyle reddedilmiştir. "Kim Allah'a şirk koşarsa muhsan değildir" hadisi bununla çelişmez; zira muhsandan maksat ona karşılık Müslümanın kısas edildiği kimsedir. **"Allah'ın dininde onlara karşı sizi bir acıma tutmasın"** Allah'ın taatında ve haddini tatbik etmede, acıyıp da onu işlevsiz bırakmayın, onda tolerans göstermeyin. Bunun içindir ki aleyhissalat vesselam Efendimiz: Eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık etse idi, onun da elini keserdim, demiştir. İbn Kesir hemzenin fethi ile (reefetün) okunmuştur. Med ile feâlet vezninde reâfet de okunmuştur. **"Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız"** çünkü iman Allah'a itaat hususunda ciddiyet, had ve hükümlerini tatbik etmede gayret ister. Bu da taata teşvik kabilindendir. **"Cezalarına müminlerden bir grup şahit olsun"** daha çok caydırmak için. Çünkü teşhir işkenceden daha çok önleyicidir. Ayette geçen taife bir şeyin etrafını sarabilecek kalabalık demektir. En azı üç kişidir. Bir veya iki kişi olduğu da söylenmiştir. Maksat teşhiri gerçekleştirmektir.

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً

وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلَبُوا لَهُمْ ثَمَانِينَ

جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ

تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَاصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

3 – Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik kadınla nikahlanır. Zina eden kadını da ancak zina eden erkek yahut müşrik bir erkek nikahlar. Bu, müminlere haramdır.

4 – Namuslu kadınlara iftira edip de sonra dört şahit getirmeyenlere, onlara seksen değnek vurun ve onların şahitliklerini ebedi kabul etmeyin. İşte onlar fasıkların ta kendileridir.

5 – Ancak bunun ardından tövbe edip de hallerini ıslah edenler müstesna. “Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”.

3- “Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik kadınla nikahlanır. Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik bir erkek nikahlar” çünkü genellikle zinaya meyyal olan kimse temiz kadınların nikahına rağbet etmez. Zina eden kadına da iyi kimseler rağbet etmez. Çünkü benzerlik ülfet ve dayanışmanın sebebidir. Muhalefet de nefret ve ayrılığın sebebidir. Cümlelerin gelişi ezzaniyetü latenkihi illa men hüve zanin ev müşrik demeyi gerektirirdi, ancak maksat erkeklerin onlara rağbetini dile getirmektir. Çünkü ayet zayıf muhacirler hakkındaki inmiştir. Onlar kendilerini kiraya veren fahişe kadınlarla evlenmek istediler, cahiliyye adetine göre onların kazancından yararlanmak istediler. İşte bundan dolayı önce zina eden erkek denildi. “Bu, müminlere haram kılınmıştır” çünkü bu, fasıklara benzemedir, töhmete maruz kalmaktır, kötü söze sebep olmaktadır, soya dil uzatmaktadır ve daha birçok kötülükleri vardır. Bunun içindir ki mübalağa olsun diye tenzih yerine tahrir ifadesi kullanılmıştır. Olumsuzluğun yasak manasına olduğu da söylenmiştir ve öyle de okunmuştur. Haramlık zahirine göredir, hüküm ise varit olduğu sebebe göredir. (Hüküm geneldir) ya da Allah Teala’nın: “İçinizden dulları evlendirin” (Nur: 32) ayetiyle men-suhtur. Çünkü o fahişe kadınları da içine alır. Şu da onu teyit eder ki Efendimiz aleyhisselam'a bunu sordular, o da: Başı zina, sonu nikah-

tır. Haram helali haram etmez, demiştir. Şöyle de denilmiştir: Nikah-tan maksat cimadır, o zaman zina eden erkeğin ancak zina eden ka-dınla zinasını ve zina eden kadınla ancak zina eden erkeğin zinasını men etmiş olur ki bu da bozuktur.

4- **“Namuslu kadınlara iftira edip de”** onlara zina suçu isnat edip de. Zina suçu şuradan anlaşılmaktadır; çünkü namuslu kadınlara de-nilmiştir, hemen zina edenlerden sonra zikredilmiştir, dört şahit denil-miştir, çünkü **“sonra dört şahit getirmeyenlere, onlara seksen değnek vurun”** denilmiştir. Zira başkasıyla iftira etmek mesela fasık yahut iç-kici demek muhsan olmayan kadında olduğu gibi taziri icap eder. Bu-rada ihsan hürriyet, buluş, akıl, İslam ve zina yapmamış olma-lardır. Bunda erkekle kadın arasında fark yoktur. Özellikle namuslu kadın-ların zikredilmesi, ya özel bir olay nedeniyle ya da kadınlara böyle iftiranın daha yaygın ve daha çirkin olmasındandır. Değnek vururken şahitlerin toplanması şart değildir, iftiraya uğrayan kadının kocasının şahitliği de muteber değildir, Ebu Hanife ise buna muhalefet eder. An-cak vurma zina vurmasından daha hafif olmalıdır; çünkü sebebi de za-yıftır ve yalan olma ihtimali de vardır. Bunun içindir ki değneğin sayısı azaltılmıştır. **“Şahitliklerini ebedi kabul etmeyin”** hangi şahitlik olursa olsun. Çünkü o, müfteridir. Şöyle de denilmiştir: İftirada şahitliklerini kabul etmeyin, bu da dayanın yapılmasına bağlı değildir, Ebu Hanife buna da muhalefet eder. Çünkü dayak emri ile şahitliğin kabul olun-maması şarta cevap olmada eşittir, aralarında sıra da yoktur ki bir se-ferde yapılmaları lazım gelsin. Nasıl olabilir ki onun dayaktan önceki hali sonrasından daha kötüdür. **“Ebedi olarak”** tövbe etmediği sürece, Ebu Hanife’ye göre ömrünün sonuna kadar kabul olunmaz. **“İşte onlar fasıkların ta kendileridir”** fasıklıkları tescillenen fasıklar demektir.

5- **“Ancak tövbe edenler müstesna”** iftiradan tövbe edenler **“bu-nun ardından ve hallerini ıslah edenler”** kötü amellerini telafi eden-ler. Hadde teslim olmak yahut iftira ettiği kimseden helallik dilemek de bundandır. İstisna esas hükme racidir, o da şartın bu şeyleri ge-rektirmesidir. Bundan hareketle haddin düşmesi gerekmez, nitekim böyle diyenler de olmuştur. Çünkü teslim olmak veya helallik dile-mek tövbenin tamamındandır. Müstesnanın mahalli istisna olarak mansuptur. Şöyle de denilmiştir: İstisna nehye racidir, mahalli de lehüm’deki hü’m’den bedel olarak mecrurdur. Şöyle de denilmiştir: İstisna sonuncuya yani ülaike hü’mül fasikun’a racidir, mahallen de mansuptur. Çünkü kelam menfi değil muceptir. İstisna munkatıdır, mabâ’dine muttasıldır da denilmiştir. **“Çünkü Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** bu da istisnanın illetidir.

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ

أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ
 أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ⑥ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ
 لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ⑦ وَيَذَرُوا عَنْهَا
 الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ⑧
 وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ⑨ وَلَوْلَا
 فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ⑩

6 – Eşlerine iftira atıp da kendilerinden başka şahitleri olmayan lar ise, onlardan birinin şahitliği, şüphesiz doğru söyleyenlerden ol duğuna dair Allah'a dört şahitliktir.

7 – Beşincisi de, eğer yalancılardan ise, muhakkak Allah'ın lane tinin kendi üzerine olmasıdır.

8 – Kocasının gerçekten yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört şahitlik etmesi, ondan (kadından) cezayı def eder.

9 – Beşincisi de, eğer kocası doğru ise, Allah'ın gazabının kend i (kadının) üzerine olmasıdır.

10 – Eğer üzerinizde Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı ve Allah tövbeleri çok kabul eden ve hikmet sahibi olmasaydı (haliniz nice olurdu)?

6- “Eşlerine iftira atıp da kendilerinden başka şahitleri olmayan lar” ayet Hilal bin Ümeyye hakkında indi; yatağında bir adam gördü enfüsühüm, şühedaü'den bedeldir yahut onların sıfatıdır, o zaman illa gayr manasına olmuş olur. “Onlardan birinin şahitliği dört şahit liktir” vacip olan onlardan birinin şahitlik etmesidir yahut onlardan birinin şahitlik etmesi gerekir. Erbaa lafzı da mefulu mutlak olarak mansuptur. Hamze ile Kisai onu şehadetü'nün haberi olarak merfı okumuşlardır. “Billahi (Allah'a)” bu da şehadatin'e müteallıktır, çün kü ona yakındır. Şehadetü'ye müteallık olduğu da söylenmiştir, çünkü

ondan önce geçmiştir. “İnnehu (şüphesiz doğru söyleyenlerden olduğuna dair)” yani kadınına zina isnadında. Aslı ala ennehu demektir; harf-i cer hazf edilmiş, inne de meksur okunmuştur, amili de tekit için ondan talik edilmiştir (amelden düşürülmüştür).

7; 8- “Velhamisetü” beşinci şahitlik de “eğer yalancılardan ise, mutlaka Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasıdır” . Bu, erkeğin lanetleşmesidir, hükmü de iftira haddinin üzerinden düşmesi ve birbirlerinden ayrılmaıdır. Bu bize göre fesih ayrılığıdır, çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz: İki lanetleşen bir daha ebediyen birleşemezler, demiştir. Hakimin ayırması Ebu Hanife’ye göre talak ayırmasıdır. Yine bunun hükmü çocuğun babadan silinmesi ve kadına zina haddinin vacip olmasıdır, çünkü “ondan (kadından) azabı def eder” demıştır ki haddi demektir “kocasının gerçekten yalancılardan olduğuna dair Allah’a dört şahitlik etmesi” bana attığı iftirada yalancıdır, diye.

9- “Beşincisi de, eğer kocası doğru ise, Allah’ın gazabının kendi (kadının) üzerine olmasıdır” elhamisetü müpteda olarak merfudur, mabadi de haberdır ya da enteşhede’ye atıfla merfudur. Hafs ise onu erbaa’nın üzerine atf ederek mansup okumuştur. Nafi ile Yakup da en lanetallahi ve en gadaballahi şeklinde nun’u hafif (sükun ile) okumuştur; ğadıbe’nin dad’ını meksur, be’sini meftuh ve Allah isminin de he’sini merfu okumuşlardır. Diğerleri ise ikisinde de nun’u şeddeli, te’yi mansup, dad’ı meftuh ve he’yi mecrur okumuşlardır.

10- “Eğer üzerinizde Allah’ın lütuf ve rahmeti olmasaydı ve Allah, tövbeleri çok kabul eden ve hikmet sahibi olmasaydı” cevabı tazim için terk edilmiştir yani sizi rüsva eder ve size acele azap ederdi, demektir.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ
 خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ
 مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ
 وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَاءُوا
 عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَلَمَّ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ
 هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾

11 – Şüphesiz o iftırayı getirenler (atanlar), içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir şer sanmayın. Bilakis o, sizin için bir hayırdır. Ondan herkes için günahtan kazandığı vardır. Onlardan büyüğünü üstlenen için de ona büyük bir azap vardır.

12 – Onu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve mümin kadınlar içlerinde bir hayır zannedip, “bu, gerçekten apaçık bir iftiradır” demeli değiller miydi?

13 – Ona dört şahit getirmeli değiller miydi? Getirmedilerse, işte onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir.

11- “İnnellezine cau bilifki” ifk kizb'ten (yalandan) daha abartılıdır, çünkü esk'ten gelir ki o da çevirmektir, zira o, doğru istikametten çevrilen sözdür. Maksat Hazreti Âişe radiyallahu anha'ya atılan iftiradır. Şöyle ki aleyhisselat vesselam Efendimiz onu bir gazada yanına aldı. Bir gece, dönüşü ilan etti. Hazreti Âişe de ihtiyacını görmek için gitti, sonra yerine döndü, elini göğsüne attı, akik gerdanlığının kopmuş olduğunu gördü. Onu aramak için geri döndü. Onu mahfesinde taşıyan da içinde olduğunu zannetti ve devesini yürüttü. Âişe yerine döndüğünde orada kimseyi bulamadı, ararlar diye orada oturdu. Safvan bin Muattal es – Sülemi radiyallahu anh da ordunun gerisinde gecelemiş, sabahleyin oraya varmıştı. Âişe'yi tanıdı, bineğini çöktürdü, o da bindi, o da onu yularından tutarak orduya getirdi. O zaman Âişe suçlandı. “Usbetün minküm (içinizden bir gruptur)” içinizden bir bölüktür, usbe on'dan kırka kadar denir, isabe de öyledir. Bunlardan Abdullah bin Übey, Zeyd bin Rifaa, Hassan bin Sabit, Mistah bin

Üsase, Hamne bint Cahş ve onlara katılanlar murat ediliyor. Usbetün minküm, inne'nin haberidir. **"Onu kendiniz için şer sanmayın"** kavli de yeni söz başıdır. Hitap Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e, Âişe'ye ve Safvan'adır. Allah onlardan razı olsun. Hu zamiri de ifk'e racidir. **"Bilakis o, sizin için bir hayırdır"** büyük sevap kazanmanız ve Allah katındaki değerinizin ortaya çıkmasıyla hayırdır. Çünkü beratınız hakkında on ayet indirmiştir. Sizin hakkınızda konuşanlar için tehdit ve sizin için iyilik düşünenler için de övgüdür. **"Onlardan herkes için günahtan kazandığı vardır"** içine daldığı o şey kadar özel olarak günahı vardır. **"Vellezi tevella kibrehu (onlardan büyüğünü üstlenen için)"** Yakup kâf'ın zammı ile okumuştur ki o da geçerli lügattir. **"Min-hüm (onlardan)"** onun içine dalanlardan, o da İbn Übey'dir, çünkü işi başlatan ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e düşmanlık için yayan odur ya da O, Hassan ve Mistah'tır, çünkü bu ikisi bunu açıktan söylemekle onu yaydılar. Ellezi de ellezine manasınadır. **"Onun için büyük bir azap vardır"** ahirette yahut dünyada; mesela değnek cezasına çarptırılmakla. İbn Übey kovuldu ve münafıklıkla meşhur oldu. Hassan da kör oldu ve elleri felç oldu. Mistah da gözünü kaybetti.

12- **"Onu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve mümin kadınlar içlerinde bir hayır zannedip bu"** kendilerinden olan erkek ve kadın müminler hakkında, mesela **"kendinizi ayıplamayın"** (*Hucurat: 11*) ayetinde olduğu gibi. Hitaptan gaip üslubuna geçilmesi daha çok kınamak ve şunu bildirmek içindir ki iman; müminlere hayır düşünmeyi, onlara dil uzatmamayı ve kendi nefislerini müdafaa eder gibi onları da müdafaa etmeyi gerektirir. Levla ile fiilinın arasına zarf ile fasıla girmesinin caiz olması, zarfın da ondan sayılmasındandır, çünkü ondan ayrılması caiz değildir. Bunun içindir ki başka şeylerde caiz olmayan onda caiz olur. Zira zarfı zikretmek çok önemlidir. Çünkü teşvik etmek o şeyi duyar duymaz olmalıdır demektir. **"Bu, gerçekten apaçık bir iftiradır, demeli değiller miydi?"** nitekim durumdan kesin haberdar olan kimse öyle der.

13- **"Ona dört şahit getirmeli değiller miydi? Getirmedilerse, işte onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir"** bu da onların dedikleri sözlerdendir, yalan olduğunu tespit için söylenmiştir. Çünkü delil olmayan şey Allah katında yani onun hükmünde yalandır. Bunun içindir ki ona had lazım gelmiştir.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ
بِالْسِّنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِقَوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ
هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا
يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾
يَعْظُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيَبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾

14 – Eğer dünya ve ahirette üzerinizde Allah'ın lütfü ve rahmet olmasaydı, içine daldığınız şeyde size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.

15 – Çünkü siz onu dilinize doluyor ve o hususta hiç bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla konuşuyorsunuz. Hâlbuki o, Allah katında büyüktür.

16 – Onu işittiğiniz zaman: Bizim için bunu konuşmak olmaz Seni tenzih ederiz. Bu, büyük bir günahdır, demeli değil miydiniz?

17 – Eğer müminler iseniz, Allah size böyle bir şeye ebediyer dönmenizden size öğüt veriyor.

18 – Allah size ayetlerini açıklıyor. Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

14- “Levla (eğer dünya ve ahirette üzerinizde Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı)” bu levla bir şey olduğu için bir şeyin olmaması içindir. Mana da şöyledir: Eğer Allah'ın size dünyada çeşitli lütufları olmasaydı ki onlardan bazıları; tövbe etmek için size süre vermesi; ahirette de sizin için mukadder olan af ve mağfiret şeklindeki rahmetidir “size mutlaka dokunurdu” vakit geçmeden “içine daldığınız bu şeyde büyük bir azap dokunurdu”. Ki onun yanında kınanmak ve dayak cezası hiç kalır.

15- “İz (çünkü siz)” lemesseküm yahut efattüm'ün zarfıdır, “onu

dilinize doluyorsunuz" sorarak birbirinizden alıyorsunuz. Telekkal kavle ve telekkafehu ve telakkanehu denir ki hepsi aynı manayadır. Aslı üzere teteleakkanehu da okunmuştur ki lakıyehu demektir, le-kıfihu ile aynı manayadır. Muzaraat harfinin kesri ile tilkavnehu da okunmuştur, tulkunehu da okunmuştur ki birbirlerine atmaktan gelir. Telikavnehu ve te'likunehu da okunmuştur ki velk ve elk'dan gelir, o da yalandır. Sekıftuhu'dan teskafunehu okunmuştur ki bir şeyi arayıp bulmaktır. Takfunehu da okunmuştur ki izini takip etmektir. **"Ve ağızlarınızla konuşuyorsunuz"** yani kalplerin yardımı olmadan sadece ağızlarınızla konuşuyorsunuz. **"O hususta hiç bilginiz olmayan şeyi"** çünkü o kalbinizde ifadesini bulmuş değildir. Mesela "ağızlarıyla kalplerinde olmayan şeyi söylerler" (*Al-i İmran: 167*) ayeti gibi. **"Ve onu basit sanıyorsunuz"** kolay ve sorumsuz **"hâlbuki o, Allah katında büyüktür"** günahta ve azabı çekmede. Bunlar arka arkaya sıralanmış üç günahdır, hepsi de büyük azabın dokunması ile ilgilidir: İftirayı dilleriyle demeleri, araştırmadan konuşmaları ve Allah katında büyük olduğu halde bunu küçük görmeleridir.

16- **"Onu işittiğiniz zaman: Bizim için olmaz"** yaraşmaz, doğru olmaz **"bunu konuşmak, demeli değil miydiniz?"** haza'nın belli söze ve çeşidine işaret olması da caizdir. Çünkü sıradan insanların da namuslarına dil uzatmak şer'an haramdır, kaldı ki Ebu Bekir Sıddık'ın kızı, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in haremi olan Aişe Sıddıka için olursa! **"Sübhanেকে (seni tenzih ederiz)"** o iftiradan veya onu diyenden taaccüptür. Aslı Allah'ı zor gelecek gibi düşünülecek şeylerden tenzih etmektir. Sonra her şaşılacak şey için kullanıldı ya da Peygamberinin eşinin kötü kadın olmasından Allah'ı tenzih etmektir. Çünkü o kadının kötü olması insanları Peygamberden uzaklaştırır ve evlilik gayesine zarar verir. Ama kafir olması öyle değildir, bu durumda bu ifade geçmişte tespit ve **"bu büyük bir iftiradır"** sözüne de hazırlık olur. Çünkü iftira atılan büyüktür. Zira günahların küçüklük ve büyüklüğü ilgili olduğu kimse ile doğru orantılıdır.

17- **"Allah size böyle bir şeye dönmenizden öğüt veriyor"** dönmenizi istemediği için yahut ona dönmeniz hususunda **"ebediyen"** hayatta mükellef olduğunuz sürece, **"eğer müminler iseniz"**. Çünkü iman buna mani olur, Bunda teşvik ve tehdit vardır.

18- **"Allah size ayetlerini açıklıyor"** şer'i hükümleri ve hüsn-ü edebi gösteren ayetlerini, ta ki öğüt alasınız, edebinizi takınasınız. **"Allah hakkıyla bilendir"** bütün halleri, **"hikmet sahibidir"** bütün tedbirlerinde, o nedenle Nebisinin, hanımını kıskanmaması caiz değildir, Allah bunu onaylamaz da.

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ
 الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ
 اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطَوَاتِ
 الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ
 عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ
 يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتِلِ أُولُوا الْفَضْلِ
 مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ
 اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

19 - Şüphesiz iman edenler arasında çirkin şeylerin yayılmasını sevenler var ya, onlar için dünya ve ahirette acıklı bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

20 - Eğer üzerinizde Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı, şüphe siz Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı.

21 - Ey o iman edenler, şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse, şüphesiz o, çirkin ve kötü şeyleri emreder. Eğer üzerinizde Allah'ın lütfü ve merhameti olmasaydı, içinizdeki hiçbir kimseyi ebediyen temizlemezdi. Ancak Allah dilediği kimseyi temizler. Allah hakkıyla işiten, kemaliyle bilendir.

22 - İçinizden fazilet ve bolluk sahibi olanlar; akrabalara, yok sullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermemelerine yemin et mesinler. Affetsinler, vazgeçsinler. Allah'ın, sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

19- “Şüphesiz iman edenler arasında çirkin şeylerin yayılmasını sevenler var ya, onlar için dünya ve ahirette acıklı bir azap vardır” had cezası, cehennem ateşi vs. gibi. **“Allah bilir”** kalplerde ne olduğunu, **“siz bilmezsiniz”** öyleyse dünyada zahire bakarak ceza verin, kalplerdeki kötülüğü ifşa sevgisine göre ise kusurdan münezze olan Allah ceza verir.

20- “Eğer üzerinizde Allah’ın lütuf ve rahmeti olmasaydı” bu da suçun büyüklüğünü göstermek için acele azabı terk etmekle minnetin (ihsanın) tekrarıdır. Bunun içindir ki **“şüphesiz Allah çok şefkatli, çok merhametlidir”** kavli, onlara lütuf ve rahmetinin meydana gelmesine atfedilmiştir. Cevap da hafz edilmiştir, çünkü daha önce defalarca geçtiği için gerek görülmemiştir.

21- “Ey o iman edenler, şeytanın adımlarını izlemeyin” fuhşu yaymakla, tı’nın fethi ile (hutavat) da okunmuştur. Nafi, Bezzi, Ebu Amr, Ebu Bekir ve Hamze onun fethi ile (hutavat) okumuşlardır. **“Kim şeytanın adımlarını izlerse, şüphesiz o, çirkin ve kötü şeyler emreder”** bu da onu izleme yasağının gerekçesidir. Fahşa (fuhuş) çok çirkin şeydir, münker de şeriatın beğenmediği şeydir. **“Eğer üzerinizde Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı”** günahları silip süpüren tövbeye muvaffak kılmak ve günahları örten hadleri meşru kılmakla **“sizden temizlemezd”** kirini arıtmazdı **“içinizden hiç kimsenin, sonsuza kadar”** zamanın sonuna kadar. **“Ancak Allah dilediği kimseyi temizler”** onu tövbeye sevk etmek ve kabul etmekle. **“Allah hakkıyla işitendir”** onların söylediklerini, **“kemaliyle bilendir”** niyetlerini.

22- “Vela ye’teli” yemin etmesin, iftial babından eliyye’den gelir yahut kusur etmesin, bu da ülüvv’den gelir. Vela yeteelle okunması birinciye destekler. Bu hüküm, Ebu Bekir es – Sıddik radiyallahu anh hakkında inmiştir. Mistah’a daha önce mali yardımda bulunurken, artık bulunmamaya yemin etti. Teyzesi oğlu idi, fakir muhacirlerden idi. **“Fazilet sahibi olanlar”** dinde **“ve bolluk sahibi olanlar”** malda. Bunda Ebu Bekir radiyallahu anh’in fazilet ve şerefine delil vardır. **“En yu’tu”** ala enla yu’tu (vermemeye) yahut fi en yu’tu (verme hususunda), üslup değiştirerek te ile (tu’tu) da okunmuştur. **“Akrabalara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere”** bunlar bir mevsufun sıfatlarıdır yani kendinde bunu toplayan insanlara demektir. Çünkü bu kelam böyle olanlar hakkındadır. Ya da sıfatları onların yerine kullanılan mevsufların sıfatlarıdır, o zaman maksadı ifadede daha abartılı olur. **“Affetsinler”** onlardan sadır olan kusurları **“vazgeçsinler”** ona göz yummakla. **“Allah’ın, sizi bağışlamasını istemez misiniz?”** affınızdan, vazgeçmenizden ve size kötülük edene iyilik etmenizden dolayı. **“Al-**

lah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir” sonsuz gücüne rağmen. Öyleyse siz de onun ahlakını alın. Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz bunu Ebu Bekir’e okudu, o da: Evet, isterim dedi ve Mistah’a yardıma devam etti.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تُشْهَدُ عَلَيْهِمْ
أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ
يُوفِيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾
الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ
لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

23 – Şüphesiz bir şeyden habersiz namuslu kadınlara iftira atanlar, dünyada ve ahirette lanet edilmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır.

24 – O günde dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları şeylere dair aleyhlerine şahitlik edecektir.

25 – O gün Allah onlara hak ettikleri cezalarını verecektir ve şüphesiz Allah’ın apaçık hak olduğunu bileceklerdir.

26 – Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara (yaraşır). İşte onlar (başkalarının) dediklerinden münezzehtirler. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır.

23- “Şüphesiz namuslu kadınlara iftira atanlar” iffetli kadınlara “bir şeyden habersiz” kendilerine atılan iftiradan “mümin kadınlara” Allah’a ve Resul’üne inanan kadınlara iftira atanlar, namuslarını pâymal etmek ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ve müminlere dil uzatmak için, mesela Abdullah bin Übey gibi “dünyada ve ahirette lanet edilmişlerdir”. Onlara dil uzattıkları için. “Onlar için büyük bir azap vardır” çünkü günahları büyüktür. Bunun, tövbe et-

meyen her iftiracı için bir hüküm olduğu söylenmiştir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına iftira atanlara mahsus olduğu da söylenmiştir. Bunun içindir ki İbn Abbas radiyallahu anhuma: Onun tövbesi yoktur, demiştir. Eğer Kur'an'ın tehditlerini araştırırsan Hazreti Âişe radiyallahu anha'nın iftirası hakkında inen kadar ağırını bulamazsın.

24- “Yevme (o gün onlara şahitlik edecektir)” lehüm'deki istikrar manasının zarfıdır, azabın değil, çünkü o mevsuftur. Hamze ile Kisai ye ile (yeşhedü) okumuşlardır, çünkü failine takaddüm etmiş ve arası açılmıştır. **“Dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları şeylere dair aleyhlerine şahitlik edecektir”** Allah'ın konuşturması ile istemleri dışında onları itiraf edecekler, ya da üzerlerinde eserleri görülmekle. Bunda azaptan daha çok korkutma vardır.

25- “O gün Allah onlara hak ettikleri cezalarını eksiksiz verecektir ve bilecekler” durumu gözleriyle görünce **“Allah'ın apaçık hak olduğunu”** zatı ile sabit, uluhiyetinin açık, bu konuda kimsenin ona ortak olmadığını, sevap ve ceza vermeye ondan başkasının gücünün yetmediğini. Ya da açık hak sahibidir, adaleti gün gibi meydandadır. Kim de böyle olursa mazlumun intikamını zalimden alır, bunda da şüphe yoktur.

26- “Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara yararır”. Yani kötü kadınlar kötü erkeklerle evlenir, aksi de öyledir. Temizler de böyledir. Bu da **“işte onlar”** kavlinin delili gibidir, bundan da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ehl-i beytini yahut Resul, Âişe ve Safvan'ı kast ediyor. Allah onlardan razı olsun. **“Onlar (başkalarının) dedikleri şeylerden münezzehtirler”** zira eğer doğru olsa idi aleyhissalat vesselam'ın zevcesi olmaz ve bu evlilik onaylanmazdı. Şöyle de denilmiştir: Bunlar kötü ve iyi sözlerdir, ülaike (onlar) işareti de temiz erkekleredir, yekulune'deki zamir de iftira atanlara racidir. Yani onlar kendi haklarında söylenen şeylerden müberradırlar ya da kötü erkeklere ve kötü kadınlara racidir yani temizler onlar gibi demekten müberradırlar. **“Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır”** yani cennet vardır. Allah Teala dört kimseyi dört şeyle temize çıkarmıştır: Yusuf aleyhisselam'ı kadının ev halkından birinin şahitliği ile, Musa aleyhisselam'ı Yahudilerin dediklerinden elbisesini kaçıran taş ile, Meryem'i çocuğunu konuşturmakla ve Hazreti Âişe radiyallahu anha'yı da bu mübalağalı ayet -i kerimelerle temize çıkarmıştır. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in makamını göstermek ve derecesini yükseltmekten başka bir şey için değildir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَى

أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ

قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ

فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

27 - Ey o iman edenler, evlerinizden başka evlere, durumu öğreninceye ve halkına selam verinceye kadar girmeyin. İşte bu, sizin için daha hayırlıdır. Belki iyice düşünürsünüz.

28 - Eğer orada bir kimse bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size “dönün” derlerse, dönün. Bu, sizin için daha temizdir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.

29 - Oturulmayan ve içinde eşyanız bulunan evlere girmeniz size bir günah yoktur. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.

27- “Ey o iman edenler, evlerinizden başka evlere girmeyin” oturmadığınız evlere, çünkü kiraya ve ödünç veren de ancak izinle girebilirler. “Durumu öğreninceye kadar” izin isteyinceye kadar. İsti’na: bilgi almaktır, âneseş şey’eden gelir ki görmektir. Çünkü izin isteyen durumu öğrenmek ve vaziyeti keşf etmek istemektedir; girmesi iste niyor mu yahut izin verilecek mi diye beklemektedir. Ya da isti’nas’tar gelir ki ürkmenin zıddıdır; çünkü izin isteyen ürkek ve korkaktır, izin verilmez diye endişe etmektedir. İzin verildiği zaman rahatlar. Ya da orada insan var mı diye öğreninceye kadar demektir ki o zaman in: kökünden gelir. “Halkına selam verinceye kadar” esselamü aleyküm eedhulu (selamün aleyküm, girebilir miyim?) dersiniz. Efendimiz şöyle buyurmuştur: Teslim, üç defa esselamü aleyküm, eedhuhu demektir. Eğer izin verilirse girer, yoksa döner. “Bu sizin için daha hayırlıdır” yani izin istemek yahut selam vermek sizin için ansızın girmekter

daha hayırlıdır ya da cahiliye selamından demektir. O zamanlar bir adam başkasının evine girdiği zaman: İyi sabahlar yahut iyi akşamlar, derdi. Çoğu zaman ev sahibini karısıyla beraber yatakta bastırırdı. Rivayete göre bir adam, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e: Anamın yanına girmek için izin isteyecek miyim, dedi? O da: Evet, dedi. Adam: Onun benden başka hizmet edeni yoktur, her girişimde izin isteyecek miyim, dedi? Efendimiz de: Onu çıplak görmek ister misin, dedi? O da: Hayır, deyince: Öyleyse izin iste, dedi. **"Belki iyice düşünersünüz"** bu da mahzufa müteallıktır yani ünzile aleyküm demektir ya da size bu denildi ki düşünesiniz de gereği ile amel edesiniz.

28- "Eğer orada bir kimse bulamazsanız" size izin verecek **"size izin verilmeye kadar oraya girmeyin"**. İzin verecek biri gelinceye kadar, çünkü girmek için mani sadece avret yerlerini görme mahzuru değildir, bunun yanı sıra adet icabı gizlenmesi gereken şeyleri görmemek içindir. Ayrıca başkasının mülkünde izin vermeden tasarruf etmek yasaktır (hane masuniyeti). Orada yangın çıkması, sel gelmesi vs. gibi şeylerin olması ise istisna edilmiştir. **"Eğer size "dönün" derlerse, dönün"** ısrar etmeyin. **"Bu sizin için daha temizdir"** dönmek daha temizdir, çünkü ısrar etmek ve kapıda beklemek kerahetten hali değildir, insanlığa aykırıdır. Ya da dininiz ve dünyanız için daha yararlıdır. **"Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir"** size hitap edilenden neyi yapıp yapmadığınızı bilir de size ona göre ceza verir.

29- "Oturulmayan evlere girmenizde size günah yoktur" mesela kervansaraylar, mağazalar, hanlar ve oteller gibi. **"İçinde eşyanız bulunan evlere"** içinde istifade edeceğiniz şeyler bulunan yerlere, mesela sıcaktan ve soğuktan barınmak, eşyayı indirmek, oturmak ve alışveriş etmek gibi. Bu da geçen hükümden istisnadır, çünkü meskun olanı da olmayanı içine alır. **"Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir"** bu da bir yere kötülük etmek veyahut başkalarının açık yerlerini görmek için girenlere tehdittir.

قُلْ

لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ
 أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ
 يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ
 زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ
 وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ
 بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاؤَ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَى
 إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَى أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ
 أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ
 أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا
 يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا
 إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

30 – Müminlere söyle gözlerini kapatsın ve namuslarını muhafaza etsinler. Bu, onlar için daha temizdir. Şüphesiz Allah onların yaptıklarından haberdardır.

31 – Mümin kadınlara söyle gözlerini kapatsın, namuslarını muhafaza etsin ve ziynetlerini, görünen kısmı hariç, göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine vursunlar. Ziynetlerini de göstermesinler; ancak şunlar hariç: Kocaları yahut babaları yahut kocalarının babaları yahut kocalarının oğulları yahut kardeşleri yahut kardeşlerinin oğulları yahut kız kardeşlerinin oğulları yahut kadınları (hemcinsleri) yahut sağ ellerinin sahip oldukları (köleleri) yahut erkeklerden kadınlara ihtiyacı olmayan uyuntular veyahut kadınların avret yerlerini fark etmeyen çocuklar. Gizledikleri ziy-

netleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler, hep birlikte Allah'a tövbe edin, belki muradınıza ersersiniz.

30- “Müminlere söyle, gözlerini kapatsınlar” haram olan şeylerden **“ve namuslarını muhafaza etsinler”** ancak eşleri veya cariyeleri hariç. İkinci şıkta istisna edilen pek nadir olduğu için onu kayıtlamadı, bakma ise öyle olmadığından onu azlık ifade eden min edatı ile kayıtladı. Şöyle de denilmiştir: Burada namusları muhafaza etmek avret yerlerini örtmektir. **“Bu, onlar için daha temizdir”** onlar için daha yararlı ve daha paktır, çünkü şüpheden daha uzaktır. **“Şüphesiz Allah onların yaptıklarından haberdardır”** gözlerini sağa sola döndürmeleri, organları çeşitli şekillerde kullanmalarını, el ve kol hareketleri ve bunlardan ne kastettikleri ona gizli kalmaz. Öyleyse her türlü aktif ve pasif hareketlerinde dikkatli olsunlar.

31- “Mümin kadınlara söyle, gözlerini kapatsınlar” bakması helal olmayan erkeklere bakmasınlar, **“namuslarını (cinsel organlarını) muhafaza etsinler”** örtmekle yahut zinadan korumakla. Göz yummanın öne alınması, bakmanın zinanın postası olmasındandır. **“Ziynetlerini göstermesinler”** mesela takıları, elbiseleri, boyaları gibi. Bunlar haram olunca, bunların yerleri ise namahremler için haydi haydi haram olur. **“Görünen kısmı hariç”** iş yaparken, bunlar da elbise ve yüzük gibi şeylerdir, çünkü bunları kapatmakta zorluk vardır. Şöyle de denilmiştir: Ziynetten maksat ziynet mahalleridir (mevadiuha), bu durumda muzaf hazf edilmiştir ya da yaratılıştan gelen ve süsleme ile yapılan şeyleri içine alması içindir. İstisna edilen de yüz ile ellerdir, çünkü bunlar avret değildir. Öyle anlaşıyor ki bu namazda böyledir, bakma için değildir. Çünkü hür kadının bütün bedeni avrettir, kocasından ve mahreminden başkasının bunlardan birine bakması caiz değildir, ancak zaruret hali hariçtir, mesela tedavi olmak ve şahitlik etmek gibi. **“Başörtülerini yakalarının üzerine vursunlar”** boyunlarını kapatmak için. Nafı, Asım, Ebu Amr ve Hişam cim'in zammı ile 'cuyubihinne, diğerleri kesri ile (ciyubihinne) okumuşlardır. **“Ziynetlerini göstermesinler”** bunu tekrar etmesi; göstermesi ve göstermesi helal olanları açıklamak içindir. **“Ancak şunlar hariç: Kocaları”** çünkü kadının süslenmesinden maksat onlardır, onlar kadınlarının her yerine bakabilirler hatta cinsel organlarına bile. **“Yahut babaları yahut kocalarının babaları yahut kocalarının oğulları yahut kardeşleri yahut kardeşlerinin oğulları yahut kız kardeşlerinin oğulları”**. Çünkü bunlar kadınların yanlarına çok girip çıkarlar ve bunların müdahalelerine çok ihtiyaçları vardır. Bir de bunlar tarafından fitne

korkusu azdır, çünkü insan tabiatında yakınlarla temastan nefret vardır. Bunlar kadınların iş ve hizmet sırasında görünen yerlerine bakabilirler. Amcaların ve dayıların zikredilmemesi, bunlar kardeşler manasına olmasındandır ya da bunlardan kapanmanın daha ihtiyatlı olmasındandır, çünkü bunlar oğlan çocuklarına kadınları anlatırlar. **“Yahut kadınları”** yani mümin kadınlar, çünkü kafir kadınlar onları erkeklere anlatmakta sakınca görmezler ya da bütün kadınlar demektir. Ulema bu konuda ihtilaf etmiştir. **“Yahut sağ ellerinin sahip oldukları”** yani cariyeler ve köleler. Zira rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz Fatıma'ya bir köle getirdi ve ona bağışladı, Fatıma'nın üzerinde de bir elbise vardı ki onunla yüzünü kapattığı zaman ayaklarına ulaşmıyordu, ayaklarını kapattığı zaman da başına ulaşmıyordu. Efendimiz: Zararı yok, ben babanım, o da kölendir, dedi. Şöyle de denilmiştir: Bunlardan maksat cariyelerdir, kadının kölesi kadına nispetle yabancı gibidir. **“Yahut erkeklerden kadınlara ihtiyacı olmayan uyuntular”** yani kadına ihtiyaç duymayanlar demektir ki onlar da yaşlı ihtiyarlar, erkeklik organı ve yumurtaları kesik olanda ise ihtilaf vardır. Bunların halkın fazla yemeklerini yemek için arkalarına düşüp kadınlardan bir şey bilmeyen kimseler olduğu da söylenmiştir. İbn Amir ve Ebu Bekir gayra'yı hal olarak mansup okumuşlardır. **“Yahut kadınların avret yerlerini fark etmeyen çocuklar”** çünkü bunlar böyle şeyi ayıramazlar, bu da zuhur'dan gelir ki üste çıkmaktır. Ya da şehvet çağına ermeyenlerdir ki o zaman galibiyetten gelir. Tıfl cinstir, cemi yerine konulmuş, sıfatının delaleti ile yetinilmiştir. **“Gizledikleri ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar”** halhalları ses çıkarması için, o zaman kadının halhallı olduğu bilinir. Bu da erkeklerde bir eğilim meydana getirir. Bu, ziyneti göstermeyi men etmekten daha abartılı ve sesi yükseltmeyi men'e daha çok delaletlidir. **“Ey müminler, hep birlikte Allah'a tövbe edin”** çünkü içinizde hiç kimse kusurdan azade değildir, bilhassa şehvetlerden uzak durmada. Şöyle denilmiştir: Cahiliyede yaptığınız şeylerden tövbe edin, çünkü onlar her ne kadar İslamiyetle kesildi ise de ancak ona pişman olmak ve her hatırladıkça ona dönmemeye azmetmek gerektir. İbn Amir eyyühül mü'minin, Zuhruf'ta **“ya eyyuhus sahiri”** Rahman'da **“eyyuhus sekan”** şeklinde vasl halinde he'nin zammı ile okumuştur. Diğerleri ise fethi ile (eyyühe) okumuşlardır. Ebu Amr ile Kisai bunların üzerinde elifle vakfetmişler, kalanlar ise elifsiz vakfetmişlerdir. **“Belki muradınıza erersiniz”** iki dünyanın mutluluğu ile.

وَأَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَلِمَا نَكُمُ أَنْ يَكُونُوا قَرَرَاءَ

يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

32 – İçinizden bekârları, köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer fakir olurlarsa, Allah onları lütfünden zengin eder. Allah geniştir, hakkıyla bilendir.

32- “İçinizden bekârları, köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin” kaynaşmayı, güzel terbiyeyi ve insan nevinin devamına götüren daha çok şefkate ileten soya zarar veren zinayı mübalağalı bir şekilde men ettikten sonra arkasından onu koruyan nikahı emretti ve veli ve büyüklere böyle hitap etti. Bunda velayet altındaki kadınları ve köleleri evlendirmenin vacip olduğuna delil vardır, bu da bu ikisinin bunu istemeleri halindedir ve şunu da bildirmektedir ki kadın ile köle bu işi kendi başlarına yapamazlar. Zira eğer kendi başlarına yapsalardı bunu yapmak veliye ve velayet sahibine vacip olmazdı. Eyama lafzı, eyayim’in maklup şeklidir, yetama gibidir, o da eyyim’in çoğuludur ki erkek olsun kadın olsun bekâr demektir. Şair şöyle demiştir.

Ey kadın, eğer benimle evlenirsen ben de seninle evlenirim, eğer bekâr kalırsan,

Ben her ne kadar sizden daha genç isem de ben de bekâr kalırım.

Özellikle iyilerin belirtilmesi, onların dinini garanti altına almanın ve durumlarıyla ilgilenmenin çok önemli olmasındandır. Şöyle de denilmiştir: Maksat evlenmeye uygun olanlar ve onun hakkını verenlerdir. “Eğer fakir olurlarsa Allah onları lütfünden zengin eder” bu da evlenmeye mani olabilecek şeyi rettir, mana da şöyledir: İsteyen erkeğin yahut istenen kadının fakirliği buna mani olmasın. Çünkü Allah’ın lütfü mala ihtiyaç bırakmaz, çünkü o, gelip geçicidir ya da Allah’ın onları zengin edeceğine vaadidir. Çünkü Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem: Bu ayetteki zenginliği arayın, demiştir. Ancak bu, Allah’ın dilemesi şartına bağlıdır, mesela “eğer fakirlikten korkarsanız Allah sizi dilediği takdirde zengin edecektir” (Tevbe: 28) kavli gibi. “Allah geniştir” geniş şeylerin sahibidir, nimeti bitmez, çünkü kudretinin sonu yoktur. “hakkıyla bilendir” hikmetinin gereğine göre rızkı genişletir de daraltır da.

وَلَيْسْتَغْفِرَ

الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ
يَتَّقُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا
وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ
إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْنَّ
فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

33 – Evlenme imkânı bulmayanlar, Allah'ın, kendilerini lütfünden zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sağ ellerinizin sahip olduğu kölelerden (azat olmak için) yazışmak isteyenlerle, eğer onlarda bir hayır olduğunu bilerseniz, onlarla yazışın. Allah'ın size verdiği malından onlara verin. Genç cariyelerinizi, eğer namuslarını korumak isterlerse, dünya hayatının metaini istemeniz için fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa, şüphesiz Allah, onları zorlamanın ardından (o cariyeleri) çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

33- “İffetlerini korusunlar” iffet hususunda ve şehveti bastırma konusunda çaba gösterebilirler “evlenme imkânı bulamayanlar” sebeplerini elde edemeyenler. Burada geçen nikâhtan nikah yapılacak şeyi veya bulmaktan da imkânını murat etmek de caizdir “Allah'ın, kendilerini lütfünden zengin edinceye kadar” evlenecek bir şey buluncaya kadar. “Vellezine yebteğunel kitaba (yazışmak isteyenler)” mükâtebe şöyledir: Bir adam kölesine şu kadar meblağ üzerine seninle yazıştım, der, bu da kitaptan (yazışmaktan) gelir. Çünkü Efendi köle malı ödediği takdirde onu azat etmeyi kendine yazmıştır ya da tecil etmek için yazmaktan gelir yahut ketb maddesinden gelir ki cem etmek, toplamaktır. Çünkü karşılık mal taksit taksit olur, birbirine eklenir. “Sağ ellerinizin sahip olduğu kimselerden” ister köle olsun isterse cariyeye olsun. Ellezine ism-i mevsulu sılasıyla beraber müptedadır, “fekâtibuhum” da haberidir. Ya da gizli bir fiilin mefuludur ki bu onu tefsir eder. Fe de şart manasını içerdiği içindir. Bu emir ulemanın çoğunluğuna göre (vücup için değil) nedb içindir, çünkü kitabet karşılıklı alıp vermedir, köleye acımayı ifade eder. O nedenle

başkaları gibi vacip değildir. Hanefîlerin emrin mutlaklığını ileri sürerek peşin kitabeti caiz görmeleri zayıftır. Çünkü mutlak genellik ifade etmez, kaldı ki derhal ödeyememesi de sahih olmasına manidir, mesela süresi geldiği zaman bulunmayan bir şey üzerine selem akdi yapmak gibi. **“Eğer onlarda bir hayır olduğunu bilerseniz”** güvenilirlik, mesleğiyle malı ödeme gücü gibi. Aynısı merfu hadis olarak da rivayet edilmiştir. Dinde dürüstlük de denilmiştir. Mal da denilmiştir ki lafzan da manen de zayıf olduğu açıktır. Bu, emrin şartıdır; onun (hayrın) olmamasından (akdin de) caiz olmaması lazım gelmez. **“Allah’ın size verdiği malından onlara verin”** önceki gibi bu da efendilere onlara mallarından bir şeyler verme emridir. Kitabet malından biraz düşürmek de bu manadır. Bu da çoğunluğa göre vaciptir. En az mal denecek kadar vermek kafidir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ten: Dörtte birini düşürür, dediği rivayet edilmiştir. İbn Abbas’tan da üçte biri rivayet edilmiştir. Bunun verdikten ve azat ettikten sonra onlara yardıma teşvik olduğu söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Bu bütün Müslümanlara mükâteplere yardım ve onlara zekattan hisselerini vermek için emirdir. Mükâtebine verileni efendisinin taksit olarak alması caizdir, çünkü onu sadaka olarak almamaktadır, o borç sahibi ve müşteri gibidir. Efendimiz aleyhissalat vesselam’ın Berire hadisinde: Ona verilen sadakadır, bizim için de hediyedir, sözü de bunu gösterir. **“Genç cariyelerinizi zinaya zorlamayın”** Abdullah bin Übey’in altı cariyesi vardı, onları zinaya zorlardı. Onlara vergi koymuştu. Birileri Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e şikayet etti, ayet bunun üzerine indi. **“Eğer namuslarını korumak isterlerse”** iffetlerinden dolayı, bu da zorlamanın şartıdır, çünkü iffet onsuz olmaz. Eğer yasağın şartı kılınırsa onun olmamasından zorlamanın caiz olması lazım gelmez. Çünkü yasağın yasak edilen şeyin imkânsız olmasıyla kalkması da caizdir. İn edatının iz’e tercih edilmesi, cariyelerin namuskârlık gösterme iradesinin neredeyse kural dışı ve nadir olmasındandır. **“Dünya hayatının metaini istemeniz için. Kim onları fuhşa zorlarsa, şüphesiz Allah, onları zorlamanın ardından çok bağışlayan, çok esirgeyendir”** onları yahut tövbe ettiği takdirde onu (zorlayanı). Birincisi ayetin zahirine daha uygundur. Bir de İbn Mes’ud radiyallahu anh’ın Mushaf’ında da “lehünne” kaydı vardır. Bundan zorlananın günahkâr olmadığı ve mağfirete ihtiyacı olmadığı çıkarılamaz. Çünkü zorlama bizzat fiille sorumlu tutulmaya mani değildir. Bunun içindir ki zorlanan kimsenin zorlayanı öldürmesi haramdır ve ona kısas da vaciptir.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا

إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبِينَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً
 لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ
 كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا
 كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا
 غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى
 نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ
 وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

34 – Ant olsun, gerçekten size apaçık ayetler ve sizden önce geçenlerden bir misal ve müttakiler için bir öğüt indirdik.

35 – Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misall, içinde kandil bulunan duvarda bir oyuk (çiralık, taka) gibidir. O kandil cam fanus içindedir. Cam da sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. O kandil, ne doğulu ne de batılı olmayan, neredeyse ateş dokunmadan yanacak mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nur üstüne nur. Allah dilediği kimseyi nuruna hıdayet eder. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi çok iyi bilendir.

34- “Ant olsun, gerçekten size apaçık ayetler indirdik” bu surede açıklanan ve onlarda hüküm ve hadlerin izah edildiği ayetleri kast ediyor. İbn Amir, Hafs, Hamze ve Kisai burada ve Talak suresinde kesr ile (mübeyyinatin) okumuşlardır. Bu ayetler açıktır, eski kitaplar ve akliselimler onu tasdik eder. Bu da beyyene’den gelir ki tebeyyene demektir. Ya da onlar hüküm ve hadleri açıklamıştır. “Ve sizden önce geçenlerden bir misal” sizden öncekilerin misallerinden bir misal getirdik yani onların kıssaları gibi acayip kıssa demektir. O da Hazreti Âişe radiyallahu anha’nın kıssasıdır; çünkü o, Yusuf ve Meryem kıssası gibidir. “Ve müttakiler için bir öğüt” yani bu ayetlerde öğüt indirdik demektir. Özellikle müttakilerin anılması, bunlardan istifade edecek

olanların kendileri olmasındandır. Ayetlerden maksat Kur'an ayetleri, sıfatlardan maksat da onun sıfatları olduğu da söylenmiştir.

35- "Allah göklerin ve yerin nurudur" nur aslında bir niteliktir ki onu önce göz idrak eder, onun aracılığı ile diğer görülen şeyler mesela hizalarındaki kesif cisimlere nur saçan güneşle aydan yayılan nitelik gibi. Onun bu mana ile Allah Teala'ya denilmesi doğru olmaz, ancak muzaf takdiri ile olur mesela zeydün keremün gibi ki zeyd kerem sahibidir demektir ya da mecazen denir. O da ya gökleri ve yeri nurlandırır manasınadır, nitekim böyle (münevvir) şeklinde de okunmuştur. Çünkü Allah Teala o ikisini yıldızlarla, onlardan taşan nurlarla ya da melaik ve peygamberlerle aydınlatmıştır. Ya da Allah o ikisini (yerle göğü) idare edendir, demektir. Bu da iyi bir şekilde idare eden başkana: Nurul kavm (toplumun nuru) deyiminden gelir. Ya da o ikisini icat / yoktan var edendir demektir. Çünkü nur kendi zatı ile görünür, başkasını da görünür hale getirir. Görünmenin aslı varlıktır, nitekim gizlenmenin aslı da yokluktur. Kusursuz Allah ise zatı ile mevcuttur, başkasını da icat edendir. Ya da göklerle yer onunla idrak edilir yahut o ikisinin halkı onunla idrak eder demektir, şöyle ki ona (nura) basıra (görme duyusu) da denilir. Çünkü onunla alakası vardır ya da idrakin ona dayanmasında onunla alakası vardır. Sonra da basirete denilir, çünkü onun idraki daha güçlüdür, zira hem kendini idrak eder hem de başka külliyyat ve cüziyatları, var ve yok olanları idrak eder. İçlerine dalar ve onların üzerinde birleştirerek ve ayrıştırarak tasarruf eder. Sonra bu basar ve basiret idrakleri zatı ile kaim değildir, öyle olmasa idi ondan hiç ayrılmazdı. Böyle olunca o, onu üzerine aktaran bir sebeptendir, o da Allah Teala'dır, bu da ya doğrudandır ya da meleklerin ve peygamberlerin aracılığı ile. Bunun içindir ki onlara nur adı verilmiştir. İbn Abbas radiyallahu teala anhum'a'nın sözü de buna yakındır ki manası şöyledir: Allah o ikisinde olanlara hidayet edendir, onun nuru ile yollarını bulurlar. Nurun göklere ve yere nispet edilmesi geniş çapta parlamalarından ya da hissi ve aklî nurları içine almalarından, idraklerin bu ikisi ve onlarla ilgili olan şeylerle sınırlı olmasından ve bunların Allah'a delalet etmesindendir.

"Onun nurunun misali" acayip nurunun sıfatı, nurun Allah'a giden zamire muzaf olması, ona nur demenin zahirine göre olmadığını göstermek içindir. **"Kemişkâtin"** kesifati mişkâtin demektir, o da duvardaki dipsiz takadır. Kisai, Durî rivayetinde imale ile (kemişkeytin) okumuştur. **"Fiha misbah"** içinde kandil, ışıgı karanlığı delip geçen büyük چراغ vardır. Şöyle de denilmiştir: Mişkât kandilin ortasındaki borudur, mısbaah da tutuşan fitildir. **"O kandil cam fanus içindedir.**

“Cam da sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır” Venüs yıldızı gibi parlaktır. Dürriyyin, dür’e mensup demektir. Fu’iyl veznindedir, mürriyk gibi, der’den gelir ki karanlığı ziyasıyla uzaklaştırmaktır. Ya da parıltısından dolayı ışığı birbirini iter demektir. Ancak hemzesi ye’ye kalb olunmuştur. Hamze ile Ebu Bekir’in aslı üzerine okuyuşları da bunu gösterir. Ebu Amr ile Kisai’nin okuyuşları ise dirriyyin şeklindedir ki şirriyb veznindedir, maklûb olarak böyle de okunmuştur. **“O kandil mübarek bir zeytin ağacından yakılır”** yani kandilin yağı çok yararlı zeytin ağacından temin edilir, bu da fitilinin yağa iyice batırılması ile olur. Şeceretin’in nekire olup bereketle nitelenmesi, sonra da bel del olarak zeytunetin’in getirilmesi şanını yüceltmek içindir. Nafi, İbn Amir ve Hafs ye ile ve meçhul kalıbı ile okumuşlardır ki ukide’den gelir. Hamze, Kisai ve Ebu Bekir böyle te ile (tukadu) okumuşlardır ki muzafın hazfî ile zücece’ye isnat edilir. Tetevakkade’den tevakkade ve yuvakkadu de okunmuştur, iki zait harf birleşmesin diye te atılmıştır ki bu gariptir. **“Ne doğulu ne de batılı olmayan”** güneş ona aralıklara değer değildir, bilakis gündüz boyu değer, mesela tepede yahut geniş bir düzlükte olan ağaç gibi. Çünkü onun meyvesi daha olgun, yağı da daha saf olur. Ya da meskun bölgenin doğusunda ve batısında olmayan, bilakis ortasında olan demektir ki o da Şam’dır. Çünkü onun zeytinyağı yağların en kalitelisidir ya da devamlı güneşin vurup yaktığı yahut hiç değmeyip de meyvesi çiğ kalan gibi değildir demektir. Hadiste: Hiç güneş değmeyen ve hep güneşte kalan maldâ hayır yoktur, denilmiştir. **“Yağı neredeyse ateş dokunmadan ışık verecek”** yani neredeyse ateşsiz kendi kendine ışık verecek, çünkü o kadar parlak ve o kadar ısıtılıdır. **“Nur üstüne nur”** kat kat nur, çünkü zeytinyağının parlaklığı ve yansıtıcı çırallık ışığını artırmıştır.

Temsilin manası hakkında da birkaç mülâhaza ileri sürülmüştür. Birincisi bu, açık ayetlerin delalet ettiği gibi manasındaki parlaklık ve içerdiği hidayet niteliği anlatılan چراغ yuvasına benzetilmiştir. Ya da insanların evham ve hayallerinin karanlıkları ile sarılı olan hidayet kandile benzetilmiştir. Kâf edatının mişkâta getirilmesi kandilin orada olmasındandır. Ona benzetmek güneşe benzetmekten daha iyidir. Ya da Allah’ın müminlerin kalplerini nurlandırdığı ilim ve marifetler o oyuktaki kandilden yayılan ışığa benzetilmiştir. Übey’in: Meselü nuri mü’mini okuyuşu da bunu destekler. Ya da Allah’ın, mümin kullarına bahsettiği ve dünya ve ahiret yaşamını temin eden idrak güçleri bununla temsil edilmiştir. İdrak güçleri de şunlardır: His gücü ki beş duyu ile hissedilen şeyler onunla idrak edilir. Hayal gücüdür ki hissedilen şeylerin suretlerini muhafaza eder, istediği zaman da onları akı

gücüne arz eder. Akıl gücü ki külli gerçekleri idrak eder. Tefekkür gücü ki akılla bilinen şeyleri uzlaştırır, onlardan bilmediği şeylerin bilgisini elde eder. Kutsal güç ki onda gaybin levhaları, melekutun sırları tecelli eder. Bu da peygamberlere ve evliyalara mahsustur, “fakat onu bir nur kıldık; onunla kullarımızdan dilediğimizi hidayet ederiz” (Şura: 52) ayetiyle kast edilen de budur. Bu güçler ayette zikredilen beş şeye benzetilmiştir: Çıralık, fanus, kandil, ağaç ve zeytinyağı. Çünkü his gücü içinde چراغ bulunan taka gibidir, çünkü his gücünün yeri duvardaki o oyukluk gibidir; yüzü dışarıyadır, arkasındakini idrak etmez. Bizzat ışık saçmaz, aklın bulgularıyla aydınlanır. Hayal gücü de cam fanus gibidir, idrak edilen şeyleri çevreden toplar kabul eder ve onları akıl nurları için kontrol altına alır. Aydınlatması da içine aldığı aklî şeylerledir. Akıl gücü de kandil gibidir, çünkü idrak edilen külli şeyler ve ilahî marifetlerle aydınlanır. Tefekkür gücü de mübarek ağaç gibidir, çünkü sonsuz meyvelere götürür. Tefekkür gücü zeytin ürünü veren zeytin ağacına da benzetilmiştir. O yağ da kandillerin ana maddesidir, ne doğuludur ne de batılıdır. Çünkü cismanî ilavelerden soyutlanmıştır ya da suretlerle manalar arasına düştüğü içindir. O her ikisi üzerinde de tasarruf eder ve iki taraftan da yararlanır. Kutsal güç de zeytinyağı gibidir, çünkü saftır, içinde karışım yoktur. Düşünmeden ve öğrenmeden marifetlerle aydınlanır. Ya da çeşitli mertebeleri olan akıl gücünün temsilidir. Çünkü başlangıçta içinde ilim yoktur, چراغ takası gibi onları kabule hazırdır. Sonra cüzîleri hissetme aracılığı ile zorunlu ilimler ona nakş edilir, öyle ki zaruri (teorik) şeyleri elde etme imkânı bulur, cam fanus gibi olur, kendiliğinden parlar, nurları çeker. Bu imkân eğer tefekkür ve çalışma ile olursa zeytin ağacı gibidir. Eğer sezgi ile olursa zeytinyağı gibidir. Eğer kutsal güç ile olursa yağı neredeyse ışık saçan gibi olur, çünkü neredeyse bilir, ister ki ateş gibi olan vahiy meleği ve ilham ile temasa geçmesin. Çünkü akıllar ateşini ondan alır. Sonra istediği zaman ilimleri hazır edecek imkâna kavuşmakla ilimleri elde ederse kandil gibi olur. Eğer onları hazır ederse nur üstüne nur olur. “Allah nuruna hidayet eder” karanlığı delip geçen nuruna “dilediği kimseyi” çünkü sebepler onun yanında hükümsüzdür, sebepler onun dilemesiyle tamam olur. “Allah insanlara misaller verir” akılla bilinen şeyleri hisle bilinene yaklaştırmak, açıklamak ve beyan etmek için. “Allah her şeyi çok iyi bilendir” ister akılla bilinsin ister hisle, ister açık isterse kapalı olsun. Bunda bunları düşünüp ve ilgilenmeyen için vaat ve tehdit de vardır.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ

وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَلِ ۚ ﴿٣٦﴾

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ

الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ۚ ﴿٣٧﴾

لِيَجْزِيَ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ

مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

36 – O kandil öyle evlerde yakılır ki Allah, onların yüceltilmesine izin vermiştir. Orada ismi anılır. Onu orada sabah akşam tespih eder,

37 – Birtakım adamlar ki onları ne ticaret ne de alışveriş Allah'ın zikrinden, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamaz. Öyle bir günden korkarlar ki onda gözler ve kalpler döner.

38 – Bu da Allah'ın onları, yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırması ve onlara lütfinden fazla vermesi içindir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

36- “Fibuyutin (evlerde)” bu da makabline müteallıktır yani kemişkâtin fi ba'dı buyutin (bazı evlerdeki çerağ takası gibidir) demektir. Ya da tukadu fi buyutin demektir ki o zaman temsil edilen şeyin kaydı olur, onu süsler ve onun için mübalağa olur. Çünkü mescitlerdeki kandil daha büyük olur. Ya da müminlerin namazını ya da bedenlerini mescitlere benzetmiş olur. Buyut'in çoğulluğu mişkât'ı tekillîği ile çelişki oluşturmaz, çünkü mişkât'tan maksat bu sıfatı taşıyandır, tekliği ve çokluğu değildir ya da (fi buyutin) mabedine bağlıdır ki o da yüsebbihü'dür. Bunda tekit eden bir tekrar vardır, fi buyute yüzkerü'ye müteallık değildir, çünkü o, en edatının sılasındandır, o da makablinde amel edemez. Ya da mahzufa müteallıktır mesela sebbihu fi buyutin gibi. O evlerden maksat da mescitlerdir. Çünkü sıfatlı ona okşamaktadır. Üç mescitler de denilmiştir ki o zaman nekire olmuşu tazim içindir. “Allah yükseltilmesine izin verdi” yapı ve saygı ilmi “Orada ismi anılır” bu da zikri içeren şeyler için geneldir; hatta fiill

rini müzakere ve hükümlerini mübahase etmek de buna girer. **“Onu orada sabah akşam tesbih eder”** onu tenzih ederler, onun için orada sabahları ve akşamları namaz kılarlar. Ğuduv mastardır, vakte denilir, bunun içindir ki âsal’la birlikteliği hoş olmuştur, o da asil’in çoğuludur. İsal da okunmuştur ki o da asil vaktine girmektir. İbn Amir ile Ebu Bekir feth ile yüsebbihü okumuşlardır ki isnat üç zarftan birine olur. Ricalün’ün merfu olması da onun gösterdiği fiyledir. Meksur te ile (ti-sebbihü) de okunmuştur, çünkü cemi müennestir, be’nin fethi ile de okunmuştur ki ğuduv vakitlerine isnat edilir.

37- **“Birtakım adamlardır ki onları ne ticaret alıkoymaz”** onları kârlı işlem meşgul etmez **“ne de alışveriş Allah’ın zikrinden”** bu da tahsisten sonra tamim yaparak mübalağadır, eğer ondan mutlak değiş tokuş kast edilirse, ya da ticaretin iki kısmından önemli olan alışveriş tek olarak zikredilmekle mübalağadır. Çünkü kâr satmakla gerçekleşir, almakla da beklenilir. Şöyle de denilmiştir: Ticaretten maksat satın almaktır, çünkü asıl ve baş odur. Mal getirmek de denilmiştir, çünkü çoğunluk öyledir. Tecire fi keza denir ki dışardan mal getirmektir. Bunda o kimselerin tüccar olduklarına ima vardır. **“Ve ikamis salati (namazı dosdoğru kılmaktan)”** burada i’lalla düşen aynelfi’lin yerine geçen te’ye izafet bedel olmuştur, mesela şu mısradaki olduğu gibi:

Veahlefuke idel emrillezi vaadu
(Sana verdikleri sözde durmadılar).

“Ve zekatı vermekten” hak edenlere verilmesi gerekeni vermekten. **“Öyle bir günden korkarlar ki”** o kadar zikir ve taatlarıyla beraber. **“Onda gözler ve kalpler döner”** korkudan sarsılır ve değişir yahut halleri döner de kalpler anlamadığını anlar, gözler görmediğini görür ya da kalpler kurtuluş beklemek ve helak olmak korkusuyla gözler de hangi taraftan yakalanacak ve kitapları nereden verilecek diye döner.

38- **“Liyecziye (Allah’ın onları ödüllendirmesi için)”** bu da yüsebbihü’ye yahut latülhihim’e veyahut yahafune’ye müteallıktır. **“Yaptıklarının en güzeli ile”** yaptıklarının ve kendilerine vaat olunan şeyin en güzeli ile o da cennettir. **“Ve onlara lütfünden fazla vermesi için”** amellerine karşılık vaat etmediği ve akıllarına gelmeyen şeyleri fazladan vermesi için. **“Allah dilediğine hesapsız rızık verir”**. Bu da o fazlalığı tesbittir ve kemal-i kudretine, iradesinin geçerliliğine ve ihsanın bolluğuna dikkat çekmedir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ
 بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ
 اللَّهَ عِنْدَهُ فَوْقَهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَاتٍ
 فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ
 بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرِيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ
 لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّتِ كُلُّ قَدِّ عِلْمٍ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ
 وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾

39 – Kâfirlerin amelleri düz bir yerdeki serap gibidir. Susuz kimse onu su zanneder. Nihayet ona geldiği zaman onun bir şey olmadığını görür. Allah'ı onun yanında bulur. Allah hesabı çabuk görendir.

40 – Yahut onların amelleri derin bir denizde karanlıklar gibidir ki, onu bir dalga kaplar, üstünden bir dalga, üstünden de bir bulut kaplar. Birbirinin üstünde karanlıklar. Elini çıkardığı zaman onu neredeyse göremez. Allah kime nur vermezse onun nuru yoktur.

41 – Görmedin mi, Allah'ı göklerde ve yerde olan kimseler ve kanat açan kuşlar tespih eder. Her biri gerçekten duasını ve tesbihini bilmiştir. Allah onların yaptıklarını bilendir.

39- “Kâfirlerin amelleri düz bir yerdeki serap gibidir” kâfirlerin halleri ise bunun aksinedir, çünkü iyi ve Allah katında yararlı zannettikleri amelleri boştur, ümit kırıcıdır, serap gibidir. Serap düz bir yerde güneş ışıklarının ögle üzeri oraya vurmasıyla akarsu gibi görünen şeydir. Ayette geçen kıy'a ka' manasınadır ki o da üzerinde bitki vs. olmayan düz yerdir. Kıy'a'nın ka'ın çoğulu olduğu da söylenmiştir, mesela câr ve ciyre gibi. Kıy'ât da okunmuştur ki diyme'de diymât denilmesi gibi. “Susuz kimse onu su zanneder” özellikle bunun seçilmesi kâfiri tam ihtiyaç anında eli boş kalmakla ona benzetmek içindir. “Nihayet ona geldiği zaman” su zannettiği şeye yahut yerine geldiği zaman “onun bir şey olmadığını görür” zannettiği şeylerden “ve Allah'ı onun

yanında bulur" azabını yahut zebanilerini bulur yahut onu hesaba çektiğini bulur. **"Allah ona hesabını eksiksiz öder"** ona saydırarak yahut cezalandırarak **"Allah hesabı çabuk görendir"**. Birinin hesabını görmek onu ötekisinden meşgul etmez. Rivayete göre ayet Utbe bin Rebia bin Ümeyye hakkında indi, cahiliyede kendini Allah'a verdi. İslam gelince inkâr etti.

40- "Ev kezulumatin (yahut onların amelleri)" bu keserabin'e atıftır ev edatı ise seçme içindir, çünkü amelleri boş olduğu için sonuçsuzdur, serap gibidir ve hak nurundan hali olduğu için de denizden, dalgalardan ve buluttan oluşan üst üste yığılmış karanlıklar gibidir. Ya da ev edatı çeşit bildirmek içindir, çünkü amelleri eğer iyi ise serap gibidir; eğer kötü ise karanlıklar gibidir ya da iki zaman itibarı ile taksim içindir; çünkü onlar dünyada karanlıklar gibidir, ahirette de serap gibidir. **"Derin bir denizde"** lücciy derin demektir, lücc'e mensuptur ki o da suyun çok olduğu yerdir. **"Onu kaplar"** yani denizi kaplar **"bir dalga, üstünden bir dalga"** yani üst üste yığılmış, **"onun üstünden"** ikinci dalganın üstünden **"bir bulut"** o da yıldızları kaplar ve ışıklarını keser. Yağsahu cümlesi denizin başka bir sıfatıdır. **"Zulumatün"** yani hazihi zulumatün (bunlar karanlıklardır) demektir **"birbirinin üstünde"** İbn Kesir birinciden bedel olarak cer ile yahut Bezzi rivayetinde sehab'ı ona muzaf kılarak cer ile zulümatin okumuştur. **"Elini çıkardığı zaman"** o ise kendine en yakın görülecek şeydir **"neredeyse onu göremez"** görmeye yaklaşamaz, kaldı ki görmek. Mesela Şair Zürrümme'nin şu beyitinde olduğu gibi:

Ayrılık sevgilileri değiştirdiği zaman neredeyse

Benim Meyye'ye olan aşkım yerinden kılmıdamayacaktır.

Zamirler denizde olan kimseye racidir, daha önce zikri geçmese de mana onu göstermektedir. **"Allah kime nur vermezse"** ona hidayeti takdir etmez ve onu sebeplerine muvaffak kılmazsa **"onun nuru yoktur"** nur üstüne nuru olan başarılı mümin ise öyle değildir.

41- "Görmedin mi" yakîn ve güvenirlikte görmeye benzeyen bir ilimle bilmedin mi, vahiy yahut delilden sonuç çıkarma ile **"Allah'ı göklerde ve yerde olan kimseler tespih eder"** göklerdeki ve yerdekiler onun zatını bütün eksiklikten ve kusurdan tenzih ederler. Men edatı akıllıları daha çok kabul etmekten yahut meleklerle insanlar ve cinlerden dolaydır. Bu da ya hal diliyle ya da beden diliyle olur **"Ve kuşlar"** birinciye göre kuşlar tahsis edilmiştir; çünkü onlarda açık sanat ve parlak delil vardır. Bunun içindir ki onu **"kanat açanlar"** diye kayıtlamıştır. Çünkü ağır cisimlere kanatlarını açarak havada durma özelliğinin verilmesi, Allah Teala'nın sonsuz kudretini ve latif tedbirini

gösteren kesin delildir. “Küllün” bu sayılanların her biri yahut kuşlar “gerçekten duasını ve tesbihini bilmiştir” yani Allah ona duasını ve tenzihini isteyerek ya da tabiatlarına koymakla öğretmiştir. Çünkü “Allah onların yaptıklarını pekiyi bilendir” demiştir. Ya da her biri bilmiş demektir, bu da halinin kendine has bir şekilde Hakk’a delalette ve faydalı şeye meyilde bunu bilen kimseye benzetme iledir. Kaldı ki Allah Teala’nın kuşa dua ve tesbih ilham etmesi de akla uzak değildir. Nitekim ona hayatını devam ettirmek için öyle ince ilimler öğretmiştir neredeyse akıllı insanlar onları düşünemez.

وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

وَالِىِّ اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْجِى سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لَأُولِى الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾

42 – Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Dönüş yalnız Allah’adır.

43 – Görmedin mi, Allah bulutu sürüyor, sonra arasını birleştiriyor, sonra onu bir yığın kılıyor. Arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah gökten dağlar gibi bulutlardan dolu indiriyor da onunla dilediği kimseyi vuruyor ve onu dilediği kimseden de çeviriyor. Şimşegin parıltısı neredeyse gözleri alacak!

44 – Allah geceyi ve gündüzü çeviriyor. Şüphesiz bunda göz sahipleri için gerçekten ibret vardır.

42- “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır” çünkü onları, onlardak zat, sıfat ve fiilleri yaratan odur. Çünkü onlar mümkün varlıklardır, vacibülvücuda ihtiyaçları izahtan varestedir. “Dönüş yalnız Allah’adır” hepsinin döneceği yer O’dur.

43- “Görmedin mi, Allah bulutu sürüyor” yüzci sürmek demektir bidaat müzcat da bundan gelir ki hiç kimsenin kabul etmediği değer

siz maldır. **“Sonra arasını birleştiriyor”** mesela parça haline geliyor, onları birbirine ekliyor. Bu itibarladır ki beyne lafzı burada sahih düşmüştür, çünkü mana parçaları arasında demektir. Nafî, Verş rivayetinde hemzesiz olarak yulifü okumuştur. **“Sonra onu bir yığın kılıyor”** üst üste küme yapıyor. **“Arasından yağmurun çıktığını görürsün”** hilâl halel’in çoğuludur, tıpkı cebel ve cibal gibi. Min halelihi de okunmuştur. **“Gökten indirir”** buluttan demektir, çünkü başının üzerindeki her şey senin için semadır (göktür). **“Min cibalin fiha”** onlardaki dağlardan, büyüklüğünde veya katılığında dağlara benzeyen parçalardan demektir. **“Min beredin”** cibal’in açıklamasıdır, meful mahzuftur yani yünezzilü mübtedeen minessemmai ve fiha cibalün min beredin (gökteki dolu dağlarından dolu indirir) demektir. Nitekim yerde de taştan dağlar vardır. Bunda akıl almayacak bir şey yoktur, meşhur anlayışa göre buhar yukarı çıkar da hararetle karşılaşmaz ve soğuk hava tabakasına ulaşır da orada soğuk da şiddetli olursa toplanır ve bulut olur. Eğer soğuk şiddetli olmazsa yağmur olarak düşer. Eğer şiddetli olursa, toplanmadan önce buharın içine girerse kar olarak iner, yoksa dolu olarak iner. Bazen hava o kadar soğur ki büzülür ve bulut haline gelir. Ondandır da yağmur yahut kar iner. Bütün bunlar mutlak hikmet sahibi vacibül vücut Allah’ın iradesine dayanmak zorundadır. Çünkü bunu yapanın o olduğu delille sabittir. Olayların yerlerini ve zamanlarını tespit eden O’dur. Buna da: **“Onunla dilediği kimseyi vuruyor ve onu dilediği kimseden de çeviriyor”** kavli ile işaret etmiştir. Bihi zamiri doluya gider. **“Şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak”** med ile senae de okunmuştur. Yükseklik manasınadır. Dal’ın sin’e idgamı ile (yekessena) da okunmuştur. Be’nin zammı ve ra’nın fethi ile burakıhi de okunmuştur ki bürka’nın çoğuludur. Bu da berk’in miktarı demektir. Ğurfe gibi, ses uyumundan dolayı burukuhi de okunmuştur. **“Gözleri giderecek”** ona bakanların gözlerini, o kadar parlak demektir. Bu da onun kemal-i kudretine delildir, çünkü zıttan (sudan) zıt (ateş) çıkarmaktadır. Be zait sayılarak yüzhibü de okunmuştur.

44- “Allah geceyi ve gündüzü çeviriyor” birbirini takip ettirmekle yahut birini kısaltıp diğerini uzatmakla yahut sıcaklık, soğukluk, karanlık ve aydınlıkla ya da bütün bunları içine alacak şeylerle hallerini değiştirmekle. **“Şüphesiz bunda vardır”** zikri geçen şeylerde **“göz sahipleri için gerçekten ibret vardır”** çünkü varlığının başı olmayan Yaraticıya, sonsuz kudretine, ilminin genişliğine, iradesinin geçerliliğine, ihtiyaçtan ve ona götürecek şeylerden münezzeh olduğuna delalet etmektir. Bu da basiret sahibi olanlar içindir.

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ
 مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ
 عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبِينَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي
 مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ
 وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا
 أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ
 بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾

45 – Allah her hayvanı sudan yarattı. Onlardan kimi karnı üzeri yürür. Onlardan kimi iki ayak üzere yürür. Onlardan kimi de dört ayak üzere yürür. Dilediği şeyi yaratır. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.

46 – Ant olsun, gerçekten size açık açık ayetler indirdik. Allah dilediği kimseyi dosdoğru yola iletir.

47 – Münafıklar: “Allah’a ve Peygamber’e iman ve itaat ettik” derler. Sonra bunun ardından içlerinden bir zümre yüz çevirir. Onlar müminler değildir.

48 – Peygamber aralarında hüküm vermesi için (münafıklar) Allah’a ve Peygamberine çağrıldıkları zaman, bir bakarsın içlerinden bir zümre yüz çevirenlerdir.

45- “Allah her hayvanı yarattı” yerde kımıldayan her canlıyı, Hamze ile Kisai izafetle haliku külli dabbetin okumuşlardır. “Min main” sudan, maddesinin bir parçası olan sudan yahut özel bir sudan ki o da menidir. Böylece çoğunluk tümün yerine geçirilmiş olur, çünkü hayvanlardan meniden yaratılmayan da vardır. Şöyle de denilmiştir: Min main dabbe’ye müteallıktır, halaka’nın sılası değildir. “Onlardan kimi karnı üzere yürür” mesela yılan gibi, sürünmeye yürüme denilmesi istiare yoluyladır ya da şeklen benzediği içindir. “Onlardan kimisi de iki ayak üzere yürür” insan ve kuş gibi. “Onlardan kimisi de dört ayak üzere yürür” davarlar, vahşi hayvanlar gibi, bunun içine dörtten

çok ayağı olanlar da girer, örümcekler gibi, çünkü onlar da yürürken dört ayağına dayanır. Hüm zamirinin müzekker olması akıllıların çok kabul edilmesindendir. Sınıfları men ile ifade etmesi de açıklamanın özete uyması içindir, tertip de Allah'ın kudretini en iyi gösterenle başlamak içindir. **"Dilediğini yaratır"** zikredilenden ve zikredilmeyenden, basit olsun, bileşik olsun, şekilleri, organları, halleri, hareketleri, tabiatları, güçleri ve fiilleri farklı olmakla beraber, hâlbuki maddeleri birdir, bu da Allah'ın iradesine göredir. **"Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir"** dilediğini yapar.

46- "Ant olsun, gerçekten size açık açık ayetler indirdik" gerçekleri çeşitli delillerle açıklayan ayetler, **"Allah dilediği kimseyi doğru yola hidayet eder"** onu araştırmaya ve manalarını düşünmeye muvaffak kılmakla **"dosdoğru yola"** o da hakkı idrak etmeye ve cenneti kazanmaya götüren İslam dinidir.

47- "Münafıklar: "Allah'a ve Resul'üne iman ettik derler" münafık Bışr hakkında indi, bir Yahudi'yi dava etti ve onu Ka'b bin Eşref'e davet etti, o da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e davet etti. Muğire bin Vail hakkında da denilmiştir, o, bir arazi meselesinde Hazreti Ali ile davalık oldu. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gitmek istemedi. **"İtaat ettik"** yani o ikisine **"sonra yüz çevirir"** hükmünü kabul etmekten **"sonra bunun ardından yüz çevirir"** bu sözlerinin ardından **"onlar müminler değildir"** bu da bunu söyleyen herkese işarettir. O zaman Allah'tan şu bildirilmiş olur ki onların hepsi dilleriyle iman etseler de kalpleriyle etmemişlerdir. Ya da içlerinden bir zümreye işarettir. İmandan soyulmaları ise yüz çevirmelerindendir. Ülaike ile marife işareti onların bildik müminler olmadıklarını göstermek içindir. Bildik müminler ise imanda ihlaslı olanlar ve onun üzerinde sebat edenlerdir.

48- "Peygamber aralarında hüküm vermesi için münafıklar Allah'a ve Peygamberine çağrıldıkları zaman" yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in hüküm vermesi için, çünkü zahiren hakim ve davet edilen odur. Allah'ın zikredilmesi tazim içindir ve gerçekte hüküm verenin o olması içindir. **"İçlerinden bir grup yüz çevirenlerdir"** hemen yüz çevirirler, hak aleyhlerine olursa, çünkü lehlerine hüküm vermeyeceğini bilirler. Bu da yüz çevirmelerini şerh etmekte ve onu abartmaktadır.

وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ

مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفَبَىٰ قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخْلَفُونَ أَنْ يَحِيفَ
 اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ
 قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا
 سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾
 وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَنْ أُمرَّتَهُمْ لِيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا
 طَاعَةَ مَعْرُوفَةٍ إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

49 – Eğer hak onların olursa, ona koş a koş gelirler.

50 – Kalplerinde hastalık mı var yoksa Allah ve Resulünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zalimler onlardır.

51 – Müminlerin Peygamberi aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resul'üne çağrıldıkları zaman ancak sözü: "İşittik ve itaat ettik" demeleri oldu. İşte asıl felah bulanlar onlardır.

52 – Kim Allah'a ve Resul'üne itaat eder, Allah'tan korkar ve ondan çekinirse, işte asıl kurtuluşa erenler onlardır.

53 – Olanca yeminleri ile Allah'a kasem ettiler ki, "eğer sen onlara cihadı emredersen, mutlaka yapacaklardır". De ki: Yemin etmeyin. Normal şekilde itaat sizin için daha hayırlıdır. Şüphesiz Allah yaptığınızı şeylerden haberdardır.

49- "Eğer hak onların olursa" aleyhlerine olmazsa "ona koş a koş gelirler" itaat ederek, çünkü lehlerine hüküm verileceğini bilirler. İleyhi lafzı ye'tu'nun yahut müzinin'in sılasıdır, başa geçmesi ise tahsis içindir.

50- "Kalplerinde hastalık mı var?" inkar yahut haksızlığa meyil "yoksa şüphe mi ettiler" senden töhmetli bir şey gördüler de yakînleri

kalmadı ve güvenleri mi sarsıldı? **“Yoksa Allah ve Resul’ünün kendilerine haksızlık edeceğini mi sanıyorlar?”** kararda. **“Hayır, asıl onlar zalimlerdir”** birinci kısım gerçekleştiği için son iki kısmı iptal etmektedir. Taksimın açıklaması şöyledir: Onların çekinmeleri ya onlardaki bir kusurdan ya da hâkimdekinden dolayıdır. İkincisi de ya kendilerinin gerçektir ya da beklenti halindedir. Bunların ikisi de batıldır. Çünkü onun peygamberlik makamı ve aşırı güvenilirliği buna manidir. Öyleyse birincisi kendiliğinden meydana çıkar. Haksızlıkları da akidelelerinin bozukluğunu, nefislerinin haksızlığa meylini kaplayacak şekilde geneldir. Hum zamirinin araya girmesi bunu diğerlerinden özellikle hükmüne davet edilenden silmek içindir.

51- **“Müminlerin Peygamber aralarında hüküm vermesi için Allah’a Resul’üne çağrıldıkları zaman ancak sözü: İştittik ve itaat ettik, demeleri oldu. İşte asıl felah bulanlar onlardır”**. Bu da Allah Teala’nın âdeti üzeredir ki ne zaman batılı zikrederse arkasından hakkı zikreder ve şuna dikkat çekmiştir ki ne zaman uygun olmayanı zikrederse arkasından da olması gerekeni zikreder. Merfu olarak kavlun ve meçhul kalıbı ile liyuhkeme de okunmuştur ki o zaman fiil mastarının zamirine isnat edilmiş, mana da liyüfalel hükmü şeklinde olur.

52- **“Kim Allah’a ve Resul’üne itaat eder”** emrettikleri şeyde yahut farzlarda ve sünnetlerde **“Allah’tan korkar”** kendinden sadır olan günahlar için **“ve ondan çekinirse”** ömrünün kalan kısmında, Yakup ve Kalun da Nafi rivayetinde ye’siz; Ebu Bekir ile Ebu Amr da he’nin sükunu ile (yettekîh); Asım da kaf’ın sükunu ile (yettakhi) okumuşlardır. Asım takhi’yi ketf’e benzetmiştir. He de hepsine göre vakf halinde sakindir. **“İşte asıl kurtuluşa erenler onlardır”**. Ebedi nimete kavuşmakla.

53- **“Olanca yeminleri ile Allah’a kasem ettiler”** bu da hükmünden kaçınmalarını rettir, **“eğer onlara cihadı emrederse”** yurtlarından ve mallarından çıkmayı **“mutlaka çıkacaklardır”** bu da hikaye tarzında yeminlerinin cevabıdır. **“De ki: Yemin etmeyin”** yalan yere **“normal şekilde itaat”** yani sizden istenen normal şekilde itaattir, münafıklık tarzında ve beğenilmeyen şekilde itaat yemini değildir ya da normal itaat ondan daha iyidir ya da yapacağınız itaat olsun demektir. Etiyu taaten takdirinde nasb ile de okunmuştur. **“Şüphesiz Allah yaptığınız şeylerden haberdardır”** sırlarınız ona gizli değildir.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ
وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ
أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ
فَلَوْلَا نِعْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ لَخَفَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاوَاتُ مِنْ ثِقَلِهِنَّ بِالنَّاسِ وَلَئِنْ لَفُتَا نَحْوَ رَبِّكَ غَيْرًا فَرَغَتَا وَخَرَّتَا وَلَئِنْ لَفُتَا نَحْوَ رَبِّكَ غَيْرًا فَرَغَتَا وَخَرَّتَا وَلَئِنْ لَفُتَا نَحْوَ رَبِّكَ غَيْرًا فَرَغَتَا وَخَرَّتَا

54 – De ki: Allah’a da itaat edin, Peygamber’e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, ancak ona düşen yüklendiğidir, size düşen de yüklendiğinizdir. Eğer ona itaat ederseniz, hidayete erersiniz. Peygamberin üzerine düşen ancak tebliğdir.

55 – Allah içinizden iman edip de iyi şeyler yapanlara va’detti ki, mutlaka yeryüzünde onları (kafirlerin) yerine geçirecektir, kendilerinden öncekileri geçirdiği gibi. Elbette onlar için beğendiği dinlerini yerleştirecek ve onları mutlaka korkularının ardından güvenliğe değiştirecek / kavuşturacaktır. Bana ibadet edersiniz ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazsınız. Kim bunun ardından nankörlük ederse, işte asıl fâsıklar onlardır.

54- “De ki: Allah’a da itaat edin, Peygambere de itaat edin” Allah’ın hikaye tarzında onlara hitabını tebliğ emridir, bu da onları daha çok paylamak içindir. “Eğer yüz çevirirseniz ancak ona düşen” yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e düşen “yüklendiğidir” tebliğden “size düşen de yüklendiğinizdir” emre itaatten. “Eğer ona itaat ederseniz” verdiği kararlarda “hidayete erersiniz” hakka nail olursunuz “Peygamberin üzerine düşen ancak açıkça tebliğ etmektir” mükellef olduğunuz şeyi alenen tebliğ etmektir. Onu da etmiştir. Geriye sizin yüklendiğiniz kaldı; eğer onu yerine getirirseniz lehinizdir, eğer yüz çevirirseniz aleyhinizedir.

55- “Allah içinizden iman edip iyi şeyler yapanlara va’detti ki” Re-

sul sallallahu aleyhi ve sellem ve ümmetine yahut ona ve beraberindekilere hitaptır. Min edatı beyaniyedir, **“mutlaka yeryüzünde onları (kafirlerin) yerine geçirecektir”** onların halefi kılacaktır ki topraklarında kralların, mülklerinde tasarrufları gibi tasarruf ederler. Bu da gizli kasemin cevabıdır, takdiri şöyledir: Vaadehümüllahu ve akseme leyestahlifennehüm ya da vaat mutlaka gerçekleşeceği için yemin yerine konulmuştur. **“Kendilerinden öncekileri geçirdiği gibi”** İsrail oğullarını kast ediyor ki onları eski zorbalardan sonra Mısır’a ve Şam’a yerleştirdi. Ebu Bekir te’nin zammı ve lam’ın kesri ile okumuştur, o kelime ile başlanırsa hemze mazmum olur (üstuhlife). Diğerleri ise ikisini de feth ile okumuşlardır, ondan başladıkları zaman hemzeyi meksur kılarlar (istahlefe). **“Elbette onlar için beğendiği dinlerini yerleştirecektir”** o da İslam’dır ki onu kuvvetlendirecek ve sağlamlaştıracaktır. **“Ve mutlaka korkularının ardından”** düşmanlarının ardından, İbn Kesir ile Ebu Bekir sükun ile (leyübdilennehüm) okumuşlardır **“güvenliğe değiştirecektir”**. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve ashabı Mekke’de on yıl korkarak kaldılar. Sonra Medine’ye hicret ettiler. Silahları ile yatar, silahları ile kalkarlardı. Sonunda Allah vaadini yerine getirdi, onları bütün Araplara galip kıldı. Doğu ve batı ülkelerini onlara fethetti. Bunda peygamberliğinin doğruluğuna delil vardır, çünkü gaybi olduğu gibi haber vermiştir. Hulefe-i Raşidin de doğruluğuna delil vardır, çünkü va’dedilen şey ve va’dedilen kimse onlar kadar başkası için gerçekleşmemiştir, bunda da icma vardır. Korunun azaptan, ondan güvenin de ahirette olduğu da söylenmiştir. **“Ya’buduneni (bana ibadet ederler)”** bu da ellezine’den haldir, va’din tevhitte sebata bağlı olduğunu kayıtlamak içindir ya da eskilerin yerlerine geçmeyi ve güveni temin edecek şeyi açıklamak için yeni söz başıdır. **“Bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar”** bu da vav’dan haldir yani ya’buduneni gayre müşrikine demektir. **“Kim inkâr ederse”** dininden döner yahut bu nimete nankörlük ederse **“bunun ardından”** bu va’din yahut hilafetin ardından **“işte asıl fasıklar onlardır”** tam fasıklar onlardır, çünkü bu gibi ayetler açığa çıktıktan sonra dinden döndüler ya da bu büyük nimeti inkâr ettiler.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَأْوِيَهُمُ النَّارُ وَلَيْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ
وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ
وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ
الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ
جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

56 – Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Peygamber’e itaat edin. Umulur ki merhamet olunursunuz.

57 – Sakın kâfirlerin yeryüzünde bizi aciz bırakacaklarını sanma. Onların varacakları yer ateştir. Orası ne kötü yerdir.

58 – Ey o iman edenler, sağ ellerinizin sahip oldukları ile sizden erginliğe varmayanlar üç defa izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkardığınız zaman ve yatsı namazından sonra. Bunlar üç mahrem vakitlerdir. Bunlardan sonra size de onlara da günah yoktur. Onlar sizi dolaşırlar, bazınız bazı- larını. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor. Allah hakkıyla bilen hikmet sahibidir.

56- “Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Peygamber’e itaat edin” size emrettiği diğer şeylerde. Bunun etiyullahe’ye atfı akla uzak değildir; çünkü araya giren, emredilen şeye karşı va’dedilendir, o zamar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e itaat emrini tekrar olur ve rahmeti itaata, itaati içine alan şeylerin de “umulur ki merhamet olunursunuz” kavline taliki için emir olur, nitekim hidayet de ona talil edilmişti (veetiyuhu tehtedu).

57- “Sakın kâfirlerin yeryüzünde bizi aciz bırakacaklarını sanma”. Ey Muhammed, kâfirlerin Allah'ı aciz bırakıp da onlara yetişmeyeceğini ve helak edemeyeceğini zannetme. Filardı lafzı muciziyn'e bağlıdır. İbn Amir ile Hamze ye ile (vela yahsebenne) okumuşlardır ki ondaki zamir Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e gider. Mana da te ile olduğu gibi olur. Ya da ellezine keferu fail olur, mana da şöyle olur: Kâfirler yeryüzünde hiç kimsenin Allah'ı aciz bırakacağını sanmasın. Bu durumda muciziyne filardı latahsebenne'nin iki mefulu olur ya da layahsebennehüm muciziyne olur ki birinci meful hazf edilmiş olur. Çünkü faille meful bir tek şeye ait olduğu için üç yerine iki şeyle yetinilmiş olur. **“Veme'vahümün nar (onların varacakları yer ateştir)”** bu da ona mana itibarı ile atıftır, sanki: Kâfirler bizi aciz bırakamazlar, onların yeri cehennemdir, denilmiş gibi olur. Çünkü zannetme yasağından kast edilen, aciz bırakamamanın gerçekleşmesidir. **“Orası ne kötü yerdir”** varacakları yer olarak.

58- “Ey o iman edenler, sağ ellerinizin sahip oldukları sizden izin istesinler”. Bu da geçen hükümlerde ve diğerlerinde, onlara karşı vaat- ta ve onlardan yüz çevirmede tehditte itaatın vacip olduğunu gösteren ilahî emirlerini bitirdikten sonra geçen ahkâmın devamına dönmedir. Hitaptan maksat da erkeklerle kadınlardır, genelleme yapılarak erkek kalıbı kullanılmıştır. Rivayete göre Esmâ bint Ebî Mersed'in kölesi istemediği bir vakitte odasına girdi, ayet bunun üzerine indi. Şöyle de denilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, genç köle Müdlic bin Amr el - Ensari'yi öğle sıcağında çağırması için Ömer'e gönderdi. O da içeri girdi, Ömer uyuyordu, üzeri açılmıştı. Bunun üzerine Ömer radiyallahu anh: İsterdim ki aziz ve celil olan Allah babalarımızı, oğullarımızı ve hizmetçilerimizi bu saatte izinsiz olarak odalarımıza girmekten men edeydi, dedi. Sonra onunla beraber Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e gitti. Bu ayetin indirilmiş olduğunu gördü. **“sizden erginliğe varmayanlar”** buluğa ermemiş hür çocuklar, ergenliği ihtilam ile ifade etmesi, en güçlü delillerinden olmasındandır. **“Üç defa”** bir gün bir gecede **“sabah namazından önce”** çünkü o, yataktan kalkma, uyku elbisesini çıkarma ve uyanıklık elbisesini giyme vaktidir. Min kabli, selase merrat'tan bedel olarak mahallen mansuptur. Ya da mahzuf mübtedanın haberi olarak merfudur: Hiye min kabli salatil fecri demektir. **“Elbiselerinizi çıkardığınız vakit”** öğle uykusuna yatmak için gündüz elbisesini çıkardığınız zaman **“öğle sıcağından”** bu da o zamanı açıklamaktadır. **“Ve yatsı namazından sonra”** çünkü o da elbiseyi soyma ve yatağa girme vaktidir. **“Selasü avratın leküm (bunlar üç mahrem vakitlerdir)”** yani bunlar tesettürünüzün aksaya-

cağı üç vakittir. Bunun müpteda olup haberin de arka taraf olması da caizdir. Avret lafzının aslı bir şeye hâlel vermektir. A'verel mekânü (yer korumada arızalı olmaktır) recülün a'ver (görmesi arızalı, şaşı adam) demektir. Ebu Bekir, Hamze ve Kisai selase merratin'den bedel olarak nasb ile selase okumuşlardır. “Bunlardan sonra size de onlara da günah yoktur” bu üç vakitten sonra izin istememede. Bunda izin isteme ayetine zıt bir şey yoktur, çünkü bu, çocuklarla yanına girilecek kimsenin köleleri hakkındadır, o ise ergin hürler hakkındadır. “Etrafınızda çokça dolaşırlar” yani hum tavvafune demektir ki izin alma mazeretini beyan eden yeni söz başıdır. Gerekçe de o sırada aile fertlerinin birbirine karışmış olup çokça girip çıkmalarındandır. Bunda hükümlerin illete bağlı olduğuna delil vardır; aynı şekilde bu üç vakitle diğerlerinin farklı oluşuna da delil vardır; çünkü bunlar avret zamanlarıdır. “Birbirinize” birbirinizi dolaşırsınız demektir. “Bunun gibi” bu açıklama gibi “Allah size ayetlerini açıklıyor” yani hükümlerini. “Allah hakkıyla bilendir” hallerinizi, “hikmet sahibidir” size meşru kıldığı şeylerde.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا
 اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ
 وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي
 لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ
 ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَغْفِرْنَ
 خَيْرٌ لَهُنَّ وَأَلَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

59 – Sizden çocuklar erginliğe ulaştıkları zaman, kendilerinde öncekiler izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler. Allah size ayetlerini böyle açıklıyor. Allah hakkıyla bilen, hikmet sahibidir.

60 – Oturan (hayızdan, nifastan kesilmiş) evlenme beklemeye kadınların süs ile teşhire çalışmaksızın (dış) elbiselerini bırakmalarında onlara günah yoktur. İffetlerini korumaları onlar için daha hayırlıdır. Allah hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

59- “Sizden çocuklar erginliğe ulaştıkları zaman, kendilerinden öncekiler izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler” kendilerinden önce buluşa erenler gibi onlar da bütün vakitlerde izin istesinler. Buluşa eren kölenin hanım efendisinin yanına girerken izin istemesini vacip kılanlar bunu delil göstermişlerdir. Cevabı şudur; bundan maksat bilinen ve kölelere alternatif olanlardır, bu nedenle köleler buna girmez. **“Allah size ayetlerini böyle açıklıyor. Allah hakkıyla bilen, hikmet sahibidir”** izin isteme emrini tekit ve mübalağa için tekrar edilmiştir.

60- “Oturan” hayızdan ve çocuktan kesilen **“evlenme bekleme-yen kadınların”** yaşlandıkları için böyle şey düşünmeyen kadınların **“elbiselerini bırakmalarında onlara günah yoktur”** yani çarşaf ve ferece gibi sokak elbiselerini giymemede. Feleyste'deki fe elkavaidü'deki lam ellati manasına olmasından yahut onunla sıfatlanmasındandır. **“Süsü teşhire çalışmaksızın”** gizlemeleri emredilen ziynetlerini göstermeksizin, çünkü Allah Teala: **“Ziynetlerini göstermesinler”** (Nur: 31) demiştir. Teberrücün aslı bir şeyi zorlayarak göstermektir. Sefinetün baricetün (yelkensiz gemi) deyiminden gelir. Burc gözün büyük olmasıdır, öyle ki beyazı siyahını tamamen çevirmiş, beyazından hiçbir şey de kaybolmamış genişliktedir. Ancak kadının ziynetini ve güzelliklerini açıp erkeklere göstermesine denilmiştir. **“İffetlerini korumaları onlar için daha hayırlıdır”** o elbiseleri atmaktan, çünkü bu hareket töhmetten daha uzaktır. **“Allah hakkıyla işitendir”** erkeklerle konuşmalarını **“hakkıyla bilendir”** maksatlarını.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى

حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ
وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
أَبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ أَخَوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ
مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا
جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى
أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ
كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

61 – Köre zorluk yoktur, topala zorluk yoktur, hastaya zorluk yoktur. Evlerinizden yahut babalarınızın evlerinden yahut annele-
rinizin evlerinden yahut kardeşlerinizin evlerinden yahut kız kar-
deşlerinizin evlerinden yahut amcalarınızın evlerinden yahut ha-
lalarınızın evlerinden yahut dayılarınızın evlerinden yahut teyze-
lerinizin evlerinden yahut anahtarlarına sahip olduğunuz evlerden
yahut dostunuzun evlerinden yemenizde size günah yoktur. Top-
luca yahut ayrı ayrı yemenizde size günah yoktur. Evlere girdiğiniz
zaman Allah katından mübarek, hoş bir selamla kendinize selam
verin. Allah size ayetlerini böyle açıklıyor. Belki siz aklınızı çalıştı-
rırsınız.

61- “Köre zorluk yoktur, topala zorluk yoktur, hastaya zorluk yok-
tur” bunların sıkıntı duyarlar diye sağlarla yemek yemesinden rahat-
sızlık duymalarını bertaraf etmektedir ya da savaşa çıktığı ve evlerini
kendilerine teslim edip hareket serbestisi verdiği kimsenin evinden
belki gönülleri razı olmaz diye yemekten çekindikleri kimselerin evle-

rinden yemeleri yahut kendilerini babalarının, evlatlarının ve akrabalarının evlerine davet edenlere yük oluruz diye çekinmelerini bertaraf etmektedir. Bu da ev sahibinin izin vermek veya bir karine ile razı olduğunu bildiği takdirdedir. Ya da bu İslam'ın ilk yıllarında idi, sonra "Peygamberin evlerine izin verilmeden girmeyin" (Ahzab: 53) ayetiyle nesh edilmiştir. Savaşa çıkmamadaki sıkıntıyı def etmiştir de denilmiştir ki ne öncesine ne de sonrasına uygun değildir. **"Kendi evlerinizden yemenizde de size sıkıntı yoktur"** eşlerinizin ve ailelerinizin olduğu evlerden. Buna evlatların evleri de dahildir, çünkü evlâdın evi kendi evi gibidir. Peygamber aleyhisselam şöyle buyurmuştur: Sen ve malın babana aittir, şöyle de demiştir: Müminin yediği en temiz şey kendi kazancıdır, evladı da kendi kazancındandır. **"Yahut babalarınızın evlerinden yahut annelerinizin evlerinden yahut kardeşlerinizin evlerinden yahut kız kardeşlerinizin evlerinden yahut amcalarınızın evlerinden yahut halalarınızın evlerinden yahut dayılarınızın evlerinden yahut teyzelerinizin evlerinden yahut anahtarlarına sahip olduğunuz evlerden yemenizde"** bu son madde ellerinizin ve tasarruflarınızın altında olan tarla yahut davar gibi şeylerden demektir ki ister vekalet yoluyla olsun isterse bakım yolu ile olsun. Bunlara kölelerin evleri de denilmiştir. Mefatih, miftah'ın çoğuludur, o da anahtar demektir. Miftahahu şeklinde de okunmuştur. **"Yahut dostunuzun"** yani dostunuzun evlerinden demektir. Çünkü onlar mallarında rahatça hareket etmelerinden memnun kalır ve buna çok sevinirler. Sadiyk teke de çoğa da denir, haliyt gibi. Bütün bunlar ev sahibinin izin veya bir karine ile razı olduğunu bildiği zaman böyledir. Bunun içindir ki özellikle bunlar zikredilmiştir. Çünkü bunlar âdet icabı serbestlikten rahatsız olmazlar. Ya da bu İslam'ın başında idi, sonradan nesh edilmiştir. Bunda Hanefilerin, mahrem akrabanın malını çalanın eli kesilmez görüşlerine delil yoktur. **"Toplu yahut ayrı ayrı yemenizde size günah yoktur"** bu da Kinane kabilesinden Leys bin Amr kolu hakkında inmiştir. Onlar bir adamın tek başına yemek yemesinden sıkıntı duyarlardı. Ya da Ensar'dan bir toplum hakkında inmiştir ki onlara bir misafir geldiği zaman ancak onunla yerlerdi. Ya da bir toplum hakkında indi ki bunlar toplu halde yemekten sıkıntı duyarlardı; çünkü kimi az yer kimi de çok yer, iyi olmaz derlerdi. **"Evlere girdiğiniz zaman"** bu evlerden birine **"kendinize selam verin"** içinde bulunan ve din ve yakınlık bakımından sizden olanlara selam verin **"Allah katından bir selam olarak"** onun emri ile sabit ve onun emri ile meşru olan selamla. (Min indillah'taki) min'in tahiyyeten'e sıla (müteallık) olması da caizdir. Çünkü tahiyye hayat istemektir. O da Allah katındandır. Mefulu mutlak olarak mansuptur, çünkü teslim manasınadır. **"Müba-**

rek” çünkü daha çok hayır ve sevabı umulur “pek hoş” onu duyanın gönlü hoş olur. Enes radiyallahu anhi’den, aleyhissalat vesselam bana şöyle dedi: “Ne zaman ümmetimden biri ile karşılaşırsan ona selam ver; ömrün uzar. Evine girdiğin zaman onlara selam ver; evinin bereketi artar. Kuşluk namazını kıl; çünkü o, iyilerin ve tövbekârların namazıdır”. “Allah size ayetlerini böyle açıklıyor” bunu üç defa tekrar etmiştir, daha çok tekit etmek ve bunlarla sona eren hükümleri önem setmek için böyle yapmıştır. İlk iki ayeti gereğine göre sona erdirdi bunu da maksadı açıklayarak “belki aklınızı çalıştırırsınız” dedi, yan hakta ve hayırlı işlerde demektir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ
جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنْ
لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٣﴾
لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا
قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ
عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٣﴾

62 – Müminler ancak Allah’a ve Resul’üne iman eden kimselerdir. Onunla beraber ictimai bir iş üzerinde oldukları zaman izin almadan gitmezler. Şüphesiz senden izin isteyenler, işte onlar Allah’ı ve Resul’üne iman eden kimselerdir. Senden bazı işleri için izin istedikleri zaman, onlardan istediğine izin ver. Onlar için Allah’tan başı diler. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

63 – Peygamberi çağırmaı kendi aranızda kiminizin kiminiz çağırması gibi kılmayın. Gerçekten Allah içinizden saklanarak sıvı şanları biliyor. Onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir fitne gelmesinden yahut başlarına bir azap gelmesinden sakınsınlar.

62- “Müminler ancak” yani imanda kâmil müminler “Allah’ı ve Resul’üne iman eden kimselerdir” kalplerinin derinliklerinden “Onunla beraber ictimai bir mesele üzerinde oldukları zaman” Cum.

ve bayram namazları, savaşlar ve müşavere gibi. İşin içtimai (toplumsal) olarak nitelenmesi mübalağa içindir. “Emrin cemiin” şeklinde de okunmuştur. **“İzin almadan gitmezler”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den izin istemeden, o da izin vermeden gitmezler. İmanın bununla kemale ereceği düşüncesi, onun doğruluğunun ve onda samimi olanla münafığın ona göre ayrılmasındandır. Çünkü münafığın huyu sıvışma ve firardır. Bir de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in meclisinden izinsiz ayrılmanın büyük suç olmasındandır. Bunun içindir onu çok özlü bir şekilde tekitle iade edip **“Şüphesiz senden izin isteyenler, işte onlar Allah’a ve Resul’üne iman eden kimselerdir”** demiştir. Çünkü bu, izin isteyenin kesin olarak mümin olduğunu, izinsiz gidenin ise öyle olmadığını ifade eder. **“Senden bazı işleri için izin istedikleri zaman”** meydana çıkan bazı önemli şeyler için, bunda da mübalağa ve işi sıkı tutma vardır **“onlardan istediğine izin ver”** bu da işi Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e bırakmadır. Bu şuna delil getirilmiştir ki bazı hükümler onun görüşüne bırakılmıştır. Bunu kabul etmeyenler ise dilemeyi onun doğru bilmesine bırakmakla kayıtlamışlardır, sanki mana şöyledir: Mazereti olduğunu bildiğine izin ver. **“Onlar için Allah’tan bağış dile”** izin verdikten sonra, çünkü izin istemek velev ki bir mazeretten dolayı olsun, o bir kusurdur. Çünkü o, dünya işini din işine üstün kılmaktır. **“Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır”** kulların kusurlarını **“çok esirgeyicidir”** onlara kolaylık sağlamakla.

63- “Peygamberi çağırmanı kendi aranızda kiminizin kiminizi çağırması gibi kılmayın”. Onu çağırmanı birinizin birinizi çağırmasına kıyas etmeyin; ondan yüz çevirmenin, icabet etmede yavaş davranmanın ve izinsiz dönmenin caiz olduğunu sanmayın. Çünkü onun emrine koşmak vaciptir, izni olmadan dönmek haramdır. Şöyle de denilmiştir: Onu çağırmanı ve ona ismi ile hitap etmeyi birbirinizin ismiyle çağırması gibi kılmayın, bunu yüksek sesle ve odalarının arkasından seslenmekle yapmayın. Fakat büyütücü lakabıyla seslenin, mesela ey Allah’ın Nebisi ve ey Allah’ın Resul’ü gibi, saygı, tevazu ve alçak sesle söyleyin. Ya da onun duasını birbirinize yaptığınız dua gibi saymayın; onun kızmasını küçümsemeyin. Çünkü onun duası makbuldür. Ya da onun Rabbine yakarışını küçüğünüzün büyüğüne yakarışı gibi kabul etmeyin, bazen icabet edip bazen de reddetmeyin; çünkü Allah onun duasını duyar.

“Gerçekten Allah içinizden saklanarak sıvışanları biliyor” yetesellelune cemaatten yavaş yavaş ayrılanlar demektir. Tesellele, tederrece ve tedahhale de bunun gibidir. **“Livazen (saklanarak)”** çıkıncaya kadar başkasının arkasına geçerek demektir. Ya da izin verilene katılıp

onunla beraber gideni, sanki ona tabi imiş gibi hareket eden. Livazei hal olarak mansuptur, feth ile (levazen) de okunmuştur. **“Onun emrine muhalefet edenler sakınsınlar”** gereğini yapmayarak emrine muhalefet edenler ve onun gittiği semte gitmeyenler, an emrihi denilmesi muhalefetin i'raz (yüz çevirme) manasına olmasındandır ya da müminler değil de onlar onun emrinden yüz çevirirler demek olmasındandır. Bu da halefetu anil emri dunehu (ötekisi değil de o yüz çevirdi) deyiminden gelir. Mefulün hazfı şunun içindir, çünkü maksat muhalifi ve muhalefet edileni açıklamaktır, zamir Allah Teala'ya racidir. Çünkü gerçek emir onundur ya da Resul'e aittir, çünkü zikirden kast edilen odur. **“Başlarına bir fitne gelmesinden”** dünyada sıkıntı **“yahut başlarına acıklı bir azap”** ahirette demektir. Bu, emrin vücup için olduğuna delil getirilmiştir; çünkü emrin gereğini terk etmenin iki azaptan birini getireceği ön görülmüştür. Çünkü sakınma emri gerekeni yerine getirmenin şart olduğunu gösterir, bu da vücup için olmasını iktiza eder.

الَا اِنَّ لِلّٰهِ

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيَنْبِتُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

64 – Bilin ki şüphesiz göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın'dır. Gerçekten neyin üzerinde olduğunuzu biliyor. Ona döndürülecekleri gün yaptıklarını onlara haber verecektir. Allah her şeyi pekâlâ bilendir.

64- “Bilin ki, şüphesiz göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Gerçekten neyin üzerinde olduğunuzu biliyor”. Ey mükellefler, muhalefet, muvafakat, münafıklık ve ihlas gibi hallerinizi pekiyi biliyor. İlmini kad edatı ile tekit etmesi, tehdidi tekit etmek içindir. **“Ona döndürülükleri gün”** kâfirler ceza için ona döndükleri gün. Üslup değişikliği (yerciune) ile hitabın (maentüm aleyhi'nin) de onlara mahsus olması da caizdir. Yakup ye'nin fethi ve cim'in kesri (terciune) okumuştur. **“Yaptıklarını onlara haber verir”** kötü amellerini haber verir, azarlamak ve cezalandırmakla. **“Allah her şeyi pekâlâ bilir”** hiçbir sır ona gizli kalmaz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kim Nur suresini okursa, ona geçmişte ve gelecekte her erkek ve dişi mümin sayısı kadar onar sevap verilir.